

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

KÖROĞLU DESTANI'NIN UYGUR VERSİYONU
(METİN – AKTARMA – İNCELEME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Reyhan Gökben SALUK

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. İsa ÖZKAN

Ankara – 2008

ONAY

..... tarafından
hazırlanan
..... başlıklı bu çalışma
..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda
..... ile
..... bulunarak jürimiz tarafından
.....
dalında olarak kabul edilmiştir.

İmza

..... (BAŞKAN)

İmza

..... (ÜYE)

İmza

..... (ÜYE)

SÖZ BAŞI

Köroğlu Destanı, Türk milletinin ortak kültür mirasını yansıtan bir destandır. Destandaki tarihî hadiseler, halk muhayyilesinde algılandığı biçimiyle bir sis perdesinin ötesinden aktarılmaktadır.

Türk boyları ile ilgili edebî, tarihî, iktisadi ve siyasi alanlarda yapılacak araştırmalar ortak gelecek düşüncesinde birleşmemizi kolaylaştıracaktır. Aynı zamanda hemen bütün Türk dünyasında ve Türklerle uzun asırlar etkileşimde bulunmuş milletlerin halk edebiyatlarında önemli bir yeri olan Köroğlu Destanı üzerine yapılacak her türlü çalışma "Türk kültür tarihi"nin epik panoramasını ortaya çıkaracaktır.

İnceleme konumuz olan Orta Asya Türk boylarından Uygurların "Emir Göroğlu Destanı", Doğu Türkistan halk edebiyatının ve eşsiz folklor geleneğinin aynası konumundadır. Emir Göroğlu Destanı, kahramanın zuhuru bölümüyle Köroğlu Destanı'nın diğer versiyonlarından ayrılmaktadır. Buna karşın destan, Oğuznamelerde ve Köroğlu'nun diğer rivayetlerinde gördüğümüz kültürel çerçeve ve ana çatıdan farklı unsurlar ihtiva etmez. Tezimiz, giriş ve onu takip eden dört bölümden oluşmaktadır.

"*Giriş bölümü*"nde; destan tanımından yola çıkarak "tarih", "kültür" ve "epik gelenek" kavramlarına temas ettik. Köroğlu Destanı'nın Türk kültür tarihi içindeki yerini ve değerini mevcut çalışmalar ışığında anlamlandırmaya özen gösterdik. Ayrıca Emir Göroğlu Destanı'nın musannifini ve neşre hazırlayanlarını tanıtmaya gayret ettik.

"*Birinci bölüm*"de; Doğu Türkistan coğrafyası, tarihi ile Uygur Türklerinin edebiyatları ve epik gelenekleri hakkında bilgi verip bugünkü Uygur Türklerinin milli varlıklarına sahip çıkma ve bağımsızlık mücadeleleri üzerinde durduk.

"*İkinci bölüm*"de; Emir Göroğlu Destanı'nı olay örgüsü, motifleri, dil, şekil ve üslup özellikleri açısından tahlil ettikten sonra destanda yer alan muhtelif motiflerin incelenmesinin faydalı olacağını düşündük. Bu bölümde, tarihte şehir hayatına geçen ilk Türk boyu olarak bilinen Uygur Türklerinin destan geleneklerinde geniş bir yer edinen "otrakçı" kültüre değindik. Aynı

zamanda sosyal hayata ait unsurların Emir Göroğlu Destanı'ndaki yansımalarını ortaya koymaya çalıştık.

“Üçüncü bölümde”; Emir Göroğlu Destanı'nda geçen şahıs, yer ve boy – kavim adlarından yola çıkarak metnin tarihî zemini üzerine tespitlerde bulunmaya gayret gösterdik. Emir Göroğlu Destanı'nda yer alan tarihî tabakaların Köroğlu Destanı'nın diğer versiyonlarında ve Oğuznamelerde yansıyan vaka örgüsüyle örtüştüğünü gördük.

“Dördüncü bölüm”de; 1986 yılında Urumçi'de Şincan Yaşlar – Ösmürler Neşriyatı'ndan çıkan "Emir Göroğlu (Uygur Halk Destanları 1)" adlı kitabın içinde yer alan "Emir Göroğlu" destanının transkripsiyonlu metnini vererek Türkiye Türkçesine aktardık. Aynı zamanda manası bilinmeyen kelimeleri metin içindeki anlamları göz önünde bulundurmak suretiyle sözlük kısmında alfabetik olarak sıraladık.

Ayrıca, tezimizde imla ve noktalama hususunda Türk Dil Kurumu'nun 2005 yılında Ankara'da yayımlanmış olduğu yazım kılavuzunu esas aldık.

Bütün bu çalışmalarım boyunca dualarını eksik etmeyen aileme, canım anneanneciğim Güngör OKTAY Hanımefendi'ye ve arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Bu metnin transkripsiyonu ve aktarımı hususunda karşılaştığım problemleri çözmeme yardımcı olan Öğr. Gör. Dr. Varis ÇAKAN Bey'e, Dr. Gülsün MEHMET Hanımefendi'ye minnettarım. Tezin yazılma aşamasında ve kontrolleri noktasında değerli tavsiyeleriyle yol gösteren hocam Doç. Dr. İbrahim DİLEK Beyefendi'ye şükranlarımı sunarım.

Bu tez konusunun belirlenmesinde ve tezin ortaya çıkması hususunda bilgisinden ve tecrübesinden faydalandığım değerli hocam Prof. Dr. İsa ÖZKAN Bey'e teşekkür etmek benim için zevkle yerine getirilmesi gereken bir borçtur.

Ankara – 2008

Reyhan Gökben SALUK

İÇİNDEKİLER

SÖZ BAŞI	i
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	vi
GİRİŞ: KÖROĞLU DESTANI VE UYGUR VERSİYONU: EMİR GÖROĞLU DESTANI	1
1. Köroğlu Destanı	3
2. Köroğlu Destanı Üzerine Yapılan Belli Başlı Çalışmalar	10
3. Emir Göroğlu Destanı ve Önemi	15
 1. BÖLÜM: UYGUR TÜRKLERİ HAKKINDA BİLGİ	20
1.1. Uygur Türklerinin Coğrafyası, Nüfusu ve İdari Yapısı	22
1.2. Uygur Türklerinin Tarihi	28
1.3. Uygur Türklerinin Dili ve Edebiyatı	34
1.4. Uygur Türklerinin Destanları ve Özellikleri	37
 2. BÖLÜM: EMİR GÖROĞLU DESTANI'NIN TAHLİLİ	43
2.1. Emir Göroğlu Destanı'nın Konusu ve Olay Örgüsü	43
2.2. Emir Göroğlu Destanı'nda Yer Alan Motifler Üzerine Genel Bir Değerlendirme	54
2.3. Emir Göroğlu Destanı'nın Dil, Üslup ve Şekil Özellikleri	66
 3. BÖLÜM: EMİR GÖROĞLU DESTANI'NDAKİ ÖZEL ADLAR	70
3.1. Emir Göroğlu Destanı'ndaki Şahıs Adları	72
3.2. Emir Göroğlu Destanı'ndaki Yer Adları	91
3.3. Emir Göroğlu Destanı'ndaki Boy – Kavim Adları	98
 4. BÖLÜM: EMİR GÖROĞLU DESTANI'NIN TRANSKRİPSİYONLU METNİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMASI	104
4.1. Emir Göroğlu Destanı'nın Transkripsiyonu	104

4.2. Emir G6roğlu Destanı'nın T6rkiye T6rkesine Aktarılması .. 299

SONUÇ	490
S6ZL6K	492
KAYNAKÇA	542
6ZET	551
ABSTRACT	552

KISALTMALAR

a.	Arapça
A	Aktarma
age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
ç.	Çince
çev.	Çeviren
f.	Farsça
hzl.	Hazırlayan
r.	Rusça
s.	Sayfa
t.	Türkçe
T	Transkripsiyon
u.t.	Uygur Türkçesi
vd.	Ve diğerleri
vs.	Vesaire

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا, اء	a
ه, هء	e
ب	b
پ	p
ت	t
ج	c
چ	ç
خ	h
د	d
ر	r
ز	z
ژ	j
س	s
ش	ş
غ	ğ
ف	f

ق	q
ك	k
گ	g
ئ	ŋ
ل	l
م	m
ن	n
ھ	h
و, وء	o
ۇ, وۇء	u
ۆ, وۇء	ö
ۈ, وۇء	ü
ڤ	v
ې, پء	è
ئ	i
ي	y

GİRİŞ: KÖROĞLU DESTANI VE UYGUR VERSİYONU: EMİR GÖROĞLU DESTANI

Tarihin sözlü kaynakları içinde destanlar, bir milletin ortak şuurunu aksettiren, estetik seviyeye ulaşmış verimler olarak bilinir. Bu yönleriyle destanlar, bir milleti millet yapan unsurları dile getiren anlatılardır.

En eski zamanlardan günümüze kadar cereyan eden önemli hadiseler ile toplum hatırasında yer eden savaş, göç, kıtlık ve zafer gibi kavramları işleyen destanların, kültürel değerleri geleceğe aktarma işleviyle ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Ayrıca destanların bir diğer işlevinin de kolektif bilince ihtiyaç duyulan durumlarda toplumsal uyanışa zemin hazırlamak olduğunu görmekteyiz.

Destan (epos) için, *"bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir"* diyen Şükrü Elçin, bu edebî verimlerin tarihe bağlı olmakla birlikte cemiyetin ortak hayat görüşünü ve ülkülerini aksettirdiğini ifade eder. Ayrıca destanların teşekkülünde yaratma zemini olarak savaş, din değiştirme, göç, kuraklık gibi millet vicdanında yer edinmiş büyük hadiselerin olması gerektiğini vurgular.¹

Kültür gelişmeye ve değişmeye açık bir sistemdir. Kültürün gelecek nesillere aktarılmasında dil ve tarih olmak üzere iki büyük manevi unsurun etkinliğini biliyoruz. Tarihin edebî bir üslupla beyanı olan destanların belirli zaman – mekân unsurlarına ve her yönüyle geleneğe sınıksız bağlı bir anlatı şeklinde ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu açıdan bakıldığında destanlar, kökleri milletin en eski tarihinde aranması gereken, ait olduğu milletin mensupları tarafından bilişsel ve duyuşsal bildirimler içeren bir zihniyet yansımasıdır.

¹ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**, 6. Baskı, Ankara, Akçağ, 2000, s. 72.

*"Kültürün antropololojik yönü, toplumların kolektif birlik ve beraberlik üzerine kurulduğunu ispatlar."*² Kısacası kültür maddi ve manevi bütün yönleriyle *"kollektif yaşam üzerine dizayn edilen unsurları"* ihtiva etmektedir.³ Denilebilir ki, tarihî bir kaynak olarak destanlar da kollektif birlik düşüncesinden beslenen ve onu yaşatan en önemli anlatılardır.

Halk edebiyatı ürünlerinin gerek aktarımı gerekse teşekkülü bakımından irticali gelenek ortamının katkısı büyüktür. Jean Paul Roux, *"Yüksek kültürlü ülkelerde cereyan etmiş olaylar genelde ya okuması olmayan ya da davranışlarının ayrıntılarını bir kenara kaydetmeye pek alışkın olmayan topluluklarca gözden uzak bir biçimde hazırlanmıştır"* diyerek sözlü kültür ortamının temsilcilerine ve teşekkülüne dair tespitlerde bulunur.⁴ Bu durumda irticali gelenek, Türk tarihi ve folklor verimleri hakkındaki yazılı kaynaklara ulaşılmasını zorlaştırsa da bağlamı içinde bu eşsiz verimleri zenginleştirerek yaşatmaya devam etmektedir.

Türk destan geleneği içinde önemli bir yeri olan Köroğlu Destanı'nın tarihî kökenleri, Oğuz Kağan'ın cihangirlik ideali ile doğrudan ilişkili görünmektedir. Köroğlu Destanı, Türklerin tarih sahnesine çıktıkları günden bugüne kadar dünyanın farklı yerlerindeki yoğun nüfusa sahip Türk boylarının tarihidir. Bu köklü çınarın bir kolu doğuya bir kolu da batıya uzanmaktadır.

Destanlar; politik, sosyolojik ve ideolojik yönleriyle aynı duygu, düşünce ve dünya görüşü idealinde birleşen insanların ortak geçmişi üzerine kurgulanır. Nitekim farklı rivayetleriyle geniş bir kültür coğrafyasına yayılan Köroğlu Destanı'nda bunu görebilmekteyiz.

² Bella Dicks, **Culture On Display**, Berkshire, GBR: McGraw – Hill Education, 2004, s. 25.

³ Francis Mulhern, **Culture/Metaculture**, Florence, KY, USA: Routledge, 2000, s. 15 – 17.

⁴ Jean Paul Roux, **Türklerin Tarihi –Pasifik'ten Akdenize 2000 Yıl –**, çev. Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2007, s. 25.

1. Köroğlu Destanı

Türk milletinin zengin destan külliyyatı içinde kendine has bir yeri olan "*Köroğlu Destanı'nın Batı (Anadolu, Balkanlar, Kırım ve Kafkas ötesi rivayetleri) ve Doğu/Türkistan (Türkmen, Özbek, Uygur, Kazak, Karakalpak ve Tacik) olmak üzere iki ana rivayeti ve bu rivayetler etrafında teşekkül eden yüzü aşkın kolu bulunmaktadır.*"⁵

Ali Berat Alptekin Köroğlu Destanı'nın rivayetlerinin ana hatlarıyla ayrıldığı çizgi olarak Hazar Denizi'ni işaret ettikten sonra tespitlerine şöyle devam etmektedir: "*Hazar Denizinin doğusuyla batısı arasında kesin çizgilerle ayrılan noktalar vardır. Bu ayrılık ise daha çok Köroğlu'nun zuhuru kolunda kendisini göstermektedir.*"⁶ Judith M. Wilks'in "*Aspects of the Köroğlu Destan: Chodźko and Beyond*" adlı doktora tezinde de benzer tespitlere rastlamaktayız.⁷ Bize göre, versiyonların oluşum sahalarının bu tarzdan kati hükümlerle ayrılması beraberinde birtakım şüpheleri ve yanlışlıkları da getirebilmektedir. Örneğin; Hazar Denizi'nin kuzey batısındaki Stawropol Türkmenlerinin Köroğlu rivayetleri bu versiyon gruplarından hangisine dâhil edilmelidir sorusu bu anlamda cevapsız kalmaktadır. Bu durumda Ali Berat Alptekin'in ve Judith Wilks'in tespitlerinin tek başına Köroğlu Destanı'nın versiyonlarının teşekkül coğrafyasını belirlemeye yetmeyeceğini söyleyebiliriz.

Köroğlu Destanı'nın gerek kolları göz önünde bulundurularak gerekse diğer Türk destanlarıyla karşılaştırılarak incelenmesi tarihî katmanlarının ve anlatının ortaya çıkış zemininin etüt edilmesi noktasında büyük önem arz etmektedir. Diğer taraftan müstakil metin çalışmaları Köroğlu Destanı'nın yayılım sahasını ve anlatı coğrafyasını ortaya koymasından

⁵ İsa Özkan, "Köroğlu Destanı'nda Kahraman ve Atının Doğuşu ile İlgili Motiflerin Tahlili", **Türk Dili**, 1997, s. 224. Dursun Yıldırım, "Köroğlu Destanı'nın Orta Asya Rivayetleri" (**Dursun Yıldırım, Türk Bitiği, 1. Baskı, Ankara, Akçağ, 1998, s. 169.**) adlı makalesinde Köroğlu'nun Doğu versiyonlarını *Orta Asya* versiyonları başlığında toplamıştır.

⁶ Ali Berat Alptekin, **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, 2. Baskı, Ankara, Akçağ, 2007, s. 118.

⁷ Judith M. Wilks, **a.g.e.**, s. 1.

değerlidir. Tezimizde ise, Emir Göroğlu Destanı'nın diğer Köroğlu rivayetlerinden farklı bir kültürel coğrafyaya işaret etmediğini fakat Uygur Türklerinin duyuş tarzı ve algılayışı ile destanın ayrı bir üslupla aktarıldığını ortaya koymaya çalışmaktayız.

Daireleşme istidadı gösteren Köroğlu Destanı'nın versiyonlar arasındaki benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koyması bakımından Dursun Yıldırım'ın "*Köroğlu Destanı'nın Orta Asya Rivayetleri*" adlı makalesinin önemli analizler içerdiği görülmektedir. Dursun Yıldırım, Köroğlu Destanı'nın epope seviyesinde bir destan olduğunu vurguladıktan sonra, "*destanın Orta Asya'dan Anadolu yaylalarına doğru göçü sırasında hem çatısı, hem muhtevası ve hem de kahramanları, zamanın ve yeni coğrafyanın, yeni medeniyet sahasının tesirleriyle muayyen değişikliklere uğramıştır*" diyerek mevcut versiyonlar arasındaki farklılıkların nedenlerini sıralamaktadır.⁸

Bununla birlikte her iki versiyon grubu içindeki farklılıkları Emir Göroğlu Destanı'nı da içine alan bir tasnifle şu şekilde gösterebiliriz:

1. Kahramanın Ad Alması ve Doğumu: Doğu versiyonlarında kahraman "gur"dan yani "mezar"dan doğar. Bu yüzden ona Göroğlu/Guroğlu... adı verilir. Batı versiyonlarında kahraman, babası yerel bir yönetici tarafından kör edildiği için Köroğlu adını almıştır. Destanın Batı grubu versiyonlarında kahramanın doğumu hakkında ayrıntılı bilgilere rastlamak pek mümkün değildir. Emir Göroğlu Destanı'nda, Hz. Êli'nin nazarıyla hamile kalan Zulper Ayim'in "gör" (mezar)de doğan oğluna Hz. Êli'nin seyisi Kember Dede tarafından Göroğlu adı verilir. Göroğlu, Türkmen veriyonunda ise Adıbeg adlı kişinin oğlu olarak dünyaya gelir. Nazar yoluyla hamile kalma motifi ile dişi at tarafından büyütölme motifi Köroğlu Destanı'nın Türkmen ve Özbek versiyonlarından farklı olarak Uygur versiyonuna has bir

⁸ Dursun Yıldırım, a.g.e., s. 176.

özelliştir. Dolayısıyla kahramanın zuhuru ile ilgili bölümler Uygur versiyonunda farklı motiflerle işlenmiştir diyebiliriz.

2. **Kahramanın Mensubiyeti:** Doğu versiyonlarında, kahraman yüksek zümreden yönetici sınıfa mensup bir kişi olarak gösterilir. O, Teke – Yomut Türküdür. Batı versiyonlarında, kahraman yönetici zümrenin işlerine bakan bir kişinin oğludur ve daha sonra kanun koyucu vasıflarıyla ortaya çıkmaktadır. Emir Göroğlu Destanı'nda Göroğlu, Çembil hükümdarı Ahmethan'ın yeğenidir.
3. **Kahramanın Evlenmesi:** Göroğlu Doğu grubu ve Batı grubu versiyonlarında genelde çok eşli olarak karşımıza çıkar. Özbek versiyonunda Göroğlu'nun üç eşi vardır. Batı grubunda Köroğlu'nun bazı varyantlarda tek eşli olarak yansıdığı görülmektedir. Emir Göroğlu Destanı'nda ise, Göroğlu insan ve perilerden olmak üzere dokuz eş alır.
4. **Destanda Yer Alan Tarihî Vakalar:** Doğu grubu versiyonlarında; Türklerin Kalmuk, Arap ve İran (Kızılbaş) ile yaptıkları mücadelelere yer verilir. Batı grubu versiyonlarında ise yerel yönetici ile Köroğlu arasındaki mücadeleler anlatılır. Emir Göroğlu Destanı'nda ise Göroğlu'nun önce Kızılbaş ve Kalmuk daha sonra da dayısı Ahmethan ile mücadelelerine yer verilir. Emir Göroğlu, bu anlamda hem iç hem de dış düşmanlarına karşı direnen bir hükümdar görünümündedir.
5. **Kahramanın Atı:** Doğu grubu versiyonlarında kahramanın atı Türkmen rivayetinde olduğu gibi Derya-yı Şor boyundan getirilen su kulanı ile su aygırının çiftleşmesi ile ortaya çıkar. Batı grubu versiyonlarında kırat karanlık bir ahırda yetiştirilince olağanüstü vasıflar kazanır. Emir Göroğlu Destanı'nda ise Göroğlu'nu büyüten alaca at ile onun düşmanı Daniyat'ın muhteşem atı Leylîkîr'in çiftleşmesiyle olağanüstü özelliklere sahip bir at ortaya çıkar.

6. Olağanüstü Motifler: Olağanüstü motiflerin Doğu versiyonlarında daha yoğun işlendiğini görmekteyiz. Batı versiyonlarında anlatı daha gerçekçi temeller üzerine oturtulmuştur. Emir Göroğlu Destanı'nda olağanüstü motifler (olağanüstü kahramanlar, şekil değiştirme, sihirli eşyalar...) destan üslubunu şekillendirmiştir.

7. Kahramanın Ölümü: Doğu versiyonlarında kılıcını ve dolayısıyla Köroğlu'luğu bırakan kahraman, bir Türkmen varyantında İran Şahı Barsiya tarafından öldürülür ve onun intikamı Ayvaz tarafından alınır. Başka bir Türkmen varyantında ise ihtiyarlayan Göroğlu'nun tüfekte Hünkâr Şah'ın emriyle öldürüldüğü anlatılır. Onu cansız halde gören Kırat da yanında can verir. Batı versiyonlarında, tüfeğin ortaya çıkmasıyla mertliğin bozulduğuna inanan Göroğlu padişahın derebeyliği kaldırmasıyla kırklara (Kırklar Dağı veya Mağarası) karışır. Köroğlu keleş Lezgi Ahmet'ten yiğitliklerini herkese anlatmasını ister. Emir Göroğlu Destanı'nda ise Göroğlu eline setarını alır ve hayatı boyunca yapıp ettiklerini bir bir anlatır. Daha sonra destan anlatıcısı edebî bir üslupla onun ve diğer destan kahramanlarının sırası geldikçe ecel şarabını içtiklerini ifade eder.

Versiyonlar arasındaki en temel farklılık Köroğlu'nun ve atının zuhuru bölümlerinde ortaya çıkmaktadır. İsa Özkan'a göre: "*Doğu rivayetlerindeki mezar anlamındaki Farsça gor kelimesinin alınması ise enteresan bir durumdur. Türkler tarihin ilk çağlarından beri İranî kavimlerle komşu olmuşlar ve onlarla kültürel alanda epeyce alış verişleri olmuştur. Gor/gur/gör kelimesini de böyle değerlendirebiliriz.*"⁹ Öte yandan konu ile ilgili tartışmaya açık olmakla birlikte önemli bir tespitte Garriyev'e aittir. Garriyev "kör, gör, gur" adının teşekkülü ile ilgili olarak şu açıklamalarda bulunur: "*Kör*

⁹ İsa Özkan, **a.g.m.**, s. 231.

sözcüğünün anlamı mezar değildir. Bu sözcük, Oğuz-Oks, Uğır, Gorş, Uğış, Xoyxor (Uygur) adı verilen Oğuz boylarının adlarından doğmuştur. Bütün Asya ve Kafkasya'daki destanlar bu Oğuz devrinde meydana gelmiş, fakat değişik isimler almışlardır. Kör, Oğuz (Oğır) demektir; uğıl (oğul) ise Türkçe batır (kahraman) anlamına gelmektedir.¹⁰

Batı varyantlarında ise kahramanın babasının gözlerinin kör edilmesi ilgili motif “İskitlerden bu yana muhtelif Ön Asya kavimlerinin folklorlarında bulunduğunu kaydetmektedir. Haksız yere gözleri kör edilen bir adamın oğlunun büyük kahraman oluşuna İskitlerin kalıntısı olan Oss ve Gürcülerin efsanelerinin yanı sıra Ermeni – İran mücadelelerinde de rastlanılmaktadır.”¹¹

Bu iki versiyon alanı içinde belli başlı farklılıklarla birlikte Köroğlu'nun maceraları bazı bilim adamları tarafından Batı Avrupa destanlarındaki kimi karakterlerle eş tutulmuştur. Bilhassa batı rivayetlerindeki Köroğlu'nun Robin Hood'a benzetilmesi ve bazı araştırmacılar tarafından Köroğlu'nun prototipi olarak Kral Arthur'un gösterilmesi gibi tespitler söz konusudur. Destanla alakalı bu tespitler sağlıklı değildir. Çünkü metnin; ikincil karakterler, motifler ve hatta olay örgüsü gibi pek çok unsur açısından farklılıklar arz ettiği görülmektedir. Bu noktada kanun koyucu soylu bir hükümdar veya eşkiya tipinin metinlerde ortak nokta olması iddianın doğru olduğunu ispat etmez.¹²

Köroğlu Destanı ile ilgili yapılan çalışmaların bir yönünü her ne kadar yabancı milletlerin destanlarıyla yapılan karşılaştırmalı çalışmalar oluştursa da diğer yandan destanın Manas, Oğuz Kağan, Dede Korkut veya Alpamış gibi Türk destanlarıyla karşılaştırmalı olarak incelendiği de görülmektedir. Bu durumda Türk destanları ile Köroğlu arasında birtakım

¹⁰ Aşur Özdemir, “Köroğlu Men Bezergen Destanındaki Özel Adlara Dair”, **Bilig**, Bahar, Sayı:37, 2006, s. 96.

¹¹ İsa Özkan, **a.g.m.**, s. 230 – 231.

¹² Judith M. Wilks, **a.g.e.**, s. 3-4.

benzerlikler bulmak mümkündür ve bu doğal bir sonuçtur. Bir sözlü tarih kaynağı olarak destanlar, karşılaştırmalı çalışmalar neticesinde bizlere ortak bir tarihî vizyon sunmaktadır. Denilebilir ki; bu türden karşılaştırmalı çalışmalar, Türk destanlarının Oğuz Kağan Destanı temelinde geçmişten günümüze kadarki Türk tarihinin ve Türk ülküsünün gelişim aşamalarını gösterebilmektedir. Bu konuda Dursun Yıldırım destanın anlatı geleneğinden yola çıkarak “*Orta Asya Türkleri arasında müşterek bir hayat yaşanırken meydana geldiğine dair*” bilgilere ulaşılabilceğimizi söyler.¹³

Köroğlu, Türk milletinin millî ve epik kahramanı olarak sözlü gelenekte kendine has bir yer edinmiştir. Halk edebiyatı mahsüllerimizden türkülerden atasözlerine pek çok halk edebiyatı ürününde Köroğlu’ndan Ayvaz’a dem vurulur. Eldeki mevcut veriler bu epik anlatının alt metinleri olarak kahramanlık türkülerinin büyük bir önem taşıdığını göstermektedir. Bu türkülerin en bilinenlerine meşhur Arakel’in 1664’te yazmış olduğu “Tebriz Tarihi” adlı kitapta rastlanılmaktadır. Ermeni tarihçi Arakel, Köroğlu’nu Osmanlı Devleti’nin iç huzurunu sarsan Celali İsyanlarında rol oynayan bir eşkiya olduğunu ifade etmekle beraber aynı kişinin kendisini destan kahramanı şeklinde ifade edebilecek yeteneğe sahip biri olduğunu belirtir. Fakat bu ifadeler tartışmaya açık yönleri ile pek gerçekçi görünmemektedir. Çünkü bu durumda Doğu grubu Türk destanlarının varlığını açıklamak zorlaşmaktadır. Anlatının ana tema etrafında, ortaya çıktığı coğrafyaya has tarihî unsurlarla birleşerek katmanlaştığını ve bunun iki farklı versiyon grubu oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Anlatılarda yer alan destan kahramanı Köroğlu dışında tarihî kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda bir de ozan Köroğlu tipi ortaya çıkmaktadır. Araştırmacılar özellikle Anadolu sahası halk anlatılarında destan, hikâye ve masal kahramanı olan Köroğlu ile birlikte XVI. yüzyılda

¹³ Dursun Yıldırım, **a.g.e.**, s. 169. (Araştırmalar Oğuz Kağan’ın ünlü Türk hükümdarı Mete Han olduğunu göstermektedir. Oğuz Kağan Turan’ı gerçekleştirerek Türk milletini birleştiren ve siyasi ve askeri yapıyı organize eden bir Türk hükümdarıdır).

yaşadığı bilinen Osmanlı – İran savaşına katılan ordu şairi Âşık Koroğlu ve Bolu civarında ortaya çıkan ve eşkiya olarak gösterilen Koroğlu lakaplı şairlerin ozan Koroğlu tipinin bir yansıması olduğunu kabul etmektedir. Ali Yakıcı konu ile ilgili olarak, eldeki verilerin ve sosyolojik tespitlerin bu iki şair Koroğlu'nun farklı kişiler olduğunu ve Koroğlu tipinin “*halk anlatılarında, anlatıldığı coğrafya ve anlatıcıların bağlı bulunduğu toplum yapısına göre destan kahramanı, hikâye kahramanı, masal ve efsane kahramanı olarak görüldüğünü*” ifade etmektedir.¹⁴

*"Koroğlu hikâyeleri XVI – XVII. yüzyılın gerçek olaylarını yansıtmalarından dolayı tarihî hikâyeler olarak adlandırılmaktadır."*¹⁵ Bu tarihî hikâyelere ait şiirlerin ilki "Nağmaha" adıyla 1721'de siyasi hüküm giyen İlyas Mushegean adlı Ermeni asıllı bir tüccar tarafından müsadere edilmiştir. Bunun yanı sıra Koroğlu Türküleri *Andalib Garacadaği* tarafından 1804 yılında Azerbaycan halk edebiyatı içinde değerlendirilmiştir. Destanın tamamı ilk kez türkülerle birlikte on üç koldan oluşan bir metin halinde XIX. yüzyılın ortalarında Polonyalı bilim adamı *Alexander Chodźko* tarafında ele alınmıştır. Azeri Türkçesiyle yazılmış orijinal yazma versiyonu *Kuroğliname* adıyla Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. *Chodźko* destanı İngilizce'ye çevirerek "*İran'ın Popüler Destan Örneği*" adıyla 1842 yılında yayınlamıştır. Daha sonra bu metni S. S. Penn 1856 yılında İngilizce'den Rusça'ya çevirerek *Kavkaz Dergisi*'nde neşretmiştir.¹⁶

1830 yılında "*Tiflisskiye Vedomosti*" gazetesinin altmış sekizinci sayısında Koroğlu Destanı neşredilmeye başlanmış, bunu takiben 1840 yılında İ. Şopen "*Koroğlu, Tatar Efsanesi*" başlığı ile yanlışlıklar ve tahriflerle dolu bir metin yayınlamıştır. Türkiye'de ise 1887'de on beş sayfalık bir kitapçık halinde *Meşhur Koroğlu Hikâyesi* adıyla isimsiz bir kitap

¹⁴ Ali Yakıcı, “Halk Anlatılarında Yer Alan Koroğlu Tipleri ve Aşık Koroğlu'nun Bu Tipler Arasındaki Yeri”, *Milli Folklor*, 2007, Yıl 19, Sayı 79, s. 122-123.

¹⁵ B. A. Garriyev, *Türk Dünyasında Koroğlu Anlatımları*, çev. Fikret Türkmen vd., Ankara, TDK, 2007, s. 19.

¹⁶ L. G. Çlaidze, *Koroğlu Gürcistan'da*, ter. Hacı Ali Necefoğlu ve Habib İdrisi, Erzurum, Taş Medere Yayınları, 1994, s. II.

yayınlanmıştır.¹⁷ Bundan da önce Y.Y. imzasını kullanan biri İstanbul'da Köroğlu'nun zuhurunu anlatan taş basma bir hikâye yayımlamıştır.¹⁸

Daha sonraki yıllarda gerek Türk gerekse yabancı bilim adamları Köroğlu Destanı üzerine çeşitli araştırmalarda bulunmuş ve yayınlar yapmışlardır. Bu noktada yapılan çalışmaların ve tespitlerin bütünlüğü açısından Emir Göroğlu Destanı, Köroğlu rivayetlerini tamamlayıcı niteliktedir, denilebilir.

2. Köroğlu Destanı Üzerine Yapılan Belli Başlı Çalışmalar

Köroğlu'nun ortaya çıkışı ile ilgili yapılan çalışmaların bir yönü onun tarihî boyutlarını tespit etmeye bir yönü de onu edebî açıdan açıklamaya yönelik çalışmalardır. Bu noktada geniş bir coğrafyaya yayılan Köroğlu Destanı'nın teşekkülü ile alakalı tespitlerin belirli bir bölgeye ve zamana sığdırılamayacağı açıktır.

Bilindiği gibi doğu ve batı olmak üzere belli başlı iki versiyon alanı içinde değerlendirilen Köroğlu Destanı; Batı versiyonlarında yaşadığı bölgenin yöneticileri veya ileri gelenleri tarafından kör edilen bir adamın oğlunun kahramanlıklarının, doğu versiyonlarında ise mezardan doğduğu için Göroğlu adını alan bir kahramanın maceralarının hikâyesidir.

Köroğlu'nun tarihî kimliği ile ilgili ilk çalışma, Köroğlu'nu bilim dünyasına tanıtan *Chodźko* tarafından yapılmıştır. Ona göre; Teke Türkmenlerinden olan Köroğlu, Horasan'ın yerlilerindendir. İran ve Türkiye arasındaki kervanları yağmalayan ve bu esnada da irticalen şiir söyleyen kahraman Göroğlu, Çamlıbel'in hâkimidir. Bu kalenin eserleri Azerbaycan'ın

¹⁷ L. G. Çlaidze, a.g.e., s. II.

¹⁸ Metin Ekici, *Türk Dünyasında Köroğlu (İlkkol)*, Ankara, Akçağ Yayınevi, 2004, s. 17.

Şama bölgesindeki vadidedir.¹⁹ *Chodźko'nun* metni Güney Azerbaycan bölgesinden derlenmiş ve dolayısıyla Azeri Türkçesinde yayınlanmış on üç meclisten ibaret bir çalışmadır.

Bir diğer önemli tespitte Ziya Gökalp'e aittir. Ziya Gökalp, Türk destanları üzerine yapmış olduğu çalışmalarda Köroğlu'nun prototipini Gazneli Mahmut'ta görmüştür. Ayrıca bu destanda (vaka örgüsünden yola çıkıldığında) özellikle İran ve Türkmenistan sahası dile getirildiği için anlatının XI. yüzyıla ait tarihî olayları yansıttığı düşüncesindedir.²⁰

Fuat Köprülü, Köroğlu Destanı'nı "*menkabevi – tarihî*" bir destan olarak kabul etmekle birlikte onu Göktürk dairesinin ikinci derecedeki menkıbeleri arasında sayar. Konu ile ilgili olarak şunları kaydeder: "*İran – Oğuz mücadelelerinin bir hatırası olarak daha İslamiyet'ten evvel vücuda gelmiş, İslamiyet'ten sonra Oğuzların Horasan'dan İran, Azerbaycan, Anadolu'ya geldikleri sırada bu sahalara da nakl olunmuştur. Bu menkıbede müstakil ve büyük bir hükümdarın değil, hakana tabi alelade bir hudud tarhanının İranlılarla mücadeleleri bahis mevzuudur.*"²¹ Fuat Köprülü bununla beraber destanın XVI. yüzyıldaki Sünni – Özbek ve Türkmen boyları ile Şii – İran mücadeleleriyle zenginleştiğini kaydeder. Neticede Zeki Velidi Togan'ın da öne sürdüğü Göktürk – Sasani mücadelesinin destanın ilk tarihî tabakası olabileceğini ifade eder.²²

Zeki Velidi Togan ise Köroğlu'nun tarihî kimliğinin Efrasiyab yani Alp Er Tonga'da ve Hun hükümdarı Metehan'da bulabileceğimizi söylemiştir. Destan kahramanının tarihî kökenini ise şöyle ifade etmiştir: "*Köroğlu ki 7 – 8. asırlardaki Türkmenistan'da Cürcan mıntıkasında yaşayan Sol – Türkmen beyleri ile birleştirilebilir ki bu sülkle nihayet Emevi kumandanı Yezid bin*

¹⁹ Alexander Chodzko, *Specimens of the Popular Poetry of Persia*, Newyork: Burt and Franklin, 1971, s. 3-15.

²⁰ Ziya Gökalp, "Türklerde İçtimai Teşkilat", *Milli Tetebbular Mecmuası*, C.I, Sayı III, İstanbul, 1331, s. 447.

²¹ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981, s. 43.

²² Fuad Köprülü, *a.g.e.*, s. 57-58.

Mühelleb tarafından imha edilmiştir."²³ Bütün bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere Zeki Velidi Togan, VII. – VIII. asırda yaşayan bir Oğuz hakanını Köroğlu olarak görmektedir.

Köroğlu ile ilgili açıklamalardan en kapsamlısı Pertev Naili Boratav'a aittir. Boratav'ın Fuat Köprülü danışmanlığında hazırlanmış Köroğlu Destanı adlı çalışması bu alanda kayda değer çalışmalardan biridir. Bu çalışmasında Köroğlu'nun Türkmen olduğunu ifade edip "*en eski, en destanî ve en zengin olduğu tahmin edilen rivayet Türkmen rivayetidir*" der.²⁴ Daha sonra Ermeni tarihçi Tebrizli Arakel'in XVII. yüzyılda yazdıklarından esinlenerek özellikle Köroğlu'nun batı anlatılarını temel alarak yazdığı eserinde Anadolu'daki *Celali İsyanları*'nın anlatının ana çatışması olduğunu savunur.²⁵ Köroğlu "*...hikâyesinin esaslarını Celaliler ve Celali hareketleri arasında aramak doğru olur*" der.²⁶ Bununla birlikte Boratav, anlatının çıkış merkezi olarak Bolu'yu görmüştür.

Faruk Sümer'in görüşleri ise Pertev Naili Boratav'ın görüşlerine yakındır. Manevi bir şahsiyet olarak gördüğü Köroğlu'nun, 1578 İran Savaşı sırasında Bolu'da eşkiyalık yapmış olabileceğini ve bununla birlikte bu anlatının Hazar'ın doğusunda yaşayan Türkmenler yoluyla Özbeklere ve Kazaklara taşınmış olduğunu düşünebiliriz diye ifade eder.²⁷

Fahrettin Kırzioğlu Boratav'ın görüşlerini siyasi olduğu için tenkit edip Köroğlu'nun *Celali İsyanları*'ndan çok daha önce yaşamış Avşar boyundan Hüsrev Sultan olduğunu söyler. İddialarını da Kırzioğlu, Avşar ve

²³ Zeki Velidi Togan, Türk Destanlarının Tasnifi, **Atsız Mecmua**, İstanbul, 1931, s. 41.

²⁴ Pertev Naili Boratav, **Köroğlu Destanı**, Adam Yayınları, İstanbul, 1984, s. 139.

²⁵ Pertev Naili Boratav, **Folklor ve Edebiyat**, Adam Yayınları, İstanbul, 1983, s. 229-235.

²⁶ Pertev Naili Boratav, **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, Adam Yayınları, İstanbul, 1988, s. 132-144.

²⁷ Faruk Sümer, Türk Destanları I-IV, **Türk Dünyası Dergisi**, Ocak-Ekim 1992, s. 26.

Dulkadirli boylarının Köroğlu adlı birer oymaklarının bulunması ve Köroğlu'nun Timur'dan önce yaşamış olmasını göstermektedir.²⁸

Mehmet Kaplan, Faruk Sümer'in ve Pertev Naili Boratav'ın Köroğlu'nun menşei ile ilgili yapmış oldukları yorumlara katılmakla birlikte, Köroğlu'na Türk destanlarında görülen alp tipinin dejenere olmuş şekli olarak bakmaktadır.²⁹

İlhan Başgöz, Köroğlu anlatılarının Anadolu coğrafyasından Orta Asya'ya yayıldığını ve anlatının merkezi tarihî tabakasının XVI. yüzyıl Celali İsyanları olduğunu kabul ederken bu noktada Boratav'ın düşüncelerinden ayrı bir iddia ortaya atmaz.³⁰

M. Hüseyin Tehmasib, Köroğlu Destanı'nın Babek İsyanı'nı anlattığını ve destanın çıkış merkezi olarak Kafkasya'yı görmemiz gerektiğini ifade eder.³¹ Vakıf Veliyev, tarihî bir kişilik olarak gördüğü Köroğlu'nu XVI. – XVII. yüzyılda yaşamış bir eşkiya olarak değerlendirir.³² Bay Muhammed Garriyev ise, mitik unsurlar taşıyan destanın Azerbaycan ve Anadolu'da teşekkül eden sınıf çatışmaları üzerine kurgulandığını ifade etmektedir.³³ Rıza Mollov da Orta Asya Türk tarihinden izler taşıyan Köroğlu Destanı'nın Kafkas ve Orta Asya olmak üzere iki ayrı coğrafyada ele alınması gerektiğini vurgular. Netice itibarıyla bazı Batı grubu Köroğlu rivayetlerinin temelinde

²⁸ Fahrettin Kırzioğlu, Avşarlı ile Dulkadirli Türkmenlerinin Köroğlu Oymakları, **Türk Kültürü**, S.65, s. 356-364.

²⁹ Mehmet Kaplan, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-3**; Tip Tahlilleri, İstanbul, Dergâh yayını, 1985, s. 101-111.

³⁰ İlhan Başgöz, **The Epic Tradition Among Turkic People, Heroic Epic and Saga**, Bloomington-Indiana, 1978, s. 310- 335.

³¹ Hüseyin Tehmasib, **Azerbaycan Destanları-IV**, Azerbaycan SSR. Elmler Akademisi, Bakü, 1969, s. 5-18.

³² Vakıf Veliyev, **Azerbaycan Şifai Halk Edebiyatı**, Azerbaycan Dövlət Universiteti Yayını, Bakü, s. 347-366.

³³ Karriyev, **Epiçeskie Skazaniya o Koroghli Tyurko-Yazıcnıh Narodnov**, Moskova, 1968, s. 11-12.

Celali İsyanları olduğunu kabul ederken bazılarında ise böyle olmadığını iddia eder.³⁴

Jirmunskiy ve Zarifov'un Köroğlu anlatılarıyla ilgili vermiş oldukları tarihî malumat oldukça değerlidir. Her iki bilim adamı Köroğlu'nun Türkmen boyuna bağlı bir eşkiya olduğunu ifade eder. Köroğlu, Kafkasya'da doğmuş ve XVI. yüzyıldaki isyanlara bağlı olarak ortaya çıkmış ve buradan da Orta Asya'ya yayılmıştır.³⁵

L. G. Çlaidze, Köroğlu'nun isyancı olmasının sebebi ile ilgili bazı tespitlerde bulunmuştur. Gürcistan İlimler Akademisi K.S. Kekelidze adına El yazmaları Enstitüsü'nün Müslüman Fonunda korunan T – 140 sayılı elyazmanın on dokuzuncu ve yirminci bölümlerinde yer alan bilgilerden yola çıkarak destandaki asıl tarihî tabakanın Safevi İranında Türkmen gruplarının imtiyazlarının kısıtlanmasıdır diye ifade eder.³⁶

Bu çalışmaların dışında, Fikret Türkmen de Köroğlu kollarıyla ilgili yapılan tarihî çalışmalarda metinlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi gerektiğini ifade eder. Köroğlu'nun bir eşkiya değil bir lider – kahraman olduğunu söyler. Anlatılar arasındaki farklılıkların sözlü geleneğin süreklilik ve yenilenme özelliğine bağlı olduğunu söyler.³⁷

Dursun Yıldırım ise, Köroğlu'nun bir hanoğlu olduğunu ve destanın Orta Asya'dan Anadolu'ya göçler yoluyla taşındığını ifade eder. Bu taşınma noktasında kimi değişikliklere uğrayan anlatı edebî bir eserdir.³⁸

³⁴ Rıza Molov, **Köroğlu Destanı'nın Sosyal ve Tarihî İncelemesine Katkı**, çev. Kemal Boz, Milli Folklor, 2003, s. 136-153.

³⁵ Jirmunskiy-Zarifov, **Uzbekskiy Narodny Geroičeskiy Epos**, Moskova, 1947, s. 54-55.

³⁶ L. G. Çlaidze, **a.g.e.**, s. 5.

³⁷ Fikret Türkmen, "Köroğlu Hikâyelerinin Yayılma Sahaları ve Menşesi", **Ege Üniv. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S. IV., İzmir, 1985, s. 18-24.

³⁸ Dursun Yıldırım, "Köroğlu Destanının Orta Asya Anlatımları", **Köroğlu Semineri Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1983, s. 103-114.

İsa Özkan'a göre Köroğlu ve atının zuhuruna ait çizgiler mitolojik dönemlere ait hususiyetler taşımaktadır. Özkan, destanda kahramanın ve atının doğumu noktasında batı versiyonları ile doğu versiyonları arasında birtakım farklar bulunduğunu ve destanın tarihî tabakalarının Türklerin İslamiyet'i kabul etmeden önceki devirlerine rastladığını vurgulamaktadır. Ayrıca, Köroğlu Destanı'nın Doğu rivayetlerinde Timurlular Devri ve diğer Türkistan hanlıkları zamanında ortaya çıkan olaylarla karşılaşmamızın mümkün olduğunu söylemekle birlikte Boratav'ın tezinin tek başına destanın teşekkül devrini açıklama hususunda yeterli olmadığı görüşündedir.³⁹

Köroğlu'nun tarihî kimliğini açıklama hususunda yapılan araştırmalar tek başına değerlendirildiğinde yetersiz görünmektedir. Köroğlu'nu yalnız belli bir coğrafyaya veya zamana bağlamak bizi doğru tespitlere götürmemektedir. Çünkü geniş bir anlatı coğrafyası olan bu Türk destanı bağlamı içinde bölgenin kültürel ve folklorik pek çok unsurunu bünyesinde sindirerek yeni bir duyarlılıkla dile gelmiştir.

3. Emir Göroğlu Destanı ve Önemi

Alimcan İnayet, "*Bugüne kadar yapılan yayın ve çalışmalarda Köroğlu Destanı'nın Uygur versiyonundan hiç bahsedilmediğini*" söylemekle birlikte Doğu Türkistan'da dahi bu destan hakkında ciddi bir çalışmanın olmadığını vurgulamaktadır.⁴⁰

1983 yılında Kazakistan SSR Nauk Neşriyatı tarafından yayımlanan *Uygur Helk Eğız İcadıyiti* adlı kitapta Uygur Destanları işledikleri konulardan yola çıkılarak sınıflandırılmıştır. Bu tasnifte Uygur Destanları, "kahramanlık, aşk ve tarihî destanlar" olmak üzere üç bölümde incelenir.⁴¹

³⁹ İsa Özkan, **a.g.m.**, s. 232.

⁴⁰ Alimcan İnayet, "Köroğlu Destanı'nın Uygur Versiyonu Emir Göroğlu ve Onun Epizot ve Motif Yapısı Üzerine", **Erdem Dergisi**, Türk Halk Kültürü Özel Sayısı – I, c. 13, s. 37, Ankara, AKM Yayınları, s. 205.

⁴¹ Alimcan İnayet, **Uygur Halk Destanları I**, Ankara, TDK, 2004, s. XIII-XIV.

Mehmet Zunun ve Abdükerim Rahman tarafından ise Uygur Destanları tarihî vaka örgüsünden yola çıkılarak "En Eski Dönem, Orta Asır veya İslamiyet Sonrası Dönem, Yakın Çağ Dönemi" olmak üzere üç grupta incelenmiştir.⁴² Bu tasniflerden yola çıkılarak Emir Göroğlu Destanı "*kahramanlık destanları*" kategorisinde incelenmektedir.⁴³

1998 yılında Milletler Neşriyatı'ndan "*Uygur Halk Destanlarından Seçmeler*" adıyla bir seri yayınlanmıştır. Sincan Gençler – Çocuklar Neşriyatı, *Emir Göroğlu, Sultani Cemcime, Boz Yiğit, Sultanhan ve Şah Yakup, Kakkuk ile Zeynep* destanlarını *Emir Göroğlu* adlı kitapta toplayarak 1994 yılında yayımlamıştır. Bununla birlikte Erşiddin Tatlik tarafından Miras Dergisi'nde yayımlanmış "Emir Göroğlu Destanı Üzerine" adlı bir makale bulunmaktadır.⁴⁴

Türkiye'de Alimcan İnayet, *Erdem ve Milli Folklor* dergilerinde Emir Göroğlu üzerine yazdığı iki makale ile destanı tanıtmaya çalışmıştır.⁴⁵ Ayrıca, Prof. Dr. Metin Ekici başkanlığında Abdülhakim Mehmet tarafından hazırlanan "*Uygur Halk Destanları*" adlı doktora tezinde *Emir Göroğlu Destanı, Bozyiğit ve Gülendem* adlı destanlarıyla icra merkezli bir inceleme yöntemiyle ele alınmıştır.

Tezimizde yer alan Emir Göroğlu Destanı: 1986 yılında, "*Uygur Halk Destanlarından 1*" adlı serinin içinde "*Şincan Yaşlar – Ösmürler Neşriyatı*"ndan çıkmış ve Urumçi'de basılmıştır. Destan 280 sayfadır. Metnin sonunda verilen nottan anlaşıldığına göre destanın Maralveşili Mollaseley Kâtip'in 1915 yılında tamamladığı nüsha esas alınarak, Yenisarlı halk destancısı Ebeydulla Hacı tarafından ve Ömer Eli'nin kayıtlarına dayanılarak

⁴² Mehmet Zunun, Abdükerim Rahman, *Uygur Halk Ağız Edebiyatı'nın Esasları*, Urumçi, Şincan Halk Neşriyatı, 1982.

⁴³ Ali Berat Alptekin, *a.g.e.*, s. 66.

⁴⁴ Abdülhakim Mehmet, *Uygur Halk Destanları (İcra Merkezli ve Karşılaştırmalı Bir Araştırma)*, Ege Üniversitesi, Dr. Tezi, İzmir, s. 24 – 25.

⁴⁵ Alimcan İnayet'in Milli Folklor Dergisi'nde "*Uygur Sahasındaki Emir Göroğlu Destanının Olay Örgüsü ve Bazı Motifleri Üzerine*" adı ile 2004 yılında 61. sayıda yayımlanmış bir makalesi bulunmaktadır.

yayına hazırlandığı anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere Emir Göroğlu Destanı iki farklı metnin harmonize edilerek işlenmesiyle oluşturulan bir destandır.

Yine son nottan anlaşıldığına göre, mevcut elyazmayı Abdulla Seley istinsah edip tamamlamış, onu Savut İbrahim aktarmış, neşre ise Erşidin Tatlik hazırlamıştır. Seley Mollam 1875 yılında Atuş'un Azak bölgesinde doğmuştur. Üç yaşına girdiğinde babası ayakkabıcı İsmail Usta onu Maralveşi'ye alıp getirmiştir. Seley Mollam, 20 Temmuz 1950 yılında 75 yaşında Maralveşi'de vefat etmiştir.

Uygur versiyonu anlatı örgüsüyle Özbek versiyonundan farklı değildir. Fakat Emir Göroğlu Destanı'nın, Köroğlu Destanı'nın bütün versiyonlarından ayrı olarak kahramanın zuhuru bölümünde farklılıklar arz ettiğini görmekteyiz. Ayrıca Uygur versiyonunda kahramanın ailesinin geniş bir biçimde ele alındığını ve tanıtıldığını söyleyebiliriz.

Destanda, kahramanın zuhuru bölümünde Göroğlu'nun Çembil hükümdarı Ahmethan'ın kızkardeşi Zulper Ayım'in bir gün hasbahçesinde oturup saçlarını tararken Hz. Ali'nin kendisine nazar etmesiyle hamile kaldığının ve çocuğun sünnetli bir şekilde mezarda doğduğunun rivayet edildiğini görmekteyiz. Daha sonra bu çocuğa Kamber Dede adlı ve Hz. Ali'nin seyisi olan bir kişinin Ahmethan'ın huzurunda çocuğa mezardan (gör) doğduğu için Göroğlu adını verdiğini öğreniyoruz. Bu noktada İslami motiflerin İslam öncesi motiflerle ve destanî bir üslup içinde kaynaştığını söyleyebiliriz. Benzer şekilde Uygurların Türeyiş Destanı'nda da bir ağacın gökten inen ışıkla hamile kalması motifi yer alır.⁴⁶ Aynı zamanda bu motif Hz. Meryem'in kıssasını hatırlatır.

Destan metninde Oğuzhan'ın Ayhan, Künhan adlı hükümdar oğullarının Çembil hükümdarı Ahmethan'ın beyleri olduğundan bahsedilir.

⁴⁶ Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, **İslamiyet Öncesi Türk Destanları (İncelemeler – Metinler)**, İstanbul, Ötüken, 2003, s. 211.

Uygur Türklerinin muhayyilesinde yer edinen bu isimler destanın ilk tarihî tabakalarını bulabilme hususunda yardımcı ipuçları konumundadır.

Kahramanın eğitilmesi hususunda kayda değer bir diğer nokta onun savaş sanatlarını öğrenmesinin yanında mektep – medrese eğitimi almış olması ve okuma – yazma biliyor olmasıdır. Bu nokta, destan metninde yerleşik hayata ait unsurlar içinde değerlendirilmelidir. Aynı zamanda Hunhar İli'ne sefere çıkan Göroğlu, Gürcistan'ın puthanelerini yıkar, yerine medrese inşa ettirir. Mabetler yerleşik hayata geçiş sürecinde önemli bir gösterge konumundadır.

Buna karşın, destan metninde yaylak – kışlak hayata ait unsurların ve eski Türk dinî yaşayışına ait izlerin varlığından haberdar oluyoruz. Bu noktada Göroğlu'nun Hz. Ali'nin atlarından alaca baytal tarafından emzirilmesi daha doğrusu bu alaca atın ona annelik etmesi hususu önemlidir. Türk kültüründe atın çok önemli olduğu ve yine atın Türkler tarafından ehlileştirildiği tarihî bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca destanda eski Türk dinine ait unsurların İslami motiflerle kaynaşması hususu söz konusudur diyebiliriz.

Destanda yer alan pek çok vaka ve motif örgüsünün diğer Türk destanlarından bağımsız olarak incelenmesi imkânsız görünmektedir. Destan Türkmen İran, Arap, Kalmuk mücadeleleri üzerine kurgulanır. Teke – Yomut padişahının hikâyesi olarak Emir Göroğlu Destanı, zengin ve üsluplu anlatımı ile önem kazanmaktadır. Alimcan İnayet, Özbek rivayetlerine göre daha zengin gösterdiği Uygur Göroğlu'sunun, “*asıl metni daha iyi muhafaza ettiğini söylemektedir.*”⁴⁷

⁴⁷ Alimcan İnayet, **a.g.m.**, s. 205.

“Köroğlu Destanı’nın ayrı ayrı coğrafi bölgelerde ve tarihî yönde araştırılmasının en tehlikeli tarafı bu ortak Türk destanını bölgeleştirmek, parçalamak olmalıdır” diyen Fuzuli Bayat’ın konu ile ilgili tespitleri önemlidir.⁴⁸ Türk halk edebiyatının önemli anlatılarından biri olarak karşımıza çıkan Köroğlu Destanı, Türk dünyasının ortak destanı olması sebebiyle önemli bir anlatıdır. Bu anlatı geleneği içinde Uygur versiyonu olarak Emir Göroğlu Destanı, estetik kurgusu ve üslup özellikleri açısından farklı ve özel bir yere sahiptir. Aynı zamanda destan, diğer Türk kahramanlık destanlarından bağımsız değil aksine onları tamamlayıcı bir parça olarak göze çarpmaktadır.

⁴⁸ Fuzuli Bayat, **Köroğlu - Şamandan Aşıka, Alpten Erene-**, Ankara, Akçağ, 2003, s. 154.

1. BÖLÜM: UYGUR TÜRKLERİ HAKKINDA BİLGİ

Çin, dünyanın en kalabalık ülkesi olmasının yanı sıra son yıllarda başta ekonomi olmak üzere pek çok alanda izlediği sistemli değişim politikası sonucunda kendisine farklı alanlarda çeşitli uygulama fırsatları yaratan bir devlettir. Çin devlet sınırları içinde bulunan işgal toprağı Doğı Türkistan ise jeopolitik ve stratejik önemi olan bir bölge konumundadır.

Sovyetler Birliğı'nin dağılması neticesinde Türk devletleri açısından Orta Asya'da ekonomik alanlarda işbirliğı imkânları günden güne gelişmektedir. Bunda kuşkusuz demokrasi, dışa açılma, yeniden yapılanma ve piyasa ekonomisine geçiş gibi pek çok husus etkili olmuştur. Bu işbirliğı alanlarının gelişmesinde uluslararası ilişkiler ve politikalar etkili olmaktadır. Gelecek günlerin Doğı Türkistan için bu açılımlar çerçevesinde anlamlı sonuçlar doğurması muhtemeldir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin siyasi, ekonomik ve etnik geçmişı ile ilgili Orta Asya'nın mevcut durumu göz önünde bulundurularak yapılan araştırmalarda, Doğı Türkistan büyük bir önem arz etmektedir. Doğı Türkistan her ne kadar Çin işgalinde bulunuyor olsa da Sovyetler Birliğı'nin dağılmasından sonra yeni açılımlar gösteren Büyük Türkistan coğrafyasının doğu kolunun ayrılmaz bir parçasıdır.

Medeniyetleri yaratan insan mensubu bulunduğu kültür dairesi içinde kendine has birtakım davranış kalıpları içinde hareket eder ve bu hareketleri ile benzeri toplumlardan ayrılır. Sovyet Asya araştırmaları uzmanı Lev Gumilev, bu noktada etnos kavramını ortaya atar. Ona göre etnos, *"insanlığın çevreyle ilişkisinin etnik kolektifler vasıtasıyla gerçekleşmesi"* ile

ilgilidir.⁴⁹ Daha açık bir tanımla etnos; "*sosyal bir kurum değil insanın tabiata bağımlılığının kültürel gerçekliğidir.*"⁵⁰

Lev Gumilev, isimsiz bir ülke olarak adlandırdığı Doğu Türkistan'ı etnogenesis⁵¹ çalışmaları içinde yorumlar. Aslında bu bölge tarihin yazıldığı, aynı zamanda Budizm'den Nasturi, Manihaizm ve İslam'a kadar çeşitli inançların bir arada yaşadığı bir bölgedir. Lev Gumilev, ticaretin canlı bir şekilde yaşandığı bölgede Türkçe ve iktisadi faaliyetlerin etkinliğinden bahseder. Ona göre, bu bölgede Uygurlar kendi tebaalarının günlük yaşamlarına, dinlerine, kültürlerine dokunmazken 960 yılında Müslümanlığı kabul eden Karluklar ise Güneybatıda Kaşgar, Hoten gibi şehirlerde Türk – İslam medeniyetinin kurulmasını sağlamışlardır. "*Böylece coğrafi yönden bir bütün olan bölge, birbirine karşı hiç de dostça münasebet sergilemeyen iki etnik – kültür bölgesine ayrılmış oldu*" diyerek bölgenin içinde bulunduğu tarihî durumu gözler önüne serer.⁵²

Bu bölgenin tek bir isimle anılmamasının sebebi olarak pek çok etnik grup tarafından farklı isimlerle adlandırılması, fiziki coğrafyası ve tarih boyunca bu bölgedeki gruplar arasındaki güçler dengesi sayılabilir. Bölge, XVIII. yüzyılda Çinliler tarafından bu bölgenin yeni adı *kazanılmış toprak* anlamına gelen *Sinkiang* diye anılmaya başlandı. Her ne kadar tarihî süreç içinde gelişmeler böyle olsa da bu bölgede yaşayan Uygurlar, "*Orta Asya kültürel mirasının bir parçası olmaktadır.*"⁵³

⁴⁹ Lev Gumilev, **Etnogenes Halkların Şekillenışı, Yükseliş ve Düşüşü**, çev. Ahsen Batur, İstanbul, Selenge Yayınları, 2004, s. 46.

⁵⁰ Lev Gumilev, **a.g.e.**, s. 45.

⁵¹ Etnogenesis çalışmaları içinde halkların yükseliş ve çöküşlerini, yeni süper ulusların doğmasıyla açıklayabiliriz. Bu yeni süper uluslar, yarı-fiziksel bir enerjiyle aşılandıklarında belirsizliğin içinden aniden ortaya çıkarlar, tarihi şekillendirirler ve daha küçük ulusları kendi politik ve kültürel alanlarının içine çekerler. Kısacası herhangi bir biyolojik organizma gibi gelişir ve ölürler. Gumilev'e göre, tōtonik-Latin süper ulusu, uzun bir zamandır düşüş içindedir. Hâlbuki Slavlar'ı, Ugrik (Ural-Altay) unsurları ve Türkleri içine alan büyük Rus süper ulusu ondan yarım bin yıl daha gençtir ve onun da ortaya çıkma zamanı gelmek üzeredir.

⁵² Lev Gumilev, **a.g.e.**, s. 101.

⁵³ Sean R. Roberts, **Waiting For Uighurstan**, Dr. Thesis, University of South California, 1996, s. 16.

Çin'in Doğu Türkistan'da yaşayan Türkler üzerinde uyguladığı yanlış kültür, eğitim ve çevre politikaları neticesinde bölgenin gelişiminin durma noktasına geldiğini ifade etmek mümkündür. Konuya örnek olarak, "*Çin bütün nükleer testleri Sinkiang Uygur Otonom Bölgesi'nin eyaleti Lopnur şehri civarında gerçekleştirilmektedir.*" iddiaları ortaya atılmaktadır.⁵⁴ Çin'in bu tarz uygulamaları sonucunda "*1980'ler ve 1990'larda Sinkiang olağan ekonomik problemlerle karşılaşmıştır*" denilmektedir.⁵⁵

Çin Halk Cumhuriyeti 1949 yılında kurulduğundan beri özellikle 1949 – 1960 yılları arasında Sovyetler Birliği ile 1960 yılındaki Rus – Çin çatışmasına kadar iyi ilişkiler içinde olmuştur. Bu çatışmaların odağında Uygur Bölgesi iki taraf açısından da büyük bir önem taşımaktadır. "*Çin ayrıca 1966 yılından 1976 yılına kadar süren kültür ihtilali ile de dikkatleri üzerine çekmiştir.*"⁵⁶ Bazı araştırmacılar baskı ve emperyalist politikaları yüzünden Çin'i, bu noktada Sovyetler Birliği'nin başına gelenlerden farklı bir son beklememektedir görüşündedirler.⁵⁷

1.1. Uygur Türklerinin Coğrafyası, Nüfusu ve Siyasal Yapısı

Çin Halk Cumhuriyeti tarafından *Şincang* adı ile adlandırılan Uygur Özerk Bölgesi Asya kıtasının denize en uzak kara parçalarından biridir. "*Doğudan büyük okyanusa 2500 – 4000 km, batıdan Atlantik Okyanusu'na 6000 – 7000 km, güneyden Hint Okyanusu'na 1700 – 3400 km, kuzeyden Kuzey Antartika'ya 2800 – 4500 km uzaklıktadır.*"⁵⁸

Uyguristan (Doğu Türkistan) aynı zamanda *Büyük Türkistan* olarak adlandırılan bölgenin doğal bir parçasıdır. Büyük Türkistan, "*takriben 2600*

⁵⁴ Donald A. Wells (Editor), **Encyclopedia of War & Ethics**, Westport, CT, USA: Greenwood Publishing Group, Incorporated, 1996, s. 366.

⁵⁵ Leifer, Michael(Editor). **Asian Nationalism**, London, UK: Routledge, 2000, s. 47.

⁵⁶ Ekrem Memiş - Nuri Köstüklü, **Yeni ve Yakın Çağda Türk Dünyası**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2005, s. 105.

⁵⁷ Leifer, Michael (Editor), **a.g.e.**, s. 55.

⁵⁸ M. Niyazi Mahmutoglu, **Doğu Türkistan Esarettteki Ülke**, İzmir, Gökhan Öndin Eğitim Vakfı Yayınları:1, 1987, s. 9.

*yıldan (takriben İskitlerden itibaren) beri aynı isimle anılmakta ve İdil (Volga) ile Seyhun (Amu Derya) arasından Horasan'a kadar uzanmaktadır."*⁵⁹

Uyguristan Çin işgalindeki otonom bir bölge olarak Büyük Türkistan'ın doğu kısmında yer alır. Bölgenin doğusunda Çin'in Kansu ve Cinghai eyaletleri, batısında Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, kuzeyinde Moğolistan, güneyinde Çin'in Tibet otonom bölgesi, Hindistan ve Pakistan ile sınırlanmaktadır. Uyguristan, 73 40 ile 90 20 doğu enlemleri ve 35 10 ile 49 20 kuzey boylamları arasında yer almaktadır.

Doğu Türkistan'ın sınırlarının toplam uzunluğu 5000 kilometreden fazla olup bu da Çin'in kara sınırlarının ¼ 'üne karşılık gelmektedir. Bu durumda coğrafi veriler neticesinde, Uyguristan Çin'in en uzun kara sınırına sahip özerk bölgesidir. Yüzölçümü 1.646.000 kilometrekare olan Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi'dir. Bu yüzölçümü ile Uyguristan Çin'in genel yüzölçümünün 1/6'sı kadardır.

Çin Halk Cumhuriyeti - tarihî ideası olan *"parçala ve yönet"* siyasetine uygun olarak - 1955 yılında Sinkiang Özerk Bölgesi'ni politik gerekçelerle beş eyalete bölmüştür: İli Kazak Muhtar Eyaleti, Boro Tala Moğol Muhtar Eyaleti, Çang – Çi Hui Muhtar Eyaleti, Bayan Gol Moğol Muhtar Eyaleti, Kızıl – Su Kırgız Muhtar Eyaleti. Kaynaklarda bölgenin idari taksimatının şu şekilde de yapıldığını görmekteyiz: *"8 il (Altay, Çöçek, Tarbağatay, Kumul, Turfan, Aksu, Kaşgar ve Hoten), 5 özerk il (İli Kazak, Karaşehir Moğol, Sancu Huyzu Bayıngolin Moğul ve Kızılsu Kırgız), 15 şehir, 86 ilçe, 11 il seviyesinde Askeri Yerleşim Bölge Komutanlığı, 169 ilçe seviyesinde Askeri Üretim Bölge Komutanlığı."*⁶⁰

Uyguristan, Tanrı Dağları tarafından kuzey ve güney yönünde ikiye ayrılır. Kuzey bölgesinde Urumçi, Kumul (Hami) gibi şehirler; Güney

⁵⁹ Mehmet Harmancı, **Çin Halk Cumhuriyeti ve Doğu Türkistan Şincan-Uygur Özerk Bölgesi Ülke Araştırması**, Araştırma, Planlama ve Organizasyon Müdürlüğü, Mart, 1997, s. 4.

⁶⁰ Mehmet Harmancı, **a.g.e.**, s. 15.

bölgesinde ise altı şehir olarak adlandırılan Kaşgar, Yarkend, Hoten, Aksu, Karaşar, Küçar adlı şehirler bulunmaktadır. "Doğu Türkistan'da Altı-Şehir bölgesinde yer alan şehirlerin bazıları halk arasında belirli sıfatlarla anılır."⁶¹

(Harita-1. Doğu Türkistan Haritası)⁶²

Ülkenin kuzeyinde dünyanın ikinci büyük çölü olan Taklamakan bulunmaktadır. Bununla birlikte Doğu Türkistan'da kuzeyde Altay Dağları, güneyde Karakurum ve Altun Dağı ile Pamir Yüksekliği yer alır. Bölgenin en uzun nehri Tarım Nehri'dir. "Doğu Türkistan'da büyüklü küçüklü 460 nehir ve

⁶¹ Bu şehirler: Azizâne Kaşgar, Pirâne Yarkent, Garibâne Turpan, Şehidâne Hoten adlarıyla ün salmıştır. İsa Özkan, **Abdurrahman Han Destanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 2.

⁶² Kaynak: www.bilgipasaji.com. (22 Ocak 2008)

ırmak mevcuttur."⁶³ Kömür havzaları, petrol yatakları, krom, demir ve mangan yatakları, uranyum gibi madenleri ile zengin bir bölgedir.

(Harita.2- Doğu Türkistan Şehirleri)⁶⁴

Doğu Türkistan, karasal iklim koşulları, yüzey şekilleri ve hayat tarzı bakımından da Çin'den oldukça farklıdır. Doğu Türkistan'da bitkisel çeşitlilik ve hayvancılık da önemli iktisadi faaliyetlerdendir. Özellikle pamuk ekimi Turfan ve Manası Nehri civarında yaygındır.⁶⁵ Bununla beraber bölgede eski çağlardan beri Türklerin meşhur bir uğraşı olan ipek böcekçiliği Hoten ve Yarkent gibi şehirlerde yapılmaktadır. İşgalden sonra Doğu Türkistan'ın iktisadi kaynaklarının hemen hemen hepsine Çin devleti tarafından el konulmuştur. Geleneksel balıkçılık, hayvancılık, orman alanlarının tahribi gibi halkın geçim kaynakları üzerine sömürüler devam etmekte ve bu şekilde asimilasyon süreci bilinçli uygulamalarla sürmektedir.

⁶³ M. Niyazi Mahmutoglu, a.g.e., s. 28.

⁶⁴ Kaynak: www.turkistanim.org. (22 Ocak 2008)

⁶⁵ Doğu Türkistan'da dünyaca ünlü uzun lifli pamuk yetiştirilmektedir. (M. Niyazi Mahmutoglu, a.g.e., s. 31).

Doğu Türkistan'ın büyük çoğunluğunu Uygur Türkleri oluşturmaktadır. Aynı zamanda Kazak, Kırgız, Tacik, Özbek ve Tatar gibi Türk boyları ile Çinli Müslümanlar yani Hanzular, Moğol, Şive, Dagur ve Ruslardan oluşan azınlıklar da mevcuttur. "*Çin'in kuzeybatısında, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan yaşayan Türkler; Şincang Uygur eyaleti olarak nüfusun yüzde 80'ini oluştururlar.*"⁶⁶

Başka bir kaynakta ise bölgenin nüfus dağılımı 1982 nüfus sayımına göre şöyledir: "*Sinkiang, 1982'de 13 milyon nüfusa sahiptir. Çin'de devletçe tanınan 13 resmi etnik grubun içindedir. 1982'de Çin'de nüfus sayımı neticesinde Uygur nüfusu % 45,5 ve bölgedeki Han (Çinli) nüfusu % 40,5 olarak gösterilmiştir. Diğer etnik gruplar: Kazaklar (% 6,5), Huiler (4,4), Moğollar (0,9), Kırgızlar (0,9), Sibolar (0,2), Tacikler (0,2), Özbekler (0,1), Mançular (0,1), Dagurlar (0,03), Tatarlar (0,03) ve Ruslar (0,02).*"⁶⁷ Diğer bir kaynakta ise, "*1991 yılı itibariyle Uygur Türklerinin nüfusu 19.860.000 kişi tahmin edilmiştir*" denilmektedir.⁶⁸ "Nüfus konusunda, resmi istatistiklerin yanıltıcı olduğu bilinmelidir."⁶⁹ Çinli idareciler tarafından Uyguristan'ın nüfus yapısı ile ilgili olarak ortaya atılan en önemli iddia, "*Doğu Türkistan'ın esasını Uygurların teşkil ettiği çok milletli bir bölge olduğu*" dur.⁷⁰ Aynı zamanda bu bölgede azınlık olarak 46 etnik grubun bulunduğu ve dolayısıyla bu bölgenin bir Türk bölgesi olmadığı söylemleri ve Türk aile yapısını tahrip etmeye yönelik zorunlu göçler Çin'in bölge ile alakalı belirgin politikaları olarak göze çarpmaktadır.⁷¹

⁶⁶ **Hutchinson Dictionary of Geography**, Abingdon, Oxfordshire, GBR: Helicon Publishing, 2005, s. 1240.

⁶⁷ Ji Ping, **Frontier Migration and Ethnic Assimilation: A Case of Xinjiang Uygur Autonomous Region of China**, Dr. Thesis, M.A. Brown University, 1986, s. 51.

⁶⁸ Rıdvan Öztürk, **Yeni Uygur Türkçesi Grameri**, Ankara, TDK Yayınları, 1994, s. 1.

⁶⁹ Mehmet Harmancı, **a.g.e.**, s.9.

⁷⁰ M. Niyazi Mahmutoğlu, **a.g.e.**, s. 10.

⁷¹ Uygur Türklerinin nüfusu ile ilgili kaynaklarda çelişkili bilgiler verilmektedir. Bazı kaynaklar 35 – 40 milyon Uygur Türkü olduğundan bahsederken bir kısım kaynaklar ise siyasi sebeplerle Uygurların sayısının Çinlilerin verdiği rakamlara dayanarak beş milyon göstermektedir.

Doğu Türkistan'ı Çinlileştirme politikalarına yönelik pek çok faaliyet ortadadır. Bölgenin nüfusunun yarısının Çin ve diğer kısmının azınlıklar tarafından oluşturulması bunlardan ilkidir. Bununla birlikte Doğu Türkistan'ın tarihî sahipleri olan Uygur, Kazak ve Kırgız Türklerinin sayısının az gösterilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca 1949 yılıyla başlayan işgal sürecinde Kızıl Çin ordusunun bölgeye asker sevkıyla beraber Çinli göçmenlerin yerleştirilmesiyle bölgede Çin nüfusu artırma çabalarını görmekteyiz. Bu konuda N. Mahmutoglu şöyle demektedir: “*Gamindang Hükümeti (Çan Key Şek Hükümeti) askeri iken komünistlere esir düşenleri kendi ülkelerine göndermeyip onları kazanma bahanesi ile Doğu Türkistan'dan toprak vererek yerleştirdiler.*”⁷²

Uygur Türkleri sadece Uyguristan'da değil aynı zamanda başka ülkelerde de yaşamaktadırlar. “*2 milyon Uygur bugün Sinkiang'ın dışında Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Hindistan, Pakistan, Afganistan ve Türkmenistan'da bulunmaktadır.*”⁷³ Bu bölgelere Türkiye'yi de eklememiz gerekmektedir.

Günümüzde budist Sarı Uygurlar, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kansu Eyaletinde yaşamaktadır. “*XIX. yüzyılda, Sarı Uygurlar Sinkiang bölgesinin esas Uygur topluluğundan ayrılarak bugün Kansu Eyaleti olarak bilinen yere göç etmişlerdir.*”⁷⁴ “*Uygurların Batı kolu XV. yüzyılın sonuna doğru İslamlaşmasını tamamlamış olmasıyla doğu kesminden dinî yönden farklılaşmış bulunuyordu.*”⁷⁵ Bununla birlikte batı Uygurlarının şehircilik kültürü Sarı Uygurlar ile Müslüman Uygurlar arasındaki bir diğer fark olarak gösterilebilir.

⁷² M. Niyazi Mahmutoglu, **a.g.e.**, s. 12.

⁷³ James S. Olson, **Ethnohistorical Dictionary of China**, Westport, CT, USA: Greenwood Publishing Group, 1998, p 343.

⁷⁴ James S. Olson, **a.g.e.**, s.343.

⁷⁵ Abdürreşit Celil Qarluq, **Sarı Uygurların Sosyo-Kültürel Yapısı**, Atılım yay., Ankara, 2006, s. 1.

"Çin ve Roma İmparatorlukları arasında kritik bir nokta olan tarihî İpek Yolu Tarım'da iki kola ayrılmaktadır."⁷⁶ Bununla birlikte İpek Yolu Batı ve Doğu kültürleri arasında iletişimi sağlayan tabii bir ticaret yolu olduğundan Doğu Türkistan bu anlamda önemli kültür kavşaklarından biri olmaktadır.

Jeopolitik değeri yüksek olan Doğu Türkistan mineral ve metal zenginliklerinin yanı sıra bölgede etkinliği hızla artan bir bölgedir. Bunun için tarihî ve sosyo – kültürel yapısı ile baskıcı Çin siyasetine rağmen bölgesel değeri ile Doğu Türkistan önemli bir konuma sahiptir.

1.2. Uygur Türklerinin Tarihi

Hazar'dan Mançurya'ya Altaylardan Himalaya'ya kadar uzanan bir bölgede Orta Asya hakimiyetinden yani Türk hakimiyetinden bahsedilir. "*Coğrafi ve tarihî anlamda İç Asya yoruma ihtiyaç duyan şaşırtıcı bir alandır.*"⁷⁷ Çünkü bu tarih, Türklerin tarih sahnesine çıkış dönemlerinden İslam'ın başlangıcına varan, bölgede değişik hanedanların yükselişlerini ve çöküşlerini, Rusya'nın Orta Asya baskınlarını ve baskılarını, Sovyetler Birliği'nin düşüşünü ve son dönemde de Çin'in yükselişini anlatmaktadır.

Uyguristan, Çin Türkistanı, Doğu (Şarki) Türkistan, Çin Orta Asyası adıyla bilinen bu bölge Arap, İran, Hint, Moğol ve Çin kültürel coğrafyası ile çevrilidir. "*Sinkiang Orta Asya'nın, Çin'in, İslam'ın ortak kültürünün bir parçasıdır.*"⁷⁸

Uygur etnik adı Bilge Kağan yazıtında 716 yılında Uygur İlteberi'nin adı ile zikredilmiştir. Uygur adının anlamı ile ilgili ileri sürülen görüşler arasında "*şahin gibi hızla hücum eden, orman halkı, çukur*" gibi anlamları vardır. Ebu'lgazi Bahadır Han bu adın "*yapışmak, uymak*" anlamına

⁷⁶ Tsung-te Tsai, *The Music and Tradition of Qumul Muqam in Chinese Turkistan*, University of Maryland, Dr. Thesis, 1998 s. 10.

⁷⁷ Svat Soucek, *A History of Inner Asia*, NY USA: Cambridge University Press, 2000, s. i.

⁷⁸ Tsung-te Tsai, *a.g.e.*, s. 2.

geldiğini söyler.⁷⁹ Kaşgarlı Mahmut, "*kendi kendine yeter manasına geldiğini*" rivayet eder.⁸⁰ Reşideddin ise bu sözcüğü "*birbirine karışmak ve yardım etmek*" şeklinde açıklamakla birlikte Farsça manasının "*bizimle birleşti, yardımda bulundu*" olduğunu ifade etmiştir.⁸¹

"*Uygur sözcüğü genellikle birlik anlamındadır. Oğuz kelimesi Uygur ile aynı anlamdadır. Dokuz Oğuz değişik yerlerde yaşayan dokuz Uygur boyunu içerir.*"⁸² Uygur adının Uy+gur kelimelerinin birleşmesinden oluştuğunu ve "*akraba, müttefik*" anlamına geldiği ifade edilmektedir. İslamî kaynaklarda Tokuz Oğuzlar (Tokuz Guz) şeklinde kaydedildiğini görmekteyiz.⁸³ Uygurların tarih sahnesine çıktıkları ilk bölgenin "*Selenga, Orhun ve Tola nehirlerinin kıyıları olduğu*" bilinmektedir.⁸⁴ Buradan da Aral Gölü'ne kadar yayıldıklarını görmekteyiz.

Şemsettin Sami, Kamusu'l-Alâm adlı eserinin Uygur maddesinde Uygurların, "*Türk ve Tatar akvamından bir kavim olup Macarların bunların ahfadı veyahud bir şubesi bulundukları meznundur*" der. Ayrıca eserinde Uygurların eskiden beri kendilerine ait bir yazıları ve edebiyatları ve bu lisanlarıyla yazılmış bazı kitaplarının olduğundan bahseder.⁸⁵

Ahmet Rifat, "Lügat-i Tarihîyye ve Coğrafiyye" adlı eserinde, Uygurların, "*Türkistan-ı Şarki kabailinden bir cisim kabilenin ismidir.*" Avar maddesinde de Avarların, "*Cucan yahud Uygur Türkleri dahi bunlar zan olunur*" demiştir.⁸⁶

⁷⁹ Saadettin Gömeç, **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, Ankara, Akçağ, s.12-13.

⁸⁰ Saadettin Gömeç, **a.g.e.**, s.12-13.

⁸¹ Saadettin Gömeç, **a.g.e.**, s.12-13.

⁸² Tsung-te Tsai, **a.g.e.**, s. 13.

⁸³ Ahmet Taşağıl, **Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları**, Ankara, 2004, s. 113-114.

⁸⁴ Gülçin Çandarlıoğlu, **Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü (Çin Kaynakları ve Uygur Kitabelerine Göre)**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2004, s. 11.

⁸⁵ Şemsettin Sami, **Kamusu'l-Alâm**, Uygur Maddesi, Cilt 2, Ankara, Kaşgar Neşriyat, 1996, s. 1110.

⁸⁶ Ahmet Rifat, **Lügat-i Tarihîyye ve Coğrafiyye**, Avar ve Uygur Maddeleri, Cilt 1-2, Ankara, Aşyan Kitabevi, 2004, s. 317/s. 287.

Uygur Türkleri kendisinden önceki Göktürk ve Hun Türk devletlerinin mirasını taşır. Göktürk Devleti içindeki Töles boylarının siyasi birliğinin kuvvetlenmesi ile kurulan Uygurlar yerleşik hayata geçen ilk Türk boyu olmalarının yanı sıra, eski Türklere ait bıraktıkları yazılı belgeler ile önem kazanmaktadırlar. *"Uygurlar 744'den 840'a kadar Doğu Türklerinden Moğol steplerinin kontrolünü ele geçiren ve burada bir yüzyıla yakın önemli bir güç olarak yerleşen Türklerdir."*⁸⁷

*"VIII. ve XI. yüzyıllar arasında Kuzeydoğu Çin'in İpek yolu vahası boyunca Turfan Uygurlarında Mani dininin ciddi bir hâkimiyetinin olduğu kabul edilmektedir."*⁸⁸ Araştırmacılar savaşçı bir kimliğe sahip Uygur Türklerinin Mani dinine girerek bu özelliklerini kaybettiklerini ifade ederler. Bu siyasi ve sosyal gelişmeler Dokuz Oğuz – Uygurların İslamiyet öncesi Türk destanlarından Türeyiş, Mani dininin kabulü ve Göç'te yansıtılmaktadır. Nihal Atsız, Maniheizmin kabulünü, *"Türklerin Moğolistan'daki anayurtlarını bırakarak cenuba, Doğu Türkistan'a çekilmelerinin"* tarihi olarak yorumlar.⁸⁹

En eski zamanlardan beri ezeli bir düşman sayılan Çin'e karşı mücadeleleriyle ortaya çıkan Uygur Türkleri için bir diğer önemli dönüm noktası 751 yılında yapılan Talas Muharebesi'dir. Türklerin İslamiyet'le tanıştığı bu savaş aynı zamanda Uygur Türkleri açısından *"Tarım ovasının Uygurlara geçmesini sağlayan ve Çin'in Orta Asya'dan çekilmesini intaç"* anlamlarına geliyordu.⁹⁰

Uygurların VIII. yüzyılda Moğolistan'a hâkim oldukları bilinmektedir. Uygur İmparatorluğu 840 yılında biri Kansu diğeri Beşbalık ve Karahoça'da ikiye bölündükten sonra Kırgızlar tarafından ortadan kaldırılmıştır. Bu yenilgiyi takiben Uygur boyları Ötüken'i terk ederek batıdaki

⁸⁷ Michael Robert Drompp, **The Writings of Li-te-yu: As Sources For The History of T'ang Inner Asian Relations**, Dr. Thesis, Indiana University, 1986, s. 2.

⁸⁸ Zsuzsanna Gulácsi, **Mediaeval Manichaean Book Art: A Study of Design, Function and Origin of Manichaean Book Illumination**, Dr. Thesis, Indiana University, 1988, s.1.

⁸⁹ Nihal Atsız, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, İrfan Yay., 1997, s. 75.

⁹⁰ İlkel Kurban, **Şarki Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949)**, Ankara, TTK, 1992, s. 9.

Karluklara sığınmışlardı. Gruplardan bazılarının ise Doğu Türkistan'a göçüp Turfan ve Kaşgar bölgelerine yerleşmiş olduğunu görmekteyiz. Yine Uygur boylarının bazıları Çin ve Doğu Türkistan arasındaki Kansu bölgesine bir kısmının da Çin'in güneyine yerleştiğini bazılarının ise Uygurların eski hizmetlerini yapan doğudaki Moğol kabilelerine sığındıklarını görmekteyiz.

Türklerin Asya'dan batıya doğru yayılmalarının tarihi aslında Ötüken'in Kırgızların ve daha sonra Kitanların eline geçmesiyle başladığı söylenebilir. Uygurlar bu dönemde Kansu ve Turfan'da varlık göstermişlerdi.

Kansu Uygurları bilindiği gibi Sarı Uygurlardır. X. yüzyıldan itibaren güney Türk kuvvetlerinin merkezi Kansu olmuştur. Yine Tatarların bu yıllarda Uygurlarla bir kabul edildiğini görmekteyiz. "*XI. yüzyıldan sonra Budizm ana yerleşim merkezi Kansu'da Uygurların politik ve sosyal hayatında geniş ölçüde etkilidir.*"⁹¹ Çin'in batısında yaşayan Sarı Uygurlar, önce Kitanların ve Tangutların; 1209 yılından itibaren ise Çingiz ve hanedanının hâkimiyetine girmiştir. Bu dönemde yayılcı bir politika izlemeyen Sarı Uygurların Mani dininden çok Budizmin pratiklerini yaşadıklarını görmekteyiz. Kansu Bölgesi kabileleri hakkında bilgi veren ve Pelliot'un bulup Bailey'in neşrettiği Hoten metinlerinde Kan-chou Türklerinin yerleşik hayatlarına ve Budist yaşamlarına ait bilgilere rastlamaktayız.⁹²

Turfan Uygurları ise, Kao-ch'ang şehrine yerleşen Uygurlar Mengli Kağan başkanlığında IX. yüzyılda kurulmuştur. Bu Uygurlar 1206 yılında Karahıtay⁹³ Devleti'ne bağlanmıştır. Karahıtay'dan sonra Çingiz ve hanedanına 1209 yılında bağlandıklarını görmekteyiz.

⁹¹ Tsung-te Tsai, **a.g.e.**, 1998 s. 14.

⁹² Gülçin Çandarlıoğlu, **Sarı Uygurlar ve Kansu Bölgesi Kabileleri (9 – 11 Asırlar)**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2004, s. 32.

⁹³ Karahıtay Devleti'nin kurucusunun karısı ve devletin pek çok üst düzey yöneticisi Uygur asıllıdır. Uygur alfabesinin Hıtay Devleti'nin resmi alfabesi olması konusunda Uygur Türklerinin etkisi büyüktür.

Uygurlar İslamiyet'i kabul ettikten sonra Şamanizm'in pratiklerini yaşatmaya devam etmişlerdir. XV. yüzyıldan itibaren Cengiz Han'ın oğlu Çağatay Han'ın Doğu Türkistan ve Tanrı Dağlarının orta kısımlarına hâkim olduğu bilinmektedir. Bu dönemde bölge Uyguristan olarak adlandırılmaktadır. Kardeş kavgaları ve Çin'deki Türk hâkimiyeti sona erip Mani dininin darbe yemeye başladığı dönemleri takiben, XVII. yüzyılda Uygurlar Çin'in hâkimiyetine girmişlerdir. Aynı zamanda Uygurların bir kısmı da Kazakistan'a kaçmış ve buraya yerleşmişlerdir.

*"İlk Uygur – Çin ilişkisi, Uygur birliğinin kurucusu olarak kabul edilen P'u-sa zamanında başlamıştır."*⁹⁴ 630 yılında Tarduşlarla birlik olup Göktürkleri mağlup eden Uygurlar Çinlilerle iyi geçinme siyasetini benimsemişlerdir. Uygurları bu savaştan sonra tanımak zorunda kalan Çin ile Türkler arasında ticari ilişkiler de böylelikle başlamıştır. *"Bilindiği gibi Sinkiang 1758'de Cungarya Moğollarının yenilgisiyle Çin hâkimiyetine girdi."*⁹⁵ O günden bu yana iki ülke arasındaki ilişkilerin boyutu ve tarihî gelişimi pek farklı görünmemektedir.

*"Çin Halk Cumhuriyeti 1949 yılında Maocular'ın iktidarı ele geçirmesi ile kurulmuş sosyalist bir devlettir."*⁹⁶ Dünya nüfusunun 1/5'inin Çinlilerden oluştuğu düşüncesi bir tarafa bu "sarı tehlike" ile Türkler arasındaki ilişkilerin geçmişinin çok eski olduğu görünmektedir.

XVIII. yüzyılda Çin'in benimsediği istilacı tutumun sonucu olarak bölgede üç millî devletin kurulduğu görülür:

- 1865 – 1877 yılında Yakup Bey'in kurmuş olduğu Doğu Türkistan Devleti. *"18 Kasım 1884'te Çin imparatorunun emriyle bu toprakların*

⁹⁴ Özkan İzgi, *Çin Elçisi Wang Yen – Te'nin Uygur Seyahatnamesi*, Ankara, TTK, 1989, s. 32.

⁹⁵ Svat Saoucek, *a.g.e.*, s. 263.

⁹⁶ Ekrem Memiş, Nuri Köstüklü, *Yeni ve Yakın Çağda Türk Dünyası*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2005, s. 105.

adı, Çin'in XIX. eyaleti olarak yeni toprak manasına gelen Şin Cang'a çevrildi."⁹⁷

- 1933 – 1934 yılında kurulan Doğu Türkistan Devleti. Kumul, Hoten, Turfan ayaklanmaları neticesinde "12 Kasım 1933'te Sabit Damolla başkanlığında Kaşgar'da Şarki Türkistan İslam Cumhuriyeti ismiyle bir Türk Devleti kurulmuş oldu."⁹⁸ Kısa ömürlü bu devletin "12 Kasım 1944'te Gulca'da kurulan Ş.T.C.ne manevi etkisi kabul edilebilir."⁹⁹
- 1944 – 1949 yılları arasında 5 yıl yaşayan ve Stalin ile Mao'nun ittifakı sonucunda yıkılan Şarki Türkistan Cumhuriyeti'dir. Devletin başkanı Ahmetcan Kasimi'ydi. 1949 yılında Çin ordusunun işgali ile ortadan kaldırılmıştır.

Uygurlar tarihî süreç içinde bölgesel ve kültürel etkilerle Göktanrı dininden Budizme ve Manihaizme kadar pek çok dinin etkisi altına girmişlerdir. Uygurların değişik kültür çevrelerinde girdikleri bu dinî etkileşim sürecinin İslam'ın Orta Asya ve Türkistan'da yayılmaya başladığı dönemlerden XIV. yüzyıl başlarına dek sürdüğünü dile getirilmektedir.¹⁰⁰

Çin'deki Türkler, "Çinliler, İç Moğolistan ve Kansu sınırları boyunca Moğollar ve Hsin – Chiang ya da Doğu Türkistan'da çeşitli kabilelere mensup ve sayısız göçmen soylar" dışında Çin'deki Müslüman kesmi oluşturmaktadır.¹⁰¹ Çin Halk Cumhuriyeti'nde Müslümanlık yaşadığı şekliyle çoğunluk – azınlık ilişkisine benzediği için kendisine özgü nitelikler taşımaktadır. Bu konuda Raphael Israeli şu şekilde bir tespitte bulunmuştur: "Çinlilerle Müslümanlar arasındaki fark yalnızca kültürel değil, daha belirgin şekilde dinsel. Dinsel heterojenlik daima siyasal istikrarı bozucudur, çünkü

⁹⁷ İlkel Kurban, **a.g.e.**, s. 11 – 12.

⁹⁸ İlkel Kurban, **a.g.e.**, s. 12.

⁹⁹ İlkel Kurban, **a.g.e.**, s. 12 – 13.

(Ş.T.C.= Şarki Türkistan Cumhuriyeti)

¹⁰⁰ James S.Olson, **Ethnohistorical Dictionary of China**, Westport, CT, USA: Greenwood Publishing Group, Incorporated, 1998, s. 346 – 347.

¹⁰¹ Raphael Israeli, **Çin'deki Müslümanlar – Bir Kültürel Çatışma Araştırması** –, İstanbul, Gelenek Yay., 2003, s. 15.

*nihai değerler hakkındaki birbirine zıt inançlar siyasal arenaya girdiği zaman inançların girmemesi halinde çeşitli kültürel gruplar arasında mümkün olabilecek bir uzlaşmayı önleyerek çatışmaları azdırmıştır."*¹⁰² Fakat bu çatışmalar sadece dinî değil aynı zamanda etnik köken farklılıklarına da dayanmaktadır. Doğu Türkistan bağımsızlık mücadelesi bu coğrafyaya özgü, tarihî, dinî, siyasi ve kültürel alanlarda haklı sebeplere dayanmaktadır.

1.3. Uygur Türklerinin Dili ve Edebiyatı

Günümüzdeki genel kabullerden yola çıkarak İç Asya'nın çağdaş tarihinin 1991'den bu yana bugünkü Asya'yı oluşturan yedi büyük devlet etrafında (Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Doğu Türkistan ve Moğolistan) politik, kültürel, ekonomik ve bölgesel gelişmelere bağlı olarak teşekkül ettiğini söyleyebiliriz. Bölgenin tarihi de kısaca gözden geçirilince zengin bir edebî geleneğin bunun sonucunda geliştiğini ifade edebiliriz. Bu anlamda bölgede hatırı sayılır bir değeri olan Uygur Türkleri tarih boyunca zengin bir kültür mirasını yaşatmışlardır. XV. yüzyıldan sonra bu bölgede Türkler müşterek Orta Asya edebî diliyle eserler ortaya koymuşlardır.

Hutchinson Dictionary of Geography'nin Uygur maddesinde Uygurlar hakkında şöyle denilmektedir: *"5 milyon civarında Uygurca konuşan insan vardır. Altay ailesinin Türk koluna mensup bir dil olan bu dil eyaletin resmi dilidir."*¹⁰³

İslamiyet'i kabul ettikleri zamana kadar on dört harfli Türk alfabesini kullanan Uygurlar, 1970'lere kadar Arap, 1974'ten sonra Latin alfabelerini kullanmışlardır. Fakat 1980 yılında Çin'in reform hareketlerine bağlı olarak Uygur Türklerinin tekrar Arap harflerine geçtiklerini görmekteyiz. Uygur Türkleri bugün Kazakistan'da Kiril, Doğu Türkistan'da ise Arap harfli

¹⁰² Raphael Israeli, *a.g.e.*, s. 84.

¹⁰³ Helicon Publishing, *a.g.e.*, s. 1240.

yazı dilini kullanmaktadırlar. Arap alfabesindeki 32 harfe ek olarak Kiril alfabesinde (Rus dilindeki imla farklılıkları dolayısıyla) fazladan 9 harf bulunmaktadır.

Uygur Türkçesindeki en önemli özellik kelimelerdeki bütün seslilerin gösterilmesidir. Uygur Türkçesinde ince geniş olan “e” ünlüsü Türkiye Türkçesinden daha geniş ve açıktır. “Ê” ünlüsü ise daha kapalı ve dardır. Bunun dışında “ı” ünlüsünün “i”leştiğini görmekteyiz. Uygur Türkçesinde son zamanlarda yabancı dillerden geçen kelimelerde gördüğümüz “f” sesi, “ķ”, “ğ”, “h”, “ŋ” ünsüzleri Türkiye Türkçesinden bazı farklılıklar gösteren ünsüzlerdir.

*“Uygur Türkleri 1930’lu yıllara kadar Çağatay Türkçesini kullanmışlardır.”*¹⁰⁴ Bu tarihle birlikte Urumçi ağız merkez ağız kabul edilmiştir. Böylelikle merkezi şive edebî dil niteliği kazanmıştır. Uygur alfabesi İslamiyet’in kabulünden sonra dahi rağbet görmüş özellikle Çingiz ile hanedanı döneminde resmi alfabe olmuştur. Bu alfabe *“Fatih Sultan Mehmet’in sarayına kadar sokulmuştur”* ve XVIII. yüzyıla kadar yaşamıştır.¹⁰⁵

Çin Devleti, “1978 yılından itibaren *Doğu Türkistan’daki Uygur ve Kazak Türklerine kendi şivelerinde eğitim ve öğretim yapabilme imkânı tanımıştır. Bununla beraber Yükseköğretim Çince yapıldığından, Doğu Türkistan’da yaşayan Türk toplumu da Çince eğitime büyük önem vermek mecburiyetinde kalmaktadır.*”¹⁰⁶

¹⁰⁴ Rıdvan Öztürk, **a.g.e.**, s. 1.

¹⁰⁵ Ahmet Caferoğlu, **Türk Dili Tarihi**, İstanbul, Alfa yay., 2001, s. 178.

¹⁰⁶ Ekrem Memiş-Nuri Köstüklü, **a.g.e.**, s. 107. Çin’in bugün en büyük problemlerinden biri okuma-yazma ile ilgili problemler olduğu için Doğu Türkistan’da bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Doğu Türkistan’da bir üniversite (Urumçi Üniversitesi), 12 Yüksekokul, 800 ortaokul ve çok sayıda ilkokul bulunmaktadır. Bu okullara 1,5 milyon öğrenci devam etmektedir. Aynı zamanda Çin’de tıpkı Ruslar gibi Uygur Türklerini sürekli alfabe değişikliklerine maruz bırakarak kültürel kopukluğa zemin hazırlamıştır.

Tarihî süreç içinde Karahanlı Devleti Doğu Türkistan Müslümanlığının yayılmasında önemli rol oynamıştır. İslamiyet'ten önce Uygurlar; Budizm, Manihaizm, Şamanizm, Hristiyanlık, Göktanrı gibi dinî kültür çevrelerine girmiştir. Müslüman olmadan evvel Budist olan Satuk Buğra Han'ın İslamiyet'le tanışması Samani hakanı Ebu Nasier zamanına rastlamaktadır. Bu asırlarda Doğu Türkistan'da Koça'da Budist bir hakan ve Müslüman Karahanlılar olmak üzere iki hakanlık vardır. Kaşgarlı Mahmut ve Yusuf Has Hacıp geçiş dönemi olarak adlandırabileceğimiz bu dönemin gelecek nesillere yol gösteren en önemli edebî şahaserleri ortaya koymuşlardır.

XV. yüzyıldan sonra da Uygur Türklerinin İslam uygarlığının bir parçası olduğunu görmekteyiz. İşte tam da bu asırları takiben, *"Doğu Türkistan'da XIV-XVIII. yüzyıllar arasında meydana getirilen edebiyat, bütün Doğu ve Kuzey Türklüğünde olduğu gibi Çağatay edebiyatı dairesinde inkişaf etmiştir."*¹⁰⁷ Bu yüzyılda Ali Şir Nevai ile kuvvetlenen Çağatay Edebiyatı hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. Yakın dönem Uygur Edebiyatının ana konusunu ise Çin işgali ve bu işgalle birlikte gelen baskı dönemi ile sosyo – kültürel bunalımlar oluşturmaktadır.

XIX. yüzyılda Çin istilasını ile birlikte ortaya çıkan edebiyat bütünüyle bu isyanlar ve Çin'in baskı ve zulümleri üzerine teşekkül eder. *"XIX. yüzyılın ilk yarısında yazılan Garipler Hekâyatı adlı eserde, A. Nizarî, T. Garibî ve N. Ziyayî'ye ait destan, gazel ve muhammesler bulunmaktadır."*¹⁰⁸ Bununla birlikte Gafur Kâşgarî, Nizamî, Seyit Muhammed Kaşî, Sadir Pehlivan, Molla Şakir gibi pek edip Uygur Destan Edebiyatının teşekkülünde mühim rol oynamışlardır.

¹⁰⁷ İsa Özkan, "Uygur Halk Destancılığının Bugünkü Durumu", **II. Milletler Arası Halk Edebiyatı Semineri**, 7 – 9 Mayıs 1985, Eskişehir, Yunus Emre Kültür ve Sanat Vakfı Yayını, 1987, s. 277 – 282 (tebliğ), s. 277.

¹⁰⁸ Komisyon, **Türk Dünyası Edebiyatları**, İstanbul, MEB, 1989, s. 597.

XX. yüzyılda sosyal hadiselerin ve Çin'in yapmış olduğu zulüm ve baskıların ve bununla beraber halk direnişlerinin edebî eserlere yansıdığını söyleyebiliriz. Arzu Muhammed, Sayramî, Lutfullah Muttalip, Şeyh Garibî gibi edipler bu yüzyılın edebî faaliyetlerine yön veren şahsiyetlerdir. Denilebilir ki, Uygur edebiyatı ve folkloru geçmişten günümüze emsalsiz bir edebî kültürün Orta Asya'daki önemli bir koludur.

1.4. Uygur Türklerinin Destanları ve Özellikleri

İslamiyet'ten önceki Turfan metinlerinden XI. asır Divanü Lügati't – Türk ve Kutadgu Bilig'e kadar pek çok edebî şahaserimizde folklor ve edebiyatımıza dair geniş bilgilere rastlamak mümkündür.

Uygur Türklerinin folklorlarına ait ilk bilimsel çalışma 1922 yılının Aralık ayında "*Koşaklar*" adlı haftalık derginin ön sözünde folklor teriminin kullanılmasıyla başlar. Bununla birlikte *Dins* adlı bir İngiliz bilim adamının Çin *Obzorliri* adlı makalesi ve aynı kişinin 1876 yılında yayımladığı *Çin Folkloru* adlı kitabının Uygur folkloru ile ilgili ilk eserler olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰⁹ 1968'de Emel Esin'in *Türk Kültürü* dergisinin 73. Sayısında yayımladığı *Naziğim Destanı* Uygur halk destanları ile ilgili ilk çalışma olarak göze çarpar. Emel Esin'den sonra İsa Özkan'ın Abdurrahman Han Destanı adlı tezi Uygur destan geleneği çerçevesinde yapılan ilk çalışma olarak gösterilir.¹¹⁰

Araştırmacılar Uygur Türklerinin destanları için "XV – XVI. yüzyıldan sonra teşekkül eden nazım – nesir karışık haldeki halk hikayeleri" tanımını yapmaktadırlar.¹¹¹ Yasin Zilil, Uygur destanlarını; İslamiyet'ten önce V. yüzyıla kadar olan kahramanlık destanları (Oğuz Destanı, Dede Korkut, Alper Tunga, Ergenekon), İslamiyet'ten sonra ortaya çıkan aşk destanları

¹⁰⁹ Abdulkerim Rahman, **Uygur Folkloru**, Çev: Soner Yalçın, Erkin Emet, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1996, s.2-3.

¹¹⁰ Alimcan İnayet, **Uygur Halk Destanları I**, Ankara, TDK, 2004, s. VII.

¹¹¹ Alimcan İnayet, **a.g.e.**, s. I.

(Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun, Tahir ile Zöhre, Garip ile Senem, Yusuf ile Ahmet,...) ve yakın dönem tarihî olayları yansıtan ve gerçek vakalar üzerine kurulan destanlar (Sadir Pelvan, Nozügüm, Seyit Noçi...) olmak üzere üç bölümde incelemiştir.¹¹²

Uygur sahasında sözlü edebiyat ürünleri ve özellikle de halk destanları hakkındaki çalışmalar XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştır. Bunlardan ilki ve en önemlisi olarak Çokan Velihanov tarafından 1858 – 1859 yıllarında ortaya konan *Tezkire-i Sultan Satuk Buğrahan*, *Tezkire-i Tuğluk Buğrahan* adlı eserler gösterilebilir.¹¹³

Yabancı bilim adamları da Uygur destanları üzerine çeşitli çalışmalarda bulunmuşlardır. Radloff'un *Kuzey Türk Halklarının Halk Edebiyatından Örnekler* (1860 – 1871) adlı eserinin altıncı cildinde bulunan *Hamza, Şirin, Boz Körpez, Tayi Paşa bilen Zöhre Hanım, Çin Tömür Batur ve Şah Adilhan* adlı destanlar önemlidir.¹¹⁴ Pantusov'un 1890 – 1895 yılında *Tarañçi Halk Edebiyatından Örnekler* adlı IX ciltlik (Kazan) eserinde *Tibib Paşa bilen Zöhre Hanım, Nözügüm, Çin Tömür Batur* destanları yer almaktadır.¹¹⁵ Malov, 1954 yılında yayımladığı *Uygur Dili* adlı eserinde *Hürlika* adlı destanı yayımlamıştır.¹¹⁶ Jarrings, *Materials the Knowledge of Eastern Turkies* (1930) adlı eserinde *Tahir ile Zühre* ve *Hürlika* adlı destanları yayımlamıştır.¹¹⁷

Uygur araştırmacılarından *Ahmet Himet* ve *Yasin Zila'*in 1982 ile 1993 yılları arasında birlikte yayımlamış oldukları *Uygur Halk Destanliri* adlı eser önemlidir. Aynı zamanda Uygur halk destanlarının büyük çoğunluğuna ait derleme metinleri *Bulak* ve *Miras* adlı dergilerde yayımlanmıştır. *Erşidin*

¹¹² Yasin Zilil, *Uygur Destanliri Hekkide*, Ürümçi, 1993, s. 190.

¹¹³ Abdülhakim Mehmet, *a.g.e.*, s. 5.

¹¹⁴ Munire Aihemaiti, *Uygur Halk Destanlarından Şah Adilhan Destanı*, Ankara Üniversitesi, Sos. Bil. Ens., (Basılmamış Master Tezi), Ankara 2003, s. 36.

¹¹⁵ Munire Aihemaiti, *a.g.e.*, s. 36-37.

¹¹⁶ Munire Aihemaiti, *a.g.e.*, s. 37.

¹¹⁷ Munire Aihemaiti, *a.g.e.*, s. 37.

Tatlik, Abdulkadir Sadir, Yasin Zilil, Sabircan Şakicanov Uygur destanları ve geleneği ile ilgili çalışmaları ile önemli araştırmacılar arasında görülmektedir.

Mehmet Zunun ile Abdukerim Rahman'ın 1982 yılında yayımladıkları *Uygur Halk Ağız Edebiyatının Esasları* adlı kitabında Uygur halk destanları üzerinde durulmuş ve destanlar üç dönemde incelenmiştir:

- i. *"Eski Uygur Halk Destanları: Bu dönem için Oğuzname, Dede Korkut, Perhat – Şirin destanları gösterilmiştir.*
- ii. *Orta çağda ya da İslamiyet'ten sonra teşekkül eden destanlar: Bu döneme Leyli – Mecnun, Yüsüp – Zileyha, Gerip – Senem, Kemerşah bilen Şemsi Canan, Hürlika – Hemracan, Senuber gibi destanlar dahil edilmiştir.*
- iii. *Yakın çağlarda teşekkül eden halk destanları: Bu dönemdeki destanlar için Sadir Pehlivan kıssası, Nözügüm Destanı, Gülemdan Destanı, Çin Moden Kıssası, Seyit Noçi destanı gösterilmiştir."*¹¹⁸

Bununla birlikte Uygur halk destanlarının ana temasının aşk, vefa ve kahramanlık üzerine kurulduğunu görmekteyiz. Özellikle yakın dönemde teşekkül eden halk destanlarının tarihî olaylarla birebir örtünce olduğunu görmekteyiz. Şekil itibarıyla ise destanlar manzum – mensur bir yapı taşımaktadır.

Özellikle 1980'lerden itibaren Uygur folklor çalışmaları ile destan araştırmalarının hızlandığını söyleyebiliriz: *"1982'de Uygur Özerk Bölgesi'nde Eski Eserler Toplama, Düzenleme Neşretme Bürosu kurulmuştur."*¹¹⁹ Fakat Çin'in bölgeye uygulamış olduğu kültür politikaları folklor çalışmaları alanında da kendisini göstermektedir. Raphael Israeli bu konuda şunları ifade etmektedir: *"Sovyetler Birliği'nde tabi olarak yaşayan Türk topluluklarında uygulanan kültürel politikalar yönetimde bulunanların ideolojik yorum ve isteklerine göre belirlenmiştir. Devleti yöneten Marksist kadrolar, amaçları ve*

¹¹⁸ Alimcan İnayet, a.g.e., s. V.

¹¹⁹ Abdülhakim Mehmet, a.g.e., s. 13.

*içinde bulundukları şartları dikkate alarak Türk ve Müslüman topluluklara bazen ülkedeki genel politikaları, bazen de kendilerince zaruri gördükleri özel baskıcı yöntemleri uygulamışlardır."*¹²⁰ Türkler Çin yönetimi tarafından bu baskıları daha çok hissetmişlerdir. Dolayısıyla Türkler, *"Müslüman kimliklerini korumak amacıyla Kaşgar'da 1933 yılından 1934 yılına kadar süren bir İslam Devleti, Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır."*¹²¹

1970'lerde komunizmle yönetilen ülkelerde hâkim ideoloji olarak, *"edebiyat sosyal bilimdir ve retoriksel anlamda siyasi araçlardan biridir"* diye benimsendi.¹²² Bu prensip hümanizm şeklinde sosyalist devletlerin edebiyat ve kültür politikalarına yansımıştır. Elli yıldır sosyalizmi durağanlaştıran doğu tarzı ile politik ve ekonomik alanlarda yeni bir açılıma giden Çin Doğu Türkistan için kültürel çephe de sömürülerine devam etmektedir. Bunun en büyük göstergesi olarak 1960'lı yılların ortasından 1970'li yılların sonlarına kadar bütün ülkeyi saran kültür devrimi ile gelen engellemeler gösterilebilir.

Belirli bir gelenek etrafında teşekkül eden Uygur destan geleneği; *"Güney Mektebi, Dolan Mektebi, İli Mektebi, Kumul Mektebi ve Turfan Mektebi adlı beş mektepten oluşmaktadır. Burada kullanılan Mektep terimi ile resmi ya da düzenli eğitim verilen merkezler değil, Destan anlatma geleneğinin farklılık gösterdiği coğrafi bölgeler kastedilmektedir. Uygur destan mektepleri, adlarını aldıkları bölgelerde icra edilen ve öğrenilen destan anlatma ekolleridir. Her mektebin anlatıcılarının, ağız özellikleri, ustaları, üslupları, repertuarları, müzik aletleri ortaklık gösterir. Uygur destan mektepleri içinde Güney Mektebi ve İli Mektebi önemli bir yere sahiptir."*¹²³

¹²⁰ İsa Özkan, "Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Folklor Çalışmaları", VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, **Son Elli Yılda Türkiye Dışındaki Türk Halk Kültürü Çalışmaları Sektör Bildirileri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 2002, s. 225.

¹²¹ Raphael Israeli, **a.g.e.**, s. 283.

¹²² He Zhaotian, "Postsocialist History and the Paradigmatic Shifts in Chinese, Literary and Cultural Criticism", Translated by: Petrus Liu, **Inner Asia Cultural Studies**, Volume 6, Nu 1, 2005, s. 128.

¹²³ Abdülhakim Mehmet, **a.g.e.**, s. 115.

Uygur destan anlatıcısına başta destancı, vaiz ve meddah olmak üzere, *"elnağmeci, koşakçı, kıssahan ve makamçı da denilmektedir. Bu terimlerin hepsi, esas olarak destan anlatan kişi anlamına gelmekle birlikte, destan anlatan kişinin yeteneğini ve sanatındaki konumunu ifade eden bazı farkları da ihtiva etmektedir."*¹²⁴

Uygur folklorunda mühim bir yeri olan destan edebiyatı aynı zamanda meddahlık edebiyatı olarak da bilinir. *"Meddahlık edebiyatı, hikâye anlatımının, türkü söylemenin, müziğin içiçe girdiği özel bir halk edebiyatı olduğundan Uygurlar arasında çok yaygın bir türdür."*¹²⁵ Uygur 12 makamı ile destan edebiyatı aynı eksen üzerinde birbiriyle bağlantılı olarak ilerlemektedir.

Doğu Türkistan Uygurları, Orta Asya'da Özbek ve Tacikler gibi kavimlerle ortak bir müzik kültürünü paylaşırlar. Estetik değeri olan etnik müzik gelenek içinde geniş bir grubu kucaklar ve kendi içinde çeşitlilik gösterir. Aşk, iş, tarih gibi konularda ve bağlamı içinde törenlerden ve sosyal hayata dair pek çok alanda psikolojik, idealistik unsurları bünyesinde barındırır. Bu noktada dutar, setar ve tanbur önemli müzik aletleri olarak yansır. Amatcan Ahmadi'ye göre Uygur müziği; *"makam müziği, naşha müziği, enstrümantal müzik, dans müziği, destan müziği ve dinî müzik olmak üzere altıya ayrılır."*¹²⁶

Sözlü geleneğimizde destan icrasının odak noktasında müziğin vazgeçilmez bir öge olarak yer aldığını görmekteyiz. Uygur Türklerinde büyük bir değeri olan *"On İki Makam'ın gelişmesinde destanî halk müziğinin etkisi çok büyüktür."*¹²⁷ Meddahlar setar, tanbur veya dutarla destanlarını icra ederler. Bunun yanı sıra Çöçekler, özellikle Hoten denilen bölgede rebap ve dutarla icra edilirler. Bu yüzden bu bölgede icra edilen müzik rebap müziği

¹²⁴ Abdülhakim Mehmet, **a.g.e.**, s. 120.

¹²⁵ Munire Aihemaiti, **a.g.e.**, s. 35.

¹²⁶ Tsung-te Tsai, **a.g.e.**, 1998, s. 17.

¹²⁷ Tsung-te Tsai, **a.g.e.**, s. 35.

olarak da anılır. Bu destanî mahiyetteki şiirler aşk veya sosyal hayatın ironileri üzerine kurulur. Ayrıca kısa ve hikemî şiir metinleri olarak atışlar de bir veya iki kişi tarafından icra edilir. Özbeklerle Uygurların folklorunda ortak olan atışlar, Özbeklerde daha çok aşk konusu üzerine kurgulanır. Ney, rebap ve def icrada ana enstrümanlardandır. Meddahlar, epik şiir söyleyen icracılardır. Onların söyledikleri şiirler özellikle tarih, savaş, mit, dinî ve kahramanlık hikâyeleri üzerine kurulur. Dinî hikâyeler anlatan meddah aynı zamanda vaiz olarak da bilinir. Vaiz şiirini ve müziğini siyer, cengname, menkıbe, peygamber kıssaları üzerine kurgular. Atış de kullanılan müzik aletleri bu şiirlerin icrasında da kullanılır.¹²⁸

Uygur Türklerinin halk şiiri gelenekleri edebî ve estetik bir kurguya sahiptir. Uygur Türkleri hayatlarının hemen hemen her noktasına şiiri yerleştirmişlerdir. Mesela; halk şarkıları içinde özellikle Kansu Uygurları arasında "jiuku"lar denilen sarhoş şarkıları da vardır. Bunlar, "*neşeli zamanlarda şarabın verdiği sarhoşlukla*" söylenirler.¹²⁹

Edebiyatları, folklorları ve bu gelenek içinde kendine has bir değere sahip olan Uygur destanları ve destancılığı Türk kültüründe önemli bir yere ve değere sahiptir.

¹²⁸ Tsung-te Tsai, **a.g.e.**, s. 34-40.

¹²⁹ Colin Mackerras, "Folksong's and Dances of China's Minority Nationalities: Policy, Tradition and Professionalization", **Modern China**, Volume 10, No 2, s. 198.

2. BÖLÜM: EMİR GÖROĞLU DESTANI'NIN TAHLİLİ

2.1. Emir Göroğlu Destanı'nın Konusu ve Olay Örgüsü

1986 yılında Urumçi'de *Emir Göroğlu* adıyla yayımlanan destandaki son nottan da anlaşılacağı üzere; Yenihisarlı destan anlatıcısı Ebeydullah Hacı'nın, Marelveşili Molla Seley Kâtip'ten derleyip 1915 yılında Ömer Eli'nin not defterine kaydettiği metin esas alınarak oluşturulan destan, iki parçanın birleşiminden ibarettir. Destanda kolları ayıracak başlıklar bulunmamaktadır.

Uygur destanlarının genel olarak aşk ve kahramanlık konuları üzerine kurgulandığını görmekteyiz. Uygur halk destanlarının temel konuları hakkında bir değerlendirmeye “*Uygur Halk Ağızları*” adlı bir çalışmada şu şekilde bir tasnifle rastlamaktayız:

“1- Sevgi ve Vefa: Uygur halk destanlarının çoğunda, özellikle İslamiyet'in kabulünden sonra ortaya çıkan destanlarda, sevgi ve vefa konusu ağırlık kazanmış durumdadır.

2- Vatanseverlik: Uygur halk destanlarında vatanseverlik konusuna da oldukça geniş yer verilmiştir. Vatanseverlik konusu çeşitli tarihî devirlerde, değişik içerik ve şekillerle işlenmiştir.

3- Kahramanlık: Uygur halk destanları içindeki kahramanlık konulu destanlar oldukça meşhurdur.”¹³⁰

Buradan yola çıkarak Emir Göroğlu Destanı'nda yukarıdaki tasnifte yer alan bu üç konunun da geniş bir şekilde ele alındığını görmekteyiz. Emir Göroğlu Destanı'nın vaka örgüsü kısa ve öz olmakla beraber, olaylar belirli bir hazırlık olmaksızın doğrudan anlatım tekniği ile başlar. Bununla birlikte destandaki olaylar mantıksal bir kurgu içinde ilerler. Ayrıca destandaki vaka örgüsü estetik bir kurgu yapısına sahip, kısa ve anlaşılır bir anlatım içinde

¹³⁰ Mehmet Zunun - Abdülkerim Rahman, *Uygur Halk Ağız Edebiyatının Esasları*, Urumçi, Sincan Halk Nesriyatı, 1982, s. 306.

aktarılır. Destan merak unsuru uyandırıcı özelliğiyle halk masallarının ifade şekline benzer unsurları bünyesinde barındırır. Bu noktayı kuvvetlendiren bir diğer husus destanda karışık ve entrik olay örgüsünün bulunmaması ve kimi yerlerde olağanüstü unsurların yoğun olarak kullanılmasıdır.

Destan metninin olay örgüsünü şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

(Köroğlu'nun Ortaya Çıkışı; Köroğlu'nun Olağanüstü Ata Sahip Olması, Daniyat'ın Kızını Kaçırması, Göroğlu'nun İspihan'a (İsfahan) Gitmesi, Hesenhân'ı Kaçırması, Evlenmesi ve Çembil Tahtına Oturması)

- a. Çembil şehrinin hükümdarı Ehmethan'dır (Ahmethan). Ahmethan aynı zamanda Esenhân, Bulbulhan, Çingizhan, Künhan gibi padişahlara da hükmetmektedir.
- b. Ahmethan'ın kızkardeşi Zulper Ayim hasbahçesinde cariyeleriyle otururken Hazreti Âli (Ali) ona nazar eder ve kız hamile kalır.
- c. Zulper Ayim bu utancı taşıyamaz ve Allah'a "*beni bu halde koyacağına canımı al daha iyi*" diye dua eder. Allah onun duasını kabul eder. Azrail gelip onun canını alır.
- ç. Zulper Ayim ölür, karnında altı aylık olan çocuk mezarda dünyaya gelir. Çocuk bir karnıştan nefes alarak yaşar.
- d. Hz. Ali'nin seyisi İhtiyar Kemberbay (Kamber Dede) bir alaca kısırağın sürekli mezarlığa gittiğini görür ve bir gün bu atın peşine düşer.
- e. Bu sayede bu alaca kısırağın emzirdiği alnı nurlu, sünnetli, tırnakları kesilmiş bir halde yatan çocuğu görür ve mezarcılardan bu çocuğun Ahmethan'ın yeğeni olduğunu öğrenir. Ahmethan'ı çağırırlar ve çocuğa mezarda (görde) doğduğu için Göroğlı (Göroğlu) adını verirler.
- f. Alaca kısırağın emzirdiği Göroğlu dört yaşından yedi yaşına kadar eğitim görür, okula gider.
- g. Bir gün Ahmethan yanındaki komutanları ile ava çıkar. Ava çıkmadan önce Göroğlu'nu hanımı Ezimköz Ayim'e emanet eder.

ğ. Ceyhun şehrinin Şahtar adlı zalim padişahının Daniyat adlı komutanı bir gün çarşıda gezerken Ezimköz Ayim'in resmini görür ve ona aşık olur. Ahmethan'ın ava çıktığını duyar ve Leylîkir atına binip Çembil'e doğru yola çıkar.

h. Daniyat, Çembil'de gezinirken Göroğlu'nu görür. Göroğlu, kendisinin alaca kısırağıyla Daniyat'ın atını çiftleştirmek ister. Daniyat, Ezimköz Ayim dokuz kat elbise giyinerek kendisine bir tas su verirse buna izin verebileceğini söyler. Göroğlu Daniyat'ın bu teklifini Ezimköz Ayim'e iletir. Ezimköz Ayim Göroğlu'nun ısrarına dayanamayıp teklifi kabul eder.

ı. Daniyat su içme bahanesiyle Ezimköz Ayim'i kaçıır. Üç gün sonra avdan dönen Ahmethan Göroğlu'ndan bütün olup biteni öğrenir. Göroğlu Ahmethan'a büyüdüğünde Ezimköz Ayim'i geri getireceğine dair söz verir. Bu sırada Ahmethan elli, Göroğlu yedi yaşındadır.

î. Bir müddet sonra alaca kısarak Leylîkir'a benzer bir tulpar doğurur. Göroğlu on bir yaşına girdiğinde Ezimköz Ayim'i geri getirmek için Ahmethan'dan sefer için izin alır. Tecen nehrini geçerek Ceyhun şehrine gelir.

j. Şehirde bir bağın içinde Ezimköz Ayim'i ve Daniyat'ın eski hanımından olan yedi yaşındaki kızı görür. Göroğlu yengesini Çembil'e geri götürmek istese de Ezimköz Ayim Ahmethan'ın kendisini kabul etmeyeceğini söyleyerek teklifi kabul etmez.

k. Köroğlu Daniyat'ın kızını kaçıır. Daniyat, Göroğlu'nun kızını kaçırdığını öğrenince askerleriyle birlikte onun peşine düşer. Göroğlu Leylîkir atıyla Tecen nehrini geçer. Daniyat Göroğlu'nun peşinden Tecen nehrini geçmek isterken nehre düşer ve kaybolur.

l. Bu sırada Ahmethan falcılarından Göroğlu'nun yedi yaşında bir kızla Çembil'e döndüğünü öğrenir. Bütün şehir halkı Göroğlu'nun karşılamaya çıkar.

m. Ahmethan, Göroğlu'na özel bir saray yaptırır. Göroğlu bu sarayda yaşar. Bir gece yarısı Hızır Aleyhisselam, Kırklar ve 12 İmam Göroğlu'na görünür. Onlar Göroğlu'na dua edip, vücudunun yedi yerine mühür basıp dileğini sorarlar. Göroğlu uzun ömür, şan – şöhret ve güç ister.

n. Göroğlu, 20 – 21 yaşlarındayken Ahmethan'dan İsfahan'a savaş sanatını öğrenmek üzere yola çıkmak için izin alır. İsfahan'da gördüğü Haldarhan'ın on iki yaşındaki oğlu Hesenhân'ı alıp Çembil'e yola çıkar.

o. Kuhikap Dağı'nın prensesi Ağa Yunus Peri (Ağa Yunus Peri) kendisine fal açmış bahtına bakarken birden Göroğlu ile Hesenhân'ı görür. Ağa Yunus Göroğlu'na âşık olur. Dayısı Kuzzat'tan zor zamanlarında kullanmak üzere bir tel saç alıp yola çıkar. Çembil'in sahrasına ihtişamlı bir bahçe yaptırır. Kırk cariyesi ile burada oturup Göroğlu'nu bekler.

ö. Göroğlu Çembil sahrasında gördüğü bu bahçeye çok şaşırır. İçeriye girince elmas ağaçları ve türlü ihtişamıyla kırk cariyesiyle oturan Ağa Yunus Peri'yi görür. Ağa Yunus Peri onunla evlenmek istediğini söyler.

p. Göroğlu, Ağa Yunus'u ve Hesenhân'ı alıp Çembil'e döner. Bu sırada faldan Göroğlu'nun geldiğini öğrenen Ahmethan, onu şehir halkıyla karşılamaya çıkmıştır. Göroğlu Hesenhân'a evladı gibi görmektedir.

r. Göroğlu, Ağa Yunus Peri ile evlenir. Kırk gün kırk gece düğün olur.

s. Göroğlu Ağa Yunus Peri dışında Miskal Peri ve Gülnar Peri ile de evlenir. Böylece o, insanlardan ve perilerden olmak üzere dokuz tane hanım alır.

ş. Günlerden bir gün Ahmethan bir rüya görür. Bu rüyanın yorumunu bir yakınına yaptıran Ahmethan, hükümdarlığının elinden gideceğini öğrenir ve yabancıya gideceğine Göroğlu'na gitsin deyip Göroğlu'na tahtını devreder.

t. Göroğlu yirmi beş yaşında Çembil tahtına oturur. Çembil onun sayesinde bayındır bir şehir haline getirir.

(Göroğlu'nun Ayvaz'ı Kaçırması)

a. Göroğlu Hesenhân'ı hem evladı hem de varisi olarak görmektedir. Beş altı yıl bu şekilde mutlu mesut yaşarlar.

b. Göroğlu Çembil'e bir meyhane yaptırır. O bir gün bu meyhanede beylerine bir istekleri olup olmadığını sorar. Onlar da Göroğlu'ndan Hunhar Şah'ın ilinde Kêrem Kassap'ın oğlu Havazhan'ı (Ayvazhan) kendilerine sultan yapmasını isterler.

- c.** Göroğlu eline bir kadeh şarap alıp bunu içen kişinin Ayvaz'ı getirmesini ister. Bu işe kimse cesaret edemezken on altı yaşındaki Hesenhan şarabı içer.
- ç.** Göroğlu Hesenhan'ın yanına yirmi bin er verir. Ayvaz'ı almak için yola çıkan askerler Bedbeht Dağı'na geldiklerinde Hunhar Şah'ın gazabından korkup geri dönmek isterler. Yalnız kalan Hesenhan askerleri cesaretlendirmek istese de başaramaz. Dolayısıyla o da askerlerinin peşinden Çembil'e dönmek zorunda kalır.
- d.** Ağa Yunus bunları falda görüp Göroğlu'nu durumdan haberdar eder. Göroğlu Ayvaz'ı getirmek üzere tek başına yola çıkar.
- e.** Hızır Aleyhisselam Göroğlu'na Bedbeht Dağı'nı aştıktan sonra dağda aksakallı, dişsiz, imansız bir çobanla karşılaşacağını; bu çobanın Ayvaz'a aşık olduğunu söyler ve onun yanına geldiğinde bu kişinin koyunlarından dört yüzünü ayırıp almasını ister. Hunhar ilinde Kêrem Kassap'ı bulmasının işini kolaylaştıracağını söyler. Çünkü Kêrem Kassap'ın hanımı Gül Ayim Türkmen'dir ve düşman iline 40 yıl önce esir düşmüştür. Dolayısıyla kırk yıldır ağabeyi Kamber'i hiç görmemiştir. Hızır, Göroğlu'na Kamber'in kılığına girip Gül Ayim'in yanına varabilirse Ayvaz'ı kaçırabileceğini söyleyip dua ettikten sonra gözden kaybolur.
- f.** Göroğlu aksakallı çobanı görünce ona Ayvaz'ı sorar. Çoban Göroğlu'nu tersler. O da aksakallıyı bağlar ve Kamber kılığında Güricistan (Gürcistan) şehrine doğru yola çıkar.
- g.** Pazarda Göroğlu Kêrem Kassap'ı görür ve kendisinin Gül Ayim'in ağabeyi Kamber olduğunu söyler. Kêrem Kassap onu evine davet eder.
- ğ.** Hunhar Şah'ın yanında olan Ayvaz dayısını görmeye gelir. Göroğlu söz arasında Ayvaz'a onu Çembil'e götürmek istediğini söyler. Ayvaz bu durumdan hiç hoşlanmaz.
- h.** Göroğlu yanlış anlaşıldığını söyleyip Ayvaz'ın gönlünü alır. Ona dört yüz kara kuzu getirdiğini ve bunların sahrada beklediğini söyler.

ı. Göroğlu vedalaşırken Gül Ayim'le konuşup Ayvaz'ı Çembil'e götürmek istediğini söyler. Gül Ayim Göroğlu'na kendisini oğlundan ayırmaması için yalvarır ama onu ikna edemez. Sonunda Ayvaz'ı Göroğlu'na emanet eder.

ı. Kêrem Kâssap semen renkli atına binip yanına Ayvaz'ı alır. Göroğlu'ndan önce kara kuzuların yanına doğru yola çıkarlar. Göroğlu Gül Ayim'le vedalaştıktan sonra hemen yola çıkar ve onlara yetişir.

j. Bu işin bir hile olduğunu düşünen Ayvaz, Kêrem Kâssap'ı uyarır. Kêrem Kâssap Göroğlu'ndan kuzuları ikisinin getirebileceğini söyler. Göroğlu ona hiddetlenince Kamber Bey'in Göroğlu olduğunu anlar.

k. Kêrem Kâssap Gürcistan şehrine Hunhar Şah'a olanları anlatmak üzere yola çıkar. Bu esnada Göroğlu durumunu anlatıp Ayvaz'ı Çembil'e götürmek istediğini söyler. Ayvaz erler gibi savaşımadan Leylîkir ata binemeyeceğini söyler.

l. Göroğlu ve Ayvaz pirlerin yardımıyla Hunhar Şah'tan ve onun askerlerinden kurtulur.

m. Göroğlu Ayvaz'ı Çembil'e getirir. Tahtını, tacını ve mührünü ona verip onu Çembil şehrine sultan yapar. Ağa Yunus Peri de Ayvaz'ı evladım deyip bağrına basar.

(Göroğlu ile Ahmethan Kolu)

a. Ayvaz Çembil'e geldiğinde kırk bin askeri olan Karağan'ın (Karahana) kızı Zeynepşah ile evlenir. Ondan Elihan (Alihan) adlı bir oğlu, Nurhan (Nurhan) adlı bir kızı olur.

b. Göroğlu, komutanlarıyla birlikte Daniyat'la savaşmak ve Şahtar Şah'ın şehrini ele geçirmek için yola çıkar.

c. Askerler Tecen nehrini geçer. Göroğlu'nun dayısı Ahmethan Çembil'in savunmasız kalmaması gerektiğini ve bunun için Ayvaz'ın Çembil'e geri gönderilmesi gerektiğini söyler.

ç. Göroğlu dayısının bu teklifine hiddetlenir. Onu Çembil'e gönderir. Ahmethan Göroğlu'nun bu davranışına çok kızar ve intikam almaya karar verir.

- d.** Çembil'e gidince hanlığını ilan eden Ahmethan bu şehirden Ağa Yunus Peri'yi ve Zeynepşah Ayim'i çocuklarıyla birlikte kovar. Ağa Yunus Peri ve Zeynepşah Ayim çocuklarla birlikte çölde bir süre aç susuz gezerler.
- e.** Önce Ağa Yunus sonra Zeynepşah Ayim yorgunluktan bayılıp kalırlar. Nurhan ve Alihan bir çadırın önüne gelirler. Bu çadır Haldar Bey'in çadırıdır. Haldar Bey'in hanımı bu çocuklara su ve ekmek verir. Sonra Ağa Yunus ve Zeynepşah'ı bulup çadıra taşırlar. Bu sırada Haldar Bey avdadır.
- f.** Haldar Bey avdan döndüğünde yanında misafirleriyle birlikte çölden gelen hanımından olup biteni öğrenir. Onlara beş altı gün bakar. Sonra Haldarhan kervan yoluna çıkar. Göroğlu'na ve Ayvaz'a ait kervanların yolunu kesip misafirlere yaptığı harcamanın vergisini alabileceğini düşünür.
- g.** İsfahan'dan Çembil'e, Çembil'den Ceyhun'a mal götürüp getiren Miyli adındaki tüccarın yolunu keser. Haldarhan Göroğlu'nun hanımının, gelininin ve torunlarının kendi çadırında olduğunu söyler ve onlara yaptığı masrafa karşılık kervandaki malın bir kısmını kendisine vermesini ister. Miyli bunu kabul etmeyince Haldar, kervancının mallarını dağıtır. Miyli'nin elindeki bir sandık kumaşı alıp bunları Ağa Yunus'a ve Zeynepşah'a hediye eder.
- ğ.** Haldar, bir gün Karahan padişaha bir mektup yazar. Onu oğlunun sünnet düğününe davet eder. Karahan kendisini böylesine bir cüretle davet eden çobana çok kızar ve ona haddini bildirmek için türlü isteklerle dolu bir mektupla karşılık verir.
- h.** Haldarhan'ın istediklerini yapmadığını gören Karahan hiddetlenir. Ama çadırdaki kızı Zeynepşah ile karşılaşınca kızgınlığı gider. Kızından olup biteni öğrenir.
- ı.** Karahan ile Haldarhan Çembil'e gidip Ahmethan ile savaşıp onu zindana atarlar. Bir müddet Çembil'de kalırlar.
- î.** Haldar Göroğlu'nu bulmak için Ceyhun şehrine gider. Yolda bir çadır görür. Burada başının altında bir sandıkla uyuyan bir adam görür ve bu kişi Haldar'la ilgilenmemektedir. Haldar buna hiddetlenip adamın başını alır ve sandıkla beraber atına yükleyip Göroğlu'nun çadırına götürür.

j. Bu başın Şahtar Şah'a ait olduğunu gören Göroğlu Haldar'ı tebrik eder. Sandığı açtıklarında içinden on bir yaşında bir kız çıkar. Kızı bir çadıra yerleştirip Şahtar'ın askerlerine savaş açarlar. Ceyhun'u ele geçirdiler. Puthaneleri yıkıp yerlerine mescit, medrese yaparlar.

k. Şehre kendilerinde kendi adamlarından birini hükümdar ilan edip Çembil'e doğru yola çıktılar. Haldar, kendi mekânına geldiklerinde Göroğlu'na 5 – 6 gün dinlendikten sonra Çembil'e gitmeyi teklif eder. Göroğlu bunu kabul edip çadırları buraya diktirir. Haldar'ın çadırına girdiğinde Ağa Yunus'un, gelininin ve torunlarının burada olduğunu görür.

l. Olanı biteni öğrenen Göroğlu, Haldar'ı tebrik edip hanımını, gelinini ve çocuklarını alıp Çembil'e geri dönerler.

m. Göroğlu, Ahmethan'ı Çembil şehrinden kovar.

(Göroğlu Kızılbaş Hunhar Şah İle Savaşması Kolu, Ayvaz'ın Küsmesi, Ayvaz'ın Dara Çekilmesi ve Getirilişi; Gürcistan Kolu)

a. Ayvaz Çembil'de kırk bin yiğidin başı olur. Çembil'deki meyhanede yiğitleriyle birlikte şarap içer. Aradan on dört yıl geçer. Göroğlu artık 120 yaşındadır. Ölümünün yakın olduğunu bilir ve hanımlarından kendisi için ağıt yakmalarını ister.

b. Göroğlu'nun hanımları onun evlatsızlığından duydukları üzüntüyü anlatırlar. Ayvaz bu duruma çok içerlenir.

c. Meyhaneye gelen Göroğlu herkese şarap verilmesini ister. Ayvaz üzüntüsünü belli etmemeye çalışırken elindeki kadehi yere düşürür. Mecliste seslice gülmek, kadehi yere düşürmek gibi dikkatsizlikler hoş karşılanmadığından beyler Ayvaz'ın cezalandırılmasını teklif ederler.

ç. Göroğlu, bunu kabul etmez. Beyler Ayvaz'ın Ödek Gölü'ne ava gitmesi gerektiğini çünkü uzun zamandır Çembil'den dışarı çıkmadığını söylerler.

d. Çembil'den çıkan Ayvaz çölde bir kaleye rastlar. Bu kale Ahmethan'ın kalesidir. Bu sırada Ayvaz tütün içmek ister.

e. Ahmethan'ın on beş yaşındaki kızı Botaköz Ayvaz'a tütün verir. Botaköz ve Ayvaz birbirlerinden hoşlanırlar.

f. Botaköz Ayvaz'ı Göroğlu'nun kulu olduğu için hor görür. Ayvaz Botaköz'e haddini bildirmek ister. Göroğlu'ndan Botaköz'ü kendisine almasını isteyecektir. Eğer almazsa o da bu bahaneyle küssüp Gürcistan şehrine geri dönecektir.

g. Ayvaz ağlayarak Çembil'e gelir. Göroğlu ona ne olduğunu sorunca o da Botaköz'le arasında geçenleri Göroğlu'na anlatır.

h. Göroğlu adamlarına Ayvaz'ın isteğinin yerine getirilmesi konusunda emirler verir, ama Baki Bey adlı bir aksakal buna karşı çıkar. Göroğlu da yaşlılığından ötürü bir şey diyemez. Hiddet içinde meyhaneye geri döner.

ı. Ayvaz gönlü kırık bir halde Ağa Yunus Peri'yle ve yiğitlerin hanımlarıyla vedalaşıp Mecnun Kök adlı ata binip Gürcistan'a doğru yola çıkar.

i. Ayvaz'ın gitmesine dayanamayan Ağa Yunus Peri Kuhıkap dağına doğru yola çıkacakken Göroğlu onun odasına girer.

j. Bunu gören Göroğlu içerleyip Ağa Yunus'a sitem eder. Ağa Yunus da Göroğlu'na kıyamayıp gitmekten vazgeçer.

k. Ayvaz sekiz günlük yoldan sonra Gürcistan'a ulaşır. Hunhar Şah Ayvaz'ı sevinçle karşılar. Bu esnada Ayvaz yirmi beş yaşındadır.

l. Ayvaz, Gürcistan'dan ayrılalı on - on dört yıl geçmiştir. Hunhar Şah tacını tahtını Ayvaz'a vermek ister ama Ayvaz'ın din değiştirmesine ve yeni dinini övmesine tahammül edemez. Ona dininden dönmesi için kırk gün süre tanır.

m. Hunhar Şah, zindandaki Ayvaz'ı annesi Gül Ayim'e ve kız kardeşi Bal Ayim'e göstermez. Aradan otuz iki gün geçmesine rağmen dininden dönmeyen Ayvaz'ı darağacına astırmaya karar verir.

n. Ayvaz'ın gitmesiyle kederler içinde olan Göroğlu bu gamdan kurtulmak için beyleriyle birlikte Ödek Gölü'ne avlanmaya gider. Göroğlu, Çembil'e dönerken bir bezirgândan Hunhar'ın Ayvaz'ı dininden dönmediği için astırmak istediğini öğrenir.

o. Göroğlu beyleriyle birlikte Ayvaz'ı kurtarmak için Gürcistan'a sefere çıkar. Yedi gün yedi gece savaşır Ayvaz'ı asılmaktan kurtarırlar.

ö. Yenilen Hunhar Şah, Göroğlu'ndan aman diler. Hunhar Şah, varlığının yarısını Ayvaz'a verir. Göroğlu ile Hunhar Şah dost olup ayrılırlar.

p. Ayvaz, Göroğlu ve erleri ile Çembil'e geri gelirler. Göroğlu başındaki tacını, hazinedeki varlığını ve altın tahtını Ayvaz'a verir. Onu Çembil'e sultan ilan eder.

(Ayvaz'ın Evlenmesi Kolu, Zengiler Şahı İle Savaşı Kolu ve Göroğlu'nun Sonu Kolu)

a. Ahmethan Zengiler Şah'ını Göroğlu'na saldırması için teşvik eder. Zengiler Şah'ı da Göroğlu'ndan tüm varlığını hatta hanımlarından birini kendisine göndermesini emreden bir ferman yazar.

b. Zengiler Şah'ı bu fermanı elçileri vasıtasıyla Göroğlu'na gönderir. Göroğlu buna çok hiddetlenir ve Ayvaz'ın tavsiyesiyle elçileri öldürmez. Onların kulaklarını burunlarını kestirir.

c. Göroğlu, meyhanede ortaya bir şarap koyup bunu içenin Zengiler'e gideceğini söyler. Şarabı Ayvaz'dan başka içmek isteyen olmaz. Göroğlu Ayvaz'ın gitmesini istemese de ona mani olamaz.

ç. Ayvaz, Leylîkir atına binip yola düşer. Bir dağa eriştiğinde Zengiler'in ordugâhını görür. Dönüp gitmek ister ama korkak damgası yemekten çekinir. Bu yüzden Çembil'e dönmekten vazgeçer.

d. Askerlerin başında kızıl başlıklar olduğunu gören Ayvaz, onların arasına karışır ve Göroğlu geliyormuş diyerek ortalığı karıştırır.

e. Ordugâhın içinde dolaşırken şahın kızının çadırına girer ve onun baş örtüsü ile yüzüğünü alıp kaçır. Niyeti bunları babası Göroğlu'na götürüp düşmandan haber vermektir. Ama beylerin kendisine inanmayacağından korkup vazgeçer.

f. Sabah uyandığında baş örtüsünün ve yüzüğünün çalındığını gören kız cariyelerine çok kızar ve hepsini çadırdan kovar.

g. Zengiler Şahı kızına yenisini alacağını vaat ederek onu sakinleştirir. Ayvaz ertesi gece çadırda yalnız yatan kızın yanına gelir. Ayvaz ve kız birbirlerinden çok hoşlanırlar ve Ayvaz kızı kaçıtır.

ğ. Falcılarından Ayvaz'ın kızını kaçırıldığını öğrenen Zengiler Şahı doksan bin askeriyle Ayvaz ve kızının peşine düşer. Ayvaz kendisine yetişen askerlerle üç gün üç gece savaşı. Sonunda gücü takati kalmaz. Askerler

Ayvaz'a ağ atıp onu ve kızı yakalarlar. Ama Leylîkir ağdan kurtulup Göroğlu'nun yanına varır.

h. Göroğlu, Leylîkir'in haberdar etmesiyle 10 bin asker toplayıp Zengiler Şah'ına savaş açar. Bu sırada, Zengiler Şah'ı Ayvaz'ı asmaya karar vermiştir. Ama veziri duruma engel olup onu zindana attırmasının daha uygun olduğunu söyler. Zengiler Şahı'nın kızı zindandaki cellâtlara altın vererek Ayvaz'a işkence edilmesini engeller.

ı. Zengiler Şah'ı Göroğlu'nun askerlerini savaş meydanında görünce Göroğlu'nun askerinin Ahmethan'ın söylediği gibi az olmadığını düşünür. Cellâtlarına 200 kulaç boyunda bir darağacı diktirip Ayvaz için bir darağacı hazırlamalarını emreder.

i. Göroğlu ile Zengiler Şah'ı 21 gün 21 gece savaşırlar. Göroğlu'nu alt edemeyeceğini anlayan Zengiler Şahı doksan yaşında bir cadı çağırır. Yaşlı büyücüden Ayvaz ile kızını Zengiler şehrine alıp götürmesini emreder. Cadı kendisini şahine, kızla Ayvaz'ı güvercine çevirip onları bu surette şehre kadar kovalar.

j. Ağa Yunus da Göroğlu'nun kendisine gönderdiği Bulbulhan'dan bunları iştince cadının peşine düşer.

k. Bunu gören yaşlı cadı; Ayvaz ile kızı geyik, kendisini de kartal suretine çevirip onları dağa doğru sürer. Daha sonra geyik suretindeki kız ve Ayvaz ile cadı kadın bir kuyunun önüne gelir. Cadı bir yılan olur onları da balığa çevirerek kuyuya girer.

l. Ağa Yunus Peri ejderhaya dönüp kuyuya iner. Dayısının ona verdiği tüylerden birini yakıp ateşe atar.

m. Ağa Yunus'un yardımına gelen dayısı cadının başını koparır. Ayvaz ile kızı eski haline çevirir. Bu sırada cadının ölmesinin bir alameti olarak her yeri üç gün üç gece karanlık basar.

n. Hava açıldıktan sonra Ağa Yunus'un dayısı Ayvaz'ı Göroğlu'nun yanına bırakır. Ağa Yunus Peri'de kızı alıp Çembil'e gider.

- o. Bu esnada Göroğlu Zengiler Şah'ına yenilmek üzeredir. Ayvaz savaşı devam ettirmek üzere izin ister. Göroğlu Ayvaz'ın ölmesinden korktuğu için buna izin vermez.
- ö. Ayvaz, Erbistan'a giderken tanıştığı Ğol Palvan'ın yardımıyla savaşı kazanabileceklerini söyler. Heybetli Ğol Palvan'ı bulmaya yola çıkar. Ğol Palvan Ayvaz'a yardım edeceğini söyler.
- p. Ğol Palvan Zengiler Şah'ının ordusunu yok eder.
- r. Sonunda Zengiler Şah'ı Göroğlu'ndan aman diler. Göroğlu da onu affeder. İki taraf da karşılıklı barış ilan ederler.
- s. Göroğlu, Zengiler Şahı ve Ğol Palvan ile vedalaşıp Ayvaz'ı ve dayısı Ahmethan'ı alarak Çembil'e döner. Çembil'de kırk gün kırk gece ziyafet verilir.
- ş. Göroğlu, Ayvaz'ı Çembil'e hakan yapar, hazinesini, mührünü ona verir ve yiğitlerini onun emrine bağlar. Ahmethan'ın ve Zengiler Şah'ının kızını onunla evlendirir.
- t. Göroğlu, ziyafette eline altın telli sazını alıp, hayatında yapıp ettiği ne varsa her şeyi anlatır ve dualar eder.
- u. Onların hepsi muratlarına erip sırası geldiğinde ecel şarabını içerler.

2.2. Emir Göroğlu Destanı'nda Yer Alan Motifler Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Bilindiği gibi hikâyeyi oluşturan öğeleri sınıflandırma ile ilgili ilk çalışmalar XIX. yüzyılda görülmüştür. Bu anlamda ilk sistematik deneme 1864 yılında *Johann Georg von Hanh* tarafından yapılmıştır. 1908'de *Lowie tarafından* mitolojik motifler kısa bir makale şeklinde ortaya koyulmuştur. Daha sonra *Paul Ehrenreich* de motif sistemi ile ilgili bir yazı yayımlamıştır.

Metni parçalara bölerek inceleme yönetimi *Kaarle Krohn* ve *Julius Krohn*'un geliştirdiği tarihî – coğrafi yöntemin amacı olarak görülmüştür. Kalevela'nın ana parçalara ayrılarak değişik versiyonlarının kıyaslanması asıl

metne ulaşılmasını kolaylaştırmıştır. Kaarle Krohn, halk hikâyelerine de bu metodu uygulamıştır. Bunu takiben *Antti – Aarne* tarihî – coğrafi yöntemin ışığında 1910 yılında *Verzeichis der Marchentype* adlı eserini yayımlamıştır. Bugün ise motiflerle ilgili asıl tasnif denemesi olarak Thomson'un genişletilmeye ve geliştirilmeye müsait motif indeks çalışması görülmüştür.

Türkiye'de ise Nihad Sami Banarlı ile başlayan süreç içinde motiflerle ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır.¹³¹ Pek çok bilim adamı bugün farklı motif tasnifleri yapmakla birlikte özellikle masal metinlerine Thomson'un Halk Edebiyatı Motif Dizini'ni uygulamaktadır.

Halk anlatılarında veya genel olarak edebiyatta karşımıza çıkan motif kavramı, belirli bir sürekliliği olan ve yinelenen en küçük öge olarak tanımlanabilir. Bu küçük unsurun ait olduğu kültürün sahiplerince bilinen bir hikâyesi vardır. Anlatının merkezinde kendine has bir yer edinen motif, anlatıcının da ana malzemesidir. Motif sıradan, alelade bir şey değildir. Kuşkusuz anlatının değerini ve ne kadar önemli olduğunu bize ispat eden ve belki de onun gelecek kuşaklara aktarılmasını kolaylaştıran bir araçtır.

Thompson'a göre, “*yaşamın sıradan süreçleri motif değildir*”.¹³² Bir anlatıda her anlatı aracı motif olmayabilir. Orijinal bir fikir olarak görülen folklor unsurları insanın varlık mücadelesi olarak karşımıza çıkar. Motif; metin içinde anlaşılabilen, psikolojik iletişimi olan bir parça olurken aynı zamanda bulunduğu coğrafyaya göre değişebilen ve yaratıldığı günün şartlarını yansıtan bir desendir. Motif, her açıdan metnin kurgusal gerçekliği içinde anlatının gizemli yönlerini algılamamızı kolaylaştırır.

Motif; değişmez bir yapısı olan, köklerini kültür tarihinden ve özellikle mite alan bir parçadır. Motif, folklor unsuru bağlamında her ne

¹³¹ İsa Özkan, **Abdurrahman Han Destanı**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1989, s. 42.

¹³² Jane Garry (Editor), **Archetypes and Motifs in Folklore and Literature: A Handbook**, N.Y. Armonk, USA: M.E. Sharpe, 2005. s. XV.

şekilde değerlendirilirse değerlendirilsin, ait olduğu milletin pratiklerini ve tecrübelerini de kapsar. Bu yüzden tamamıyla kolektif bilincin kontrolünde olan motif, kültürden kültüre farklı anlamlar kazanabilir. Dolayısıyla anlatının en önemli ögesi olarak kültürel gelişim sürecinin tanığı konumundadır.

Milletleri millet yapan, vasıflandıran ve onu geleceğe taşıyan en önemli unsur kuşkusuz kültürdür. Ziya Gökalp, kültürün toplumsal yaşama biçimlerini kapsadığını söyleyerek, bu toplumsal yaşayışların din, ahlak, hukuk, us, estetik, iktisat, dil ve fenle ilgili olduğunu ifade eder. Ona göre, “*bu sekiz türlü toplumsal yaşayışın toplamına kültür adı verilir.*”¹³³ Bu durumda kültür, birleştirici ve bütünleştirici özellikleri ile bir millete ait dünya görüşünün tamamını ifade eder diyebiliriz.

Tarihte, konar – göçer Türk devletlerinde sosyal ve ekonomik hayat tarzının belirli bir sistem üzerine kurulduğu muhakkaktır. İbrahim Kafesoğlu; “*...göçebeliliğin, ekonomik faaliyetler dışında, sosyal muhtevası henüz iyi bilinmeyen bir cemiyet tipi olduğu gözden kaçırılmakta...*” diyerek konuya farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.¹³⁴

Asya’dan Avrupa’ya geniş bir alanda yayılan Türk kültürü bozkır üzerinde konar – göçerlikle şekillenmiştir. Türk boy ve soy birliklerinin bozkır hayat tarzının vazgeçilmez intizam öğelerinden oluştuğunu görmekteyiz. Bu konuda tarihî ve edebî metinlerimizden biri olan Oğuz Kağan Destanı önemli bir belgedir. Destanda Bozoklar ve Üçokların yerleşim bölgelerinin anlatıldığı bölüm şöyle beyan edilir: “*...Sağ kol olan Bozoklar Sayram sınırları ve Başgurd dağlarında ta Karabağ (Karaağaç?)’a kadar yaylak edinsinler. Sol kol olan Üçoklar ise yaylak olarak Kürtağ, Yeryud (Karısınur?), Tuğluk (Kuşluk?) ve Bozyaqa’dan Almılık’ın Akdağı’na kadar olan yerler ayrıldı. Kışlag yerler olarak sağ kol (Bozoklar) için Borsuq, Aqtaq, Namalmış,*

¹³³ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları (Günümüz Türkçesiyle)**, (haz. Mahir Ünlü, Yusuf Çotuksöken), İnkılâp yay., 6. Baskı, İstanbul, 2001, s. 25.

¹³⁴ Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken yay., 26. Basım, İstanbul, 2006, s. 32.

Basarqumı tayin olundu. Sol kol (Üçoklar) için Kayı (Karlu?)-dere, Asanaş (Sal-geçdüm?), Kum Sengri, Kayı-durdı, Yar Sengri ayrılmıştı."¹³⁵

Türklerde yerleşik hayata geçişiyle ilgili olarak - İbrahim Kafesoğlu tarafından ifade edildiği şekliyle - Ziya Gökalp önemli tespitlerde bulunmaktadır. Ona göre; "*Cemiyette göçebelik – medeniyet tasnifi yapıldığında toplulukların aşiret hayatı yaşadıkdan sonra şehirlere yerleşerek devlet kurduklarını ve Türk kültürü açısından "medîne" (cité) tabirini, teşkilatlı halde "şehir"de yerleşmekten ziyade, dağınık kabilelerin, muntazam bir devlet kuruluşu içinde birleşmeleri olarak yorumlamalıyız.*"¹³⁶ Bu noktada Türk milletin teşkilatlanma ve yerleşme olgusu şehirleşmeden önceleri de belirli bir dünya düzeni ve sistemi içinde olmaktadır.

Bununla beraber tarihî süreç içinde şehir ve bozkır hayatını benimseyen unsurların karşı karşıya gelmesi konusu önemli bir konudur. J. Paul Roux, "*Tüm Avrasya tarihi, Hint – Avrupalıların büyük göç dalgalarından son büyük Türk ve Moğol imparatorluklarına kadar göçebelerin, yerleşiklerin topraklarını işgal etmesiyle şekillenir*" demektedir.¹³⁷ Gerçekten de yaylak – kışlak hayatı benimseyen savaşçılar atlı bozkır kültüründen gelen vasıflarından ötürü yerleşik kültürün otorite unsurlarını tanımak istemeyebilirler.

Konuyla ilgili olarak Barthold, Türk devlet anlayışını yansıtan ilk edebî verimimiz olan Orhun Abideleri'nden yola çıkarak göçebe kavimlerin oluşumu ile alakalı birtakım tespitlerde bulunmuştur. Ona göre, Orhun Abideleri'nde yansıtıldığı gibi, "*ülkenin oluşumunda etken olan olağanüstü durumlardan biri zenginlerle fukara, beylerle halk arasında cereyan eden sınıf*

¹³⁵ Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı (Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili)*, İstanbul, 1972, s. 53.

¹³⁶ Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 34.

¹³⁷ J. Paul Roux, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, çev. Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 38.

mücadelelerinin şiddetlenmesi olabilir" şeklinde ifade etmiştir.¹³⁸ Fakat Barthold'un ifade ettiği gibi Türk tarihine ve edebiyatına sınıf mücadelesi açısından bakmak mümkün değildir. Ama her halükarda; yerleşik veya yaylak – kışlak hayat tarzına ait unsurlar destan edebiyatımızın şekillenmesinde önemli ölçüde etkilidir ve bu unsurlar tarihimizin en eski mevzularını teşkil eder görünmektedir.

Türk destanlarında haklı – haksız mücadelesi önemli bir çatışma unsurudur. Bu durum özellikle Köroğlu Destanı'nın Batı versiyonlarında karşımıza çıkar. Osmanlı toprak sisteminin çözülmeye başladığı XVI. yüzyıl sonu – XVII. yüzyıl başlarında Türk milleti tepkisini Köroğlu'nun kimliğinde Bolu Beyi'ne yani devlet otoritesine isyan ederek ortaya koyar.

Buradan hareketle, Köroğlu otoriteyi sorgulayan değerlerin başında gelen bir destan kahramanıdır, diyebiliriz. Ama onu bir eşkıya olarak değerlendirmek yanlış bir tavır olur kanaatindeyiz. Aksine o bu durumda bozkır kültürünün temsilcisi olmakla kendisine ait unsurların iyesi, taşıyıcısı konumundadır ve gücünü Türk tarihindeki cihangir kahramanlardan almaktadır. Dolayısıyla tarihî kökenleri olan bir kahraman eşkıya değil ancak bir hanoğlu olabilir.¹³⁹

Barthold, "*Orta Asya göçebe kavimlerinin tarihinde iç sınıf mücadeleleri neticesinde bir milletin siyasi birliğinin ve bir ülkenin/devletin meydana gelişini*" önemli bir sonuç olarak görür.¹⁴⁰ Orhun Abideleri'nde de belirtildiği gibi "*beylerin Çin adet ve ahlakını kabul etmesi avamın onlara karşı düşmanlığını arttırmıştır*" diyerek yaylak – kışlak hayatı benimseyen Türk kavimlerinde siyasi birliğe duyulan ihtiyacın devletleşme sürecindeki etkilerini açıklamaya çalışmıştır.¹⁴¹ Fakat Oğuz Kağan Destanı gibi destan

¹³⁸ V.V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi –Dersleri-*, Çağlar yay., Ankara, 2004, s. 14.

¹³⁹ Emir Göroğlu, destan metninde han, sultan gibi unvanlarla geçer. Bununla beraber soyu anne tarafından Çembil hükümdarı Ehmedhan'ın kızkardeşi Zulper Ayim'e dayandırılır.

¹⁴⁰ V.V. Barthold, *a.g.e.*, s.14.

¹⁴¹ V.V. Barthold, *a.g.e.*, s.13.

metinlerimizde gördüğümüz baba – oğul çatışmasının ana kaynağı göçebe veya yerleşik unsurların, yönetenle yönetilenin mücadelesinin veya siyasi birliğe ihtiyaçtan duyulan çatışmadan kaynaklanmadığını görmekteyiz. Destan daha çok haklı – haksız mücadelesini yansıtmaktadır. Görüldüğü gibi ilk destan metinlerimizden itibaren kahramanlık hikâyelerimizin hemen hepsinde siyasi birliğe duyulan ihtiyaç değil haklı – haksız esasına dayalı bir erk savaşı yansıtılmaktadır.

Aynı zamanda Türk destanlarında yerleşik veya yaylak kışlak hayat tarzını yansıtan unsurlara, din ve sosyo – ekonomik yapıya dair izlere rastlayabiliriz. Yerleşik hayata geçiş sürecinde Türk milleti bozkır kültüründen pek çok unsuru yeni kabulleri altında birleştirmiştir. Bu konuya bir örnek olarak Bahaeddin Ögel konuya örnek olmak üzere; Karahanlı çağına, Türk kültürünün İslamiyet geçiş çağı olduğunu belirttikten sonra, *“Eski Göktürk ve Uygur inanış ve düşünceleri ile deyimleri, özlerini bozmadan kalmakta ve İslami düşünce ile kaynaşmaktadır”* tezini ortaya atmaktadır.¹⁴²

Bununla beraber Türklerin yaylak – kışlak hayattan şehir kültürüne geçişlerinin yeni bir dine geçiş veya buna benzer sosyal ve idari kabuller ile birlikte olduğu göze çarpar. Bu durumda dahi şifahi kültür, şehirleşme sürecinde dahi varlığına devam etmiştir. Hatta bazen yazılı kültürün gelişimine zemin hazırlamıştır. Fakat *“yazıyı tamamen içselleştirdikten sonra bile, eski zihinsel dünyada görüntüden ziyade ses, üstünlüğünü korumayı sürdürmüştür.”*¹⁴³ Bu noktada sözlü kültür daima kulağa hitap eder ve şiir metinleri ile hitabet üslubu bu durumun doğal bir sonucu olarak ortaya çıkar. Şehir hayatıyla beraber, *“hitabet sanatı, aşama aşama ve zorunlu olarak sözlü gelenekten yazı kültürüne göç etti”*¹⁴⁴ ve bu durumla birlikte kendi müesseselerini oluşturdu diyebiliriz.

¹⁴² Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul, 2001, s. 493.

¹⁴³ Walter J. Ong, **Sözlü ve Yazılı Kültür**, Metis yay., İstanbul, 2003, s. 142.

¹⁴⁴ Walter J. Ong, **a.g.e.**, s. 138.

Kültürün belki de en önemli yapı taşlarından biri olan ortak dünya görüşü temi, zihinsel tekâmül ve toplumsal gelişim süreci içinde ilerleyerek gelişir. Fakat tekâmül sürecinde zamanla kazanılan deneyimler kuşkusuz eski alışkanlıkların temelinde yeni ölçütleri ve şekilleri olan kazanımlar da edinir. Ama pratikte asıl olan özünden bir şey kaybetmez. Bu konuda İnci Enginün, *“göçebelikten yerleşik medeniyete geçişin kolay olmadığı, hele destan türünün canlı kaldığı bölgelerde göçebe kültürüyle ilgili derin bir kültür damarının devam ettiğini”* söyleyerek kültürler arası geçişin izlerini ortaya koyar.¹⁴⁵

Halk hikâyelerinde de gördüğümüz düzmece Keloğlan motifinin bir benzerine Emir Göroğlu Destanı'nda da rastlamaktayız. Emir Göroğlu Destanı'nda, Hızır (As.) Göroğlu'na Ayvaz'ı kaçırma konusunda tavsiye ederken Kamber Dede kılığına girmesinin işini kolaylaştıracağını bir bir anlatır. Bu durum onun düşmanlarınca tanınmaması içindir:

"Bey Havaz'ın babası Kerem Kasap adlı kişiyi bul. Onun hanımı Türkmen evladı. Kendisi Müslüman. İsmi Gül Ayım'dır. Düşman eline esir düşeli 40 yıl oldu.

Onun bir ağabeyi var. İsmi Dede Kember. Eğer sen onun yanına bu ağabeyi "Dede Kamber" namında gidersen işin kolay olur, - deyip Göroğlu'na dua etti." [A1535-1542]

¹⁴⁵ Emine Gürsoy-Naskali, **Bozkırdan Bağımsızlığa Manas**, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 166. Bu bölüm İnci Enginün'ün "Manas Destanında Şehir ve Bozkır" adlı bildirisinden alınmıştır. Bir örnek verecek açıklayacak olursak: Söylevde, Alp Boyan Ay'ın ve Güneş'in oğludur, anne ve babasını terk etmiştir. Onlar da ondan öğ almaya karar vermişlerdir. Onu tanıyamasınlar diye, Boyan yüzünü maske ile örtmüş (bu âdetin göçebe savaşçılarda görüldüğü arkeologlar tarafından tespit edilmiştir). Bu destan Boyan İmen, İmen kabilesinin kuruluşunu anlatmaktadır." Aynı durum Dede Korkut Destanı'nın Bey Böyreğ boyunda da görülür. Ala dağa ava giden Oğuz beylerine bir geyik sürüsü çıkar. Yüzünü peçe ile örten Bey Böyreğ bu geyiklerden birini avlar ve o sırada Banı Çiçek'in otağını görür ve avı onun otağına bırakır. Banı Çiçek etrafındaki kızlara şöyle der: "Hey hey dadılar, babam bana seni yüzü örtülü Beyreğe vermişim derdi, olmaya ki bu ola, bre çağırın haberleşeyim". (Mikail Baştu-İbn Şams Tebir, **Şan Kızı Destanı**, çev. Avidan Aydın, Ankara, 1991, s. XXXV. Söylev, Yuriy Olaynik'in eseridir. Kadim Rusya'nın destanı Igor Destanı'dır).

Yüzyıllar boyu insanlar kendileri ile ilgili pek çok gerçeği keşfetmek ve açıklamak için farklı yollar kullanmışlardır. Destanlarda da gördüğümüz üsluplu bir dilin ortaya çıkışı belki bu ifade etme ihtiyacına bağlanabilir. Bu durumda sembolik dil toplumsal ve bazen de bireysel bir çabayla şekillenirken tarihsel gerçekliğin de ayrılmaz bir parçasını oluşturur. İşte bu durum mutlak bir değişimin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Nazım – nesir karışık bir üslupla şekillenen Türk destanlarında sosyo – kültürel unsurlar bu noktada değerlidir.

Şehir hayatına geçişle birlikte sosyal hayat yeni bir anlam kazanır. Mesela; Emir Göroğlu Destanı'nda Göroğlu'nun mektep medrese gördüğü şöyle anlatılır:

"Göroğlu han sarayında alaca atı emerek büyüdü. Dört yaşına girince Ehmedhan onu mektebe verdi. Göroğlu yedi yaşına kadar güzelce okudu." [A76-79]

Yine aynı duruma örnek olarak, Hunhar'ın şehrini zapt eden Göroğlu: *"şehri alıp puthanelerinin yerine mektep – medrese, mescit bina yaptırdı, bayrak çektirip mehter çaldırdı"* denilir. [A3178-3180] Dinî mabetlerin varlığı ve şehir kuran kahraman hükümdar, Türklerin konar – göçer kültürden farklı bir kültür dairesindeyken geçirdiği değişimlere güzel bir örnek olarak Emir Göroğlu Destanı'nda yansımaktadır.

Yerleşim ve mimarinin dinî kabullerle birlikte değiştiğini anlatan İnci Enginün Manas Destanı'nda şehir ve bozkır kültürü ile ilgili olarak şöyle demektedir: *"Bu metinde Manas'ın ve topluluğun Müslüman olduğu belirtilmektedir, ancak şehir medeniyetinde incelmış, özel yapılara ve ibadet şekillerine kavuşmuş olan dinî anlayıştan burada bir eser yoktur."*¹⁴⁶ Bu

¹⁴⁶ Emine Gürsoy-Naskali, **a.g.e.**, s. 166. (Bu bölüm İnci Enginün'ün "Manas Destanında Şehir ve Bozkır" adlı bildirisinden alınmıştır).

noktada destanda Manas Destanı'ndaki gibi hem şehir hem de bozkır hayatımızı yansıtan unsurlar bir aradadır, diyebiliriz.

Emir Göroğlu Destanı'nda aile hayatına ait parçalarda eski Türklerin geleneklerine rastlamak mümkündür. Yaylak – kışlak hayat tarzına ait verimlere örnek olarak evlenme biçimleri, kızların kaçırılması... vs. gösterilebilir. Emir Göroğlu Destanı'nda; Göroğlu, Ayvaz, Ahmethan gibi kahramanların hepsinin birden fazla eşi vardır. Köroğlu'nun diğer versiyonlarında pek rastlanmayan bu durum önemli bir unsur olarak yansır.¹⁴⁷ İnci Enginün bu durumu, *"göçebe kültüründen unsurlar yansıtmakla birlikte elimizdeki bu metinler aslında karşık medeniyetlerin tezahürü. Ancak bunlardan sadece birisinin örfüne göre seçilmiş, törelere uygun evlilikler olduğu, diğer eşlerin ise savaşta ganimet olarak alındıkları anlaşılmakta"* diyerek yorumlamaktadır.¹⁴⁸ İnci Enginün'ün bu tespitini Emir Göroğlu Destanı'nda Göroğlu'nun ilk eşi Ağa Yunus Peri ile evlenmesiyle ilgili bölümlerde görüyoruz. Emir Göroğlu Ağa Yunus Peri'yle kendi örfüne ve töresine uygun olarak evlenmek istediğini şu şekilde söylüyor:

"Ben buralara hanım almak için gelmedim. Savaşmak için geldim. Sizinle karşılaştım, niyetinizi öğrendim. Söyledikleriniz doğru ise sizi kendi yurduma götürmek isterim. Sizinle kırk gün kırk gece düğün dernek yaparak kendi geleneklerimize göre evlenmek isterim! – diye cevap verdi." [A781-783]

Bahaeddin Ögel, *"Türklerde ilk kadın baş kadın idi"*¹⁴⁹ diyerek evlenmenin belirli bir nizam ve intizam dâhilinde olduğunu vurgulamaktadır. Gerçekten de Ağa Yunus Peri Göroğlu'nun diğer eşlerine göre metinde daha sık geçiyor ve kimi olaylarda baş sırada söz sahibi olarak bulunuyor. Mesela;

¹⁴⁷ "Versiyonların çoğunda Köroğlu'nun tek eşi vardır, Özbek versiyonunda ise üç eşi: Yunus Peri, Miskal Peri ve Gülnar Peri." (B. A. Garriyev, **a.g.e.**, s.162). Emir Göroğlu Destanı'nda ise Göroğlu'nun insan ve perilerden dokuz hanım aldığından söz edilir.

¹⁴⁸ Emine Gürsoy-Naskali, **a.g.e.**, s. 166. (Bu bölüm İnci Enginün'ün "Manas Destanında Şehir ve Bozkır" adlı bildirisinden alınmıştır).

¹⁴⁹ Bahaeddin Ögel, **a.g.e.**, s. 252.

Ağa Yunus Peri, Ayvaz ile Göroğlu'nun Çembil'e geldikleri gün Göroğlu'nun bütün hanımlarının başında onları karşılamaya çıkar:

"Göroğlu'nun Ağa Yunus Peri başta olmak üzere bütün hanımları karşısına çıktı. Onlar Göroğlu'nu görünce memnun oldular. Ağa Yunus Peri atından inip Bey Havaz'a "oğlum" deyip ona sarıldı." [A2666-2670]

Aynı zamanda destanda Ahmethan'ın eşinin düşman Hunhar Şah'ın askerlerinin komutanı Daniyat tarafından kaçırılması ile ilgili olaylar önemlidir. Evli kadınların ve kızların kaçırılmasının bozkır kültüründe elbette bir anlamı vardır. Bozkır kültüründe beyin karısının veya kızının kaçırılması törenin sarsılması ile eşdeğerti ve savaş sebebiydi. *"Destanların ortak özelliklerinden olan kadının ilahlaştırılması, kadının düşman tarafından ele geçirilince mutlaka kurtarılmasını gerektirir."*¹⁵⁰ Nitekim Ahmethan'ın hanımını kaçıran Göroğlu töresinin onurunu kurtarmak için sadece Daniyat'ın kızını kaçırmakla kalmaz, destanın ilerleyen bölümlerinde ordusunu toplayıp Şahtar'ın ili Ceyhun'a doğru sefere çıkar:

- *"Ey padişahlar, 90 bölük asker toplandı. Bizim bu kuvvet ile bütün şehirlere gücümüz yeter. Daniyat denilen pehlivanın, Şahtar denilen şahın şehrini ele geçirelim, - dedi. Onlar bu sözü uygun görüp yola çıktılar."* [A2712-2717]

"Bozkır adamı doğuştan süvaridir" diyen René Grousset'e göre, *"Süratli akınların süvarisi aynı zamanda düşmanı uzaktan deviren atlı bir okçu olup kaçarken ok atmakta ve ok ve kement ile av hayvanı veya kısarak kovalar gibi muharebeyi sürdürmektedir"*.¹⁵¹ Gerçekten de kahraman Göroğlu daha küçük yaşlarda savaşma tekniklerini ve kabiliyetlerini öğrenmek için

¹⁵⁰ Emine Gürsoy-Naskali, **a.g.e.**, s. 175. (Bu bölüm İnci Enginün'ün "Manas Destanında Şehir ve Bozkır" adlı bildirisinden alınmıştır).

¹⁵¹ René Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, çev. Dr. M. Reşat Uzman, Ötüken yay., İstanbul, 1999, s. 17.

çabalar. Hatta savaş tekniklerini öğrenmek için İsfahan şehrine gitmeye karar verir ve dayısından sefer için izin alır:

"Dayıcığım! Şimdi bana izin verin. Ben İspihan'a varıp savaşmayı, kılıç sallamayı ve mızrak atmayı öğrenip geleyim! - dedi." [A583-586]

Kahramana en zor durumlarında yardımcısı çok sevdiği, evladı gibi gördüğü Leylîkir adlı tulpar atıdır. Destan metninde Leylîkir tulpar olğanüstü unsurlar taşıyan bir at olarak karşımıza çıkar:

"Boyu dev gibiydi. Görünüşü ise meleğe benziyordu. Boynu Arap alfabesindeki "ﺥ" harfini andırıyordu. Onun gözü yedi kat feleği gözlüyordu." [A254-257]

Yerleşik hayata has unsurları değerlendirirken, *"bazen göçebeler arasında yerleşik imparatorlukların saray entrikalarına vakıf, fevkalade zeki kudretli bir şahsiyet ortaya çıkmaktadır"*¹⁵² diyen Oryantalist René Grousset, destan metinlerinde genelde pekiyi rollerde bulunmayan vezir tipinin karakteristik özelliklerini açıklar görünmektedir. Emir Göroğlu Destanı'nda Zengiler Şahı'nın veziri şöyle anlatılır:

"Zengiler şahı Bey Havaz ile kızını yakalayıp getirdikten sonra onu darağacına astırmaya niyetlendi. Bu padişahın bir veziri vardı. Daha önce Göroğlu'na hizmet ederken itaatsizlik etmişti." [A5486-5489]

Tarihî ve toplumsal bilinçdışının ilk örnekleri üzerine kurulan halk edebiyatı anlatıları içinde destanların; gelenekten göreneğe, inançtan sosyo – kültürel pek çok alana kadar insanlığa çözümler sunan mesajlar taşımaktadır. Bu mesajlar yoluyla metinlerde anlatılan olayların özüne inerek ahlâka, iyiliğe ve mutluluğa yani insanın iyi vasıflarının yüceltilmesine dair

¹⁵² René Grousset, a.g.e., s. 17.

pek çok iletinin bağlamı içinde tarih ile bağlantılı olarak kültür temelinde birleştiğini görebiliriz. Netice itibariyle halk anlatıları yapısal bir sistem dâhilinde, ilk kaynağında öncelikle mitik unsurları ve sonrasında da sosyal hayatın tekâmülüyle şekillenen dinî, örfi ve hukuki unsurları bir senteze ulaştırmaktadır. Emir Göroğlu Destanı bu noktada yerleşik ve yaylak – kışlak hayat tarzının esasını teşkil eden unsurları edebi bir üslupla yansıtmaktadır.

Kahraman doğuştan sahip olduğu olağanüstü özellikleri taşımasının yanı sıra güçlü, cesaretli, yılmaz, cömert, dürüst ve adildir. Campbell; kahramanı, mitolojinin son dönemlerinde gördüğümüz *yaratılmamış yaratıcı kahraman* ve insanlık tarihine bağlı olarak ortaya çıkan *yaratılmış yaratıcı kahraman* olmak üzere iki grupta inceler.¹⁵³ Metafizik olgularla zenginleşen metinlerde kahraman vasıflar kazandıkça Campbell'in de dediği gibi “*giderek daha az hayal ürünü olur*” ve bu anlamda okuyucunun muhayyilesinde şekillenir. Emir Göroğlu Destanı'nda mitik bir motif olarak kahramanın şairane ve kültürel yönünün yansıdığını görmekteyiz. Bunun dışında destanda olağanüstü kimlikleri ile Ağa Yunus Peri ve Gol Palvan da anlatıyı renklendiren olağanüstü kahramanlardır. Aynı zamanda destanda İslami bir unsur olarak yansıyan Hızır, Hz. Ali, Kamber Dede gibi şahsiyetlerin kahramana yardımcı müspet kahramanlar olarak görüldüğünü söyleyebiliriz.

Destan metninde olağanüstü motifler içinde kuşkusuz en önemlisi kahramanın olağanüstü doğumu ve bir alaca kısarak tarafından büyütülmesidir. Alimcan İnayet, çocuğu yetiştiren büyüten at motifinin Sarı Uygurlarda At oğlu, Macarlarda Ak At oğlu masallarında da rastlanılan bir motif olduğunu söyledikten sonra olağanüstü tulpar atın şamanistik ve mitik düşüncenin yansıması olarak görür.¹⁵⁴

¹⁵³ Joseph Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, çev. Sabri Gürses, İstanbul, Kabalcı, 1998, s. 353.

¹⁵⁴ Alimcan İnayet, “Köroğlu Destanı'nın Uygur Versiyonu Emir Göroğlu”, **Erdem Dergisi**, s. 218.

İşte bu bakımdan Emir Göroğlu Destanı'nda yer alan motifler, olayların arka planında - dolayısıyla esas kahramanın eylemlerinde yatan asıl amacın - ne olduğunu algılamamızı kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda belirli bir geleneğin tezahürü olarak yansıyan destan üslubunun teşekkülüne dair izleri görmemize yardımcı olmaktadır.

Bu vasıflarıyla Emir Göroğlu Destanı, bize has olanın ince bir üslûpla, dil zevki ile sosyo – kültürel, tarihî, psikolojik ve felsefi yönlerden incelemeye açık, halk bilimi araştırmalarına zengin bir kaynak olan Köroğlu Destanı'nın versiyonları içinde nitelikli bir kahramanlık destanıdır.

2.3. Emir Göroğlu Destanı'nın Dil, Üslup ve Şekil Özellikleri

Destanlar; fonetik ve semantik sembolizm üzerine kurgulanmış anlatılardır. Geleneğe bağlı olan destan anlatıcısı kelimelerin ve seslerin büyüleyici etkisinden faydalanarak dinleyicide bir duygu coşkunu yaratmak arzusundadır. Dilbilimci Brown'a göre, *“metafora dayalı sembolizm büyük olasılıkla duygusal deneyimlerin korelasyonları üzerine kurulur”*. Aynı zamanda bu objelerin de bir sesi olduğu ve bu sesin edebî üsluba zemin hazırladığı anlamına gelir. Eğer etimoloji bilimi sadece linguistik çalışmalarında değil metaforun kaynağına inme noktasında da kullanılırsa karşımıza anagrama benzeyen bir oyun çıkar.¹⁵⁵ Bu da anlatılardaki eşsiz üslup dilini keşfetmemizi sağlar.

Emir Göroğlu Destanı'nın nazım kısımlarında aliterasyon, asonans, kafiye ve rediflerin varlığı ahenk unsuru olarak metnin üslubunu yönlendirir. Bu noktada Uygur destanlarının icrada değil içerikte de etkileyen “12 Makam” önemli bir etkidir. Doğan Kaya'ya göre halk şiirinde *“öz ile sunulmuş arasında kesin bir sınır çizilemez; kimi zaman şiirin sunulmuş yönü*

¹⁵⁵ Donald James Mclean, *What is in a Name: An interpretation of Plato's Cratylus*, Waterloo, Ontario, Canada, 1991, s. 135-156.

şairinin bilinçaltında oluşarak hazır bir biçimde sözcüklere bürünür.¹⁵⁶ Dolayısıyla ses ve anlam öğeleri arasındaki uyum söyleyiş güzelliğine zemin hazırlamaktadır.

Emir Göroğlu Destanı'nda *“üslubu anlatım gücü bakımından zenginleştiren diğer bir unsur da, sıfat ve unvanlardır*”.¹⁵⁷ Destanda Göroğlu'nun düşmanlarından Gürcistan hükümdarı Hunhar Şah'ın betimlendiği bölümlerde unvanların ve sıfatların anlatımı güçlendirdiğini görmekteyiz. Hunhar Şah adı gibi kan içici, zalim ve merhametsiz bir kişidir. Yine yer adlarında da benzer tasvirlerle rastlamaktayız. Gürcistan şehri Bedbeht Dağı eteklerine kurulmuş bir ülkedir. Bedbeht *bahtsız* demektir. Denilebilir ki; anlatıda çatışmaya neden olan karakterlerin iyi veya kötü olmalarına göre mekân adları ve tip tasvirleri de değişmektedir.

Aynı zamanda destanda üslubun söz sanatları akıcı bir dile zemin hazırlamıştır. Kahramanların tasvirlerinde gördüğümüz mübalağalı anlatım olağanüstü unsurların aktarımında da kendisini gösterir. Örneğin; Ağa Yunus Peri'nin Göroğlu ile evlenmek için Çembil sahrasına yerleşmesi ve burada devlerinin vasıtasıyla eşsiz ve ziynetli bir bağ kurmasını buna örnek olarak verilebiliriz:

“Ağa Yunus Peri dayısının verdiği saçı yakasına taktı. Sonra altın tahtını, can bağlarını, evini, yurdunu devlerin de yardımıyla Çembil'in sahrasına taşıdı. Buraya gelip yerleşti. Göroğlu için has bahçenin kapısını özenle süsletti. Bu kıymetli bahçenin duvarları altından, meyve ağaçları gümüşten, ağaçların yaprakları ise parlak bakırdandı. Meyveler de türlü türlü renklerde parıldamaktaydı.” [A709-719]

¹⁵⁶ Doğan Kaya, **Halk Şiirimizin Gücü**, Ankara, Bilgi Kitabevi, 1999, s. 77.

¹⁵⁷ İsa Özkan, **Yusuf Bey – Ahmet Bey Bozoğlu Destanı**, Ankara, Kültür Bakanlığı yay., 1989, s. 116

Uygur grubu aşk ve kahramanlık destanlarının genelinde gördüğümüz konu ve olaya bağlı anlatımların nesir; diyalogların ve monologların ise manzum şeklinde anlatılması Emir Göroğlu Destanı'nda da karşımıza çıkar. Destanda nesir kısımlar tasvirleri ve vakaları aktarmıştır. Manzum kısımlarında ise diyaloglar ve monologlar önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin; destanda Ayvaz'ın ülkesi Gürcistan'dan ayrılmadan önce yaptığı "*Aldimda körüner Bedbehtniñ yoli/Kañçe künlük yol iken bilmeymen çöli.*" [T2586] şeklinde başlayan şiir, monologlara örnek olarak verilebilir. Monologlara göre karşılıklı konuşma bölümleri destanda en uzun şiir bölümleri olarak yansır. Destanda Emir Göroğlu için eşlerinin ağıt yaktıkları bölüm örnek olarak gösterilebilir.

Ağırlıklı olarak dörtlüklerden oluşan şiirlerin yanı sıra beşliklerden ve beyitlerden oluşan şiirler de mevcuttur. Beyitlerin "a a", beşliklerin "a a a a x", dörtlükler ise "a a x a", "a a a x", "x a x a" şeklindeki kafiye yapılarına sahip oldukları görülmektedir. Türk şiirinin millî ölçüsü hece ölçüsü ile yazılan bu dörtlüklere örnek olarak;

"Sen – sen méniñ kanitim, (a)
 Astimğa mingen atim. (a)
 Men hekke tapşurmuşım, (x)
 Öz geyretlik cān atim." (a) [T297-300]

Hecenin daha çok 7'li ve 11'li kalıpları kullanılmakla birlikte *Emir Göroğlu Destanı*'nda 12'li hece ölçüsü ile yazılmış şiirlere de rastlanır:

"İsmiñdin örgiley yaratқан Allā,
 Medet bergin mendek gérıp kuluñğa!
 Göroğlu der: "Mèni kilmiğın resvā",
 Medet bergin mendek gérıp kuluñğa!" [T353-356]

"*Eski eserlerden rivayet eden söz ustalarından...*" başlangıç kalıplarıyla başlayan destan, "*elkıssa, şimdi sözü Şahtar Şahı'ndan dinleyelim, Şimdi sözü Ağa Yunus Peri'den dinleyelim...*" şeklinde doğrudan geçişi ifade eden kalıp cümleleriyle devam eder ve "*zamanı gelince ecel şarabını sırayla içtiler*" bitişi ifade eden kalıp cümleleriyle sonlanır. Kalıp cümleleri yeni bir zaman, vaka ve mekâna geçildiğini bildirmede önemlidir.

Destanda doksan bir şiir yer almıştır. Bu şiirlerin çoğu koşma biçiminde düzenlenip bir kısmı da mani, türkü, semaî, dördlük, gazel şekillerindedir. Toplam altı yüz yirmi sekiz dördlük bulunmaktadır. Türkü şeklinde yazılmış otuz altı bent, gazel şeklinde yazılmış yedi beyit bulunmaktadır.

3. BÖLÜM: EMİR GÖROĞLU DESTANI'NDAKİ ÖZEL ADLAR

Destanlar bir milletin tarihî ve sosyolojik gelişiminin en büyük tanığı olmalarının yanı sıra bozulmayan, dokunulmaz inanç öğelerine ve ait olduğu milletin idealindeki dünya görüşüne ulaşarak kolektif ruha vücut veren halk anlatılarıdır.

Türk milletinin zengin halk edebiyatı külliyatı içinde destanlarımız, aynı zamanda Türklerin bir zamanlar siyasi ve sosyal paylaşımlar içinde olduğu milletlerin de tarihidir. Dolayısıyla Köroğlu Destanı gibi anlatı sahası geniş bir destanı değerlendirirken bu noktayı göz önünde bulundurmamız gerekir.

Denilebilir ki, destanlarımız bir yandan bize has millî unsurlara vurgulamalar yaparken diğer yandan komşu milletlerin edebiyatlarını da etkilemiş ve bir anlamda evrensel vasıflar kazanmıştır. Güner Demiray, “Türk Halk Masalları Üzerine” adlı yazısında, *“Orta Asya’nın zengin kültürünü, geleneğini yüklenmiş, Çin Hint etkisinden sonra İslamiyet’in etkisine girerek ondan birçok temalar, tipler ve motifler almıştır. Türkler yeni yurtlarına geldikten sonra da bu masallar Anadolu’da gelmiş geçmiş uygarlıkların kalıntısından, çeşitli ırklardan, dinlerden, geleneklerden izler kapmış, onlarla kaynaşmış, kendine özgü insancıl bir yapıda ulaşarak çağımıza yansımıştır”*¹⁵⁸ demiştir. Aslında bu vasıflara Türk halk anlatılarının tamamında rastlayabilmekteyiz.

Emir Göroğlu Destanı’ndaki şahıs, coğrafya, boy – kavim adları bu anlamda Türk kültür tarihine ışık tutabilecek konumdadır. Özel adlar ile ilgili çalışmalar genellikle sosyoloji ve antropoloji bilimleri ile ilişkilendirilmektedir. Geleneğe – göreneğe ait pratiklerin geniş bir kültürel coğrafyada teşekkül

¹⁵⁸ Nuri Taner, **Masal Araştırmaları (Folktales Studies I)**, İstanbul, Art – San yay., 1988, s. 41-48.

ettiği gerçeğinin yanı sıra, "*şahıs isimleri kullanımının evrensel kültürlerin sadece ilginç değil, aynı zamanda fikrî bir parçası olduğu gerçektir.*"¹⁵⁹

Türklerin epik eserlerinde geçen özel adlar kuşkusuz Türkistan coğrafyasının geniş kültürel birikimini taşımaktadır. "*Büyük mitolojik anlatılarda hikâyeleri yayılmış olan sayısız Tanrı ve Tanrıçalarca yönetilen kötü ruhlar, büyü ve kehanet dünyası, çağdaş kadın ve erkeği ifade eder görünmektedir.*"¹⁶⁰ Destanlardaki olağanüstü kahraman adları ve onların yapıp ettikleri geçmişten günümüze uzanan bir kültürel belleğin yansımasıdır.

Halk edebiyatı metinlerinde karşımıza çıkan kahramanlar, toplumun yaşama biçimini, gelenek – göreneklerini, dünya görüşünü ve fikrî hayatını yansıtır. Bu anlamda sosyolojik bir dayanağı olan kahramanlar toplumun kabul ettiği ve benimsediği duygu ve düşüncenin tezahürüdür.

Türk milletinin ortak değeri olarak Köroğlu Destanı'nın halk anlatılarımız içinde farklı bir yeri ve önemi vardır. Uygur sahasındaki Emir Göroğlu Destanı bütün bu bilgiler ekseninde incelendiğinde destanda yer alan özel adların - başta şahıs isimlerinin - Uygur Türkçesi'nin dil zenginliğini yansıttığını ifade etmeliyiz. Bununla birlikte destanda yer alan isimlerin diğer Köroğlu versiyonlarıyla karşılaştırıldığında belirli bir tutarlılık taşıdığını görebilmekteyiz.

Destan metninde yer alan şahıs isimlerinden hareketle Türklerin etnik, tarihî ve siyasi gelişim aşamalarını tespit etmek mümkün olabilmektedir. Köroğlu rivayetleri içinde Uygur versiyonu da ortaya çıktığı coğrafyanın hayat tarzından ve duyuş tarzından izler taşımaktadır.

¹⁵⁹ Clara J. Senif, **A cultural Linguistic Approach to Afro-American Onomastics**, University Of Nevada, Las Vegas, 2006, s. 1.

¹⁶⁰ Robert A. Divito, **Studies In Third Millennium Sumerian and Akkadian Onomastics: The Designation and Conception of the Personal God**, Harward University, Cambridge, Massachusetts, May 1986, s. 1.

3.1. Emir Göroğlu Destanı'ndaki Şahıs Adları

Köroğlu Destanı, Türk kültürünün ve edebiyatının bilinen zamanlarından günümüze kadar duygu ve düşünce dünyamızı yansıtan mitolojik ve tarihî bir abidedir.

Köroğlu'nun tarihî kimliği ile ilgili en doğru tespitlerin Zeki Velidi Togan'a ait olduğu düşünülmektedir. Bilindiği üzere Zeki Velidi Togan, Türk destan kahramanlarının bazı tarihî şahsiyetleri yansıttığını ve destanların bu şahsiyetlerin kahramanlıklarından kaynaklandığını iddia eder ve Köroğlu'nun tarihî kimliği hakkında ise şöyle der; *"1. Efrasiyab – Tunga Alp ki kablelmilat 625 yılında muharebelerde hıyanet yoluyla ele geçirilerek öldürülen tarihî Saka kahramanı ile birleştirilebiliyor. 2. Oğuz rivayeti ki Mete ile birleştirilebilir. 3. Köroğlu ki 7 – 8. asırdaki Türkmenistan'da, Cürcan mıntıkasında yaşayan Sol-Türkmen beyleri ile birleştirilebilir ki bu sülke nihayet Emevi kumandanı Yezid bin Mühelleb tarafından imha edilmiştir."*¹⁶¹

Emir Göroğlu Destanı'nda kahraman, Hz. Ali'nin Çembil hükümdarı Ahmethan'ın kızkardeşi Zulper Ayim'e nazar etmesiyle hamile kalışı ve bundan dolayı ağabeyinin onurunu düşünen Zulper Ayim'in Allah'tan ölmeyi dilemesi ile başlar. Dileği kabul edilen kadının karnında altı aylık olan erkek çocuk mezarda doğar ve ona bir kısrağ annelik eder. Hz. Ali'nin seyisi Kamber Dede bu alaca kısrağın sürekli olarak mezarlığa gittiğini görünce meraklanıp takip eder ve mezarda *"sünnetli, tırnakları kesilmiş, alnı nurlu bir erkek çocuğu"* görür. Ahmethan bu durumdan haberdar edilir ve Kamber Dede çocuğun isim babası olur. Ona mezarda doğduğu için *"mezaroglu"* anlamına gelen Göroğlu adı verilir:

"Bu oğlan mezarda doğduğu için ismi Göroğlu olsun! – deyip sağ kulağına ezan okudu, sol kulağına tekbir getirdi." [A70-71]

¹⁶¹ Zeki Velidi Togan, "Türk Destanlarının Tasnifi", *Atsız Mecmua*, Sayı 3, 1931, s. 41.

Türklerde bir gelenek olarak yeni doğana uğurlu bir ad bulma veya koyma hakkı boyun en büyüğü ve en yetenekli kişisine aittir. Dede Korkut Destanları'nda kahramanlara *Korkut Ata* ad koyar. Burada Köroğlu'nun adını ise Hz. Ali'nin seyisi *Kamber Dede* koymuştur. Destana göre Göroğlu "ok atar, ata biner, savaşçı vasıflar" kazanmaya başlar. Çok yaman bir kahraman olur. Hem Çembil'de hem de Almilik'te onun gibi savaşçı olmaz.

Bilindiği gibi gör (gur) sözcüğü Farsça "mağara, kabir"¹⁶² anlamına gelmektedir. Garriyev, *Qazaq Eposı Jäne Türkologiya* adlı eserinde, kör adının menşei ile ilgili olarak şu tespitte bulunur: "*Kör sözünün anlamı mezar değildir. Bu söz, Oğuz-Oks, Uğır, Gorş, Uğış, Xoyxor (Uygur) adı verilen Oğuz boylarının adlarından doğmuştur. Bütün Asya ve Kafkasyada'ki destanlar bu Oğuz devrinde meydana gelmiş, fakat değişik isimler almışlardır. Kör, Oğuz (Oğır) demektir; uğıl (oğul) ise Türkçe batır (kahraman) anlamına gelmektedir. Binaenaleyh Bozoğlan, Köroğlu, Alpamış, Manas, Kubahanbay, Kuba Kıpçak (Gobi İli), Kuboğlan, Kazan, Kosay, Gökçe, Kuzu, Bemiş, Huniyhar sözlerinin kökü birdir. Oks ve Oğuz isimleri Saka Hun devrinden sonra (MÖ II. MS VII. asırlar) ortaya çıkmış sözlerdir ve sonra bunlar bütün Altay Türklerinin ortak adı olmuştur. Bundan dolayı biz, Köroğlu sözünün etnik bir isme dayandığı ve Oğuz Batırı (Kahramanı), Ulu Batır anlamlarına geldiğini düşünüyoruz. Bunu, destanda tasvir edilen göçebe hayat, inanışlar, özellikle coğrafi isimler ve özel adlar da ispat etmektedir.*"¹⁶³

"Gur" sözcüğü ile bağlantılı olarak destan metninde Gürcistan¹⁶⁴, Bulgar ve destanın ana kahramanı Göroğlu adları geçmektedir. Bugün

¹⁶² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, yay. haz. Aydın Sami Güneyçal, 17. Baskı, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2000, s. 294. Ferit Devellioğlu bu kelimenin aynı zamanda yaban eşiği anlamına geldiğini belirtmekle birlikte meşhur pehlivan Rüstem'in lakabının da gur olduğunu ifade eder. Eski İran şahlarından biri olan Behramgur adını zikreder.

¹⁶³ Aşur Özdemir, *a.g.m.*, s. 96.

¹⁶⁴ Reşideddin'e göre, Oğuzhan, Gur ve Gurcistan vilayetlerini zaptedip seferden dönerken büyük bir dağa ermiş. Burada kar yüzünden ordudan geri kalan adamlarına Karluk adı vermiş. Karluk boyunun Garcistan ve Hindikuş dağları çevresinde yaşadıkları söylenir. Karluklar 1114 yılında Semerkant yakınına Katvan Çölünde vuku bulan savaşta Karahitay hükümarı Sultan Sencer'i bozguna

Gürcistan, Kafkasya'da bir ülkedir ve bu bölge milattan önceki yüzyıllardan itibaren çeşitli Türk boylarının akınlarına uğramıştır.¹⁶⁵ Gürcistan adına Köroğlu'nun Türkmen, Özbek ve de Uygur versiyonlarında da rastlamaktayız. Halk anlatılarında "gur" adının kuruluşta bir Türk boyu olan Bulgarların kasabasına isim veren efsanevi mağaranın adıyla ilgili geçtiğini görmekteyiz. "Ş. Mercani, *Oçerk İstoriyi Bolgarskogo, Kazanskogo tsarstv-trudıy IV arheologičeskogo svezda v Rossiı (tom I., Kazan, 1884 senesi) adlı eserinde:...*Bulgar şehri halk efsanelerine göre Aleksandr Makedonski tarafından kurulmuştur... diyor. Molla Osman oğlu Abdurrahim Otuz İmeni ise şunları yazıyor: Aleksandr Makedonski doğu savaşından çıkarken bu yerde bir şehir kurmuş ve ona Farsçadan ve Arapçadan oluşan Bunigar adını vermiş. Bu ismin anlamı 'mağara dibi' demektir. Tedricen bu kelimedede n ve l seslerinin yer değiştirmesi ve Arapçaya uydurulması ile bu söz 'Bulgar' şeklini almıştır."¹⁶⁶

Bulgar şehrini kurduğu söylenen Aleksandr Makedonski'nin Büyük İskender ya da Farsça adıyla Zulkarneyn¹⁶⁷ olduğu bilinmektedir. Genceli Nizami'nin büyük eseri İskendername'de geçen Büyük İskender'in (Zulkarneyn) Bulgar şehrini kuruşu şu mısralarla anlatmaktadır:

*"Ve onlar bu ıssız uzak bozkırların
Bundan böyle ilk sakinleri olmuşlar
Yaşlılar bu yere Bun-Gar ismini vermişler*

uğratmışlardır. (Reşideddin Fazlullah, *Camiüt-Tevarih*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, Tarihsiz).

¹⁶⁵ Zekeriya Karadavut, *Köroğlu'nun Zuhuru Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)*, Dr. Tezi, Konya, 1996, s. 66.

¹⁶⁶ Mikail Baştu-İbn Şams Tebir, *a.g.e.*, s. 409-410. "Bulgarların tarihi, Hun, Avar ve Hazarların tarihi ile sıkı sıkıya bağlıdır. Fakat V. yüzyılda Bulgar adı ile karşımıza çıkan bu halkın, önce Orta Asya'da Tanrı dağları civarında yaşayan Ogur (Onogur, Uturgur, Kuturgur) adlı Türk zümresine mensup olduğu ve M.S. 463 civarında Volga – Don bölgesine geldikleri bilinmektedir." ¹⁶⁶Bu durum bize Türk tarihinin coğrafi ve bölgesel olarak ayrı merkezlerde teşekkül eden parçalarını birbirinden bağımsız değerlendiremeyeceğimizi ve Garriyev'in görüşlerinde pek de haksız olmadığını ispatlar konumdadır. (Mikail Baştu-İbn Şams Tebir, *a.g.e.*, s. LI). Ayrıca İslam coğrafyacılarına göre Yafes soyundan olan Oğuzlar Bulgar kıyısında yer tutmuş deniyor. (Ramazan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara, 2004, s. 32.)

¹⁶⁷ Mikail Baştu-İbn Şams Tebir, *a.g.e.*, s. XVIII.

*'Mağara dibi'nden Bulgar ismi meydana gelmiş.
Ve İskender'in hizmetlilerin torunları bugüne dek
Bu yaylanın topraklarına sahiptirler."* ¹⁶⁸

"Mağara" anlamına da gelen "gur" sözcüğünden yola çıkarak Türklerde *"atalar mağarası/sini"* kavramına ulaşmaktayız. Çin kaynaklarında Hunların kutsal saydıkları bir mağaranın olduğu anlatılır. Göktürklerde de böyle bir mağara olduğu doğrudur. Kaynaklarda aynı zamanda, geleneklerine bağlı bir millet olan Türklerin bu mağaralarda merasimler düzenledikleri anlatılır.¹⁶⁹ Aynı zamanda Göktürk dönemine ait destanlarda Türklerin bir mağaradan çıktığını ve çoğaldıklarını öğrenmekteyiz. Bu destanlar *Türeyiş* ve *Ergenekon* destanlarıdır.

Zeki Velidi Togan, Köroğlu'nun tarihî kimliği ile alakalı olarak onun Alp Er Tunga olabileceğini ifade etmiştir. *Alp Er Tunga Kaşgarlı Mahmut'un Divan'*ında *Altın Han* hikâyesinde geçmektedir. *Göroğlu* ile *Alp Er Tunga* Türk ilerini toplayan bir kahraman olması noktasında benzer olabilir. Buradan yola çıkarak, tarihte ordusu dağıldıktan sonra bir mağaraya sığınan, Keyhüsrev tarafından yakalanıp öldürülen büyük Türk hükümdarı Afrasiyab ile "gur"dan yani mezardan doğan Göroğlu kahraman vasıfları noktasında aynı çizgide yürümektedir diyebiliriz. Türk milleti muhayyilesinde bu büyük Türk hükümdarının vasıflarını Göroğlu'nun vafında yaşatmış görünmektedir.¹⁷⁰ Türk tarihinde derin izler bırakan kahraman Alp Er Tunga'nın ölümü ile ilgili söylenmiş sagu (ağıt) Türk edebiyatının bilinen ilk ve en önemli ağıtlarından biri olarak bilinmektedir:

*"Alp Er Tonga öldü mü?
Isız ajun kaldı mı?
Ödleğ öçin aldı mı?*

¹⁶⁸ Nizami- **Beş Destan (Hamse)**, Moskova, 1946, s. 601.

¹⁶⁹ H. Namık Orkun, **Türk Efsaneleri**, İstanbul, 1943, s. 28.

¹⁷⁰ Fuzuli Bayat, "Oğuz Kağan Üzerine Yeni Düşünceler", **Türkler**, Cilt 3, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Emdi yürek yırtılır?"¹⁷¹

Alp Er Tonga ile ilgili bilgiler Kaşgarlı Mahmud'un Divan'ın kaz maddesinde - Kaz'ın Afrasiyab'ın kızı olduğu ifade ettikten sonra - şöyle geçmektedir: "Kazvini şehrini bu kurmuştur. Aslı Kaz Oynı'dır. Çünkü Afrasiyab'ın kızı orada oturur, orada oynarmış. Türklerden birtakımları, Türk ülkesi sınırını Kazvinden sayarlar; Kum şehri de sınır sayılır. Çünkü kum kelimesi Türkçedir. Afrasiyab'ın kızı burada avlanırmış. Birtakımları da Türk sınırının Merv-eş-şahıcan'dan başladığını söylerler. Çünkü Kaz'ın babası olan Tonga Alper Afrasiyab demektir, Merv şehrini yapan zattır. Afrasiyab burayı, Tahmires tarafından şehrin iç kalesi yapıldıktan üçyüz sene sonra kurmuştur. Birtakımları bütün Maver-en-nehir'in (Çayardı'nın) her tarafını Türk ülkesi saymışlardır. Bu, Yenkend'den başlar. Yenkend'in bir adı da Dizruyin'dir, - sarığı dolayısıyla - Bakır Kale demektir. Burası Buhara'ya yakındır. Afrasiyab'ın kızı olan Kaz'ın kocası Siyavuş burada öldürülmüştür. Ateşe tapanlar her sene bir kere buraya gelirler, Siyavuş'un öldüğü yerin yöresinde ağlarlar, kurbanlar keserler. Kurban kanını mezarın üstüne dökerler. Görenekleri budur. Bu görüşün tanığı bütün Maver-en-nehir'den (Çayardı'ndan) Yengikend'den Doğuya kadar Türk ülkesidir. Semerkand'a Semizkend denir. Şaş şehrine Taşkent denildiği gibi, Özkent, Tünkent adları da vardır. Bu şehirlerin hepsinin adı Türkçe olan kend ile yapılmıştır. Bu şehirleri Türkler yaparak adlarını kendileri koymuşlardır. Bu adlar olduğu gibi şimdiye kadar gelmiştir. Bu yerde Farslılar çoğaldıktan sonra Acem şehirleri gibi olmuş. Bugün Türk ülkesinin sınırı Abisgun (Hazar) denizi ile çevrili olarak Rum diyarından ve Özkent'ten Çin'e uzanır. Uzunluğu beş bin fersah, eni üç bin fersaktır; hepsi sekiz bin fersah eder."¹⁷²

Kaşgarlı'nın vermiş olduğu bu bilgiler, Mecusilerle Türklerin tarihî ilişkilerini, *Alp Er Tonga*'nın *Afrasiyab* olduğuna dair bilgileri içermekle birlikte Türk memleketlerinin doğal sınırlarını da ifade etmektedir. Bununla birlikte,

¹⁷¹ Kaşgarlı Mahmut, a.g.e., Cilt I, s. 41-42.

¹⁷² Kaşgarlı Mahmut, a.g.e., Cilt III, s. 149-150.

aynı eserin “tonga” maddesinde, tonganın kaplan cinsinden bir havyan olduğunu ve Türklerin büyük kahramanını *Afrasiyab*’ın Türk adının *Tonga Alp Er* olduğunu söyler.¹⁷³ Ayrıca han ünvanının *Afrasiyab*’ın oğullarına verildiğini ve *Afrasiyab*’ın Türklerin en büyük hanı olduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁴ Bütün bu bilgileri veren Kaşgarlı ardından Bulgar şehrinin kurucusu olan *Zulkarneyn*’in Türk hakanı *Şu* ile karşılaşmasını anlatan *Şu Destanı*’nı nakleder.¹⁷⁵

Benzer bir tarihî malumat, Yusuf Has Hacıp’in Kutadgu Bilig adlı didaktik eserinde Türk beyleri içinde en meşhurunun Taciklerin *Efrasiyap* dedikleri *Tonga Alp Er* olduğunu ve İranlıların *Afrasiyab*’la ilgili bilgileri kitaba geçirdikleri için onun unutulmasını engellediklerini söyler. *Yusuf Has Hacıp*, bu sözlerinde haksız da değildir. Çünkü İran edebiyatının meşhur eseri *Şehname*’de *Afrasiyab*’la ilgili bilgiler mevcuttur. Böylelikle X – XI. yüzyıllarda hem *Divan*’da hem de *Kutadgu Bilig*’de ona ait bilgiler vardır.¹⁷⁶

"Bu Türk beyleri içinde adı belli,

¹⁷³ Kaşgarlı Mahmut, *a.g.e.*, s. 368.

¹⁷⁴ Kaşgarlı Mahmut, *a.g.e.*, s. 157.

¹⁷⁵ *Zulkarneyn*’le ilgili olarak *Kaşgarlı Mahmut*’un *Türkmen* maddesinde *Şu* adında bir Türk kahramanından söz açılır. Burada *Şu Destanı*’nı nakleden *Kaşgarlı Mahmut*, onun Türk illerine yürüyüşünden bahseder. Bu destan, M.S. XI. yüzyıla kadar yaşamış bir Türk destanıdır. Destanın bazı araştırmacılar tarafından *Saka* devrine ait olduğu söylene de Zeki Velidi Togan bu konuda farklı düşünür. Ona göre destan, MÖ. 11 – 12. asırlarda Çin’de *Çu* devletini kuran Türklere aittir.¹⁷⁵ Saadettin Gömeç ise bu konuda *Şu*’nun bir tarihî kahraman olarak Türgiş komutanı *Çor Yabgu* olması gerektiğine inanır. Türgiş beylerinin 8. yüzyıl başlarında Arap ordularının Türkistan coğrafyasına girmesi neticesinde İslam’ı yayma politikalarına karşı mücadelelerinin, Çin seferlerinin ve Göktürklerin yıkılmasından sonra Orta Asya otoritesini sağlama çalışmalarının bir neticesi olarak bu *Şu Destanı*’nı *Çor Destanı* olarak kabul eder. Zeki Velidi Togan buradaki *İskender*’e ithaf edilen istilanın bir M.Ö. ortaya çıkmış bir *Aryani* istilası olduğunu görmektedir. Bu istila Türklerde yerleşik hayatın başlamasında etkin olduğundan *Şu Destanı* önemli bir destandır. (Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I**, İstanbul, MEB Yayınları, 2001, s. 16; Saadettin Gömeç, **Türk Kültürünün Ana Hatları**, Ankara, 2006, s.312; Nihad Sami Banarlı, *a.g.e.*, s. 16. Kaşgarlı Mahmut *Divan*’ında “Uygur: Beş şehirli bir vilayetin adı. Zülkarneyn Türk hakanı ile barıştıktan sonra bu şehirleri yaptırmıştır... Bu vilayette beş şehir vardır. Vilayetin halkı en katı kâfirlerdendir, son derece atıcıdır... Babamız Türk illerini Samanoğullarından alan beydir... Zülkarneyn’in yaptırmış olduğu şehirler Sülmi, Koçu, Canbalık, Yengibalık adındaki şehirlerdir.” Kaşgarlı Mahmut, *a.g.e.*, Cilt 1, s.111-113).

¹⁷⁶ Yusuf Has Hacıp, *Kutadgu Bilig*, s. 29-31. Alp eren tabirinin kullanımı çok eskiye dayanmaktadır. Göktürk Yazıtlarında İl-teriş Kağan’ın 17 kişilik askerlerine eren denirdi. İslamiyet’ten sonra bu terimin kullanılması bu eren tabiri ile ilgilidir. (Saadettin Gömeç, **Köktürk Tarihi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1997, s. 46.)

O, kutlu Tonga Alp Er idi.

...

Farslar ona Afrasiyab derlerdi,

Bütün her yeri zaptetmişti."

Arap tarihçisi *Mesudi*, X. yüzyılda yazmış olduğu eserde Türklerin Çin ve Horasan'da oturduklarını ve *Afrasiyab*'ın buradaki Türklerin hakani olup pek çok şehir kurduğunu anlatır.¹⁷⁷ Ayrıca *Firdevsi* de Müslüman hükümdar *H. Süleyman* ile cihangir kahraman ateşperest *Afrasiyab* mücadele ettiğini söylemiştir.¹⁷⁸ Tarihî malumatlar bu bilgilerin dışında *Afrasiyab*'ın *Buda*'dan daha önce yaşamış bir kahraman olarak ortaya çıkmış olsa da Orta Asya'daki Budistler onu Mecusi İran'a karşı mücadele etmiş bir hükümdar olarak görmüş ve ona birtakım ulûhiyetler yüklemişlerdir tezini ortaya atar.¹⁷⁹

Cüveynî'nin *Tarih-i Cihangüşa* adlı eserinde yer alan *Uygur Türeyiş Efsanesi*'nde *Afrasiyab*'ın *Böğü Han* olduğuna dair işaretler vardır. Daha önce de belirtildiği gibi Türklerde han ünvanı *Afrasiyab* soyuna verilirdi. Bu konuda Kaşgarlı Mahmut *han* maddesinde, "*Afrasiyab oğullarına han denir. Afrasiyan hakandır. Bu adın verilmesinde uzunca tarihsel bir hikâye vardır*"¹⁸⁰ diye bir açıklamada bulunmuştur. Bu, Türklerde hükümdar soyunun *Afrasiyab*'a bağlandığını ifade eder.¹⁸¹ Bununla birlikte Ebu'l-Gazi Bahadır

¹⁷⁷ Ramazan Şeşen, *a.g.e.*, s.44.

¹⁷⁸ Fuat Köprülü, *Firdevsi*, İslam Ansiklopedisi, 4. Cilt, İstanbul, 1945, 649.

¹⁷⁹ Mustafa Aksoy, "Destanlarda ve Tarihi Kaynaklarda Alp Er Tonga (Efrasiyab)", *Türkler*, Cilt 3, Ankara, 2002, s. 555.

¹⁸⁰ Kaşgarlı Mahmut, *a.g.e.*, s. 157.

¹⁸¹ Zeki Velidi Togan, *Afrasiyab*'ı *Saka* hükümdarı olarak görür. İranlıların *Afrasiyab*'ın kardeşi *Barsgan* tarafından öldürülen İran prensi *Siyavuş* için senenin belirli günleri tuttıkları yasın bir benzerini, Türkler de Anadolu – Azerbaycan sahasında İranlılar tarafından öldürülen *Alp Er Tonga* için tutarlar. Bu durumda Zeki Velidi Togan'ın iddialarını doğru konumdadır. Fakat Kaşgarlı Mahmut, divanında *Siyavuş*'un *Afrasiyab*'ın kızı *Kaz*'ın eşi olarak göstermiştir. Karahanlılar, *Yusuf Has Hacib*'in eserine de yansıdığı üzere köken olarak kendilerini *Afrasiyab*'ın soyuna bağlarlar. Bununla birlikte Zeki Velidi Togan, *Afrasiyab*'ın İran ve Hint seferleri esnasında şimdiki Afganistan'da bulunan Gurçestan'da bulunmuş ve Ahmet Tusi'nin naklettiğine göre onun bütün dünyayı idare eden ve devletleri taksim eden ve Türkleri yürüten bir komutan olarak tanıtıldığını ifade etmiştir. Yanı sıra İranlı Keyhüsrev'in onunla Azerbaycan dolaylarında çarpıştığı ve burada öldürüldüğünü anlatır. Çin kaynaklarında Orta Asyalı bir komutanın M.Ö. 625'te öldürüldüğünden

Han'ın Şecere-i Terakime adlı eserinde Selçukluların Türkmen Kınık boyundan olduğu belirtildikten sonra hükümdarlıkları zamanında ise soylarını Afrasiyab'a bağladıklarına dair bilgiler vardır.¹⁸² Bu durumda hakanın soyu Afrasiyab'ın soyuna bağlanıyorsa ancak o zaman Turan ve İran hâkimiyeti üzerinde meşruiyet hakkı kazanabilmektedir sonucuna ulaşmaktayız.¹⁸³

Göroğlu ile meşhur Türk hükümdarı *Alp Er Tonga* arasında benzerlikler olabilir. Göroğlu ve İran şahlarının ilişkileri düşünüldüğünde tarih boyunca devletlerarası ilişkilerde ve hatta savaşlarda dinin önemli bir husus olduğu fikrine ulaşabilmekteyiz. En eski asırlardan bu yana hakanlar cihangirlik ülküsünü dinleriyle ve töreleriyle bağdaştırmışlar ve gittikleri yerlere bu ülküyü taşımayı hedeflemişlerdir.

bahseder ki Herodot'un da aynı mevzuda tarihî tutarlıkları vardır. (Togan, Türk Destanının Tasnifi, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3, Ankara, 2002, s. 506; Zeki Velidi Togan, **Oğuz Destanı**, Reşideddin Oğuznamesi Tercüme ve Tahlili, İstanbul, 1972, s. 127).

¹⁸² Ebu'l-Gazi Bahadır Han, **Türklerin Şeceresi/Şecere-i Terakime**, haz. Muharrem Ergin, İstanbul, (tarihsiz), s. 82.

¹⁸³ Talat Tekin ve Saadettin Gömeç, Kaşgarlı'nın kastettiği Tonga Alp Er'in Göktürk Hükümdarı Turanı gerçekleştiren Kapgan Kağan'ın 714 Beş-Balık savaşlarında Çinliler tarafından öldürülen kahraman oğlu olduğunu ve Orhun Abidelerinde Tonga Tigin olarak bahsedildiğini söylerler. İşte burada adı geçen şahsiyet ile Afrasiyab'ın bir ilgisi yoktur. Yani meşhur Türk sagusu Afrasiyab'a değil, bu kitabelerde geçen Tonga Tigin'e atfedilmiştir (öl.715). Hatta Kaşgarlı Mahmut'un Divanında öge maddesinde gördüğümüz açıklamalara ek olarak Saadettin Gömeç'in Doğu Türkistan'da Bezeklik yöresinde ağzında ve elbisesinde kan lekeleri olan ve resmin üzerinde *tonga ol* yazısı bulunan minyatür Tonga Tigin'e ait görülmüştür. VII. asrın ikinci yarısında Horasan ve Kafkasya üzerinde İran'ı istila eden Saka reisinin 625 yılında Medya hükümdarı tarafından öldürülmesi Türkler için bir matem günü olmuştur. Türklerin bu ünlü hükümdarı Afrasiyab'a yazdıkları metinler X. yüzyıldan itibaren söylenmeye başlanmıştır. Anlaşıldığı üzere Türklerin batı seferlerinden sonraki tarihleri boyunca İranlılarla ilişkisi olmuştur. Zamanla Afrasiyab'ın kardeşinin Soğd'da hükümdar oluşu Bumin Kağan'ın kardeşi İstemi'yi hatırlatmaktadır. Bu dönemde Batı Türkistan'da VI. yüzyılın ikinci yarısında Akhunların ortadan kaldırılarak İran'ın Bizans'la savaşması hadiseleri vuku bulmuştur. Bumin Kağan Ötüken'de kardeşi İstemi ise On-ok topraklarında Töles yani Soğd vadisinde devlet kurdular. Bu açıklamalarla birlikte Saadettin Gömeç, Afrasiyab'ın Bumin ile ilgisi olabileceğini savunur. Hatta İranlıların Oğuz Kağan'a Afrasiyab diyebileceklerine dikkat çeker. Bu durumda Afrasiyab'ı X. Asırdan sonra bütün kaynaklarda görebilmekteyiz. İran kaynaklarında Afrasiyab İran'ın ve Zerdüştlüğün en büyük düşmanı olarak gösterilmiştir. Metinde İran ve Mecusilikle ilgili olarak Kızılbaş Hunhar'ın şehrine girdikten sonra Gürcistan şehrinin puthanelerinin yıkılıp yerine mektep, medrese yapılmasından bahsedilir. Bu noktada dikkatimizi çeken bir diğer nokta şudur: Emir Göroğlu annesinin Türkmen ve Müslüman olmadığını bildiğimiz putperest Hunhar'ın memleketinden Ayvaz'ı kaçırıp Çembil'e getirmiştir. Emir Göroğlu metninde Hunhar'ın Şehri Bedbeht dağının ötesinde gösterilmekle birlikte Kamber Dede kılığına giren Göroğlu şehre girmek için kapının önünde beklerken nöbetçilere Kalmuk'a satacağım koyunum var diyerek seslenir. (Talat Tekin, **XI. Yüzyıl Türk Şiiri**, Ankara, 1989, 40 – 51; Saadettin Gömeç, Tonga Tigin'in Kimliği Üzerine, Tarih, **Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi**, Sayı 170, İstanbul, 1971, s. 60 – 61; Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar**, Cilt I, Ankara, 2003, s. 177; Zeki Velidi Togan, Türk Destanlarının Tasnifi, Türkler, **Yeni Türkiye Yayınları**, Cilt 3, Ankara, 2002, s. 506).

Emir Göroğlu Destanı'nda da din – mezhep olgusu önemli ölçüde kendini hissettirmektedir. Destanda *Emir Göroğlu*'nun dinî yönünün baskın bir şekilde vurgulanması bu tezin doğruluğunu kuvvetlendirmektedir. Bir gece Hızır Aleyhisselam ve pirlere onun vücuduna mühür basmak için geldiklerinde Göroğlu'nun onlardan bir talebi olur ve şöyle der:

"Hızır Aleyhisselam, kırklar ve on iki imam göründü. Bu sırada evi misk ve anber kokuları kaplamıştı. Onlar Göroğlu'na dua ettiler ve vücudunun yedi ayrı yerine bir bir mühür bastılar." [A560-564]

Ayrıca onun kızılbaşların korkulu rüyası olduğundan bahsedilir:

"Göroğlu kızılbaşlardan öcünü öyle bir aldı ki, Kızılbaşlar ağlayan çocuklarına: Göroğlu geldi deyince çocuklar korkudan taş kesilmiş gibi olurlardı." [A876-862]

Emir Göroğlu Destanı'nın tarihî kökenlerinin İslamiyet öncesi Türk destanlarıyla örtüştüğünü görmekteyiz. Türk destan geleneği içinde anlatılar - bilhassa kahramanlık destanları - birbirini tamamlar niteliktedir. Bunun için *Emir Göroğlu Destanı*'nı öncelikle *Oğuz Kağan Destanı*'ndan yola çıkarak incelemek doğru olmaktadır. Çünkü *Oğuz Kağan Destanı* Türk tarihine ait ilk bilgileri içermektedir.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Bilinen ilk Türk devleti Hunlara aittir. Hun adının M.Ö. 1000'li yılların başında ortaya çıktığını ve MÖ. 216 senesinde Çinlilerin Türk akınlarına karşı Çin Seddi'ni yapmak mecburiyetinde olduklarını biliyoruz. Hunlara ait yazılı bir belge olarak Göktürkçe'nin eski devirlerine ait olduğu düşünülen Esik Kurgan'da çıkan bir yazı gösterilmektedir. Hun devletinin kurucusu Metehan (Mo-tun Yabgu)'dır. Çin kaynaklarında Mete'nin Orta Asya Türk birliğini kurması ve babası Tu-man'la olan mücadeleleri anlatılmaktadır. Parlak bir dönemden sonra M.S. 46 yılında Hun devleti yıkılmıştır. Bununla birlikte kuzeydeki Türkler 155 yılında Batı Türkistan Bölgesine çekilmişlerdir. Avrupa tarihinin dönüm noktası olarak addedilen Kavimler Göçü'nde etkili olan bu Kuzeyli Hunlardır. Türk destanlarından ve efsanelerinden yola çıkarak Türk kabilelerinin bugünkü Türkistan ve Kazakistan'ın kuzey taraflarına daha Mete çağından itibaren İdil-Ural Bölgesine yurt kurmuş olduğu görülür. Oğuz Kağan'ın seferlerinden biri de Hazar'ın kuzeyine, İdil – Ural ve Doğu Avrupa istikametine olmuştur. Bilindiği üzere Hun devrine ait Çin kaynaklarında görülen rivayetler Türk milletinin ilk destan örnekleridir. (Bkz. Saadettin Gömeç, **Türk Kültürünün Ana Hatları**, Ankara, 2006).

*Oğuz Kağan, Metehan'ın ve Afrasiyab'ın doğudaki hatta belki de Atilla'nın batıdaki karşılığı gibidir. Aynı şekilde Oğuz Kağan, Türklerin en önemli destanlarından biri olan Köroğlu'nun da prototipidir.*¹⁸⁵ *Oğuz Kağan Destanı*, Türk tarihinin en eski tarihî tabakalarını bünyesinde barındırır. *Emir Göroğlu* da bu anlamda *Oğuz Kağan* gibi seferlere çıkan, ili derleyip toplayan cihangir bir kahramandır. Bu mitolojik ata tipi destanda yer alan esas kahraman Göroğlu'nun arka planında hissettirilen atalar ruhu kültüyle ilişkili görünmektedir.

Reşideddin'e göre Oğuzhan 1000 yıl; Ebu'l Gazi Bahadırhan'a göre ise 116 yıl yaşamıştır. Destanda Köroğlu'nun 120 yıl ömür sürdüğü ve tasavvufi erkânda görülen kimi aşamaları yaşadığı belirtilmektedir. Onun Çembil'de bir meyhane açtırması, şarap içmesi, namaz kılması, kerametler göstermesi metnin yazıya geçiriliş tarihi ile de ilgili olmakla birlikte İslam'ın Türkler arasında yerleşmeye başladığı zamanlara işaret etmektedir. Aynı zamanda onu Dede Korkut gibi bilge bir alp – eren olduğunu gösterir çizgiler de vardır:

*"Hizmetini kılıp şu erlerin,
Hanı oldum bu yerlerin.
Duası ile Pir – i Zen'lerin
Yürüdüm özlemim kalmadı."* [A5754-5757]

*"Beylerim, ulusum, sözlerime kulak veriniz: Sizi topladım, topluluk kurdum, dağılmış boyları topladım, il kıldım"*¹⁸⁶ diyen Manas'tan farksız olarak Emir Göroğlu etrafındaki beylere şöyle seslenir:

¹⁸⁵ Zeki Velidi Togan, Ziya Gökalp, Biçurin gibi pek çok ilim adamı Oğuz Kağan'ın Mete Han olduğu konusunda hemfikirdirler. Bu noktada bir diğer taraftan Oğuznameler içinde önemli bir yeri olan Reşideddin'in verdiği Oğuz destanında hakanlardan birinin ismi Tuman olarak geçmektedir. Bilindiği üzere Tuman Mete Han'ın babasıdır. Hunlar ise tarihte Asya'dan batıya giden Türk kavimleri adıyla bilinmektedir. Destan metninde Tuman Karahan olarak geçmektedir.

¹⁸⁶ Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar", **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara, 1968, s. 130-139.

*“Elmas kılıç bağladınız belinize,
Düşman korkup uğramadı erlere.
Kızıl kılıç, mızrak verdim sizlere,
Başka isteğiniz var mı yiğitler?!” [A895-898]*

Bu ifadelerin bir benzerine Abide’lerde rastlıyoruz:

*“Çıplak kavmi elbiseli kıldım
Fakir kavmi zengin kıldım
Az milleti çok kıldım”¹⁸⁷*

Buna göre tarihî kökenleri en eski Türk hükümdarı Metehan’dan, Afrasiyab’a kadar pek çok Türk hükümdarından izler taşıyan Köroğlu önemli bir kahramandır. Bir örnek olarak XVIII. yüzyıl Türkmen şairlerinden Şeydayi’nin şiirinde Göroğlu Ogurcık Alp ile ilişkilendirir. Onun babasının adı Körhandır¹⁸⁸:

*“Körhan oğlu Ugurcık Alp
Girdi Türk ilini at salıp
Göroğlu ona at galıp
Pac alıp gecti sag – solı”*

Oğuznamelerdeki bazı rivayetleri içeren Şecere-i Terakime’de Ogurcık Alp ile ilgili Salur Ogurcık Alp ile ilgili rivayetler anlatılır. Bu rivayete göre Ogurcık Alp 900’ü Salur, 100’ü Karkın’dan oluşan 1000 evlik bir oymaktı. Bunlar Orta İran’da yaşıyorlardı. Şecere-i Terakime’de geçen bu rivayetin değeri Kıpçaklar’ın güçlü kolu Kanklılar’ın Oğuzlar’a hücumlarını ve Mankışlakta bile onları rahat bırakmadıklarını göstermesi açısından önemlidir. Bu hücumlar X. yüzyılın sonlarında başlamış ve Moğol istilasına kadar sürmüştür. Yine bu zamanlarda Oğuzların aşağı Seyhun boyunda

¹⁸⁷ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, İstanbul, MEB Basımevi, 1970, s.3.

¹⁸⁸ Judith M. Wilks, *a.g.e.*, s. 24.

Cend ile Yenikent arasında ve onun kuzeyindeki Karakum'da yaşıyorlardı. Ogurcik Alp, Salur Kazan Beg'in soyundan gösterilmiştir. Aynı bu zamanda bu rivayette, Yomut, Teke, Er – Sarı gibi büyük Türkmen oymaklarının onun soyundan oldukları söylenir.¹⁸⁹

Abdülkadir İnan, XVI. yüzyıldan sonra Türkmenlerde, Köroğlu'nun ağzından "*delikli demir çıktı, mertlik bozuldu*" diyerek Alpler devrinin kapandığını söylemiştir.¹⁹⁰ Fakat şunu da unutmamak gerekir ki Oğuzların son kahramanı Mustafa Kemal Atatürk'tür ve bugün sadece Anadolu coğrafyasında değil, Türk adının geçtiği her yerde onun kahramanlık türküleri söylenmektedir.

Göroğlu'nun evlatlığı Ayvaz Köroğlu'nun Anadolu rivayetlerinde gördüğümüz Ayvaz'dır.¹⁹¹ Ayvaz'ın şahsiyeti ile ilgili pek çok görüş öne sürülmektedir. Bu konuda Ziya Gökalp, XI. yüzyıl başlarında Gazneli Mahmut devrinde Gazneli Mahmud'un nedimi olan Ayaz'dan bahseder.

Faruk Sümer, Ayaz (veya Aymak, Oymak) Oğlu'nun Gazneli Mahmud'un memlükü ve sevgili nedimi Ebü'n-Necm Ayaz olduğunu söyledikten sonra bu kişinin 1057 yılına kadar yaşadığını ifade eder. Bununla birlikte Çağatayca lügatlerde Aymak (oymak) adının geçtiğini ve bu kelimenin muhtemelen Moğolca olduğunu söyler. Aymak'ın Ayaz'ın babasıdır, der.¹⁹²

Bununla birlikte Emir Göroğlu Destanında Göroğlu'nun Ayvaz'ı kaçırmak için Kamber Dede kılığında Gürcistan şehrine girmek istemesi bölümünde bu şehirde yaşayanların Kalmuk olduğuna dair bilgiler mevcuttur.

¹⁸⁹ Faruk Sümer, **Şahıs Adları I**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1999, s. 153-154.

¹⁹⁰ Abdülkadir İnan, Türk Destanlarına Genel Bakış, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara, 1968, s. 237.

¹⁹¹ Asuman Güneş, **Köroğlu Destanı'nın Ayvaz Kolu**, Gazi Üniv. Sos. Bil. Ens., (Basılmamış Master Tezi), Ankara, 2003.

¹⁹² Faruk Sümer, **Şahıs Adları II**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1999, s. 542.

Emir Göroğlu Destanı'nda yer alan Ayvaz'a ait bölümlerdeki seferlerin geleneksel düşman Kalmuklara karşı olduğu belirtilmektedir. Fakat Emir Göroğlu'nun ve beylerinin ısrarla Kalmuk olduğu vurgulanan, zalim ve merhametsiz anlatılan Hunhar Şah'ın torununu kendisine evlat ve hükümdar yapmak istemesi önemli bir ayrıntıdır. Açıkçası destanda annesi Türkmen olan Ayvaz'ın kimliğinde Oğuz boylarının bir araya toparlanmak istemesi anlayışı yatmaktadır. Destanda yer alan din ve mezhep çatışmaları ise sonradan eklenmiş tabakalar olarak görünmektedir.¹⁹³ Emir Göroğlu Destanı'nda beylerin Ayvaz'ı şöyle geçer:

"Dediğin doğrudur ey Emir Göroğlu Sultan! Fakat bizim şimdi bir gamımız var. O da şudur: Hunhar Şah memleketinde Kerem Kassap adlı kişinin bir oğlu varmış. Onun güzelliğini ve cemalini gören kişi aklını kaçırmış. O, peri güzelliğinde, cennetteki gilman suretinde, Süleyman gibi şevketli, Rüstem gibi himmetli, kaplan bilekli, aslan yürekli, savaşta batur, nur

¹⁹³ Ünlü İran Destanı Şehname'de (eserin nazma çekildiği tarih 990-1019) Kimek diye bir kabile isminden bahsedilir. Firdevsi, Turan'ın büyük hükümdarı Afrasiyab'ın İran hükümdarı Keyhüsrev'e yenilip geri çekildiğinde Kimek ülkesine Derya-yi Kimek'e yani Turan'ın doğu sınırı olan İrtiş boyuna gitmiştir demiştir. Ayrıca Orta Asya'da *Karahıtay* Devletinin kurulmasından sonra Kimeklerin Hazar Denizi kıyılarına ulaştıkları bilinmektedir. Devletin XI. yüzyılda Kitanların batıya göçmeleri neticesinde birliğin bozulmasıyla Kimeklerin Kıpçak hâkimiyetine girdiğini öğrenmekteyiz. Kimek kelimesi kayık ya da gemi anlamına gelen "kime" kelimesinin g ekiyle oluşturulmuş şeklidir. Şu bir gerçektir ki *Mücmelle'l-Tevarih* adlı eserde Kimek hükümdarı ünvanı olarak tutuğ ünvanını kullanırlar. Ebul-gazi Bahadır ise ona Tutuk demiştir. Tutuk ünvanı ise Türk ve Moğol kavimlerine verilen bir ünvanıdır. *Gerdizi* ise bu ünvanın İrtiş nehrinin hâkimine Kimek şad denilmektedir diye yazmaktadır.¹⁹³ Bununla birlikte Arap tarihçisi *Ali el Mesudi*, Oğuzların Selenga'dan batıya göç etmeleri süresinde Kimeklerle komşu oldukları ve Oğuz, Karluk ve Kimeklerin birleşerek Peçeneklerle mücadele içinde olduklarını anlatır. Bundan da önce tarih içinde *Hududu'l-Âlem*'de Kimek, Karluk ve Yağmaların, güneydoğudaki Dokuz – Oğuzların bir yabgu idaresinde bulunan "*Çimkent*" kasabasına hep akınlar yaptıklarını görüyoruz. (M. Kemal Özerin, Kimekler ve Kimek Devleti, Atsız Armağanı, İstanbul, 1976, s. 375; Ramazan Şeşen, a.g.e., s. 35,74. Eşref Buharalı Kimek Hakanlığı, Tarihte Türk Devleti I, Ankara, 1987, s. 746-747). Şad kelimesinin kökeninin yanı sıra Kimeklerin önemli komşularından biri Kırgızlardan bahsedilir. Tarihî temasları neticesinde Kimeklerin Kırgızların adet ve geleneklerini benimsedikleri ifade edilmektedir. Bahaeddin Ögel, **İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi**, Ankara, 2003, s. 345). *Hududu'l-Âlem*'de Nemekiye adında bir şehirden bahsedilir. V. Minorsky, bu şehrin adını Yimekiye olarak düzeltmiştir. (Şeşen, **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, Ankara, 2004, s. 67.) Kaşgarlı'ya göre bunlar Türktür. Kaşgarlı onları Kıpçak olarak ele almıştır. (Bkz. Divan, s.29.) Görüldüğü gibi destanda geçen yer adlarından yola çıkarak metnin teşekkül coğrafyası olarak gösterdiğimiz Aral Gölü ile Hazar Denizi arasındaki bölgede X. Asırdan itibaren Oğuzların siyasi birlik arayışları içinde gerek kendi iç mücadeleleri gerekse İran ve Kalmuk mücadeleleri yansımaktadır.

yüzlü, şirin sözlü, yıldız gözlü, baştan aşağı kahraman yaratılışlı, orta boylu ve altından sırma saçlıymış. Onun ismi Bey Havazhan'mış." [A905-914]

Denilebilir ki Emir Göroğlu Destanı'nda Ayvaz'la ilgili bölümlerde Oğuzların bilhassa Aral Gölü ve Hazar Denizi arasındaki bölgede tarihî süreç içinde İslamiyet'i kabul etmeden önceki zamanlardan İslamiyet'i kabul ettikleri dönemlere kadar çeşitli kavimlerle dinî sebeplere veya bağımsızlıklarını korumaya dayalı savaşları olmuştur. Diğer yandan Türklerin ilk destan parçası Oğuz Destanı'ndan bu yana destan edebiyatımızın Oğuzların kendi iç çekişmeleri gibi pek çok tarihî tabakayı yansıttığını görmekteyiz.

Destanda Ergenekon Destanı'nda da geçen aksakal tipi önemlidir. Bu destanda Ergenekon'un dışında başka yerlerin olduğunu söyleyip boya yön veren aksakallar, Emir Göroğlu Destanı'nda yeri geldiğinde Göroğlu'na karşı çıkıp sefere engel olabilmektedirler. Bu durumda aksakal Baki Bey boya yön veren yani boyun akılcısı olarak karşımıza çıkar. Destanda bir aksakal tipi de kötü olarak yansıtılan ve şeytan suretinde anlatılan yaşlı çoban tasvirinde geçer.

Türk tarihinde Metehan Asya'yı şekillendirmiş bir Türk kahramanı olarak bilinir. Metehan ilk önce babası Karahan'ı İslamiyet'i kabul etmediği için öldürmüştü. Türk destanlarında sıkça rastladığımız babasını öldürme motifi Emir Göroğlu Destanı'nda farklı bir boyutta çıkar. Emir Göroğlu Şahtar Şah'a ve Daniyat'a düzenlediği seferinde dayısı Ahmethan'ı Çembil'i başsız bırakmamak için geri gönderir. Bunu hazmedemeyen Ahmethan intikam almak için Ayvaz'ın karısı Zeynepşah Ayim'i, çocukları Nurhan ve Alihan'ı ve Göroğlu'nun hanımı Ağa Yunus Peri'yi Çembil'den kovar. Göroğlu Zeynepşah Ayim'in babası Karahan ve Haldar tarafından yakalanan Ahmethan'ı öldürmez fakat ailesine yaptıklarını da karşılıksız bırakmaz.

Bununla birlikte metinde Karahan'ın Çembil'i Ahmethan'dan geri almalarından sonra Karahan Haldarhan'la beraber bütün halka devrin

Göroğlu, Ayvaz ve Karahan devri olduğunu tekrarlatır. Bu noktada Ebu'l Gazi Bahadır Han'ın belirttiği durumu destekleyen bir ifade yer almaktadır.¹⁹⁴ Aynı zamanda Ayvaz'ın Karahan hükümdarının kızıdan olan Alihan adlı bir oğlu var. Bilindiği gibi, Karahan'ın hükümdarlığından sonra yerine Buğrahan geçer. Faruk Sümer, Oğuzname'de de geçen bu Buğrahan'ın Karahanlılardan hangisi olduğunu belirtmez. Ona göre, bu Buğrahan belki de 992 yılında Buhara'ya giden aynı addaki Karahanlı hükümdarını ifade etmektedir. İşte bu hükümdarın üç oğlu vardır. Bunlar: Yusuf, Ahmed ve Ali.¹⁹⁵ Yine Emir Göroğlu Destanı'nda Göroğlu'ndan Buhara'nın dumanı diye bahsedilir.

Tarihî kaynaklara göre XIII. yüzyıldan sonra Oğuz adı yerini Türkmen adına bırakmıştır. Reşideddin'in tarihine göre Oğuzların yıkılışı meselesinde araştırmacılar tarafından mutabakat sağlanamasa da Alihan adlı bir yabgunun onların son hükümdarı olduğu beyan edilir.¹⁹⁶ Emir Göroğlu Destanı'nda Ayvaz'ın Zeynep Ayım'den olan oğlunun isimi Alihan'dır.

Göroğlu Ayvaz'ı sefere gönderirken ona tekin bir yerde uyuması gerektiği konusunda uyarılarda bulunur. Benzer bir durum Dede Korkut metinlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Hatta oğuz uykusu tabiri buradan gelmektedir.¹⁹⁷ Bu konuyla ilgili bir diğer tespit ise, Dede Korkut Destanı'nda

¹⁹⁴ Ebu'l-Gazi Bahadır Han, Karahanlı hükümdarlarının kendilerini köken olarak kendilerini Afrasiyab'a dayandırmalarından söz eder. Ebu'l Gazi Bahadır Han, **Türklerin Şeceresi-Şecere-i Terakime**, haz. Muharrem Ergin, İstanbul, Tarihsiz, s. 82. Bunun yanı sıra Oğuz Kağan Destanı'nda anlatılan Karahanlılar Karluk boyu tarafından kurulmuştur. Burada geçen Karahan'ın Mete'nin babası Karahan'la ilgisi olduğunu söyleyemeyiz.

¹⁹⁵ Sümer, **Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler**, Ankara Üniversitesi, DTCF. Dergisi, Cilt XVII, Sayı 3-4, Ankara, 1959, s. 376-377. Tarihte Alihan, Şah Melik'i yenerek öldürmesiyle bilinir. Şah Melik Alparslan'ın oğlu Büyük Selçuklu sultanıdır. Başkentini İsfahan'a taşımıştır. Melikşah Gürcistan'a seferler düzenleyip Karahanlı ve Gaznelileri barış istemeye mecbur etmiştir. Batı Karahanlı Devleti hâkimi Ehmedhan'la anlaşmazlığa düşmüş bunun üzerine Maverâünnehir'e seferler düzenlemiştir. (1089). Şah Melik'in beyliğini tanımayan amcası Kirman meliki Kavurt ile mücadeler, Batı Karahanlı hükümdarı Ahmet Han ile mücadelesi ve onu esir etmesi, Maverâünnehir seferleri, Çiğil ayaklanması sonucu ikinci kez Karahanlı üzerindeki hâkimiyetini pekiştirisi, Selçuklu ülkesinde huzursuzluk yaratan İsmaililerle mücadeler, imparatorluğu Hindistan sınırından Arabistan'ın güney kıyılarına kadar genişletmesi onun tarihî kimliğini yansıtır.

¹⁹⁶ Faruk Sümer, **Oğuzlar**, İstanbul, 1999, s. 86-87, Togan, **Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznamesi Tercüme ve Tahlili**, İstanbul, 1972, s. 71., Ahmet Taşağıl, **a.g.e.**, s. 94.

¹⁹⁷ Sümer, **a.g.e.**, s. 408.

Oğuz Alpleri uyuyan düşmanı öldürmezler. Yardımcı kahraman gibi ortaya çıkan Haldarhan, Hunhar Şahı uyandırmadan öldürmez.

Manas Destanı'nda Nes Kara Han'ın kara bayraklı bir han olduğundan bahsedilir. Kara bayraklı genelde halk anlatılarında kâfir hanlar için kullanılan bir deyimdir. Emir Göroğlu metninde Hunhar Şah'ın memleketinde yas için kapılara kara bayraklar asılması bunun çok eski Türklerden kalma bir hatıra olduğunun göstergesidir. Kara renk, Oğuzlara göre matem, mahkûmiyet rengidir. Dede korkut boylarında kâfirlerin ve dervişlerin kara donlu olduklarının söylenmesi önemli bir dipnot olabilir. Ayrıca yas tutanlar kara elbiselere bürünürler.

Ayvaz'ın kaçırılmasından sonra Gürcistan kapısına kara bayrak asılmıştır. Destanda Ayvaz şehrin kapısında kara bayrakları görünce buranın hükümdarı kısa bir zaman önce ölmüş olmalı der. Gerçekten de şehre girince babası Kerem Kassap'ın öldüğünü öğrenir. Denilebilir ki hükümdarı ölen şehir halkı yas alameti olarak kale kapısına kara bayrak asmaktadır.

Aynı zamanda Karahan adının ünlü Türk destanı Manas'ta Manas'ın babası olarak geçtiğini görüyoruz. Abdülkadir İnan, buradaki Karahan'ı Oğuz'un babası olduğuna emindir.¹⁹⁸ Bunun dışında Kara Kırgızların Manas Destanında Manas Karahanlılara hizmet etmiş bir komutan gibi görülür.¹⁹⁹

Destanda iktisadi faaliyetler içinde gösterebileceğimiz bir diğer husus, Ceyhun Çembil ve İsfahan arasındaki kervan yoludur. Kervancı Miyli Ceyhun Çembil İsfahan arasındaki yolda kervan ticareti yapan biri olarak yansıtılır.

¹⁹⁸ Abdülkadir İnan, Manas Destanı, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara, 1968, 117.

¹⁹⁹ Ali Öztürk, **Çağları İçinde Türk Destanları**, İstanbul, 1999, s. 271. Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I**, İstanbul, 1971, s.270.

Oğuzların tarihte, İran'ı, Güney Kafkasya'yı ve Küçük Asya'yı ele geçirdiklerini biliyoruz. Bir görüşe göre Oğuzlar iç karışıklıklardan dolayı yıkılmıştır. Başka bir diğer görüşe göre de kuzey komşuları Kıpçaklar tarafından ortadan kaldırılmıştır. Emir Göroğlu'nun Kalmuklardan almaya niyetlendiği Ayvaz'ı Gürcistan elinden kaçırmayı ile ilgili seferinin yanı sıra onun esas düşman olarak gördüğü Kızılbaşların da dışında bir de Zengilerle savaştığını görüyoruz. Araştırmacılara göre Zengiler ya da Zengerler İran'ı ifade eder.

Önce Ahmethan'ın yanında gördüğümüz taç ve ordu sahibi beyler Göroğlu Ahmethan'dan tahtı devraldıktan sonra onun vezirleri olarak karşımıza çıkar. Bu beyler Türk devlet töresinin gereği olarak devletin geleceği ile alakalı pek çok konuda fikir beyan ederler. Emir Göroğlu Destanı'nda şu şekliyle ele alınır:

"Çembil isimli bir şehir vardı. Burayı Ehmedhan isimli bir padişah yönetmekteydi. Onun hükmü bu civardaki kırka yakın padişaha geçerdi. Emrinde Ayhan, Künhan, Bulbulhan, Çingishan, Esenhan adlı padişahlar bulunmaktaydı." [T5-9]

Destanın ilerleyen bölümlerinde bu vezirlerin içine Yıldız Han'da²⁰⁰ bu beylerin arasına dâhil edilir.

Göroğlu'nun yanında bulunan vezirlerden biri olan Ayhan, Oğuz Kağan'ın ikinci oğludur. Oğuz Kağan'ın oğullarından ise Yıldızhan'dır. Oğuz Kağan'ın Uygur metninde, gökten nurlu bir halde düşen kızla evlenen Oğuz'un bu kızıdan olan üç oğullarının isimi Ayhan, Günhan ve Yıldızhan'dır. Oğuz Kağan daha sonra bir ağaç kavuğunda rastladığı bir kızla evlenir. Bu

²⁰⁰ 5. yüzyılda Avrupa Hun hükümdarı Yıldız Han döneminde doğu ve batı Roma'ya hâkimiyet kuruldu. Avrupa Hun Devleti'nin en parlak dönemini yaşatan Atilla –ki Yıldızhan'ın torunudur- (öl.454) olmuştur.

kız da ona Gökhan, Dağhan ve Deniz adında üç erkek çocuk doğurur.²⁰¹ Böylelikle Oğuz Kağan yerin ve göğün hâkimi olarak karşımıza çıkar.

Türk kültüründe at en önemli unsurlardan biri olarak bilinir. “Alman âlimi Potratz, *Eski Çağda At* adlı eserinde, yapılan kazılardan hareketle atın altı bin yıl önce Türkler tarafından ehlileştirildiğini söyler.”²⁰² Göroğlu’nun olağanüstü atı Leylîkır tulpar atı Daniyat’ın aynı adlı atının Göroğlu’nu sütüyle büyüten alaca baytalla çiftleştirilmesinden ortaya çıkmıştır. Leylîkır tulpar Göroğlu’nun en yakın arkadaşı ve hatta evladı gibidir.

Emir Göroğlu Destanında Ayvaz’ın Çembil’i terk etmesinden sonra Göroğlu Ağa Yunus Peri’ye boyun bozulduğundan şikâyet eder. Bu destanda geçen bozulma Uygur Türk tarihinde kitabelerde gördüğümüz “bozuk baş” terimi ile benzerdir. Dirliğin ve birliğin yok olması anlamına gelir.

Müspet ve menfi olağanüstü kahramanlar Emir Göroğlu Destanı’nda yardımcı karakterler olarak geçmektedir. Göroğlu, bir gece kendisini uyandıran dinî vasıfları olan müspet yardımcıları Hz. Hızır, Kırklar ve On İki İmam’ın dilekte bulun tavsiyesine uyarak şan, uzun ömür ve güç ister. Ayrıca Emir Göroğlu’nun soyunun Hz. Ali’ye bağlanması meselesi ile ilgili olarak metne ve kahramana ulûhiyet kazandırma endişesi yatabilir.

Diğer taraftan destanda dinî vasıfları olmayan müspet kahramanlar da vardır. Destanda Kaf Dağı’nda yaşayan olağanüstü güçleri olan Kuzzat, Ağa Yunus Peri’nin dayısı olarak gösterilir. Göroğlu’nun eşlerinden olduğu belirtilen Miskal Peri, Emir Göroğlu Destanı’nda Kaf Dağı’ndan gelen Ağa Yunus Peri’nin Göroğlu ile nikâhlandığını duyunca o da cariyeleri ile gelip Göroğlu’na nikâhlanır. Bunun dışında bir de Göroğlu’nun eşlerinden kendisine ağıt yakmasını istemesi bölümünde ortaya çıkan Miskal

²⁰¹ Hüseyin Nihal Atsız, **a.g.e.**, s. 49 – 68.

²⁰² Eyüp Akman, “Türk Kültüründe ve Azerbaycan Destanlarında At”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt 11, No 1, Mart, 2003, s. 233.(233-248).

Peri dışında Göroğlu'nun insan ve perilerden dokuz eş aldığı söylenir.²⁰³ Destanda menfi olağanüstü kahramanlar da yer almaktadır. Özellikle menfi olağanüstü kahramanlarla müspet ama dini vasıfları olmayan kahramanların mücadelesine son kolda rastlamaktayız.

Rüstem, Firdevsi'nin²⁰⁴ Şehname'de Afrasiyab, İran ve Turan savaşları dolayısıyla zikredilir. Bu esere göre Afrasiyab İran ve Arap ülkelerine seferler düzenlemiş ve bu yerleri ele geçirmiştir. Fakat Şehname'ye göre Afrasiyab, İran kahramanı Rüstem karşısında tutunamamıştır. Sonunda ordusuz kalır ve bir mağaraya sığınarak uzun zaman insanlardan ayrı yaşar ve sonunda Keyhüsrev tarafından yakalanıp işkenceyle öldürülmüştür.²⁰⁵ Sonunda ordusuz kalan Turan hükümdarı

²⁰³ (T.3300) Göroğlu eşlerinden kendisine ağıt yakmasını ister. Bunun üzerine Miskal Peri, Ağa Yunus Peri ve Gülnar Peri ona ağıt yakarlar. Miskal bilindiği gibi "... *şekil bakımından Batı müziği sazlarından panflüt'e benzer. Eski bir müzik aleti olan bu çalgıya Türk müziğinde aynı zamanda efsanevi bir kuşun adı olan musikar da denilmiştir.*" Arap ülkelerinde şu'aybiye adıyla bilinen miskal İran'da muştak, miskel adları ile bilinmektedir. Walter Feldman, İran'daki miskal'ın Çin veya Uygur orijinli olup, Moğol istilası sırasında ülkeye girmiş olabileceğini ve bu ülkede pek kabul görmediğini ifade etmiştir. Neşe Can, Eski Yunan'da synrix olarak bilinen bu müzik aletinin keçi ayaklı Pan tarafından icat edildiğini söyler ve şöyle devam eder: "*Eski Yunan'da synrix daima dinî çağrışım yapmış ve kırsal hayatın bir parçası olarak kabul edilmiştir.*" Bununla beraber "*Gürcistan'ın Grija bölgesinde panflütün antik tipi olarak bilinen bir şekli soınari adıyla kullanılmaktadır.*" Görüldüğü gibi Çin'den Uygur'a oradan Arap ve İran memleketlerine daha sonra da Gürcistan ve Yunan illerine uzanan bir coğrafyada miskal adlı bu müzik aletinin izlerine rastlamak mümkündür. Arap ve İran memleketlerinde pek yaygınlık kazanamadığı ifade edilen bu saz, Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde geçmektedir. Ferhengi Ziya'da "*Musikar gibi ağızla çalınan bir çalgı, ağız tamburası*" diye açıklanan bu saz aynı zamanda "*mizmar nev'inden sıra kalem düdük*" olarak belirtilmekle birlikte "*Türkçe muharref olarak miskal derler. Kaval ve dervişlere mahsus bir saz. Rüzgâr dokundukça gagasındaki müteaddit deliklerden türlü türlü ses çıkaran bir kuştur. Musiki bundan alınmıştır diye bir masal da lügat kitaplarına geçmiştir.*"²⁰³ İslam dünyasında müziğin kaknüs denilen efsanevi bir kuşa bağlanır. "Efsaneye göre bu kuş, "çeşitli renk ve şekillerle süslü olup, gagasındaki 360 delikten çıkardığı seslerle etrafında toplanan kuşları yiyerek geçinirmiş. Eskiler, müzik bilginlerinin bu kuşun çıkardığı seslerden esinlenerek müzik ilmini icat ettiklerine ve bu nedenle bu kuşa musikar adı verildiğine hatta musiki kelimesinin de buradan doğduğuna inanmışlardır."²⁰³ (Neşe Can, Unutulan Sazımız Miskal, **G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 24, Sayı 3, Ankara, 2003, s. 193; Walter Feldman, **Music of the Ottoman Court**, Berlin: Sema Vakf, Salisbury, 1996, MD 21802, USA; Gencine Güftar-Ferhengi Ziya, **Farsça – Türkçe Lügat 3**, Yazan: Ziya Şükun, MEB. Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1807, 1831.

²⁰⁴ Firdevsi, bir İran şairidir. Bir Türk devleti olan Gazneliler devrinde yaşamıştır. Gazneli Mahmut, Kuzeyde kaynaşmaya başlayan büyük Türk kabilelerine karşı koymak için kendini bir İran şahı olarak görmüş ve Firdevsi'yi korumuştur. Bahaadin Ögel, **Türk Mitolojisi Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar**, Cilt 2, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s.82.

²⁰⁵ Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, Cilt 1, s.14.

Afrasiyab'a karşı Ceyhun'u tabii sınır kabul ederler.²⁰⁶ Emir Göroğlu Destanı'nda da Rüstem'e telmih yapılır. Ceyhun şehrinin sahibi olarak Şahdar Şah gösterilir.

Bütün bunların ışığında tarihî vakalar neticesinde Gazneli, Karahanlı, Oğuz ve Samani ilişkileri hem Oğuz hem de Emir Göroğlu destanlarında yoğun bir şekilde yansımaktadır, diyebiliriz.

3.2. Emir Göroğlu Destanı'ndaki Yer Adları

Faruk Sümer'e göre: Umumiyetle medeni Türklerde, Azerbaycanlılar, Buldar – Kazanlılar, hatta Osmanlılarda olduğu gibi, Türkistan medeni Türkleri de kendilerine şehir ve vilayet adından başka umumi bir etnik isim kullanmamışlar: İslam çağında Türk kelimesi ekseriya gayrimüslim Türklere itlak edildiğinden, Maverâünnehir medeni Türkleri de kendilerini Türkten başka millet saymış ve Türkmen diye ad almışlardır.²⁰⁷

Emir Göroğlu Destanı'nda; Gürcistan, Ceyhun şehri, İspihan, Çembil, Zengiler şehri, Erbistan, Kaf Dağı, Almilik, Ödek Gölü, Tecen nehri, Bedbeht Dağı, Bulgar Dağı, Esker Dağı, İgiz Dağı, Kakas Çölü gibi itibari ülke ve şehir adları yer almaktadır.

Faruk Sümer, Dede Korkut Destanları'nın ana temasını şöyle açıklar: XI. yüzyılda Seyhun (Sir Derya) kıyılarından Karaçuk dağlarına kadar olan bölge Oğuz ilidir. Seyhun ırmağının Cend ve Yeni Kend şehirlerinin bulunduğu aşağı kesminin ise, bu asırlarda Kıpçakların elinde olduğunu biliniyor. Önemli bir bölümü göç eden Oğuzların bu bölgede Kıpçaklara karşı mücadele ettiklerini biliyoruz. Destanı'nın ana teması düşman baskınları, esir

²⁰⁶ Mustafa Aksoy, Destanlarda ve Tarihi Kaynaklarda Alp Er Tonga (Efrasiyab), **Türkler**, Cilt 3, Ankara, 2002, s. 554-567.

²⁰⁷ Zeki Velidi Togan, **Bugünkü Türk İli Türkistan ve Yakın Tarihi**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 64.

düşmeler, esirlerin kurtarılışı üzerine kurulur.²⁰⁸ Bu aynı zamanda Emir Göroğlu Destanı'nda da rastladığımız bir temadır.

Destanda Teke – Yomut ili olarak gösterilen Çembil ana mekânlardan biri olarak yansır. Çamlıbel'i Anadolu'da hayali bir mekân olarak gören Boratav, Köroğlu Destanı Anadolu'da hangi yörede anlatılıyorsa Çamlıbel'in orası olduğunu söyler. Çamlıbel adı Köroğlu'nun diğer rivayetlerinde de ortaktır: Tobol'da Şemlibil, Özbek'de Çembil, Nogay ve Kazak'ta Çembilbel, Tacik'te Çambul, Azeri'de Çenlibel, Türkmen'de Çandibil olarak geçmektedir. Diğer taraftan Çambel Camalı ve Karaç adlı iki erin oturduğu bir dağ geçidinin adıdır. Aynı zamanda Cambil Manas Destanı'nda ünlü bir Kalmuk alpinin de adıdır.²⁰⁹

Destanda yer alan bir diğer yer adı Almilik'tir. Almilik, Almalık kelimesinin Uygur Türkçesindeki yazılışıdır. Almilik bir yer adı olarak tarihî kaynaklarda "büyük İli şehri" olarak geçmektedir.²¹⁰ Zeki Velidi Togan Almalık adını şöyle açıklıyor: "Kazakistan'ın bugünkü merkezinin ismi Alma Ata yazılıyorsa da bu, Almalık kelimesinin Kalmukça karşılığı olan Almatu'dan muharref olsa gerektir."²¹¹ Destan metninde Göroğlu'nun nasıl cengâver bir yiğit olduğu anlatılırken Çembil'de ve Almilik'te dahi onun üstüne yiğit olmadığını ifade ederken geçiyor. Destan'dan anlaşılacağı üzere Almilik düşman şehrinin adı gibi gösteriliyor. Aslında tarihî kaynaklar bir dönem Almilik şehrinin İslam karşıtı unsurların merkezi olarak görüldüğünü göstermektedir.²¹²

²⁰⁸ Faruk Sümer, **Şahıs Adları-I**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yay., 1999, s. 25.

²⁰⁹ Mehmet Mendilli, **Köroğlu'nun Sonu Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma**, Niğde, 2001, s. 28.

²¹⁰ Jean Paul Roux, **a.g.e.**, s. 34.

²¹¹ Zeki Velidi Togan, **a.g.e.**, s. 535-536.

²¹² XIII. ve XIV. asırda Maverâünnehir'le Kaşgar diğer tarafta ise Yedisu ve Doğu Tiyanşan arasında medeni mücadeleler Türkistan sahasının bu dönemde önemli görülen tarihî vakalarını oluşturur. "Yani 1) İslamiyeti benimsemiş Müslüman medeni Türkler; 2) Budizm ve Şamanizm'e dayanan göçebe Türk – Moğol ananeleri şiddetle çarpışıyordu." İşte Çağatay hanlarının İli ırmağı havzasındaki Almalık önemli bir yer adı olarak karşımıza çıkar. Çünkü bu asırlarda Almalık civarında yaşayan Çağatay hanları Budizm ve Hristiyanlığı kabul eden İslamiyet düşmanı beylerin yönetimindeydi. Hatta bu dönemde Almalık'ta hristiyan piskoposluğu kurulmuştu. Fakat Müslümanlara dayanarak

Batı Türkistan'ın Kent Türklerinin (yani Medeni Türklerin) XIII. ve XVI. asırlarda uruk ve oymak hayatından bağımsız olarak kurdukları Almalık, Kaşgarlık, Taşkentlik gibi şehir isimlerine göre tesmiye edildiklerini biliyoruz.²¹³ Bu bölgede yani Türkistanda medeni ve iktisadi anlamda bir değeri olan kervan yolları önemlidir. Bu durumda *"XIV. asrın başlarından başlayarak daha ziyade şimalden cenuba giden yollar üzerine kurulmuş bulunuyordu. Fakat bununla beraber Kaşgar ve Almalık üzerinden geçen Çin İran ticaret yolları hala işliyordu."*²¹⁴ XIV. asırda, Almalık, Taşkent gibi şehirler kurulmasına karşın göçebe ve yerleşik hayat mensupları arasındaki çatışmalar hızla sürmektedir.²¹⁵

Destanda Kalmuk ve Kızılbaş düşman unsurlar olarak yansıtılır. Gürcistan Kalmuk merkezi olarak görülür ve Hunhar Şah buranın hâkimidir. Gürcistan; Özbek, Türkmen ve Uygur versiyonlarında ortaktır. Aynı zamanda Dede Korkut boylarında gördüğümüz X. yüzyılda Samanilerle Karahanlılar arasındaki mücadeleye karışmış bir Türk beyi olan Salur Kazan'ın Dede Korkut'ta kara dinli Gürcistan'da oturduğu anlatılır. Aslında Dede Korkut Destanı'nda, Oğuzların Peçenek ve Kıpçaklarla olan tarihî mücadelelerine yer verilir. Oğuzların Kalmuk mücadelesi Emir Göroğlu Destanı'nda da ortaktır. Aynı zamanda Salur Kazan'ın Türk'e ve Tacik'e hükmettiğinden bahsedilir. Yine her iki destanda da Oğuzların Türkistan'ı terk etmeden önceki yaşadıkları bölgelere ait yer adları vardır. Destanlar her anlamda sözlü kültür geleneği içinde yenilenir ve bulundukları bölgenin özelliklerini taşır. Gürcistan ili de bu bölgelerden biri olarak yansır.

Oğuzlar, VI. yüzyılda Çin'den Karadeniz'e kadar bütün Türk kabilelerini bir bayrak altında toplamışlardır. Oğuzların, Hazar Deniz'i üzerinde Cürcan'dan Sir-Derya ırmağı'na kadar olan bölgede yaşamakta

hükümeti ele geçiren Ali Sultan 1339 yılında burayı Hristiyanların elinden kurtardı. (A. Zeki Velidi Togan, **a.g.e.**, s. 102).

²¹³ A. Zeki Velidi Togan, **a.g.e.**, s. 62-64.

²¹⁴ A. Zeki Velidi Togan, **a.g.e.**, s. 112.

²¹⁵ Jean Paul Roux, **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 325.

olduklarını biliyoruz. Bu noktada Oğuzlar İslam yurtlarına komşu idiler. Batıda Hazar ve Bulgarlar ile sınırdaş olan Oğuzlar, doğuda Sirderya'ya ve Karluklara komşu idiler. Burası Kimek ve Peçeneklerin toprakları idi. Oğuzlarla Kimek arasında Kama nehri vardı.²¹⁶

Daha çok Doğu mitolojilerinde rastladığımız dağ unsuru; bir inziva yeri olarak yüceliği, koruyuculuğu ve göğe yakınlığı ile dikkati çeker. Kimi zaman hayat ağacı sembolüyle de birlikte gördüğümüz dağ motifi, halk edebiyatı türlerinde sık sık rastlanılan bir folklorik unsurdur. Bunun dışında metinlerde zaman ve mekân kavramının sorgulanmaya başlandığı ve tekâmülün safhalarını anlatan yer olarak da göze çarpar.

Şamanlar dağı bir ruh gibi görür, dualarında ona ibadet eder ve kurban adarlar. Çünkü yerin merkezinin direği olarak sembolize edilen dağ, görülen âlemlerle metafizik âlem arasındaki hat gibi anlatılır. İnanişâ göre Zümrüdü Anka, Kerkes veya Simurg olarak adlandırılan efsanevi kuş ve pek çok peri burada yaşamaktadır. Örneğin; Kırgız – Kazak baksı dualarında şamanlar perileri Kaf Dağı'ndan çağırırlar: “...*Kaf Dağında yatan periler, ben (sizi) çağırdım geliniz!*...”²¹⁷

Türk kültür tarihinde özellikle; “*Göktürklerin menşeleri hakkında Çin kaynaklarında tespit edilen rivayetlerde dağ ve mağara mühim unsurlardır*”.²¹⁸ Altay Dağı, Altın Dağ, Karagay Dağı, Ak Dağ, Yeşil Yeşim Dağı, Sumbur veya Sümer Dağları gerek şaman dualarında gerekse Türk destan metinlerinde karşımıza çıkan kutsal dağ adlarıdır. İslam memleketlerinde ise daha çok Kaf Dağı, Hristiyanlar için Yuhanna incilindeki kutsal Golgotha Dağı, Yunanlılar için Olympos, Eski İran'da Zerdüştilerin dağı olarak bilinen El-burz adıyla geçmektedir. Sibiryâ Tatarları ve Yakut

²¹⁶ Ramazan Şeşen, **a.g.e.**, s.32.

²¹⁷ Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 143.

²¹⁸ Abdülkadir İnan, **a.g.e.**, s.140-150.

Türklerinde Kaf Dağı yedi katlı olarak tasvir edilmiştir. Bu efsanevi dağ, *“Kafkasya ile lokalize edilmiştir”*.²¹⁹

Bu bilgiyi kuvvetlendiren bir bilgi Şemsettin Sami'nin Kāmūsu'l-A'lām adlı eserinin Kaf maddesinde; *“...bu dağ (Kafkas) silsile-i cebelinden başka bir şey değildir. Kafkas silsile-i cebelinin bir ucu nehr-i Hazar'ın Sasel (ساسل) cenubisini takip ederek, (El-burz) cebel-i meşhûri dahi buna merbut olduğundan, ...”*²²⁰ şeklinde geçmektedir.

Bunun dışında Kaf Dağı ile ilgili bir efsane, Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde şöyle anlatılmaktadır: *“Evvela Feleklerin Yaratıcısı, Aziz Rab, 148 büyük dağ yaratıp yeryüzüne kilit vurmuştur ki yeryüzünde zelzele meydana geldiğinde bu dağlar çivi zemini tutar. Bu büyük dağların hakkında âlemlerin yaratıcısı Kuran-ı azminde “Göklerin ve yerin anahtarları onundur” (Zümer,63) buyurmuşlardır. Tefsirlerde “Mekalit” kilit ile açıklanmıştır. Yani, “Habibim, biz dağları yeryüzüne kilit gibi kilitleyip yaratmışız”, “Dağları kazıklar yapmadık mı?” (Nebe,7) ayetleri bu manayı vermektedir. Eski bilgin ve filozof seyyahlar öyle sırları öğrenip yazmışlar ki; “Birinci iklimde 19 büyük dağ vardır. İkinci iklimde 27 dağdır. Üçüncü iklimde 31 dağdır, dördüncü iklimde 24 dağdır, beşinci iklimde 29 dağdır, altıncı iklimde 36 dağdır, yedinci iklimde 32 büyük dağ vardır” diye bütün Coğrafya Atlas Minor'da Papa Monta'da ve bütün heyet kitaplarında bu büyük dağlar böyle yazılmışlardır. Ama bütün dağların başı Kaf Dağıdır. Cenabı Hak Hakkında Kuran-ı Kerim'de “Kaf. Şanı yüce Kuran'a hamt olsun ki (O, Büyük ve Yüce bir kitaptır)” (Kaf,1) ayetini indirmiştir ki Kaf Dağı Dünyayı kuşatmıştır. Ama Moskova taraflarında Buz Denizi Dokuz ay kıştan donup Kalmuk küffarları o buz denizi üzerinde 70 günlük buzu beş gün beş gecede geçip Kaf Dağı dibinde benzetmek olmasın Kâbelerine varırlar. Onların dillerinde Kalmuk Kavmi “yıldırak tav” derler. İnşallahu Teâlâ o yerlere seyahat etmek nasip olursa yazarız. Kırk elli senede bir kere Kalmuklar yetmiş seksen bini bir yere*

²¹⁹ Mikail-Baştı İbn Şams Tebir, a.g.e., s. 411.

²²⁰ Şemsettin Sami, a.g.e., Cilt 5, s. 3543.

toplanıp Kaf Dağı ziyaretini edip yeni Buz denizinin donu çözülmeden geri vatanlarına dönerler. Kaf Dağı'nı İskender'den sonra Kalmuk taifesinden başka görmüş insanoğlu yoktur. Ancak Kalmuklar görür. Ama İskender'in Hak emri ile inşa ettiği Yecüc seddi Moskof diyarına yakın bir bucaktır. Ona Kalmuk kavminin her zaman varmaları haberi doğrudur ki Kalmuk kavminde asla yalan ve boş söz olmaz, Kaf Dağına vardıkları doğrudur. Kaf Dağından sonra (en büyük) El-Burz Dağıdır ki kim Heyhat Sahrası'nın kible tarafında büyük bir dağdır. Sonra Alman Dağı, Avusturya diyarındadır. Sonra Kumar Dağı, Mısır Bölgesinde ekvatorun güney tarafına yirmi fersah içindedir ki Mısır'a gelen mübarek Nil'in başıdır. İnşallah bütün dağları gördükçe yazacağız. Ancak bu Ruhban Dağı ile gördüğümüz Ulu Dağdır".²²¹

Ayrıca Orta Asya'da ve Anadolu'nun pek çok yerinde rastladığımız kurganların veya höyüklerin kutsal dağ sembolü olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Orta Asya Türk topluluklarında ve Moğollarda oba adı verilen tepelikler mitolojik bir kült olarak karşımıza çıkar. Kutsal dağa duyulan saygı bozkır halkı tarafından bu obalara da gösterilir. Kurban törenleri ve çeşitli ayinler yılın belirli zamanlarında bu obalarda veya çadır mabetlerde yapılır.

Destan metninde metafizik âlemin bütün unsurlarını barındıran kutsal Kaf Dağı; Emir Göroğlu'nun ilk eşi Ağa Yunus Perinin yurduudur. Ağa Yunus Peri Kaf Dağı'nın yedinci katında oturur ve özel güçleriyle bütün dünyada olan biteni bilir. Dayısı Kaf Dağı'nın ve halkının hâkimidir.

Destanda yer alan ülkeler bir dağ ile vurgulanarak tasvir edilir. Asker Dağı Çembil sahrasında bulunan bir dağdır. Destanda Erbistan ülkesine ithaf edilen dağ ise İgiz Dağı'dır. Bulgar Dağı ve Bedbeht Dağı ise Güricistan ülkesinde bulunan dağlardandır. Oğuzhan'ın Oğuz Destanı'nda belirtildiği üzere İdil'in ötesinde oturan kavimlerle savaştıktan sonra yönünü Karanlık ülkeye çevirdiği ve bunun içinde Hazar Derbent'ine yol aldığı

²²¹ Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi, Yapı Kredi Yay., 2. Cilt, 1. Kitap, Ankara, 2005, s. 32- 33.

görülür. Destan metninde Göroğlu'nun Gürcistan'a ulaşabilmesi için Bedbeht dağını geçmesi gerektiğinden bahsedilir. Kafkasya'da olan bu karanlıklar ülkesi Türk tarihindeki temir kapılardan biridir. Bahaeddin Ögel ise, Göktürklerin buraya *Temir Kapı*g demelerini ve burasını, bir Türk İran sınırı olarak kabul etmiş olmalarını" anlatır.²²²

Oğuzlardan bir bölük ayrılarak Hazar – Aral arasında Siyah-kuh (Mangışlık) yarımadasına göçtüklerini biliyoruz. İslam coğrafyacıları X. yüzyılda Hazar Denizi'nin doğusundaki geniş çöl bölgesine Oğuz Çölü adını vermişlerdir. Yine bu tarih Oğuzların Müslüman topraklarına göçüdür. Oğuzların Sir-derya ile Hazar Denizi'nin kuzeyi ile Aral Gölü üzerindeki bölgeler Kıpçak işgalinden sonra Deşt-i Kıpçak adını almıştır.²²³

Ödek Gölü destan metninde Çembil'in eşsiz güzelliklerinden biri olarak yansır. Aynı zamanda Ödek kelimesi; ödeme, mükâfat, mücazat anlamlarına gelmektedir. Tarihte Kimeklerin Bayavut Kolu'na mensup olan Ödek Han'dan bahsedilir. Harzemşahlar döneminde Sultan Muhammed'in akrabasından bir emir olan Ödek han Moğol İstilas zamanında İspihan'ı (İsfahan) ele geçirmiştir. Bu dönemde Türk emirlerinin birbirlerini öldürmeleri ve iç savaşlar Moğol İstilas'ının yayılmasına neden olmuştur. Harzemşahların Sultan Melik Şah'ın ibrikçisi Anuş Tigin soyundan geldiğini bilinmektedir. Anuş Tigin ise Alp Arslan ve Melik Şah devrinde Bilge Beg ünvanlı Gümüş Tigin'in Garcistanlı bir Türk memlûkü idi. Harzemşahlar devrinin en önemli özelliği bunların bozkırda yaşayan Kıpçaklar ile onların en yakın kardeşi olan Kanklı ve Yemekler'i askeri hizmetlerde kullanmış olmalarıdır.²²⁴ Harzemşahların imparatorluğa geçişinde bu Kimek ve Kanklı Türkleri'nin katkısı büyüktür. Emir Göroğlu Destanı'nda Ödek Gölü Çembil sahrasında bulunan ve bazen beylerin av için gittikleri bir bölge olarak yansıtılır.

²²² Ögel, *Türk Mitolojisi Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar*, I. Cilt, Ankara, 2003, s. 185.

²²³ Gökyay, *Dedem Korkud'un Kitabı*, İstanbul, 1973, s. XXXIV-XXXV.

²²⁴ Faruk Sümer, *Şahıs Adları-I*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1999, s. 193-196, 223-224.

Reşidedddin'in Türklerin tarihi bölümünde yazdıklarına göre Müslüman Oğuz hükümdarı Ali Han zamanında Amu Derya'dan (Ceyhun Nehri) bahsedilir. Bu suyun sol yakasında oturan ve 40.000 atlı çıkaran Oğuzların başında Korkut Bey bulunuyordu. Metinde bu engin sularıyla tasvir edilen Tecen nehri Amu Derya'dır. Ayrıca destanda Göroğlu'nun Tecen nehrini aştıktan sonra Ceyhun şehrine vardığı söylenir.²²⁵

Bugün İran'da bir şehir olan İsfahan'ın yanı sıra Buhara da destanda Göroğlu'na ağıt yakan hanımlarının ona Buhara'nın bir dumanı diye seslenmeleri ile geçer.

Saray erkânının özellikle hanımlarının özel mekânlarına çarbağ denir. Has bahçe olarak da adlandırılabilen Çarbağ destan metninde saraya mensup kadın kahramanlarla birlikte dar mekânlardan biri olarak yansır.

Emir Göroğlu Destanı'nda yer alan makro mekân adları daha çok Kafkasya'ya lokalize edilmekle birlikte bu adların Türklerin ana yurdu Orta Asya'dan batıya göçleri sırasında taşıdıklarını söyleyebiliriz. Destanda geçen yer adları bize Oğuz çölü dediğimiz Aral Gölü ile Hazar Deniz'i arasındaki bölgede vuku bulan tarihî vakalara işaret etmektedir. Aynı zamanda destanda geçen yer adları gerçek tarihî mekânlardan ziyade itibarî yer adlarını işaret etmektedir.

3.3. Emir Göroğlu Destanı'ndaki Boy – Kavim Adları

Emir Göroğlu Destanı'nda Kalmuk, Teke – Yomut, Kızılbaş, Türkmen, Zengiler, Yezidi, İgiz ve Batur halkı gibi bir kısmı itibari olarak değerlendirebileceğimiz boy veya kavim adları geçmektedir.

²²⁵ Faruk Sümer, **Oğuzlar**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972, s. 216-240.

Orta Asya'da yurt edinen Kazak, Kırgız, Özbek gibi Türk boylarının sözlü edebiyat verimlerinde Kalmukların pek çok anlatıda geçtiğini görmekteyiz. Geleneksel düşman olarak görünen Kalmuklar, Manas Destanı'nda da geniş bir şekilde yer alır. Destanın başında Manas'ın doğumu bölümünde Kalmuklarla ilgili bilgi vardır: "*Kırgızların başbuğu Orazlı'nın ölümünden sonra Kalmuk Hanı Alevke, Kırgızistan'ı istila ederek birçok tutsak aldı.*"²²⁶ Manas Destanı, işte bu noktada Kalmukları Türk toprağından çıkarmak ideali üzerine yapılan savaşları anlatır.

Emir Göroğlu Destanı'nda Göroğlu, Ayvaz'ı Gürcistan hükümdarı Hunhar Şah'tan kurtarmak amacıyla Kamber Bey suretine girer ve çoban kılığında Gürcistan kapılarına dayanır ve kapıdaki nöbetçilere şöyle seslenir:

*"Kalmuk'a satacağım koyunum var,
Pazarda onları salmaya niyetim var.
Nöbetçiler açın kale kilidini,
Korkmaktayım önümde çok koyunum var."* [A1637-1640]

Radloff, Müslümanlarla müşrikler (Kalmuklar, Nogaylar) arasındaki karşıtlığın ve bu iki grup arasındaki savaşın sebebi olarak din ana sebep olarak göstermektedir. Ona göre bu manevi motif en eski destanın vasıflarından değildir. Bu motif XVIII. yüzyılın kanlı savaşlarından sonra destana sokulmuştur.²²⁷

İslamiyet adına Kalmuk, İran vs. topluluklar üzerine yapılan savaşlar İslam'ın Türk illerinde yayılma ve kabul edilme zamanları ile ilgilidir. Bu hatıralar Türklerin batı seferleriyle orantılı olarak destanlarda yer edinmiştir.

²²⁶ Öztürk, *Çağları İçinde Türk Destanları*, İstanbul, 1980, s.125.

²²⁷ Abdülkadir İnan, Manas Destanı'nda Görülen Muhtelif Tabakalar, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 1968, s.129. Öztürk, *Çağları İçinde Türk Destanları*, İstanbul, 1973, s. 293.

Destanda Göroğlu'nun düşmanlarından biri olarak Kızılbaşlar gösterilir ve Göroğlu'nun Kızılbaşların cezasını verdiğinden övgüyle bahsedilir: *"Göroğlu kızılbaşlardan öcünü öyle bir aldı ki, Kızılbaşlar ağlayan çocuklarına: "Göroğlu geldi!" deyince çocuklar korkudan taş kesilmiş gibi olurlardı."* [A858-860]

Yine Göroğlu beylerine seslenirken Kızılbaşlarla olan mücadelelerini över:

*"Rüstem gibi meydanda durdunuz,
Kızılbaş karşı savaştınız.
Saf altını ve cevheri ateşe verdiniz,
Daha da istediğiniz var mı yiğitler?!"* [A891-894]

Bununla birlikte Göroğlu'nun Ayvaz'ı Hunhar'ın ilinden kaçırıp Çembil'e götürmek için ikna etmeye çalışırken söylediği sözlerle karşılık olarak Ayvaz'ın bu deyişmede vermiş olduğu cevap Kızılbaşlarla Kalmuk'ların aynı topluluğu ifade etmesi bakımından önemli bir tespittir:

"Bey Havaz:

*Arkamızdan yabancılar gelmeyince,
Gelse dağlar kana doymayınca,
Gelen işte şu kızılbaşlara,
Aslan gibi kılıç vurmayınca,
Göroğlu binmem ben atına".* [A2390-2395]

Fuzuli Bayat'a göre, Tekeli – Türkmenli olmak Köroğlu'nun kimliğinde bozkır kültürüne bağlılığın ve bağımsızlığın alameti olarak gösterilir. Tekeliler, Şah İsmail'in başa geçmesinde rol oynamıştır. Onların Safevi tarikatıyla ilişkileri XV. yüzyıldan önceki zamanlara dayanmakla birlikte Anadolu'da bu boyun tarikatın propagandasını da yaptığını görmekteyiz: Şah Kulu Baba gibi... Köroğlu'nun Türkmen ve Emir Göroğlu versiyonlarında da

gördüğümüz gibi İran şahlarıyla mücadeleler ve Şiilik etkisi bu dönem tarihî olayların yansımasıdır.²²⁸

Yine Şahtar Şah'ın askerlerinin ve emrindekilerin Yezit adıyla anıldığını görmekteyiz. Ceyhun şehrinin hâkimi Şahdar Şah'ın Daniyat adlı komutanından yengesini kaçırdığı için intikam almak isteyen Göroğlu Allah'tan ve pirlerden medet dilerken şöyle seslenir:

*"Allah'a nefis için verme vesvese,
Yezitlere vursam elmas kılıçla.
Meryem ve Gıyas, ya Hızır İlyas,
Medet et ben gibi aciz kuluna."* [A381-384]

Aynı şekilde Hunhar Şah'ın askerlerinden de yezitler diye bahsedilir: *"Yezitler bunlara şaşkın şaşkın bakarak şehre kaçtılar."* [A2575] Buradan yola çıkarak yezit aslında Göroğlu'nun Gürcistan ve Ceyhun şehrindeki düşmanlarının genel adıdır diyebiliriz.

Destanda Göroğlu'nun Teke – Yomut Türkleri'nden olduğu övgüyle dile getirilmektedir.²²⁹ Hatta Göroğlu destanın sonunda yer alan ve hayatı boyunca yaptıklarını anlattığı manzum bölümde Çembil'in Türkmen ili olduğunu ifade edilir:

²²⁸ Fuzuli Bayat, **a.g.e.**, s. 116 – 122.

²²⁹ Tarihî kaynaklardan anlaşıldığına göre, Şu Destanı'nda Büyük İskender'in Türk illerine yönelmesi ve Şu hükümdarının doğuya çekilmesi neticesinde 22 kişinin çekilmeyişi bize Türkmen ve Kalaç boylarının ortaya çıkış zemini hakkında bilgiler vermektedir. Bu noktada Aryani istilasının neticesinde Talas ve Çu etrafında yaşanan Türkmen boylarının yabancı hâkimiyetine girerek yok olmaları ile alakalı olan bu rivayet gerçek bir tarihî vakaya aittir. Ahmet Bican Ercilasun, Oğuzların doğuya çekilme fikrine karşı çıkmaları üzerine Şu ve Oğuzlar arasındaki mücadelelerinin Türk destanlarında yansıdığını öne sürmektedir. Aynı zamanda Oğuz Kağan Destanı'nda da Türklerin boy taksimatları ile alakalı bilgilerde Türkmen adına rastlamaktayız. (Reşideddin'e göre Oğuzhan İran'a yaptığı bir akın sırasında İsfahan'ı alarak geriye döner. Bu sefer sırasında ordudan geri kalan Türk ailesine Kalaç adı verilir. (Reşideddin Fazlullah, **Camii't-Tevarih**, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, tarihsiz; Ahmet Bican Ercilasun, Şu Destanı Hakkında, **Türk Kültürü Araştırmaları**, Prof. Dr. İ. Yarkin'a Armağan, 25/1, Ankara, 1988, s. 30).

"Yaşadım Çembil ilinde.
Türk – Türkmen yerinde," [A5739-5740]

XI. yüzyıldan sonra İslamiyet'i kabul etmeye başlayan Oğuzlar kendilerini Müslüman olmayan kavimdaşlarından ayrılmak için Maverâünnehir'de Türkmen adını kullanmaya başladılar. Türkmen adı bu noktadan sonra Müslüman Türk manasına gelmektedir.²³⁰ Oğuz adı ile ilgili olarak yapılan çalışmaların pek çoğunda Oğuz'un okların birliği anlamına geldiği görülür. Oğuzların, her ne kadar 630 yılından sonra bu adla ortaya çıkan Töles boylarından olduğu söylene de Türk devletinin kargaşalık döneminde bir araya gelen kabileler birliği olduğu düşünülmektedir.²³¹ Ebu'l-Gazi Bahadır Han "Şecere-i Terakime" adlı eserinde Türkmenleri anlatırken, "Maverâünnehir'de oturan Türkmenlere önceleri Tacikler, Türk derdi" şeklinde bir açıklama yapmaktadır.²³²

Emir Göroğlu Destanı'nda Hızır Aleyhisselam Göroğlu'na Ayvaz'ın annesinden bahsederken şöyle der: "*Bey Havaz'ın babası Kerem Kasap denen kişiyi bul. Onun hanımı Türkmen evladı. Kendisi Müslüman. İsmi Gül Ayım'dır. Düşman eline esir düşeli 40 yıl oldu.*" [A1535-1538]

Emir Göroğlu, Türkmen ve Müslüman vasfıyla karşımıza çıkar. O Teke-Yomut (Yavmet) Türklerindendir. Çembil hakanıdır.

Tekeler, Hazar ötesi Türkmen boyu olup Yomut ve Sarıklarla birlikte Mangışlık denilen yerde yaşayan bir boydur. "100.000 çadırdan ibaret olan Tekeler, 1859 Nerv işgalinden sonra Tecen ırmağı boyuna

²³⁰ El-Cemahir fî ma'rîfet el-cehâvir'de, eskiden Oğuz Türklerinden olup Müslüman olanlara Türkman derlerdi. Bunlar Türk olmalarına rağmen, Müslümanlar tarafından Türkman yani Türke benzeyen denilirdi diye bir not vardır. Türkmanend kelimesinin ortaya çıkışı ile ilgili bilgiler.(Ramazan Şeşen, **a.g.e.**, s. 202).

²³¹ Saadettin Gömeç, Oğuz Kağan'ın Kimliği, Oğuzlar ve Oğuz Kağan Destanları Üzerine Bir-İki Söz, **DTCF Araştırmaları Dergisi**, Cilt 22, Sayı 35, Ankara, 2004, s. 116-117.

²³² Ebulgazi Bahadır Han, **Türklerin Şeceresi, (Şecere-i terakime)**, Haz. Muharrem Ergin, İstanbul, (tarihsiz).

yerleşmişlerdir."²³³ Emir Göroğlu'nun Teke – Yomut Türklerinden olduğu düşmanları tarafından özellikle vurgulanmaktadır. Ahmethan'ın kışkırtmasıyla Göroğlu'na savaş açan Zengiler Şahı Göroğlu'na yazdığı namede Teke diye seslenir. **[A5303]** Bununla birlikte Göroğlu kendisini Kerem Kassap'a tanıtırken şöyle der:

*"Aslımı sorarsan sana söylerim,
Benim Teke Türk evladı."* **[A1710-1711]**

Teke – Yavmet yani Teke – Yomut kelimesi Göroğlu'nun mensubu bulunduğu boyu belirtmek için söylenmiştir.

Destanda yer alan bir diğer topluluk adı ise Zengiler'dir. Zengiler ülkesi "*Özbek Varyantında Şahdar Şah'ın padişahı olduğu ülke olarak yer almıştır.*"²³⁴ "Jirmunski – Zarifov Zenger – Zengera'nın İran olması gerektiği fikrindedirler."²³⁵ Aynı zamanda ondan şah ünvanı ile bahsedilmesi Türk olmadığının göstergesidir. Çünkü Türkler özellikle Oğuzlar daha önce de belirttiğimiz gibi "han" ünvanını kullanıyorlardı.

Emir Göroğlu Destanı'nda yer alan boy – kavim adlarından yola çıkarak onun asıl rivayet olarak görülen Türkmen versiyonundan farklı öğeler taşımadığını ve aslını muhafaza ettiğini söylemek mümkündür. Aynı zamanda destandaki vaka örgüsünün Aral Gölü ile Hazar Denizi arasındaki *Oğuz Çölü* denilen bölgede geçen tarihî olaylarla örtüştüğünü söyleyebiliriz. Göroğlu tarihî vasıfları olan bir destan kahramanı olarak Oğuz Kağan'dan Afrayisab'a kadar pek çok Türk hükümdarından izler taşımaktadır. Bununla birlikte mitolojik kökenleri olan destanda geçen pek çok yer ve boy – kavim adları metnin gerçekliği içinde değerlendirilmelidir.

²³³ Zekeriya Karadavut, *Köroğlu'nun Zuhuru Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, Dr. Tezi, Konya, 1996, s. 72.

²³⁴ Zekeriya Karadavut, *a.g.e.*, s. 67.

²³⁵ Zekeriya Karadavut, *a.g.e.*, s. 67.

4. BÖLÜM: EMİR GÖROĞLI DESTANI'NIN TRANSKRİPSİYONU VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMASI

4.1. Emir Göroğlu Destanı'nın Transkripsiyonu

[T1] Kêdimkî eserlerdin nekil keltürüp rivāyet kılguçi söz ustiliri, söz kâniridin ünçe mervāyitka oħşaş yaltırap nūr çêçip turidiğan ibārilerni êlip çikîp tövendiki dastānni rivāyet kılidu:

[T5] “Çembil isimlik bir şeher baridi. Uniņa Ehmedħan isimlik bir padişā hōkümranidi. Uniņ hōkümü şu etraptiki 40 ға yêkin padişālarğa yūretti. Uniņ kêşida Ayħan, Künħan, Bulbulħan, Çiņgishan, Esenħan digen tācidār padişālar baridi.

[T10] Bu Ehmedħanniņ bir siņlisi bar idi, ismini Zulper Ayim, dep atışatti. U balāgetke yetken bolsimu şu ömri içide erkek çivinniņmu yüzini körmigen idi. Uniņ bir çiraylık kelişken çahār beği baridi. U ene şu bāğda 80 ge yêkin kênizekler bilen turatti, bu kênizek **[T15]** ler hemişe uniņ hizmetini kılatti. Saz çelişip, usūl oynap uniņ köñlini açatti ve öz köñlinimu hoş kılatti.

Bir küni Zulper Ayim bāğdiki tehti üstide oturup çêçini taravatatti. Şu çağda, şu bāğniņ yénidin **[T20]** Hezriti Êli Duldulini minip ötüp qaldı, uniņ bu güzel kızğa közi çüşti. “Şu ay yüzlük perî mendin bir bala tuqқан bolsa, ecep yaħşı bolatti!” dep oylap ötüp ketti.

Şu çağda u kızniņ boyı şürkünüp hāmiliđār boldi. **[T25]** Künlerdin bir küni Zulper Ayim kōliğa eynek êlip qaridi. Yüzige çüşken dāğlarni kördi. Bu dāğdin u eceplendi. “Bu nime iş?” Yüzümge dāğ çüşüp qaptu. Men tēhi yatlık bolmisam...” dep bu hāletni anisiğa éytti. Anisi yigildi. Zulper Ayim özi: “Akam Ehmedħan ataq **[T30]** liq padişā tursa, bu işni anlısa elvette maņa ahānet kılidu! Uniņ özigimu bu iş égir haķāret keltüridu!...” dep cāynamazni sêlip kiblige qarap oturup: “Hudāyā, pak perveydigāra, mēni bu hālğa sêlip şermende kılgiçe cēnimni alğın!” dep yiglap turup munācāt kildi. Kılğan **[T35]** telivi icābet boldi, Ezrā’il Eleyhisalām kēlip uniņ cēnini aldı. Bu çağda kosaqtiki bala alte aylık bolğan idi. Bala görde tuğuldi. U bala bir kumuşniņ töşügidin nepes aldı ve taşqarkı görge çikîp qaldı.

Emdi sözni Kember Vêlidin anlayli:

[T40] Hezriti Êliniņ Duldul ve başqa yilkisini baķidiğan bovay Kember Vêli digen kişi bar idi. Bir üni bu kişi qarisa bir ala baytal

görüştānlikka qarap kēivatқан. Bu iş uda birқанçe kün, birқанçe kētim tekrarlangandin keyin Bovayi Kember uniñ arқisidin marap bardı. Qarisa bu ala **[T45]** baytal bir oçuk görde paḡlandek bir oğul balini imitivatқан. Bovayi Kember, baytal balini imitip bolup özi kelgen terepke қaytip ketkendin kēyin oçuk görge kēlip qarisa, paḡlandek bir oğul bala yatқан pişānisi nūrлуқ, özi hetme kilingan, tirnaqliri élingan. Bovayi Kem **[T50]** ber balini bu hālda körüp heyrān boldı.

Bovayi Kember etrapıǵa qarap u yerde gör kēzivatқан görkeşlerni kördi. Ularnıñ kēşiǵa bērip:

- Ey görkeşler, bu kimniñ göri? Bu yerde kim yatқан? – dep soridi.

Görkeşler:

- **[T55]** Bu gör padişāhimiz Ehmedḡanniñ siñlisi Zulper Ayimniñ. Bu yerde şu kişi yatқан! – dep cavāp bērişti. Bovay görkeşlerge:

- Silerdin biriñlar bērip Ehmedḡanni bu yerge başlap élip kēlinlar! – didi. Görkeşlerdin biri Ehmed **[T60]** ḡanni başlap élip keldi. Ehmedḡan kēlip balini körüp Ḥudāniñ қudritidin heyrān boldı. Bovayi Kember Veli Ehmedḡanǵa:

- Bu gör sizniñ siñliñizniñ iken. Bu bala şu görde tuǵuluptu, emdi siz buniñǵa nime dep at қoymaq **[T65]** қi! – dep soridi.

Ehmedḡan:

- Teḡsir, bu baliǵa ózliri bir at қoyup bersile! – didi.

Bovayi Kember:

- **[T70]** Bu oğul görde tuǵulǵanlıǵı üçün ismi Göroǵli bulsun! – dep oñ қuliǵıǵa ezan қıçқirip, çep қuliǵıǵa tegbir éytti. Bovayi Kember, ala baytalni:

- Şu bala emsun! - dep berdi.

Ehmedḡan ādemlirige atni yétiletti. Balini yögekke **[T75]** orap kötertti. Şeherge kirip ahālige 40 kēçe – күндüz Ḥudāyi nezir қilip berdi.

Göroǵli ḡan ordisida ala baytalni imip çoñ boldı. Töt yaşқа kirgende Ehmedḡan uni mektepke berdi. U, mektepte yette yaşқиçe yaḡşı

oqidi. Şu künlerde **[T80]** Ehmedhan şikârğa teyyārlandi, meniş aldida u, hotuni Ezimköz Ayimğa:

- Göroğlığa yaḥşı qarigin! Uni közüñniñ qarçuğidek asra. Nime dise şuni kılip ber! – dep tapilidi. Ehmedhan Göroğlıni bek yaḥşı köretti. Uniñ **[T85]** kılıkırığa hêrislik bilen qaraytti. Ezimköz Ayim êrige:

- Emriñizni cinim bilen icrâ kılimen. Mendin ḥâtircem boluñ! – dep cavâp berdi.

Ehmedhan hotunidin ḥâtircem bulup, Ayhan, Künhan, Bulbulhan, Cingişhan, Esenhan katarlık tâcidârlar **[T90]** bilen şikârğa atlandi.

Emdi sözni Şahtar Şāhtin anılaylı: Ceyhun şehrde Şahtar, dep bir padişā bar idi. Uniñ 90 miñ leşkiri bar idi. Ŗzi zalim ve rehimsiz idi. Uniñ ceñge ügitiłgen 30 miñ nar tögisi bar idi, Ḥartumisığa²³⁶ (1) kılıç **[T95]** bağıłan 30 miñ pili bar idi. Uniñ ceñ esvāpliri nahāyiti ḥil idi. Uniñ Daniyat isimlik bir palvini bar idi. Şahtar Şāḥniñ pütün leşkirige şu başlık idi. Künlerdin bir küni u şēḥerniñ restisige çıktı. U, u yerge bir munçe ādemlerniñ bir yerge yığıłanlığını kördi. **[T100]** U, yêkin kélip u yerde kegezge sizilğan bir süretni kördi. Bu süret bir ayalniñ süriti idi, şu etrapta bu süretni körgüçilerniñ ḥeli köpi hūşidin kêtip yığıłan idi, Daniyat kélip:

Bu kimniñ süriti!– dep soridi.

[T105] Bu süretni körsitvatқан kişi burun Ehmedhanniñ aldida ḥizmet kılattı. Bu süret Ehmedhanniñ hotuni Ezimköz Ayimniñ idi. Süretniñ igisi kişilerniñ aldığa çıkıp:

- Bu sürettiki ayal Ehmed Şāḥimniñ hotuni. **[T110]** İsmi Ezimköz Ayim! – dep teriplidi.

Daniyatmu özini yoķıtıp koydı, kēyin u: “Men hayātla bolidikenmen, Ehmedhanniñ hotuni élip kaçimen!” dep kesemyād kıldı.

Ceyhun bilen Çembilniñ arılığı ḥeli yıraķ idi. **[T115]** Daniyat Ehmedhanniñ uzun muddetlik şikârğa çıkıp ketkinini anlığan idi. U, bu vaķitni ģenimet bilip, Leylîķir atlık tulparni mēnip yolğa çıktı. Bu tulpar bir künde bir

²³⁶ Pilniñ tumşuğı

aylık yolni basatti. Uniñ bedini acāyip çiraylık kēlišken çokur idi. Uniñ keddi dîviniñ süritike, **[T120]** sirti malāikiniñ körünişige oḥşaytti, yayli boynini yēpip yerge çüşken, tuviği pelekni közligen şundak bir at idi. Daniyat şu at bilen yette künde özini Ehmedḥanniñ şehride kördi. Daniyatniñ bēşi butdek, kōli çinarniñ şahliridek idi, u, şu kōliğa neyzini tutup, bēşiğa **[T125]** tilla kalkanni kiyip, heyvet bilen étini yétilep sheherge kirdi.

Göroğli özi imip çoñ bolğan ala baytalni yétilep kētip baratti. Uniñ közi Daniyatқа çüşti. U derhālla:

- Sen nimisen? Ādemmu yaki dîve, yaki cinmusen! **[T130]** Bundak heyve bilen bu yerde nime iş kılisen? – dep soridi.

Daniyat:

- Men ādemmen, bu sheherge tāmāşa üçün keldim, - dep cavāp berdi.

[T135] Göroğli uniñğa:

- Undak bolsa, kolumdiki bu ala baytalğa, sēniñ kolumdiki bu çokur aygırni çapturup alsam kandaq?! Eger sen bu işni maḥūl körsen, menmu sēni dünyādin bîhācet kılattım, – didi.

[T140] Daniyat:

- Ey bala, mēniñmu dünyāğa hācitim yok. Mēniñ bir işim bar, sen şuni kılıp bersen, atni çapturup alsañ meyli! – didi.

Göroğli:

- **[T145]** Kandaq iş u men kılıp bēridiğan – dep soridi.

Daniyat:

- Mañā Ehmedḥanniñ ḥotuni Ezimköz Ayim tokkuz kevet kiyim-kēçekke pürkünüp çıkip öz kōli bilen bir **[T150]** piyāle ussuzluk su tutup bersun, mana şu işқа uni maḥūl kılalisañ, menmu étimni étiñğa çapturup élišiñğa koşulimen. Başқа telivim yok! – didi.

Göroğli bu çağda arān yette yaşıta idi. U, buniñ yaman ğerizini tēḥi sezmeytti. Yügürüp kirip hammaçisi **[T155]** Ezimköz Ayimğa:

- Aça! Bu sheherge bir pehlivān keptu, uniñ mingen étiniñ çikiligi tizidin eşiptu, yayli yerge tēgiptu. Men ömrümde bundak çiraylık atni körgen

emesmen, u atni bir körüpla uniŋğa hūŝtar bulup ƣaldim, “ala baytalğa **[T160]** ƣapturup alay!” disem, u atniŋ igisi hēliƣi pehlivān “Sizni tokƣuz ƣedet kiyimge yōgünüp ƣıƣıp, maŋa bir piyāle ussuzluƣ su tutup bersun! Senmu ētimni ētiŋğa ƣapturival!” deydu, siz buniŋğa nime deysiz?! – dep soridi.

Ezimekōz Ayim:

- **[T165]** Balam Göroĝli! Sen bu rayiŋdin ƣayt! – didi. Göroĝli unimidi. Ezimekōz Ayimğa yalvurup yēlindi. Ezimekōz Ayim Göroĝliniŋ yalvuruŝıĝa ƣidimay:

- Ey Göroĝli balam! Sen özeŋgimu ƣildiŋ, maŋimu ƣildiŋ! Uniŋ niyiti yaman, u bu yerge su içkili **[T170]** emes, bizge ziyānkeŝlik ƣilĝili kelgen. U, Ehmedhanniŋ ŝikārğa ƣıƣıp ketkinini anlıĝan, bu pursetni öziŋiŋ yaman niyitini işƣa aşuruŝniŋ peyti, dep hisaplıĝan. Bizge uniŋdin zādi yaĥŝilik kelmeydu! – didi.

Göroĝli:

- **[T175]** Yēniŋizda mendek baliŋiz turĝanda, uniŋ sizge ziyān yetküzüşke ƣami yetmeydü! – dep yēlindi. Ezimekōz Ayim ilācisiz maƣūl boldi. Göroĝli sirtƣa ƣıƣıp Daniyatƣa:

- Attin ƣüş! – didi.

[T180] Daniyat attin ƣüşti. Göroĝli “Leylīƣir” digen bu ƣoƣur atni baytiliĝa ƣapturdi. Kēyin Daniyat ētiĝa mēnip ordiniŋ pencirisige keldi. Ehmedhanniŋ ĥotuni Ezimekōz Ayim tokƣuz ƣat libāŝƣa pürkünüp bir piyāle ussuzluƣ suni ēlip pencirige ƣıƣtı. Suni Daniyatƣa sundi.

[T185] Daniyat Ezimekōz Ayimni su bilen ƣoŝup tōt ser paĥtini kötergendek yulup ēlip tulparniŋ aldiĝa aldi.

- Ƣu! Canivar! – dep şamaldek şeherdin ƣıƣıp ketti.

Göroĝli:

- **[T190]** Vay Aƣa! – dep ƣaldı. Kēyin uniŋ arƣisidin ƣoĝlap yētelmidi. Göroĝli:

- Āh Aƣam! – dep aş ve nāndin ƣaldı. Ƙizil güldek ƣirayi samandek sarĝaydı. Bu işlar ötüp üç kündin kēyin Ehmedhān padiŝālar bilen ŝikārdin ƣaytip **[T195]** keldi. Ordisiĝa kirip teĥtige ƣıƣtı. Göroĝlini ĝemlik körüp:

- Ey balam Göroğli! Saňa kimdin nime elem yetti? Kızıl güldek çirayın samandek sarğıyiptu? – dep soridi.

[T200] Göroğli tağisinin gezep kilişidin karkatti. Şuňa u:

- Ey tağa, öz beşimdin karkimen! – dep yerge karedi.

Ehmedhan:

- **[T205]** Ey oğlum, herkandağ gunāyın bolsa öttüm! Korkma! – didi.

Göroğli:

- Sizniñ cāndin eziz köridiğan mehrivān ağıçınız, mēniñ hammaçam Ezimköz Ayimni Şahtar Şāhniñ Daniyat **[T210]** digen palviniğa olca kılıp tartturup koyğınımğa hicil bolup, şundağ sarğaydim! – dep cavāp berdi, u, bolup ötkēn işlarni toluğ bayān kildi.

Bu sözni anlığan Ehmedhanniñ tākiti - tağ boldi, gezivi örlidi. Buni Göroğlimu sezdi. Lēkin Ehmedhan **[T215]** Göroğliniñ köñlini ayap:

- Ey balam Göroğli! Bu işka hicil bolma! Mēniñ beşim āmān, özem hayātla bolidikenmen, Ezimköz Ayimdek hotundin yene neççini alimen! – didi. Ehmedhanniñ hapā bolup diliniñ çigilginini Göroğli bildi.

- **[T220]** Yeşim kiçik, özem tēhi bala. 10 yaş yaki uniñdin yukurırağ yaşka kirginimde, at üstide olturğidek bolğınimda hotunuj Ezimköz Ayimni men u eblehniñ kolidin tartip kelmeydiğan bolsam Göroğli etimni yotkivētimen! – dep ehdi kildi.

[T225] Göroğlidin bu sözni anlığan Ehmedhan:

- Ey balam Göroğli! Mēniñ Ayhan, Kūnhan, Bulbulhan, Çingişhan, Esenhandek her biri 1000 kişige teğ kelğüdek bahādir tācidār palvānlirim turupmu men Ceyhun şehriniñ üstige at sēlip baralmiğan, hālā bügünki **[T230]** künde yeşim 50 ke yetiptu. Men korkup baralmiğan yerge sen kiçik bala turup korkmastiñ bērişka kesem kildiñgu? Bu acāyip bir işku! – dep soridi.

Göroğli cavāp bermidi. Emmā kesimidinmu yanmidi. Aridin bir mehel ötkendin keyin ala baytal “Leylîkir”ğa **[T235]** oğşaş bir tulpar tuğdi.

Unin hemme yeri, hetta çokurinin hallirimu Daniyatnin etiğa oħşaş idi. Göroqli hoşal bolup bu atnin boğuziğa kök kişmiş berdi, “zerek olsun!” dep adem sütide eğizlandurdi. Ussuzliğığa töginin sütini berdi, “boyi igiz bolsun!” dep kulan emdür **[T240]** di, “tağdin ergip ötsun!” dep kiyik sütini berdi. Şu tehlitte uni rasa bir yıl bahtı. Göroqli uni minse kötiridiğan boldi.

Göroqli 11 yaşğa kirgende bu Leylîkir tulparnin üstige iger sêlip mênip sirtka çıkıp terep – terepni **[T245]** tāmāşa kildi. Emîrā ve agābirlar bilen at meşki kildi. At üstide turup ādemni – ādemge êtip tutuvêlip özini çenikturdi. Üç patman çuyunda yumulaq uç oq kuydurup uni bir – birige tekküzmeý āsmānğa êtip oynidi. Şundaq kılıp u, topbāzlık, neyzivāzlık meşkliride, u **[T250]** yerde bolsun yaki atta bolsun hemmini yênjip çıktı.

Çembilde bolsun yaki Almiliқта bolsun uninğa bu işlarda hiçkim yêtelmidi. Teripi etrapka tarqaldi. Unin mingen êtimu şundaq bir at boldiki, unin keddi dīve sūritige, sirti malāike kıyāpitige oħşaytti. Boyni erep **[T255]** yêziğidiki “d” heripige oħşaytti. Unin közi yette pelekni közleytti.

U bir künisi:

- Ey hörmetlik Ehmedhan tağa! Men yette yaş vaktimda şert kılğan idim. Emdi şu şertimni adā kiliğidin **[T260]** vaqıt yêtip keldi. Men şu şertimni adā kılsam! Tulpar êtim “Leylîkir”ni tokkuz yerdin éyil tartip tokup berse, unin, kuşkininin töpisiğe bir kubbe dügilek altun koyup zinnetlep berse, - didi.

Göroqlidin bu sözni anlığan Ehmedhan:

- **[T265]** Balam Göroqli, undağ neççe ağıçidin keçimen. Sendin keçmeymen. Sen bu peylindin yan! – didi Göroqli:

- Siz maņa pātiha bersinizmu barimen, bermisinizmu barimen. Men kılğan şertimni adā kilişim lâzim! – dep tiki **[T270]** lip turdi. Bu arida Ehmedhannin at baqarliri Göroqlinin tulparini digidek tokup teyyārliğan idi. Buni körgen bezîbir begler, emîrler: “Bêşi çon, sözi çon, bu Göroqli gepni yoğan kılğan bilen yolğa çidimaydu” dep külüp meshire kilişti. Emîr Göroqli Ehmedhannin aldidin **[T275]** çıkıp bêşiğa tilla kalpak keydi, qolığa ötkür neyze

aldı. Yene bir kılığa almas kılıç aldı. Etiğa minip “tevekkül” dep şeherdin çıķıp ketti. Körgerler uniğa duā kılışıp kaldı.

Ehmedhan ve çoñ – kiçik begler “Ah! Göroğli!” diyişip hesret çekip kaldı. Ehmedhan “Ah! Balam Gör **[T280]** oğli!” dep bir tekiyni kuçağlap yıklıdı.

Göroğli şeherdin çıķıp: “Ey Şāhtarnıñ şehri, sen ķeyerde?! Ey Daniyat digen palvān sen nede?!” dep yolğa ravān boldı.

Göroğli kētip bērip yalguzlığidin muñlunup Hudāğa **[T285]** yēlinip yıglıdı. Ussisa yamğurnıñ süyini içti, ķosiğı açsa otnıñ yiltizlirini kolap yidi. Şundaķ yol yürüp, Tecen deryāsi boyığa yetti. U, burun “Tecen deryāsinıñ üstidin uçar ķanatlıķlar uçup ötermiş, ķalğan nesre ötermesmiş, suni bek uluķ imiş!” dep anlığan **[T290]** idi. U, deryāniñ ķırğığa bardı. Tecen deryāsinıñ süyiniñ öydek yoğan taşlarnı bir – birige soķuştırup ēkitip kētivatķanlığını öz kōzi bilen kōrdı. Attin çüşüp tahāret ēlip ikki rak’et namaz oķudı. Deryādin saķ - salāmet ötüvēlişni tilep Hudāğa sēginip duālar ķıldı. Kēyin mēnip **[T295]** kelgen tulparı “Leylīķir”ğa nesihet ķılıp bu nezmını oķudı:

[T300] Sen – sen mēniñ ķanitim,
Astimğa mingen atım.
Men heķķe tapşurmuşım,
Öz ğeyretlik cān atım.

Saņa kişmiş bergenmen,
“İlikliri tolsun!” dep.
Küç - ķuvetke ērişip,
“Ētige et ķonsun” dep.

[T305] Ādem süti bergenmen,
“Köp eķillik bolsun!...” dep.
Kiyik süti bergenmen,
“Tağdin - taķķa uçsun!...” dep.

[T310] Kulan süti bergenmen,
 “Boyi igiz bolsun!...” dep.
 Töge süti bergenmen.
 “Tevezuluk bolsun!...” dep.

[T315] Bu yerdin öter boldum,
 Sendin ayirilsam suldum.
 Āmān bolġin ötkiçe,
 Deryādin öter boldum.

[T320] Sen meniñ tāza bāġim,
 Minsem tarķılar dāġim.
 Kıl ötkünçe ēhtiyāt,
 Evvel āħir yaraġim.

[T325] Özeñni hergiz bildürme,
 Birer cāndār keltürme.
 Közüñni aç, ġapil bolma,
 Düşmenlerni küldürme.

[T330] Hiç canivar bilmisun,
 Saña ġeplet kelmisun.
 Bu deryāniñ süyige,
 Kıl ayiġiñ tegmisun.

[T330] Ey canivar işit buni,
 Bizlerge mehşer küni,
 Dal boynuñdin aylinay,
 Şurap baķ cēnim buni.

dep Göroğli saklap kelgen bir parçe navât bilen bir parçe sêriķ yağni tulparniñ ağızıǵa saldı.

[T335] Tulpar Göroğlidin bu sözni anlap deryāǵa ǵarap kişnep turup közige ikki tamça yaş aldı. Kulıǵını yopurdi. Ǵêşini ǵelem, ǵuyrıǵını elem ǵıldı. Töt ayıǵını bir yerge cemlidi. Tuviǵını taǵilditip yerge urup turup şundaǵ bir irǵidiki, Ĥudāniñ ǵudriti bilen şamaldek **[T340]** uçup deryāniñ u çétige çüşti.

Göroğli deryādin saǵ - salāmet ötkinini körüp Tenrige hemdu – sanālar oǵudi. Tulpardin çüşüp, ikki rak’et şükrāne namaz oǵidi, bu işlardin kēyin yene tulparǵa mēnip Şahtar Şāhniñ şehrige ǵarap ravān boldı. **[T345]** Neççe kēçe – kündüz yol yürüp, Ceyhun şehrige yēkin keldi ve şherni aylinip kördi.

Bu şehir şundaǵ çoñ idiki, ettigende bir dervāzidin kirgen ādem namazşam bilen ǵızıydıǵan bāziriǵa baratti.

[T350] Göroğli şherni bu hālda körüp, şherge kiriştin burun Ĥudāyitaālaǵa munācāt ǵıldı. Ötken enbiyā ve evliyālarnı şipi keltürüp turup bu nezmını oǵudi:

İsmiñdin örgiley yaratǵan Allā,
Medet bergin mendek ġerip ǵuluñǵa!
[T355] Göroğli der: “Mēni kilmiǵın resvā”,
Medet bergin mendek ġerip ǵuluñǵa!

Ġeripmen bu yerge maña yok esrar,
Musāpirmen sendin özge kimim bar.
Ėtiñdin aylinay yaratǵan Ceppār,
[T360] Medet bergin mendek ġerip ǵuluñǵa!

Ǵöñlümde yoktur zerriçe ǵara,
Asiylerge irursen puştı pāna.
Teseddūǵ nāmiñǵa ya Rosulillā,

Medet bergin mendek ğerip ҡulunġa.

[T365]

Ümidim bar heġtin taŋla şapāet,
Hemme yigilġanda bolur ҡiyāmet.
Hudāniġ dosti ya Rosul Ehmed,
Medet bergin mendek ğerip ҡulunġa!

[T370]

Bu çöllerde meni ҡilmiġin heyrān,
Köŋlüm giryāndur baġrim hem beryān.
Ababekri Sidiġ, Ömer ve Osman,
Medet bergin mendek ğerip ҡulunġa!

[T375]

Ümit eyler sendin barçe musulmān,
Kolum tutġin bu dem veġtim perîşān,
Mertlerniġ pîri ya şāh – i merdān,
Medet bergin mendek ğerip ҡulunġa.

[T380]

Uşbu çöl içre kördüm lālizār,
Lālizār içre menmu bîķarār.
Heġiķi dostum digey çariyār,
Medet bergin mendek ğerip ҡulunġa.

[T385]

Hudāyā nepis üçün salmiġin vesves,
Yezidîlgerge ursam şemşir – i almas.
Meryem hem Ğiyās ya Hızir İlyās,
Medet bergin mendek ğerip ҡulunġa.

Ümit bilen dertni éytip yükündüm,
Terehhüm vaġti dep yādek püküldüm.
Kiriķ çilten 12 imām sēġindim,
Medet bergin mendek ğerip ҡulunġa.

[T390] Göroğlı der, kökke yetti piğānlar,
Duādin köreyin emdi nişānlar,
Yeryüzide yatқан uluğ insānlar,
Medet bergin mendek ğerip kulunğa!

Göroğlı munācātni tūğitip ikki rak'et namaz okıdı. Namazbamdattin kēyin yolğa çıķıp şeherge yēķin **[T395]** keldi. U şeherniñ her bir dervāzisini 60 yēzidî baķar idi. Göroğlı dervāziğa yēķin keldi. Sēpil üstidiki yēzidîler Göroğlıni kōrdi. Ķarisa u kēlišken bir yigit. Sodiger dey dise, arķisida yūki yok, şāhzāde dey dise arķisida leşkerliri yok. Yolavķi dey dise beşida altun **[T400]** tāci bar. Bular şu ehvālda turğanda Göroğlı oñ Ķoliğa neyzisini sol Ķoliğa Ķiliķini ēlip ētini oynitip şeherge kirip ketti. U, şundaķ, bir mezgil yūrgen idi. Aldiğa bir ērik uçridi. Ēriķni yaķilap bērip bir Ķaribāğni kōrdi. Uniñ tamliriniñ hemmisi Ķizil altundin **[T405]** idi. U ēriktiķi su sūngüĶtin şu Ķarbaķķa kirip ketti. Göroğlı tulparniñ üstige çıķıp baķķa Ķaridi. U, bāğ içidiki bir teħitte Ezimķōz Ayimni bir kiĶik balini tutup oynitip olturğan hālda kōrdi.

Göroğlı Ezimköz Ayimniň kətip ƣalğiniğa 4 yıl **[T410]** bolğanlığını eslidi. Uniň ƣolidiki bala yəzidî əri Daniyattin bolğan balılığını pəmlidi. Uniň ƣeşida, 7 yaşlıƣ yene bir ƣız balimu bar idi. Bu ƣız Daniyat digenniň burunƣı ƣotunidin bolğan bala idi.

Göroğliniñ ğeyriti cūş urdi, “çu!...” canivar **[T415]** dep étini divitken idi, at tamdin uçkandek sekrep ötüp bāğniñ içige çüşti.

Ezimeküz Ayım Göroqlini körüp tonidi:

- Ey oğlum! Səni köridiğan kün bar iken! – dep yığlidi.

[T420] Göroğli:

- Ey Aça! Bu yığlaydığın vaxt emes! Tur orniñdin, men səni bu yerdin əlip kət看kili keldim! – didi.

Ezimeküz Ayim:

- Men Ehmedhanniñ qolidin acrap ketkili üç yıl **[T425]** ötüp 4 yılğa kadem bastı, emdi u mēni kandak kōnli kōtirip kobul kilidu! – didi.

Ezimeküz Ayimniñ sözini anlığan Göroğlu:

- Sen kızılbaşka sunçilik bérilip kettiñmu! – didi gezep bilen.

[T430] Ezimköz Ayim yığlap turup:

- Men ācizmen, sen maña mundaķ tene tiğini salgıçe ҡoluñdıkı almas ҡiliç bilen birnila ur, vapāsiz dunyādin kētey vabāli özemge! – didi.

Göroğliniñ uniñğa içi ağridi. Gezividin yēnip **[T435]** uniñ yēnidiki 7 yaşlıķ kızni yerdin des kötürüp atniñ aldığa ēlip “çu!... canivar” dep ētini divitti, at irgip çaribāğdin sirtķa ııktı.

Ezimköz Ayim öz sāyisidin hürküp:

- Ey Daniyat! Sēniñ cāndin ēziz ҡiziñni Göroğli **[T440]** kēlip mendin tartip ēlip ketti! – dep vaķiridi.

Daniyat bu ıağda hoylidiki teħtte dunyādin bīgem ħiyāl sürüp yatatti. U Ezimköz Ayimniñ āvāzini anlap ornidin des turdi, yēnidikilerge ıarap:

- Nağra – kānay, sunay tartıñlar! – dep emri **[T445]** ııldı. Azğina vaķit içide 40 miñ yēzidīni teyyārlap bu ıoşunğa özi baş bolup “Leylīkir” ētini mēnip Göroğliniñ izidin ıoğlap mañdi. U yolda Göroğliniñ ıarisinimu körmigendin kēyin öz – özige: “Men uni hiç yerde tutalmisam Tecen deryāsiniñ boyida tutimen” dep şiddet **[T450]** bilen yürdi.

Bu ıoşunlar Göroğlini izmu – iz ıoğlap Tecen deryāsiniñ boyığa kelgende yētişti. Daniyat Göroğliniñ arķisidin:

- İgisiz mal yok, tikensiz yol. Sen Göroğli **[T455]** digen oğri, ıışiniñ yurtığa kēlip tinç ketmey balamni ēlip kēçipsen! – dep haķāret bilen vaķiridi. Göroğli ētiniñ bēşini ıayturup turup meğrurluķ bilen:

- Ey Daniyat digen oğri, men cuğan bērip, ıız ēlip ıaçtim, hemme yēzidīler küçün yetse mendinmu ıiziñni **[T460]** tartip al! – dep bu nezmini oķidi:

Erzim yetsun pelekke,
 Ėelibe çüşsun melekke.
 Men bu yandin, sen bu yandin,
 Kelgin erler yekke – yekke.

[T465] Çıkkan yêriñ ğariler,
Mingenliriñ tulpariler.
Cāndin keçken telepkārlar,
Kelgin erler yekke – yekke.

[T470] Üstige kurgan çedirler,
Aldıñda bardur édirler.
İn'am alğan baturler,
Kelgin kēni yekke – yekke.

[T475] Özini men – men digenler,
Şahtar nēnini yigenler,
Tömür savut keygenler,
Kelgin kēni yekke – yekke.

[T480] Nām talişip alğanlar,
Bir – birige öpke kılğanlar,
Yuguruk atlar miñgenler,
Kelgin begler yekke – yekke.

Uruş kiliñ kēçe – kündüz,
Tāmāşani körsun yultuz,
Sizler köp men bir yalguz,
Kel baturler yekke – yekke.

[T485] Tāmāşani körsun beg - ħan,
Bunda aqsun kēpkizil kan,
Taġu - taşka köçsun tumān,
Kelgin erler yekke – yekke.

Sizler köpsiz, reste – reste,

[T490] Bu uruşta men bir yekke,
Men bir ğerip dil şikeste,
Kelgin begler yekke – yekke.

[T495] Hudā kimge bëredur,
Kim meydānda öledur,
Kimni kimler süredur,
Kelgin begler yekke – yekke.

[T500] Katta sepler, katta tursun,
Tuğ – bayrakni yerge kıysun.
Tāmāşani şunda körsün,
Kelgin begler yekke – yekke.

Göroğli beg heķni derler,
Meydān ara inġrar şîrler,
Cāndin keķken batur erler,
Kelgen ķeni yekke – yekke.

[T505] Kızılbaşlar Göroğliniñ nezmisini anlap derhāl meslihet ķilişti. Āġiri hemmisi: “Buniñ aldıġa birbirlep barsaķ, bu hiķbirimizni āmān kıoymandıġandek turidu. En yaġşisi hemme tereptin birdek hucūm kılip, otturiġa ėlip kıorşap tutaylı!” diyişti. Daniyat baş bolup, töt **[T510]** tereptin Göroğliġa kıarap at kıoydı. Göroğlimu düşmenliri kıaysi tereptin evel kelse şuniġa tiġ sėlip, kıoydek sürüp, bōridek kıoġlap “Allāhu Ekber!” dep kıattıķ cen kııldı. U ėtidin ķüşüp bir demmu arām almay bir kėķe – kündüz ėlişti. Levliri kıurıdı. Peyliri kıirişti. Birni öltürse **[T515]** uniġa oni taşılinatti. Yėzidîlerdin tirik kıutuluşķa uniġ kōzi yetmidi. Hėrip - ķańķap tulparniġ bėşini kıayturdı. Tecen deryāsi teripige kıaritip ėtini kıoyup berdı. Tulpari Tecen deryāsiniġ kıirġiġiġa yetkende Göroğli tenriġe sėġinip ėtini “ķu canıvar!” dep divitgen **[T520]** idi, tulpar töt ayiġini bir yerge cuplep birla irġip deryāniġ u teripige kıuştek kėlip

çüşti. Göroğli deryāniñ u kētiğa saķ - salāmet ötkenligini körüp Tenrige şükri kildi.

Daniyatmu öziniñ tulpariğa işinip deryāğa ķaritip **[T525]** çapturğan idi, deryāniñ otturisiğa kēlip çüşti. Suğa çöküp deryāda ğerķ boldi.

Göroğli bu ehvālñi körüp, étiniñ bēşini Çembilge ķaritip koyuvetti.

Emdi sözni Ehmedħandin anļayli:

[T530] Ehmedħan Göroğli ketkenden kēyin uniñ derdi pirāķida yiglap közliri kızardi. “Kaysi tereptin ve kaçan kēlidikin!” dep ķarap telmürüp hardi. Āħiri u 300 ķurendazni yigip ularğa pal saldurdi. Ķurendazlar Ehmedħanğa:

- **[T535]** Yalguz ketken Göroğli 7 yaşıķ bir kızni atniñ arķisiğa olturguzup bēlige tēnip, kızil ķanniñ içide kēlivatidu! – dep ħever kılišti.

Ehmedħan:

- Vay, balam Göroğli keptu. Ķēnu hemminlar, uniñ **[T540]** aldığa çıķınlar! – dep emir kildi. Özimu ķēşidiki şehzāde ve emirlerni 7 yaştin 70 yaşıķe bolğan barlık şeher ahālisini caka bilen yigdurup, bille ēlip Emīr Göroğli kēlidiğan terepke aldığa çıķışti. Aridin ħēli uzun vaķit ötkenden kēyin Göroğli 7 yaşıķ bir kızni **[T545]** étiniñ keynige mindürüp yētip keldi.

Göroğli şeher dervāzisiniñ aldığa yetip kelgende Ehmedħan başlık hemme çoñ – kıçık étidin çüşüp:

- Harman törem! – dep uni ğelibisi bilen mubāreklidi.

Ehmedħan Göroğli üçün bir saray binā kıldurup, **[T550]** uniñ mehmāñhānilirini tilla bilen zinnetlep içini ķendil ve şamdan panuslar bilen yorutup zilçe - gilem bilen yasap koyğan idi.

Göroğlini şu mehmāñhāniğa başlap ēlip kirdi. Göroğli bir neççe kün u yerde arām alğandin kēyin **[T555]** sirtķa çıķıp Çembilni seyli ve tāmāşa kıldi. Şu künler niñ biride bir keçisi tün yerimida uniñ ķuligiğa tunluktin bir āvāz anļandi, u közini ēçip:

- Uruñdin tur! Ey Göroğli! – digen sadāni anļlidi. Göroğli ornidin turdi. Uniñ közige şu yerde **[T560]** Ĥizir Eleyhisselām 40 çiltin, 12 imām

köründi. Ular Göroğliniñ kēşiğa kirip uniñ hekkige duā kildi. Öyni ipar – zeper puruği qaplığan idi. Ular Göroğliniñ dolisini eçip 7 yêrige bir – birlep mohiri basti, kēyin ular:

- **[T565]** Ey Göroğli, sēniñ Allādin nime teliviñ bar? Bolsa digen, tartinma!- didi.

Göroğli:

- Ey pîr – i buzrukvârlar, mēniñ ata – bovilirimdin tartip muşu şeherge padişā bolup ötken. Emmā ularniñ **[T570]** hiçbiridin hiç kandeğ yaḥşî nām ve nişān qalmidi. Ölgen hamam ular untuldi. Meniñ üç telivim bar: 1- Dañqim etrap - etrapqa tarkalsa, şöhritim ālemge yēyilsa. 2- Ömrüm uzun bolsa. 3- Duniyāda maña küç cehettin hiçnerse barāver kelmise, - didi. Bularniñ hemmisi Hudāyitaāladin **[T575]** uniñ teleplirini tilidi. Uniñga Hudāyitaāla 120 yillik ömür atā kildi. Hızir Eleyhissalām uniñga telepliriniñ icādet bolğanlıgini yetküzdi.

- Her vaqıt bēşiñga birer müşkül iş kelse, şu hamam bizni kıçkırsañ biz kēşiñga hāzir bolimiz! – dep **[T580]** duā kılip közdin ġāyip boldi. Göroğli ornidin turup tahāret ēlip ikki rak’et şukrāne namaz ötidi. Etisi turup tağısi Ehmedḥanniñ aldiğa kirdi.

- Ey tağa! Emdi maña pātihe bēriñ. Men İspiḥan tereplirige bērip çen kılip, kıliçvazlık kâ’idilirini **[T585]** üginip kēley! – didi.

Ehmedḥan:

- Maña sēniñsiz yaḥşilik yok! – dep unimidi.

Göroğli kaytip çikip tulparini igerlidi, yette yerdin ēyil tartti. Kuşkuniniñ üstige bir kubbe altunni **[T590]** koydi. On qoliğa neyze, çep qoliğa almas kıliçini aldı. Bēşiğa tilla qalpakni keydi. Çembildin İspiḥanğa qarap yolğa çıktı. Çembil bilen İspiḥanniñ arılığı ḥēli uzun mañidiğan yol idi. Göroğli kētip bērip, öziniñ yalğuzlığığa qarap körli buzuldi. Bu munācetni nezme bilen **[T595]** okıdi.

Bizge kayda el emdi,

Rehme kılğan sen emdi,

Min bir ismin h rmiti,
Medet bergin sen emdi.

[T600] Taĝam yiglar m h- i s l,
Bendem diseĝ kolum al,
Ya k diri Zulcal l,
Medet bergin sen emdi.

[T605] Eyligin bizge rehmet,
Nisip etkin şap et,
Peyĝember Rosul Ehmet,
Medet bergin sen emdi.

[T610] Saĝa boldum telepk r,
Kilĝin m ni sevepk r,
Dostum digey  ariy r,
Medet bergin sen emdi.

[T615] şem'i  m m – i E' zem,
 mmetlerge musellem,
B şim silap m niĝ hem,
Medet bergin sen emdi.

Kolumda şemşer almas,
Emdi y rmisem bolmas,
Yapirim H zir  ly s,
Medet bergin sen emdi.

[T620] Medet tiler ĝerip ten,
Neps – i hav ĝa y kin men,
Kolum tut Kiriķ  ilten,

Medet bergin sen emdi.

[T625]

Könlümde yoktur arām,
Köterdim men batur nām,
Yapirim 12 imām,
Medet bergin sen emdi.

Elkise, Göroğli bu munācetni tügitip “Leylîkir” tulparığa mindi. İspihaŋğa qarap yolğa çıktı. Uniñ tul [T630] pari şamaldek ğuyuldap mañdi, deşti – çöllerni kezdi, yette künde İspihan şehrige yêtip keldi. İspihanmu öz zamānisığa yarişa nahāyiti çoŋ şeher idi. Bu dervāzidin kirgen ādem u dervāziğa yetkiçe saķ bir kün yol mañatti.

Şeher dervāzisini baķidiğanlar bir yaş yigitniñ [T635] özlirige qarap kélivatķanlıĝını kördi. Bu yigit ularniñ köziĝe yolbars bileklik, ķaplan yüreklik, Rustem süpetlik, ay yüzlük, şirin sözlük, kiyik közlük, serātan yultuzluk, senüber boyluk, zerepşan moyluk, (burutluk), perişte ğuyluk, yaş balidek kukulluk, tilla tācilik bolup köründi.

[T640] Uniñ ķolida neyze, tigide “Leylîkir” tulpari bar idi. Kōrinişidin 20 – 21 yaşteķ idi. Dervāzivenler uni tāmāşa ķilişip turganda u, dervāzidin kirip ketti. Dervāzivenler ömrinde undaķ yigitni körmigenligini his ķilişti. Uniñ pişānisidin nūr yeĝip turatti.

[T645] Göroğli şu teĝlitte etigende rigistāŋğa kirip bardı. U hiķkimge sirini éytmay bu şeherni bir neççe kün aylandı ve tāmāşa ķildi.

Bir kūnisi uniñ aldıĝa 12 yaşlarda bir yigit bir munçe kişiliri bilen seyli vaķtida çıķip keldi. Gör [T650] oĝli:

- Bu kimniñ oĝli! – dep soridi. Bir yigit uniŋğa:

- Siz sorimaŋ éhtiyāt ķiliŋ, tiliŋiz köyidu, tikilip ķarimaŋ, köziŋiz oyulidu. İspihan şehriniñ Ğaldār [T655] ğan isimlik palvini bar, u, İspihandiki hemme palvānlarniñ çoŋi ve küçlüĝi. Bu baliniñ ismi Hesenĝan bolup ene şu Ğaldārĝan digenniñ oĝli! – dep çüşendürdi. Göroğli:

- Ey yaḥşı yigit rehmet saḡa. Men neççe künden **[T660]** bəri muşundaḡ bir iş tapalmay yürgen idim! – dep kélip Hesenhanni töt ser paḡtını kötergendek yolup tulparniḡ aldıḡa aldı. “Çu... canivar!...” dep “Leylîḡır”ni koyup berdi. At şeher koçiliridin ğuyuldap çıḡıp ketti. Yetti künde Çembilniḡ sehrâsiġa çıḡtı.

[T665] Emdi söz işitmek kerek Kûhîḡap padişâsiniḡ kızi Aġa Yunus Perîdin:

Aġa Yunus Perî, Kûhîḡap padişâsiniḡ kızi idi. Uniḡdin yette ḡat Kûhîḡaptiki dîve – perîlerniḡ hemmisi ḡorḡatti, dadisimu, özimu bularġa hökümrân idi. Bir künisi **[T670]** mana şu Aġa Yunus Perî, altun teḡt üstide olturup, öziniḡ beḡti iḡbâlini sinap rem saldı, u: “Buniḡdin kâyınmu Ĥudâ maḡa dölet, beḡti – teley ata ḡılamdu? Yaki dölitim ḡolumdin kêtıp özemni nes basamdu?” digen oyda idi.

[T675] Remde u, 21 yaşlıḡ bir yigitni kördi. U 12 yaşlıḡ bir balını étiniḡ aldıḡa mindürgen hâlda kêtıp barattı. Beşida altun tâc, ḡolida neyze ve ḡiliç bar idi. Pişânisidin nûr yeġip turattı. 12 yaşlıḡ oġulmu şundaḡ nûrânî ve şundaḡ çiraylıḡ idi. Aġa Yunus Perî öziniḡ beḡti **[T680]** iḡbâlini Göroġlıda kördi.

Aġa Yunus Perî Göroġlıniḡ ḡeddi ḡâmitini bir körüş bilenla özini yokıtip âşıḡ bolup ḡalġanlini sezdi.

U derhâl Kûhîḡapniḡ dîve – perîlirini yiġdi.

- **[T685]** Ey dîveler ve perîler men rem salġan idim, bir sehrâda bir yigitni kördüm. U yigit 12 yaşlıḡ bir balını çoḡur étiniḡ aldıḡa mindürüp aptu, uniḡ pişânisidin nûr urġup turidu, men şu yigitni bir körüş bilenla uniḡa âşıḡa bîḡarâr boldum, iḡtiyârim ḡolumdin ketti. Emdi **[T690]** men bérıp şu yigit bilen nikâlanmaḡçımen! – didi.

Aġa Yunus Perîniḡ Ḳuzzat dep atilidiġan bir taġisi bar idi, u:

- Ey méhribân sıḡlım Aġa Yunus Perî, sen bu peyliḡdin yan! Âdimizât digen arân 50 – 60 yaş ömür **[T695]** köridu, ölidu, biz bolsaḡ uzun

ömür körimiz, egerde sen uniñ nikâhiğa çüşkiniñde arañlarda perzent bolup qalsa hemme eğirçilik saña çüşidu, këyin puşaymāñğa qalisen! – didi.

Ağa Yunus Perî:

- **[T700]** Heliğu, u, 50 – 60 yıl ömür köridiken, men uniñğa tigip bir kēçe hemrā bolup, ölüp ketsem ārminim yok! – didi.

Quzzat, Ağa Yunus Perîge:

- İhtiyār özende siñlim, meslihet soriduñ, özi **[T705]** mizniñ köñlidikini diduq. Men bir til muyimni berey, bēşinğa kün çüşkidek bolsa derhāl otqa sal biz sēni izlep tēpip yardım qilimiz! – dep bir tal moyini berdi.

Ağa Yunus Perî u moyni yaqisiğa tikivaldi. Kēyin u öziñin altun tehtini, çar – i bāğliri, çedir barigāli **[T710]** rini köçürüp dīvilerge kōtertip Çembilniñ sehrāsiğa kēlip tohtatti. Bāğniñ Göroğli kēlivatқан tereptiki dervāzisini nahāyiti obdan bēzetti. Eslidimu u bāğniñ tamliri kēsek altundin, miviliriniñ dereqliri kümüştin, yupurmaqliri zumurettin idi. Mivilermu her qıl renge **[T715]** cilvilinetti.

Bu bāğda yene altun kepezlerde şatūtiler sayrap turuşatti, uniñ āvāzi pütün bāğni qaplığan idi. Bāğniñ otturisiğa bir altun teht ornitilğan bolup, uniñ yēniğa Göroğliğa mehsūs atap yene bir teht qoyulğan idi. **[T720]** Bu tehtmu altundin bolup u, göher ve almaslar bilen zinnetlenen idi, bāğniñ bu dervāzisiğa kēnizekliridin 40 ni tallap qoydi, ularğa:

- Qaçanki bu dervāzini birersi qaqsā, “sen kim?!” dep soranla, “Göroğli!” dise eçip aldiğa çıqınlar! Hem **[T725]** maña qever qılınlar! Bolmisa açmanlar! – dep permān berdi.

Emdi sözni Göroğlidin anılayli:

Göroğli İspihan çölliridin çıqip, Çembil deştige kirdi. Uniñ aldida Hesenhan baridi, u, tulpar üstide kētip bērip ussidi: “Uşbu çeksiz bayāvanda **[T730]** maña hāzir bir ayaq su, bir ilim nān bolsıgu!” digen arzū bilen yolini davām ettürdi. Bir çağda uniñ közige bu deştide bir şeher köründi. Göroğli bundak şeherni tēhi körmigen idi.

Altundin qilingan tamliriga qarap Goroqlinin koz **[T735]** liri caknidi. Goroqli: "Men bu yerdin otkende bu yerde bundak yasidak seher, zinnetlik baglar yok idigu! Bu yerde acayip seher ve baglar peydā boluptu, ehtimal men uni kormey otup ketken bolsam kerek, emdi kirip icini korup otey. Seher bolgandin keyin elvette der **[T740]** vazisi bardur" dep qaridi.

Unin kozige tesevur qilginidin artuk zinnetlengen bir dervāza korundi. U, bu dervāziqa kelip halkisini qakti, dervāza icidin:

- Kimsen! – digen āvāz keldi.

- **[T745]** Men pekir Goroqli!- dep cavāp berdi Goroqli.

40 kenezek dervāzini eçip "harman!" dep aldiqa ciki. Goroqli ularnin baslamçiligida sheherge kirdi, seher koçilirinin ikki çetige altundin mivilik derhler **[T750]** tikilgen idi, unin miviliri pişkan bolup, muzdin soğak, heseldin tatlik ve yağdin temlik idi, Goroqli bu mivilerdin yep usuzluğunu kandurdi. U yerdin yürup bir cüp altun tehtnin keşiqa keldi, unin birside bir perizāt yatatti. Bir munçe kenezekler unin hizmitide idi.

[T755] U perizāt Goroqlini korup eçillik bilen ornidin turdi.

- Harman törem! – dep Goroqlinin qolidin Hesenhanni aldi. Derhāl yenidiki tehtke tekliپ kildi. Goroqli tehtke cikip çiraylik selingan katmu - kat toşeklernin **[T760]** üstide olturdi. Kenezekler unin aldiqa her hil miviler bilen hilmu - hil taamlarni elip kelip koydi. Goroqlini ta'am yiyişke tekliپ kildi. Goroqli:

- Ey melikem, özüniz kim – dep soridi. U, melike:

- **[T765]** Menin kimligimni sorap nime kilisiz? Konilar evvel taām, keyin kalām yeni söz, deptiken. Taāmga ve mivelerge qol tekküzup berin! – dep tekliپ kildi.

Goroqli:

- Men sizin kimliginizni bilmey turup, taām **[T770]** yimeymen! – didi.

Ağa Yunus Perî tavazzu bilen turup:

- Men 7 - Kûhîkapnin padişāsiniñ kizi Ağa Yunus Perîmen! – dep özini tonuşturdi.

Göroğli:

- **[T775]** Siz nime seveptin bu yerlerge kélip qaldıñız?! – dep yandurup soridi.

Ağa Yunus Perî:

- Siz bilen nikâliniñ üçün keldim – dep Göroğlini palda körgenligini bayân kıldı.

[T780] Göroğli:

- Men bu terepke hotun éliş üçün emes, ceñ kıliş üçün çıqqan idim. Siz bilen uçaştım, meqsidiñizni çüşendim. Bu söziniñ rāst bolsa men siznile öz yurtumğa élip bérıp, ahāliğa 40 kéçe – kündüz toy – tāmāşa kılip **[T785]** bérıp özimizniñ qa'ide yosuni bilen nikāhimğa alay! - dep cavāp berdi.

Ağa Yunus Perî Göroğliniñ bu teklivige köndi. Göroğlimu taām yidi. Kèyin yolğa çıkişqa teyyārlandı. Ağa Yunus Perî mulāzim ve kénizekliri bilen çaribāğ ve **[T790]** tehtini ata – anisi kèşiğa yanduruvétip, özi kélip Göroğliniñ étiniñ arkisiğa mingeşti.

Göroğli Hesenhanni atniñ aldığa aldı, Ağa Yunus Perîni uzitip koyuşqa qalğan kenizeklerimu birla yumılap kepter süritige kirip **[T795]** uçuşti. Göroğli bu işlarni körüp heyrān boldi. Étini “çu!” dep divétip Çembilge qarap ravān boldi.

Emdi sözni Ehmedhāndin anılayli:

Ehmedhan çor – kiçik hemme erbaplırini yigip ularniñ aldida bir pal saldurdi, palda yalguz ketken Gör **[T800]** oğliniñ tulparniñ aldığa bir oğul balini, arkisiğa bir perîzātni mindürüp kélivatqanlığı bilindi. Uniñ üstide perîzātniñ kénizekliri kepter süritide uçup kélivatqanlığı melūm boldi.

Ehmedhan ve uniñ emîrliri paldin melūm bolğan **[T805]** bu işlarğa heyrān boluşti. Ehmedhan:

- Mèniñ balam Göroğli qayıtip keptu! – dep barlıq emirliri, sipahliri ve şèher ahālisini élip uniñ aldığa çıktı.

Göroğli yétip kelgende:

- **[T810]** Harman törem! – dep hemmisi kélip körüşti. “Yalguz ketken Göroğli bir oğul bala bilen bir perîzātni élip keptu” dep aval şèher

helkiğe, andin keyin bu hever pütün etrapka tarkaldi. Ular sheherge kirgendin keyin, Ağa Yunus Perîni sheher helkiğe 40 kêçe – kündüz **[T815]** toy – tāmāşa kılıp bérıp, Göroğlığa nikā kılıp koydı.

Hesenhan digen balini Göroğlı nahāyiti yahşı köretti. Umu Göroğlıni “atam” didi. Göroğlımu bu oğulni “balam” didi. Şundaķ kılıp bu ikkisi amraķ ata – bala boluşti.

[T820] Şuniñdin keyin Daniyatniñ kızınımu Göroğlığa nikālap berdi. Göroğlıniñ Kûhîkaptin kelgen Ağa Yunus Perîni nikāhiğa alğanlığını anlığan Miskal Perîmu kênizekliri bilen kélip Göroğlığa çuşti.

Bu toyni anlap “Bāğ – i İrem”din Gülnar Perî digen **[T825]** kız kélip Göroğlığa özini nikā kıldurdi. Perîzāt ve ādimizāttin bolup, u arķa - arķidin tokkuz hotun aldi. Bu hotunlarniñ seniti Göroğlıniñ döliti bilen yaşnap güllidi.

Yurt kattiliri, çoñ – kiçek hemmisi bularniñ **[T830]** seltenitige “tehsîn – āpirin” didi, heyrān qaldı, ularniñ devliti künden – künge ziyāde boldı, insān qedimi yetmigen yerge āvāzi, dañķi – şöhriti tarkıdı.

Şu künlerniñ biride Göroğlıniñ tağisi Ehmedhan bir çuş kördi. Uniñ körgen çuşı mana mundaķ idi: **[T835]** “U bir igiz tağniñ üstidin yıkıldı.” Etisi bu çuşni yekınlıridin birige eytti. Uniñğa tebir bergüçi kişi uniñ çuşını:

- Şāhliķ sendin başķa kişige ötüp kétidu! – dep öridu.

[T840] Ehmedhan bu tebirni anlap Çembilniñ çoñ – kiçek lirini yığdı. 40 kêçe – kündüz toy bérıp, - padişāliķ yatķa ketkiçe saña qalsun, - dep Göroğlığa ötünüp berdi.

“Kimniñ devri, Emîr Göroğlıniñ devri!” dep koçılarda nağra kānay – sunay çélinip, oyun – tāmāşa kılinı.

[T845] 25 yeşida, altun tāci beşida 40 tācidār emîr ömrālar yenida, Göroğlı Çembil shehrige padişā boldı. Uniñ devride Çembil şundaķ āvat boldiki, uniñ terep – tereplirige kel’eler sélindi. Kel’e sèpilliriniñ igizligi 40 gulaç kenligi 20 gulaç kéletti. 200 qubbiliķ bir qorğan saldurdi. **[T850]** Bu, sheherniñ otturusiğa toğra kéletti. Uniñ üstige çıkıp yıraķķa qarısa köz yetken yerdiki hemme nersini körgili bolatti. Uniñ üstige “Bāğ – i İrem”ge bergüsiz

lalizārlik ravaḵ saldurdi. Mana şu yerdin her kim Çembilni bir körse, yene bir körüşni arzū qılatti.

[T855] Bu künlerde, Göroğli kèyerge leşker tartip barsa, uni almay kaytmatti. Göroğliniñ yürüşliride almaḵ bar, kaçmaḵ yok idi.

Göroğli kızılbaşlarniñ edivini şundaḵ berdiki, kızılbaşlar yığisini tohtitalmiğan balisiğa: “Göroğli **[T860]** keldi!” disila qorḵup yığidin tohtaydığan hālğa keldi.

Göroğli tokḵuz ḥotun alğan bolsimu ularniñ hiç biridin bala yüzini körmidi. Şuniñ üçün u, Hesenḥanni cāndili bilen:

- Mèniñ izimni očürmeydiğan balam! – dep **[T865]** terbilidi.

Hesenḥanmu uni atam dep östi. Ular Çembilde beş – alte yılñi bayāşat ötküzdi. Göroğli bu yerde bir meyḥāne saldurdi. U, öz yènidiki her biri 1000 kişige hökümi ötidığan kişiliri bilen künde bir vaḳit **[T870]** meyḥāniğa kirip şarap içetti.

Bir küni Göroğliniñ meyḥānida olturğan 40 miñ kişilik serdārliřiğa közi çüşti. U, koliğa altun tarilik setarini èlip: “Ey yigitler, arzū – ārmāniñlar barmu?!” digen mezmündiki bu nezmini oḵudi:

[T875] Söz eyturmen bugün emdi yüz alvan,
Bu döletni bizge berdi heḵ - mevlān.
Çembil belde sürdiñizler köp devrān,
Arzū – ārmāniñlar barmu yigitler?!

[T880] Uruş bolsa şirin cāndin keçtiñlar!
Yèzidilerge neyze, oḵya saldiñlar.
Mehbūb güzel kızlarni hem ḵuçtiñlar,
Yenimu ārmāniñlar barmu yigitler?!

[T885] Geyrilerge kèpendin ton piçtiñlar,
Düşmenlerniñ yürek – baḡrin teştiñlar.
Su urniğa isil şarap içtiñlar,

Hélimu ârmâniñlar barmu yigitler?!

[T890] Keydiñizler zerbap bile mavutni,
Uruşta yoqlidim pîrim Davutni.
Meydân ara keydiñizler savutni,
Hélimu ârmâniñlar barmu yigitler?!

Rustem süpet meydân ara turuşni,
Kızılbaşқа karşı қилип уруşni.
Otқа saldıñ sap altun hem ҳуруşni,
Hélimu ârmâniñlar barmu yigitler?!

[T895] Almas қилиç бағлидиñlar bellerge,
Düşmen қорқup yoluxmıdı erlerge.
Qızıl қилиç, neyze berdim sizlerge,
Hélimu ârmâniñlar barmu yigitler?!

[T900] Bu sözlerni digüçi Göroğlı Sultân,
Her zamân Teñrimiz bolğay méhribân.
Otturida deste gül bolsun Hesenhan,
Hélimu ârmâniñlar barmu yigitler?!

Yigitlerniñ serdârliri Göroğlıdin bu sözni anlap:

- [T905] Râst didiñ ey Emîr Göroğlı Sultân. Bizniñ hâzir peketla bir nersidin ğémimiz bar, u bolsimu Hünhâr Şâh élidin Kêrem Qassap digenniñ bir oğlı bar imiş. Uniñ hösni – camâlini körgen kişi eqlidin ézip, hüşidin kêtip qalgidek. Uniñ özi perîşte süpetlik, hör [T910] hiletlik ğilman süretlik, Sulaymân şevketlik, Rustemdek himmetlik, yolvas yüreklik, qaplan bileklik, uruşқа kereklik, nûr yüzlük, şirin sözlük, çolpan közlük, sarâtan yultuzluk, ottura boyluk, zerepşan moyluk imiş. Uniñ ismi Beg Havazhan iken. Bêşimizğa her қандеқ ёғир iş [T915] kelsimu meyli, mana şu oğulni élip kélip

bizge öz orniñda sultān qılıp bersen. Bizmu uni “sultānimiz!” dep qizmitini qılsağ deymiz. Buniñdin başqa hiç nersidin ğemimiz yok. Evvel Hudā, andin qalsa sēniñ dölitiñniñ sāyisida biz yimigenni yiduk, keymigenni keyduk, içmi [T920] genni içtuk. Bar rāhetniñ hemmisini kördük! – diyışiptu.

Ularniñ bu sözige Ayhan, Künhan, Bulbulhan, Çingizhan, Hesengan qatarlıq tācidārlarniñmu hemmisi qoşuluqtu. Ulardin biri tācidārlar arisidin çıqip, payigāhqa çüşüp bu nezmini oqtu.

[T925] Qulağ selip aqlıñın Çembilniñ şahı,
Qırıq yigitniñ bir ārmāni şol irür,
Siz irursiz elniñ puştı panāhi,
Yigitlerniñ bir ārmāni şol irür.

[T930] Siz ölsiniz kimni deymiz: “hanzāde?!”
Balisiz öttiğü ömrün ziyāde.
Bir perzentni Hudā sizdin ayidi,
Yigitlerniñ bir ārmāni şol irür.

[T935] Tetür pelek biz digenni qılmidi,
Dunyādin kēterini bende bilmidi.
Çembilde bir miraşor bolmidi,
Yigitlerniñ bir ārmāni şol irür.

[T940] Beldin tilla kemiriñni almidin,
Ödek kölgē şunqariñni salmidin.
“Perzendim” dep qolğa bala almidin,
Yigitlerniñ bir ārmāni şol irür.

Bağmidin “perzendim” dep yüzige,
Söymidin pişāne hem közige,
Beygide körsetmidin elniñ közige,

Yigitlerniñ bir ārmāni şol irür.

[T945] Anla emdi yigitlerniñ bavāyi,
 Sen irürsen ğériplarniñ panāhi.
 Bu ħeverni éytili Çembilniñ şāhi,
 Yigitlerniñ bir ārmāni şol irür.

Elķisse, Göroğli Sultān yēnidiki tācidārlardin **[T950]** bu sözni anlap, öziniñ perzentsizligidin könli yērim boldi. U, aldidiki tācidārlarğa ħarap:

- Ey tācidār serdārlar, her biriñizniñ 1000 din yigitleriñiz bar. Siz teripiligen Beg Havazħanni ķēni ħaysiñizler leşker tartip bērip bu yerge ēlip kēlisizler? **[T955]** Eger Beg Havazħanni bu yerge kim ēlip kelse, men şu kişige sultānliğimniñ yērimini bērimen, ħatardiki narimni, ğezinidiki barimni bērimen. Muşu olturğan ħiriķ tācidār içide ķēni bir ezimet yigit barmu? – dep Emīr Göroğli ħoliğa bir ayak şarapni ēlip turup bu nezmini okıdi:

[T960] Bir cēnidin keçküdek,
 Ürek – bağrin teşküdek,
 Bir ezimet barmidur?
 Şol şarapni içküdek!

[T965] Deryā bolup taşķidek,
 Havazni ēlip kaçķüdek.
 Bir ezimet er barmu?
 Levdin şarap çaçķudek!

[T970] Sözni ħobul ķilğudek,
 İşni bīcā ķilğudek.
 Ķēni barmu bir yigit!
 Şu şarapni içküdek.

- [T975] Körsem Havaz yüzini,
İşitsem şirin sözünü.
Herkim elip keltürse,
Berey tilek sözünü.
- Hizmitige nar berey,
Bolsa mende bar berey,
Kim Havazni keltürse,
Uni men dost – yâr biley.
- [T980] Kim açsa bu dilimni,
Berey Çembil belimni.
Şarabimni içinlar!
Berey Yavmet elimni.
- [T985] Berey barlık behrimni,
Pidâ eyler nehrimni.
Beg Havazni keltürse,
Berey Çembil şehrimni.
- [T990] Şâh der eslizâtimni,
Buzma köñül şâdimni.
Havazhan kelse bunda,
Berey tulpar atimni.
- [T995] Göroğlı der zâr – zâr,
Hudâyimda ihtiyâr.
Şu şarapni içküdek,
Barmu bir er telepkâr?!...

Göroğliniñ sözlirini anlığan 40 miñ yigit içidin birsi: “ Bu hizmet mendin, şarapni maña bérin, men içey.” dep otturiğa çıkmıdı.

Göroğli Sultān üç mertive kolidiki şarapni **[T1000]** yukuri köterdi. Yer ve āsmāndin eks sadā çıktı, emmā yigitlerdin sadā çıkmıdı. Çünki Hūnhār Şāh nahāyiti zalim ve heyvetlik idi. Yigitler uniñ heyvisidin qorqti.

Göroğli Sultān şarapni töt mertive kötergende, yolbars bileklik, arslān **[T1005]** yüreklik, Rustem süpetlik, işqa kereklik, hör yüzlük, şirin sözlük, kara közlük, serātan yultuzluq, ottura boyluq, sumbul moyluq, perîşte huyluq, tilla tācilik yigitlerge baş bolğuçı batur atlıq 16 yaşlıq Hesenhān des ornidin turdi, u hicāletke patқан idi:

- **[T1010]** Ata! Ayaqni maña bérin! – dep Göroğliniñ qoli din şarapni élip içti. Kéyin u merdānilik bilen atisi Göroğliğa qarap:

- Pātiha bérin! – dep bu ğezelni okıdı:

[T1015] Sizge idim intizār,
Duā kılin boluñ yār.
Beg Havazğa men baray,
Emdi boldum telepkār.

[T1020] Dövlitiñdir ziyāde,
Düşmenliriñ piyāde.
Hūnhār şāhqa men baray,
Yādi eylen duāda.

[T1025] Çıkay emdi yollarğa,
Toldi yürek ğemlerge.
Ġayibāne duā kıp,
Tapşur meni birlerge.

İnim yoqtur ya aka,
Çıktım uzak dalağa.

Pātiha bəriñ cān ata,
Tapşurunı mēni Hūdāğa.

[T1030] Bilmem işlirim hāme,
Kiçik atamdın nāme.
Duā bilen tapşurgın,
U, On İkki İmāme.

[T1035] Yād eylidim imāmni,
Ababekri Vélini.
Ömer, Osman tilimda,
Bersun ğèrip yolini.

[T1040] Söz éytidur Hesenhān,
Bizge Hūdā mēhribān.
Yalğuz telep eylidim,
Pātiha bəriñ ata cān.

Elkisse, Göroğlı Sultān oğlı Hesenhāndın bu sözni anlap unıñ erligige k̄āyıl boldı. On alte yēşida körsetken casāritige, telepkārliğığa āpirin oқıdı, **[T1045]** kēyin:

- Ey perzendim közümniñ qarçuğı, bēlikniñ tirikçiligi su bilen bolğınidek mēniñmu tirikçiligim sen bilen; sen uzak yollarğa mendin ayrılıp yalğuz baralmeysen, menmu, sendin ayrılıp bu yerlerde qalalmaymen! – didi.

[T1050] Hesenhān:

- Ey kēdirlik ata, mēniñ telivimni yerde qoyman! – dep yélindi.

Göroğlı:

- U Hūnhārniñ éliniñ sāni yok. Andak bolsa sen **[T1055]** muşu kırık miñ serdār içidin 20 miñni ayrip özeñge hemrā kılip élip bargın! – dep unıñğa 20 miñ yigitni hemrā kılip qoştı. U, yigitlerge qarap:

- Ey yigitler, men sizlerni Hesenhanga koştum. U, nime dise sizler uniñ sözige maqûl denlar. Uni kiçik **[T1060]** körüp meshire qilmanlar! – dep nesihet kilip bu nezmını okıdı:

[T1065] Kirdi Havaz yoliğa,
Bedbeht tēgi çölige.
Boysunuñlar yigitler,
Hesenhannıñ sözige.

[T1070] Perzendimniñ yüzige,
Şek çüşürmenñ sözige.
Nime dise kiliñlar,
Yaş almisun közige.

[T1070] Sarğaytmanlar yüzini,
“Permān!” bilıñ sözini.
Unutmanlar yigitler,
Göroğliniñ tuzini.

[T1075] Beñü aşlıkni qilmanlar.
Meshire kıp külmenlar.
Serdār boldi Hesenhān,
Hapā kilip yürmenlar.

[T1080] Devliti bar bēşida,
U, on alte yēşida.
Hızmitini kiliñlar,
Hesenhannıñ kēşida.

Serdār kıldim sizlerge,
Tapşurdum men pîrlerge.

Göroğli der:

[T1085] - Kulaq sal,
Uşbu iytқан sözlerge.

Göroğli Sultān 20 miñ yigitke yuquridiki sözlerni éytip, Hesenhanni serdār qılğanlığını cakalidi. Şu yerdila Hesenhanniñ bélige altun kemer baqlidi. Kemi **[T1090]** rige altun saplıq kılıç asti. Üstige 9 qat şahāne kiyim keydürdi. Bêşiğa tilla tāt soğat qildi. Hānlar yosunida bayraq yasap teqdim qildi. Hesenhanniñ bişidiki taciğa şāhliq belgisini taqidi. Uniğa şundaq seltenetlik zinnat berdiki, körgen kişiler uniñ bu sölitidin **[T1095]** hürküp yēniğa kēlelmes idi. Dostlar hoşal, düşmenler osal boluşti. Göroğli beg özi uniñ altun boyığa yaraşқан ton seripaylırığa “Barikallā!” oqidi. Hesenhān qozam” dep teriplep bu nezmini oqidi:

[T1100] Gorulaydek ikki közün hūmalıq,
Boynuñğa as, til tegmisun tumalıq.
Tokkuz qevet tonlar saña munāsip,
Heq salmisun arimizğa cudālıq.

[T1105] Qedem qoyduñ balam müşkül bir işqa,
Artqa sürme, sel qarima her işqa.
Keygen tonuñ saña bekmu munāsip,
Qayil boldum bēliñdiki qılıçqa.

[T1110] Qamitiñğa qız – cuganlar qarışur,
Hesritiñde qaqlirini tarişur.
“Ādimizāt şundaq güzel bolamdu?!...”
Dep hösnüñni çiraylıqlar talişur.

Düşmenliriñ qarşı çıqmas yolunğa,

Neyze alsan mubāda sen kuluŋğa.
 “Barikallā!” – didim sēniŋ yoluŋğa,
 Belvağıŋmu ħop yaraşkan tonuŋğa.

[T1115] Ta tiriksen düşmen kelmes kēşinğa,
 Kün reşke eyler on alte yēşinğa.
 Nime keysen saŋa bekmu yarişur,
 Obdan keldi tilla tāci bēşinğa.

[T1120] Bēşimğa bu hicrān mātemni saldı,
 Eklı ve hūşum bir çette qaldı.
 Kıyāmette yoktur mēniŋ ārmānim,
 Nurlinip tursan ataŋ aldıda.

[T1125] “Yürigim dāğlandı!” deydu Göroğlı,
 Bilmeymen yolumni egri ve toğrı.
 Perîştimu? Ğilmanmusen bilmeymen,
 Barikallā Göroğlinin beg oğlı.

Göroğlı Sultānniŋ sözi tügigendin kēyin, Hesenhān ornidin turup
 kol қоşturdi. Yēnivaştin atisidin pātihe tilidi. Göroğlı Hesenhānni pîrlerge
 tapşurup **[T1130]** bu nezmını oқıdı:

Қулақ салğın duāğa,
 Cēnim saŋa sadağa.
 Miŋ aylinay perzendim,
 Bar, tapşurdum Ĥudāğa.

[T1135] Ğenimettur kēnşiŋ,
 Seper çirmidi bēşiŋ.
 Heқ Rosulğa tapşurdum,

Hzir bolsun yoldışın.

[T1140] Telepkārim kozamsen,
Körür ikki közümsen.
Cilaviñda bolsunlar,
Hzir İlyās hem çilten.

[T1145] Men yolunğa intizār,
Hudā bolsun saña yār.
Şu on ikki imāmlar,
Pîrler bolsun medetkār.

[T1150] Hān eylidiñ özüñni,
Añla emdi sözümni.
Tézrağ kēlip körsetkin,
Göroğliğa yüzüñni.

Göroğli der zār – zār,
Medet bersun çariyār.
Ta körgünçe men sēni,
Yolliriñğa intizār.

[T1155] Elķisse: Hesenhan atisiniñ sözini añlap tākiti ķalmidi.
Özini atisi Göroğliniñ ayiğiga taşlap, bu nezmini oķidi:

[T1160] Veyrān köñlüm cūş urdi,
Hicrān kūni hoş emdi.
Hūnhār ēlige mañdim men,
Atam saña hoş emdi.

Kimler kēlür ķēşimğa,

[T1165] Kimler bakur yêşimğa.
Telep kıldım Havazni,
Niler çüşer bêşimğa.

Aķ kuş uçar köllerde,
Kılğum seper çöllerde.
Ėerip ata duā kıl,
Hallar niçük yollarda.

[T1170] Seper hecep alāmet,
Andin artuķ kıyāmet.
Nêsip kılsa kêlermen,
Ėudā kılsa salāmet.

[T1175] HesenĖan der sözini,
Layık kôrdi özini.
Ėudā berse kôrersiz,
Beg Havazniğ yüzini.

HesenĖan sözini tûgitip, kiliçini bêlige bağlıdı. Özini at üstige aldı.
20 miğ âdem bilen atisi [T1180] Göroğli SultānĖa Ėarap turup bu nezmini
oķidi:

Yigitler bari nar bolup,
Kêyin kalĖanĖa ar bolup.
Leşker tartip yürdi begler,
HesenĖan serdâr bolup.

[T1185] Edep sözini sözlep,
Yürer yolini kôzlep.
Yigitler yürdi sep – sep,

Hünhār şehrini izlep.

[T1190] Arğimak étini hıllap,
Tilla kılqanni kırlap.
Yigitler yürdi sep – sep.
Kêliç – neyzini sırlap.

[T1195] Kızıl yolluq neyziler,
Êsivêlip beziler.
Düşmininiñ bêsığa,
Saldi köp lep lerziler.

[T1200] Yolğa çüşti boytaqlar,
Astida berdi oynaqılar.
Altun halka kılida,
Tilla tondur her yaqlar.

Üstide kızıl mavutlar,
Keygini altun savutlar.
At çapqanda yügirer,
Tağlar eşip “El-hezer!”

[T1205] dep Göroğlı bilen hoşlışıp yolğa çüşti. Ular bir neççe kün mañğandin kèyin Bedbeht çölige yetip keldi. Yolda kêtıp bèrip Hesenhàn bu nezmini okıdı:

[T1210] Zorluq kılip at cèniğa,
Kamça urup sèniğa.
Bedbeht çöl veyrân boldi,
Yigitler ayıgıda.
At çèpişip dön – peste,

Yürdi her yan bes – beste.
Orda boldi ularğa,
[T1215] Çöl – cézire bir peste.

Keygini gül, gül yandi,
Arğimak suğa qandı.
Leşker yürüp kège – kündüz,
Hünhārğa qarap mañdi.

[T1220] Kêçide sanap yultuz,
Gayi top, gayi yalguz.
Yol yürdi şu revişte,
15 kège hem kündüz.

[T1225] Kêzişti deşti çöllini,
Körişip çölde yollini.
45 kün yürüp yol,
Kördi Bedbeht çölñi.

Bulbul ketti bégiga,
Yol bermey tağ zégiga.
[T1230] Eyni namazşam çégida,
Bardi Bedbeht tégiga.

Elkisse: Hesenhān 20 miñ ādem bilen yol yürüp, Bedbeht tēginiñ astiğa yētip bardi, eşu Bedbeht tēginiñ nēriki ētigi Hünhārniñ şehri Gurucistān idi, şehir [T1235] niñ 20 dervāzisi bar idi, her dervāzisiniñ arılıǵı bir taş kéletti. Uniñ etrapida 30 pirseḥ²³⁷ (1) keligdek her terepke ketken yol bar idi, her kişi etigende şeherge kirse namaz pēşin bilen bāzār restisige yētip baratti. Bu yer Bedbeht tēginiñ itigide idi.

²³⁷ (1) Bir pirseú – tōgide bir sā’etlik yol.

[T1240] Bu tağniñ “Bedbeht” dep atılışidiki sevep mana mundaq idi: Her kaçan Göroğlı Sultān yürüş qilip bu yerge kelse, tağ bēşığa qaraytti. Tağ bēşida hava oçuq bolsa, işi ondin kēlip aq yolluq bolup qaytatti. Tağ bēşığa tumān çüşüp kalğan bolsa yigitlerge yol bolmay qirilip **[T1245]** kētetti. Şundin tartip bu tağ “Bed – beht” tēgi dep atilip qaldi.

Hesenhan 20 miñ ādimi bilen namazşam vaqıtida tağ kēşığa yētip kēlip yatti. U yerni ziyāret qilip bu munācātni oqıdı:

[T1250] Atimiz Hezriti Ādem,
Medet bērer kündür bugün.
Maņa bugün boldi mātem,
Medet bērer kündür bugün.

[T1255] Seper qilğandur barçisi,
Rohinızdin Noh nebi.
Yapirim Şiş nebi,
Medet bērer kündür bugün.

[T1260] Aylinay İbrahim Hēlil,
Sizni yaḥşi körgen Cēlil.
Perzendiñizdur İsmāil,
Medet bērer kündür bugün.

[T1265] Düşmenlerge yoqtur medet,
“Dostum” didi sizni Ehet.
“İmmitim” dep ya Muhemmet,
Medet bērer kündür bugün.

Men özemmu boldum heyrān,
Ġerip köñlüm boldi veyrān.
Ababekri, Ömer, Osman,

Medet b rer k nd r b g n.

[T1270]  cizl rni  soldi güli,
 renlerge siz bir v li.
Yapirim Hezriti  li,
Medet b rer k nd r b g n.

[T1275] Hes n an y  lar bunda,
Dili sunuş,  rm nda.
Yapirim Hezriti zinde²³⁸, (2)
Medet b rer k nd r b g n.

dep y  lap turup p r – i k millar a sığınıp du  k ldi, k y n Hes n an yigitliri bilen bille namaz bamd dni o  di. **[T1280]** Atliri a mini  p Bedbe t t   ni  b    a  aridi. Ta   o   isida  ip izil tum n köründi. Ta ni  b  i kök sa u  t ske kirgen idi.

Bu ehv lni k r p, yigitl rni  b li bo  di. Hes n an ularni  bo     ni kördi. Ular ni  bu i   a  atime **[T1285]** b rip, n mertl rni    nige bu nezm ni o  di:

Batur Hes n sizge sözler,
Söz menisin bili izler.
Yaman  dem i   il anda,
U,  zini  b   n k zler.

[T1290] Yaman kol a yetse devlet,
Bar e i i bolur minnet.
K rginide 3 – 4 perzend,
 otun   n p ya  ni k zler.

²³⁸ (2) zinde - tirik

[T1295] Erdur abil her urua,
Kirmek ister her urua.
Batur kirse ger urua,
5 ni sanip 10 ni kzler.

[T1300] Yaman batura her bir nerse,
Krner set ne de krse.
Nmert dem yava ısa,
aıdan yerni kzler.

[T1305] Bir – birige kiri ılsa,
ata tapar uru ılsa.
Yai bilen uru ılsa,
Aivetlik ini kzler.

[T1310] Nmertlerge sz atsıız,
Veya brip hl ytsıız.
Hezle - aa ip krsıız,
ttek ııp sizni kzler.

[T1310] Hesenan der zini bilgen,
Er izmetin obdan ılan.
Telepanlık bilen yrgen,
ilidian ini kzler.

Hesenan bu szlerni ytip 20 m demni balap [T1315] ta bıa ıtı. Yıratın eherni munrilirini petalıri krndi. Uni sanian idi, munr 600, petalıri bolup ıtı. eher iini tumn baan idi. Hinersini ayrip bilgili bolmaytti. Buni krgen 20 m yigitni vehme basti. Ular etini bini yandurup aytmi [T1320] boldi. Hesenan yigitlirini merdnilia dallet ilip bu nezmmini oıdi:

Yırakta qalgandır Çembilniñ eli,
 Turğan yerimizdur taqlarnıñ béli.
 Belni mehkem bağlañ yigitler,
[T1325] Tumānliq yatқан Hünhārniñ eli.

Uruşta açılur yigitniñ güli,
 Çelişta tavlinur baturnıñ qoli.
 Düşmeniñ baqrını qılınlar yara,
 Uruşta çıkidu erlerniñ dēñi.

[T1330] Allā deñ eçilsun zeperniñ yoli,
 Bağlansun hemişe düşmennıñ qoli.
 “Yigitmen” dep at üstige çıqipsız,
 Tegmigen idimu? Beglerniñ puli?!

[T1335] Anlañlar! Yigitler eytayin buni!
 Bütün bolur bizge meşserniñ küni.
 Cānniñ bariçe uruş qılınlar!
 Tegmigenmu silerge beglerniñ toni.

Bararmiz biz niçük Çembil elige?
 Qandaqçe qaraymiz el – yurt yüzige?
[T1340] Bu yerge cénidin keçkenler kélur,
 Nomustur keçip barmaq elige!...

Hesenhanniñ sözini anlığan yigitlerniñ köñli tējimu teşvişlendi,
 ularni ğem basti. Buni körgen Hesenhan yigitlerge qarap:

- **[T1345]** Biz şunçe yırak yolni bēsip bu yerge kēlip hiçnimini
 körmey arqımızğa qaytsaq, atam Göroqliniñ yüzige nime dep qaraymiz?! Ya
 ölüp tügişeyli, yaki Beg Havazni elip kēteyli, quruq qol qaytiş nomus! – dep
 yigitlirige qarap bu nezmini okıdi:

- [T1350] Parāmuş bolmisun emdi ʔatirlar,
 Ƙuriŋizlar bu yerge perde ƙadirlar.
 Üstiŋizge savut keygen yigitler,
 Ya ölüŋlar, ya éliŋlar yigitler.
- [T1355] Yolimizǵa ƙaraşliƙ Göroǵli Sultān,
 “Beg Havazni keltür!” digen arslān.
 Oƙƙa ƙarşı tutuŋlar hemmenlar ƙalkān,
 Ya éliŋlar, ya ölüŋlar! Yigitler.
- [T1360] Çembilde bir – birini mazaƙ ƙılǵanlar,
 ʔotunidin yigitlik nāmin alǵanlar,
 Yürüşte beglerdin in’ām alǵanlar,
 Ya ölüŋlar, ya éliŋlar yigitler.
- [T1365] Altun yaƙiliƙ tonlar keygenler,
 “Hizmet körsitip ölseƙ” digenler.
 Göroǵli étini élip mingenler,
 Ya ölüŋlar, ya éliŋlar yigitler.
- [T1370] Bu sözge hemminlar ƙulak séliŋlar,
 Cāndin kéçip Beg Havazni éliŋlar.
 Mēniŋdin artuƙmu sizdiki cānlar,
 Ya ölüŋlar, ya éliŋlar yigitler.
- [T1370] Hemminiŋ astida Göroǵli étı,
 At bolar cenlerde mertler ƙaniti.
 Ƙuruƙ ƙol barganniŋ yuƙmu uyāti?!
 Ya ölüŋlar! Ya éliŋlar yigitler.

Bundin ƙaytip Çembil elge bargandin,

[T1375] Kuruğ ğeyret, cānni saklap ƙalgandin,
Ölüm evzel neƙ meydāndin yangandin,
Ya élinlar, ya ölünlar yigitler.

Hesenhan der: “Kuruğ ƙaytƙan er emes!”
Göroğliniñ ümidige erzimes.

[T1380] “Hotunlardek” digen nāmni alğandin,
Ya ölünlar, ya élinlar yigitler.

Bu sözler yigitlerge tesir ƙilmidi, ularniñ beşi bir yerge, oni yene bir yerge sekiz - tokkuzi yene başka bir yerge yiglip meslihetleşti. Uların hemmisi: “Hesenhan hāzir **[T1385]** bala, hem mes. Eger u, hūşyār hem çoñ bolğınida idi, bizni ölümge devet ƙılmas idi. Biz hāzir uniñ sözige kirip, Hūnhār Şāhniñ aldida olturğan Beg Havazni tutuşimiz mumkinmu? Belki özimiz tutulup ƙalimiz. Bizni ular ƙolğa çüşürgendin ƙeyin, dervāzini ƙömüp taşlaydu. Bizni **[T1390]** bir – birlep ƙiliçtin ötküzidu. 20 miñ ƙişi bir Beg Havazni dep ölgen bilen bolmas. Çünki Beg Havazniñ cēni hiçƙaçan bizge cān bolmaydu” diyişti.

Ular Hesenhanniñ ƙeşigimu kelmey, sözigimu ƙulaƙ salmay taƙƙa çıkƙan yoli bilen arƙisiğa yēnip çüşüp Çem **[T1395]** bilge ƙaytti.

Hesenhanniñ ularğa aççığı kēlip “hemminlar nāmert” dep ularni eyiplep okığan nezmisi:

[T1400] Düşmen kēlip élinizge el bolsun,
Genimetlik sevlitinlar tel bolsun.
Eynek ƙörüp osma ƙoyğan yigitler,
Hotun oğşaş erler sizge yol bolsun.

Her bir yerge yigilip kēneş ƙilursiz,
Göroğliniñ yüzini ƙandaƙ ƙörürsiz?
Sözlirige ƙandaƙ cavāp bērursiz?

[T1405] Nāmert yigitler sizge yol bolsun.

Oynap – külüp bunda kélip kétersiz,
Mèni taşlap el ve yurtқа yétersiz.
Nesihetni men özemge köp қılay,
Yağlıқ artқан bayvetçiler yol bolsun.

[T1410] Düşmenlerniñ қelesige kirelmey,
Ceңge kirip meҳsetlerge yételmey.
Ecel yetse uşbu yerde ölelmey,
Artқа yaңan ҳotun begler yol bolsun!

[T1415] Bunda kélip Beg Havazni alalmay,
Uruş қılıp қızıl қаңға boyalmay.
Düşmenlerge тең муқābil bolalmay,
Artқа yaңan yasaңcуқlar yol bolsun!

Hesenҳan der: “Erler қилur uruşni,
Düşmen kelse қorқmay salur қилиқni”
[T1420] Düşmenlerge bir қилиқni uruşni,
Bilmey yaңan ҳotunlarға yol bolsun!

Hesenҳanniñ bu sözini hiçkişi anlımidi. Hemmisi Çembilge қarap yol saldı. Hesenҳan tağda bir dem ularniñ arқisidin қarap turuş, yigitliriniñ қalmay ketkenligini **[T1425]** kördi. Tāқiti - taқ boldi. Özimu yēnip çüşüp, Çembilge қarap yol saldı.

Ağa Yunus Perī palçı idi. Hesenҳan ketkendin kēyin bir kūnisi u: “Hesenҳan yigitliri bilen қақан ve қандақ қaytidu?!” dep pal salған idi.

[T1430] Palda u, Bedbeht tēginiñ üstidiki tumānni kördi. Kéyin u, Hesenhannin yigitliriniñ kaytқанlığını, Hesenhannin özimu қuruқ қол қaytқанlığını kördi. Özini tutalmay yığlap taşlıdi ve bu nezmini okıdi:

[T1435] Dostliriñ āmān boldi,
Düşminiñ tumān boldi.
Қorқunçı gumān birlen,
Begliriniñ ravān boldi.

[T1440] Ağa Yunus eçinar,
Özide yok ihtiyār.
Begler ğemge gırıptār,
Ya āħir zamān boldi.

[T1445] Tumān basti elni peste,
Tuğ - bayraqlar çapa – reste.
Қоşun yandı reste – reste,
Begler yoli tumān boldi.

[T1450] Tumān çüşti her қayandin,
Ular keçmey қaytti cāndin,
Emdi çıķıñ siz buyandin,
Hesenhanga ziyān boldi.

[T1455] Ağa Yunus ğemde қалди,
Buni bilmey remni saldi.
Nāmertlerniñ keldi aldi,
Begniñ işi yaman boldi.

Göroğli Sultān Ağa Yunus Perîdin bu sözni añ **[T1455]** lap, meyhānida olturğan yigitlirini elip қorған dervāzisiğa çıқti, yiraқtin қарap

öziniñ tuğini kördi. Hesen Һannıñ astidiki arğımağnı tonup 20 miñ atlıq yigit bilen uniñ aldığa bardı.

Yıraqtın buni körgen HesenҺannıñ yigitliri özli **[T1460]** riniñ kèçip kelgenligige puşaymān kilişti. Göroğli bilen uçrişıştın sergerdānliqni evzel körüp, her biri her yaqqā qarap tarqap kètişti.

HesenҺan atisi Göroğliniñ aldığa kèlip özini attın taşlıdı. Yigitlerinin sözige kirmey Һapā kılğanli **[T1465]** ğini bayān kildi.

Göroğli Sultān HesenҺanğa öziniñ bēşidiki tilla tācisini èlip keygüzdi. Uni öz ornığa sultān kildi. Yurt işlirini HesenҺanğa tapşurup bolup, özi tulparini igerletti.

- **[T1470]** Mana men özem yalguz bèrip HavazҺanni èlip kèlimen! – dep ğezep bilen yolğa çıktı. Namaz pèşin vaqtida Bedbeht tēğiniñ kēşiga keldi. İçi puşup bu nezmını okıdı:

[T1475] Köp kişi idi batur,
Ular emdi nede yatur,
Düşmenlerni yıglatur,
Bunda kelgen Göroğli.

[T1480] Meydān içi kızıl Һan,
Һudā bizge mēhribān,
“Allāhu!” dep at koyğan,
Kozi oğlum HesenҺan.

[T1485] Düşmen ciķ emes yekke,
Һuruş bolsun çekke – çekke,
At koyuptu uyalmay,
Yalguzum Hesen bekke.

Һozam Hesen bolğan āmān,
Men kēçey Һanumāndin.

At koyğan köktin köker,
Buyruķ şu Hesenḡandin.

[T1490] Göroḡli der kel emes,
Diginiḡni ḡil emdi,
Dilda ārmān ḡalmisun,
Ḳiyametni ḡil emes.

Göroḡli Sultān nezmini tügetti. Allāniḡ dergā **[T1495]** hiḡa sēḡinip
bu munācetni oḡidi:

Sen özeḡsen ṡāhlerge ṡāh,
Kim bilmise irur gumrāh,
İsmiḡdin aylinay Allāh,
Medet bērer kündur büḡün.

[T1500] Tünde yiḡlar ḡeripmen,
Dermānsizdur ḡerip ten.
Yapirim ḡiriḡ ḡiltēn,
Medet bērer kündur büḡün.

[T1505] Yiḡlaymen men namaz ṡam,
Tapmiḡaç köḡlüm arām,
Yapirim On ikki imām,
Medet bērer kündur büḡün.

[T1510] Köklerge yetti zārim,
Yüzimdin ketti ārim,
Aḡla mēniḡ piḡānim,
Medet bērer kündur büḡün.

Göroğli der saňa sözüm,
 Telmürdi ikki közüm,
 Kandağ kıllay yalguz özüm,
[T1515] Medet bérer kündür bugün.

Göroğli pèr-i kāmıllarnıñ ervāhiğa sêginip kıytidin atka mindi. Unıñ közige yırağtin bir kök çedir köründi. U, şu çedirğa yêtip bardı. Kıarısa u çedirda uç – töt tuğ turuptu. Şu çağda unıñ aldidin Hızır **[T1520]** Eleyhissalām çıkıp êtiniñ çulvurini tutti. Göroğli Hızır Eleyhissalām bilen körüşüp, çedirğa kirdi.

Hızır Eleyhissam Göroğliğa:

- Ey Göroğli! Sen Çembilde: “Hudāyim buyrisa” dimey lap sözlep: “Özem êlip kêlimen!” dep yolğa **[T1525]** çıkkan idin. Bu yerge kelgende Hudāni yād eylidiñ, Hudā sêniñ gunāyiñni epu kıldı. Bundin kênin Hudāni êsinidin çıkarma! Emdi men saňa yol körsitey: Bu yerdin atlinip tağ üstige çıkkannda uyan – buyan kıarığın şu çağda közüñge koy bêkip yürgen bir aksağal kışı körü **[T1530]** nidu. U kışiniñ yénida başka kışı yok, ağızda çışı yok, secde kılgılı bêşi yok. Özi düşmendur, Beg Havazğa hūştardur, her yili bir kêtım bêrip uni yoşurun körüp kélidu. Koy bêkip alidiğan hekkini şuniñğa hırâcet kılidu. Sen şuniñ kêşiğa bêrip 400 kıoyı ayrip al! Uni hey **[T1535]** dep bêrip, Beg Havazniñ atisi Kêrem Kıassap digenni tap. Unıñ hotuni Türkmen perzendi, ôzi musulmān, ismi Gül Ayımdur. Düşmennin kıoliğa esir çüşkili 40 yıl boldı.

Unıñ bir ağısi bar, ismi Kıember Bovay, sen unıñ **[T1540]** kêşiğa şu ağısi “Kıember Bovay” nāmida yasinip barsañ işin āsan bolidu, – dep Göroğli hekkige duā kıldı.

Göroğli Hızirdin pātihe êlip, tulparı minip, Bedbeht têğiniñ üstige kıaridi. Unıñ közige bir bovay köründi.

[T1545] Göroğli unıñ kêşiğa bêrip, bu nezmını okıdı:

Astimda tulparim oynar yüz alvan,
İginimde savut, bəşimda qalkan.
Cāpa tartip, məhnet çəkip yürüpsen,
Bu qoylar kimniñdur əytqın bovacān.

[T1550] Bovaynıñ cavābi:

Astıǵa tulpar mingen beg yigit,
Bu qoynıñ igisi saña ne kerek?
Sözümni əytay bir – birlep işit,
Təgini biliş saña ne kerek?

[T1555] Göroǵlı:

Məniñ elim hem sansız kişim bar,
Buni soraxqa köñül hoşum bar.
Bu qoynıñ igisi kimdur bovacān,
Buni sorap bilidiǵan məniñ işim bar.

[T1560] Bovay:

Bilsen bala men erniñ özi men,
Bu malǵa qarancuq qarār közimen.
Nime gəpiñ bolsa mendin sorıǵın,
Bu qoynıñ igisi hāzir özi men.

[T1565] Göroǵlı:

Ey bovay sözümni anla, qulaq sal,
Bildim men səniñki emes uşbu mal.
Bu qoylar igisi mana mendur men,
Avāre qılmıǵın mēni kəri çal.

[T1570] Bovay:

Bu malnıñ igisi özem men bilgin,
Tayaq bilen salay qəşimǵa kelgin.
Sözliriñ acāyip mənāsiz bilgin,
Bu malnıñ igisi mana men bilgin.

[T1575] Göroǵlı:

Rāstini əytqın bu kimniñ mali,

Koy baķar bu çölde sehrāniņ ali,
 Rāstini ēytmisaņ ēytmay tur ķeri,
 Bu ķoylar bilsaņ Havazniņ mali.

[T1580] Bovay:

öllerde yürimen hamam bîķarār,
 Ay yüzini ķörüşke dilim intizār,
 Tayaķ yimeste ketkin bu yerdin,
 Havazniņ ismini tutma nābikār.

[T1585] Göroĝli:

Bedbeĥtniņ köptür türlük giyāsi,
 Bulutluk, tumānlik her ĥil havasi,
 Bilimen bu malniņ igisinimu,
 Havazĥan oĝlandur malniņ ĥocasi.

[T1590] Bovay:

Sen ķayta atidiņ ismi étini,
 Ya oķup ķorgenmu uniņ ĥétini.
 Eciliņ yétip kelmigen bolsaņ,
 Aĝziņĝa almiĝin Havaz étini.

[T1595] Göroĝli:

Göroĝlidin aņla emdi bu sözni,
 Havaz üçün yolĝa tikimen közni.
 Çin dildin amraķ bolsaņ ey bovay,
 Keltürĝin bu yerge tēz bol Havazni.

[T1600] Bovay:

Men bildim emdi sēni Göroĝli,
 Şu yaşķiķe yürmidiņ sen eslā toĝri,
 Havaz diseņ 30 işiniņ uştilar,
 İziņķe ķaytip ket bu yerdin oĝri.

[T1605] dep bovayniņ açķiĝi ķēlip: ,

- Men Havazni köz karçuğumdek asrap yürsem, sen tēhi uni bu yerdin ēlip kētimen demsen? – didi, hasini xoliğa aldı, itigini sēlip, xolini şiltip, ayıgini tüzitip, burni ve mañliyini nēri - bēri xilip, yügürgen **[T1610]** boyi kēlip, Göroğliniñ etiniñ çulvurini tutti.

Göroğli tulpardin çüşti, bovayni bir xoli bilen kötirip basti, xol – ayıgini bağlap:

- Gep xılma xēri! Bolmisa hāzirla ediviñni bērimen! – didi.

[T1615] Kēyin u etiğa xarap baş – közini silap: “Ey tulpar! Bu kērini saña tapşurdum, heverdār bolğın, men kelgiçe xoyup berme. Xēri vaqirisa kukulisidin çişlep yerge bēsip xoyğın” dep tapşurup mañan idi. Xēri vaqiridi, tulpar uniñ kukulisidin tartip yerge basti. **[T1620]** Bovay xorkxınidin cim – cit yētiverdi.

Göroğli Xember Bay süritige kirip, xoylarniñ hılliridin 400 ni bölüp çıqip, heydep namaz hıptengiçe Görücistān dervāzisiniñ tüvige yētip bardi. Dervāzivenlerge özini “Xember Bovay” dep tonuştıurup bundağ didi:

[T1625] Yētekleşke xatar - xatar narmu sen,
Sodigerler kelse aña zārmusen.
Hıpten bolmay saña nime boluşti?
Turuñlar mirşepler, öyde barmu sen!

[T1630] Hızmetke yaratğan maña kiçikni,
Talpalmaymen kirey disem tōşükni.
Meze xilip cim yētişkan yigitler,
Eçinlar turup maña işikni.

[T1635] Körmekçimen bāzār eli hılkını,
Yaraşkanlar tal – tal örur zulpini.
Taşkıridin kelgen men bir sodiger,
Xurbēşiler eçinlar emdi xulpini.

[T1640] Qalmaqqa satidiğan qoyum bar,
 Bāzārğa salidiğan mēniñ oyum bar.
 Qurbēşiler açqın dervāza - qulupini,
 Qorqmaqtimen aldimda köp qoyum bar.

Sodigerler sizdin qapā bolmisun,
 Taşqirida bir yaramlıq qalmisun.
 Qurbēşiler şehrinqe kirgüzgin,
 Oqrılar talada malni almisun.

[T1645] Men musāpir el – yurt aldida,
 Bēşimğa sevdālar saldiler Hūdā.
 Bir qoyum yoqalsa sizdin yüz qilip,
 Tölitip alurmen şāhniñ aldida.

[T1650] Ah!... Ursam töküler közümniñ yēşi,
 Heq bolur qiyāmette mertniñ yoldışı.
 Men sodiger bolup keldim şehrinqe,
 Dervāzini açqın bova qurbēşi.

Qurbēşiler orunliridin turuşti. “Bu çettin kelgen sodiger oqşaydu, mēli yoqap [T1655] ketse bēşimizğa balā bolmisun!” dep dervāzini eşip qoylarni kirgüzdi. Ularniñ biri Göroğlığa qarap:

- Yol bolsun! – digen idi, Göroğlı qupsenlik qilip:
- Essalāmu eleykum! – didi.
- [T1660] Nege barisun – didi yene hiliqi gözetçi.
- Mal cāniñiz āmāndu? – dep yandurup soridi Göroğlı.
- Qañçe qoyun bar? – didi dervāziven.
- Öydin çikqili 25 kün boldi, - didi Göroğlı.
- [T1665] Qoylarniñ pulığa nime alisen?! – dep soridi dervāziven.
- Mallar bek qarçap ketti! – dep cavāp berdi Göroğlı.

- Êtiň nime?! – dep soridi dervāziven.

- **[T1670]** 5 – 6 yılķam bar idi, uni minmey bu yerge piyāde keldim, – dep cavāp verdi Göroğli.

- Bu ādem biz kalla disek paçaķ deydu. Bu hāli bilen mallirini bāzārga ėlip kirse, hemme ķoylirini bir demde başķa ķişiler talap ķetidu. Taň atķanda bizmu bille **[T1675]** bėrip ķılģan sodisini ķőreyli! – diyişti dervāzivenler. Ular ķėçini Göroğli bilen bille őtküzüşti. Taň yoruşu bilen teň Göroğliniň ķoylirini bille heydişip, bāzārga bardı. Ular ķėlip ķoy bāzirıģa tēģi hiķkimniň kelmigenligini ķőrdi. Sodimu başķanmiģan idi, Göroğli Sultān **[T1680]** ķoylirini heydep, kaltigini oynıtıp, her ģil ala – taģil sözlep yürdi.

Bir çaģda tilla tāci bėşida, ķassapliri ķėşida, ellik ikki yeşida, semen yorģisi astida Kėrem Ķassap digen ķėlip:

- **[T1685]** Poş! Poş! – dep ķoy bāzirini arilidi. Ģil ķoylarni ķőrűp Göroğliniň ķėşıģa keldi ve:

- Bu ķoylar kimniň?! Bu ķoyniň igisi ķandaķ ādem?! – dep soridi. Dervāzivenlerdin biri:

- Bu ķoy mana bu ādemniň, biz uniň ķandaķ ādemli **[T1690]** gini tēģi bilelmiduķ. Biz taģdin gep sorisaķ bu ķişi bāģdin cavāp berdi, őziňsiz soran! – didi. Kėrem Ķassap:

- Nedim ķėlivatisen?! – dep soridi. Göroğli Sultān uniň ģėpige ķulaķ sėlip tüzűk ipāde bildürdi. Buni ķőrgen Kėrem Ķassap:

- **[T1695]** Bu yerlerge ģėrip bolup ķėlipsen, aya ķoyķi ķaysi eldin bolursen? – dep soridi.

Göroğli:

Ecel yetmise ķiziķ sözni sözleymen,

Aldimģa ķőp ķoyni sėlip ķėlürmen.

[T1700] Eslim mėniň Tűrkmen perzendi,
Şėhrinģe soda üçűn ķėlipmen.

Kėrem Ķassap:

Yaraşsun, dep at yaylini taraymen,

[T1705] Koy alurğa hem saturğa yaraymen.
 Türkmen digen atam yurti bolidu,
 Kimniň evlādi uruğunni soraymen.

Göroğli:

 Ada bolmas elimniň şekeru - kēndi,
 Kulaktin ketmeydu pīlerniň pendī.
 [T1710] Eslimni sorisaň saňa ēytarmen,
 Men ērurmen Tekke Türk perzendi.

Kêrem Kassap:

 Kim bilidu içindiki oyunni,
 Karaymen körüp sēniň boyunni.
 [T1715] Bu yerge nime üçün keldiň sen,
 Ėp satarmen ēlip kelgen koyunni.

Göroğli:

 Baş uçı, sāni yoktur koyumniň,
 Kiziği yok saňa renge royumniň.
 [T1720] Bilmeymen bu koylarniň bahāsin,
 Kēp kalamdu igisi bu koyunniň.

Kêrem Kassap:

 Karisam buniň ağızi şum iken,
 Yürgen yeri Yavmet ēli kevm iken.
 [T1725] Koyunniň igisi bar dep ēytisen,
 Sorap körey koyniň igisi kim iken?

Göroğli:

 Hudāyim bermigen bende ħarizār,
 Devziği belgisi ērur köñli tar.
 [T1730] Men yalguz başliķ dime bu yerde,
 Bu şeherniň kattisi mēniň yezdem bar.

Kêrem Kassap:

 Bēşimğa zerepşan selle uraymen,
 Sevlet üçün burutumni yağda boyaymen.

[T1735] Bu şeerde mēniñ yezdem bar deysen,
Yezdeñ eti kimdur sendin soraymen.

Göroğli:

Men ýtay sen sorap bērip uni tap,
Sorisañ bilidu hemme şeyhi – şab.

[T1740] Yezdemniñ sorisañ bilgin, etini,
Etini deydu hem “Kērem Ƙassap!”

Kērem Ƙassap:

Men bilurmen ħevirini tağañniñ,
Körset maña belgisini tağañniñ.

[T1745] Yezdeñ eti digen bolsa Kēremcān,
Bilurmu sen eti kimdur ukañniñ?

Göroğli:

Yürigimge ot çüşti köp mēniñ āhim,
Ezeldin ayrıgan bizni Ĥudāyim.

[T1750] Yēñilmisem balilikta kētiptur,
Cirağimniñ eti idi Gül Ayim.

Kērem Ƙassap:

Ƙeyerlerde Ƙaldi Yavmet – el zātiñ,
Türkmen begliridinmu sipatiñ.

[T1755] Ukañ bilen men yezdeñni tonuduñ,
Kim bolidu ey oğlum seniñki atiñ.

Göroğli:

Kiçkimdin ġerip kildi bir Ĥudā,
Ġeriplikta künde çektim yüz miñ āh.

[T1760] Esli – neslimni tertip bilen soridiñ,
Etimni disem mēniñdur Ƙember Bova.

Kērem Ƙassap Göroğliniñ cavābini aňlap:

- Vay Kember çirağım, bu senmu? Āmān bolğın! U tereptiki ata – anam, kēvmi kērindaşlirim āmānmu? – dep [T1765] kēlip kuçaqlışip bu nezmini oqıdı:

Esķer Tēğın āmānmu?
Köüşmeglik gümānmu?
Bir – bir sendin soraymen.
El ve yurtuñ āmānmu?

[T1770] Hicrān otida tēnimiz,
Bağrı qandur gülimiz.
Aķ sūt bergen elimiz,
Mēhrivānlar āmānmu?

[T1775] Kimge yēter derdimiz,
Taşar gayi zerdimiz.
Sözlişeyli bir sāet,
Yaş yigitler āmānmu?

[T1780] Çüşti sēniñ bu dāğın,
Bahārda eçilur bāğın.
Aylinaymen çirağın,
Qalğan eller āmānmu?

[T1785] Közge yēşim tizildi,
Mēniñ köñlüm buzuldi.
Türek bağrim izildi,
Körgenlirim āmānmu?

Ular sözleşti, körüşti, hāl – ehvāl soraştı. Kēyin Göroğlı:

- Beg Havaz çirigim nede? Uni bir körüp uniñdin keyin ölsem Ārminim yok! – didi.

[T1790] Beg Havazhan bu çağda Hünhār Şāhniñ aldida idi. Uniñ kēşida 500 mehrem bar idi. U, kēçe – kündüzni Hünhār Şāh bilen bille ötküzetti. Kérem Kassap yénidiki bir mehremni:

- Beg Havazhanniñ bir tağisi Çembildin keptu. Uni **[T1795]** körüşke köp intizār iken. Bugün kēlip tağisini körüp alsun. Ete etigende hizmetlirige yetküzüp bērimen! - dep Hünhār Şāhka evetti.

Hünhār Şāh bu iltimāsni qobul qilip, Beg Havazni 5 – 6 mehrimi bilen ularniñ kēşiğa evetti.

[T1800] Beg Havazhan yol boyi: “Mēniñ tağam kandağraq ādemkeñ!” dep yaḥşi at mingen, yaḥşi ton keygen kişilerge qarap keldi.

Göroğliniñ közi Beg Havazhangā çüşti, ornidin yügürüp qopup, uniñ bilen ata – balilardek quçağlışıp **[T1805]** körüşti. Şu yerde bu nezmini oqidi:

Ketti köñlümdin ārmān,
Qudretlik heqdin permān.
Piğān bilen derdim köp,
Sensen derdimge dermān.

[T1810] Zer gülümdek silaymen,
Qarçuğumdek köreymen.
Dal boyuñni Beg Havaz,
Kāmil pîrdin tileymen.

[T1815] Mendek tağan sadiğa,
Qulak salgın nadāğa.
Ay yüzüñni tileymen,
Köp yiglidim Hudāğa.

Turalmidim ellerde,
 Hahi çöl hem köllerde.
[T1820] İstep çıktım Beg Havaz,
 Yurdum uzak yerlerde.

Boldum teşna méhringe,
 Keddî - tēşi mehringe.
 Sēni istep çirağım,
[T1825] Āhîr keldim şehringe.

Añla éytқан sözümni,
 Kulluқ қılay özümni.
 Diyāringa kēlip men,
 Kōrdüm aydek yüzüñni.
[T1830] Sōzlirimge kulaқ sal,
 Düşmen bolsun paymal.
 Dostlar bolsun şāt – hoşal,
 Pidā bolsun pul ve mal.

Añlap sēni uzakñin,
[T1835] İstep keldim yiraқñin.
 Hudā kōrsetti sēni,
 Kutuldum men pirāktin.

Göroğli bu sözlerni éytip kēlip, Beg Havazñıñ bēşidin 3 kētim aylandı, unıñ közidin yaş yamğurdek **[T1840]** tōküldi, Havazhannıñ bēşini bağıra bastı, méhrivānlıq kōrsitip, baş – közini silap sözlidi. Kérem Qassap gâhi külüp, gâhi yığlap yēnidiki kişilerge:

- Kōrūñlar bu kişini! Evlādini sēginip kēlip didār **[T1845]** kōrüşkendin kēyin şu hāletke çüşti, - dep tonuştırdı.

Göroğliniñ keygen çekmini Beg Havazhanniñ yüzlirige patti. U, bu çekmenniñ yipliriniñ yirikligidin zârlinip bu nezmini oqıdı:

[T1850] Ėrisun, tağlar ėrisun!
Bende alğini bilen kurasun.
Keygini yirik çekmen,
Baylıqliri kurasun.

[T1855] Beg bolup yurtlar çıkmisa,
Ov – ovlap lāçinni salmisa.
Şunçe malni nime kılar?
Bir yaḥşı tonni keymise.

[T1860] “Al!” digende yorğa almisa,
İşim bîkār yaḥşı bolmisa.
Bu begniñ mēli kurasun.
Bir yaḥşı tulpar minmise.

Sözi başkığa yaḥmisa,
Başkılarıni baḥmisa.
Malni yığip nime kılar?
Şemşer kiliç taḥmisa.

[T1865] Dunyā bizdin ötidu,
Malmu taşlap kétidu.
Dost – düşmenniñ kolidi,
Ölse şu çağ yötidu.

[T1870] Mēli yoklar dermānda,
Perzendisizler ārmānda,
“Tağañ men” dep kēliptu,

Qilip mēni şermende.

Söz qilidu Havazhan,
Sözge deydu: Bol āmān!

[T1875] Şermende qilmay burunraq,
Közdin yoqal tağacān.

Kérem Qassap Havazhannin sözini anlap:

- Ey eqilsiz oqlum! Qamlaşmığan sözlirini qoy! Şunçe qoyliri bar kişi sen digen nersilerni qılalması? Qolidiki bar **[T1880]** baylığinin azraqla kısmını hırācet qılsa, söliü beglerdin eşip kētidu, lēkin sēnin bu tağan pēqirlikni ēhtiyār qılğan. Körünüşidin sopi ibādetqor kişidek körünidu, bundin kēyin bundaq edepsiz sözni qılsa mendin yaqşılıq kütme. Derhāl turup öyge ēlip bargin, siqlisi bolğan ana **[T1885]** bilen körüşsun. Özeñ aldida qizmet qil! – didi.

Havazhanmu Göroqlimu ornidin qozğaldi. Kérem Qassap:

- Qoyliriniñ bahāsini ēytip bērip ketkin! – didi.

Özini Qember Bovay dep kelgen Göroqli:

- Bu qoylar evvel mēnin idi, emdi sēnin boldi. **[T1890]** Satmaqçı bolsañ, bahāsini özeñ qoyup sētiver! – dep cavāp berdi. Havazhan bilen ikkisi öyge ravān boldi. Beg Havaz tağisinin qolidin yētilep hoqlisiğa kirdi, anisiğa qarap bu nezmini oqlidi:

[T1895] Oqlisam dunyā işliri pāna,
Hudā söygen qulnin tilida sanā.
Men sözni sizge bayān qılay,
Qulaq sēlip anlañ cān ana.

Sözni anla Beg Havaznin tilidin,
Bir kişi kēliptu Yavmet ēlidin.

- [T1900] Bu yerge képtu bizni sorağlap,
Bizlerni körmekni tilep élidin.
- [T1905]
 Qarisañ uniñ ecep boyi bar,
 Bilmeymen niçük ħiyāl – oyi bar.
 Bu şeherge képtu bizni sorağlap,
 Aldida heydigen 500 qoyi bar.
- Etigen kiriptu bizniñ şeherge,
 Qoşni artip bolmasta narğa.
 Bu şeherde ħıçkışını tonimas,
 Qoylirini salğan iken bāzārğa.
- [T1910] Bu ādemni başqılar mazaq qiliptu,
 Mazaq qılğanni bu hem biliptu.
 Heyrān bolup turğan iken bu ādem,
 Şu çağda qeşiğa atam keliptu.
- [T1915] Atam körüp bu ādemni qaraptu,
 Söz sorisa cavābiğa yaraptu,
 Esli – nesli bir birini soruşup,
 Uni atam ħéli obdan sinaptu.
- [T1920] U ādem atamğa sözide deptu:
 “Şeherde yezdem bar isteymen” deptu.
 Yezdisiniñ esli – neslini sorisa,
 Yezdem, dep atamniñ ismini deptu.
- U ādem bu yerge keldi özendek,
 Sözligen sözliri sēniñ söziñdek.
 Yavmette ağa – iniñ barmidi?

[T1925] Bek oğşaş közliri sêniñ köziñdek.

Dime ana emdi mênî oyunçı,
Yetküzey saña hever süyünçi.
Tağımız kêtidu çıkip körmisen,
Tağam keldi bergin maña süyünçi.

[T1930] Neççe kün yürüptü bağrini dāğlap,
Sêni - mênî körüşke zârî – zâr yığlap.
Tağam keldi aldığa çıkip körmemsen?
“Gül Ayim sıñlim” dep sêni sorağlap.

[T1935] “Uka!” Deptu Hudā söygen bir bovay,
Yıglaptu zâr – zâr tuqқан tapalmay.
İşenmisen çıkip uni kör özen,
Soriğan idim êtini, didi: Kember Bay.

Gül Ayim Havazğandin bu sözni anlap, tākiti - taq bolup, öydin yügürep çıktı. Kember Bayiniñ boynini **[T1940]** kuçağlap turup bu nezmini oqidi:

Yüreklerde köp dāğim,
Hazan boldi çar bāğim.
40 yıl boldi ayrildim,
İsenmusen çirağim.

[T1945] Kêçe – kündüz barayim,
Ayrip saldi Hudāyim.
Aman – isen körüştuq,
Aylinay men Gül Ayim.

- [T1950] Sêni heḡdin tilidim,
Heḡ bêriptu murâdim.
Musâpir bu şeherde,
Tinmay heḡḡe yîglidim.
- [T1955] Kimni körsem közlidim,
Âmānlikni sözlidim.
Musâpirlik ḡurusun,
Butilaḡ bolup bozlidim.
- [T1960] Düşmenlerde ḡêḡilip,
Yat ellerge ḡêtilip.
Bir Allāḡa yîglidim,
Tünler boyi sêḡinip.
- [T1965] Kôrdüm aydek yüziḡni,
Êniḡlidim özüḡni.
Ömrüm yîḡlap ötkende,
Eslep sêniḡ sözüḡni.
- [T1970] Mert meydaḡa başlansun,
Düşmen ḡoli baḡlansun.
Ḗérindaşlar âmānmu?
Mendek sinḡliḡ aylansun.
- [T1970] Yarattiler bir Ḗudā,
Künde ḡildim āhu vah.
El ve yurtlar âmānmu?
Soray sendin Ḗember Aka.
- Gül Ayim: “Yurt âmānmu?”

Bizge āḥir zamānmu?
[T1975] Yurt igisi sultānim,
 Göroğili Beg āmānmu?

Gül Ayimniñ şeirini anlap Göroğli yığlap ketti, muñdaştı. Kétin
 Kember Bay:

- Çırağım! El yurtniñ barçisini soridiñ, bu **[T1980]** işiñ maña yaqtı.
 Göroğlinimu soridiñ, u bizge düşmen tursa, yene nime üçün uni soraysen? –
 didi.

- Ey aka, u bizniñ özimizniñ urığı, nime bolsa şu bolsun yenila
 yatlardin yaḥşı. Şuniñ üçün soridim. Eger düşmenlerniñ birsi: “Göroğli pālani
 yerge **[T1985]** kèptu!” dise ḥoş bolimen. “Çèķiniptu, yaki ķèķip kètiptu” dise,
 gèlimdin ğiza ötmeydu. Kandaşlıķ azavini tartimen, şuniñ üçün soridim, - dep
 cavāp berdi Gül Ayim.

Göroğli yeñivažtin öksün yıglıdı, Beg Havaz uni mehmānhānisiğa
 başlap èlip kirdi. 9 ḥil tamaķ **[T1990]** teyyārlap aldığa koydı. Nimini telep kılsa
 şuni kıldı. U, gayida Göroğlini “tağam!” dep tizida olturatti, gayi boynini
 kucağlap baş köziğe söyetti.

Göroğli:

- Balam Beg Havazḥan, sèni èlip ketsem bizge el **[T1995]**
 bolamsen?! – dep soridi.

- Eger rāstinla èlip ketseñ cān tağam! dep barimen! – didi Beg
 Havaz.

Beg Havazḥanniñ söziğe Göroğliniñ dili èridi, yüziğe, pişānisige
 söyüp turup bu nezmini okıdı:

[T2000] Emes sözlirim pinhān,
 Sirni eyleyin ayān.
 Bizniñ eller acāyip,
 Bararmu sen Havazḥan.

[T2005] Küçlendürer imānni,
Körgin bizniñ tamānni.
Tağda sayrar bulbullar,
Bulaqliri ravānni.

[T2010] Aksa Esker Bulıǵı.
Kişinişur el – ulıǵı,
Körgen ketküsi kelmes,
Ulaklarnıñ yaylıǵı.

[T2015] Uzun tağlar qarasi,
Höp kayımdır talasi.
Şu tağlarǵa yaz kelse,
Çıkar begler balasi.

[T2020] Kānay – sunay koyıdu,
Ceren kiyiñ suyidi.
Kız – cogini arılaş,
Közler qarap toyıdu.

[T2020] Toǵulup ösken yeriñdin,
Çıkkān issik öyiñdin.
Oyun külge diseñ bar,
Çıkalamsen eliñdin.

[T2025] Kuşni salǵın kölümge,
İntizār el yolumǵa.
Aylansun sendin taǵañ,
Yürgin Çembil elimge.

İge bol soǵitimǵa,

Behit koşulsun behtinge.
[T2030] Sadığan keteý Beg Havaz,
 Çıkkın tilla tehtimge.

Yolum çüşti zātinga,
 Baş igelmes yatinga.
 Çembilge beg bop béríp,
[T2035] Mingin tulpar atımğa.

“Çembilge beg bop barsaň
 Mingin tulpar atımğa!”

digen sözni anlap Beg Havaz kórúp kėtip:

- Vay dada! Men tağan Kember Bovay dep bu yerge kelgen

[T2040] kişi, Göroğli iken. U, kızilbaşlarnı kórutkán tulparını “mėni mingin!”
 devātidu – dep bu nezmini okıdı:

Mėni açmak kılğan iken,
 Eklı – hoşum alğan iken.
 Yigiliňlar yārānlar,
[T2045] Göroğli kelgen iken.

Kan tilep bolup gaday,
 Minmey birer ğunan tay.
 Maňa u tađa bolup,
 At koyuptu “Kember Bay.”

[T2050] Kolumnı bağlap toğri,
 Ėlip ketmek bolup oğri.
 Kesit bilen kelgen iken,
 “Kembermen” dep Göroğli.

[T2055] Mëni teyyār kılay dep,
Sirlirimni biley dep.
Kelgen iken Göroğlı,
Maņa çağgal salay dep.

[T2060] Mirādiğa yetmekke,
Kelgen iken u yekke.
Kestlep kelgen iken u,
Mëni élip ketmekke.

[T2065] Kıp köreyli sevepler,
Teğdirdin her ne keler.
Bunda kelgen keni sen!
Kurbéşi mir gezepler.

[T2070] Ezrâildek sevletler,
Yênida şemşer polatlar.
Âdem yutmay turarmu?
Sap kan içken callâtlar.

[T2075] Âdemni yep kutrarmu?
Ekli hūşi turarmu?
Düşmen digen kündüzi,
Öyge kélip turarmu?

[T2075] Közidin tökün yaşlarni,
Tèrip éliñ kaşlarni.
Mirgezepler turunlar!
Késiñ koyman başlarni.

Añlimastin sözlirini,

[T2080] Oyup éliñ közlirini.
Olturudi öyümde,
Mehkem bağlañ qollirini.

[T2085] Datlisa bermeñ āmān,
Sélinlar bēşiğa hamān.
Qarap turmañ yārānlar,
Bolmaқта āñir zamān.

Ayağın kes tizidin,
Ot çıkarğın yüzidin.
Qaçurmastin bağlañlar,
Men qorqimen közidin.

[T2090] Beg Havaz bu nezmini oqup, hoylidin dervāziğa qarap yügürdi. Göroğli éhtiyātsizlik qilip éytqan sözige puşaymen qilip, Havazhannıñ arqısidin qoqlap yétip bardı. Uni méhmāñhāniğa élip kélip yēniğa olturğuzup:

- Ey qozam Beg Havaz, nime bolduñ? Sarañ bolduñmu? [T2095]
Eger alciğan bolsañ bēşinı tutup saqaytip qoyay! – didi.

Yıqlavatqan Beg Havaz küldi. Göroğli unıñğa qarap:

- Ey oğlum Beg Havazhan, men yiraq yollarnı [T2100] bēsip capā tartip “sēni körimen” dep bu yerge kelsem, sen mēni “Göroğli!” dep düşmenlirimge tutup bersen bolamdu? Men kim? Göroğli kim? Bilmisen bilip qoy, Göroğli digen şundaq sürlük ādemki: Unıñ ikki yēnida 12 din 24 kişi olturidu. Qolaqliri qalqāndek, közliri [T2105] qasqāndek, bēşi yoğan buttek, qolliri çinarnıñ şēhidek burnı moridek, ağızı diviniñ göridek, yüzi dapték buruti şapték, burniniñ tüşigi kona qapték, heyveytlik bir meħluq! – didi.

Beg Havazhan Göroğliniñ terepini añlap küldi. [T2110] Göroğli sözini başlap:

- Men bayıqı sözlerni, sen mēniñ yēnimda olturğanlığıñı körüp hoş bolup kētip, özemni Göroğliğa oħşitip éytqan. Men sēni “ħuddi Göroğliniñ

tulpar étiga oħşaş atқа mindürsem” digen arzūyum bar idi. Şuni **[T2115]** éytsam sen bu misālğa élip éytқан sözümni başқиçe çüşendiң. Göroғli bizge yat. Eger uni қолға çüşürsem güşini қиyma - қиyma қилиş oyum bar, – didi.

Beg Havaz bu sözlerge işendi. Namaz şam boldi. Kêrem Қассап, қойларni sêtip pul қилип келип, u pulniң **[T2120]** hemmisini Göroғliniң aldıға қойdi. Göroғli pulni üçke bölди, bir bölüğini Kêrem Қассапқа “bāzārliқ” dep berdi, bir hessisini Gül Ayimğa berdi, қалған üçinçi bölüğini özi aldı.

- Siler bu puldin Beg Havazğa bermidi, dep көңlүн **[T2125]** larğa almanlar, men uniңa 400 қара қоzi ayrip қойған, u қозилar sémizligidin қuyriғini kötүрүp маңalmidi, men uni bir чопанға тапşurup keldim. Hudā nésip қилsa ete etigende men Beg Havazni başlap бериp uniңa қозилarни көrsitimen. U men bilen билe бериp қозилarни өз közi **[T2130]** bilen көрүp қaytip kelsun! – didi Göroғli. Kêrem Қассап күлүp turup:

- Hop! – didi.

Ular ziyāpet bilen таңni anқuzdi, таң yoruşı bilen Kêrem Қассап semen yorғisiğa mindi. Beg Havazni арқisiğa **[T2135]** mingestürdi. Қоza көрүp келишке ravān boldi. Ular чқип ketkendin кейin Göroғli Sultān, Gül Ayimğa қарap:

- Ey siғlim! Kөрüşsek, көрüşmisek āmān болғin! – dep bu neźmini oқidi:

[T2140] Gerip siғlim bugün қaytay hoş emdi,
Қаза cāyға yolға чқıtim hoş emdi.
Bir körgili kélividim yiraқtin,
Yene қaytip kelginimçe hoş emdi.

Gül Ayim:

[T2145] Otiңda kavap қildi bir Hudā,
Men қилurmen āh vah Hudāға.
Siғliñni méhrinге қandurmay kettiң,
3 – 4 күn tursañ bolmamdu aka?

Göroğli:

Méhriŋge mēniŋmu bağrim toymidi,
[T2150] Tiriglik turarğa mēni qoymidi.
 Āmān bol sıñlim yene körgiçe,
 Bu yerdin ketmisem zādi bolmidi.

Gül Ayim:

Pirāq çüşti bugün ğerip sıñlıŋa,
[T2155] Pelek zerbe urdi mēniŋ qelbimge.
 Qayıp barsaŋ öz elinŋe Qemberbay,
 “Salām” digen aval ata – anamğa.

Göroğli:

Sözni sözge yürüştürse eyip bolur,
[T2160] Gep qoğlısaŋ gep tuğulur köp bolur.
 Salāmiŋmu saqlap barsam eytilur,
 Cān dilingdin “he – e” diseŋ qop bolur.

Gül Ayim:

Mollılar alurler düvet qelemni,
[T2165] Yürigimge saldi igem elemni.
 Söz bolsimu sendin eytay Qemberbay,
 Yurt igisi Göroğliğa salāmni.

Göroğli:

Ara çölde atqa qamça urğandur,
[T2170] Teqdirde nime bolsa şuni körgendur.
 Göroğliğa duāyi salām eytisen,
 Göroğlimu neq şu yerde turğandur.

Gül Ayim:

Ey Qemberbay, cān sadiğa helkimge,
[T2175] Ğem çüşmisun igem asrap dilingğa.
 Bar Qember Bay sēni hekke tapşurdum,
 Bir – bir salām digin ehli helkimge.

Göroğli:

[T2180]

Bir teççiler tapalmaydu izimni,
 Hudā guva anla mēniñ sözümni.
 Sendin bugün bir nersini soraymen,
 Maṇa bergin Beg Havazḥan ḳozaṇni.

Gül Ayim:

[T2185]

Sen özmigin tāza bāğdin gülümni,
 Erzigeymu men bağlisam bilimni.
 Bizniñ eldin bolsa éytar Gül Ayim,
 Havazḥan oğlum körer Çembilni.

Göroğli:

[T2190]

Oylisam bu dunyā pānidur pāni,
 İlgiri tuğulğan ādemler ḳēni.
 Men rāstin éytip kētey Gül Ayim,
 Sorisaṇ eslimni Çembil sultāni.

Gül Ayim:

[T2195]

Ḳandaḳ körsun Havaz balam éliṇni,
 Söz sözleysen hiç tartmastin tiliṇni.
 Tiliṇni tart bilip sözle Ḳemberbay,
 Bolmisa bağliturmen ikki ḳoluṇni.

Göroğli:

[T2200]

Bahārda gül éçilip baḳḳa liḳ tolur,
 Bundin kéyin közde yaşıṇ kül bolur.
 Bilmeymen evelḳidek sözüṇni,
 Körginim yok burunḳidek yüzüṇni.

Gül Ayim:

[T2205]

Körüştüm ḳaytimen emdi disenḳu?
 Her nime bolsa éytip ketsenḳu!
 Çembilniñ sultāni, ḥani digiçe,
 Ayridiṇ Havazdin emdi disenḳu?!

dep, bu kişiniñ Göroğlı ikenligini bilip dervāzidin yığlap çıktı. Kêrem
 Kassapniñ arķisidin yügürüp kêtıp **[T2210]** bérıp bu gezelni oķıdı:

Tekkendur saņa dalilarda mal,
 Sözümnı anla, anla kulaķ sal.
 Kozamni arķaņa mindürüp maņdıñ,
 Saņa yol bolsun yürgin bova çal.

[T2215] Yürügimge saldıñ dāğı – elemni,
 Köñlümge saldıñ hicrānu ğemni.
 Arķaņa mindurüp kêtıp barisen,
 Nege êlip barisen Havaz balamni.

[T2220] Maņğan yolıñ hamam saņa yol bolsun,
 Düşmenliriñ kêlip saņa el bolsun.
 Ölmigen köridü kış bilen yazni,
 Ayırğandur ağa – inidin Hūdāyim bizni.

[T2225] Kêter bolsañ özeñ ketkin dalağa,
 Koyup ketkin bunda Havaz balamni.
 Yürükimge koymay ğem bilen dāğni,
 Koluñ eytur ārmānda koyma ukaņni.

[T2230] Kozi bar, dep bararsen Kember Bovay,
 Kember Bovay dep āķir bolduñ Göroğlı.
 Mēni aldap êlip maņdıñ balamni,
 Hırlımığın mēniñ bir tal oğlumni.

Gül Ayim der anla éytķan sözümni,
 Sarğaytti karam pelek mēniñ yüzümni.
 Kozi dep ayrıldım Havaz kozümdin,

Talağa çıxarma Havaz qozumni.

[T2235] Gül Ayim yüzini tatilap dādi – peryāt kıldı. Oğlidin ayrılıp qalqinini bilip Göroqlinin qeşığa keldi.

- Ey qıraqlım, bēlikniñ tirikligi su bilen, mēniñ tirikligim Beg Havaz bilen idi. Uni evel Hūdāğa, andin qalsa saña tapşurdum, - dep bu nezmini okıdı:

[T2240] Sözni sizge köyginimdin yoşurdum,
Uluqlap ayıqlığa baş urdum.
Avaylap östürgen yalğuz şunqarnı,
Pemlimestin uqlsidin uçurdum.

[T2245] Men davā tapalimidim uşbu yarığa,
Sēniñ ēytqan sözünge bolay sadığa.
Erki ösken idi Beg Havaz balam,
Gezep bilen ay yüzige qarima!

[T2250] Körüp, bilip içken idiq tuzumni,
Saña ēytay emdi pinhān sözümni:
Açqlıqlinip unıñ dilin aqlritma,
Hıle bilen ēlip qıqtıñ qozumni.

[T2255] Gerip qılıp yürek baqlrin dāqlima,
Görücistān yolini aña baqlima.
Havazqanni emdi saña tapşurdum,
Hapā qılıp yalğuzumni yıqlatma!

Her bir sözni oylap – oylap qılimen,
Āmān - ēsen ketmıqlıñni heqltin tileymen.
Bir er özün saql - salāmet elge bar,

Qest qılğanni öltürüşke yaraymen.

[T2260] Men qalimen, ketkin bundin salāmet,
Er bolsañ eslersen bizni davāmet.
Hoş bolğın ta körgiçe Göroğlı,
Beg Havazni saña berdim amānet.

[T2265] Saq – salāmet emdi bundin elge bar,
Havaz üçün men dāima intizār.
Ėlip kettiñ yürigimni Göroğlı,
Qan yığlaymen hicrāndimen zār – i zār.

Gül Ayim bu nezmini oqup, zār – zār yığlap amānliq tilep qaldi,
Göroğlı yolvastek pikirap sheherdin çıqtı. **[T2270]** Kérem Qassap bilen Beg
Havazniñ arqısidin yétip bardı. Ularğa:

- Ene qoza, mana qoza, - dep tağdiki köp qozılarnı körsitip ularnı
başlap kétéverdi. 400 digen qoza 700 boldı, bayāvan qoziğa toldı, Beg
Havazniñ yürikige vehîme **[T2275]** çüşti, u Kérem Qassapqa:

- Bu iş hîle oğşaydu, - didi ve bu nezmini oqıdı:

[T2280] Ölmisun, dostla ölmisun,
Düşminiñ zādi külmisun.
Ata boldı qıl bu işni,
Bu şumluqniñ bēşi bolmisun.

Bir çüş kördüm bugün yaman,
Heq tealā qılsun amān.
Bu qoziğa köp qızıqma,
Ėlip kētiş boldı gumān.

[T2285] 400 idi 700 boldı,

Bayāvan ozıa toldi.
Ata birdem turup oylan,
Pütün etrap oza boldi.

[T2290]

Ayiıdın ayrılmıın,
anitidın ayrılmıın.
Bu ozıa k p iziki,
Havazidın ayrılmıın.

[T2295]

Bir neni bari dāli,
K rersen hicr n ne ali.
ozi dep aldap  lip kelgen,
Bop almisun bu G r li.

[T2300]

K p orkimen k zliridin,
M n jiverme izliridin.
K e yaman orkan idim,
Maa  ytan s zliridin.

[T2305]

Bunda oza tola iken,
Uni arlap yürer iken.
B rip emdi ember vaya,
u ozilar bular digen.

[T2310]

Havazan der:
- ozi urusun,

Kêçiki gep este tursun,
Yêtip kelse kêçip bîkîñ
Kember vayniñ yûzi kûrusun.

Kêrem Kâssap Havazhândin bu sözni aňlap:

- **[T2315]** Râst didiñ, – dep heyrân boldi, Göroğliğa kârap:

- Hey Kembervay, emdi bizge cavâp bergin. Biz ikkimiz şû
kôzilarni heydep kâytip kêtîli! – didi. Göroğli Sultân Kêrem Kâssapka:

- **[T2320]** Sen nime devâtisen? – dep bir aliyip kâridi. Göroğliniñ
közi uniñ yürükini têşip ôtüp ketkendek boldi, bu közni körgen âdem
hergizmu tâket kîlip turalmaytti. Kêrem Kâssap bu kişiniñ Göroğli ikenligini
bildi. U, “bizge hîle işlitip bu yerge aldap êlip keptu” **[T2325]** dep oylap êtiniñ
bêşini arkîsiğa burap yanmakçı boldi.

Göroğli Sultân Kêrem Kâssapka kârap:

- Sen Hûnhâr Şâhka nime işni körgen bolsañ şuni digin! Men bu
yerde turimen! – dep bu nezmini oқidi:

Üç kûngiçe izlisen lāçindin tap,
[T2330] Sen kelmey biz kâdem koymaymiz tevrep.
Havaz bilen her ikkimiz şunda turimiz,
Şâhiñğa “salâm” de ey Kêrem Kâssap.

Menmu işrep tulparimni çapayin,
Rustemdek uruşni bunda kîlayin.
[T2335] Şâhiñğa “salâm” de etirâk bêrip,
Siler kelgiçe yirâk ketmeyin.

Ümidim köp taňla hek kîlgay şapâet,
“Bendem” dep yoklıgay hesretlik sâet.
Bu yerde yatimen sile kelgiçe,
[T2340] Kilmastin ketmeymen bunda kiyâmet.

Uruş bolsa şirin cāndin keçmeyin,
 Su orniğa kızıl ıanni içmeyin;
 Bu yerdin ketmeymen sile kelgiçe,
 Düşmenlerge neyzilerni sançımayın.

[T2345] Nisip bolsa zorlıgimni bildürey,
 Düşmenlerniñ yürek – bağrin tilduray.
 Bu yerdin ketsen kelgin ey Kêrem,
 Kızıl ıanni üzenğide aqturay.

[T2350] İgem koymisun bizni dermānda,
 Hūdāyim kılmisun bizni şermende.
 Şāhiñğa “salām” de ey Kêrem Kāssap,
 Dimisun yoluğmay kaldim ārmānda.

[T2355] Göroğlidin anla uşbu kalamni,
 Şāhiñğa éytip bérıp mendin salāmni.
 Sizler kelgiçe bundin ketmeymen,
 Tiktım men bu ceñge ötkür kallamni.

Göroğli bu sözlerni dep Kêrem Kāssapni yolğa saldı. Beg Havazniñ kolidin yétilep tulpariniñ kēşiğa élip keldi. Göroğli öziniñ yaraqlirini asti. Beg **[T2360]** Havazğa qarap bu nezmini okıdı:

[T2365] Yürükimde köpti elem,
 Hoşvağ boldum kette u gem.
 Bir söz éytay anla buni,
 Terepiñni anlap balam,
 Keldim mana min tulparğa.

Beg Havaz:

Musāpirmen bunda özem,

Ata anla éytay sözüm.
Men saña şuni éytay,
[T2370] Her terepte ikki közüm,
Göroğli minmeymen étiŋğa.

Göroğli:

Meydānda at çaldurmıŋın,
Peymāniŋni toldurmıŋın.
[T2375] Méniŋ sözümni qayturup,
Aççıŋimni keltürmıŋın,
Benvaş Havaz min tulparğa!

Beg Havaz:

Baturlarınŋ ustāzimen,
[T2380] Şunqar éliniŋ bāzimen,
Ermu yaki qatunmu sen?
Öltürsen öltür rāzimen,
Göroğli minmeymen étiŋğa!

Göroğli:

[T2385] Arqımızdin leşker kélur,
Töt tereptin qorşap alur,
Her qaysisi neyze élip,
Beşimizğa qevğa salur,
Kelgin balam min tulparğa.

[T2390] Beg Havaz:

Arqımızdin yatlar kelmey,
Kelse taqlar qanğa tolmay,
Kelgen aşu qizilbaşqa,
Şirdek bolup qiliç salmay,
[T2395] Göroğli minmeymen étiŋğa.

Göroğli:

Qoşun kélur bayraq - bayraq,
Deşt bayāvan tolar şundaq,

[T2400] Köp düşmenni yalğuz özem,
Soruymenğu kılıp tuprak,
Beg Havazhan min tulparğa.

Beg Havaz:

[T2405] Söz kılisen mēni bilmey,
Kiyametniñ küni bolmay,
Nedep maña söz açisen?
Rustem süpet soquş kılmay,
Göroğli minmeymen étiŋğa.

Göroğli:

[T2410] Tulparimni kayrimaymen,
Sözünge köp qarimaymen.
Kériptimen yaşlık kētip,
Uruşni men ħalimaymen.
Mingin balam kel tulparğa.

Beg Havaz:

[T2415] Batur bolup uruş kılmay,
Yolvaslardek yürüş kılmay,
Üzenğide kanlar keçmey,
Kaytar bolsañ turuş kılmay,
Minmeymen Göroğli étiŋğa.

[T2420] Göroğli:

30 yaşlık vaqtim kētip,
Ottura yaşlık keldi yētip.
Bu şeherniñ leşkirige,
Turalmaymen tāket étip,

[T2425] Kelgin balam min tulparğa.

Beg Havaz:

Meydān içre kirgen yaħşı,
Düşmenni ħop kırgan yaħşı.
Yavni körmey kēcip nomus,

[T2430] Uruş kılıp ölgen yaḥşı,
Minmeymen Göroḡli étiḡa.

Göroḡli:

Bu teliviḡdin yaḡan yaḥşı,
Bende taḡdin ötken yaḥşı.

[T2435] Yavni eger yeḡelmisen,
Uruşmasti ketken yaḥşı,
Kelgin balam min tulparḡa.

Beg Havaz:

[T2440] Ecel yetse ölgen yaḥşı,
Teḡdirini körge yaḥşı,
Yavdin keḡip kün körgeḡe,
Ḳara yerge kirge yaḥşı,
Minmeymen Göroḡli étiḡa.

Göroḡli:

[T2445] Er yigitler uruş kılır,
Düşmen körse yürüş kılır.
40 miḡ leşker beşip kelse,
Yalḡuz ḡandaḡ turuş kılır?
Kelgin balam min tulparḡa.

[T2450] Beg Havaz:

Havazḡan der uruş kılmaḡ,
Düşmenlerge kiliḡ salmaḡ,
Ḳudā berse bu düşmendin,
Ḳirip yürüp öḡüm almaḡ,

[T2455] Minmeymen Göroḡli étiḡa.

Göroḡli:

Göroḡliniḡ sözini anḡa!
Himmet bilen keldim tenhā.
Oḡul bolsaḡ şundaḡ bol,

[T2460] Himmitiḡe Barikallā,

Kelgin balam mingin atka.

Göroğli Beg Havazniñ bulbuldek tilliridin, şikerdek sözliridin memnun bolup “Hudāyā şükri” dep olturdi.

Kérem Qassap balisidin ayrilip, qanitidin qayrilip **[T2465]** étiğa qamça saldı, tinmay yürüp Görücistān şehrigе yétip keldi. Hünhār Şāhniñ aldığa kirip, uniñğa bolup, ötken hemme vekeni bayān qıldı.

Hünhār Şāh bu vekeni anlap aççıqlandı. Derhāl kānay – sunay, dağa dumbaqlirini çaldurdi. 20 – 40 **[T2470]** yaşlar arisidiki dervāziniñ qanitidek kiliç aşkan palvānliridin 40 miñni ceñge teyyārlıdı. Özi baş bolup Göroğliniñ arqisidin qoqlıdı. Namaz peşin bilen Göroğli turğan yerge yétip keldi.

Göroğli Beg Havazhanni taqqa çikirip qoyup **[T2475]** tulparini çekiritip, yer – ziminni gükiritip, kiliç – neyzisini pākiritip düşmenlirige qarşı bir özi yalguz at qoydı.

Bismillā dep pırlirini yādiğa aldı, ulardin medet tilidi, düşmenlirini sürüp - toqay qilip qattıq ceñ qıldı. **[T2480]** Üç kēçe – kündüz giçe arām almay, yimey, içmey ceñ qıldı, düşmenliriniñ hālını teñ qıldı. Öziniñmu levleri qorıdı, Tenrige seğindi. Yer – āsmān arısını tumān qaplıdı. Şu çağda u, bu nezmisini oqıdı:

[T2485] İgimizdur qādir mevlān,
Yürigimde köptur ārmān.
Şirdek bolup Göroğli,
At qoydı meydān içre.

[T2490] Düşminini dirilditip,
Neyzisini pildirlitip.
Tulparini girilditip,
At çaptı meydān içre.

- [T2495] Tekdirdin bolġan işlar,
On ve solni közleşler.
Tilladin sokġan ħiliçler,
Çépildi meydān içre.
- Uruş ħilip çéçip ôt,
Düşmenni ħilip nābut.
Zer ħubba, altun savat,
Çéçildi meydān içre.
- [T2500] Tāmāşani kördi palvān,
Düşmen boldi talġan - talġan.
Altun ħubbe, kümüş ħalġan,
Yéyildi meydān içre.
- [T2505] Untuldi aş bilen nān,
Uruş ħildi Göroġli cān.
Ceñ içide şirin cān,
Çépildi meydān içre.
- [T2510] Yar bêşığa ħurdi çedir,
Yéyilişti sepke batur.
Uruş ħilip taġur - tuġur,
Étildi meydān içre.
- [T2515] Uruşta palvān bayraġlar,
Astida atlar oynaġlar.
Tilla kemer boytaġlar,
Şir boldi meydān içre.
- Barçe düşmen birdek bolup,

Göroğlığa şîrdek bolup.
Beziliri pildek bolup,
Höp élišti meydān içre.

[T2520] Bu uruştin ekli şeşip,
Ata – balidin adişip.
Mingen éti kékildişip,
Çépildi meydān içre.

[T2525] Leşker çüşti her kayandin,
Ezimetler keçti cāndin.
On biri yandin, beşi bir yandin,
Étildi meydān içre.

[T2530] Goya boldi āhîr zamān,
Düşmenge bermes āmān.
Tağni basti koyuk tumān,
At koydi meydān içre.

[T2535] Begler ister pāna cāy.
Derler: “Hudā asrigay”,
Altun kānay, kümüş sunay,
Yêrildi meydān içre.

Düşmenler kildi hemliler,
Savut keygen beziler,
Kızıl pöpük neyziler,
Çêçildi meydān içre.

[T2540] Azğaşti ekildin köpler,
Pervā kılmay ekli köpler,

Ezdihārdek katta begler,
Kıçkırar meydān içre.

[T2545] Uruş kıldi elvan – elvan,
Sêğingini kâdir mevlân.
Şu süpette Göroğlıhan,
Kān keçti meydān içre.

Göroğlıhan şu tehlitte tenhā uruşti. Düşmenlerni uyan – buyan sürüşti. Kattık ceñ kıldi. Göroğlı [T2550] atlıqlarnıñ üstige at koyatti. U, hêyrip ussidi, çarçidi. Kêtip bêrip ata – bovilarni ve ôtkenlerniñ rohini eslep bu nezmini okudi:

[T2555] Atimiz ādimi sêpi,
Medet bêrer kûndür bugün.
Bûğün yığlar gêrip bu ten,
Medet bêrer kûndür bugün.

[T2560] Yığlaymen eyne namaz şam,
Könlüm tapmas hiç arām.
Küç - kuvvitim boldi tamām,
Medet bêrer kûndür bugün.

Kökke yetti zârlirim,
Yüzümdin ketti arlirim.
Köl uzduñmu ey pîrlirim,
Medet bêrer kûndür bugün.

[T2565] Göroğlı der anla sözüm,
Telmürdü silerge közüm.
Kandağ kılay yalguz özüm,

Medet b rer k nd r b g n.

G r gli bu sözlerni  ytip t getkende közige **[T2570]** ce  meyd ni içide a  ton keygen, b  i a a  dest r or an  izil yüzlük, a  sa all k bir mun e  demler köründi, ular düşmenler bilen çattı ce   ilatti, ular H n  ar   hni  leşkirige her   tim huc m  il anda: “All hu Ekber!” dep  i  iratti, ularni  içidin birsi k lip:

- **[T2575]** Ey G r gli, aldirima, t m  a k r! – didi. Y zid ler bular a ten k lelmey,    ip  ehege kirip ketti.

G r gli Sult n bu i tin zev linip  o  boldi. U altun igerlik, zer yak   tonlarni t m  a  ildi. **[T2580]** G r gli Sult n keypi  a  h lda Beg Havaz anni  aldiğa y tip keldi, uni a altun igerlik olca attin birni te dim  ildi,  al an olca atlarni aldiğa saldi. 100 at a olca altunlarni artip, ta  b  i a şişti. Beg Havazğan ar isi a şarap y glidi, yurtda liri bilen **[T2585]**  ayib ne s zli ip,  o li ip, turup bu nezmini o udi:

Aldimda k r ner Bedbe tni  yoli,
 an e k nl k yol iken bilmeymen   li.
 m n bol in  ayta s ni körgiçe,
Oynap  sken ana yurtumni   li.

[T2590] Erlik saldi bu b  im a hicrini,
Kim k r ptu ejdih rni  zehrini.
 m n bol in G r cist nni   ehri,
 anda  untuy ana yurtni  möhrini.

[T2595]  m n bol in yene  aytip kelgiçe,
A  süt bergen ayim  o  al körgiçe.
Veyr n k  l m b g n  aynar  zgi e,
 sen bolsak k r  ermiz  lgi e.

[T2600] Āmānlaşmay bizler şundak ayrılduq,
 Ğerip siñlim sundi qanat, qayrılduq,
 Körüşkiçe ārmān bilen zārlıduq,
 Ėsen bolsaq körüşermiz biz diduq.

[T2605] Ot tutaşti Beg Havazniñ içige,
 Men qarārmē emdi qaysi kişige.
 Salāmimni ēlip kēler turnılar,
 Atam rāzi bolsun teqdir işige.

[T2610] Aççığlinip qarimidim uniñ bestige,
 Men bararmen Göroğliniñ yurtıǵa.
 Ğeriplikta yıǵlap qaldı bir anam,
 Anam rāzi bolsun bergen sūtige.

[T2615] Küç quramda qanatımdin qayrıldım,
 Yürekte dāğ, men bēğimdin ayrıldım.
 Āmān boluñ barçe aka – iniler,
 Ārmān bilen men silerdin ayrıldım.

[T2615] Kulak salğın men eyligen navāǵa,
 Cānu – dilim barçınizǵa sadaǵa.
 Körimenmu körmeymenmu sizlerni,
 Amānet tapşurdum sizni Ğudāǵa.

Beg Havazhan bu nezmini oqup bolup yıǵlap Göroğlıǵa qoşulup tağ bēşidin çüşti, Çembilge qarap ravān [T2620] boldı.

Yol bēsip, çölñi kēsip Çembilge keldi. Çembilniñ peştaqlirini kördi. Göroğlı Beg Havazǵa qarap, bu yerlerniñ bāğliriniñ, tağliriniñ, kölliriniñ, peştaqliriniñ ismini ēytip, bir – birlep körsitip turup bu [T2625] nezmini oqıdı:

Hüdā boldi men ğeripka mēhrivān,
 Meydānda aqturdum sudek kızıl ƙan.
 Men aylinay boyuñdin miñ ƙırağım,
 Ƙulak sēlip aŋla buni Havazhan.

[T2630] Ƙulak salğın Havazhan atañ tilige,
 Ğerip bolup çüştüm Çembil élige.
 Boyuñdin örgiley oğlum Havazhan,
 Közüñ açkın, keldük Çembil élige.

[T2635] Ene körüñdi Çembilniñ bāğı,
 Bulbullar ƙonup, uçarler zağı.
 Közüñ éçip yer – suyini tonıñın,
 Körünüp turğan elniñ bulağı.

Közüñni tutuptu ƙaŋniñ ğubāri,
 Yıraqtın körüñer Çembil munāri.
[T2640] Közüñni éçip ƙara Beg Havaz,
 Pāƙırap körüñgen Çembilniñ dari.

Tola ƙarap aqtı közüñniñ yağı,
 Bir taş kēlidu Çembil uzağı.
 Munāra ƙeşida eñ ƙoŋ körüñgen,
[T2645] Parçisidur medirisiniñ peştağı.

Bağlansun Havazhan düşmennin ƙoli,
 Biz kēlivatƙan cāy Çembilniñ çöli.
 Şükrilillāh emdi keldük Çembilge,
 Ene u, körüñgen Ödekniñ köli.

[T2650] At çēpişƙa eplik Ödek dalasi,

Oynaydu ödekni begler balası.
 Göroğlı der keldük Çembil éliçe,
 Aldimda turğan Çembil kelési.

Göroğliniñ sözini Beg Havazhan anlap kélivat **[T2655]** kanda Çembil şehriniñ coñ – kiçik emeldärliri ularniñ aldığa çıqip karşı aldı ve:

- Harman törem! dep Göroğlı hem Beg Havazhanlar bilen körüşti, ular hekkide yahşı tileklerni tilep duā kilişti.

[T2660] Beg Havazhanniñ keddi - kāmıtige Sulaymāndek sövlitige kelemdek kēşiğa, şekerdek sözige, almidek menzige karişip pütün şehir helki:

- Ādimizāttinmu şundaq pakize zāt vucūtka kélidi- ken, bu yigit kişilerniñ teripliginiçe bar iken, – dep **[T2665]** uniñ hösnige tehsîn – āpirin diyışti.

Şu çağda Göroğliniñ Ağa Yunus Perî başlıq hemme hotunliri ularniñ aldığa çıktı. Ular Göroğlıni körüp hoşal boluşti. Ağa Yunus Perî étidin çüşüp bėrip Beg Havazni “oğlum” dep beşiğa élip köterdi. **[T2670]** Ulariniñ hemmisi Beg Havazhanni élip Çembilniñ şehrige kirdi. Hemmiliri hoşal – horam boluşti. Göroğlı Beg Havazni 400 yigitniñ otturisiğa élip kélip olturguzdi. Uniñ köñli ğemdin ğalas boldi. Yigitlerniñ aldida uni hoş kiliş üçün oñ koliğa bir ayak şarapni aldı. Beg **[T2675]** Havazhanğa karap bu nezmini didi:

Sen sen mēniñ kızıl gūlum,
 Belki mēniñ cānu – dilim.
 Beg Havazhan ēzīz oğlum,
 Kozam taldurma – taldurma.

[T2680] Ğazāt kılğın şırdek bolup,
 Düşmen kalsun yerdek bolup,

Cennet içide hördek bolup.
 Ƙozam taldurma – taldurma.

[T2685] Kündek nŭrluƘ yüzüƞ tavlap,
 Düşmen arfisini arilap.
 Yigitlerni ser hil tallap,
 Gülüm soldurma – soldurma.

[T2690] Düşmen çeksun ƙayƒu mēhnet,
 40 padişā saƞa ūlpet,
 Budur saƞa bir ğenimet,
 Ƙozam taldurma – taldurma.

[T2695] Göroƒli der şŭkrilillār,
 Havaz oƒlum saƞa dilhā.
 Pāni irŭr uşbu dunyā,
 Balam taldurma – taldurma.

Beg Havazƞan Göroƒlidin bu sözlerni anlap ƞoş boldi, vaƞtı çaƒ hālda yēgitler ƙatarida olturup şarap içişti. Göroƒli Beg Havazƞannin beşiga altun tāc keygüzdi, bilige altun kemer baƒlidi, şahāne ton [T2700] keygüzdi.

Öziniƞ hōkŭmrānliƞ mührisini uniƞ ƙoliƒa berdi. Pŭtŭn şeherni uniƞa bērip uni sultān ƙildi. Bu işlar yigitlerniƞ ƙöƞlidikidek bolup, hemmiliri mirādi - meƙsetlirige yētişti.

[T2705] Emdi sözni biz Ƙaraƞan padişādin anlayli:

Uniƞ 40 miƞ leşkiri bar idi. Yene Zeynepşāh Ayim dep bir ƙizi bar idi. Göroƒli 21 kēçe – kŭndŭz toy ƙilip Beg Havazƞanƒa uni ēlip berdi. Uniƞdin bir ƙiz, bir oƒul tuƒuldi. Oƒliniƞ ētini Ēliƞan kiziniƞ [T2710] ētini Nŭrƞan ƙoydi.

Bir kŭni Göroƒli Sultān ƙol astidiki şāhlarƒa ƙarap:

- Ey padişālar, 90 lek esker cemi boptu. Biz bu küç bilen şehirlerge dañķi ketken Daniyat digen **[T2715]** palvānniñ Şahtar digen şāhi bilen şehrini qolğa çüşürsek, - didi. Ular bu sözni maqūl körüp yolğa çıktı. Leşkerler kēçe – kündüz yol yürüp, Tecen deryāsiniñ boyıǵa yetip kēlišti. Şu çağda Göroǵliniñ taǵisi Ehmedhan:

- Ey Göroǵli, şehir yalguz qaldi. Şherni **[T2720]** saqlıǵılı bir kışi bilen esker evetsek! – dep teklip berdi. Göroǵli:

- Kimni yandursaq bolar?! – didi. Ehmedhan:

- Mana bu Beg Havazni yanduraylı! – didi. Gör **[T2725]** oǵliniñ bu sözge aççıǵı keldi.

- Ey saqlı aqırıp tēhi dili aqarmıǵan taǵam, meniñ pîr – i ustāzlırim çüşümde seniñ körgeñ ve köridiǵan dölitiñ Kêrem Kassapniñ oǵlı Beg Havazniñ pişānisida dep bîşāret bergen: Men şunçe leşkerler bilen Beg **[T2730]** Havazniñ hemrālıǵıda bu ceñge kêtivatsam, sen şuni körüp turup yene Beg Havazni yandursaq deysen. Şu sözün üçün men seni 40 atlıq ādem bilen şehir saqlaşqa yandurimen! – didi.

Ehmedhan köpçilik aldida izā tarttı. Lêkin uniñ **[T2735]** 40 atlıq eskerni êlip arķisiǵa yanmay ilācimu yok idi. Çünki Göroǵli Sultān, digen sözidin yanmaydıǵan ādem idi. Ehmedhan arķisiǵa yandı. U, yolda kēlivetip öz – ôzige: “Ĥep! Men seniñ kılǵiniñǵa şherge kaytip bērip uni han – i veyrān kēlivetmisem, Ehmedhan êtimni **[T2740]** üçürüvêtimen!” didi. U bir neççe kün yol yürüp Çembil şehrige keldi. Dervāzini qaķtı, dervāzivenler:

- Mezgilsiz dervāzini urǵan kim sen?! – dep sorıdı. Ehmedhan:

Mēni Göroǵli bilen Beg Havazhan şherni saqlıǵılı **[T2745]** yandurdi, men Ehmedhanmen, dervāzini eçinlar! – didi, dervāzivenler:

- Biz Göroǵli bilen Beg Havazhandin başqa kışi- lerge bundaķ çağda dervāzini açmaymız! – dep cavāp bērişti. Ehmedhan:

- **[T2750]** Men şularniñ buyruǵı bilen şehir saqlıǵılı keldim! – didi. Dervāzivenler:

- Undağ bolsa biz Ağa Yunus Perî bilen Zeynepşâh Ayimdin sorayli! – diyışti, ular kêlip ikki ayimdin:

- Ehmedhanni Göroğli bilen Beg Havazhan şeker [T2755] saklaşka evetiptu. Dervâzini açimizmu? Ular şekerde kirsunmu?! – dep soridi, ikki ayim:

- Ular evetken bolsa kirsun. Ularsizmu şeker tiniç idi, - dep cavâp bərişti. Dervâzivenler dervâzini açti, Ehmedhan şekerde kiripla:

- [T2760] Zamâni zamân kimniñ zamâni? Ehmedhanniñ zamâni! – dep özini padişâh elân kildi. Nağra, kânay – sunayni öziniñ nâmiğa çaldurdi. Gezinilerni eçip bulañ – talañğa koyup berdi. Yêni ösme 16 yaşliq ve 20 yaşliq yigitlerdin 12 miñni eskerlikke aldi. Bularniñ ħiracitini ki [T2765] yim ve ħoral - yaraqlirini Göroğli Sultân bir neççe şekerlerdin elip kelgen olcildin berdi.

Göroğli ve Beg Havazniñ ħotunliridin Ağa Yunus Perî ve Zeynepşâh Ayimni Ehmedhan darğa asmaqçı boldi. Şekerdeki moysipidler, çoñlar uniñ aldiğa kêlip:

- [T2770] Ey Ehmedhan, sen sarañ bolduñmu? Göroğli bilen Beg Havazhan ölsiğü bu işlar ötüp kéter. Eger ular bu ceñlerdin gelibe bilen tirik kaytip kelse ħandaq ħilisen? Ularğa, ħarañğa nime dep cavâp bərisen? Sen ħapâ bolsañ Göroğli bilen Beg Havazdin ħapâ bopsen, [T2775] bu ayallarda nime gunâ ve nime öçün bar? Bularni koyup bergin. Bėşini elip şekerdin ħıķip ketsun, künini alsun! – diyışti. Ehmedhan bu ikki ayimni yalañ baş, yalañ ayak hâlda urup, izâ – ahânet ħilip şekerdin ħoğlap ħıķardi. Cakaçini ħıķirip:

- [T2780] Şeker ahâlisidin ħıķ kişı Ağa Yunus Perî bilen Zeynepşâh Ayimğa ve uniñ ikki balisiğa birer toķaç yaki birer ħine su bermisun. Eger bu permânni anlımay ularğa kimdur kim nân ve başka nerse berse u kişiniñ bėşi ölümge, mal – mülki talañ – tarâcğa kėtidu! – [T2785] dep caka ħıldurdi. Ular:

- Bizler bu qara yüzniñ aldida helqin aş – nân, su tilep ularni balâğa koyğıçe çölge çıqıp kétéyli. Ecilimiz yetse şu yerde öleyli. Ular bizniñ ölüginimiznimu körmisun! – dep yiglişip Çembilniñ dervâzisiniñ çıqıp **[T2790]** ketişti. Üç taşyol yürüp bir bayniñ hoylisiğa yetip keldi. Bu kişi Göroğliniñ iltipâti bilen bay bolğan âdemlerniñ biri idi. Bu yerdin ötsila Kaças çölge kirip kettetti. Ular:

- Bu öyge kireyli, nân berse ecep emes, - **[T2795]** diyişip meslihet bilen ikki balini kirgüzdi. Bu balılar hoyliğa kirgen idi. Bay bularga:

- Ey şumlar, mênimmu teellükumni bulan – talağa koyay demsen?! Yoqal közümdin! – dep ikkisiğe ikki kamça saldı. Balılar kiglişip kaytip çıktı. Bayniñ âvâzi **[T2800]** bilen baliliriniñ yigisini anlığan bu ikki ayal:

- Ey rehimsiz bay, bu ikki kiçik mesûme balılarğa salğan kamçini bizge ursañ bolmamdu? Bularda nime gunâ bar. Bularni sênin hoylağa biz kirgüzgen, Hudâ nêsip kılsa ikki kamçığa 100 kamça urdurmisak ayim etimiz kuru **[T2805]** sun! – dep kesemyât kilişti. Şundaq kılıp bu ikki ayal, balilarni yetilep zâr – zâr yiglap çölge çıqıp kêtip bérıp, bu nezmini okıdı:

Perveydigâr rehnimâ, kudritiñ keñ Hudâyâ,
Biz bîçâre kulunğa rehme kılğın Hudâyâ.

[T2810] Göroğliniñ hesritini yâr kılipsen Hudâyâ,
Oçuk yüzün körmekke zâr kılipsen Hudâyâ.

Bu çöllerde biz gérıp, rengi rohlar sarğıyip,
Dergâhiğa yalvurup zâr yiglaymiz Hudâyâ.

[T2815] Seherlerde oyğunup ümit bilen tolgunup,
Közler yaşka lık tolup, kan yiglaymiz Hudâyâ.

Bir ot peydâ boluptu, köñül gemge toluptu,
Bağrimizni tiliptu rehme kılğın Hudâyâ.

Yüreklerde dertler köp, bir depterge sığmaydu,
Dertmenlerniñ qedrini birer insān bilmeydu.

[T2820] Sendin özge kimim bar, Ağa Yunus yığlaydu,
Ya ilāhi perveydigār rehme qılğın Hüdāyā.

Bular çölge çıqıp ketkendin keyin bayniñ hotuni eriğe:

- Ey dili qattıq bay, şu ayallar ve bîçāre mesūme **[T2825]** balılarga beş – alte nān bersen yaman bolarmidi? – dep qoliğa beş – alte nān elip ularniñ arqisidin izlep mañdi. İkki taşyol yürüp ularğa yetişti. Elip kelgen nānlirini berdi, yene ikki qapaq sumu berdi. Ular bu ozukluqqa yetişip hoşal boluşti. Az – tola **[T2830]** mağdūriğa kélip yene yolğa çüşüşti.

Ağa Yunus Perî, Zeynepşāh Ayim, Elihan, Nūrhan digen ikki bala bilen bu çölde sekkiz kün yol yürdi. Ular şu yürüşte bir tağniñ étigige yetip barğanda, Ağa Yunus Perî hūşidin ketti. Yene azraq mēnip Zeynepşāh **[T2835]** Ayimmu hūşidin kētip yikildi. İkki bala yetilişip yene yerim taşyol mēnip bir tağniñ üstige çıktı. Ular töt terepke qarığan idi, qible tereptin közige bir çedir köründi. Balılar buni körüp yiglaştı. Yetilişip çedir terepke qarap mañdi, ularmu çedirniñ tüvige bērip yikildi.

[T2840] Bu çedir Haldār bayvetçiniñ çediri idi. Uniñ hotuni çedirda olturatti. Quliğığa bir nāle peryāt āvāzi anlandı. U taşqiriğa çıqıp hālidin kētip yikilğan ikki baliniñ inravatqanlığını kördi. U ayal bu ikki balidin:

- Sen nime cānsen? Cinmusen ādemmusen? Bu yerge **[T2845]** nedin peydā boluştuñ? Bu ādimizātniñ ayığı tegmeydiğan yer idi! – didi.

Halidin ketken balılar yigidin özini tohtutalmidi. Gepmu qılalmidi, u ayal bularniñ aldiğa destihan elip çıqıp taām koydi. Ular ağıziğa bir loqmidin taām salğan **[T2850]** din keyin, “anisiniñ ve çoñ anisiniñ çölde açlıqtin yetip qalğanlığını, özliriniñ Beg Havazniñ baliliri ikenligini” eytişti. U ayal bu sözni anlap:

- Vay isit! – dep nān, su élip çıkip ikki bala bilen yolğa çıktı. Bir sāet yol yürüp Zeynepşāh **[T2855]** Ayimniñ aldığa keldi. Qarisa aptaptek bir melike çölde hūşsız yétiptu. Haldār bayvetçiniñ hotuni Zeynepşāh Ayimniñ bēşini tiziğa aldı. Uniñ ağızığa pahtida su tēmitti. U, hūşığa kélip közini açtı. “Hudāyā şükri” dep ornidin qopup Haldār bayvetçiniñ hotuni bilen tonuştı. Yēniğa **[T2860]** kélip oturup, Ağa Yunus Perî bar cāyni körsetti. Ular cirlikte Ağa Yunus Perî bar cāyğa bardı. Birsı bēşini yölidi, yene birse pahtida ağızığa su tēmitti. Ağa Yunus Perîmu hūşığa keldi. “Hudāyā şükri” dep ornidin qopup Haldār bayvetçiniñ ayılı bilen tonuştı. Bir demdin kēyin **[T2865]** ularniñ hemmisi bir – birliriniñ qolını tunuşup çedirğa qarap mañdı.

Bu mezgilde Haldār bayvetçi şikārğa çıkip ketken idi. U, ovdin kaytip çedirğa yétip keldi. Lēkin hotuni ādettikidek uniñ aldığa çıkmıdı, uniñ éti kattıq **[T2870]** kişinidi. Hotun yene çıkmıdı. U, her dāim şikārğa çıkip kaytip kelse, at bir kētim kişnigen hamanla Haldārniñ hotuni çedirdin çıkip uniñdin ehvāl sorap étini alatti. Bu nōvet at üç kētim kişnidi, hotuniniñ didārimu körünmıdı. Haldārniñ aççığı keldi. U gērp bilen çedirğa kirdi. Qarisa **[T2875]** hotuni yok, Haldārniñ köñlige gumān çuştı. U öz – özige: Bu hotunniñ bu yerde aşnisi bar iken, u bügünki vaqıtıni ğenimet bilip şuniñ kēşığa ketken oħşaydu,” dıdı. Çedirdin çıkip étığa mindi. “Eger āsmān bilen yerniñ arılığidila bolsañ sēni izdep tēpip kōrgen yērimdila neyzem **[T2880]** niñ uçığa sançıp kōtürüp kelmisem Haldār isim qurusun!” dep qesem qılıp, étini tağ üstige qaritip çaptı.

Qarisa hotuni ikki ayal ve ikki bala bilen çölde kélivatqan, u hotunini kōrüp: “Sēni şu mēhmānlirniñ bilen neyzemniñ uçığa sancıp almisam!” dep at qoydı.

[T2885] Haldārniñ neyzisini yantu qılıp at çapturup kélivatqanlığını kōrgen hotuni:

- Ey edepsiz, bu sēniñ nime qılığiniñ? Beglerniñ bēgi hanlarniñ tācidāri Emîr Göroğliniñ hotuni, kēlini, nevrısı keldi. Attin çuşıp neyzeñni yığ! – dıdı.

[T2890] Haldār eceplinip:

- Ey hënim, bu kandağ gep? Rāst devātamsen? Yaki çaqçaqmu? – dep soridi. Haldārniñ hotuni:

- Pütün etrapğa dañki, āvāzi, şöhriti pūr bolup tarķilip ketken Emîr Göroğliniñ hotuni, kèlini, nevri **[T2895]** siniñ qedimi bizniñ bu yerlerge yètip keptu. Mana bu, şu kişiler, - dep körsetti. Haldār bayvetçi hotunidin bu heverni anlap:

- Rāst şundağ bolsa merhemet. Men aldınlarda bèrip çèdirni tüzep, kégiz – bisatlarni sèlip turay! – **[T2900]** dep ètini çapturup ketti. U çèdirğa yètip kèlip bèķivatķan bir bodaq koyini soydi. “Ular mendin korunup qalmisun” dep özige çèdirniñ arķisidin cāy raslidi. Haldārniñ hotuni mehmānlarni başlap kèlip edep- qaidige muvāpıķ izzet – ikrām bilen ularğa ziyāpet berdi. **[T2905]** Bèşidin ötkenni sözleştı. 5 – 6 kün şundağ ötti. Künlerdin bir küni Haldārniñ oyığa mundağ bir ħiyāl keldi: “Göroğliniñ hotuni, kèlini bizniñ öyde bolğandin kèyin, men kārவān yolığa çıķıp sodigerlerdin Göroğlığa teve bac – ħirācetlerni èlip, uni bularğa ħirācet kılip **[T2910]** bèrey” didi. Ètini toķup mindi, bèşığa altun qalıgını keydi, qolığa ötkür neyzisini aldı. Kārவānlar ötidiğan çon yolniñ boyığa kèlip olturdi. Bir sodiger bar idi, ismini Miyli deytti. U 500 ħeçirda İspihandin Çembilge, Çembildin Şaħtarniñ şehri Ceyhunğa mal yötkep kārவānliķ **[T2915]** kılattı. Uniñ 80 ħizmetkāri bar idi. Haldār yolniñ boyığa çıķķanda şu kèlip qaldı. U, sodigerge:

- Ey Miyli, bu malniñ bécini kandağ kılisen? – dep soridi. Sodiger:

- **[T2920]** Göroğlığa bèrimen, – didi.

Haldār:

- Undağ bolsa bacni maņa bèrisen! – didi. Sodiger:

- Nime üçün?! – dep soridi.

Haldār:

- **[T2925]** Göroğliniñ hotuni, kèlini, nevrisi mèniñ öyümde, men sendin bu bacni èlip şularğa ħirācet kılimen! - dep cavāp berdi.

Sodiger:

- **[T2930]** Sendek bir padişinin öyide ular nime iş kılıdu? Sendek padişinin Göroğlığa tēgişlik bacni ēliška hekkini yok, - didi.

Haldār:

- Göroğlı ve Beg Havazhannin hotun – baliliri mēnin öyümde didimgu? Men bu bacni sendin alsam şuninga **[T2935]** ħirācet kılmen, - didi.

Sodiger:

- Men bacni Göroğlı ve Beg Havazhannin başka hiçkimge bermeymen! – didi.

Haldār nahāyiti kēlišken palvān idi. Unin yürigi **[T2940]** kaptēk idi. Beden göşlirimi muşteḡ, kallidek hörpütüp çıkkan idi. Şundaḡ bolmisa u, özini bēsivēlip:

Undaḡ kılma! Bacnin 40 din birini maḡa bergin! – didi. Sodiger:

- **[T2945]** Yaḡ! – didi.

Haldār:

- Andaḡ bolsa 80 din birini bergin! – didi. Sodiger buniḡimu unimidi. Eksinçe ħizmetkārliğa:

- Haldārni tut! – dep buyruḡ kıldı. Çakarlar uni **[T2950]** tutuşka yügürüşti. Haldārniḡ ġezivi örlidi. Koliḡa neyzisini ēlip çakarlardin 30 – 40 ādemni goyā kuşkaçni sancıḡandek neyzisige sancip ēlip taşlivetti. Miyli sodiger korkti. Haldārḡa qarap:

- Bacni kandaḡ alsaḡ şundaḡ al! – didi.

[T2955] Haldār:

- Bayraḡ şundaḡ disen bolmasmidi? – dep 500 ħēçirnin yükini çüşerdi. Mallarni bir – birlep yētip kördi. Sodiger bir sanduḡni açkili unimidi.

Haldār:

- **[T2960]** Sen buni nimişka açmayseḡ! – dep soridi.

Sodiger:

Men buni 9000 ser tenḡige teyyār kıldurḡan. Meḡsūs Şāhtarḡa teyyārlanḡan sovḡa! – didi.

Haldār:

- **[T2965]** Aç körey! – didi. Sodiger unimidi. Haldār kıliç bilen uninı kulupini urup çüşürdi, sandukni açtı. Unin içidin par – pur kılip közni kamaşturidiğan ikki kıyimlik isil mata çıktı. U, kara kuçkaçninı tükidek çıkım – çıkım renlik idi. Haldār bundak rehni tēhiçe **[T2970]** körmigen idi.

- Bacdin öttüm! – dep padisidin 100 koyıni bērip, bayıki malni ēlip öyige yēnip keldi. U hotunini kıçkırip:

- Petnus ēlip çık! – didi.

[T2975] Hotuni petnus ēlip çıktı. Haldār u rehni hotuniğa bērip turup:

- Buni ēlip kirip hēnimlarninı aldiğa koy! Rehmitini al. Eger ala niyetlik kılidigan bolsañ saña yaḥşilik yok! – didi.

[T2980] Hotuni:

- Hop! – dep ēlip kirip ularninı aldiğa koydi. Ular bu rehni körüp hoş boluşti ve:

- Biz şundak uluğ beglerninı hotuni bolup turuğluk bundak ēsil matani körmep **[T2985]** tikenmiz, silerninı kılgan bu yaḥşiliğinları Hudā halisa bizmu kıyturarmiz, - dep rehmet ēytişti.

Aridin hēli künler ötti. Haldār bayvetçininı könlige yene bir iş keldi. 40 lek eskiri bar Karaḥan padişāğa bir hîle işlitip tövendikidek het yazay didi: **[T2990]** “Karaḥan padişā, men oğlimninı hetme toyini kılmakçı boluvatimen. Özlirini leşkerliri bilen toyğa tekliپ kılimen.” Digen hetni yēzip bir hizmetkāridin Karaḥanğa evetti. Beş kün digende het Karaḥanğa yetti. Karaḥan padişā hetni okup gezeplendi. “Bir padiçi maña bundak **[T2995]** het yēziptu, bu uninı nime kılgini? Yaki uninı ğāyiptin birer nerse uçridimu? Menmu uninı bir het yazay, u men digen nersilerni teyyār kılsa baray, bolmisa tuğulğiniğa puşaymen kılsun.” Dep tövendiki hetni yazdi: “Aldi 40 yaş, arkisi 25 yaş, 1000 din birni tallap **[T3000]** alğan 40 lek eskirim bar. Ular mendin ayrılmaydu. 1000 çedir tikilsun, 1000 gül miğ kēkilsun. 100 miğ tovira teyyār kılınsun. Bular toluğ teyyārlanmisa barmaymen.” didi ve uni möhrilep evetti. Haldār bu hetni körüp töt yerge kona çedir tikti. Töt yerge töt miğni kēkip, töt **[T3005]**

tovirini ésip qoydi. Qarağanğa “siz digen işniñ hemmisini teyyār qıldım”, dep cavāp het yazdı.

Qarağan padişā bu hetni körüp:

- Bu çayğa barmay bolmaydu. Tart kānayni, çal nağra- sunayni! – dep 40 lek leşkirini élip yolğa çıktı. Qara **[T3010]** ħan padişā 10 neççe kün yol yürüp Haldārniñ kēşiğa keldi. Qarisa hiç nerse yok.

Qarağan Haldārğa gezep bilen:

- Kēni qılğan teyyārliğıñ?! Ey padiçi! – didi. Callātlar Haldārni yaqisidin tutup Qarağanñiñ aldığa **[T3015]** élip kélişti.

Haldār:

- Teħsir, erzim bar anlısila! – didi.

Qarağan:

- Nime erziñ bar? – dep soridi.

[T3020] Haldār:

- Men sile digen nersilerni teyyārlimağçı idim. Bizniñ çédirimizğa üç – töt mehmān kélip qalğan idi. Şularni kütimen dep u teyyārliqni qılalmidim, – didi.

Qarağan:

- **[T3025]** U mehmān bizlerdinmu uluğmiken?! – dep soridi. Haldār:

- Teħsir padişāh – i ālem, körsile bilidila, - didi. Çédirda Qarağan padişāniñ sözini anlap turgan Zeynepşāh Ayim:

- **[T3030]** Vay, bu mēniñ dadamğu? Sendin ayrilip bizge köpligen dert – elem yetti! – dep yığlap çıktı. Qarağan qızini körüp:

- Nime veke boldi qızim? – dep soridi.

Zeynepşāh Ayim:

- **[T3035]** Öz bēşimdin qorqımen, – didi.

Qarağan:

- Sözle! qızim, – didi.

Zeynepşāh Ayim: “Göroğliniñ Beg Havazħanni élip ğazātka çıqıp ketkenligini, yoldin tağisi Eħmedħanni **[T3040]** şehir saklaşka

yandurğanlığını, ala niyet Ehmedhan, şeherge kaytip kélip özini han dep élân kılıp, Göroğliniñ gezinisini talân – tarâc kıldurğanlığını, ularni ordidin ve şeherdin aç – yalinaç koğlap çıkarğanlığını, yolda ussap kétip ölüşke az kalganda, Haldärniñ ayili **[T3045]** çedirğa başlap kélip méhmân kılğanlığını, Haldärniñmu özlirini kütkenliğini” birmu – bir bayân kıldı.

Beg Havazniñ hotuni Zeynepşâh Ayim mana muşu Karağanıñ amrağ kızı idi. Karağan kızidin bu sözni anlap, Haldärniñ obdan çedirigimu çüşmidi! Gezep bilen:

- **[T3050]** Tart kânayni, çal nağra – sunayni! – dep 40 miñ leşkirini élip Çembilge karap ravân boldi.

Emdi sözni Ehmedhandin anlayli:

U şeher oñçı özige kalğanlıgıdın bîharāman keyp – i sapāda idi. Karavulliri uniñğa Çembilge karap 40 tuğluğ **[T3055]** leşker kélivatқанlığını hever kilişti. Ehmedhan bu heverni anlap: “Çembil şeherni alğanlıgımni Karağan padişā anlap, mēni kutluqlap kelgen oñsaydu” dep 12 miñ yigitni yaraqliri bilen yol – yolğa oñ – solğa koydı.

Karağan yétip kélip, tebli ceñ soqtı. Ehmedhan **[T3060]** buni anlap:

- Hey derih, Karağanmu maña yav bolup keptu, - dep 12 miñ yigitni élip ceñ meydāniğa çıktı. Sep tūzep turdı. Karağanıñ leşkerliri bilen bille kelgen Haldār buni körüp:

- **[T3065]** Ey han padişāh – i ālem, maña pātihe bēriñ, men meydānğa kirip muşu kara saqalimni ularniñ kızıl kēniğa boyap çıqay! – dep rūhset sorıdı. Karağan:

- Bar, bēşiñni Allā silap āmān kılsun! – didi. **[T3070]** Haldār palvān étini rasa igerlep toşini tartip atlandı. Koliğa neyzisini élip meydānğa kirdi. Étini oynitip meydānniñ u bēşiğa on, bu bēşiğa on, tört terepke 40 kētim çapturup étiniñ ağızığa küpük kelgende meydānniñ otturisiğa kélip tohtıdı:

- **[T3075]** Kēni, men bilen ceñ kılğudek mert barmu? – dep sadā kıldı.

Yēñi ösme ekserlerdin sadā çıkmıdı, Ehmedhan izā tartip kétip:

- Mana men bar, - dep étini ménip özi meydānga **[T3080]** çüşti. Haldār Palvān Ehmedhanni belviğidin tutup kötirip bēşiğa aldı. Kēyin bēşidin aylandurup uni yerge urdi. Uniñ yaş ve yēñi eskerliri buni körüp: “Bizniñ padişāhimiz yikildi”, dep her terepke kēçişka başlıdı. Bular ularni 40 miñ leşkiri bilen qoğlap kēlip şeherge **[T3085]** kirdi. Şeherni ēlip: “Zamāni – zamān kimlerniñ zamāni? Qaraḥanniñ zamāni, Emîr Göroğliniñ zamāni, Beg Havazniñ zamāni” dep nağra, kānay – sunay çaldurup şeherni zinnetlidi. Ehmedhanni ekeldürüp, uniñğa Qaraḥan:

- Ey saķili aķirip, dili aķarmiğan Ehmedhan: **[T3090]** Sēniñ koluñdin şundaķ yaman işlar keldimu? “Göroğli ölsiğü heyriyāt, eger tirik kaytip kēlip qalsa men uniñ yüzige qandaķ qaraymen?” digen pikirnimu oylap körmidiñmu? Bu eķilsiz nāinsāpnı tart darğa! – dep höküm kıldı. Callātlar uni **[T3095]** darğa ēsişka ēlip mañğanda Haldār Palvān ornidin turup:

- Ey padişāh – i ālem, buni biz öltürsek bolmas, buniñ işini Emîr Göroğli ve Beg Havazhanniñ özliri kēlip bir terep kılsun! Men uniñ qēnini tiley, zindānga **[T3100]** salsun! – didi. Qaraḥan uniñ ölüm gunāhini kēçirip zindānga sēlişka maķūl boldı. Ehmedhan zindānga buyruldi. Zindān bēgi uniñğa:

- Ey qara yüz! Sen şu hāliñğa bizniñ bēşimizğa nime künlerni saldıñ – he?! – dep uni kayıp ēlip ketti.

[T3105] Qaraḥan Çembilde 5 – 6 kün turup 40 miñ leşkirini ēlip öz tēgiğa çıķıp ketti.

Haldārmu 5 – 6 kündin kēyin şeherdin öz çēdirğa keldi. U, öz – öziğe: “Emdi Göroğli bilen Beg Havazni tapay” didi. Çēdirğa, mēliğa, ayiliğa qaraşka 80 dek **[T3110]** çakarnı qoyup özi etiğa mindi. Kiliç - qalkān, oqya neyzilirini ēlip ularni izlep Şaḥtarniñ Ceyhun digen şeherige qarap mañdı. U, yolda bir patķaqçilikğa dučkeldi. Qarisa, bu ğerķ qan iken, uniñ köziğe yiraķtin bir çēdir köründi. Haldār patķaķtin aylinip ötüp, şu çēdirğa **[T3115]** bardı. Uniñ içige qarap uḡlap yatqān bir ādemni kördi. Uniñ qoli çinarniñ şeḥidek idi.

Bêşığa bir sanduqni koyup yatқан iken. Haldār unıǵa qarap tāmāşa qılǵandin kēyin:

- Sellemnā, bizmu özimizni yoǵan ve sēmiz ādem dep **[T3120]** yürüptimiz. Şundaǵmu yoǵınıǵan ādem bolidiken! – didi.

U, uǵlavatatti. Haldār qolıǵa qılıçini élip çapay, dep toǵtap qaldı. U, özige özi: “Buni bu hālette öltürsem, tañla qiyāmet künü mēni Haldār uǵlavatqanda öltürgen dep devā qılmisun. Uyqa ölümniñ şerigi, uǵla **[T3125]** vatқан ādemni öltürüş mertlikniñ alāmiti emes” dep qattıq şepe qıldı. U oyǵanmidi. İkkinçi kētim şepe qıldı. Oyǵınıp közini açtı. Lēkin u, Haldārni közige ilmidi. Haldār ğezep bilen vaqırıp turup, qılıç çapқан idi, unıñ boynidin çıqqan qanda Haldār éqip ketkili **[T3130]** azla qaldı. Unıñ bēşini, sanduǵını étiǵa artıp Göroǵlı ve Beg Havazlarnı izlep yene yolǵa çüşti. Bir yerge kēlip qarisa, nahāyiti koyuq tikilgen çedirni kördi. Ular ğuddi biriniñ üstige yene biri tikilgende turatti. U, bu çedirlarǵa yēkin kēlip, unıñ Göroǵlı **[T3135]** bilen Beg Havazniñ çediri ikenligini bildi.

Haldār Palvān bayıqı sanduq bilen başni bir qırniñ üstige koyup bularnıñ arısiǵa kirdi. Göroǵlıniñ çedirlarnı bēkivatқан qaravulliri Haldārni körüp:

- Ey Haldār, sen bizgimu el emes, Şaǵtargimu **[T3140]** yav emes. Éytqın, bu yerge nimişqa keldiñ? Het – çekiñ barmu?! – dep soraştı.

Haldār:

- Bar, lēkin uni silerge emes, Göroǵlıniñ özige bērimen! – didi.

[T3145] Qaravullar:

- Andaq bolsa bizmu sēni Göroǵlıniñ kēşiqe ötküzmeymiz! – diyışti. Haldār palvān:

- Andaq bolsa men ğetimni élip kēley, - dep arqisiǵa yandı. Bērip bayıqı sanduq bilen başni atqa artıp **[T3150]** keldi. Qaravullar buni körüp:

- Bu kimniñ bēşi? Biz bundaq başni körmigen iduq, - diyışti. Ular Haldārni Göroǵlıniñ kēşiqe élip bērişti. Emir Göroǵlı buni körüp:

- Rehmet saña ey Haldār, - didi. U yēnidikilerge **[T3155]** qarap:

- Ey palvānlar, bu başni siler bilemsiler? Bu kimniñ bēşi?! – dep soridi, turğanlarniñ hemmisi:

- Biz bileymiz, - dep cavāp bērişti. Göroğli ularğa:

- **[T3160]** Bu başni Beg Havazḥanniñ çediriğa élip bērip körsitiñlar! – didi.

Beg Havazḥanniñ oñ yēniğa oq tekken idi, u, çedirda davālinip yatatti. Qaravullar Ḥaldārdin başni élip kētip Beg Havazḥanğa körsetti. Bular bilen bille **[T3165]** Göroğlimu kelgen idi, Beg Havazḥan Göroğli bilen başni körüp:

- Mubārek bolsun ey ata! Bu kalla Şaḥtar digenniñ bēşi, - didi, Göroğli başlıq hemmisi hoş bolup:

- Rehmet saña Ḥaldār palvān, bundin kēyin qandaq **[T3170]** devlet ve rahmet körsek bille köreyl! – diyşti.

Ḥaldār Palvān sanduqnimu otturiğa qoydi, sanduq eşildi, uniñ içidin 11 yaşlıq bir qız bala:

- Vay dada! – dep çıktı. U qızni bir çedirğa orunlaşturdi, Göroğli ve Beg Havazniñ leşkerliri bu işlar **[T3175]** din rohlınıp, Şaḥtarniñ leşkerlirige şırdek hucūm başlidi, ular bu hucūmğa berdaşlıq bērelmey şeherge qarap kaçti, Göroğliniñ leşkerliri ularniñ arkisidin qoqlap bērip el bolğanlarni qoydi, qarşı çıkqanlarni öltürdi, şeherni élip butḥānilarni çaqtı, uniñ orniğa mektep – **[T3180]** medris, mesçit binā kıldurdi, nağra – kānay, sunay çaldurdi. Şeherge özige teve kişilerdin padişā qoydi, u yerde bir neççe kün turup arām alğandin kēyin Göroğli dostliri ve özige teve qoşunni élip şehri Çembilge qarap yolğa çıktı, bular bir neççe kün yol turup, Ḥaldār palvān **[T3185]** niñ çediriğa yētip kēlišti, Ḥaldār Palvān Göroğliniñ aldini tosap attin çüşti.

- Bu meniñ makānim, bu yerde 5 – 6 kün arām élip andin mañsila! – dep çin turdi.

Göroğli maqūl bolup, çedir barigāhlirini şu yerge **[T3190]** tiktı, hemmisi öz çedirliriğa orunlaştı, Ḥaldār Palvān ularğa qoylarni soyup, méhmān kildi, Ḥaldārniñ çedirida Ağa Yunus Perī, Zeynepşāh Ayim, Éliḥan,

Nürhan bar idi. Göroğli bu çedirğa kirip keldi. U, bu çedirda Ağa Yunus Perî ve Beg Havazhanniñ balilirini körüp heyrân qaldı.

[T3195] Ağa Yunus Perî Göroğlini körüp yığlidi, Göroğlini hicillik bastı. Haldâr Palvân Göroğliğa öziniñ Ehmedhanni şeherge qayturganlığıdın başlap bolup ötken işlarnıñ hemmisini sözlep berdi.

Göroğli Haldâr Palvânıñ himmitige “âpirin” oqu **[T3200]** di ve:

- Duniyâda nime tapsaq teñ körimiz! – didi, yeñivaştın qol bérışip, tuqqan boluştı. Ular bu yerde bir neççe kün turup arâm alğandın kèyin ayallarnı tehti ravânğa olturguzup şeheri Çembilge qarap mañdı. Bir neççe **[T3205]** kündin kèyin ular Çembilge yètip kèliştı.

Göroğliniñ saq – salâmet Beg Havazhan bilen yètip kelgenligini añlap şeher ahâlisi aldığa çıktı. Göroğli bilen Beg Havazhanni körüp ular:

- Harmañ törem! – diyiştı.

[T3210] Göroğli Beg Havazhan öz tehtige çıqip oltu ruştı.

Göroğli tağısi Ehmedhanğa kişi evetip uni zindândın aldurdi, Göroğli tağısiğa:

- Ey saqili aqirip dili aqarmiğan tağa, sen mèniñ tağam bolup turuqluq bu işlarnı qilişqa qolun qandaq **[T3215]** bardı? Ayallarğa, şu narside balılarğa için aqrimidimu? Men ölüp ketsemğu heyriyât, mana mundaq tirik kelsem mèniñ yüzümge qandaq qaraydığanlığıñni, sözimge nime dep cavâp bèridiğanlığıñni oylapmu qörmidiñmu?! – dep soridi.

[T3220] Appaq saqallıq Ehmedhan qilmişiğa nadâmet qilip yerge qarap olturdi.

Göroğli köpçilikke qarap:

- Ey şâhzâdiler, palvânlar, baturlar, emîrlar, camâet, tağam Ehmedhanniñ qilmiş gunâyığa qandaq qaraysız **[T3225]** ler, bu kişini nime qilmaq kèrek?! – dep soridi.

Tâcidâr şâhzâdiler, orda ehli, camâet:

- Ey Emîr Göroğli, Ehmedhan sêniñ hotuniñğa ve kèlip nevrenge kandaq capā salğan bolsa, uniñ özigimu şuni kiliş lâzim! – dep meslihet bərişti.

[T3230] Göroğli tağisi Ehmedhanni köpçilikniñ pikri boyıçe hotun – baliliri bilen koşup, kaysi elge ve kaysi şeherge ketsen ket. Küniñni al! – dep Çembildin heydep çıkardı. Uniñ işi “kişige sanisañ özge, kaşka sanisañ közge” digendek âhirlaştı.

[T3235] Beg Havazhan Çembilge kelgendin kèyin yurt içi şundaq âvat boldiki kişi – kişige zulüm kilmidi. 40 miñ kişilik koşun teyyârlidi. Uniñ her miñ kişisige bir tâcidâr şâhzâde yaki palvânni başlıq kıldı. İçi puşkanda köñül eçide üçün bir meyhâne teyyârlidi. Herbi **[T3240]** meşğûlâtlardin kèyin u yigitliri bilen şarap içer bolsa, şu meyhâniğa kèletti.

Meyhâniniñ içige kirgen kişilerniñ şarap içidiğan vaktida riâye kilediğan tertipliri bar idi. Mesilen: Yigitlerdin birersiniñ kolidin şarap ayığı yerge çüşüp **[T3245]** ketkidek bolsa, yaki birer ketre mey yerge tamsa, meyhanidikiler şu yigitni éyiplep, meşhire kılatti. Bezilirini yerde olturguzup koyatti. Bu yerde u: Unsiz külüş, artuq birer égiz söz kiliş çeklengen bolup étip sanilatti.

[T3250] Bu yerge yigilğan Ayhan, Künhan, Bulbulhan, Çingizhan, Yultuzhan, Hesengan katarlıq barlıq tâcidârlarniñ hemmisi Beg Havazhanniñ ağızğa qarap olturatti. Ularniñ hemmisi uniñ sözige teşna idi. Şu sebeptin Göroğli başlıq 7 yaştin 70 yaşkıçe kişilerniñ hemmisi **[T3255]** Beg Havazhan hekkide yahşı tilek bilen duâ kılatti. Hemmisi âdimizât arisida vucûtka kelgen mana şundaq pakize zâtniñ behtini tileytti. 14 yıl mana şundaq hâtircemlikte ötti. Beg Havazniñ nâmi Göroğliniñkidekla âlemge tarqaldi.

[T3260] Beg Havazhan Çembilge sultân bolup ömrini hoşal – horam ötküzdi. U 40 miñ yigitliri bilen keçiliri Hudâniñ kehridin korkup yiglap tâ’et – ibâdet kılatti. Şu sebeptin uniñğa pîr – i kâmillar nezer kılıp turatti.

[T3265] Emir Göroğlu 120 yaşğa kirdi. Uniñ nardek qeddi püküldi. Öz puştidin tamğan birer perzendiniñ yoqluğidin köñli yérim bolup közidin yaş tökületti.

Bir künisi u Ağa Yunus Perîniñ qeşiğa kirdi:

- Ey Ağa Yunus Perî, siz öz ihtiyâriniñ bilen **[T3270]** kélip mênin emrimge çüşken idiñiz. Mênin ömrüm âhirlaştı. Yene bir – ikki yildin keyin menmu bu pāni dunyādin ketimeñ. Şu çağda siz maña qandaq qariliq tutisiz ve nime dep yiglaysiz? Men sizniñ şu çağdiki yiginiñni hāzir öz quluğum bilen anlap keteñ – didi.

[T3275] U Ağa Yunus Perîniñ oñ yēniğa ötüp ölüktek bolup yatti. Uniñ qotunliridin biri Göroğliniñ oñ yēniğa, yene biri çep yēniğa, üçinçi biri beşiğa kélip, Göroğliniñ üstige kimhqaptin yupux yaptı. Çaqlirini yaydi. Her biri növet bilen tövendiki nezmini oqudi:

[T3280] Ağa Yunus Perî:

10 yēşinğa qarildiğan qar idiñ,
30 yaşğa Esqer tağda bar idiñ.
Köp düşmenge oç buluttek dar idiñ,
Yēşin sēniñ 120, qeridiñ,

[T3285] Bulut çaynap muz pürkigen sultānim.

Gülnar Perî:

Tulpariñni gevgalarğa ügettiñ,
Durnanda piyas - arqan sörettiñ.
Neyzenñ bilen qara taşni tevrettiñ,

[T3290] Taşni talqan qılğan sēniñ heyritiñ,
Bulut çaynap muz pürkigen sultānim.

Mışkal Perî:

Düşmenlerge tola qildiñ huruçni,
Meydānda Rustemdek qildiñ uruşni.

[T3295] Yigitlerge berdiñ altun – kümüşni,
Qizil qanğa buyudun tilla qiliñni,

Düşmenlerni kırğın kılğan sultānim.

Ağa Yunus Perî:

Bu bir söz burundin kılğan misâldur,
[T3300] 40 han birdek kendi eseldur.
 İspati, Haldâr hem de Hesendur,
 Yârdek ğeyretlik erler temsildur,
 Atam etip elip kaçқан sultānim.

Gülnar Perî:

[T3305] Aldında çaldurduñ tilladun sazni,
 Lâçığa aldurduñ ödek ve ğazni.
 111 yaşқа kirgen vaqtında,
 Ép keldiñ Kassap oğlu Havazni,
 Botidek bozlutup kaçқан sultānim.

[T3310] Miskal Perî:

Buğaraniñ bir tumāni Rigistāni,
 Tāza mata keygen iken Eristāni.
 Perzendiñ öyin körsem gülüstāni,
 Özün sen Çembil belniñ beg sultāni.

[T3315] Dunyādin perzendisiz ötken sultānim.

Göroğlı Sultān ulardin bu sözlerni anlap:

- Barikallā, men silerdin menğü rāzi. Her vaķit mēni siler şundaķ sözler bilen eslep yığlığaysızler, - dep ornidin turup meyhāniğa yürüp ketti.

[T3320] Hesenhan bilen Beg Havazhan ikkisimu: "Atam anilirimizğa özini nime dep yığlitar iken" dep uniñ arķisidin kēlip, sirtta turup ularniñ sözlirige kulaķ salğan idi. Perîzāt aniliri Göroğlığa mersiye okup: "Dunyādin perzendisiz ötken sultānim" dep yığlığanda **[T3325]** ular bir cāyida turalmay kaldi. Bu söz ularğa nahāyiti kattıķ tegdi. Ular: "Hey deriğ! Kişiniñ yurtida sultān bolğıçe, özeñniñ yurtida ultañ bol! Digen söz rāst iken. Bir cān pidā kılıp özimizni "Göroğliniñ oğlı" disekmu, bular bizni perzendi katarida körmeydiken." **[T3330]** diyışti. Köñli buzulup yığlıdi. Göroğlığa bilindürmey

ularmu meyḥāniğa kirip kėtişti. Göroğlu meyḥāniğa bularnıñ arķisidin kirdi. U, bu yerde oğlu Beg Havazni körüp:

- Kel oğlum Havazḥan, devr – i ğenimet. Yigitlerge **[T3335]** öz koluñ bilen şarap koyup bergin! – didi.

Havazḥan ḥapiliğini bildürmey yigitlerge şarap koyup bérivatķanda bir ayak kolidin yerge çüşüp ketti. Yigitler bir – birige ħarişip:

- Biz şundaķ ħılsaķ, Beg Havazḥan üstimizdiki **[T3340]** tonlirimiz, savutlirimizni saldurup élip bizni gunākār ħılatti. Emdi özi bu işni sadir ħildi. Göroğlu Beg Havazḥanni bizge gunākār ħilip bersun! – diyışti. Emir Göroğlu yigitlerniñ gep – sözlirini añlıdı. Ularğa ħarap:

- **[T3345]** Beg Havazniñ gunāhini nime bilen yuyuşını tileysizler, mana men ħilip bérey! – dep tövendiki saķınamini oķıdı:

[T3350] Çembilde men özem elge dadiḥan,
 Ķādir igem bendisige méhribān.
 Otturiñizda bėgiñiz hem töriniz bar,
 Gunakār boptu oğlum Havazḥan.

[T3355] Kėçe – kündüz men aña boldum intizār,
 Gunakār boluşta ayak sevepkār.
 40 yolbars men éytayın silerge,
 Tuyuķsız boldi oğlum gunākār.

Ķatardiki ħuşlar bilen narimni,
 Yüklep bérey nar üstige barimni.
 Beg Havazdin ayimaymen malimni.
 Tilenizler bérey ķolda barimni.

[T3360] Bahārda éçilğan ğunçe gülümni,
 Töre ħildim Havazḥandek oğlumni.
 Beg Havazdin ayimastin bérimen,

Tileŋ mendin Çembil beldek élimni.

[T3365] Ölmişun, yaŋşılar hergiz ölmisun,
Yaŋşı bende yamanlıkni körmisun.
Göroğli der hâzir bêrey silerge,
Tileŋ emdi yürek dâgi qalmisun.

Göroğliniŋ oquğan nezmisini yigimlerniŋ hemmisi anlıdi. Ular
Göroğliğa:

- [T3370] Ey sultānimiz, sizniŋ hiç nersiniz bizlerge kerek emes.
Beg Havazhan öz élidin kelgendin bəri özi bir yerge çıkmidi. Beg
Havazhanniŋ ħapiliği ketsun disiniz, siz uni tulpar Leylîkirğa mindürüp, qoliğa
algur şunqardin birni qondurun. Yēniğa tebli (dumbaq) [T3375] din birni
baqlan. U, çıqip bizge Ödek kölidin şunqariğa 9 qatar ödek aldurup ekilip
bersun! – didi. Emîr Göroğli mirāħorini yēniğa qıçqardi. Uniŋğa:

- Sen Beg Havazhanğa tulparni toqup bergin! – dep bu nezmini
oqidi:

[T3380] Men éytayin sen anlıgin bu gepni,
Ĥudāyim kötersun dillardin dertni.
Havazhan oğlum ovğa çıqidi,
Mirāħor élip kel şu tulpar atni.

[T3385] Tulparimğa Ĥudā bergen eķilni,
U bilidu yaman ādem peylini.
Yaraşķidek sēlip toķu zerbapni,
Mirāħor toķup kel şu tulpar atni.

[T3390] Atķa minip men qılğanmen erlikni,
Düşmenlerge körsetken men zorluķni
Yarişur salsan mavat terlikni,

Mirāḥor toḵup kel şu tulpar atni.

Göroğliğa cigerni Ĥudā berdi,
Devlitimde neççe eller körkerdi.
Yarişur toḵusañ tillar igerni,

[T3395] Mirāḥor toḵup kel şu tulpar atni.

Mirāḥor bu nezmini anlap bérıp toḵḵuz yerdin éyil ḵartıp tulpargā altun igerni toḵudi. Ḵuşḵininiñ üstige altundin ḵubbe ḵoydı. Altun dumbaḵni ğancuğisiğa bağlıdı. Uni digendin artuḵ teyyārlap Göroğliniñ yēniğa élip **[T3400]** keldi.

Emir Göroğli Beg Havazḥaḅa şahāni ton keygüzdi, bēşiğa tāc keygüzdi. Tulparni yétilep kélip Beg Havazni mindürdi. Kéyin balisiğa ḵarap bu nezmini oḵıdı:

[T3405] Közümge yaş élip ḵattıḵ āh urdum,
Beg oğlumni kāmıl pîrgā tapşurdum.
Havaz oğlum yolıñ bolsun ḥan balam,
Men sēni kelgiçe heḵḵe tapşurdum.

[T3410] Bundin bérıp Ödek kölni közligin,
Şuñḵariñni ḵolğa alğan tēzligin.
Erte ḵaytsañ çüş vaḵtini közligin,
Havaz oğlum sēni heḵḵe tapşurdum.

[T3415] Bir nesihet saña éytay emdi men,
Etrapimda yürer mēniñ köp düşmen,
Körer közüm yalguz balam sendursen,
Oğlumni, tulparimni heḵḵe tapşurdum.

Kim körünse uniñdin hāl sorima,

Cénim balam el yolini torima.
Yaşlık kılıp ğeyritiñge qarima.
Cénim balam sèni hekke tapşurdum.

[T3420] Şuñkar digen kuşni kördüm dunyāda,
At üstide hökmüm yürdi irāde.
Ekli bardur ādemlerdin ziyāde,
Cénim balam sèni hekke tapşurdum.

[T3425] Yoluñmiğın bînamazniñ keşiğa,
Şuñkariñni salma tağniñ teşiğa.
İgisizdek urma tulpar beşiğa,
Tulparimni, sèni hekke tapşurdum.

[T3430] Kattık kamçe urma atniñ étige,
Kulak salgın Göroğliniñ gèpige.
Havaz oğlum mindiñ tulpar üstige,
Göroğli der, sèni hekke tapşurdum.

Havazhan Göroğli Sultāndin pātihe èlip tulparini mindi. Güldürlep yolğa çıkip Ödek Kölige yètip bardı. Kölge qarap uyan bekip – buyan bekip altun dumbakni çaldı. **[T3435]** Şuñkarnı koyup berdi, çaşkağıçe uniñ alğur şuñkari tokkuz katar ödek èlip yènip keldi. Havazhan ödeklirini yiğışturup çöl bilen Çembilge qarap mañdı. Yolda Beg Havazni çilim humāri tutti. Beşi aylinip mañalmıdı. Bir döñniñ üstige çıkip kariğan idi, közige bağliq **[T3440]** derehlik bir hoyla köründi. Tulparniñ beşini şu terepke burıdı. Uçkur tulpar birdemdila u hoyla aldığa yètip keldi. Bu hoyla Göroğli Çembildin koğlap çıkarğan tağisi Ehmedhanniñ hoylisi idi. Yèkin kèlip ikki dervāzini kördi. Uniñ biri çoñ, yene biri kiçik idi. Busuğisi **[T3445]** altundin idi, u çoñ dervāzidin:” Bu kimniñ hoylisi?” dep soray didi, “Edepsizlik bolmisun” dep,

arkısığa yandı. Kiçek dervāzidin hoyliğa kirip “çilim barmikin?” dep bu nezmını oqıdı:

[T3450] Astimda ğeyri étim yüz alvan,
Tilla kiliç beşimda tâci hem kalkan.
Ödek kölidin bolup keldim ħumâri,
Göroğlı oğlimen ismim Havazħan.

[T3455] Yaraşkan zer kokulam taraymen,
Bu yerlerniñ oñ – solığa karaymen.
Ödek kölidin bolup keldi ħumâri,
Bir çilimni şu hoyliden soraymen.

[T3460] Bâğ içide tēz içilğan gül barmu?
Bundin başqa yene bunda el barmu?
Ödek kölidin bolup keldim ħumâri,
Bir çilim bēridiğan birer el barmu?

Bu sözlerni éytur bunda Havazħan,
Ne kılsa kılıdu yaratkan mevlân.
Ödek kölidin bolup keldim ħumâri,
Savāp üçün tēpilarmu ħalis bir insân.

[T3465] Beg Havazniñ nezmisi tüğişi bilen kiçek dervāzidin bir kēlinçek étilip çıktı. Beg Havaz karisa bu kız kara közlük, şirin sözlük, kirpigige zulpa sürmisini sürgen, yüzi kuyāşteğ nūrluğ.

Bu çokanmu yügürüp çıķıpla Beg Havazni kördi. [T3470] Karisa bir nāzinin bernā yigit yalvurup çilim sorap turuptu. İkki menzi yēñi pişkan almidek, turuşı yaş balidek. Bu çokan Beg Havazħanniñ nūrluğ camālini körüp āşiki bīkarār boldi. Özige özi: “Men buni birla körüp köygen ikenmen, cēnimdinmu toyğan ikenmen, eger yārim bardisem [T3475] kızil güldek

körgen ikenmen, eyşi – işret kıldım disem çüşeklerge çömgen ikenmen, ilāhā
 mēniñ şorum kırsun, malğa satқан élip ve bérım kırsun, ağızi burni dumbaқ
 érim kırsun, bundaқ yigit bilen bir kēçe öynap külgen kızniñ dilida ārmāni
 kıalmas, her nime bolsa meyli **[T3480]** bir – ikki égiz sözlişip şikerdek tilidin
 behri alay” dep bu nezmini éytti:

[T3485] Yürigimde bardur mēniñ ecep bir ermān,
 İş bolmas kūdretlik hektin bîpermān.
 Méhmān yigit hoş kélipsiz bu yerge,
 Kulaқ sélip anlañ buni bēgi cān.

Ay yüzümge aççıǵlinip қарımañ,
 Қehri bilen kokulini tarımañ.
 İziñizdin mendek ayim aylansun,
 Çilim digen yoқtur bizdin sorımay.

[T3490] Bar bolğanda bérer idim қolumdin,
 Çilim tēpilmaydu uşbu elimdin.
 Kokulañdin men aylinay bēgicān,
 Hoşal kélip hoşal қaytқın yoluñdin.

[T3495] Malāikiler tesvi oқur bēşi yoқ,
 Bizniñ elniñ çilim bilen işi yoқ.
 Kerek bolsa attin çüşkin bēgicān,
 Saña hizmet қilidiған kişi yoқ.

[T3500] Sen bu yerde tursañ capā çekersen,
 Men bilimen Göroǵlıǵa nevkersen.
 Saña hizmet қilidiған kişi yoқ,
 Bu dergāhқа attin çüşüp kētersen.

Men aylinay, éytmiğan sözüm kaldimu?
 Bêşimğa hicrānni igem saldimu?
 Kerek bolsam attin çüşkin töricān,
[T3505] Çilim sorap nazūk bilin taldimu?

Bu sözni anlap Beg Havazhan ħapā boldi. Musāpirlikğa āh urup étinin bêşini kayturdi. Beg Havaz bilen sözleşken bu çokan Ehmedhannin kélini idi. Ehmedhannin bir kızi bar idi. Yêşi 15 te bolup su içse **[T3510]** kaniyidin körünetti. Unin yüzi aydek çiraylık idi, u, yengisiniñ Beg Havazğa éytқан sözini anlıdi. Bu kıznin ismi Botaköz Ayim idi. U yengisiniñ Beg Havazğa çilim bermigenligige éçindi. Derhāl ornidin turup altun çilimnin seyĥānisige çoğ koydi. Çon dervāzidin qarap **[T3515]** Havazhanni kördi. Yürigige ot tutaştı. Özini tutup élip: - Kel törem! – dep bu nezmini éytti:

Astinizda bedri oynar 100 alvan,
 Yarişıptu aşkan kıliç hem kaçkan.
[T3520] Bedri atlık tebilvazlık cān törem,
 Çilim çeksen berey kelgin begi cān.

Men aylinay sendek yigit boyidin,
 Kélip tutkın tilla çilim tüvidin.
 Sizni ey beg kıysi cāydin soraymen.
[T3525] Çilim sorisañ sora öziniñ cāydin.

Er yigit meydānni körse kıyaltmas,
 Nur körmigen evliyāni tapalmas.
 Çilim sorisañ sora öziniñ cāyidin,
 Çilim digen bir yamandin tépilmas.

[T3530] Yaman bilmes yaĥşılarnin kedrini,
 Çet cāylar bilemdü taĥnin kedrini.

“Zer qedrini zerger biler” digendek,
Yahşi bilur yahşılarnıñ qedrini.

[T3535] Batur yigit meydān ara cānlansun,
Hudānıñ düşmininiñ qoli baqlansun.
Çilim tartsaŋ bēri kelgin bēgicān,
Kokulaŋdin mendek ayim aylansun.

[T3540] Kırık kız içide men bir otağa,
Keyginim yipektur altun qadağa.
Çilim çekseŋ hāzir kelgin cān törem,
Boyınğa mendek coraŋ sadağa.

Beg Havazhan bu sözlerni anlap etiniñ beşini qayturdi, altun çilimni tartip humāridin çıqmaqçı bolup arqısığa yandı. Uniñ közi Botaköz Ayımğa çüşüşü bilen **[T3545]** heyrān boldi. Uniñ aldida çilimni tutup qaraŋgu keçini öziniñ camāli bilen yurutkıdek çiraylıq kız turatti. Beg Havazhan uniñ boyini, camālini öziğe munāsip körüp:

- Ey kız, öz qolıniz bilen maŋa bir çilim sēlip bēriŋ! – didi.

[T3550] Botaköz Ayim at üstidiki bu yigitniñ qeddi kāmıtiğe qāyıl boldi. Sözi şikārdek, ğorulay köz kēlişken yigitniñ öziniñ qolidin çilim çekişke māyıl ikenligini bilip eqli beşidin uçtı, Beg Havazniñ közidin bir ot çıqıp uniñ pütün ezāyiğa tarkıdi. Beg Havazhan **[T3555]** kızğa:

- Siz bu bāğniñ gūli, bu yerni yahşi bilisiz, kim yahşi, kim yaman unimu bilisiz, – dep çatçaq – mutāyipe arılaş bu nezmini oqıdi:

Beg Havaz:

[T3560] Aşqan yērim Esqer tağı belidek,
Quş salğınım bal Ödekniñ kölidek.
Musāpirmen bu yerlerni bilmeymen,
Bu hoylılar qaysi şāhniñ elidek.

Botaköz:

[T3565] Kelgen yolun katta kârvân yolidek,
Seyletkiniñ bal Ödekniñ kölidek.
Mëniñ étim Botaközdur sorisañ.
Bu hoylilar Ehmed Serdâr élidek.

Beg Havaz:

[T3570] Su yéyilsa İgiz tağlar nem bolur,
Sendek ayim bu yerlerde kem bolur.
Evvel sorap andin biley men buni,
Ehmed Serdâr digen âdem kim bolur?

Botaköz:

[T3575] Bêşidadur ikki zerlik çipasi,
Uni sorisañ muşu elniñ ağasi.
40 miñ öylük bunda bizge qaraydu,
Uniñ özi Göroğliniñ tağasi.

Beg Havaz:

[T3580] Bir yağşiniñ sözini sen sözleysen,
Cândin êzîz belki ikki közisen.
Emdi soray sen özeñniñ zâtini,
Bu câylarda qaysi şâhniñ kızisen?

Botaköz:

[T3585] Sözlise ağzida şerip sözimen,
Körüp turğan belki ikki közimen.
Mëniñ ismim Botaközdur sorisañ,
Neslim sorisañ Ehmed Serdâr kızimen.

Beg Havaz:

[T3590] Tutiyâdek iziñni eyleyin tavâp,
Sëniñdek yağşini söymeklik savâp.
Yalğuzmu sen yâriñ barmu Botaköz?
Bu sözümge hem uyalmay ber cavâp.

Botaköz:

[T3595] Bir yār izlep kêçe – kûndûz intizârmên,
 Ni seveptin tehķik eylep sorarsen?
 Atam bermes sendek yaķşı beglerge,
 Halim sorisaŋ hâzir özem yalguzmen.

Beg Havaz:

[T3600] Êytķan sözge yaķşı kişi könermu?
 Ataŋ cāhil yaķşı sözge kirermu?
 Boyuŋğa barāver altun – zer bersem,
 Sēni maŋa Ehmed Serdār bēermu?

Botaköz:

[T3605] Mēniŋ atam dunyā malin oylimas,
 Dunyā sözün hergiz eslā sözlimes.
 Kimla kelse tigin obdan soraydu,
 Esli zātlik bolmisa qobul eylimes.

Beg Havaz:

[T3610] Mal bērimen tirikmen saŋa elimdin,
 Ölmisem qūçay ğunçe bēliŋdin.
 Ğumār boldum sēniŋ aydek yüzüŋge,
 Bir kēlip çilim bergin çekey qoluŋdin.

Botaköz:

[T3615] Özeŋ kimsen mal yığarsen elimdin,
 Yolavçisen çıkarmıĝın yolumdin.
 Tēzraķ ketkin emdi bu yerde turmay.
 Yürgen ketkin çilim çektiŋ qolumdin.

Beg Havaz:

[T3620] Yıĝarmen bērip Turkmen elimni,
 Rāst êytķin cānim aldiŋ dilimni.
 Maŋa köŋül bērersenmu Botaköz,
 Tarta – tarta sözle emdi tiliŋni.

Botaköz:

[T3625] Oylisam sen özeŋ baĝri dāĝlisen,

Cānu – dildin birsige özeñ bağlisen.
Sendek bernā bizniñ elde yok idi,
Çembil belde ƙaysi begniñ oğlisen?

Beg Havaz:

[T3630] Bahārda eçilğan bāğniñ gülimen,
Sözler bolsam el ağıziniñ sözimen.
Eslim sorisañ meniñ étim Beg Havaz,
Özem bilsen Göroğli beg oğlimen.

Botaköz:

[T3635] İşitkenmen bāğlarniñ ƙızıl gülisen,
Hala hāzir balisizniñ oğlisen.
Rāstimni éytay saña men emdi.
Aççığlisam bir baytalniñ ƙulisen.

Beg Havaz:

[T3640] Botaköz der bildim sēniñ özeñni,
Aççığlisam oyudurmen közüñni.
Tiliñni tativraƙ sözle Botaköz,
Ölmisem alurmen sēniñ özüñni.

Botaköz:

[T3645] Yürgen yoluñ Esƙer tağniñ bēli dep,
Çembilge ƙarığan Yavmet éli dep.
Men dimidim, yurt éytidu senlerni,
Havaz, Hesen Göroğliniñ “ƙulı” dep.

Beg Havaz:

[T3650] Érisun tağlar ƙari érisun,
Her bende alğini bilen ħorusun,
Ƙul bolsammu eger sēni almisam,
Çembil belde Havaz étim ƙurusun.

Botaköz:

[T3655] Yağşı yigit sözle verdiñ tazîma,
Ayimiğın bu sözümge ƙarima.

Turma bunda emdi ketkin bedirek ƙul,
Ƙolunɗin kelgenni ƙilƙin ayima.

Beg Havaz:

[T3660] Tāza çölde hêrip - êçip ƙalmisam,
Çembilge barƙanda ğevƙa salmisam.
Beg Havazƙan digen êtim ƙurusun,
Êreğestim emdi sêni almisam.

Botaköz:

[T3665] Almidek êçilƙan yüzüm neƙşidek,
Çêçek bergen sazendiler baƙşidek.
Sendek ƙulƙa tekkinimçe ey Havaz,
Ƙadaƙ bolup ölgünüm miƙ yaƙşidek.

Beg Havaz:

[T3670] Bundin bêrip yene ƙaytip kelmisem,
Ehvāliƙni andin yene kôrmisem.
Çembil belde yigit êtim ƙurusun,
Yigitlerge çilim salƙuçu ƙilmisam.

Botaköz:

[T3675] Bir – bir aƙlap Botaközniƙ tilini,
Seyri kildin tek Yavmet êlini.
Göroğliniƙ öz balisi bolƙanda,
Tiligiƙçe bêrer mendek ƙizini.

Beg Havaz bilen Ehmed Serdârniƙ ƙizi Botaköz mana **[T3680]** şundaƙ tene êytişip tegişip ƙaldı. Beg Havaz ƙizniƙ sözini ƙattıƙ har êlip közige yaş aldı. U, özige - özi: "Hey deriƙ! Ƙişiniƙ yurtida sultān bolƙiçe özeƙniƙ yurtida ultaƙ bolƙan yaƙşı iken. Men özemni Göroğliniƙ oğli diginim bilen özgiler mēni Göroğliniƙ **[T3685]** ƙuli deydiken. Men yurtumda hiç ƙişiƙe muhtaç emes idim. Hūnhār Şāhniƙ etivārliƙ mehrimi idim. Bu yerde men uniƙdin yaƙşıraƙ mertivide bolsammu, ƙişiler haman maƙa yaman köz bilen ƙarap yaman nām bilen ataydiken. Bu yerde turƙiçe öz yurtumƙa kētey" dep

tulparğa [T3690] kəmça saldı. “Ana yurtum nede sen?” dep bir ikki saydin aştı. Bara – bara uniñ köñlide sevri - tãket tuyğuliri oyğandı. U: “Bu iş maña lâzim emes iken. Mëniñ bu yerde bu kız bilen mundaķ sözleşkinimni 40 min yigit nedin bilsun? Barçisi Beg Havazhan nãmert iken. [T3695] Göroğliniñ tulparini minip uni aldap kęcip ketti dep maña malãmet kılur. Men undaķ malãmetni eslã kõtirelmeymen. Eñ yaħşısı bu yerdin qaytip Çembilge baray. Göroğliğa Ehmet Serdärniñ kızını maña ëlip bergin dey. Ëlip berse berdi, bermise gunãni Göroğliğa artip [T3700] koyup andin men öz yurtumğa qaytip kėtey. U çağda hiçkim mēni malãmet kılmaydu. Eger Göroğli Botaközni ëlip berse, bėşiğa qara qalpaķ, üstige qara boyaq mata, ayıǵıǵa çoruķ keygüzüp yigitlerge çilim salǵuçı kılay” dep köñli yėrim hãlda Çembilge qarap mañdı. Uniñ közi [T3705] din aķķan yaş tulparniñ yaylıǵa toħtimay çüşüp turatti.

Şu küni namazdigergiçe u Çembilge qaytmidi. Göroğli Sultãn ve uniñ yigitliri Çembilniñ dervãzisiǵa çıķıp uni kütken idi. Beg Havazhan kelmigendin kėyin ular ordisiǵa yandı. Aǵa Yunus Perĩ başıliķ uniñ [T3710] aniliri Zeynepşãh Ayimni ëlip orda sėpiliniñ küngirisidin uniñ yoliǵa qaridi. Göroğli namazdiger bolǵanda yigitlirige qarap bu nezmını oķidi:

Ödek Köli Çembil bilen birumit,
40 yigit meķsidimni sen işit.
[T3715] Çaşka bilen kelmekçidi Beg Havaz,
Nime boldi kelmes qozam, hey işit.

Yetmidi maña şu dem bir ölüm,
Beg Havaz idi mēniñ cãn delim.
Körermenmu qarañni bir qurğuyum,
[T3720] Nime boldi kelmes qozam, sen işit.

Hicrãn oti yürek baǵrim dāǵlattı,
Cudãliķ azãvi belni baǵlattı.

Sêgindurup mênî tola yığlattı,
Nime boldi kelmes kıozam, sen işit.

[T3725] Beg Havazhan İgiz tağdin aştimu?
Düşmen körüp ekilliri şaştimu?
Yaki uniñ mingen eti kaçtimu?
Nime boldi kelmes kıozam, sen işit.

[T3730] Yağşı ümit Göroğliniñ sözliri,
Têpilmaydu Havazhanniñ izliri.
Ya tegdimu bir yamanniñ közliri,
Nime boldi kelmes kıozam, sen işit.

Göroğli nezmini tügıtip turattı. Yıraqtın Beg Havazhanniñ
karısı köründi. Yêkın kelgende Beg Havazniñ **[T3735]** köñliniñ bîarâmlığı
bilindi. Uniñ közidin hêlimu tamçe- tamçe yaş üzölmey tulparniñ yaylısığa
çüşüp turattı. U, yêtip kelgende hemme yigitler uniñ aldığa çıķıp atlıridin
çüşüp salâm kıldı ve:

- Harman törem! – dep ehvâl sorıdı. Beg Havaz **[T3740]** ularniñ hiç
kıaysısığa cavâp bermıdı. Göroğli Sultân uniñ aldığa kêlip:

- Ey oğlum, nime seveptin şunçe kêçikip kıaldıñ?! – dep bu nezmini
oķıdı:

[T3745] Bêgim içre tâza gülüm,
Sözlisem sen mênîñ tilim.
Belki mênîñ cānu dêlim,
Nimige yığlap kelmıdıñ?

Beg Havaz:

[T3750] Düşmenlerni eynek etdim,
Yürer yolni men terk etdim.
Meyhānidin yolğa çıķtım,

Yol aylinip emdi keldim.

Göroğlu:

[T3755] Anla meniñ éytқан sözüm,
Sen – sen meniñ körer közüm.
Belki tēhi kızıl yüzüm,
Nime boldi sen kelmidiñ?

Beg Havaz:

[T3760] Ara çölde hécrip qaldım,
Tağı – taşni men qopardım.
Ödek digen kölge bardım,
Yol aylinip emdi keldim.

Göroğlu:

[T3765] Sen irursen qen navātim,
Sen bilendur bar hayātım.
Hem perzentim qol qanatım,
Nimige yığlap kelmidiñ?

Beg Havaz:

[T3770] Şundaq teqdir işliri.
Köründi közge çüşliri.
Yokken ödek quşliri,
Şunqa aylinip emdi keldim.

Göroğlu:

[T3775] İziñdim dil şatlansun,
Düşmen qoli baqlansun.
Sendin atañ aylansun,
Nimige yığlap kelmidiñ?

Beg Havaz:

[T3780] Atni çaptım çeppige,
Yügürüp çıktım töpige.
Közüm çüşti bir öyge,
Uyan bérıp emdi keldim.

Göroğli Beg Havazğa qarap:

- Ey oğlum! Sen yoqılan bahānilarni dep rāst **[T3785]** sözni dimeyvatisen! Rāstiñni éytķin, nime üçün şunçe yıǵlıdıñ? Men hayātmen, mēniñ zamānemde saña kimdin bundağ éğir elem yetti? – dep soridi.

Beg Havazħan bēşidin ötkēn veķelerni bir – birlep bayān ķiliş üçün bu nezmini oķidi:

[T3790] Aķ yüzümde özliri sepkil bilen ħal,
 Kolumğa kuş aldim éti Zerin Bal.
 Kōrginimni bir – bir bayān eyleyin,
 Kiblegāhim bu sözümge kulaķ sal.

[T3795] Rehmi eyligin közdin aķķan yēşimğa,
 Sansız sevdā çüşti mēniñ bēşimğa.
 Musāpirlik éti kurasun aticān,
 Ni yamanlar kēlip ketti ķēşimğa.

[T3800] Yūrigimni musāpirlik dāǵlıdi,
 Hicrān – elem mēni bozek çağlıdi.
 Ğeriplikñiñ éti kurasun ķibligāh,
 Nākeslerniñ yaman sözi ķalmidi.

[T3805] Ğeyritimni yanduruşķa urundi,
 Bizdek begler yaman sözdin ķorundi.
 Ödek köldin ķaytar çağda cān ata,
 Bağlık hoyla közümge gül köründi.

Ķandağ ķılay yūrigimde derdim köp,
 Bu dertlerni éytivermek emes ħop.
 Ğezep bilen yētip bardim u yerge,

Her kim bolsa birer çilim soray ħop.

[T3810] İşik aldi қатар - қатар anarken,
Tögiliri şunçilik köp hem narken.
Bêrip idim çilim tartip kêtêy dep,
Tağañ Ehmed Serdâr qızı barken.

[T3815] Keygini gülgündür ecep kırmızı,
İsmiken Botaköz tağañnıñ qızı.
Yürigimge otnı saldı ne kılay?
Köydürüp öltürdi şu kıznıñ sözi.

[T3820] Tene kıldı éytķinimni bilsun, dep,
Yene didi: “Balisiznıñ oğlısen” dep.
Öltürdi, köydürdi şu kıznıñ sözi,
Âķır didi: “Bir baytalnıñ kılı” dep.

[T3825] Bu sözlerge mendek oğluñ ölmidi,
Yürigige ot tutaştı, bilmidi.
Cavāp bergin ata emdi kêtêymen,
Çembil belde “ķul” at sındı bolmidi.

Havazķan éytidu emdi bu sözni,
Eylidi musāpir teķdirmu bizni.
Yigitlerge çilim salķuç kılay men,
Eger ép bersen ata şu kızni.

[T3830] Beg Havaznıñ bēyiti tūgigendin kēyin Göroğlı:

- Ey balam, sen ğem kıлма hilıǵu bir Ehmed Serdārնıñ qızı iken, 9
Ehmed Serdārնıñ qızı bolsimu saņa sadıǵa! – didi.

Beg Havazķan:

- **[T3835]** Rehmet himitinge ata! – didi.

Göroğli:

- Oğlum, sen gerezsiz hālda mēniñ kēşimdila tursañ hemme nerse sēniñ. Men sēniñdin hiçnersini ayımaymen! – dep Havazhanni meyḥāniğa buyridi.

[T3840] Özi Çembilniñ nağraḥānisiğa çıķıp nağra çaldurup kānay – sunay tartkuzdi.

Göroğliğa her kaçan koşun kerek bolsa şundaķ kılatti. Çembilniñ ahālisi uniñ aldiğa yığilip:

- Sultānimiz Göroğli biz nağra – kānay, sunayniñ **[T3845]** āvazini anlap sēniñ aldiñğa keldük. Sen nime meķsette bizlerni çillidiñ. Ėytķin anlayli! – didi.

Göroğli öziniñ meķsidini ularğa çüşendürüş üçün bu nezmini okıdı.

[T3850] Göroğli der: “Anlañ mēniñ sözümni,
Perzent üçün sargayturmañ yüzümni.
Emdi sizge men ėytayın i begler,
Hikāyet eyleyin Havaz oğlumni.

[T3855] Havaz oğlum zeher kēlin körüptü,
Soğak yargā kattıķ köñül bēriptu.
Batur oğlum Ödek kōlge barğanda,
Ehmed Serdār tağam kızın körüptu.

[T3860] Kulak sēliñ Göroğliniñ sözige,
Men çüşendim Beg Havazniñ közige.
Ehmed tağam kızını u, körgende,
Āşık bolup köyüp kaptu özige.

Şuniñ üçün men bēlimni bağlidim,
Bēşim bilen kara yerni nemlidim.

Toksen miñ beg men éytayın silerge,
Hemmiñizni serdārğa elçi eylidim.

[T3865] Biliñ bugün Göroğliniñ sözini,
Bir neççiler tapalmaydu izini.
Hemmiñizni bugün elçi eylidim,
Tağam bersun Beg Havazğa kızını.

[T3870] Düşmenlerni ayak – astı eylisun,
Kanatimni ħan tümenge bağlisun.
Serdār bersun Beg Havazğa kızını,
Mal kerekmu? Özi te'in eylisun.

[T3875] Sorisa bērey qatar - qatar narimni,
Nar üstige yüklep bērey barimni.
Ehmed Serdār mal sorisa ey begler,
Bēriñizler miñlap – miñlap barini.

[T3880] Göroğli der bilursizler étimni,
Pelek buzdi mēniñ köñül şādimni,
Egerde mal kerek bolsa tağamğa,
Baş atқа bērey bolğur atimni”.

Göroğliniñ bēyiti tügidi. Şu yerge yığılğan 90 miñ begniñ hiçbiridin sadā çıqımdı. Çünki aqsakallar “barmaylı” dise, Göroğliniñ gezep kılişidin endişe kılaqtı. “Baraylı” dise Ehmed Serdārdin qorqatti. Yaşlar **[T3885]** işniñ épini bilmeytti. Şu yerdiki beglerniñ içide Bāqi Bay digen bir bovay bar idi. U, beglerge qarap:

- Göroğliniñ söziğe cavāp bermemsizler? – dep soridi. Ularniñ biri:
- Biz nime diyişni bilmey qalduq! – didi. Bāqi **[T3890]** Bay:

- Siler mēniñ sözümge kirsenlar, Göroğlığa menla cavāp bērey! –
dep Göroğlığa qarap bu nezmını oqıdı:

[T3895] Bāķi Bay aķsaķal diyışer mēni,
Sargayturman menin ħizil yüzümni.
Toksen miñ beg cavāp ber dep ħoymidi,
Sizmu anlañ mēniñ ēytķan sözümni.

[T3900] Ėerip ħilip sargayturman yüzümni,
Adā ħilimen beş vaķitlik perzimni.
Şerti şuki köñlünge ēgir almisañ,
Men sözleyin tinla mēniñ erzimni.

[T3905] Ėin erler körelmeydu yüzini,
Tapalmaydu belki uniñ özini.
Mēni diseñ begliriñni evetme,
Evetkenge taģañ bermes ħizini.

[T3905] Zorluķ kilsañ kim kēlidu ēlinge?
Altun kemer yarişurmu bēlinge.
Bersen bergin birer destek ēlinge,
Ėizni bermes bir baytallıķ kulunģa.

Bāķi Bay aķsaķal sözini tügetti. Barċe begler [T3910] orunliridin
turup:

- Ey Bāķi Bay! Sen yaĥşı sözni ēyttiñ, rāst sözni ēyttin! – didi. Bāķi
Bay:

- Bunċilik sözni ēytmay bolamdu!? – dep öz yoliģa ketti.

[T3915] Göroğliniñ beglirige aċċıģa keldi, buruti şaptek bolup
titridi. Közliri piyālidek bolup pāķiridi.

“Hey deri! Bular mēniŋ qerigimni bilip, hemmisi bu iştin baş tartti, yaş çağlirimda şundaŋ qilişsa hemmisiniŋ edivini bērettim” dep asta – asta mēnip **[T3920]** meyḥāniğa kirdi. Beg Havazḥanmu bu işlardin ḥeverdār idi. Yigitliriniŋ hemmisini meyḥāniğa ēlip kirip şarap bilen mes qilip yiqitip taşlidi. Beg Havazḥan altun ayakqa mey qoyup Göroqliniŋ aldığa keldi. Uniğa şarapni tutup, turup bu nezmını oqıdı:

[T3925] Mingen étim yüz çapar,
 Oŋ yanda tokkuz tumār,
 Qolumdin alğın ayak,
 Ata azraq bas ḥumār,
 Ata saña Allā yār.

[T3930] Ölmigin sen uzak yaşa,
 Tulparni min qıl tāmāşa,
 Bir qoluğa medet,
 Birige al altun kasa,
 Allā bolsun saña yār.

[T3935] Şerin cāndin keçsiniz,
 Kipen tonni piçsiniz,
 Düşmen bēşi aylandı,
 Bir ayak şarap içsiniz,
 Keibem, Allā bolsun yār.

[T3940] Bēşimizda bar malāmet,
 Dostlar bari salāmet,
 Bu ezîz cān siz bizge,
 Bir neççe kün namānet,
 Allā bolsun saña yār.

[T3945] K  z y  şim tizilg  ndur,
Yürigim   zilg  ndur,
Tuz n  sivem şu k  nde,
  embildin   z  lg  ndur,
All   bolsun saŗa y  r.

[T3950] Uluŗ ata   oŗ emdi,
Közdin aŗti yaŗ emdi,
  m  n bolŗin k  r  ŗki  e,
C  nim ata   oŗ emdi,
All   bolsun saŗa y  r.

[T3955] T  ci g  lni t  riymiz,
Zerge k  lin oraymiz,
  m  n bolŗin c  n ata,
K  iy  mette k  r  ŗşimiz,
All   bolsun saŗa y  r.

[T3960] Bu zam  n řundaŗ zam  n,
B  ŗimŗa   ŗŗti tum  n,
  erip ata k  rki  e,
  z teŗtiŗde bol   m  n,
Ke'iber, All   saŗa y  r.

[T3965] Beg Havaz  han bu sözni   ytip altun ayak  ni şarap bilen yerge koydi. Mey  h  nidin çıkıp at  h  niŗa kirdi.   arisa G  r  gliniŗ atliri oynap turuptu, ularniŗ biri tulpar, biri geyri, biri mecnun k  k. Beg Havaz   iy  lida özige   zi: "Bu tulpar G  r  gliniŗ   ti hem devliti, hem per **[T3970]** zenti ve hem k  l   aniti. Buni m  nip ketsem G  r  gliŗa d  ŗşmenlik k  lŗan bolimen" didi.   h  ri u k  lip mecnun k  kni mingen idi, k  n  li buzuldi.   embil řeherniŗ sirtiŗa   ık  may turupla atniŗ yayliŗa uniŗ k  z y  ŗi t  k  ldi.   embil ehli,   dek K  li, con

– kiçek yārānliri bilen **[T3975]** ğayibāne hoşlışıp, töğiniñ botisidek bozlap turup bu nezmini oqıdı:

[T3980] Bahārda açılur Çembilniñ güli,
Zağliri uçıdu qonsa bulbulı,
Āmān bolğın yene qayıp kelgiçe,
Şādi – ħoram yürgen Çembilniñ eli.

Bahārda eçilur bāğniñ kırmızı,
Zimistān kētip keldi bahārniñ özi.
Āmān bolğın yene qayıp kelgiçe,
Devrān sürgen Çembilniñ şehri.

[T3985] Köydürdi dilimni Botaköz tili,
Yürekni tilidu, hicrāniniñ tiği.
Āmān bolğın qayıp kēlip körgiçe,
Devrānlar sürgen Çembilniñ eli.

[T3990] Dilimğa çüşüptur hicrānniñ dēği,
Yürigim örtendi ayrılış çēği,
Āmān bolğın qiyāmette körermiz,
Oynap külüp bille ösken Çembilniñ güli.

[T3995] Yağşı qal men ötken - Esqerniñ bēli.
Körüner yıraqtin Növkerniñ çöli,
Āmān bolğın sēni qayta körgiçe,
Quş sēlip oynığan Ödekniñ köli.

Köyginimdin aqıdu közümniñ yēşi,
Allāniñ rehmiti ādemniñ bēşi,
Āmān bolsañ qiyāmette körermiz,

[T4000] Kökürüp ösken Çembil yağıcı.

Ezeldin şu iken tekdirniñ işi,
Ni künler körer ölmigen kişi,
Göroğli oyğansa salām éytinlar!
Bêşimdin uçti Çembilniñ kuşı.

[T4005] Bâğ arilap tâza gülñi puraymiz,
Gül solsa, hidini kaydin soraymiz.
Bolğın âmān ösken yurtum Çembilbel?
Allā yār, hoş kıyāmette körermiz.

[T4010] Yurt elimdin ayrilip boldum ħar – i zār,
Ne kılsa kûdretlik hekte ihtiyār,
Âmān bolsaq kıyāmette körermiz,
Ehli ħilķim saña Allā bolsun yār.

[T4015] Havazħan der, nāle kıldim zār – i zār,
Hiç bendide yoktur zādi ihtiyār,
Körüşkiçe ehli ħelķim hoş emdi,
Ata korgan Görücistānda turğum bar.

Beg Havazħan yukuridiki sözlerni éytip el bilen ġayibāne hoşlaştı, vidālaştı. Yolğa çıķıp kêtivatatti, şu çağda Ağa Yunus Perî, Miskal Perî, Gülnar Perî başlıķ **[T4020]** 40 tâcidārniñ ħotunliri bâğ seylisige çıķtı. Bir kénizek Beg Havazħanniñ tavuşını anlap, igizdin uni kördi. U Ağa Yunus Perîge:

- Ħan ayim koçığa karañ. Beg Havazħan nāle kılip yığlap kélivatidu, – didi. Ağa Yunus Perî kénizekniñ **[T4025]** kēşiğa kélip Beg Havazħanni kördi. Özini uniñ aldığa attı. Ağa Yunus Perî uniñ yüzidiki yaşni sürtüp “oğlum” dep turup bu nezmini okıdı:

[T4030] Bêgim güllep tergenlirim gül bolsun,
Mendek anaň culaviňda kul bolsun.
Közümniň nûri köňlüm kuviti,
Çembilniň arslâni balam yol bolsun!

[T4035] Sêni körmey sarğaydi – soldı çirayim,
Sen özeň közümniň nûri çirağim,
Gül boyiňdin men aylinay çirağim,
Çembilniň arslâni balam yol bolsun!

[T4040] Anlîgin cãn kozam mênîň sözümni,
Yolunğa bēgişlay ikki közümni.
Keddiňdin aylinay cãn törem kozam,
Çembilniň arslâni balam yol bolsun!

[T4040] Sendin ayrilgiçe tileymen ölüm,
Hazan bolup solaşsun eçilgan gülüm,
Kozamsen mênîňki asāyiş kolum,
Çembilniň kulani balam yol bolsun!

[T4045] Tilla kemer bilen belni bağlitip,
Pirāk oti bilen dilni dāğlitip,
Keriganda Göroğlini yiglitip,
Keyerge yol saldin, törem yol bolsun!

– digen idi, Beg Havazhan Ağa Yunus Perîniň sözini anlap anisiniň boynini kuçağlidi, özi tutalmay [T4050] yiglidi. Ağa Yunus Perî bu nezmîni oqidi:

Ak yüzünge yarişur ikki hal,
Kolonğa kuş aldiň eti Zerrin Bal.

Yene saňa bir söz éytay Beg Havaz,
Emdi balam bu sözümge kulaķ sal.

[T4055] Sen ketsen bu ŗeher mātem kılmasmu?
Mēnińdek anan yiglap kılmasmu?
Bu Ćembilniń bir igisi sen idiń,
Sen ketsen bu ŗeher veyrān bolmasmu?

[T4060] Derdiń bilen bu dunyādin menmu ötermen.
Hicrińda her kuni kınlar yutarmen.
Ćembildin sen ketsen anla Beg Havaz,
Menmu hem birdemmu turmay kētermen.

[T4065] Tilda bar yaķşı er bendiniń nāmi,
Yigirmibeş miń ādemniń mali hem cāni,
Sen kēter bolsań Ćembil buzulur,
Oyla balam kimge bolur ular vabāli.

[T4070] Telim alģin Aģa Yunus sözidin,
Kisise bolur kınlar tōker kōzidin.
Kıytar bolsań botam zārlap – bozilap,
Kōrkmasmusen Gōroģliniń sözidin.

Beg Havaz bu sözni anlap anisiniń bēşidin aylinip boynıģa ēsilip
kōzidin yaş tōküp turup bu nezmini ēytti:

[T4075] Veyrāne kōńlüm kınnap cūş urdi,
İrenler ŗerbetni içti nūş kildi,
Kōrermenmu Ćembil belni yene kıytip,
Ta kōrgünçe cēnim anam ĥoş emdi.

[T4080] Çembildin çıkmayla köñlüm buzuldi,
Tuz nesîvem Çembil beldin üzül-di,
Âmān bolğın ana kaytip kelgiçe,
Kayta baştin yene köñlüm buzuldi.

[T4085] İş bolmas kûdretlik hektin bîpermān,
Bendide yoktur zerriçe dermān.
Rāzi bolğın maņa bergen tuzunğa,
Sen maņa cāndek ezîz anacān.

Ecel yétip mendek kozan öl-midi,
Çaplaşkan “kul” étim zādi kalmidi.
Göroğli “oğli” disem yatlar “kul” didi,
Ketmisem Çembildin zādi bolmidi.

[T4090] Sil boldi yürigim derdi – elemde,
Tüzelse sêğindim, kēni balam – de.
Göroğli yétip kaldı unda meslikte,
Oyğanganda cān atamğa salām – de.

[T4095] Havazhan der bu işlar tekdırniñ işi,
Yalguzmen yēnimda yoktur hiç kişi,
Âmān bolğın cēnim ana sen özer,
Andin söñre yigitlerniñ kurbēşi.

Andin Beg Havazhan boz qarçuğidek mecnun kökniñ üstige irgip mindi. Anisi bilen hoşlişip kētidigan [T4100] boldi.

Ağa Yunus Perî yigitlerniñ ayalliri hemmisi Beg Havazhanğa hazā turup zār – zār yiglap, Beg Havazhanniñ ketkenligini éytiş üçün Emîr Göroğliniñ kēşiğa kelse u meyhānida yigitliri bilen bîhūş hālda yétiptu. Bular Emîr [T4105] Göroğlini bu hālda körüp qesirge kaytip kētişti.

Emir Göroğlı üç künden keyin hūşığa keldi. U sürüşdürüp Havazhannin yolğunu bildi. Havazhannin öz yurtığa kaytip ketkenligi Göroğlığa kattıq tuyuldi. Unin yürekli örtendi. U, nahāyiti hapā hālda Ağa [T4110] Yunus Perînin ordisiğe kirdi. Qarisa Ağa Yunus Perî kanatlırini tenşep – tüzep Kûhîkap Têğığa uçuşqa teyyārlik kilivêtiptu. Ağa Yunus Perî Göroğlinin kirginini körüp Beg Havazhannin ketkenligini bayān qilip bu nezmini oqıdi:

[T4115] Uçqur idin kanatındin ayrıldıñ,
Yügrük idin bugün yerge tireldiñ.
Ârmān bilen qaldıñ emdi Göroğlı,
Söyünüşlük Beg Havazdin ayrıldıñ.

[T4120] Adā bolmas içindiki bu derdiñ,
Ârmān bilen sundi küçlük kanatıñ.
İgisiz qalgandur Çembil elliri,
Yurt igisi Beg Havazdin ayrıldıñ.

[T4125] Êytiversem kaynap taşar piğānim,
Köyginimdin sarğaydiler siyaqım,
Oylisam yok emdi Havaz çirağım,
Közüm nûri çirağındin ayrıldıñ.

[T4130] Siğdurmidu düşmenliriñ özini,
Aqlimidiñ unin êytқан sözünü.
Tapalmaysen emdi başқан izini,
Dürri – göher, marcānındin ayrıldıñ.

[T4130] Unin derdi bilen bağıñ dāğlinip,
Hazā tutup qara belvağ bağlinip,
“Vay balam” dep qara tutup yiglišip,

Köñül hūşi qarçuğanđin ayrıldıñ.

Göroğli Ağa Yunus Perîdin bu sözni anlap közige **[T4135]** karañguluq tıķıldı. Kéyin özini oñsap Ağa Yunus Perîge qarap bu nezmını oķıdı:

[T4140] Közdin yaşlar éķip sel boldı,
Düşmen kelse Çembil belge el boldı,
Beg Havazhan ketken bolsa Çembildin,
El yurtumdın âmet kétip çöl boldı.

Yürigimge çüşti Havazhan derdi,
Âh... disem çıkıdu içimdın otı.
Havazhannıñ ketkını eger rāst bolsa,
Kurıdı denla Çembilniñ yurtı.

[T4145] Basalmidim düşmenlerniñ tilini,
Sunduruştı neyleyin bādam gülını,
Havaz balam ketken bolsa Çembildin,
Ot aldi disençu Çembil élini.

[T4150] Yıglattı meniñdek perzentke zārni,
Perzent üçün berdim nomus ve arni.
Ketken bolsa Beg Havazhan Çembildin,
Yav élivtu emdi bunda barını.

[T4155] Her bir sözün seniñ maña misli bal.
Sen bolğandıñ maña dāim mahîsal.
El – yurtum parçısını yav aldi.
Emdi saña bir söz éytay kulaq sal.

[T4160] Këriğanda közüm yêşi köl bolsun,
Dert üstige dert қоşулup көп bolsun.
Havaz balam ketken bolsa öyige,
Emdi saña Ağa Yunus yol bolsun.

Yürmek bolup baş közüñni tüzitip,
Men çıkқиçe Beg Havazni uzitip,
Ağa Yunus Perî saña yol bolsun,
Uçmaq bolsañ қanitiñni tüzitip.

[T4165] Göroğli der közde yêşim қuridi,
Çembil belniñ atisi bar ölmidi.
Havaz kêtip öz yurtıǵa bargandu,
Ağa Yunus sendin ümid şulmidi.

Ağa Yunus Perî Göroğlidin bu sözni anlap köñli [T4170] buzuldi.
Göroğliniñ sözi uniñǵa қatıқ tuyuldi. Şuniñ üçün, u Göroğliǵa қарap: Bir
“perzendiñniñ yoқluğu bilen yurt buzuldu, demsen?” dep bu nezmını oқidi:

[T4175] Musāpirmen yürek baǵrimni ortidi dāğ,
Nege barsam maña keldi mātemlik çağ.
Anlıǵın sözümnı bir – bir éytayın,
Havaz idi Göroğli maña nūr ırağ.

[T4180] İşidin köptur Ağa Yunus gunāhi,
Şu yurtta sen özeñ elniñ panāhi.
Tirik bolǵandin kēyin ādem ölürler,
Қulақ sélip anlıǵın Çembilniñ şāhi.

Közümdin aқidu mēniñ қızıl қan,
Çıқmisa ne ilāc tēnimdiki cān.

Bundin kətip niçük yürey dünyāda,
Söyünçem idi mənini Beg Havazhan.

[T4185] Hənisen Göroğlu Çembil əlini,
Ağzıda şeker bar navāt tilini.
Bilmesmusen Göroğlu han həlihəm,
Havazi ketti Çembil bel ilini.

[T4190] Bir söz bilen ketti Havaz əlidin,
Sözleşkili şehirlikler içidin.
Havaz idi Çembil belni sultanı,
Bir ərmənda ketti bu el yəridin.

[T4195] Çapalmidi argımağni şokliri,
Yigidin biliner derdim köpligi.
Əh Göroğlu yoktur sənini saklığı,
Şundaq bolur bir balini yokuğı.

[T4200] Oylisan bu dünyā barçisi pāni,
Bəşini kötergin Çembil sultanı.
Beg Havazdin ayrılıp qaldıq biz,
Ne köz bilen körərmiz dünyāni.

Göroğlu Ağa Yunus Perədin bu sözni anlap yolvastek inridi. Hiç kişi
bilen arılaşmay, sözleşmey meyhāniğa kirip ketti. Beg Havazni 40 min yigiti
Heqtaālağa yiglap:

- **[T4205]** Hüdāyā bizlerge Beg Havazni körsetkin! – diyişti.

Emdi sözni Beg Havazdin anlayli:

Beg Havazhan zār – zār yiglap mecnun kökke mindi, “ana yurtum
nedesen?!” dep bu nezmini okıdi:

- [T4210] Közümdin aqqını kızıl qan,
İgimiz bizgidur mēhribān.
Körmek bolup Hūnhār ēlini,
Maṇdi bu yerdin Havazhan.
- [T4215] Dunyāni basidu sevliti,
Yurtiğa taralğan heyviti.
Astida bar mecnun kök eti,
Maṇdi yurtiğa Havazhan.
- [T4220] Sirini ēytmedi kişige,
Çıktı Bedbehtniñ deştige.
Düşmenler kelmidi kēşiğa,
Maṇdi yurtiğa Havazhan.
- [T4225] Ezeldin şundaq tekdırniñ işi,
Bir yerge barmiği, yēnip kelmişi.
Boynida bar altun kēliçi,
Ėsip yürdi uni Havazhan.
- [T4230] Gāh yürer asta – asta,
Havazniñ köñli heste.
Bedbeḥ çöli çebdeste,
Maṇmaқта yolida Havazhan.
- [T4230] Öziniñ ēlini istida,
Uniñki ġeyriti kıstidi.
Göroğlini yolda eslidi,
Mēñiverdi keñ dalada Havazhan.
- Keygini güldek bolup yanatti,

[T4235] Mecnun kök atni minetti.
Görücistānğa qarap mañattı,
Şirdek bolup gükirep Havazhan.

Ara çölde özi yalguz,
Bir hil yürdi tüpmü – tüz.
[T4240] Cāpa çekti kēçe – kündüz,
Köp yol bastı Havazhan.

Ötti çēpip keñ dalanı,
Kördi tağdin daranı.
Görücistān қarasını,
[T4245] Kördi қabil Havazhan.

Tehsîn Havaz işığa,
Tilla tâci bēşida.
Keldi Görücistān kēşığa,
Namazşamda Havazhan.

[T4250] Beg Havazhan kēçe – kündüz yol yürüp, mecnun kök digen atni çapşurdi, at astılap қalsa sağrisığa қamça urup turdi. Şundaқ mēñip sekkiz kün digende Görücistān şehrige yētip keldi. Dervāziğa qarap hiçbir ādemniñ қarisini көrmidi. Birer cānliқ nersimu uniñ **[T4255]** közige çēliқmidi. Dervāzilarniñ hemmisige қara baғlanған.

Beg Havaz öz – özige: "Men ketkendin kēyin bu şeerde coñ özgiriş bolған oğşaydu. Қara baғlıғiniğa қariғanda ēhtimāl yēқin arida bu şherniñ padişāhimu ölgen bolsa kērek, yaki başқа birer sevep barmikin?!..."

[T4260] digen oy bilen dervāziğa yēқin keldi. Dervāzivenni қıçқirip dervāzañni açқın!" didi ve bu nezmini oқıdı:

Yētilekte қатар narmusen?

[T4265] Körüşke intizārmusen?
Men musāpir bu yerge,
Dervāzivenler barmusen?

Heves kıldım men teripni,
Tal – tal öriġen zulpini.
Hey kurbêşiler ertiraq,
Êçiñ dervāza kulupini.

[T4270] Çöllerde êtim bille men,
Şherni niçük bilimen.
Aç dervāza kulupni,
Yavmet êlidin kelimên.

[T4275] Mecnun kök dep êtim bar,
Beg Havaz dep ismim bar.
Çembil beldin kélürmen,
Hünhār Şāhka hêtim bar.

[T4280] Tökülür közümniñ yeşi,
Baskınım Bedbeñniñ deşti.
Derhāl dervāza kulupini,
Açkın bova kurbêşi.

[T4285] Men yıġlıdım zār – zār,
Kūdriti hekte ihtiyār.
Yırağ yoldin keldim men,
Şherni körmekke intizār.

Kızıl güller terimen.
Şāhiñğa cavāp bérimen.

Dervāzañni aç begler,
Şeher içige kirimen.

[T4290] Yigirme beş yêşim bar,
Közüm saña intizār.
Aç dervāza kulupni,
Hünhār Şāhka sözüm bar.

Beg Havazniñ sözini anlap qurbêşiler dervāzini **[T4295]** açti, çıkip qarisa bir bala şeherge qarap turğan. Goyāki uniñ hösni qarañgu tunni munevver kılıp yorutkudek nurluq, ikki kokulisi uniñ hösniye bekmü yaraşkan, körgenler eklärin azgidek şekerdek tilini anlığanlar baldek şerin tuyğuğa bérilip ketkidek, almidek menzini **[T4300]** körgenler uniñğa telmürüp qarap turğidek bir bala. Ular bu yigitni körüp öziniñ eklär – hüşini yoqatқанlığıdın Beg Havazni tonimidi, qurbêşiler bir – birige:

- Barikallā tenriniñ kudritige, dünyāda mundaqmı körkemlik, hüşray hüş süret oğulmu bar iken, **[T4305]** Hünhār Şāh Havazhandin ayrılıp qalğan on töt yıldın béri kēçe – kündüz “vay Havaz” dep hiç kişi bilen kari yoq yatidu, bu balini şuniñ aldığa élip baraylı, - dep Beg Havazni élip menişti.

Qurbêşiler Havazhanni taşkırida qoyup özi padişāh **[T4310]** niñ aldığa kirişti, şāhka salām bérıp bu nezmini okıdı:

Hicrānda sarğayğan meniñ yüzüm bar,
Bendidürmen bir tenrige qerzim bar.
Hünhār Şāhim kulak salğın bu sözge,
Emdi saña bir – bir éytar erzim bar.

[T4315] Hizmet kılıp sizdin yigen tuzum bar,
Havaz dep sarğayğan kızıl yüzüm bar.
Kulak salğan sözlirimge emdi sen,
Saña éytar ecep yahşı sözüm bar.

[T4320] U kéliptu Esker tağnıñ kıridin,
Tuz yep ösüp Göroğliniñ kolidin.
Bu sözümge kulağ salğın Hünhār Şāh,
Bir oğul kéliptu Yavmet élidin.

[T4325] Astida mecnun kök digen éti bar,
Men anlıdim Turkmendek zāti bar.
Uniñ özi elçi bolup ép kelgen,
Saňa hasla uniñ meħpi ħéti bar.

[T4330] Pişānisode bardur uniñ devliti,
Rustemdek turidu şānu – şevkiti.
Aldıñğa kelgende andin körersen,
Beg Havazdin on hesse köp sevliti.

Özi bir yaş bala sözi bek tülki,
Bêşida bardur torğayi börki.
İşinersen közüñ bilen körgende,
Havazdin artuğrağ uniñki körki.

[T4335] Ĥizmitiñge kélur şāhlar piyāde,
Bir şunğardur uniñ özi kıyāde.
İşigiñge kélip turar u oğlan,
Sopiliği Beg Havazdin ziyāde.

Hünhār Şāh kurbêşilerniñ sözini anlıgandin kèyin. [T4340] “Bu, balini körey” dep Beg Havazniñ aldığa çıktı.

Beg Havazniñ çirayi Çembil belge kelgenden kèyin baldurkıdin neççe hesse körkemleşken idi. Şundağ bolsimu Hünhār Şāh Beg Havazni körüpla tonidi. Aldığa yügürüp bėrip kuçaqlışıp körüşti. Pişānisige, yüzlirige söydi, [T4345] “Emdi ölsem ārminip yok!...” dep bu nezmini okıdi:

Ey yārānlar 10 yıl köyginim azmu?
 Kolumdiki qarçuğam bilmidim bazmu?
 Onummidu çüşümmidu bilmeymen,
[T4350] Kaçurğan yalguzum uşbu Havazmu?

Mëniñ mundaq yatķinimni biliptur,
 Yaratķinim bizge rehme kıliptur.
 Hemmen ķurup salām bergin yārānlar,
 Kaçurğan şunķarim, kozam kéliptur.

[T4355] Sëniñ üçün közlirimdin aķti ķan,
 Çıķmak bolup tevrendendi tendin cān.
 Kokulañdin mendek atañ sadiğa,
 İsen – āmān keldiñmu sen Havazķan.

[T4360] Ėytar bolsañ çıkar sözler tiliñdin,
 Tapalmidim istep sëniñ ħiliñdin.
 10 yıl boldi sen ketkili Çembilge,
 Sadiğan bolay men ħipçe bëliñdin.

[T4365] Er yigit meydān içide sinalsun,
 İlāhā düşmennin ķoli bağlansun.
 İsen – āmān kēpsen bunda çirağim,
 Aķ yüzüñdin mendek atañ aylansun.

[T4370] Bëşimğa alğinim altundin çağı,
 Bedirge katķinim altundin tağı,
 Gül bëşiñdin men aylinay çirağim,
 Dal boyuñğa mendek atañ sadağı.

Sen östürgin emdi tāza gülümni,

Səniñ derdiñ maña qıldı zulūmni.
 Aylinay boyuñdin balam Beg Havaz,
 Saña berdim Görücistān elimni,

[T4375] Depter bilen bərey əsip – tehtimni.
 Pelekke yetküzgin alğan rehtimni.
 Kiyik közlük, şərin sözlük Beg Havaz,
 İge bolğın bərey tilla – tehtimni.

[T4380] Körer kün bolarken səniñ boyuñni,
 Maña eytkin içindəki oyunuñni.
 İge bolğın Görücistānğa Havazhan,
 Hoşluğumdin qılay səniñ toyunuñni.

[T4385] Hünhār der yetti kökke piğānim,
 Derdiñdin qurığan tende dermānim.
 Şükrilillā emdi kördüm yüzüñni,
 Emdi ölsem yoqtur zādi ārmānim.

Hünhār Şāh nezmisini tügitiپ altun tehtini, yurtini, ğezinisidiki hemme barlıgini Beg Havazhanğa bəğışlidi. Hökümet tamğisini bəriştin burun Beg Havazhanğa 40 kəçe – **[T4390]** kündüz toy tartip tāmāşa qılıp berdi, toyniñ āhırkı küni Beg Havazhan ornidin turup tātīm qılıp qol qoşturdi ve:

- Ey padişāh – i ālem! Men bu yurttin çıqıp ketkili on töt yıldın aştı, atamniñ vapāt bolğınini Çembilbelde **[T4395]** anlığan idim, şu çağda şu yerde pātihe qılğan, emmā bu yerde mēniñ nāreside sēnlim ve mēhribān anam qalğan, ular: “mēni kēliptu” dep anlap yolumğa intizār, emdi maña cavāp bersiñiz, menmu ularni körüp hātircem bolup kelsem, didi.

[T4400] Hünhār Şāh:

- Ey Beg Havazhan oğlum! Azrak sevri qil! Birer sāettin kēyin bērip kēlisen, sen yaş turup elge baş bolduñ, mēniñ soraydıñ bir neççe ēğir suālim bar, uni soray, bilginiñçe cavāp bergin! – didi.

[T4405] Beg Havazhan:

- Hōp şāhim! – dep cavāp berdi. Hūnhār Şāh suālini tövendiki nezme bilen bayān kildi:

[T4410] Ėmdi saña éytayin yüz elvan,
Ādemniñ yaħşısınıñ kayerde kördüñ?
Suālimğa cavāp bergin Havazhan,
Ādemniñ tolğınınıñ nelerde kördüñ?

[T4415] Yeryüzini bir – bir körüp kédirdiñ,
Ellerde musāpir bolup köp yürdüñ.
Evelki suālim budur Havazhan,
Atniñ yaħşısınıñ nelerde kördüñ?

[T4420] Yürüģimde koyduñ sansız köp elem,
Elem bilen zār eylidim sübhi dem.
İkkinçi suālim budur cān balam,
Atniñ yaħşısınıñ nelerde kördüñ?

[T4425] Beg bolğan Beg Havaz Çembil élide,
Tuz yep östüñ Göroğliniñ qolida.
Her bir immet bir peygember dinida,
Diniñ yaħşısınıñ nelerde kördüñ?

[T4425] Köñülñi Beg Havaz saña béreyin,
Her nerse diseñ men sözge kireyin.
Tötiñçi soālñi sendin sorayin,
Yigitniñ palvānınıñ nelerde kördüñ?

Bu sözlerni éytur saña şāhi Hūnhār,
 Kêçe – kündüz saña boldum intizār.
[T4430] Beşinçi soālim oğlum saña bar,
 Elniñ yaḥşisini nelerde kördüñ?

Hūnhār Şaḥniñ soālini anlıgandin kèyin Beg Havazḥan Çembil
 belde körgen bilgenlirini birmu bir uniñğa bayān kılip kèlip bu nezmini okıdı:

[T4435] Dunyāniñ yüzini bir – bir kédirdim,
 Çembil bel élide ḥan bolup yürdüm.
 Körginimni bir – bir éytay Hūnhār Şāh,
 Ādemniñ yaḥşisini Çembilde kördüm.

[T4440] Bir – birile oynap kölüp yüridu,
 Tilla iger at üstige minidu,
 Ödek kuşın kuşқа kuşlap alidu,
 Atniñ yaḥşisini Çembilde kördüm.

[T4445] Havazḥanğa melūm hāzir bilidu,
 Görücistānniñ töt teripini bilidu.
 Atlarniñ bari āciz kèlidu,
 Atniñ qorqqinini silerde kördüm.

[T4450] Yigitliri şérin cāndin kèçidu,
 Kızılbaşṭin ādem élip qaçidu.
 Su orniğa yèzit kèni içidu,
 Yigitniñ palvānini Çembilde kördüm.

Yèğa kelse her terepke qaçidu,
 Yèğa körse köz yèşini tókidu.
 Ġazāt bolsa bulunlarğa qaçidu,

Ādemniñ qorqqinini sizlerde kördüm.

[T4455] Tebil digen quş uçadur qiyāde,
Şāhler körse bulur uni piyāde.
Ġazātliri Rustemdinmu ziyāde,
Yigitniñ öskinini Çembilde kördüm.

[T4460] Kara quşı dāim yürer qiyāde,
Eqli emes bir – biridin ziyāde.
Yürüşliri dāim yürgen piyāde,
Yigitlerniñ dötlinini bunda kördüm.

[T4465] Eytқан sözni şāhim özi bilidu,
Ġazāt kılsa kızılbaşni kıridu.
Seher turup bir Ĥudāğa yığlaydu,
Dinniñ yaḥşisini Çembilde kördüm.

[T4470] Köp kiyinip emdi boldum adā dep,
Bir cānni aña bolsun pidā dep.
Bir yağaşni yunup élip Ĥudā dep.
Butқа çuқunғanni silerde kördüm.

Bir terepte Tekke Yavmet éli bar,
Bir yanda Ödek digen köli bar.
Er yigitniñ ġunçe levlik ġüli bar,
Yigitniñ arslānini Çembilde kördüm.

[T4475] Beg Havazḥan sözini tamāmlığan idi, barçeniñ yaḥşisini
Çembilde kördüm diginige Ĥünḥār, Şāhniñ aççıġı keldi, közliri kasidek,
burutliri şaptek, aġzi kona qaptek boldi.

- Havazhan Göroğliniñ diniğa kirip kèiptu, kèni **[T4480]** callāt barmusen? – dep vaqıridi, keyin bu nezmini oqıdı:

Kèter boldi yürigimdin şādila,
Ne sevdāğa çüşer ādemzādilar.
Men bu söni sizge emdi éytayın,
Bunda kèlin qurbéşi, callātlar.

[T4485] Göroğli dinğa Havaz kirèdu,
Çembil belge yaman köñül bèriptu.
Kèlinlar mirgezepler, callātlar,
Havaz oğlan cānsiz bolup kèliptu.

[T4490] Beg Havazğa bilmigenni bildürün,
Tehti bilen yürek bağrin tilduruñ.
Havaz cānsiz bolup kelgen ikenler,
Ey callātlar Beg Havazni öltürün.

[T4495] Qobul qılmañ közdin aqqan yèşini,
Qarğa, quzğun yisun uniñ göşini.
Dar tüvige élip bèriñ callātlar,
Çamğur bèşidek élin uniñ bèşini.

[T4500] Rehim eylimen Havazhanniñ yèşiğa,
Hiç kişini yolatmañlar qèşiğa,
Özi bunda cānsiz bolup kèliptu,
Hemrā qilip qoymañ uniñ qèşiğa.

İkki közi tolsun lālidek yaşqa,
U kèliptu Esqer belliridin aşı.
Havazhanni derhāl darğa ésinlar

Dala körsün bugün rāstin tāmāşa.

[T4505] Beg Havazhanniñ yēniğa öziniñ kulaq – burnini özi kēsip yeydiğan rehimsiz callāttin yüzi hāsırap yētip keldi. Uniñ boynığa arқан sēlip, dar tövige sörep ēlip mañdi.

Beg Havazniñ anisi ve sıñlisi bu hēvernı anlap **[T4510]** derhāl ularniñ aldığa yētip keldi. Beg Havazniñ anisi bîçāre Gül Ayim:

- Vay balam! – dep callātlarnıñ qolığa yāmaştı ve atta kēlivatқан callātlarnıñ serkerdisige qarap bu nezmini oqup yıgladı:

[T4515] Ey yārānlar kulaq sēliñ sözümgē,
 Qan – yaş toldi emdi mēniñ közümgē.
 Hūnhār Şāhqa ne bolğandur yārānlar,
 Munçe azāp körsitidu qozumğa.

[T4520] Kim işiner emdi sēniñ tiliñğa,
 Kiliçiñni şaraqlitip ēliñde.
 Men sorayın sizdin ēzîz yārānlar,
 Havaz qozamni dep kelgen ēliñge.

[T4525] Bēşim qatti hicrānu – gemde,
 Men bilen körüşelmey barar elemde.
 Beglerge ne bolğan ēzîz yārānlar,
 Men çidap turmaymen balamğa hemde.

[T4530] Havazdek bēşimğa salma qehriñni,
 Ecdihārdek qaçma aña zehriñni.
 Uniñ tonin bēriñ yārānlar,
 Havaz oğlum nedep kördi şehriñni.

Kişi qorqar ecel kelse Ezrāildin,

Ni dep keldiñ Göroğliniñ élidin.
 Barçe begler kirip éytķin şāhiñğa,
 Keçsun uniñ bir қоşuқ қизil қenidin.

[T4535] Bahārda ёçilar tāza bir güldi,
 Tili uniñ gül āşığı bulbuldi.
 Öz yurtum dep kelgen iken Beg Havaz,
 Havazni öltürüp ħan ne dep aldı?

Gül Ayimniñ biyiti tügişi bilen begler otturisida **[T4540]** kēneş başlandı. Ular:

- Bu Havazħandek kelişken oğul dunyāğa ikkinçi törelmeydu, buni öltürgendin kēyin ħan puşaymān қilidu. U çağda bizmu yerge қарap қalimiz. Eñ yaħşisi hāzir biz uniñ ölüm gunāhini ħandin tilep zindāñğa salayli, u **[T4545]** қiriқ күngiçe öz dinidin қaytip Ĥünħārniñ diniğa kirse ħeyriyāt. Eger dinidin yanmisa öz gunāhi özige. Şu çağda öltürsekmu kēçikmeymiz, – diyişti.

Ularınñ hemmisi şu pikirge kelgendin kēyin, Beg Havazniñ ħünini şāhtin sorap, dar astidin қayturup **[T4550]** kélip, zindāñğa saldı.

Her күni erte – aħşimi serkerdiler növet bilen uniñ kēşiğa kirip nesihet қilişti. Beg Havaz ularnıñ söz ve nesihetlirini ret қildi. Bu ehvāl 7 yaştin 70 yaşķiçe қişilerge melūm bolup қaldi. Şu hālda aridin 32 **[T4555]** күn ötti. Beg Havazniñ Bal Ayim isimlik siñlisi bar idi. U, akamni bir körsem dep zindān bēşiğa kélip yiglap turup bu nezmını oқidi:

Yoruқ dunyāni körüşke zārdursen!
 Kēçe – күndüz belki intizārdursen.

[T4560] Men bir körgili keldim kēşiñğa,
 Çar tēgide yalguz akam barmusen?

Heқtaāllā āmān қilsun ceniñni.

- [T4565] Tilep aldi kızıl başlar keniğini.
Men beşingä kelip seni soraymen,
Tirik bolsañ maña eytkin gepini.
- Yaş güdekler okur ziru – zeverni,
Ustāzlar alur qolğa teberni.
Çar tégide gèrip akam barmu sen?
Tirik bolsañ maña bergin heverni.
- [T4570] Seniñ derdiñ yürigimni tüzliði,
İntizār bop izliriñni izliði.
Anisidin ayrılğan botidek bolup,
Anam tinmay “Vay balam!” dep yığlıdı.
- [T4575] Derdiñ bilen esi kètip yığıldı,
“Vay qozam” dep saçıñ yéyip yığlıdı.
Ségingandin seni eslep cān aka,
Kéçe – kündüz seni hektin tilidi.
- [T4580] Kulak salğın men eyligen nédāğa,
Bir cénimni saña qılay sadāğa.
Gèrip anañ “Vay balam!” dep tinmayın.
Seni tilep yığlıdı qādir Hudāğa.
- [T4585] Bal Ayim der “köndüm tekdir işige,
Beg ecindim eçilmiğan gülige.
Nime kılduq Hudāğa bîçāre şorluq,
Seni saldı kara kuduk zindān içige.”

Beg Havaz zindān kudukñiñ tégide yétip sinlisi Bal Ayimniñ oquğan nezmisini añlidi. Köñli buzulup közidin munçaqtek yaş ketti. Beg Havazhan yığlap turup bu nezmini okıdı:

[T4590] Nāle kıldım bende boldum Hudāğa,
Bu cānimni köp köydürme sadāğa.
Menmu saña sinlim bir söz éytayın.
Köz yêşinidin mendek akan sadāğa.

[T4595] Mert yigitler meydān ara tallansun,
İlāhi düşmennin çoli bağlansun.
Yığlimiğin “akacān” dep Bal Ayim,
Köz yêşinidin mendek akan aylansun.

[T4600] Uruşka minginim cîren kızildi,
Tiriklerdeki yürelmesimiz biz emdi.
“Cēnim akam” dep tökme hergiz yêşinini,
Sözün añlap mēniñ köñlüm buzuldi.

[T4605] Bu işlar hemmisi Allāniñ işi,
Tekdirni özgertip kētelmes kişi,
“Akam” dep yığlima sinlim Bal Ayim,
Örtidu içimni közüñniñ yêşi.

Éytiversem eske çüşer siyaķım,
Avalķidek emes mēniñ hayātim.
Bügün keldiñ kēyin yene kelmessen,
Aylinay göz yêşinidin mēniñ çırağım.

[T4610] Yürigimni tildi düşmen, Bal Ayim,
Ata kılğay yaķşılıķni Hudāyim.

Bügün keldiñ kèyin belki kelmessen,
 Qedimiñdin men aylinay Bal Ayim.

[T4615]

Bu düşmenler zorliğini bildürür,
 Almas bilen yürek hergiz tildürür.
 Bügün keldiñ kèyin hergiz kelmigen,
 Kızılbaşlar sèni körse öltürür.

[T4620]

Mollılar tutidu düvet - qelemni,
 Yürigimni saldiler dāgu – elemni.
 Körüşimiz, körmeymiz hem yene,
 Ğerip miskin anamğa éyit salāmni.

[T4625]

Körelmidim uniñ nūrluq yüzini,
 Qulaқта tutmidim şeker sözini.
 Bal Ayim sen anamizğa salām de,
 Aqlıyalmidim maña bergen tuzini.

[T4630]

Kèçe – kündüz yığlap qalur āh urur,
 Ārmān bilen qanatlırı qayrilur.
 Salām digen Bal Ayim cān anamğa,
 Sekkiz kündin kèyin anam ayrilur.

[T4635]

Ödek kölge salğan idim quşumni,
 Kèçirgeysen Hūdāyim ħatā işimni.
 Tiriklikte biz birlikte yürmiduk,

Ta körgünçe sijnlim ğerip qozamni.

Méniñ bėşim qaldı sansız tumānda,

Ĥudāyim saqlisun bizni cahānda.

[T4640] Āmān bolġin yene qayta körgünçe,
Körüşmeklik bizge irur gumānda.

Havazĥan der men yıġlaymen zār – zār,

Ne qılsa qılıdu qūdretilik ceppār.

Āmān bolġin qiyāmette körüşeyli,

[T4645] Körüşkiçe sijnlim bolsun Allā yār.

Bal Ayim akisi Beg Havazĥanniñ oquġan nezmisini añlıdı, botidek bozlıdı, akisi bilen vidālişip öz öyige qayttı. Beg Havazĥan zindānda yolvastek iñridi. Baġrı ezildi, köñli buzıldı, bu dunyāniñ vapāsizliġidin **[T4650]** zārlinip yattı. Emdi sözni Emîr Göroġlıdin añlaylı:

Göroġlı Beg Havazĥan ketkendin kėyin, 40 tācidārliri ve öz tevesidiki yigitliri bilen keñ – kuşāde sözleşmide. Uniñ hicrān derdi bilen aridin ikki ay ötti.

[T4655] Göroġlı öz kişilirige:

- Oġlum Beg Havaz ketkendin bėri, hemmimizniñ dēmi içimizge çüşüp ketti. Qaçanġıçe şundaq buruĥtum bolup yürüymiz. Ötken iş emdi ornıġa kelmeydu. Hemmimiz Ödek kölige bėrip kuş sėlip köñlimizni eçip **[T4660]** kėleyli, – didi ve bu nezmini oqıdı:

Padişāhlar sözi nāmert dep éytma,

Baturlardin nāmert alurlar sovġa.

Bir sözüm bar bėşinizni kötiriñ,

Barçinızlar miniñ emdi beygi atqa.

[T4665] Sirliriñni éytmiġin yigitler yatqa,

Éytsaŋlar qoyudu āhır uyātqa.
Turunlar yigitler emdi mininlar,
Şikārğa raslinip arğimaq atqa.

[T4670]

Dost dimiŋiz öyiŋizge kelgenlerni,
Cigirim dimiŋiz yaqşı körgenlerni.
Alalisaŋlar arğimaqqa derhāl toqunlar,
Yigitlerim emdi tilla igerni.

[T4675]

Éytqan sözüm hemme elge yéyildi,
Kiliğimni dost – düşmenlirim bildi.
İgerniŋ üstige mehkem çetiŋlar,
Yipektin toqulğan yumşaq éyilni.

[T4680]

Kêçe – kündüz qilinizlar erlikni,
Düşmenlerge körsitiŋlar mertlikni.
Mingende yarişur hanlar, yigitler,
Atqa sêlinlar altun terlikni.

[T4685]

Postun qoyun arğimaqniŋ bêlige,
Körüneyli Çembil belniŋ élige.
Yigitlirim teyyārlinip, atlinip,
Yürinizler emdi Ödek kölige.

Anlinizlar Göroqliniŋ sözini,
Heqlidiŋiz mendek erniŋ tuzini.
Turinizlar Ödek kölige barayli,
Körüş üçün Beg Havazniŋ izini.

Bu sözlerni anlap hemmiliri atlırğa minişti. Çembil [T4690] belniŋ dervāzisiidin çıqıp, Ödek kölini qarārlap maŋdı. Ödek kölini bérıp Beg

Havazhan yürgen yerlerni kördi, ularniñ köñli buzuldi, her qaysisi her yerlerde olturup Beg Havazni eslidi. Keçte Çembil belge kaytip kélivétip, yolda birmunçe sodigerlerge yoluxti.

[T4695] Göroğli:

- Çakқанraq yürünlar, yigitler! Kārvānlarğa yéteylik, ulardin Beg Havazniñ hevirini sorap köreyli, Havazhanniñ hevirini anlayli! – didi.

Uların sodigerlerge yétip kelgende Göroğli ularğa, **[T4700]** qarap bu nezmını okıdi:

Göroğli dep bizni artuq bilersiz,
Bizler bilen köplep söhbet kılersiz.
Men soraymen emdi sizdin yārānlar,
Sodigerler qeyerlerdin kēlersiz?

[T4705] Söz anlayli sodigerler tilidin,
Azāp körüp keldim Bedbeḡ çölidin.
Sizdin soray éyniḡ éytiḡ kārvānlar,
Sizler éytiḡ qaysi ṣāhniñ élidin?

[T4710] Qen, ṣēkerdin artuq mēniḡ sözüm bar,
Yoluḡlarğa telmürgen ikki közüm bar.
Biliḡizler hever bēriḡ yārānlar,
Sizlerdin bir soraydıḡan sözüm bar.

[T4715] Ey kārvānlar işitiḡizlar bu zārim,
Havaz idi ceḡde mēniḡ mādārim.
Bilsiniz bir hever andin éytiḡiz,
Ārmān bilen qaçurdummen ṣunqarim.

Mendek begniḡ idi umut qolida,
At izi kördünmu Bedbeḡ Çölide.

[T4720] Ara – ura düşmenlerniñ tilidin,
Bir şunķar uçurdum Çembil Bélide.

Yéteklep ķatar - ķatar ötkenler narmu,
Narlarniñ üstige artķan alķanmu?
Beg Havaz yene devrān sürey dep,
Çin köñlini Hünhār Şāhķa bérıp ķalģanmu?

[T4725] “Āh balam” dep men ķilurmen āh – vah,
Hudāyim bergendur men ķolģa yene.
Havazķan Hünhār Şāhķa bargandin keyin,
Hünhār Şāh ķedinastek kütkenmiş yene.

Kārvān bēši Emīr Göroğliniñ sözini anlap, [T4730] körgenlirini
uniñģa bayān ķilip bu nezmini okıdı:

Oylisaķ bu dunyā barķisi pāni,
Allāniñ ilkide ādemniñ cāni.
Körginimni bir – bir bayān eyleyin,
Ķulak sal, anla Çembilniñ ģani.

[T4735] Balilar okuydu ziru – zeberni,
Hemrā eylidi yāru – cigerni.
Körginimni saņa bayān eyleyin,
Ķulak sal, anla Çembil sultāni.

[T4740] Bu dunyā mal – mülkini azraķ yig emdi,
Ni ellerdin yikķiniñ ķalidu emdi.
Havazniñ ģevirini bir – birlep éytay,
Ķozan bundin Görücistānģa bargandi.

İrenlik balasi türpi alāmet,
 Yaḥşılarni yaman kıtur malāmet.
[T4745] Körginimni sizge bayān eyleyin,
 Kızan bar ésen – āmān salāmet.

Men éytayin Çembil emdi kıaldi – de,
 Köp sevdālar ḥapilikni saldi – de.
 Görücistānga Havaz balan béripla,
[T4750] Kıdimkıdek boldi şāhniñ aldida.

Havazḥanni ular kıdimkıdek kördi,
 Kıriķ kün toy kıldi, elge aş berdi.
 Toy ötüp bolğanda Ḥünḥār digen şāh,
 El yurtniñ yaḥşisini uniñdin soridi.

[T4755] Bāğlardiki güllerniñ ḥili kıadaķ dep,
 Yaş bolsañmu köp yerlerni kördüğ dep.
 Yigit bilen dinniñ yaḥşisini,
 Soridi Ḥünḥār Şāh kıayda kördüğ dep.

[T4760] Kıdimķi kışiler yaḥşı biler ismimni,
 Şādu – ḥoram ötkezgensen küniñni.
 Çépip Havaz kıliçiñni sergerdān,
 Köp maḥtidi Havaz mezhep diniñni.

[T4765] Arķıga öriģen zerlik tokıdi,
 Havazniñ söziģe Ḥünḥār toḥtidi.
 Yigit bilen diniñni köp teriplep,
 Ḥünḥār Şāhķa diniñni yaḥşı maḥtidi.

Köp düşmenni dimidi artıñdin,

Bir söz bilen Havaz ketti yurtıñdin.
 Ğayibāne Hūnhār Şāhniñ aldida,
[T4770] Kiliçlerni köplep urdi sirtıñdin.

Havazhanni Hūnhār “şāh tekdirlidi,”
 Āhiri qol, ayıgini baǵlatkuzdi.
 Kiliçini köplep çapkaç sirtıñdin,
 Havazhanni Hūnhār zindān eyliidi.

[T4775] Kulak sélip anla éytқан sözümni,
 Uyularmen körsem şehlā közüñni.
 Öltürmek bolǵandi 40 künde,
 Diginidin qaytmisa Havaz qozuñni.

Havaz balan yatar zindān içide,
[T4780] Yıǵlap yatar künde kündüz - kéçide.
 Havazhan tutkundur Hūnhār élide,
 Nāmertler bilen yigitlerniñ içide.

Kārvān bēşi:

- Ey padişālarınıñ uluǵı, Emîr Göroǵlı Sultān, **[T4785]** Havazhan silerniñ kiliçinlarni çepip zindānǵa çüşüp yatti, eger siz Beg Havazhanni yoqlimisiniz bundin keyin Beg Havazhanni körelmeysiz, uni pat - yékinda darǵa asidu, siz uni qutuldurmisiniz tañli qiyāmette uniñ ikki qoli sizniñ yaqinızda, – dep mañdi.

[T4790] Uniñ zindānda ikenligini anlap Göroǵlı başlıq hemmisi botidek bozlap “āh” uruptu. Keyin Göroǵlı yénidikilerge qarap:

- Ey yigitler! Beg Havazhan biz üçün cān köydürüp şunçe kiliçlarni çepuptu, biz uni ularniñ qolidin **[T4795]** aciritip almisaq, bizniñ er bēşimiz hotunlarniñ bēşi bilen barāver bolsun! – dep Çembil belge qarap mañdi.

Barçiliri işlirini cāylap, qoral - yaraqlirini teyyārlap, kemerlirini bēlige bağlap, her biri goyā bir şîr ve yaki ecdihār süpetlik gükirep Havazhanni kutkuzup **[T4800]** éliš üçün, Görücistānğa qarap mañdi.

Ularnıñ seltenetlik yürüşini körgen bir gezelhān bu hekte manā bu nezmini qoşup okudi:

[T4805] Hemme qeddi - qāmetlikler,
Yatqa sēlip siyāsetler.
- Anla! – dep mēñiştiler,
Görücistānğa ezimetler.

[T4810] Közlirige liq yaş tolup,
Bir – birige sirdaş bolup.
Allā!... dep yolğa çüşti,
Göroglihan baş bolup.

[T4815] Tilla quşqan iger tokup,
Kök tömürdin savat kiyip.
Kēçe – kündüz tinmay yürdi,
Görücistānnı ahturup.

[T4820] Keygenliri güldür huddi,
Çapkur argımağ atqa mindi.
Leşker tartip kēçe – kündüz,
Görücistānğa yolni saldi.

[T4825] Argımağ atni yorgilitip,
Qalkān, savat pākiritip.
- Allā! – dep begler mañdi,
Tuğ – elemni lepilditip.

- [T4825] Atliri sap tilla iger,
 Ğeyret bilen kıldı seper.
 Göroğlı beg tuğı bilen,
 Begler mañdı bop cılviger.
- [T4830] Atliriğa yapқан mavut,
 Çaptu uni her yurtmu – yurt.
 Aldırıganda yavğa qarap,
 Keydi ular altun savut.
- [T4835] Arğimaqlar çaptı oynap,
 Ketti yavniñ içi kaynap.
 Ha... ha... diyişip begler yürdi,
 Bastı yolni atlar çeylep.
- [T4840] Arğimaq atlar yürdi,
 Almas kılıçni bilidi.
 Komuş kulaq at üstide,
 - Allā! – dep begler yürdi.
- [T4845] Kêçide sanap yultuz,
 Gāhi top, gāhi yalguz.
 - Allā! – dep begler yürdi,
 On beş kêçe hem kündüz.
- [T4845] Melhem yok köñül dēgiğa,
 Kōndi bulbul bēgiğa.
 On beş künlep yol yürdi,
 Yetti Bedbeḡ tēgiğa.

Etisi Göroğli ottek kızık kıpti, evliyālarğa sēgindi. Havazhanni eslep yigitlerniñ aldığa çüşti. Tulpar Leylîkırnıñ dimiğığa Beg Havazniñ hidi keldi. U **[T4850]** ağızini éçip ğezep bilen yürdi. Yıraqtin Görücistānnıñ peştaklıri köründi. Göroğli yıraqtin bu şeherge qarap bu nezmini okıdi:

[T4855] Bolmas hiç iş hektin bîpermān,
Aldıñızda köründi mana Görücistān.
Kulaq sêlip bilin emdi yigitler,
Sizge qarap söz éytidu Hesenhān.

[T4860] Arķımızda qaldı Çembilniñ bēli,
Bu yer Bedbeḡ tağiniñ yoli.
Köz éçip qarañli emdi yigitler,
Tumāñga patqandur düşmenninñ éli.

[T4865] Bizlerni keltürdi Havazniñ zāri,
Aydek yüzige bolğaç ḡumāri.
Ġeyret kılip yolni bēsinñ yigitler,
Yıraqtin körüngeñ düşmen munāri.

[T4870] Atlarni çêpip biz bedri üstide,
Kiliçlar oynisun erniñ destide.
Üzeñgide qan kēçip ceñler içide,
Bir uruḡ kılayli darniñ astida.

[T4875] İşitiñler yigitler emdi bu sözni,
Havaz dep sargaytip keldük bu yüzni.
Uruḡ kılip qanlıq darniñ astida,
Acritip alayli oğlum Havazni.

Şu çağda bir yigitniñ éti uni élip kaçtı. U yigit at üstide kêtip bèrip
bu nezmini okıdı:

[T4875] Bu éliñ, düşmen ille,
Barçisi Havazniñ zâti.
Ketti yüzümniñ uyâti,
Cénim kozam aylinay.
Tektek, tektek ha... ha,
[T4880] Elniñ uz ati.

Sözle, sözle til yaḥşilik,
Bahār çağda gül yaḥşilik.
Ta körgümçe unutmasmen,
Maḡa kiliğın bir yaḥşilik.
[T4885] Tektek, tektek ha... ha,
Elniñ uz ati.

Sumbul bolur yoḡu – barım,
Sensen mèniñ mādārim.
Maḡa kılğın bir yaḥşilik,
[T4890] Kula étim vapādārim.
Tektek, tektek ha... ha,
Elniñ uz ati.

Tökilmisun yerge kénim,
Çıkmisun hiç tendin cénim.
[T4895] İzley sèni bîzabānim,
Maḡa kılğın bir yaḥşilik.
Tektek, tektek ha... ha,
Elniñ uz ati.

- Nidin şundaķ uzun dumiņ²³⁹ (1)
- [T4900]** Yürigimge çüşti ğemiņ.
Azar berdiņ canivarim,
Az bolġanmu kēķe yēmiņ.
Tektek, tektek ha... ha,
Elniņ uz ati.
- [T4905]** Çöl tanabin tartisen,
Üstinge bizni artisen.
Sēni çēpip yürginim yok
Yikilip ölsem tapisen²⁴⁰ (2)
Tektek, tektek ha... ha,
- [T4910]** Elniņ uz ati.

Hesenġan “bu yigit işni buzidi” dep uniņ étini toġtatti ve yigitlirige ġarap:

- Ey yigitler! Emdi siler neyzini içinlarġa baġlap sērilma ġilip, ikkidin ikkidin bolup şeherge kirip **[T4915]**mēni ādem asidiġan darniņ ikki teripidin tēpiņlar! – dep dervāzidin kirip ketti. U digendek darniņ oġ teripige bērip cāyni tallap tēpip turdi. Uniņ keynidin kirgen yigitlermu uni istep tapti. Būġün Beg Havazniņ darġa ēsilidiġan kūni bolup, Göroġli ve Hesenġanlar yigitliri **[T4820]** bilen bu işķa ūlgürüp kelgen idi.

Ĥünġār Şāh teġtini ġizmetçilirige kōtertip serkerdiliriniņ ġimāyisi bilen darniņ tūvige kēlip cāylaştı. Göroġli ve uniņ yigitliri ġarisa ādemniņ ġolaķlirini boyniġa tumār ġilip ēsivalġan callāt bedbeġler Havaz **[T4925]** ġanniņ boyniġa aġamçini sēlip ġol ve putlirini mehkem tēņip dar tūvige ēlip kēliştı.

²³⁹ Dumiņ - , oyriġiņ

²⁴⁰ Tapisen - töleysen

Göroğli yigitliri bilen Beg Havazni bu hâlette körüp gezeplengen bolsimu éhtiyât yüzisidin özini arān tohtatti. Hünhār Şāh Havazhannin aldığa kélip:

- **[T4930]** Ey çırağim Havazhan, kel, hélihem bolsimu keç emes, Göroğlinin dinidin kayt! Men sèniñ nime hācitiñ bolsa ravā kılay! – dep bu nezmini okıdi:

Amān bolsun bu aldamçı şérin cān,
Ne kılsa kılidu bizni yaratқан.
[T4935] Bir sözüm bar emdi anla éytaymen,
Kulak sélip anla buni Havazhan.

Bir neççile tapalmaydu mèniñ izimni,
Kördüm bugün sendek körçe közümni.
Boyiñdin aylansun mèniñdek atan,
[T4940] Kulak sélip anla mèniñ sözümni.

Tuz yigensen Göroğlinin kolidin,
Kéçip öttün Bolğar Tégi élidin.
Ta ölgice sendin rāzi bolurmen,
Kaytkın Havaz Göroğlinin dinidin.

[T4945] Anlıgın sen Havaz mèniñ sözümni,
Soldurmaymen bāğda sèniñ gülünni.
Göroğlinin dinidin kaytsan Havazhan,
Sanıa bèrey Görüciştān elimni.

Hünhār der éytқан sözüm şu boldi,
[T4950] Kayğu bilen gussıga yürigim toldi.
Yandim, de, kaytkın sen öz diniñga,
Çırağim Beg Havaz sanıa nim boldi?

Havazhan bu sözni anlap, közi nemlik, yürigi gemlik boldi. U
Hünhārğa qarap bu nezmini okıdi:

[T4955] Dunyāda barmikin mendek bîgunā,
 Hudāyim kılmisun bizni roysiyā.
 Menmu éytay anla sözümni,
 Kulaq sal emdi sözge padişāh.

[T4960] Sumbulda qaldi düşmenlerge mal,
 Sözüm bar ağızımda goyā misli bal.
 Ārmān bilen derdim köptür içimde,
 Bu sözge şāhim emdi kulaq sal.

[T4965] Ayrilip çıktım men Çembil Bêlidin,
 Tuzlar yidim Göroğliniñ qolidin.
 On yıl boldi men diniğa kirgili,
 Niçük kēçey Göroğliniñ dinidin.

Hünhār Şāh Beg Havazniñ sözini anlap nahāyiti gezeplendi. U:

- Callāt kēni sen? Buni darğa tart! – dep höküm **[T4970]** kildi.

Callātlar bögürüşüp kēlip Havazhaña yēpişti. Havazhanniñ sinlisi
Bal Ayim sep içidin étilip çıqip, akisiniñ ayığığa özini attı. Kēyin u, akisiniñ
boynığa ésilip turup bu nezmini okıdi:

[T4975] Kūdriti küçlük yaratқан Ceppār,
 Bendide yoktur zerre ihtiyār.
 İçimde bar dertni emdi éytayın,
 Kulaq sal ağacān saña erzim bar.

[T4980] Yaş orniğa töktüm goyā kızıl kan,
 İş bolmas kūdretlik hektin bîpermān.

Ëytay saña içimdiki derdimni,
 Qalmisun köñülde bir zerre ârmân.

[T4985]

Tāza güllep tēr êçilip solmisun,
 Hudāya hiç bende mendek bolmisun.
 Êtiñdin aylinay yaratқан Ceppār,
 Rehme qilip medet ber akam ölmisun.

[T4990]

Qādir Allā bu derdimge nezer sal,
 Ğerip bolup zār yığlidim qolum al.
 Rehme eyle bēşimğa akam ölmisun,
 İsmiñdin örgiley sēniñ Zulcalāl.

Bir ismiñ Rehmandur, bir ismiñ Ğeppār,
 Sendin özge rehme qılar kimim bar.
 Rehme eyle qolumni tut akam ölmisun,
 Aylinay ismiñdin Resül – i Muhtār.

[T4995] Bal Ayimdin kēyin anisi çıqıp bu nezmini oqıdı:

Ğerip boldum oğlum tökey kızıl qan,
 Qozam qılay bēşimni yolunğa qurban.
 İsmiñdin aylinay yaratқан Rahmān,
 Rehme eylep qolumni tut qozam ölmisun.

[T5000]

Ğerip bolup zār yığlaymen bugün yene men,
 Hicrān otida cēnim bilen köymektidur ten.
 Êtiñdin aylinay ey 40 çilten,
 Rehme eylep qolumni tut, qozam ölmisun.

Zār yığlaymen dāim tilep haman sūbh – i dem,

[T5005] Bêşimğa çüşüptür yüzmiñ töge gem.
Tessedūkiñ bolaymen Resūl – i Ekrem,
Rehme eylep qolumni tut, qozam ölmisun.

Hêçkişi baralmas unıñ kêşiğa,
Kiyāmettek sevdālar çüşti bêşiğa.
[T5010] Kādir Allā rehme qıl közde yeşiğa,
Rehme qilip qolumni tut, qozam ölmisun.

Uşbu yerler şāhi Hūnhār yerliri,
Heversizdur bundin Çembil erliri.
Göroğliniñ uluğ kāmıl pîrliri,
[T5015] Rehme eylep qolumni tut, qozam ölmisun.

Gül Ayimniñ bir tilegi şul emdi,
Hudāya mendek qolğa rehme qıl emdi.
Barçe pîrler medet bērer kün emdi,
Rehme eylep qolumni tut, qozam ölmisun.

[T5020] Göroğli yigitliri bilen bularnıñ nālisini añlıdı. Uniñsizmu bularnıñ dili izilgen idi. Ular bu ikki bîçāriniñ yigisini añlap köñülliri buzulğan hālda atlıriniñ yaylisiğa yölendi.

Hūnhār Şāhniñ Havazhanniñ ana – sıñilliri éytқан **[T5025]**sözlerge aççığı keldi. Gezep bilen:

- Tart buni darğa! – didi.

Havazhan ölümni cezmi qıldı, dünyādin ümidini üzüp közi nemlik, dili gemlik hālda sıñlisiğa qarap bu nezmini oqıdı:

[T5030] Yürigimde bardur mēniñ bir gēmim,
Mehelsiz soluptur reñgim – çirayim.
İçimde derdim köptür uni éytayın,

Ƙulak sélip anla buni ƙiraġim.

[T5035]

İsen ƙilsun igem sèniġ bèşini,
Ƙaġilar yimisun sèniġ göşini.
Ƙèşimda turmiġin botidek bozlap,
- Akam! – dep maņa tøkme yèşini.

[T5040]

Küçlük diseġ yigla hekke Ĥudā dep,
Özeġ bergin derdige dermān dep.
Bir yandin sèniġ yiġaġ örtidi,
Öksün yiġlima “cènim aka!” dep.

[T5045]

Callātlarniġ barçisi turar ƙèşimda,
Ne sevdālar bardur mèniġ bèşimda.
Sözlerimge ƙulak salġin ƙiraġim,
Ārmān bardur közdin aġķan yèşimda.

[T5050]

Ƙulak sal ƙiraġim èytķan sözümge,
Ölüm yèķin keldi mèniġ özümge.
- Balam! – dep baķķan mèni Göroġli,
Körelmeydu mèni hāzir bèķip közümge.

[T5055]

Sèniġ üçün sargaydi mèniġ yüzüm dep,
Közümge tutiyā boldi iziġ dep,
Darniġ astida yiglap turġanda,
Atam bilen beglerni men körelmidim.

Sèniġ üçün sargaydi mèniġ yüzüm dep,
Közümge tutiyā boldi iziġ dep,
Darniġ tégide körse Göroġli,
- Vay! – dep at ķoymamdu körer közüm dep.

Köz toyğidek baqalmidim yüzige,
 Qarimidim uniñ şirin sözige.

[T5060] Uyan – buyan qarār emdi çirağıñ,
 Bîgānılar körinermu közüñge.

Göroğli Sultānniñ köñli tēhimu buzuldi. Havazhanniñ sözini anlap sinlisi köz yēşini sürtti. Şu çağda Havazhanniñ sinlisi etrapqa qarap tulpar Leylîkirni kördi, **[T5065]** uniñ yēnida ētilişqa teyyār turğan yolvastek intilip turğan Göroğlini, Hesenhan bilen uniñ teyyār turğan yigitlirini kördi. Ularniñ hemmisi Havazhanni kutulduruşqa teyyār turatti. Havazhanniñ sinlisimu eger Göroğli bolsa şudur, dep Göroğliğa qarap bu nezmini oqıdı:

[T5070] Bēşidin ketmigen esli sevliti,
 İlāhā ğenimet ketsun şevkiti.
 Bēşida tāci, astida ēti,
 Ün yetken yerni başkan sevliti,
 - Vay balam! – dep yığlap turğan kimiñdur?

[T5075] Sözge söz mendek ğerip sözleydu,
 Her nerse öz ğeymini közleydu.
 Bēşida tāci, astida tulpar,
 Mingen ēti tuqquz kökni közleydu,
 Botidek bozlap inriğan kimiñdur?

[T5080] Kulak sal sözümge Hudāğa ağacān,
 Sēniñ üçün bir Hudāğa yığlığan.
 Eyni yēşi ottuzdin ötmigen özi,
 Astida tulpar Leylîkir bolğan,
 Vay inim dep zār yığlığan kimiñdur?

[T5085] Şunqarni ovlar ovçı kıyāde,

Ni – ni şāhlarni kılğan piyāde.
 Ecep yaḥṣi özi zîbā bir yigit.
 Hösni uniñ perîştidin ziyāde,
 Bedir atlıq dabilbāzçı kimiñdur?

[T5090] Mingen éti tokkuz kökni közleydu,
 Sêniñ derdiñ bilen tağni tüzleydu.
 Bir ecep kişidur yüzleri nūrluq,
 - Vay botam! – dep saña qarap bozlaydu,
 Bedir atlıq cebil baldaq kimiñdur?

[T5095] Havazḥan sinlisiniñ sözlirini anlap çidimidi. Tulpar Leylîkirniñ ismini işitkendin keyin “rāst éytamdu, yalğanmu?” dep tāket kılalmay, callātlarğa qarap:

- Ey yārānlar, dünyādin kētip barimen, her nime bolsimu közümnî bir éçinlar, keñ dünyāni yene bir körey! – **[T5100]** didi.

Callātlar Havazḥanniñ közini açtı, Havazḥanniñ közi yorukluqni ve Göroğlini kördi. Göroğli bilen Hesēḥanni ve yigitlerni kördi. Ularni tonup yürigi yerilgidek boldi, ḥoşlukta bu nezmîni okıdı.

[T5105] Yiğlarmen emdi zār – zār,
 Közdin yaşıḡim hem aqar.
 Barçe tapqiniñ şāh Ḥūnḥār,
 Ya saña bolsun ya maña.

[T5110] Söz – sözligen kızil tilin,
 Bāğdiki tāza gülün.
 Görücistāndek uşbu élin,
 Ya saña bolsun ya maña.

İçimni köydürer otuñ,

[T5115] Kim kōtirer sēniñ derdiñ?
 Uşbu turğan katta şehriñ,
 Ya saña bolsun ya maña.

Bēşimğa salğan ķehriñ,
 Almidim hiç sēniñ behriñ.
 Uşbu turğan güzel şehriñ,
 Ya saña bolsun ya maña.

Buzulmay gülligen reħtiñ,
 Hemişe örligen beħtiñ.
 Astıñdiki tilla teħtiñ,
 Ya saña bolsun ya maña.

[T5125] Kim işitur sēniñ zāriñ,
 Katar bilen hemde nariñ.
 Bunda turğan altun dariñ,
 Ya saña bolsun ya maña.

[T5130] Depterde bardur ħetliriñ,
 Yüzge yēķin ravaķliriñ.
 Astıñğa mingen atliriñ,
 Ya saña bolsun ya maña.

[T5135] İşitmesmen sēniñ sözün,
 Sarğaytimen kızıl yüzün.
 Gül rāhetteķ yaħşı kızıñ,
 Ya saña bolsun ya maña.

İçiñge çüşer vehîmliriñ,
 Sözge kélur kayîmliriñ.

Ordañdiki ayimliriñ,
[T5140] Ya saña bolsun ya maña.

Hünhār bu sözni añlap callätlarğa:

- Uni darğa tartmay nimişka közini eçip qoyisiler? – dep vaqiridi.

Hesenhan Emîr Göroğlığa:

- **[T5145]** Biz bunda turuversek Havazhan ölidi. Tézraq tilla dumbaқni çalsiñiz, – didi. Kéyin Hesenhan Emîr Göroğlığa qarap bu nezmini oқidi:

Dar tüvide zār yığlaydu Havazhan,
 Su orniğa közidin aқar қizil қan.
[T5150] Pātihe bersen Havaz balan ölmeste,
 Turarmu sen bunda kélip aticān.

Havaz balan peymānisi toldimu?
 Bāğlardiki tāza gülün soldimu?
 Pātihe bersen bizge emdi atacān,
[T5155] Bunda eçilğan bal Havaziñ öldimu?

Biz digen mehsidiñ heқtin tēpildi,
 Yigitlerniñ barқisi şundaқ ğapildi.
 Turarmusen emdi qarap atacān,
 Burunraq ursañçu tilla dumbaқni.

[T5160] Қulақ sélip añla uşbu sözlerni,
 Tavāp қilay ikki şehlā közlerni.
 Aқ pātihe bérip emdi atacān,
 Yavlarğa қoyup bériñ bizlerni.

Er yigitler dāim қilur ҳuruşni,

[T5165] Sepler bilen düşmenlerge yürüşni.
Aq pātihe bergin bizge atacān,
Tāmāşa kıl yigit kılsun uruşni.

Sevdālarğa koyma mēniñ bēşimni,
Hesenhanlar töker közdin yēşini.
[T5170] Yigitlerge cavāp bergin atacān,
Tāmāşa kıl Hesenhanniñ işini.

Emir Göroğlı Hesenhanniñ sözini anlap qolıǵa tilla destilik
qamçısını aldı, altun gerdişlik ceñ dumbıǵını çaldı. Yigitlirige qarap:

- **[T5175]** Siler Beg Havazhanni qutuldurunlar! Men Hūnhār Şāh
bilen elişimen, - dep oqya, qorallirini qolıǵa aldı, yigitlerge qarap bu nezmini
oqıdı:

Almas kiliçlar destige,
Qariman belendi pestige.
[T5180] Atni çepinlar qestige,
Dondur ²⁴¹ (1) Havazhan üstige.

Bēşididur kalpaklıri,
Yēnididur piçaqliri.
Ham kümüçtur yaraqlıri,
[T5185] Dondur Havazhan üstige.

Argımaq atlar girillap,
Tilla qalkān dirillap.
Yolvaslardek şirillap,
Dondur Havazhan üstige.

²⁴¹ (1) Dondur – ülgüce, yira, la

[T5190] Kaçsun düşmen dürildep,
 Yigitler şîrdek şirildap.
 Tuğ - bayraqlar lepildep,
 Dondur Havazhan üstige.

[T5195] Katta – katta koylardin öt,
 Bèsip yençip misli kurut.
 Havaziniz misli bulut,
 Dondur Havazhan üstige.

[T5200] Kel'e bëshini alsun tumân,
 Bûgün boldi âhîr zamân.
 Yigitlirim boluñ palvân,
 Dondur Havazhan üstige.

[T5205] Yigitler atka minip,
 Havazhannin köñli tindi.
 Alğan algannin emdi,
 Dondur Havazhan üstige.

[T5210] Koşun kélur her bir septe,
 Top – top bolup reste – reste.
 Uruş kılar çep ve rāste,
 Dondur Havazhan üstige.

[T5210] At koyuñ belen pestige,
 Êlip kiliçlar destige.
 Kanlar töküñ dar üstige,
 Dondur Havazhan üstige.

Havazim boldi yétim,

[T5215] Meydāndin çıksun étim.
Bügün kaynaqlar yigitim,
Dondur Havazhan üstige.

Kirin, çepin kızıl başni,
Buyanlar tağı – taşni.
[T5220] Körsün Rustem bu soquşni,
Dondur Havazhan üstige.

Yürekliri bolsun parçe,
At kötürün hemme barçe.
Baş kötermen cenidin şunçe,
[T5225] Dondur Havazhan üstige.

Yigitler köñül pasivān,
Kulaq selineqlar arsilān.
Söz kilidu Göroğlihan,
Dondur Havazhan üstige.

[T5230] Ceninin biri cen, tokkuzi ren, Emîr Göroğli Ayhan, Künhan, Bulbulhan, Çingizhan, Hesenhan katarlık 40 tacidār ve başka serkerde yaqların her birige bir kur karap çıktı, ularnıñ her biriniñ 1000 din yigitliri bar idi, ularnıñ hemmisige pātihe berdi, ular **[T5235]** düşmenlerniñ arisidin çıkip, düşmenlirige at saldı, kırğınçılık uruş, söreş, közlirini oyuş, kulaklirini kesiş başladı. 7 kēçe – kündüz tinmay cen kıldı. Eriqlarda su orniğa kan aqtı, Hünhār Şāhni yēnip ordisiğa tıktı.

[T5240] Hünhār Şāh yēnilgenligini boyniğa elip, āmānlik tilep öroğliniñ kēşiğe kişi evetti, Göroğli ularnıñ hemmisige āmānlik berdi. Hünhār Şāhni öz aldiğa kiçkirtti. Ular yētip kelgende ularni kānay – sunay çaldurup

yağşı qarşı aldı, hemmisi adāvetlirini **[T5245]** könlidin çıxırıp taşlap hoşal boluşti.

Emir Göroğlı Sultān Hūnhār Şāh bilen kuçağlışıp körüşti. Emîr Göroğlı Hūnhār Şāh bilen hoşlaşıp öz yurtliriga kaytidigan çağda, Hūnhār Şāh barlıq gezinisini 2 ge böldi. Uniñ birsini Emîr Göroğlığa soğa **[T5250]** kılıp tutti. Hêçirlarğa yükliip 3 künlük yergiçe ularni uzutup çıktı. Emîr Göroğlı Hūnhār Şāh bilen hoşlaşıp özi Çembil belge karap mañdı.

Ular Çembilge yétip kelgende pütün ahāle ularniñ aldığa çıkıp “Harman Göroğlı”, “Harman Havazhan”, **[T5255]** “Harman Hesenhan”, “Harman Töriler” dep kütüvaldı. Göroğlı öziniñ tācisini Beg Havazhanğa keygüzdi, möhrini ötküzüp berdi. Şehri Çembilniñ neğme - navāliri bilen, ğeyri atini, Yavmet elini, katardiki narini, gezinidiki barini Havazhanğa tapşu **[T5260]** rup berdi. Pütün elge 40 kiçe – kündüz toy kılıp bérıp Havazhanni şāhlikğa köterdi.

Bu işlarni anlap Emîr Göroğliniñ tağisi Ehmedhanniñ oğisi kaynıdı. U öz bēşiğa pāna izlep bir neççe kün yol yürüp bir sheherge yetti, bu Zengilerniñ **[T5265]** şehri idi. Bu şeherniñ padişāhi 10 lek ekser cem’i kılğan idi, Ehmedhan ular bilen körüşüp:

- Ey padişāh – i ālem! Emîr Göroğliniñ leşkerliri cenjerde ölüp azğini kişi bilen qaldı. Azrak ādem barsıla uniñ yurtini bēsivalğili bolidu! – didi.

[T5270] Zengiler padişāhi Ehmedhandin bu sözni anlap:

- Sēniñ muşu sözün rāstimu?! – dep söridi. U:

- Rāst! – dep miñ yerdin kesem içti.

Zengiler padişāhi Emîr Göroğlığa elçi evetti. Ular Çembilge yétip kelgende Göroğliniñ yasavulliri **[T5275]** elçilerdin:

- Sēler nime ādemler?– dep sorıdı:

Elçiler:

- Biz elçi! – dep cavāp bērişti.

Yasavullar elçilerni Göroğlığa melūm kıldı. Emîr **[T5280]** Göroğlı yasavullardin ularni telep kıldı. Yasavullar elçilerni Emîr Göroğliniñ aldığa başlap elip kirdi. Elçiler özliriniñ Zengiler Şāhiniñ elçisi ikenligini éytip Emîr

Göroğlığa bir parçe het sundi. Emîr Göroğlı bu hetni oqup kördi. Uniñda acâyip – ğarâyip **[T5285]** sözler bar idi. Emîr Göroğlı yénidikilerge qarap:

- Ey şāhzādiler ve palvānzādiler, bu hetni āşkäre oquyup yaqi mehpimu?! – dep soridi.

Ular bir ėgizdin:

Āşkäre oqun, bizmu anlayli! – didi.

[T5290] Emir Göroğlı hetni āşkäre ve ünlük oqıdı. Uniñda:

- Ey Emîr Göroğlı āġāh ve dānā bolġinki, bu hetni saña men Zenigler Şāhi yézivatimen. Muşu het Tekken haman qolunđiki barlıq mülkünñ yérimini maña **[T5295]** bérisen, hotunıñ ikki bolsa birini bérisen, bolmisa ceñge teyyārlan! – digen cümliler bar idi.

Ularınñ hemmisi bu hetni anlap intāyin ġezeplendi. Emîr Göroğlınıñ yénidiki şāhzādelernıñ hemmisi digidek elçilerni darġa ėşişni telep qıldı, peket **[T5300]** Havazhan bu pikirge qoşulmıdı, u:

- Ey ata ve orda ehli! Elçide ġunā yoq! ġunā ularnıñ padişāhıda! – dep ularni öltürmeslikni teklip qıldı.

Emir Göroğlınıñ aççıġı qaynap taşqanlıqtın, **[T5305]** elçilernıñ qolāq – burnini kisip boynıġa astı ve Emîr Göroğlı ularġa:

- Bu yerde nimini körgen bolsañ padişāhinġa şuni ėyt! – dep ġıtap qılıp heydivetti.

Ular ketkendin kėyin Emîr Göroğlı qolidiki **[T5310]** altun ayakqa şervet toldurup:

- Bir düşmendin qutulsāq, yene birsi peydā boptu. Şu yerde turġan yigitler içidin bu şervetni qolumdin ėlip içip, Zengiler üstige qoşun tartıp bérıp edivini ėridiġan ezimetlerdin kim bar? – dep soridi.

[T5315] Hiçkimdin sadā çıqmıdı. Emîr Göroğlı bu sözni üç kėtim tekitlidi, olturġanlarınñ hemmisi undimıdı. Şu qaġda Havazhan olturġan yéridin qaçrap turdı ve:

- Şervetni men içey, ceñge men baray ata! didi.

[T5320] Göroğlı:

- Hey balam! Béliḡnıñ tirikligi su bilen, mēniñ tirikligim sen bilen. Bir ayrılıp üç ayda körüştuḡ. Emdi ketsen mēniñ hālīm ḡandaḡ bolur?! – didi.

Havazḡan öziñiñ telivide ḡattıḡ turdi. Emîr Gör **[T5325]** oḡlı nāilāc Havazḡaḡa tulpar Leylîḡirni toḡup berdi. Bēḡıḡa dubulḡisini keygüzdi, ḡolıḡa neyzisini tutḡazdi. Pātihe bērip ḡoşlaştı.

Beg Havazniñ düşmenliri:

- Bēḡi ḡoḡ Beg Havaz hāzir bēripla bēḡini yeydu! – **[T5330]** diyışti.

Beg Havaz ḡudāḡa sēginip yalvurup ḡöllerni kezdi. Yamḡur süyini içip yürüp bir taḡḡa ḡıḡtı. U, taḡniñ u teripide yatḡan san – sanaḡsız Zengilerniñ ḡoşunini kördi. U, öz – öziḡe: “Men bularni körüp, ḡuruḡ ḡol **[T5335]** bilen Zengilerni pālani yerde kördüm” dep ḡaytip barsam begler atamḡa:

- Oḡluḡ Beg Havaz lapḡor, ḡorḡunḡaḡ, bir neḡḡe kūn yol yürüp bu gepni toḡup keptu, – diyışidi. Eḡ yaḡḡısı, men bulardin ēniḡ bir ḡever yaki melūmat ēlip baray – **[T5340]** didi. U, şu yerde yürüp namazḡam vaḡtida Zengilerge yēḡin bardı. Zengiler bēḡini ḡızıl yaḡlıḡta taḡḡan idi. Şu halda ulardin 12 miñ leḡker sep tartip bir – birige:

- Göroḡliniñ leḡkeri kēlurmiş, şuniñdin ḡeverdār bolunlar! – diyışkinini aḡlıdi.

[T5345] ḡavazḡanmu bēḡini ḡızıl yaḡlıḡ bilen ḡigip, ḡirayini özgertip:

- ḡeverdār bolunlar! ḡeverdār bolunlar! – dep ularniñ arıḡıḡa kirdi. Zengiler uniñ Havazḡan ikenligini bilmidi.

[T5350] Havazḡan ētini bir dereḡke baḡlap ḡoyup, ularni arilidi. Tūn yērimida u bir ḡēdirḡa kēlip ḡaldı. U ḡēdir başḡa ḡēdirlerdin hemme tereptin ayrılıp turatti. Bu Zengiler Padişāḡiniñ ḡıziniñ ḡēdiri idi. U ḡızniñ ḡırıḡ kēnizigi bar idi, u ḡızḡa şular ḡaraytti. Beg **[T5355]** Havaz ḡēdirniñ işigige yēḡin bardı. İşiktin ḡēdirniñ içige ḡaridi. U, ḡēdir içide nahāyiti nurgun panuslarni kördi. Panusniñ yoriḡida 40 kiēik teḡtte uḡlavatḡan ḡızniñ ḡırıḡ kēnizigini kördi. Ularniñ otturisiḡiki ēḡiz teḡtte yatḡan şāḡniñ ḡızini kördi.

[T5360] U, asta – asta bərip şāh kızınıñ qolidiki qimmet bahālik üzükni körüp turup qaldı. Kéyin u, kızınıñ qolidin üzükni aldı, bəşidin romilini aldı, çédirdin çıqıp étini mindi.

- Həverdār bolunlar! Həverdār bolunlar! Emîr Gör **[T5365]** oğliniñ leşkiri keldi! – dep car səlîp yürüp tañ atkıçe özi Zengilerniñ arisidin çıqıp ketti.

Etise bu gəvgədin oyğanğan kız qarisa qolida qimmet bahālik üzük, bəşida romili yox. Kız bu iştin eceplendi, kız: “Bu yerde muşu 40 kənizektin başqa insi – cin **[T5370]** kirmise, üzük bilen romilni muşu nimiler almisa, başqa kim alidu” dep ularni oğri tutup qistaşqa başlıdı.

Şu çağda bu gəvgəniñ éniq həviri kızınıñ qolığığa yetti. Kızınıñ kəşiğa kirgen atisi:

- Kızım, hāzir çuqan kōtirip, bularni oğri tutıdı **[T5375]** qan çağ emes, yūtken bolsa boptu, meyli. Men şəherge kirgende en yahşî üzük, yaramlıq romal əlip bərey - dep uni pes qıldı.

Kız atisiniñ söziqe köngen bolsimu, kənizek qızlarni:

- **[T5380]** Senler bolmisañmu çédirda men özem yalguz qorqmay yétivérimen! – dep yénidin heydep qıqardı. Özi çédirda yalguz qaldı.

Havazhan tağ üstige çıqıp ikki rak’et şükrāne namaz oqıdı. Andin kéyin özi əlip kelgen üzük bilen **[T5385]** romalni Göroqliniñ kəşiğa əlip barmaqçı boldı, kéyin u: “Atam Göroqlığa buni əlip bərip düşmen ehvālini həver qılsam çin püter, düşmenlirimiz: “Havazhan buni bir yerdin sətivəlip ekelgen” dep işenmey mēni meshire qıladı. En yahşisi kızınıñ özini əlip qaçay” **[T5390]** digenni oyıldı, bu tedbir uniñğa yaqtı. Keç kirişi bilen u çédirğa yene bardı. Çédirniñ işigini eçip asta kirip qarap yalguz yatqan kızni kōrdi. Çédirniñ işigidin kirgen meyin şamalda uniñ qaqliri yelpünüp turattı. Kız appaq bəliktek yatqan bolup, Beg Havazniñ diqqiti **[T5395]** ni özige tarttı. U asta bərip kızınıñ bir qolını tuttı.

Kız oyğandı, umu Beg Havazniñ qolını tutup ornidin turdı.

- Oğrini tuttum! – dep qılıçını qılaptin suğar dı, u, Beg Havazğa qarap, – sēni emdi çapaymu? – didi.

[T5400] Beg Havaz kızğa qarap çiraylıkına kıyāpette vilikķide küldi. Beg Havazniñ bu külkisige kızniñ neziri çüşti.U, Beg Havazniñ aydek yüzige, gül ğunçisidek livige, çolpandek közige eceplinip qarığanda Beg Havazniñ pişānisidin çaķmaķtek étılıp çıkķan bir ot kızniñ sineside **[T5405]** cāy aldı. Şu çağda kız:

- Ey yigit! Bēşinğa ecel tiği oynavatse, sen nime üçün yiglimay külisen? Ölümdin kōrkıamsen?! – dep soridi.

Beg Havazğan ğātircem hālda:

- **[T5410]** Ey appaķ kız, ölümdin kōrkķan ādem sēniñ yēniñğa kiremdü?! Dep soālğa soāl bilen cavāp berdi. Kız heyrān bolup:

- Cinmusen perīmusen? Yaki ādemmu? Maņa rāstiñni éyt! – didi.

[T5415] Beg Havaz:

- Ey ğēnim, bilsinizmu bilin, bilmisinizmu bilin! Men Emīr Göroğliniñ balisi Beg Havazğan digen yigit bolimen, – didi.

Kız:

- **[T5420]** Beg Havaz digen birmu yaki ikkimu? – dep soridi.

Beg Havaz:

- Beg Havaz digen bir, mana men şu! – dep cavāp berdi. **[T5425]**

Kız:

- Beg Havaz digen şöhritiñğe qarap men sēni bēşi butdek, ķoli şağ çınardek dep oylisam özenğ yaşıķına bir yigit ikensen. Kōrmidiñmu mana şu leşkerlerniñ hemmisi sēni “tutimiz” dep muşu yerde yatidu, yaşı ölüp **[T5430]** ketmigen, bu yerdin tēzraķ çıkıp ket! – didi.

Beg Havaz:

- Hēnim! Men bu yerdin sizni almay çıkıp ketmeymen, - didi.

Kız çöçüp:

- **[T5435]** Bizniñ bu yerdiligimizni atam anlısa, her ikkimizni öltüridu, biz yaşı turupla ölüp kētimiz! – didi.

Beg Havaz kızni bile élip ketmise. Bu yerdin çıķmaydığanlığını éytip öz sözide çin turdi.

Taņ yēķinlişip kalgan idi. Kız:

- **[T5440]** Ey yigit, özenğimu kıldıñ, mañimu kıldıñ. Boptu, bu yerde tutulup kélip ölgiçe, sen bilen bile bolğunum yaħşırak, – dep ornidin turup kiyimlerini yötkidi, bir top durdunda bėlini bağlap atķa mindi, Beg Havazģa yandışıp “Çu! Canvar” dep atlırını ķamçılap Zengiler **[T5445]** ķoşuni arisidin çıķıp ketti.

Ķızınıñ kėnizekliri etisi “Şāh Ķızınıñ ķoliģa su bėreyli” dep çėdirģa kirse, Ķız yok.

- Vay padişāh – i ālem! Ķızlırını yok, birsi ēlip ķėçiptu! – dep çuķan ķōtirip şāhınıñ ķėşiģa kirişti.

[T5450] Padişāh:

- Ķurendazlar barmu sen? Ķızımını kim ēlip ķaçķanlıģını maņa melūm ķiliş! – didi.

Saraydiki ķurendazlardın şāh bilen seperge bile çıķķanlırını bir yerge yīģilip:

- **[T5455]** Uluğ şāh, Ķızlırını Emīr Görođlınıñ oğlı Beg Havaz ēlip ķėçiptu. – dep cavāp bėrişti.

Şāh serdārlirini yīđdi, ularģa:

- Derhāl atlınıñlar! Emīr Görođlınıñ oğlı Beg Havaz bilen Ķızımını tirik tutuñlar! – dep emir ķıldı.

[T5460] 90 mıñ sipah kānay – sunay çēlip Beg Havazınıñ izidin ķođlap mañdı. Ularınıñ bir ķısmını Beg Havazınıñ arķısınđn ķođlap yētip kēlip:

- Ey Emīr Görođlınıñ oğlı Beg Havaz! Sen Ķışınıñ yurtıģa tēç kēlip, tēç ketmey, şāhimiznıñ Ķızını **[T5465]** oğrılup ķaçsañ bolamdu? Sen mert yigit bolsañ, Ķızını biznıñ ķolımızdın al! – dep vaķıraşti.

Beg Havaz ētiniñ bēşini arķısıģa yandurđı.

- Ey ebleķ yēzidīler, nime devātisen?! – didi.

Ķız Beg Havazınıñ ētiniñ tizginini tartıp turup:

- **[T5470]** Ey ğocam! Til digen bir yeldur, pervā ķılmisaķla ōtūp kētidu. Yolımızdın ķalmaylı! – didi.

Beg Havaz Ķızınıñ sōzige kirmidi, yalvursimu unimidi.

- Allāhu Ekber! – dep tegbir éytip ceñge kiri **[T5475]** şip ketti. U özi yalğuz üç kēçe – kündüz ceñ kildi. Birni öltirse oni, onni öltürse yüzi uniñğa hucūm kildi. Āhiri Beg Havaz halsirap arķisiğa yandi. Ēti uni élip beş künlük yolni bir künde digidek bēsip mañdi. Zengiler şāhi meşhūr torçılarni yigip Beg Havazniñ yolığa tor taşlatķuzdi, şu torlardin biri Beg Havaz **[T5480]** niñ aldığa kēlip çüşti.

Beg Havaz éti bilen, kızmu éti bilen şu torğa çüşüp kaldi. Beg Havazniñ mingen éti torni tipip yirtip kēcip çıktı. At kızil kanga boyalğan hālda kēlip Göroğli **[T5485]** niñ tehtige tumşıgini tirep turdi.

Zengiler Şāhi Beg Havaz bilen kızni tutup keltürgende uni darğa asturmaķçı boldi. Bu padişāhniñ bir veziri bar idi. U, burun Göroğliğa ħizmet kılıp uniñ tuzini yigen idi. U ornidin turup:

- **[T5490]** Ey padişāh – i ālem! Bu bir bala! Buni hāzir darğa ēsip öltürginiñiz bīkār, buni biz tirek tutup tursak atisa uni kūtulduruşni tama kılıp leşker tartip kēlidu, uni şu çağda atisiniñ közige körsitip turup darğa assak, sizniñ şāhlik seltenitiñizniñ şöhriti alemge tari **[T5495]** lidu, – didi.

Bu söz uniñğa yaķti. Beg Havazni zindānğa saldi, kızni bir çedirğa çüşürdi. Şāh zindān baķķuçi gundipayğa:

- Beg Havazğa insān balisiğa salmiğan zulūmni sēlip azāpla! – dep buyruk kildi.

[T5500] Şāhniñ kızi aķşimi gundipayniñ kēşiğa kēlip:

- Uni azāplimay paķtiniñ içide otni saķlıgandek asra! – dep bir zikçe altun berdi. Kaytişida, - eger kēpimge kirmey yigitni azāplaydığan bolsañ göşini yep, sönjigini pürküymen! – dep heyve kildi.

[T5505] Tulpar Leylīķir Göroğliniñ tehtige tumşıgini tirkep turğanni körgen çoñ – kiçik hemme kēlip atniñ bēşini silidi. Emīr Göroğli atniñ bēşini silap turup:

- Ey canvar, vapādār oğlum Beg Havaz kēni? – dep soridi.

[T5510] At kişnep – kişnep, yerni çapçip bēşi bilen Zengiler padişāhi çüşken terepni körsetti. Emīr Göroğli yēnidiki 40 tācidār şāhzāde,

begzādiler bilen ularniñ qoşunidin 10 miñdin artuq eskerni cenge teyyārlidi. Nağra – kānay, sunaylirini çaldurup, tuğ – elemlirini **[T5515]** lepilditip tulpar Leylîkirni aldiğa sêlip Zengiler padişāhi terepke mañdi.

Bir ay yol mênip ularğa yêkin kêlip çüşti, çedir barigāh **[T5520]** lirini tikti.

Zengiler padişāhi ularniñ 1600 tuğ – elem bayraqlirini kördi. U:

- Bir elem 1000 ge işāret, men Göroğliniñ leşkirini “bek az” dep anlığan, lêkin ular hêlimu cıkken, - didi yénidiki kişilirige.

U, āhırıda Göroğliniñ yêtip kelgenligini kördi. **[T5525]** Uni bilidiğanlar Zengiler Şāhiğa:

- Ene, Göroğli! – dep körsetti.

Zengiler Şāhi çedirğa kaytip kêlip, gundipayni çaķirdi, uniğa:

- İgzliki 200 ğulaç dar raslap Beg Havazni şu **[T5530]** darğa êsip koy! – dep emir ķildi.

Gundipay şundaķ ķildi.

Emir Göroğli Beg Havazni darda körüp:

- Ah balam! – dep harduķ almay, topisini kaçmay cenge teyyārlandi. Palvānlarğa qarap:

- **[T5535]** Turuñlar! Yigitler, teyyārlineñlar, cenj ķilimiz! – dep meydānğa at saldi.

Ular 21 kêçe – kündüz Zengiler leşkiri bilen cenj ķildi. Zengiler padişāhi bularniñ cenjdin ķol yigmiğininini körüp, yénidiki kişilirige:

- **[T5540]** Biz cenj ķilsaķ aziraķla, enj köp bolğandimu birer yêrim kün cenj ķilattuķ. Bular mes bolğan buğridek baş ayiği yoķ cenj ķilidiken, - didi.

Şu çağda şāhniñ yénidiki hêliķi vezir:

- Sen Emîr Göroğliniñ cāndin êzîz oğli Beg **[T5545]** Havazni uniñ köziğe kôrsitip, darğa êsip koysañ, u şundaķ cenj ķilmay nime ķilidu?! – didi.

Beg Havazni dardin çüşürmisem ular ķolini cenjdin yigmamdu?! – dep soridi Zengiler Şāhi veziridin.

Vezir:

- **[T5550]** Yak, ölüp tügeydu, ceñdin qolını yığmaydu! Dep cavāp berdi.

Zengiler Şāhi ceñdin toyğan ve harğan idi. U derhāl Beg Havazni dardin çüşürişni buyridi. U ikki yēniğa qarap:

- **[T5555]** Cādugerler barmusen?! – dep soridi. 90 yaşlıq bir cāduger bar idi, u şāhniñ aldiğa keldi. Zengiler şāhi uniñğa:

- Kızım bilen Beg Havazni şeherge elip barğın! – dep emir kildi.

[T5560] Cāduger:

- Hop! – dep çıkıp epsūn okıdı. Beg Havaz bilen kız ikkisi kepterge aylandı, özi bir lāçın bolup, ularni aldiğa selip sürüp Zengiler şeherge qarap mañdı. Burun Göroğliniñ tuzini yep hizmitini kılğan Zengiler **[T5565]** şāhniñ hēlikı veziri, keç kirişi bilen Göroğliniñ çediriğa yetip bardı, u:

- Ey Emır Göroğli, oğluñ Beg Havaz bilen didār körüşüş emdi kıyāmetke bākı qaldı. Zengiler Şāhiniñ emri bilen qeri cāduger Beg Havaz bilen Zengiler **[T5570]** şāhiniñ kızını kepter süritige, özini lāçın süritige kirgüzüp, ularni aldiğa selip qoğlap Zengiler şeherge elip ketti! – didi.

Emir Göroğli bu qeverni anlığandin keyin Bulbulhan digen vezirini Ağa Yunus Periniñ qeşiğa evetti.

[T5575] Bulbulhan sözni Ağa Yunus Perige eytiş bilen Ağa Yunus Perî:

- Āh!... balam! ... – dep özi bir şunqarğa aylandı. Qanat qekip, havağa çıkıp ularni qoğlap mañdı. Ağa Yunus perî ularğa yetip barğanda, cāduger qeri bularni körüp **[T5580]** qaldı. Cāduger derhāl ularni qoğlap yerge elip çüşti, bir epsūn okup ularni bir yumulutup kiyik süritige elip kirdi. Özi bürküt bolup, bularni taqqa qoğlap mañdı.

Ağa Yunus Perî buni körüp: Bu hemme tereptin **[T5585]** yetilgen cāduger iken dep özimu bürkütge aylandı ve ularni qoğlap mañdı. Şu çağda ikki kiyik bilen kuş süritidiki cāduger bir kudukqa udul kelip qaldı. Cāduger ikki kiyikni derhāl belikqa aylandurup özi ilan süritige kirdi ve ularni kudukqa qoğlap çüşti.

[T5590] Ağa Yunus Perî bir lehen bolup ularni qoqlap kudukqa çüşti. U, üçeylen karakuş süritide bolup arkisidin qoqlap kirgen Ağa Yunus Perîge yandi.

Ağa Yunus Perî bir, bular üç bolup küç sêlisturmisidiki tenlik buzulğanlıqtin, Ağa Yunus Perî aldirap qaldi. **[T5595]**

Ağa Yunus Perî Kûhîqaptin çikidiğan çağda tağisi uniñğa bir tal muyini bérıp:

- Her kaçan beşinizğa kıyin ehvâl yaki eğir kün duçkelgende, birer eğir aqivetke duçar bolğanda buni **[T5600]** otqa sêlin, siz qeyerde bolsiniz men şu yerge hâzir bolimen! – digen idi.

Bügün uniñ beşiğa eğir kün çüşti, Beg Havaz öziğe oğşaş kuş süritidiki anisi Ağa Yunus Perîni tonimaydu, uni yava kuş yaki cāduger dep oylaydu, kız **[T5605]** tēhimu tonimaydu, cāduger buniñdin paydilinip ularni kuş sōritidiki Ağa Yunus Perîge saldı.

Ağa Yunus Perî derhâl yerge şunğıdi, yerge çüşüp yaqisidin bir tal moyni aldı, ot yēkip dūt saldı. Kûhîhap tēginiñ 7 – side turğan tağisi derhâl yētip **[T5610]** keldi.

- Ey mēhrivān sinlim! Beşinğa nime kün çüşti? Men özvaqtidila: Ādimizāttin bizge vapā kelmeydu, dimepmidim. Emdi u sēni bu yerge ēlip kēlip taşlıdimu? Qandaq? Mēniñ diginim beşinğa keldimu?! – didi.

[T5615] Ağa Yunus Perî:

- Ey tağa! Bu eğir kün maña sen digen Emîr Göroğlidin kelgini yok. U maña hâzirmu çeksiz mēhrivān, bu yerde men üç bürkütñiñ arisida qaldım. Uniñ biri mēniñ ve ērim Göroğliniñ oğlı Beg Havazhan, yene **[T5620]** biri Göroğliniñ düşmini Zengiler Şāhniñ kızi Beg Havazniñ meşuqi, 3 – biri eşularni kuş sōritige kurgüzüp maña salğan karakuş cāduger, Beg Havaz mēni burun bu kıyāpette körmigen, şunğa hâzir mēni tonimaydu, – didi.

Ağa Yunus Perîniñ tağisi cādugerge qarap:

- **[T5625]** Hey cāduger! Hâzir sen esli kıyāpitiñge kelsen keldiñ! Bolmisa beşinñi üzimen! – didi.

Cāduger bu sözge pisent kılmidi, u yene bir nimilerni okup tūsini özgertişke kirişken idi, Ağa Yunus Perîniñ tağisi epsūn okup hürüpla uniñ bēşini **[T5630]** aldı, yene bir epsūn okup Beg Havaz bilen kızni esli kıyāpitige ekeltürdi, Ağa Yunusmu esli kıyāpitige keldi, bular tonuşup, kuçaqlışıp körüşti. Şu çağda ğāyiptin: “iblis”, tibilis, cinlis” digen āvāz keldi, cahānni qarañgulux basti, üç kēçe – kündüz hiç nimini körgili bolmidi. **[T5635]** Bu, cāduger ölgende peydā bolidiğan alāmet idi. Üç kēçe – kündüzdin kēyin asta – asta hava eşildi. Ağa Yunus Perî tağisiğa:

- Tağa, siz Beg Havazħanni boynıñızğa mindürüp, Göroğliniñ kēşiğa apirip koyuñ. U, şu yerge yēkin cāyda **[T5640]** Zengiler padişāhi bilen ceñ kılmakta, – didi.

Özi Zengiler Şāhiniñ kızini yēniğa elip Çembilge ravān boldi.

Ağa Yunus Perîniñ tağisi Beg Havazni boynığa mindürüp, Göroğli ceñ kılivatқан yerge yētip keldi, Beg **[T5645]** Havazni yerge çüşürüp koyup, özi Kühîkapniñ 7 – sige uçup ketti.

Beg Havaz bu yerge kēlip Göroğliniñ leşkerliri uniñ az qalğanlığını hem ularni Zengiler her tereptin qorşivalğanlığını kördi. U atisi bilen körüşti, şu çağda **[T5650]** Zengiler yene dumbiğini çelip, Göroğlini ceñge tartti. Bu ehvālni körgen Beg Havaz:

- **[T5655]** Ey ata! Būğünki bu meydān ceñni maña bēriñ. Maña duā kıliñ! – didi.

Emir Göroğli:

- Ey oğlum, bu ceñge sen kirme, ularniñ küçi nurğun. Ular bu növet sēni şu meydānniñ özidila öltürri, – didi – Beg Havaz:

- Ey ata! Burun men bu yerdin Erbişānğa ceñ kılip ötkende deryādin bēlik tutuvēlip yigen Ğol Palvānli **[T5660]** ri bilen tonuşқан. Ğudā rizāsi üçün men yene şularniñ kēşiğa bērip birersini elip kelsem u, bu Zengilerniñ edivini bēridu. Men şuniñ bilen birlişip bular bilen ceñ kılimen! – didi.

Beg Havazniñ bu pikirige Göroğli maqūl bolup, **[T5665]** rūħset berdi. Beg Havaz dadisi Emîr Göroğlidin duā elip yolğa çüşti. Neççe kün yol

yürüp u, Ğol Palvānlardin biriniñ kēşiğa bardi. Karisa u, uhlavatқан iken. Burni kānaydek bolup, uniñdin tonurdin çıққан tütündek is çıқivatқан, uniñ bolcuñ göşliri attek, **[T5670]** tögidek hurrek bolup örlep çıққан. Beg Havaz uni bu halda körüp қattıқ bir nere tarttı.

Ğol Palvān bu āvāzdin oyğınip karisa, bēşida bir atlıқ yaş bala turğan. Bu Ğol Pālvan “Adi” dep atalğan ğiz hem Batur helқiniñ evlādi idi, u ornidin turup **[T5675]** Beg Havazni ēti bilen alқiniğa aldi. Uni birdem u alқiniğa, birdem bu alқiniğa ēlip oynidi. Kēyin uni tonıgandek қilip:

- Ey yigit özeñ kim sen? Bu yerlerde nime izdep yürüysen? Nime arzū – ārmāniñ bar? – dep soridi.

[T5680] Beg Havaz:

- Men Emîr Göroğliniñ balisimen, Erbistānğa ötkinimide bu yerde sen bilen tonuşқан. Hāzir mēniñ ādam Emîr Göroğli, Zengiler Şāhi bilen uruşmaqta, uniñ leşkerliri bek az қaldi. Sen yardım қilsañ! – didi.

[T5685] Ğol Palvān Beg Havazni asta yerge қoydi.

- Sen bērip tur! Men arқañdin yētimen! – dep deryāğa kirip ketti. U sāyisi 60 patmanlıқ yerge çüşüp turidiğan bir түp қinarni yiltizi bilen қomurivaldi. Uni kōtirip Beg Havazniñ arқisidin Göroğliniñ leşkeri **[T5690]** bar terepke қarap mañdi. Beg Havaz Göroğliniñ kēşiğa yētip kelgende, u қarқığan hālda ceñdin yañan idi. U Beg Havazni körüp:

- Tēç – āmān keldiñmu? Oğlum sen diğen u, Ğol Palvān қēni? – dep soridi.

[T5695] Beg Havaz:

- Ene, yoğan қinarni қуқақlap kēlivatқан kişi şu! – dep cavāp berdi.

Emîr Göroğli bir қara borandek boğınaқ, uniñ içidin çıқıp kelgen boyi pelekke yetken bir palvānni kör **[T5700]** di, Emîr Göroğli hoş bolup tebli ceñ (ceñ dumbıǵı) қaldurdi.

Zengiler şāhi ceñ dumbıǵını anlap: “Bularğa birer yerdin kōmekke қоşun kelgen oҳsaydu” diğenni oylidi. Şu қағda Ğol palvān kēlip Beg Havazdin:

- **[T5705]** Emîr Göroğli keni? – dep soridi. Emîr Göroğli Ğol palvân bilen körüşti. Ğol Palvân Emîr Göroğlidin:

- Sêniñ leşkirin keni?! – dep soridi. Emîr Göroğli qorşavda qalğan kişimliri bilen yénida qalğan qoşunni **[T5710]** körsetti. Ğol Palvân çinarni kötirip Zengiler leşkirige hucûm kildi. U goyâ süpürgide paşini urğandek urup öltürüp ularniñ tiriklerini sürüp toqay kildi. Emîr Göroğliniñ qorşavda qalğan qoşunliri acritip élindi.

Zengiler Padişâsi bu ehvâlni körüp qoral – yaraq **[T5715]** ni boynıǵa esip Emîr Göroğliniñ aldıǵa keliş âmānlıq tilidi.

Emir Göroğli uniñǵa âmānlıq berdi. Her ikki terep yarişip “el âmān” dep hoşluşup öz yurtliriǵa ravān boldi. Emîr Göroğli Beg Havaz, Palvân Ğol bilen, **[T5720]** Zengiler Şāhi bilen hoşluşup, taǵisi Ehmed Serdārni eliş, öz yurtıǵa kaytişti. Neççe keçe – kündüz yol yürüp Çembilge yetip keldi, 40 kēçe – kündüz el – yurtqa toy tartip aş berdi. Emîr Göroğli şu toyda qoliǵa altun tarlıq sazini eliş çeliş turup, tövendiki nez **[T5725]** mini oqıdı:

Evel hekniñ izni bilen,
 Boldum ârmān qalmidi.
 Qarañǵu gör içide,
 Tuǵuldum ârmān qalmidi.

[T5730] Qara görde kirdi cānim,
 Anam boldi mēhribānim.
 Yetti puştı dermānim,
 Kördim ârmān qalmidi.

[T5735] Bu dunyādur özi pāni,
 Çembilniñ boldum sultāni.
 Yalğançı üşbu dunyāni,
 Kördüm, ârmān qalmidi.

- [T5740] Üzdüm Ödek kölidi,
Yaşidim Çembil élide.
Türk, Türkmen yéride,
Yürdüm ārmān qalmidi.
- [T5745] Hiç ħorimas bestimni,
Tuttum elniñ destini.
Altun teĥtniñ üstini,
Kördüm ārmān qalmidi.
- [T5750] Añla mendek er sözini,
Çeqılğan aydek yüzini.
20 Erep kızini,
Söydüm, ārmān qalmidi.
- [T5755] Āvat kıldım üşbu yerni,
Tonudum kāmīl erni.
40 çılten hem Ĥizirni,
Kördüm ārmān qalmidi.
- [T5760] Ĥizmitin kılip şu erlerniñ,
Ĥāni boldum bu yerlerniñ.
Duāsi bilen pîr – i zenler²⁴² (1) niñ,
Yürdüm ārmān qalmidi.
- [T5760] Tācılar bardur beşimda,
Pîrlar hāzir keşimda.
Ağa Yunusni öz yeşimda,
Aldım, ārmān qalmidi.

²⁴² Pîr – i zen – er – ayal.

[T5765] Bir yigit bar işimda,
Kördüm uni çüşümde.
Miskal Ayimni 40 yêşimda,
Aldim, ârmân qalmidi.

Men éytayin iç sirimni,
Nêsip kıldi perîni.
50 yaşta Gülnar Perîni,
Aldim, ârmân qalmidi.

[T5770] Yurtka saldim otlarni,
Aldim neççe kentlerni.
Kızılbaşlar yurtlirini,
Aldim, ârmân qalmidi.

[T5775] Yerge töktüm kızıl qanni,
Âmân kılsun heķ bu cāni.
Yaş çêgimda Hesenhanni,
Kördüm, ârmân qalmidi.

[T5780] Oğul kılip Hesenhanni,
Éyttim barçe ârmāni.
100 yaşta Havazhanni,
Kördüm, ârmân qalmidi.

[T5785] Görücistānniñ cazāyini,
Sêlip bêşığa azāyini.
Kızılbaşniñ cazāyini,
Berdim ârmân qalmidi.

Bende, kıldim gunāni,

Sêgindim bir Allâni.
 Şundin soñ Hünhâr Şâhni,
 Aldim, ârmân qalmidi.

[T5790] Bağlap ğênim kollirini,
 Körüp bağ u güllirini.
 Görücistân ellirini,
 Kördüm ârmân qalmidi.

[T5795] Oñ yênimğa Havaz hemrâ,
 Sol yênimda Hesênhan Şâh.
 Vapâsi yok kona dunyâ,
 Kezdim ârmân qalmidi.

dep duâ kildi. Beg Havazni hağan tiklep ğezinidiki barini, qatardiki narini, qolidiki möhrini bérıp tehtke [T5800] çıkardı, beşiğa altun tâcini keydürdi, özi başlap uniğa tazîm kildi, qalğan şâhzâde ve palvânlar mu bir – birlep kélip uniğa itâet kıldırğanlığını bildürdi. Ehmed Serdârniñ kızını ve Zengiler Şâhniñ kızını uniğa élip bérıştı, hemmisi murâdi meksetke yétip, öz növitide [T5805] ecel şarapını içişti.

Maralvêşilik Mollâseley Katipniñ 1331 – hicri 26 – camâdiyel evelniñ Düşenbisi (miladi 1915 – yilliri) köçürüp tamâmlığan nushisini asas, Yêñisarlık helk dastânçisi Ebeydullâ Hâci éytip bergen ve Ömer Êli hatirisidiki “Emîr Göroĝli” dastânidin paydilinip neşrge teyyârlandı.

Seley Mollâm 1875 – yili Atuşniñ Azak digen yérinde tuĝulğan. Üç yaşka kirgende dadisi İsmâil Ustâ (Mozdoz) uni Maralvêşiğa élip kelgen. 1950 – yili 7 – ayniñ 20 – küni 75 yêşida Maralvêşida vapât bolğan.

Qolyazmini saqlıguçı: Abdulla Seley.

Qolyazmini köçürgüçı: Savut İbrahim.

Neşrge teyyārlıguçı: Erşidin Tatlıq.

4.2. Emir G6roğlu Destanı'nın T6rkiye T6rkesine Aktarılması

[A1] Eski eserlerden naklederek anlatan söz ustaları, söz madenlerinden inci – mercan gibi parlayarak nur saçan ifadeleri alıp aşağıdaki destanı rivayet ederler:

[A5] “Çembil (Çamlıbel) isimli bir şehir vardı. Burayı Ehmedhan (Ahmethan) isimli bir padişah yönetmekteydi. Onun hükmü bu civardaki kırka yakın padişaha geçerdi. Emrinde Ayhan, Künhan, Bulbulhan (Bülbülhan), Çingishan (Cengizhan), Esenhan adlı padişahlar bulunmaktaydı.

[A10] Bu Ehmedhan’ın bir kız kardeşi vardı. İsmi Zulper Ayim’di. O, ergenlik çağına girmiş güzel bir kızdı. Ömrü boyunca erkek sinek dahi yanına yaklaşmamıştı. Onun çok güzel bir has bahçesi vardı. Bu geniş bahçede seksene yakın cariye ile birlikteydi. Bu cariye **[A15]** lerin hepsi onun hizmetine bakardı. Onlar sazlar çalıp danslar eder onun gözünü gönlünü açar, kendi gönüllerini de hoş tutarlardı.

Bir gün bu has bahçenin **[A20]** yanından Düldül adlı atıyla Hazreti Eli (Hz. Ali) geçmekteydi. Bu sırada Zulper Ayim tahtına oturmuş, saçlarını taramaktaydı. Hz. Ali’nin gözü Zulper Ayim’e ilişti. “Şu ay yüzlü peri benden bir erkek çocuk doğursa, ne güzel olurdu” diye düşünerek oradan geçip gitti.

Bu sırada kızın vücudu ürperdi. Kız hamile kaldı. **[A25]** Günlerden bir gün Zulper Ayim eline bir ayna alıp baktı. Yüzüne düşen lekeleri gördü. Bu lekeler çok şaşırdı. “Bu nasıl iş?” Yüzüne leke düşmüş. Ben daha evlenmedim ki!” dedi. Bu durumunu annesine anlattı. Annesi çok ağladı. Zulper Ayim kendi kendine: “Ağabeyim Ehmedhan şöhret **[A30]** li bir padişaktır. O, bu işi duyarsa elbette bana ihanet ettin der ve çok kızar! Ona bu ağır hakaret olur!” deyip seccadeyi serdi, kibleye karşı oturarak: “Bütün mahlûkatı rızıklandıran, yaratan Allah’ım, beni bu halde utanç içinde koyacağına canımı al!” diye ağlayarak yalvardı. Onun **[A35]** duası kabul oldu. Ezrail Aleyisselam (Azrail Aleyhisselam) geldi, onun canını aldı. Bu sırada karnındaki erkek çocuk altı aylık olmuştu. Çocuk mezarda doğdu ve bir kamışın deliğinden nefes alarak yaşadı. Daha sonra mezarın dışına çıktı.

Şimdi sözü Kember Dede’den (Kamber Dede) dinleyelim:

[A40] Hazreti Eli’nin Düldül’üne ve başka atlarına bakan ihtiyar Kember Dede adlı bir kişi vardı. Bir gün Kember Dede alaca bir atın

mezarlığa doğru gittiğini gördü. Bu iş birkaç gün, birkaç kere tekrarlanınca Kember Dede merak içinde atı takip etti. O **[A45]** alaca at açık bir mezarda kuzu gibi yatan bir erkek çocuğunu emzirmekteydi. At, çocuğu emzirip geldiği tarafa doğru gidince bu açık mezara gelip bakan Kember Dede nur topu gibi yatan bir oğlan çocuğu gördü. Alın nurlar içinde, sünnetli ve tırnakları kesilmiş olan bu çocuğu Dede Kem **[A50]** ber bu halde görünce oldukça şaşırdı.

Kember Dede etrafına bakıp o yerde çukur kazmakta olan mezarlıları gördü. Onların yanına varıp:

- Ey mezarlılar, bu kimin mezarı? Bu yerde kim yatmaktadır? – diye sordu. Mezarlılar:

- **[A55]** Bu mezar padişahımız Ehmedhan'ın kızkardeşi Zulper Ayim'indir. Burada o yatmaktadır! – diye cevap verdiler. Dede, mezarlılara:

- Sizlerden biri varıp Ehmedhan'ı bu yere alıp gelsin! – dedi. Mezarlılardan biri Ehmed **[A60]** han'ı alıp geldi. Ehmedhan çocuğu görünce Allah'ın kudretine şaşırdı. İhtiyar Kember Dede Ehmedhan'a:

- Bu mezar sizin kardeşinizinmiş. Bu çocuk bu mezarda doğmuş, şimdi siz buna ne ad koymak **[A65]** istersiniz?! – diye sordu.

Ehmedhan:

- Estağfurullah, bu çocuğa siz bir ad koysanız! – dedi.

İhtiyar Kember:

- **[A70]** Bu oğlan mezarda doğduğu için ismi Göroğlu olsun! – deyip sağ kulağına ezan okudu, sol kulağına tekbir getirdi. İhtiyar Kember, alaca atı:

- Bu çocuk emsin! – deyip verdi.

Ehmedhan adamlarına atı götürmelerini emretti. Çocuğu bir beze **[A75]** sarıp sarmaladı. Şehre girip ahaliye kırk gün kırk gece Allah rızası için ziyafet verdi.

Göroğlu han sarayında alaca atı emerek büyüdü. Dört yaşına girince Ehmedhan onu mektebe verdi. Göroğlu yedi yaşına kadar güzelce okudu. O günlerde **[A80]** Ehmedhan ava çıkmak üzere hazırlanmaktaydı. O, hanımı Ezimköz Ayim'e:

- Göroğlu'na iyi bakın! Onu gözünüzün bebeğinden sakının. Ne derse onu yapın! – diye tembihledi. Ehmedhan Göroğlu'nun üstüne titrerdi. Onun **[A85]** hareketlerine de gıpta ederdi. Ezimköz Ayim erine:

- Emriniz başım gözüm üstüne. Benden kuşkunuz olmasın! – diye cevap verdi.

Ehmedhan eşine güvenip Ayhan, Künhan, Bulbulhan, Cingishan, Esenhan adlı **[A90]** padişahlarıyla birlikte av için yola koyuldu.

Şimdi sözü Şahtar Şah'ından dinleyelim: Ceyhun şehrinde doksan bin askeri olan zalim ve merhametsiz Şahtar adlı bir padişah vardı. Çeşit çeşit silahları, savaş için eğitilmiş otuz bin devesi, hortumlarına²⁴³ (1) **[A95]** kılıç bağlanmış otuz bin fili vardı. Onun Daniyat isimli bir pehlivanı vardı. Şahtar Şah'ının bütün askerlerinin komutanı o idi. Günlerden bir gün Daniyat şehirde gezintiye çıktı. Birçok insanın bir yerde toplandığını fark etti. **[A100]** O, topluluğa yaklaşıncı insanların elinde kâğıda çizilmiş bir resim gördü. Bu resim bir kadın resmiydi ve resmi görenlerin hepsinin aklı başından gitmişti. Daniyat gelip:

- Bu kimin resmi? – diye sordu.

[A105] Resmi elinde tutan kişi önceleri Ehmedhan'ın hizmetkârıydı. Bu resim Ehmedhan'ın hanımı Ezimköz Ayim'indi. Resmin sahibi orada toplananların arasından öne atılıp:

- Bu resimdeki kadın Ehmed Şah'ımın hanımı, **[A110]** ismi Ezimköz Ayim! – diye söyledi.

Daniyat da kendini kaybetti. Sonra o: “Ben Ehmedhan'ın hanımını ne yapıp ne edip kaçıracağım!” diye yemin etti.

Ceyhun Çembil'den epeyce uzaktaydı. **[A115]** Daniyat Ehmedhan'ın uzun süreliğine ava çıktığını öğrenip Leylikir adlı atına binip yola çıktı. Bu at bir günde bir aylık yolu alırdı. Onun gövdesi çok güzel, gelişkin ve benekliydı. Dev **[A120]** gibi olan atın dış görünüşü meleğe benziyordu. Yeleleri boyunu örtüp yere düşmekteydi. Toynakları göğe uzanan olağanüstü bir at idi. Daniyat bu at ile yedi günde kendisini

²⁴³ Filin burnu.

Ehmedhan'ın şehrinde buldu. Daniyat'ın başı put gibi, elleri ise bir çınarın dalları kadar büyüktü. O, eline süngüsünü alıp **[A125]** başına altın tacını takıp bütün heybetiyle şehre girdi.

Göroğlu kendisini emzirip büyüten alaca atı yedeğe çekerek yürümekteydi. Onun gözü Daniyat'a takıldı. Yanına gidip:

- Sen nesin? İnsan mı, dev mi yahut cin misin?! **[A130]** Bu heybetinle bu yerde ne arıyorsun? – diye sordu.

Daniyat:

- Ben insanım, bu şehre gezmek için geldim, - diye cevap verdi.

[A135] Göroğlu ona:

- Öyleyse, elimdeki bu alaca dişi at ile senin elindeki bu benekli aygırı çiftleştirsem nasıl olur! Eğer sen bu işe olur dersen, ben de seni dünyadaki hiçbir şeye muhtaç etmem, - dedi. **[A140]** Daniyat:

- Ey çocuk, benim dünyaya muhtaçlığım yok. Ama bir arzum var, eğer onu yerine getirirsen atımı atınla çiftleştirmene izin verebilirim! – dedi.

Göroğlu:

- **[A145]** Sen benden nasıl bir iş yapmamı istiyorsun? – diye sordu.

Daniyat:

- Ehmedhan'ın karısı Ezimköz Ayim dokuz kat elbise giyip kendi eliyle **[A150]** bana bir tas su verirse, sen de onu bu işe ikna edersen, ben de atımı atınla çiftleştirmeni kabul edebilirim. Başka isteğim yok! – dedi.

Göroğlu o zamanlar yedi yaşındaydı. O, Daniyat'ın kötü niyetini sezemezdi. Koşarak yengesi **[A155]** Ezimköz Ayim'in yanına gidip:

- Yengeciğim! Bu şehre bir pehlivan geldi. Onun atının püskülleri dizini aşmış, yelesi de yerlere değiyor. Ben ömrümde böyle güzel bir at görmedim. Bu ata bir görüşte hayran oldum, “alaca atımla **[A160]** o atı çiftleştirmek istedim!”. Atın sahibi olan pehlivan “Ezimköz Ayim dokuz kat elbise giyip bana bir tas su versin! Sen de atımı atınla çiftleştir!” dedi. Siz buna ne dersiniz? – diye sordu.

Ezimköz Ayim:

- **[A165]** Oğlum Göroğlu! Sen bu niyetinden vazgeç, dedi. Göroğlu kabul etmedi. Ezimköz Ayim'e yalvarmaya başladı. Ezimköz Ayim Göroğlu'nun yalvarışlarına dayanamadı:

- Ey Göroğlu oğlum! Sen hem kendini hem beni zor duruma soktun! Onun niyeti kötü. O bu yere su içmeğe **[A170]** değil bize zarar vermeye gelmiş. Ehmedhan'ın ava çıktığını öğrenmiş, bunu da kendisinin kötü niyetini gerçekleştirmek için bir fırsat olarak görmekte. Bize ondan hiçbir iyilik gelmez! – dedi.

Göroğlu:

- **[A175]** Yanınızda benim gibi bir oğlunuz varken, onun size zarar vermeye gücü yetmez! – deyip yalvardı. Ezimköz Ayim çaresiz kabul etti. Göroğlu hemen dışarı çıkıp Daniyat'a:

- Attan in! – dedi.

[A180] Daniyat attan indi. Göroğlu "Leylikir" denilen bu benekli atı kendi atıyla çiftleştirdi. Sonra Daniyat atına binip saray penceresinin önüne geldi. Ehmedhan'ın hanımı Ezimköz Ayim dokuz kat elbiseye giyip bir tas su alıp pencereye çıktı. Suyu Daniyat'a sundu.

[A185] Daniyat Ezimköz Ayim'i su ile beraber pamuğu kaldırır gibi kolayca alıp atının önüne koydu.

- Deh! Atım! – deyip rüzgâr misali şehirden çıkıp gitti.

Göroğlu:

- **[A190]** Eyvah! – deyip kaldı. Sonra onun peşine düştü ama yetişemedi. Göroğlu:

- Ahlar edip üzüntüsünden yemekten ve içmekten kesildi. Kızıl güle benzeyen yüzü saman gibi sarardı. Bu işler olup bittikten üç gün sonra Ehmedhan beyleri ile avdan geri **[A195]** döndü. Sarayına girip tahtına çıktı. Göroğlu'nu gamlı görüp:

- Ey oğlum Göroğlu! Sana ne oldu? Kızıl güle benzeyen yüzün saman gibi sararmış? – diye sordu.

[A200] Göroğlu dayısının gazabından korktu. Bundan dolayı o:

- Sevgili dayıcığım, kellemin vurulacağından korkuyorum! – deyip başını öne eğdi.

Ehmedhan:

- **[A205]** Sevgili oğlum, her ne suçun varsa affettim! Korkma! – dedi.

Göroğlu:

- Sizin candan aziz gördüğünüz sevgili hanımınız, yengem Ezimköz Ayim, Şahlar Şah'ının Daniyat **[A210]** adlı pehlivanına benim yüzümden tutsak oldu. Bunun için utanıyorum. Ondan sarardım, soldum! – diye cevap verdi ve olanı biteni anlattı.

Bu sözleri duyan Ehmedhan'ın takati kalmadı, hiddetlendi. Bunu Göroğlu da sezdi. Lakin Ehmedhan **[A215]** Göroğlu'nun üzüldüğünü fark edince:

- Ey oğlum Göroğlu! Bu olanlardan utanma! Ben içim rahat. Ben hayatta oldukça Ezimköz Ayim gibi hanımdan daha güzelini alırım! – dedi. Ehmedhan böyle konuşsa da gönlünün kışkınlığını Göroğlu anladı.

- **[A220]** Yaşım daha çok küçük. On yaşımı geçtiğimde, at üstünde oturabilecek yaşa geldiğimde hanımınız Ezimköz Ayim'i o iblisin elinden kurtarıp gelmezsem Göroğlu adım yere batsın! – deyip yemin etti.

[A225] Göroğlu'ndan bu sözü duyan Ehmedhan:

- Ey oğlum Göroğlu! Benim Ayhan, Künhan, Bulbulhan, Çingishan, Esenhan gibi her biri 1000 kişiye bedel, bahadır, taçlı pehlivanlarım dururken ben Ceyhun şehrine at sürüp gidemem. Artık **[A230]** yaşım elliye değdi. Benim korkup gidemediğim yere sen bu çocuk halinle korkmadan gitmeye yemin mi ettin? Bu hayret edilecek bir iş! – deyip söyledi.

Göroğlu cevap vermedi. Fakat yeminden de dönmedi. Aradan bir müddet geçtikten sonra alaca attan "Leylikir"a **[A235]** benzer bir tulpar doğdu. Bu tulparın beneklerinin yerleri dahi Daniyat'ın atıninkiyle aynıydı. Göroğlu çok mutlu oldu. Bu ata kuru üzüm verdi. "Akıllı olsun!" diye insan sütü içirdi. Susuzluğunu gidermek için deve sütü verdi. "Boyu uzun olsun!" diye yaban eşiği **[A240]** sütü içirdi. "Dağdan aşır geçsin!" diye geyik sütü verdi. Bir yıl boyunca ona özenle baktı. At Göroğlu'nu taşıyabilecek kadar büyüdü.

Göroğlu on bir yaşına girince bu Leylikir tulparın sırtına eyer atıp binerek etrafı **[A245]** dolaşmaya başladı. Emirler ve beyler ile at koşturdu. At üstüneyken adam atıp çekmeyi öğrenerek kendisini geliştirdi. Üç batman uzunluğunda çelik okları koyup peşi sıra gökyüzüne atmayı öğrendi. Böylece o, hem yerdeyken **[A250]** hem de atın üzerindeyken ok atmada, mızrak kullanmada ustalaştı.

Çembil’de veya Almilik’te olsun onunla bu işlerde hiç kimse boy ölçüşemedi. Ustalığı etrafa yayıldı. Atı da çok güzel bir at oldu. Boyu dev gibiydi. Görünüşü ise meleğe benziyordu. Boynu Arap **[A255]** alfabesindeki “د” harfini andırıyordu. Onun gözü yedi kat feleği gözlüyordu.

O bir gün:

- Ey hürmetli Ehmedhan dayıcığım! Ben yedi yaşımdayken size bir yemin etmişim. Şimdi o yeminimi **[A260]** yerine getirme zamanı geldi. Tulpar atım “Leylikir” dokuz yerinden eyerlensin. Kuşamının tepesine kubbe şeklinde yuvarlak bir altın konularak süslensin, - dedi.

Göroğlu’nun sözlerini duyan Ehmedhan:

- **[A265]** Oğlum Göroğlu, ben nice kadından vazgeçtim, senden vazgeçmem. Sen bu niyetinden cay! – dedi. Göroğlu:

- Siz bana fatiha verseniz de vermeseniz de gideceğim. Benim, verdiğim sözü yerine getirmem lazım! – deyip **[A270]** diretti. Bu arada Ehmedhan’ın seyisi Göroğlu’nun tulparını isteğine uygun olarak hazırladı. Bunu gören bazı beyler, emirler: “Başı büyük, sözü büyük, Göroğlu bu işi nasıl yapacak” deyip gülerek dedikodu yaptılar. Emir Göroğlu Ehmedhan’ın huzurundan **[A275]** ayrıldı. Başına altın tacını giydi. Bir eline keskin mızrağını diğer eline de elmas kılıcını aldı. Atına binip “tevekkül” edip şehirden çıkıp gitti. Görenler ona dua ettiler.

Ehmedhan ve büyük – küçük beylerin hepsi “ah! Göroğlu!” diyerek hasretle iç çektiler. Ehmedhan “ah! Oğlum Gör **[A280]** oğlu!” diyerek gözyaşı döktü.

Göroğlu şehirden çıkıp: “Ey Şahtar’ın şehri, neredesin?! Ey Daniyat adlı pehlivan neredesin?!” deyip yola düştü.

Göroğlu giderken yalnızlığından biçare bir halde Allah'a **[A285]** yalvarıp yakardı. Susadığında yağmurun suyunu içti. Acıktığında otların köklerini yedi. Bu şekilde yol alıp Tecen nehrinin kıyısına kadar geldi. Daha önceleri "Tecen nehrini kuşlar dışında hiçbir canlı geçemezmiş, nehir çok büyükmüş!" diye bir söz duymuş **[A290]** tu. Nehrin kıyısına vardı. Tecen nehrinin ev gibi büyük taşları önüne katıp götürdüğünü gözleriyle gördü. Attan inip abdest alıp iki rekât namaz kıldı. Nehirden sağ salim geçmeyi dileyip Allah'a sığınıp dualar etti. Sonra **[A295]** tulparı "Leylikir"a binip ona nasihat vererek bu şiirini okudu:

[A300] Sensin benim kanadım,
Altımda bindiğim atım.
Ben Hakk'a sığındım,
Gayretlisin can atım.

[A305] Sana kuru üzüm verdim,
"İliklerin dolsun!" diye.
Güce kuvvete erişip,
"Etine et dolsun" diye.

[A310] İnsan sütü verdim,
"Çok akıllı olsun!..." diye.
Geyik sütü verdim,
"Dağdan dağa uçsun!..." diye.

[A310] Yaban eşeği sütü verdim,
"Boyu uzun olsun!..." diye.
Deve sütü verdim.
"Dayanıklı olsun!..." diye.

Bu yerden geçer oldum,
Senden ayrılırsam soldum.

[A315] Korkusuz ol geçene dek,
Nehri geçmeye niyetlendim.

Sensin benim taze bağım,
Üstüneyken dağılır derdim,
Geçerken ihtiyatlı ol,
[A320] Evvel ahir güvendiğim.

Kendini kimseye bildirme,
Bize zarar getirme,
Gözünü aç gafil olma,
Düşmanlarını güldürme.

[A325] Hiçbir canlı bilmesin,
Sana gaflet gelmesin,
Bu nehrin suyuna,
Kolun ayağın değmesin.

[A330] Ey can atım dinle bunu,
Bizlere mahşer günü,
Dal boynuna kurban olayım,
Bir anda geç canım bunu.

Diyen Göroğlu getirdiği bir parça şeker ile bir parça tereyağını tulparın ağzına verdi.

[A335] Tulpar, Göroğlu'nun bu sözünü dinleyip nehre bakıp kişnedi. Gözünden iki damla yaş döküldü. Kulağını dikti. Kaşı kalem, kuyruğu bayrak gibi oldu. Dört ayağını bir yere topladı. Toynaklarını takırdatıp yere vurup şöyle bir gerinip, Allah'ın kudretiyle rüzgâr misali **[A340]** uçarak nehrin üstünden karşı kıyıya kondu.

Göroğlu nehirden sağ salim geçince iki rekât şükür namazı kıldı. Sonra yine tulpara binip Şahtar Şah'ının şehrine doğru yola düştü. **[A345]**

Nice gece nice gündüz yol alıp Ceyhun şehrine yakınlaştı. Ve sonunda şehre ulaştı.

Bu şehir öyle büyüktü ki sabah vaktinde şehrin bir kapısından giren insan ancak akşam namazı ile şehrin merkezindeki pazara varabilirdi.

[A350] Göroğlu şehrin bu halini gördü. Şehre girmeden önce Allah’a yalvarıp yakardı. Sonra enbiya ve evliyaların isimlerini zikredip bu şiirini okudu:

[A355] İsmine övüneyim yaratan Allah,
Medet et ben gibi aciz kuluna.
Göroğlu der: “Beni mahcup etme”,
Medet et ben gibi aciz kuluna.

[A360] Garibim bu yerde yok benim kimsem,
Misafirim senden başka kimim var.
İsmine kurban olduğum Cabbar,
Medet et ben gibi aciz kuluna.

[A365] Gönlümde yoktur zerrece kara,
Asillere arka çıkarsın, dayanaksın.
Doğruluk namına ya Resulullah,
Medet et ben gibi aciz kuluna.

[A370] Umudum var haktan gelir şefaât,
Herkes toplanınca olur kıyamet.
Allah’ın dostu sevgili Resul Ahmet,
Medet et ben gibi aciz kuluna.

[A370] Bu çöllerde beni etme hayran,
Gönlüm garip, bağrım da yanık.
Ebubekir Sıddık, Ömer ve Osman,
Medet et ben gibi aciz kuluna.

[A375] Umut eder senden bütün Müslüman,
Elimden tut şu an halim perişan.
Yiğitlerin piri ya şahmerdan,
Medet et ben gibi aciz kuluna.

[A380] İşte bu çöl içinde gördüm lalezar,
Lalezar içinde oldum bikarar.
Hakiki dostum desin Çarıyar,
Medet et ben gibi aciz kuluna.

[A385] Ey Allah, nefisime verme vesvese,
Yezitlere vursam elmas kılıçla.
Meryem ve Gıyas, ya Hızır İlyas,
Medet et ben gibi aciz kuluna.

[A390] Umut ile derdimi söyleyip eğildim,
Terehhüm vakti deyip yay gibi büküldüm.
Kırklara, 12 İmam'a sığındım,
Medet et ben gibi aciz kuluna.

[A395] Göroğlu der, göğe yetiştı figanlar,
Duadan göreyim şimdi faydalar,
Yeryüzünde yatan ulu insanlar,
Medet et ben gibi aciz kuluna.

Göroğlu münacatını okuyup iki rekât namaz kıldı. Sabah namazından sonra yola çıkıp şehre yak [A395] laştı. O şehrin her bir kapısını 60 yezit korumaktaydı. Göroğlu şehrin kapısına yaklaştı. Yezitler Göroğlu'nu gördü. Baksalar ki yakışıklı bir yiğit. Tüccar deseler arkasında yükü yok, şehzade deseler peşinde askeri yok. Yolcu deseler başında altın [A400] tacı var. Bunlar merak içindeyken Göroğlu sağ eline mızrağı, sol eline kılıcını alıp

atını sürerek şehre girdi. O bu halde bir müddet yol aldı. Yolda temiz bir dere gördü. Dereye yaklaşınca bir has bahçe gördü. Onun duvarlarının hepsi kızıl altından **[A405]** dı. O deredeki su kanaldan akarak hasbahçeye geçip giderdi. Göroğlu tulparın üzerine çıkıp bahçeye baktı. O, bahçe içindeki bir tahtta Ezimköz Ayim'in küçük bir çocuğu oynattığını gördü.

Göroğlu Ezimköz Ayim'in buraya getirilmesinin üzerinden 4 yıl **[A410]** geçtiğini hatırladı. Onun elindeki çocuğun yezit Daniyat'tan olduğunu tahmin etti. Ezimköz Ayim'in yanında 7 yaşında bir kız çocuğu daha vardı. Bu kız Daniyat'ın önceki karısındandı.

Göroğlu gayrete geldi. "Deh!..." atım **[A415]** deyince at duvarın üstünden uçar gibi sıçrayarak bahçenin içine girdi.

Ezimköz Ayim Göroğlu'nu görünce tanıdı:

- Ey oğlum! Seni görmek nasip olur muydu? – deyip ağladı.

[A420] Göroğlu:

- Ey yengeciğim! Şimdi ağlayacak vakit değildir! Yerinden kalk. Ben seni bu yerden alıp götürmeye geldim! – dedi.

Ezimköz Ayim:

- Ehmedhan'ın yanından ayrılıp buraya geleli üç yıl **[A425]** bitti artık dört yıl oldu. Şimdi onun gönlü beni nasıl kabul eder! – dedi.

Ezimköz Ayim'in bu sözünü duyan Göroğlu:

- Sen Kızılbaş'a alışıp kaldın mı yoksa?! – dedi hiddetle.

[A430] Ezimköz Ayim ağlayarak:

- Ben aciz bir kadını. Bana böyle imalı konuşacağına elindeki elmas kılıçla canımı al. Bu vefasız dünyadan gideyim. Bütün bu olanların vebali de bana! – dedi.

Göroğlu ona dayanamadı. Hiddetini yenip **[A435]** yengesinin yanında duran yedi yaşındaki kızı yerden kaldırdı ve atının önüne alıp "deh!...atım" deyip hızla has bahçeden dışarı çıktı.

Ezimköz Ayim can havliyle:

- Ey Daniyat! Senin candan aziz kızını Göroğlu **[A440]** kaçırdı! – diye avaz avaz bağırdı.

Daniyat o anda avlusundaki tahtına uzanmış dünyadan gamsız, hayaller kurmaktaydı. O, Ezimköz Ayım'ın sesini duyunca yerinden kalktı, yanındakilere:

- Savaş davulları çalınsın! – diye emir **[A445]** verdi. Kısa bir süre içinde kırk bin asker hazırlandı. Bu orduya kendisi komutan oldu. “Leylikir” adlı atına binip Göroğlu’nu aramaya koyuldu. O, Göroğlu’nu bulamayınca kendi kendine: “Ben onu hiçbir yerde bulamazsam da Tecen nehrinin boyunda mutlaka yakalarım” deyip hiddet **[A450]** le atını sürdü.

Ordu Göroğlu’nun izini sürdü. Onu Tecen nehrinin kıyısında yakaladılar. Daniyat Göroğlu’nun arkasından:

- Sahipsiz mal, dikensiz yol yok. Sen Göroğlu **[A455]** denilen hırsız, benim yurduma gelip kızımı alıp gitmişsin, diye hakaret ederek bağırdı. Göroğlu atının başını Daniyat’a doğru çevirerek gururlu bir şekilde:

- Ey Daniyat denilen hırsız, ben evli bir kadını bırakıp kızını kaçırdım. Eğer askerlerinin gücü yetiyorsa benden kızını **[A460]** çekip alsın, deyip bu şiiri okudu:

Arzım ulaşsın göklere,
Üstünlük layıktır meleğe,
Ben bu yandan sen bu yandan,
Gelin erler birer birer.

[A465] Çıktığın yer mağaradır,
Bindiğin at uçan attır.
Candan geçen askerler,
Gelin erler birer birer.

[A470] Üstünde kurgan çadırlar,
Karşında vardır tepeler.
Mükâfat alan bahadırlar,
Gelin hadi birer birer.

[A475] Kendini büyük görenler,
 Şahtar'ın ekmeğini yiyenler.
 Demir elbise giyenler,
 Gelin hadi birer birer.

[A480] Nam uğruna savaşımlar,
 Bir birine öfke salanlar.
 Atları dörtnala koşturanlar,
 Gelin beyler birer birer.

[A485] Savaşalım gece gündüz,
 Temaşayı görsün yıldız,
 Sizler çoksunuz bense yalnız,
 Gelin yiğitler birer birer.

[A490] Temaşa görsün bey, han,
 Burada aksın kıpkızıl kan,
 Dağa, taşa düşsün duman,
 Gelin erler birer birer.

[A495] Sizler çoksunuz sıra sıra,
 Bu savaşta ben bir başıma,
 Bir garibim, gönlüm kırık,
 Gelin beyler birer birer.

[A500] Allah kime verir,
 Kim meydanda ölür?
 Birilerini birileri sürer,
 Gelin beyler birer birer.

Saflar sıra sıra dursun,
 Tuğu, bayrağı yere batsın.

[A500] Temaşayı burada görsün,
Gelin beyler birer birer.

Bey Göroğlu doğruyu söyler,
Meydanda yürür aslanlar,
Candan geçen yiğit erler,
Gelin hadi birer birer.

[A505] Kızılbaşlar, Göroğlu'nun bu şiirini duyunca hemen kendi aralarında: "Eğer bu yiğidin karşısına teker teker varırsak hiçbirimize aman dedirtmez, bizi sağ koymaz. En iyisi etrafından dolanıp birden hucüm edelim. Ortamıza alıp saldıralım!" dediler. Daniyat önde bütün askerler dört [A510] taraftan Göroğlu'na doğru atlarını sürdüler. Göroğlu da düşmanları hangi taraftan gelirse o yöne doğru kılıç salladı. Askerleri koyun gibi sürüyüp kurt gibi kovaladı. "Allahu Ekber!" deyip atından inip bir an bile dinlenmeden aralıksız bir gece bir gündüz savaştı. Dudakları kurudu. Yorgunluğu arttı. Karşısına çıkanı [A515] perişan ediyordu ama askerlerin sayısı çok olduğundan baş edemeyeceğini anladı. Hemen tulparının başını çevirdi. Tecen nehri kıyısına doğru atını hızla koşturdu. Tulpar, Tecen nehrinin boyuna yetiştiğinde, Göroğlu Allah'a sığınıp atına "Deh atım!" diyerek emir [A520] verdi. Tulpar dört ayağını bir yere toplayıp nehrin karşı tarafına kuş gibi indi. Göroğlu nehri sağ salim geçtiğini görüp Allah'a şükretti.

Daniyat da kendi tulparına güvenip nehre doğru [A525] atını sürdü. Fakat nehrin ortasına düştü ve suda kayboldu.

Göroğlu Daniyat'ın bu halini gördükten sonra atının başını Çembil'e doğru çevirdi.

Şimdi sözü Ehmedhan'dan dinleyelim:

[A530] Göroğlu gittikten sonra Ehmedhan hasret acısından çok ağladı. Ağlamaktan gözleri kızaran Ehmedhan, "Nereden ve ne zaman gelir acaba?!" diye merak içinde Göroğlu'nu bekledi. Sonra o üç yüz danışmanından medet umup fal açtırdı. Falcılar Ehmedhan'a:

- **[A535]** Yalnız giden Göroğlu yedi yaşındaki bir kızı atının arkasına oturtmuş. Kızı beline sarıp kızıl kanlar içinde buraya doğru at sürmekte! – diye kehanet ettiler.

Ehmedhan:

- Vay, oğlum Göroğlu geliyormuş. Hadi hepiniz, onu **[A540]** karşılamaya çıkın! – diye emir verdi. Ehmedhan şehzadelerini, emirlerini, yediden yetmişe bütün şehir ahalisini topladı. Onlarla birlikte Emir Göroğlu'nun geldiği tarafa doğru yola çıktı. Aradan bir hayli zaman geçtikten sonra Göroğlu yedi yaşındaki bir kızı **[A545]** atının arkasına oturtmuş bir halde şehre vardı.

Göroğlu şehir halkının karşısına çıktığında Ehmedhan başta olmak üzere büyük küçük herkes atından inip:

- Hoş geldiniz hünkârım! – deyip onun zaferini tebrik etti.

Ehmedhan Göroğlu için özel bir saray yaptırdı. **[A550]** Bu sarayı altından kandillerle, mumlarla ve fanuslarla süsletip küçük kilimlerle donattı.

Göroğlu'nu hemen bu saraya yerleştirdiler. O, birkaç gün burada dinlendi. Sonra **[A555]** Çembil'de gezintiye çıktı. Göroğlu, günlerden bir gün bir gece yarısı sarayın penceresinden:

- Yerinden kalk! Ey Göroğlu! – diye bir ses duydu. Göroğlu uyandı ve yerinden kalktı. O anda gözüne **[A560]** Hızır Aleyhisselam, kırklar ve on iki imam göründü. Bu sırada evi misk ve anber kokuları kaplamıştı. Onlar Göroğlu'na dua ettiler ve vücudunun yedi ayrı yerine bir bir mühür bastılar, sonra:

- **[A565]** Ey Göroğlu, senin Allah'tan bir dileğin var mı? Eğer varsa söyle, çekinme! – dediler.

Göroğlu:

- Ey büyük pirlar, benim büyük atalarım, dedelerim bu şehre padişah olmuştu. Ama onların **[A570]** hiçbirinden güzel bir nam ve nişan kalmadı. Öldükten sonra hemen unutuldular. Benim üç dileğim var: 1- Şanım etrafa duyulsun, şöhretim âleme yayılsın. 2- Ömrüm uzun olsun. 3- Dünyada beni güç cihetinden hiçbir şey aşamasın, – dedi. Pirların hepsi Allah Teâlâ'ya

[A575] Göroğlu'nun dilekleri için dua etti. Ona Allah 120 yıl ömür verdi. Hızır Aleyhisselam Göroğlu'na dileklerinin zamanla olacağını müjdeledi.

- Eğer başına zor bir iş gelirse o zaman bizi çağır. Biz yanında hazır oluruz! – deyip tekrar **[A580]** dualar edip gözden kayboldular. Göroğlu yerinden kalktı. Abdest alıp iki rekât şükür namazı kıldı. Hemen dayısı Ehmedhan'ın huzuruna çıktı.

- Dayıcığım! Şimdi bana izin verin. Ben İspihan'a (İsfahan) varıp savaşmayı, kılıç sallamayı ve mızrak atmayı **[A585]** öğrenip geleyim! – dedi.

Ehmedhan:

- Bana sensiz hayat yok! - deyip izin vermedi.

Göroğlu, huzurdan çıkıp tulparını yedi yerinden eyerledi. Onun üzerine kubbe **[A590]** şeklinde yuvarlak bir altın koydu. Sağ eline mızrak, sol eline elmas kılıcını aldı. Başına altın tacını giydi. Çembil'den İspihan'a doğru yola çıktı. Çembil ile İspihan'ın arası bir hayli uzun çetin bir yoldu. Göroğlu yol boyunca yalnızlığını düşündü ve gönlü kırık bir halde bu münacatını **[A595]** okudu:

Bize memleket neresi şimdi,
Merhamet eyle sen şimdi.
Binbir isminin hürmeti için,
Medet et sen şimdi.

[A600] Dayım ağlar aylardır,
Kulun isem elimden tut,
Ya kadiri Zülcelâl,
Medet et sen şimdi.

[A605] Bize eylesen rahmet,
Nasip etsen şefaât.
Peygamber Resul Ahmet,
Medet et sen şimdi.

[A610] Sana oldum talepkâr,
Kılsan beni sevapkâr,
Dostum desin Çarıyâr,
Medet et sen şimdi.

[A615] Şem'i İmam-ı Azam,
Ümmetlere müsellemler,
Başımı sıvazlayarak,
Medet et sen şimdi.

[A620] Elimde şimşir elmas,
Şimdi gitmezsem olmaz,
Pirimsin Hızır İlyas,
Medet et sen şimdi.

[A625] Medet diler garip ten,
Nefs-i hevaya yakınım ben,
Elimden tut kırk çiltin,
Medet et sen şimdi.

[A630] Gönlümde yoktur bir huzur,
Beklerim ben nam – ı batur.
Pirim On İki İmam'dır,
Medet et sen şimdi.

Elkıssa, Göroğlu münacatını tamamlayıp “Leylikir” tulparına bindi. İspihan'a doğru yoluna devam etti. Tulpar [A630] atını rüzgâr gibi sürerek çölleri ovaları geçti. Yedi günde İspihan şehrine ulaştı. İspihan da devrinin en büyük şehriydi. O şehrin bir kapısından giren kişinin diğerine ulaşması için tam bir günlük yol yürümesi gerekirdi.

Şehrin kapısındaki nöbetçilere doğru genç bir yiğit [A635] yaklaşmaktaydı. Göroğlu, nöbetçilerin karşısına güçlü kuvvetli, aslan yürekli,

Rüstem gibi yiğit, ay yüzlü, şirin sözlü, geyik gözlü, şık giyimli, uzun boylu, yakışıklı, güzel huylu, genç ve altın tacını giyinmiş bir şekilde çıktı.

[A640] Onun elinde mızrağı, kılıcı ve altında tulpar atı “Leylikir” vardı. Görünüşü 20 – 21 yaşlarındaydı. Daha önce böylesine güzel bir yiğit görmemiş olan bu nöbetçiler onu şaşkınlık içinde izlerken Göroğlu bir anda şehrin kapısından geçip gitti. Göroğlu’nun yüzünden nur yağmaktaydı.

[A645] Göroğlu bu engeli geçtikten sonra şehrin merkezine vardı. O hiç kimseye sırrını söylemeden bu şehri birkaç gün gezdi.

Göroğlu şehirde dolaşırken karşısına on iki yaşlarında bir yiğit birkaç kişi ile birlikte çıktı. Gör **[A650]** oğlu:

- Bu kimin oğlu?! – diye sordu. Bir yiğit ona:

- Sakın soru sormayın, ihtiyatlı olun. Ağzınız yanmasın. Gözünüzü dikerek bakmayın sonra gözleriniz oyulur. İspihan şehrinin Haldar **[A655]** han adlı bir pehlivanı var. O, İspihan’daki bütün pehlivanların en büyüğü ve en güçlüsüdür. Bu çocuğun ismi Hesengan (Hasanhan)’dır. O, Haldarhan denilen bu kişinin oğlu! – diye cevap verdi.

Göroğlu:

- Ey güzel yiğit çok yaşa. Ben nice gündür **[A660]** böylesine bir iş arayarak yürüyordum! – deyip atını dörtnala sürerek Hesengan’ı bir anda yakalayıp tulparının önüne aldı. “Deh... atım!..” deyip “Leylikir”i hızla koşturdu. At caddeleri geçip şehrin dışına çıktı. Yedi günde Çembil şehrine yaklaştılar.

[A665] Şimdi sözü Kaf Dağı’nın padişahının kızı Ağa Yunus Peri’den dinleyelim:

Ağa Yunus Peri, Kaf Dağı’nın padişahının kızıydı. Ondan yedi katlı Kaf Dağı’nın tepesinde yaşayan devlerin, perilerin hepsi korkardı. Babası da, kendisi de onlara hükümdardı. Bir gün **[A670]** Ağa Yunus Peri, altın tahtı üstünde oturup bahtını, geleceğini öğrenmek için remil attı. O, “Bundan sonra da Allah bana mutluluk ve şans verir mi ya da mutluluğumu elimden alıp beni her şeyden mahrum bırakır mı” diye sorup geleceğini öğrenmek istedi.

[A675] Ağa Yunus Peri remilde yirmi bir yaşlarında bir yiğit gördü. Bu yiğit, on iki yaşında bir çocuğu atının önüne alıp götürmekteydi. Başında

altın taç, elinde mızrak ve kılıç vardı. Yüzünden nur yağırmaktaydı. On iki yaşındaki oğlan da çok nurani ve güzeldi. Ağa Yunus Peri bahtını **[A680]** ve geleceğini Göroğlu'nda gördü.

Ağa Yunus Peri, Göroğlu'nun boyuna posuna, güzelliğine vurulup bir görüşte ona âşık oldu.

O derhal Kaf Dağı'nın devlerini ve perilerini etrafına topladı.

- **[A685]** Ey devler ve periler! Ben remil attım. Remilde, sahrada on iki yaşında bir çocuğu benekli atının önüne alıp giden bir yiğit gördüm. Yüzünden nur yağan o yiğide bir görüşte âşık oldum ve kendimi kaybettim. **[A690]** Ben bu yiğitle evlenmeye karar verdim! – dedi.

Ağa Yunus Peri'nin Kuzzat adlı bir dayısı vardı, o:

- Ey sevgili yeğenim Ağa Yunus Peri! Sen bu niyetinden cay! İnsanoğlu ancak elli – altmış yıl **[A695]** yaşar ve sonra ölür. Biz ise uzun yıllar yaşarız. Eğer sen onun nikâhına girersen ve çocuğunuz olursa bütün yükü sen taşırsın. Sonra pişman olursun! – dedi.

Ağa Yunus Peri:

- **[A700]** Hiç önemli değil. O, elli altmış yıl yaşasın. Ben onun gibi bir yiğitle bir gece birlikte olup ölüp gitsem dahi başka dileğim yok! – dedi.

Kuzzat, Ağa Yunus Peri'ye:

- Karar senin yeğenim. Tavsiye istedin, **[A705]** gönlümdekini söyledim. Ben sana saçından bir tel vereyim. Eğer başına kötü bir hal düşerse onu derhal ateşe at. Biz seni arayıp bulur ve yardımına koşarız, deyip saçından bir tel kopardı.

Ağa Yunus Peri dayısının verdiği saçı yakasına taktı. Sonra altın tahtını, can bağlarını, evini, **[A710]** yurdunu devlerin de yardımıyla Çembil'in sahrasına taşıdı. Buraya gelip yerleşti. Göroğlu için has bahçenin kapısını özenle süsletti. Bu kıymetli bahçenin duvarları altından, meyve ağaçları gümüşten, ağaçların yaprakları ise parlak bakırdandı. Meyveler de türlü türlü renklerde **[A715]** parlamaktaydı.

Yine bu bahçede altın kafeslerde papağanlar ötmekteydi. Onların sesi bütün bahçeyi kaplamaktaydı. Bağın ortasında bir altın taht ve hemen onun yanında da Göroğlu'na mahsus, özel ve yeni bir taht daha

hazırlanmıştı. **[A720]** Bu taht da altından olup cevher ve elmaslar ile süslenmişti. Bahçenin bu bölümünde kırk cariye görevlendirilmişti. Ağa Yunus onlara:

- Eğer bu kapıyı birisi çalarsa, ona “kimsiniz?!” diye sorun. “Göroğlu!” derse kapıyı açıp hemen karşılayın ve **[A725]** bana haber verin! Eğer gelen Göroğlu değilse kapıyı açmayın! – diye emir verdi.

Şimdi sözü Göroğlu’ndan dinleyelim:

Göroğlu İspihan çöllerinden çıkıp Çembil sahrasına girdi. Yanında da Hesenhan vardı. O, tulpar üstünde yol alırken çok susadı: “Bu uçsuz bucaksız çöllerde keşke **[A730]** bana bir tas su ve bir dilim ekmek veren olsa!” diye düşünerek yoluna devam etti. Bir zaman sonra o, bu çölde bir bahçe gördü. Göroğlu böyle güzel bir bahçeyi daha önce hiç görmemişti.

Bahçenin altından yapılmış duvarlarına bakınca Göroğlu’nun göz **[A735]** leri kamaştı. Göroğlu: “Bu yerde daha önce böyle muhteşem şehir ve ziynetli bahçeler görmemiştim! Acaba bu acayip şehir ve bağlar ne zaman peyda oldu? Galiba ben burayı görmeden geçip gitmişim. Şimdi içine girip bir bakayım. Şehir varsa elbette ka **[A740]** pısı da vardır” deyip etrafına bakındı.

Onun gözüne hayal ettiğiinden de süslü ve güzel bir kapı göründü. Bu kapıya yaklaşıp tokmağını vurdu. Kapının arkasından:

- Kimsiniz? – diye bir ses geldi.

- **[A745]** Ben fakir Göroğlu! – deyip cevap verdi Göroğlu.

Kırk cariye kapıyı açıp “hoş geldiniz hünkarım!” deyip Göroğlu’nu karşıladı. Göroğlu etrafında dolaşan bu cariyelerle birlikte şehre girdi. Şehrin sokaklarının her iki tarafında altından meyve ağaçları **[A750]** dikilmişti. Bu ağaçların olgun meyveleri ise buzdan soğuk, baldan tatlı ve şekerden lezzetliydi. Göroğlu bu meyvelerden tattı ve susuzluğunu giderdi. Bu sokağı geçip bir çift altın tahtın yanına geldi. Tahtlardan birinde çok güzel bir kız yatmaktaydı. Birçok cariye onun hizmetini görmekteydi.

[A755] O güzel kız Göroğlu’nu görünce cilveli bir şekilde yerinden kalktı.

- Hoş geldiniz! – deyip Göroğlu’nun elinden Hesenhan’ı aldı. Derhal yanındaki tahtı gösterdi. Göroğlu tahta çıkıp özenle serilmiş kat kat

döşeklerin **[A760]** üstüne oturdu. Cariyeler onun önüne türlü türlü meyvelerden ve yiyeceklerden getirip koydular. Göroğlu'nu yemeğe davet ettiler. Göroğlu:

- Ey melikem, siz kimsiniz? – diye sordu. O, melike:

- **[A765]** Benim kim olduğumu neden soruyorsunuz? Atalarımız önce yemek sonra kelim yani söz demişler, şimdi yemekleri ve meyveleri yemeye bakın! – diye cevap verdi.

Göroğlu:

- Ben sizin kim olduğunuzu bilmeden, yemek **[A770]** yiyemem! – dedi.

Ağa Yunus Peri tevazu göstererek:

- Ben yedi katlı Kaf Dağı'nın padişahının kızı Ağa Yunus periyim! – deyip kendini tanıttı.

Göroğlu:

- **[A775]** Siz neden bu yere gelip yerleştiniz?! – diye sordu.

Ağa Yunus Peri:

- Sizinle evlenmek için geldim – deyip Göroğlu'na falda gördüklerini bir bir anlattı.

[A780] Göroğlu:

- Ben buralara hanım almak için gelmedim. Savaşmak için geldim. Sizinle karşılaştım, niyetinizi öğrendim. Söyledikleriniz doğru ise sizi kendi yurduma götürmek isterim. Sizinle kırk gün kırk gece düğün dernek yaparak kendi geleneklerimize göre evlenmek isterim! – diye cevap verdi.

Ağa Yunus Peri Göroğlu'nun bu teklifini kabul etti. Göroğlu yemeğini yedi. Sonra yola çıkış için hazırlandı. Ağa Yunus Peri korumaları ve cariyeleri ile hasbağını, **[A785]** tahtını babası ve annesinin yanına gönderdi. Göroğlu'nun atına bindi. Göroğlu Ağa Yunus Peri'yi arkasına oturttu. Hesenhan'ı da atının önüne aldı. Ağa Yunus Peri'yi gözetip kollayan cariyeleri de birden güvercin suretine girdiler. Göroğlu bütün bu olanları görünce şaşırdı. “Deh!” deyip atını sürdü. Onlar Çembil'e doğru yol aldı.

Şimdi sözü Ehmedhan'dan dinleyelim:

Ehmedhan büyük küçük bütün dostlarını etrafına toplayıp onların önünde bir fal açtırdı. Falda yalnız giden Gör **[A800]** oğlu'nun tulparın önüne bir erkek çocuğu, arkasına da güzel bir kızı bindirdiği ve Çembil'e doğru gelmekte olduğu görüldü. Ayrıca atın üstünde bu güzel kızın cariyelerinin güvercin suretinde uçmakta olduğu falcılara malum oldu.

Ehmedhan ve onun emirleri faldan malum olan **[A805]** bu işlere çok şaşırdılar. Ehmedhan:

- Oğlum Göroğlu geliyor! – deyip bütün emirlerini, askerlerini ve şehir halkını yanına alıp onları karşılamaya çıktı.

Göroğlu geldiğinde:

- **[A810]** Hoş geldiniz hünkârım! – deyip hepsi onunla hemhal oldu. Önce şehir halkına oradan da bütün civara, “Yalnız giden Göroğlu bir erkek çocuk ile güzel bir kızı alıp geldi” diye bir haber yayıldı. Onlar şehre girdikten sonra da Ağa Yunus Peri'yi kırk gün kırk gece **[A815]** düğün dernekle Göroğlu'na nikâhladılar.

Göroğlu, Hesenhan'ı daima gözetir ve kollardı. O, Göroğlu'na “babam” derdi. Göroğlu da bu oğula “evladım” derdi. Böylelikle zamanla bu ikisi sevgili baba – oğul oldular.

[A820] Bir müddet geçtikten sonra Daniyat'ın kızı da Göroğlu'na nikâhlandı. Göroğlu'nun Kaf Dağı'nın hükümdarı Ağa Yunus Peri'yi nikâhına aldığını duyan Miskal Peri de cariyeleri ile birlikte geldi. O da Göroğlu'yla evlendi.

Bu düğünü duyan “Bağ-ı İrem”den Gülnar Peri de **[A825]** Göroğlu ile nikâhlandı. Göroğlu perilerden ve insanlardan olmak üzere arka arkaya dokuz hanım aldı. Bu hanımların hepsi Göroğlu'nun devleti ile gül gibi yaşadı.

Yurdun sahipleri, büyük küçük herkes bunların **[A830]** saltanatına “maşallah” deyip şaşırp kaldılar. Onların saadeti günden güne çoğaldı. İnsan ayağı basmayan yerlere Göroğlu'nun şanı ve şöhreti yayıldı.

Günlerden bir gün Göroğlu'nun dayısı Ehmedhan bir düş gördü. Onun gördüğü rüya işte böyleydi: **[A835]** “Ehmedhan, yüksek bir dağın altında kalmıştı.” Bu düşü yakınlarından birine anlattı. Bu kişi rüyayı şöyle tabir etti:

- Şahlık senden başka bir kişiye geçecektir! – diye söyledi.

[A840] Ehmedhan bu tabiri duyduktan sonra Çembil halkını etrafına topladı. Kırk gün kırk gece şenlik yapıp padişahlık yabancıya gideceğine sana kalsın deyip Göroğlu'na verdi.

“Kimin devri, Emir Göroğlu'nun devri!” deyip bütün memlekette davul zurna çalınır, şenlikler yapıldı ve eğlenceler düzenlendi.

[A845] 25 yaşında, altın tacı başında, kırk emiri yanında Göroğlu, Çembil şehrine padişah oldu. Göroğlu'nun devrinde Çembil çok mamur bir şehir oldu. Şehrin her tarafına kaleler yaptırdı. Kale duvarlarının uzunluğu 40 kulaç, genişliği 20 kulaçtı. 200 kubbelik bir kurgan daha yaptırdı. **[A850]** Bu şehrin ortasına tuğra diktirdi. Onun üstüne çıkıp bakınca şehrin her tarafını görmek mümkündü. Çembil'e “Bağ-ı İrem”i gölgeleyecek bir lale bahçesi yaptırdı. Böylece buradan kim Çembil'i görürse daima görmek arzusuna kapılırdı.

[A855] Bu günlerde, ne vakit Göroğlu bir yere asker gönderse orayı almadan dönmezdi. Göroğlu'nun savaşlarında almak var, kaçmak yoktu.

Göroğlu kızılbaşlardan öcünü öyle bir aldı ki, Kızılbaşlar ağlayan çocuklarına: “Göroğlu **[A860]** geldi!” deyince çocuklar korkudan taş kesilmiş gibi olurlardı.

Göroğlu dokuz hanım aldı ama onların hiç birinden çocuk sahibi olamadı. Onun için o, Hesengan'ı gönülden:

- Benim izimden gideceksin oğlum! – deyip **[A865]** öğütlerdi.

Hesengan da onu babam deyip sayardı. Onlar Çembil'de beş altı yıl beraberce yaşadılar. Göroğlu bu yerde bir meyhane açtırdı. O, yanındaki her biri bin kişiye bedel erleri ile günde bir vakit **[A870]** bu meyhaneye girip şarap içerdi.

Bir gün Göroğlu'nun meyhanede oturan kırk bin kişilik askerlerine gözü ilişti. O, eline altın telli setarını alıp: “Ey yiğitler, bir arzunuz, bir isteğiniz var mı?!” deyip bu şiirini okudu:

[A875] Söz söylerim bugün şimdi yüz elvan,
Bu devleti bize verdi Hak – Mevlan.
Çembil belde sürdürünüz çok devran,
Dileğiniz, isteğiniz var mı yiğitler?

[A880] Savaş olsa tatlı candan geçtiniz!
Yezitlere mızrak ve ok saçtınız.
Sevgili güzel kızları da kaçırdınız,
Yine de isteğiniz var mı yiğitler?!

[A885] Başkalarına kefinden don biçtiniz,
Düşmanlarınızın yüreğini, bağrını deştiniz.
Su yerine kıymetli şarap içtiniz,
Daha da istediğiniz var mı yiğitler?!

[A890] Giydiniz altın sırmalı elbiseyi,
Savaşta yokladım pirim Davut'u.
Meydan içinde giydiniz zırhı,
Daha da istediğiniz var mı yiğitler?!

Rüstem gibi meydanda durdunuz,
Kızılbaşa karşı açıp savaşı.
Saf altını ve cevheri ateşe verdiniz,
Daha da istediğiniz var mı yiğitler?!

[A895] Elmas kılıç bağladınız belinize,
Düşman korkup uğramadı erlere.
Kızıl kılıç, mızrak verdim sizlere,
Daha da isteğiniz var mı yiğitler?!

[A900] Bu sözleri söyleyiverdi Göroğlu Sultan,
Her zaman Tanrımız olsun mihriban.

Ortada deste gül olsun Hesengan,
Daha da isteğiniz var mı yiğitler?!

Yiğitlerin komutanları Göroğlu'ndan bu sözleri duyduktan sonra:

- **[A905]** Dediğin doğrudur ey Emir Göroğlu Sultan! Fakat bizim şimdi bir gamımız var. O da şudur: Hunhar Şah memleketinde Kerem Kassap adlı kişinin bir oğlu varmış. Onun güzelliğini ve cemalini gören kişi aklını kaçırmış. O, peri güzelliğinde, **[A910]** cennetteki gilman suretinde, Süleyman gibi şevketli, Rüstem gibi himmetli, kaplan bilekli, aslan yürekli, savaşta batur, nur yüzlü, şirin sözlü, yıldız gözlü, baştan aşağı kahraman yaratılışlı, orta boylu ve altından sırma saçlıymış. Onun ismi Bey Havazhan'mış. Başımıza herhangi bir zorluk **[A915]** gelse bile, bizim için o oğlanı getirip kendi yerinize padişah ilan etseniz. Biz de ona "sultanımız!" deyip hizmetini tutsak diyoruz. Bundan başka hiçbir şeyden tasamız yok. Önce Allah'ın, ondan sonra da sizin devletinizin gölgesinde biz yediğimizi yedik, giydiğimizi giydik, içtiğimizi **[A920]** içtik. Rahatlığın her türlüşünü gördük! – dediler.

Onların bu sözüne Ayhan, Künhan, Bulbulhan, Çingizhan, Hesengan ve diğer taç sahibi erlerin hepsi de katıldı. İçlerinden biri erlerin arasından çıkıp, meclis içinde şiirini okudu.

[A925] Kulak verip dinle Çembil'in şahı,
Kırk yiğidin bir dileği budur.
Sizsiniz memleketin tek dayanağı,
Yiğitlerin bir dileği budur.

[A930] Siz ölürseniz kime diyelim: "Hanoğlu?!"
Çocuksuz geçip gitti ömrünüzün çoğu.
Bir evladı Allah sizden esirgedi,
Yiğitlerin bir dileği budur.

- [A935] Zalim felek bize denileni yapmadı,
Dünya fani bunu kul bilmedi.
Çembil’de bir mirasçı olmadı,
Yiğitlerin bir dileği budur.
- [A940] Belinden altın kemerini almadın,
Ödek Gölü’ne şahinini salmadın.
“Evladım” deyip kucağına çocuk almadın,
Yiğitlerin bir dileği budur.
- [A945] Bakmadın “evladım” deyip yüzüne,
Öpmedin alnını ve gözünü,
Bey deyip sokmadan elin gözüne,
Yiğitlerin bir dileği budur.
- [A945] Dinle şimdi ey yiğitlerin hamisi,
Sensin gariplerin sığınağı.
Bu haberi iletelim Çembil’in şahı,
Yiğitlerin bir dileği budur.

Göroğlu sultan yanındaki taç sahiplerinden [A950] bu sözleri duyunca evlatsız oluşuna gönlü kırıldı. O, taç sahiplerine bakıp:

- Ey taç sahibi komutanlar, her birinizin bin adet yiğidi var. Tarif ettiğiniz bu Bey Havazhan’ı nerede ve nasıl ise bulup, şehre alıp getirin. [A955] Eğer Bey Havazhan’ı bu yere kim alıp getirirse ben o kişiye sultanlığımın yarısını, katardaki devemi, hazinemdeki varımı da vereceğim. İşte bu oturan kırk taç sahibi er içinde hani bir azimli yiğit var mı? – deyip Emir Göroğlu eline bir kadeh şarabı alarak yiğitlere doğru bu nazmı okudu:

- [A960] Bir canından geçecek,
Yürek, bağır delegecek,
Bir azimli var mıdır?

Bu şarabı içecek.

[A965]

Nehir olup taşacak,
Havaz'ı alıp kaçacak,
Bir azimli yiğit var mı?
Dudağından şarap saçacak.

[A970]

Sözü kabul edecek,
İşi hemen yapacak,
Hani var mı bir yiğit?
Şu şarabı içecek.

[A975]

Görsem Havaz'ın yüzünü,
İşitsem tatlı sözünü,
Her kim alıp getirirse,
Vereyim dileğini, sözümü.

[A980]

Hizmetine develer vereyim,
Bende olan varlığı vereyim,
Kim Havaz'ı getirirse,
Onu ben dost – yar bileyim.

[A985]

Kim erdirse beni muradıma,
Vereyim Çembil şehrimi,
Şarabımı içerseniz!
Veririm Yavmet ilimi.

Vereyim varlık denizimi,
Feda eylerim nehrimi,
Bey Havaz'ı getirirse,
Vereyim Çembil şehrimi.

[A990] Şah derler asl-ı zatıma,
Bozmayın gönül huzurumu,
Havazhan gelse buraya,
Vereyim tulpar atımı.

[A995] Göroğlu der zar zar,
Allah'ımdadır ihtiyar,
Şu şarabı içecek,
Var mı gönüllü bir er?!..

Göroğlu'nun sözlerini dinleyen kırk bin yiğidin içinden biri: "Bu hizmet benim, şarabı bana verin, ben içeyim" deyip ortaya çıkmadı.

Göroğlu Sultan üç defa elindeki şarabı [A1000] yukarıya doğru kaldırdı. Yer ve gökten yankılı sesler geldi. Ama yiğitlerden ses çıkmadı. Çünkü Hunhar Şah çok zalim ve güçlüydü. Yiğitler onun gücünden çok korkardı.

Göroğlu Sultan şarabı dördüncü defa yukarıya kaldırdığında kaplan bilekli, aslan [A1005] yürekli, Rüstem yaratışlı, her işe lazım, güzel yüzlü, şirin sözlü, kara gözlü, baştan ayağa yaldızlı, orta boylu, sümbül saçlı, iyi huylu, altın taçlı yiğitlere baş olacak kahraman on altı yaşındaki Hesenhane hemen yerinden kalktı ve mahcubiyet içinde:

- [A1010] Baba! Kadehi bana ver! – deyip Göroğlu'nun elinden şarabı alıp içti. Sonra o mertçe babası Göroğlu'na bakıp:

- İzin verin! – deyip bu şiiri okudu:

[A1015] Size ettim intizar,
Dua edin olun yar.
Bey Havaz'a ben varayım,
Şimdi oldum talepkar.

Devletinizdir ziyade,
Düşmanlarınız oldu piyade.

- [A1020]** Hunhar Şah'a ben varayım,
Aklınıza geleyim duada.
- Çıkayım şimdi yollara,
Doldu yürek gamlarla.
Gaybi âlemden dua edip,
[A1025] Emanet edin beni birlere.
- Kardeşim yoktur veya ağabeyim,
Çıktım uzak bozkıra.
Fatih verin can babam,
Emanet edin beni Allah'a.
- [A1030]** Bilmem işlerim ham mı?
Küçük atamdan name.
Dua ile emanet edin,
O, On İki İmam'a.
- [A1035]** Hatırladım imamı,
Ebubekir Veli'yi.
Ömer, Osman gönlümde,
Açsın garibin yolunu.
- [A1040]** Söz söyledi Hesengan,
Bize Hüda mihriban,
Yalnız talep eyledim,
Fatih verin can babam.

Elkıssa, Göroğlu Sultan, oğlu Hesengan'dan bu sözleri duyunca göstermiş olduğu erliğe sevindi. On altı yaşındaki Hesengan'ın cesareti ve gönüllü oluşunu övdü. **[A1045]** Sonra:

- Ey evladım, gözümün bebeği. Balığın yaşaması suyla benim de yaşamam senledir. Sen benden ayrı uzak yollara tek başına varamazsın. Ben de senden ayrılıp bu yerlerde yalnız kalamam! – dedi.

[A1050] Hesenhan:

- Ey kudretli babacığım, benim bu talebimi yerde koymayın! – deyip yalvardı.

Göroğlu:

- O Hunhar'ın memleketinin sayısı yok. Öyle ise sen **[A1055]** işte şu kırk bin komutan içinden yirmi binini ayırıp kendine yol arkadaşı edip al git! – deyip yirmi bin yiğidi hizmetine verdi. O yiğitlere bakıp:

- Ey yiğitler, ben sizi Hesenhan'a verdim. Onun ne derse desin sizler başüstüne deyip yerine getirin. Onu küçük görüp alay etmeyin! – deyip nasihat edip bu nazmını okudu:

[A1065] Düştü Havaz yoluna,
Bedbaht Dağı'na, çölüne,
Boyun eğsin yiğitler,
Hesenhan'ın sözüne.

Evladımın yüzüne,
Şüphe düşürmeyin sözüne,
Ne derse yapınız,
Yaş dolmasın gözüne.

[A1070] Sarartmayın yüzünü,
“Ferman!” bilin sözünü,
Unutmayın yiğitler,
Göroğlu'nun tuzunu.

[A1075] Başı boşluk yapmayın,
Alay edip gülmeyin.
Komutan oldu Hesenhan,

Üzülerek yürümeyin.

[A1080] Devleti var başında,
O, on altı yaşında.
Hizmetini tutunuz,
Hesenhan'ın yanında.

Komutan atadım sizlere,
Emanet ettim pirlere.
Göroğlu der:
[A1085] - Kulak verin,
İşte bu söylediğim sözlere.

Göroğlu sultan yirmi bin yiğide yukarıdaki sözleri söyledikten sonra Hesenhan'ın komutanlığını ilan etti. Hesenhan'ın beline altın kemer bağladı. Keme [A1090] rine de altın saplı kılıç astı. Üstüne dokuz kat şahane elbise giydirdi. Başına altın taç hediye edip hanlara yakışır bir şekilde bezeyip takdim etti. Ona şahlık belgesini taktı. Bu öyle saltanatlı bir ziynetti ki onu görenler görünüşünden [A1095] ürküp yanına gelemeslerdi. Dostlar mutlu mesut oldu, düşmanlar ise çok üzüldü. Göroğlu Bey oğlunun altın boyuna yakışan giyimine, kuşamına “Maşallah!” dedi. Hesenhan'a “kuzum” deyip övünçle bu nazmını okudu:

[A1100] Gorulay kuşu gibi olmuş iki gözün tutkulu,
Boynuna as, nazar değmesin, nazarlık,
Dokuz kat elbiseler sana münasip,
Hak vermesin bize ayrılık.

[A1105] Baş koydun oğlum müşkül bir işe,
Geciktirme, önemli bakma her işe.
Giydiğin elbise sana pek münasip,
Kayıl oldum belindeki kılıca.

Kametine kızlar, yeni gelinler bakışır,
 Hasretinden saçlarını tıraşır,
 “İnsanlık bundan güzelini gördü mü?!...”
[A1110] Deyip güzeller birbirine girer.

Düşmanların karşı çıkmaz yoluna,
 Mızrak alırsan şayet sen eline,
 “Maşallah” dedim senin yoluna,
 Kuşağın da pek yakıştı donuna.

[A1115] İhtişamlısın düşman gelmez yanına,
 Gün reşke eyler on altı yaşında.
 Ne giysen sana pek yakışır,
 Güzel oldu altın tacın başına.

[A1120] Başıma bu hicran matemini saldı,
 Aklım ve başım bir kıyıda kaldı.
 Kıyamette yoktur benim dileğim,
 Nurlansan babanın karşısında.

[A1125] “Yüreğim dağlandı”, der Göroğlu,
 Bilemiyorum yolumu, eğri mi doğru mu?
 Peri misin, gilman mısın anlayamadım?
 Maşallah Göroğlu’nun beyoğlu.

Göroğlu sultanının sözü bittikten sonra Hesenhane yerinden kalkıp ellerini kavuşturdu. Tekrar babasından hayır dua diledi. Göroğlu Hesenhane’ı pirlere emanet edip **[A1130]** bu şiiri okudu:

Kulak verin duaya,
 Canım sana sadaka,
 Kurban olayım evladım,

Var git, emanet ettim Allah'a.

[A1135] Ganimettir danışmak,
Seferle karıştı aklın.
Hak Resul'a emanet ettim,
Hızır olsun yoldaşın.

[A1140] Talepkarım kuzumsun,
Gören iki gözümsün.
Yardımda bulunsun,
Hızır İlyas ve Kırklar.

[A1145] Ben yoluna intizar,
Allah olsun sana yar.
Şu On İki İmam,
Pirler olsun medetkar.

[A1150] Han eyledin kendini,
Dinle şimdi sözümü.
Tez elden gelip göstersen,
Göroğlu'na yüzünü.

Göroğlu der zar zar,
Medet etsin Çariyar.
Görüne dek ben seni,
Yollarına intizar.

[A1155] Elkıssa, Hesenhane babasının sözlerini dinleyince takati kalmadı. Kendini babası Göroğlu'nun ayaklarına atıp bu şiiri okudu:

Viran gönlüm coştı,
Ayrılık günü geldi çattı.

[A1160] Hunhar İli'ne yola çıktım,
Babam hoşça kal şimdi.

Kimler gelir yanıma,
Kimler bakar yaşıma.
Talep ettim Havaz'ı,
[A1165] Neler gelir başıma.

Akkuş uçar göllerde,
Çıktım sefer için çöllere.
Garip baba dua et,
Halim nasıldır yollarda?

[A1170] Sefer hayra alamet,
Ondan ötesi kıyamet.
Nasip olursa gelirim,
Allah etse selamet.

Hesenhan der sözünü,
[A1175] Layık gördü kendisini.
Allah nasip ederse görürüz,
Bey Havaz'ın yüzünü.

Hesenhan sözünü bitirince kılıcını beline taktı. Atına bindi. Yirmi bin adamı ile babası **[A1180]** Göroğlu sultana bu şiirini okudu:

Yiğitlerin hepsi deve olup,
Sona kalana ar olup.
Asker önünde yürüdü beyler,
Hesenhan komutan olup.

[A1185] Edeplice söz söyleyip,
Yürüdüğü yolu gözleyip.
Yiğitler yürüdü saf saf,
Hunhar şehrine doğru.

[A1190] Soylu atını seçip.
Altın kalkanını alıp.
Yiğitler yürüdü saf saf,
Kılıç, mızrak kuşanıp.

[A1195] Kızıl yaylı mızrakları,
Taşımıştı bazıları,
Düşmanının üstüne,
Saldı çokça korkular.

[A1200] Yola düştü bekârlar,
Altına verdi oynak atlar.
Altın halka elinde,
Altından elbise her yanlar.

Üstündekiler kızıl elbise,
Giydikleri altın zırh.
At koştururken en önde,
Dağları aşıp “El-Hezer!”

[A1205] deyip Göroğlu ile vedalaşıp yola düştü. Onlar bir nice gün yol aldıktan sonra Bedbeht Çölü’ne vardılar. Yol üstünde Hesenhan bu şiirini okudu:

[A1210] Zorluk gelince atın canına,
Kamçı vurup sağrısına.
Bedbeht Çölü viran oldu.

Yiğitlerin ayağında.

[A1215]

At koştı dağı, tepeyi,
Yürüdü herkes rakip gibi.
Saray oldu onlara,
Çöl, sahra bir anda.

Giydiği gül gül yandı,
Atlılar suya kandı.
Asker yürüyüp gece gündüz,
Hunhar'a doğru yol aldı.

[A1220]

Geceleri sayıp yıldız,
Ara sıra toplu, ara sıra yalnız,
Yol aldı bu şekilde,
On beş gece ve on beş gündüz.

[A1225]

Gezdiler sahrayı, çölü,
Bulup çölde yolunu.
Kırk beş gün yürüyüp yol,
Gördü Bedbaht Çölü'nü.

[A1230]

Bülbül gitti bağına,
Veda etti dağına, eteğine.
Akşam namazı vaktinde,
Vardı Bedbeht Dağı'na.

Elkıssa: Hesenhan 20 bin askeriyle yol alıp Bedbeht Dağı'nın eteğine vardı. Bedbeht Dağı'nın diğer tarafı Hunhar'ın şehri Gürücistan'dı. Şehrin **[A1235]** 20 kapısı vardı. Her kapının aralığı birer taş uzunluğundaydı.

Onun etrafında 30 fersah²⁴⁴ (1) uzunluğuna yakın her tarafa giden bir yol vardı. Kim ki atıyla bu şehre girse öğle namazı ile pazar meydanına ancak varabilirdi. Bu yer Bedbeht Dağı'nın eteğinde idi.

[A1240] Bu dağın Bedbeht diye adlandırılmasının sebebi şuydu: ne zaman ki Göroğlu sultan sefer için bu yere gelse dağın başına bakardı. Dağ başında hava açık ise işi uğurlu olurdu. Dağ başına duman düşmüşse yiğitlerin savaşta hiç şansı **[A1245]** olmazdı, ölür giderlerdi. Onun için bu dağı “Bed – beht” dağı diye adlandırıdılar.

Hesenhan 20 bin adamı ile akşam namazında dağın eteğine vardı. Çevreyi inceleyerek bu şiirini okudu:

[A1250] Atamız Hazreti Adem,
Medet edecek gündür bugün.
Bana bugün oldu matem,
Medet edecek gündür bugün.

[A1255] Sefere çıkandır hepsi,
Ruhunuzdan Nuh nebi.
Önderimdir Şiş Nebi,
Medet edecek gündür bugün.

[A1260] Kurban olayım İbrahim Halil,
Sizi güzel gören Celil.
Evladınızdır İsmail,
Medet edecek gündür bugün.

[A1265] Düşmanlara yoktur medet,
“Dostum” dedi size Ahat.
“Ümmetim” deyip ya Muhammet,
Medet edecek gündür bugün.

²⁴⁴ (1) Bir fersah – devede bir saatlik yol.

Ben de oldum hayran,
Garip gönlüm oldu viran.
Ebubekir, Ömer, Osman,
Medet edecek gündür bugün.

[A1270] Acizlerin soldu gülü,
Erenlere siz bir veli.
Önderim Hazreti Ali,
Medet edilecek gündür bugün.

[A1275] Hesenhan ağlar burada,
Gönlü kırık, arzuda.
Önderim Hazreti Zinde²⁴⁵, (2)
Medet edilecek gündür bugün.

Diye ağlayarak pir – i kâmillere sığınıp dualar etti. Sonra Hesenhan yiğitleri ile birlikte sabah namazını kıldı. Yiğitler **[A1280]** atlarına binip Bedbeht Dağı'nın başına baktı. Dağın tepesini kıpkızıl duman kaplamıştı. Dağın başı mavi ve açık sarı bir renge girmişti.

Bu durumu gören yiğitlerin hepsi kendinden geçti. Hesenhan onların morallerinin bozulduğunu fark etti. Onların bu çaresizliklerine son vermek **[A1285]** için namertleri kast ederek bu nazmını okudu:

Kahraman Hesen size söyler,
Sözü manasını iyi anlayın.
Kötü insan iş yaptığında,
O, menfaatini düşünür.

[A1290] Kötü eline kalsa devlet,
Bütün işi olur minnet.

²⁴⁵ (2) Zinde – Yaşayan.

Gördüğünde 3 – 4 evlat,
Hatun peşine düşer.

[A1295]

Erdir kabil her savaştta,
Girmek ister her döğüşe.
Kahramanı gör ki savaştta.
5'i incitip 10'u gözler.

[A1300]

Kötü savaşçıya her bir şey,
Ne gördüyse görünür işte.
Namert adam savaşa çıksa,
Kaçacağı yeri gözler.

[A1305]

Biri birine savaş açsa,
Kavga olur hücum etse.
İyi ile savaşa katılsa,
İşin akibetini gözler.

[A1310]

Namertlere söz edersiniz,
Veya varıp halinizi söylersiniz.
Sakınıp – şaka yapıp görseniz,
İt gibi uluyup sizi gözler.

Hesenhan der kendini bilen,
Er hizmetini iyi yapandır.
Azmedip yürüyen,
Yapacağı işi düşünür.

Hesenhan bu sözleri söyleyip 20 bin adamını alıp **[A1315]** dağ başına çıktı. Uzaktan şehrin minareleri, kemerleri göründü. Onları saydı, şehrin minareleri 600, kemerleri 784 adetti. Şehir içini duman kaplamıştı. Bu sebepten hiçbir şey görünmüyordu. Bu durum 20 bin atlıyı sıkıntıya soktu.

Onlar atının başını çevirip geri dönmeye **[A1320]** niyetlendi. Hesenhan yiğitlerini mertliğe davet edip bu şiirini okudu:

[A1325] Uzakta kaldı Çembil ili,
Durduğumuz yer dağların beli.
Belinizi sağlam bağlayın yiğitler,
Dumanlı duran Hunhar'ın İli.

Savaşta açılır yiğidin gülü,
Güreşte çelikleşir baturun eli.
Düşmanın bağrını yaralayın,
Savaşta çıkar erlerin eri.

[A1330] Allah açsın zaferin yolunu,
Bağlansın hep düşmanın eli.
“Yiğidim” deyip at üstüne çıkınca,
Yetmez miydi? Beylerin pulu?!

[A1335] Dinleyin yiğitler anlayın bunu!
Bugün olur bize mahşerin günü.
Canla başla savaşa hazırlanın!
Yetmez mi sizlere beylerin elbisesi.

[A1340] Nasıl varırız biz Çembil iline?
Nasıl bakarız el – yurt yüzüne?
Bu yere candan geçenler gelir,
Namussuzluktur kaçıp varmak geriye!...

Hesenhan'ın sözünü duyan yiğitler daha da telaşlandı. Onları gam bastı. Bunu gören Hesenhan yiğitlerine bakıp:

- **[A1345]** Bu kadar uzun yolu tepip, bu yere geldik. Hiçbir şey yapmadan memlekete dönersek babam Göroğlu'nun yüzüne nasıl bakarız?

Ya döğüşerek ölelim ya da Bey Havaz'ı alıp gidelim. Eli boş dönmek namussuzluktur! – deyip yiğitlere doğru bakıp bu nazmını okudu:

[A1350] Unutulmasın şimdi hatıralar,
Kurun bu yere kumaş çadırlar.
Üstüne zırh giyen yiğitler,
Ya ölün ya alın yiğitler.

[A1355] Yolumuzu gözleyen Göroğlu sultan,
“Bey Havaz'ı getir!” diyen arslan.
Oklara karşı tutun hepiniz kalkan,
Ya alın ya ölün yiğitler.

[A1360] Çembil'de birbirini meze kılanlar,
Hatunundan yiğitlik namını alanlar.
Seferde beylerden hediyelik alanlar,
Ya ölün ya alın yiğitler.

[A1365] Altın yakalı elbise giyenler,
“Hizmet ederek ölsek” diyenler.
Göroğlu'nun atını alıp binenler,
Ya ölün ya alın yiğitler.

Bu söze hepiniz kulak verin,
Candan geçip Bey Havaz'ı alın.
Benden kıymetli mi sizdeki canlar,
Ya ölün ya alın yiğitler.

[A1370] Hepsinizin altında Göroğlu'nun atı,
At olur cenklerde merdin kanadı.
Boş ellerle varanın yok mu utancı!
Ya ölün ya alın yiğitler.

[A1375] Buradan dönüp Çembil iline varmayalım,
Boş gayretle can saklayıp kalmayalım,
Ölüm kesin deyip savaştan korkmayalım,
Ya alın ya ölün yiğitler.

Hesenhan der: “eli boş dönen er değildir!”
Göroğlu’nun ümidine eremeyendir.
[A1380] “Hatunlar gibi” namını alandır,
Ya ölün ya alın yiğitler.

Bu sözler yiğitlere tesir etmedi. Onların beşi bir yere, onu yine bir yere, sekizi dokuzu başka bir yere toplanıp birbirlerine danıştılar. Hepsi: “Hesenhan daha [A1385] küçük. Üstelik savaş sarhoşu bir erkek. Eğer o, büyük bir asker olsaydı bizi ölüme davet etmezdi. Biz şimdi onun sözünü tutup savaşa girsek bile Hunhar Şah’ın yanındaki Bey Havaz’ı alabilir miyiz? Belki biz yakalanırız. Eğer Hunhar’ın eline düşersek o, kapıları kapatır, hepimizi [A1390] teker teker kılıçtan geçirir. 20 bin kişi bir Bey Havaz için ölmeli mi? Hem Bey Havaz’ın canı hiçbirimizin canına bedel değildir” dediler.

Onlar Hesenhan’ın yanına uğramadılar. Onun sözüne de kulak vermeyip dağa çıktıkları yola doğru yöneldiler. Çem [A1395]bil’e geri döndüler.

Hesenhan yiğitlere öfkenelenip “hepiniz namertsiniz” deyip onları ayıplayarak şiirini okudu:

[A1400] Düşman gelip ilinize sahip olsun,
Ganimetiniz, servetiniz tel olsun.
Ayna görüp kaşına sürme süren yiğitler,
Hatuna benzer yiğitler, size yol olsun.

Her bir yere toplanıp danışırsınız,
Göroğlu’nun yüzüne nasıl bakarsınız?
Sözlerine nasıl cevap verirsiniz?

[A1405] Namert yiğitler, size yol olsun.

Oynayıp gülüp buradan gidersiniz,
Beni bırakıp memlekete, yurda dönersiniz,
Nasihati ben kendime edeyim,
Azmış, etekli züğürtlere yol olsun.

[A1410] Düşmanların kalesine giremeden,
Cenge girip maksada eremeden,
Ecel gelse bile bu yerlerde ölemeden,
Korkak hatun kılıklı beyler yol olsun!

[A1415] Buraya gelip Bey Havaz'ı alamadan,
Savaşıp kızıl kana boyanamadan.
Düşmanlara mukabil olmadan,
Geri dönen ödleler size yol olsun!

Hesenhan der:” Erler için bu savaş,
Düşman gelse korkmadan salları kılıcını”
[A1420] Düşmanlara bir kılıç vurmasını bilmeyen
Kaçıp giden hatunlara yol olsun!

Hesenhan'ın bu sözünü hiç kimse anlamadı. Hepsi Çembil'e doğru yol aldı. Hesenhan dağda bir müddet onların arkasından baktı. Yiğitlerinin kendisini beklemeden gittiklerini **[A1425]** gördü. Takati kalmadı. O da yenik düşüp Çembil'e doğru yol aldı.

Ağa Yunus Peri falcıydı. Hesenhan gittikten sonra bir gün: “Hesenhan ve yiğitleri neredeler ve nasıllar acaba” diye fal açmıştı.

[A1430] Falda o, Bedbeht Dağı'nın tepesindeki dumanı gördü. Sonra Hesenhan'ın yiğitlerinin döndüğünü ve Hesenhan'ın da eli boş bir halde geldiğini gördü. Kendini tutamayarak ağlamaya başladı ve bu şiiri okudu:

[A1435] Dostlarınız memnun oldu,
Düşmanınız duman oldu.
Korkaklar şüphe içinde,
Beyleriniz yola düştü.

[A1440] Ağa Yunus çok üzgün,
Yok ki elinde irade.
Beyler gama düşmüş,
Yoksa ahir zaman mı oldu?

[A1445] Duman bastı ili her yandan,
Tuğ – bayraklar asıldı sıra sıra.
Ordu döndü yavaş yavaş,
Beylerin yolu duman oldu.

[A1450] Duman düştü her yana,
Onlar döndü geçmedi candan,
Şimdi çıkın siz bu yandan,
Hesenhan'a yazık oldu.

[A1450] Ağa Yunus gama düştü,
Bunu bilmeden remil attı.
Namertler yola çıktı,
Bey'in işi kötü oldu.

Göroğlu sultan Ağa Yunus Peri'den bu sözleri duyun [A1455] ca meyhanede oturan yiğitlerini alıp kale kapısına çıktı. Uzaktan gelen sancağını gördü. Hesenhan'ın altındaki soylu atı tanıyıp 20 bin atlı yiğit ile onun karşısına vardı.

Bunu gören Hesenhan'ın yiğitleri savaştan [A1460] kaçtıkları için pişman oldular. Göroğlu ile karşılaşmaktan korkup her biri bir yana doğru dağılıp gittiler.

Hesenhan, babası Göroğlu'nun karşısına gelince attan indi. Yiğitlerin sözünü tutmadıkları için çok üzgün **[A1465]** olduğunu söyledi.

Göroğlu sultan başındaki altın tacı çıkarıp Hesenhan'a giydirdi. Onu kendi yerine sultan kıldı. Yurt işlerini Hesenhan'a verip kendisi de tulparını sefer için eyerletti.

- **[A1470]** Ben yalnız varıp Havazhan'ı alıp geleceğim! – deyip hiddetle yola çıktı. Öğle namazı vakitlerinde Bedbeht dağına yaklaştı. İçi buruk bir halde bu şiirini okudu:

[A1475] Çok kişiydi kahraman,
Onlar şimdi nerededir?
Düşmanlarını ağlatır,
Buraya gelen Göroğlu.

[A1480] Meydan içinde kızıl kan,
Allah bize mihriban.
Ya Allah deyip at koşan,
Kuzum oğlum Hesenhan.

[A1485] Düşman çıkamaz tek tek,
Savaş olsun kan dökerek,
Ad koyup utanmayarak,
Yalnız oğlum Hesen Bey'e.

[A1490] Kuzum Hesen ol aman,
Ben geçerim hanlıktan.
Ad verin gökten görklü,
Buyruk şu Hesenhan'a.

[A1490] Göroğlu der gel şimdi,
Dediğini yap şimdi.
Gönülde arzu kalmasın,

Kıyamet olsun şimdi.

Göroğlu sultan şiirini bitirdi. Allah'ın dergâhına **[A1495]** sığınıp bu münacatını okudu:

Sensin şahlara şah,
Kimse bilmez üzüntümü.
Adına kurban olayım Allah,
Medet edilecek gündür bugün.

[A1500] Geceleri ağlayan bir garibim,
Dermansızdır garip tenim.
Önderim Kırklar'dır benim,
Medet edilecek gündür bugün.

[A1505] Akşam namazında ağlarım,
Bulmadı huzuru gönlüm.
On İki İmam önderim,
Medet edilecek gündür bugün.

[A1510] Göklere ulaştı feryadım,
Yüzümden gitti arım.
Dinle benim figanımı,
Medet edilecek gündür bugün.

[A1515] Göroğlu der sana sözüm,
Umut etti iki gözüm.
Nasıl olayım yalnızım,
Medet edecek gündür bugün.

Göroğlu ulu pirlerin erkânına sığınıp tekrar atına bindi. Uzakta gözüne gök renkli bir çadır göründü. Bu çadıra varınca burada üç – dört

tuğun birlikte asıldığını gördü. O anda karşısında Hızır **[A1520]** Aleyhisselam belirdi ve Hızır onun atını dizgininden tuttu. Göroğlu Hızır Aleyhisselam ile görüşmek için çadıra girdi.

Hızır Aleyhisselam Göroğlu'na:

- Ey Göroğlu! Sen Çembil'deyken "Allah izin verirse" değil de "kendim alıp gelirim!" deyip yola **[A1525]** çıktın. Bu yere geldiğinde Allah'ı hatırladın. Allah yine de senin günahını affetti. Bundan sonra Allah'ı aklından çıkarma! Şimdi sana yol göstereyim: Bu yerden ayrılıp dağ üstüne çıktığında etrafına bakın. O anda çobanlık yapan bir aksakallı **[A1530]** göreceksin. O kişinin yanında başka bir kişi yok, ağzında dişi yok. Secde kılacak başı da yok. Kendisi düşmandır. Bey Havaz'a hayrandır. Her yıl bir defa gizlice onu görüp gelir, koyun çobanlığından aldığı parayı Havaz'a masraf eder. Sen onun yanına varıp 400 koyunu ayırıp al! **[A1535]** Bey Havaz'ın babası Kerem Kasap adlı kişiyi bul. Onun hanımı Türkmen evladı. Kendisi müslüman. İsmi Gül Ayım'dır. Düşman eline esir düşeli 40 yıl oldu.

Onun bir ağabeyi var. İsmi Dede Kember. Eğer sen onun **[A1540]** yanına bu ağabeyi "Dede Kember" namında gidersen işin kolay olur, – deyip Göroğlu'na dua etti.

Göroğlu Hızır'ın duasını alıp tulpar atına bindi. Bedbeht dağının tepesine baktı. Uzakta bir ihtiyar gördü.

[A1545] Göroğlu onun yanına varıp bu şiirini okudu:

Altımda tulpar atım oynar durur.
Üzerimde altın zırh, başımda kalkan.
Cefa çekip mihnet çekip yürürsün,
Bu koyunlar kimindir söyle ihtiyar.

[A1550] Dede'nin cevabı:

Altında tulparı olan bey yiğit,
Bu koyunun sahibi sana ne gerek?
Sözümü söylerim bir bir işit,
Dahasını bilmek sana ne gerek.

[A1555] Göroğlu:

Benim ilim ve sayısız adamım var,
Bunu sorarmaya gönül merakım var.
Bu koyunun sahibi kimdir ihtiyar,
Bunu sorup bilince benim işim var.

[A1560] Dede:

Bilmelisin evlat ben erkek adamım,
Bu mala bakan göz gibiyim.
Ne sorun varsa benden sor,
Bu koyunun sahibi şimdi benim.

[A1565] Göroğlu:

Ey ihtiyar sözümü dinle kulak ver,
Bildim ben senin değildir işte bu mal.
Bu koyunların sahibi bana lazımdır,
Meşgul etme beni ihtiyar.

[A1570] Dede:

Bu malın sahibi benim bunu bil,
Dayak ile kovarım yaklaşma bana.
Sözlerin acayip manasız,
Bu malın sahibi benim bunu bil.

[A1575] Göroğlu:

Doğruyu söyle bu kimin malı,
Koyun bakan bu çölün, sahranın ihtiyarı.
Doğruyu söylemezsen söyletirim ihtiyar,
Bu koyunlar bilirim Havaz'ın malı.

[A1580] Dede:

Çöllerde yürürüm hep kararsız,

Ay yüzünü gördüğümünden intizarım.
Dayak yemeden git bu yerden,
Havaz'ın ismini alma destursuz.

[A1585] Göroğlu:

Bedbeht'in çoktur yabani otu,
Bulutlu dumanlı her çeşit havası,
Bilirsin bu malın sahibini,
Havazhan oğlandır malın sahibi.

[A1590] Dede:

Sen yeniden aldın ağzına adını,
Ya da okudun mu onun yazısını.
Ecelin yetip gelmemiş olsa,
Ağzına alma Havaz adını.

[A1595] Göroğlu:

Göroğlu'ndan dinle şimdi bu sözü,
Havaz için yola diktim gözümü.
Gönülden seversen ey ihtiyar,
Getir bu yere çabuk Havaz'ı.

[A1600] Dede:

Ben bildim şimdi seni Göroğlu,
Şu yaşa kadar yürümedin sen asla doğru.
Havaz dersin 30 dişini kırarım,
Geriye dönüp git bu yerden hırsız.

[A1605] dedi ihtiyar hiddetle:

- Ben Havaz'ı gözbebeğimden sakınırım. Sen de onu bu yerden alıp giderim dersin, öyle mi? – dedi. Bastonunu eline aldı ve Göroğlu'na

doğru salladı. Elini, ayağını düzeltti. Burnunu ve alnını oynattı. Koşarak **[A1610]** geldi ve Göroğlu'nun atının dizginini tuttu.

Göroğlu tulpar atından indi. İhtiyar bir eliyle havaya kaldırdı. Sonra elini ayağını bağlayıp:

- Konuşma ihtiyar, yoksa hemen haddini bildiririm! – dedi.

[A1615] Sonra Göroğlu atının başını ve gözünü güzelce okşadı: “Ey tulpar! Bu ihtiyardan sen sorumlusun. Onu ben gelene kadar sakın bırakma. İhtiyar yaygara ederse başından dişleyip, yere doğru bastır” diyerek tembihledi ve yola çıktı. İhtiyar yaygara etti. **[A1620]** Tulpar onu başından dişleyip yere atınca ihtiyar korkudan sus pus kalıverdi.

Göroğlu Kember Bey suretine girdi. Koyunların içinden 400'ünü seçip çıkardı. Bunları sürüyüp yatsı namazında Görücistan kapısının önüne vardı. Nöbetçilere kendini “Dede Kember” diye tanıtıp şöyle dedi:

[A1625] Yedeklenen katar katar deve misin?
Tüccarlar gelse onlara zar mısın?
Gece yarısı olmadan sana ne oldu?
Kalkın onbaşı orada mısın?

[A1630] Hizmet için vardır geçitler,
Bulamadım girecek bir kapı.
Zevkten sessiz yatan yiğitler,
Açıverin bana kapıyı.

[A1635] Görmek için ben pazar ehlinin huyunu,
Güzeller tane tane örür zülfünü.
Dışarıdan gelen bir tüccarım,
Nöbetçiler açın şimdi kapıyı.

Kalmuk'a satacağım koyunum var,
Pazarda onları salmaya niyetim var.
Nöbetçiler açın kale kilidini,

[A1640] Korkuyorum önümde çok koyunum var.

Tüccarlar sizden mahzun olmasın,
Dışarıda bir yaralı kalmasın.
Nöbetçiler şehrinize gireyim,
Hırsızlar malımı yağmalayıp çalmasın.

[A1645] Ben misafirim il yurt önünde,
Başıma sevdalar saldı Allah.
Bir koyunum yok olursa eğer,
Ödettiririm şahınızın önünde.

[A1650] Ah etsem dökülür gözümün yaşı,
Hak olur kıyamette yiğidin yoldaşı.
Ben tüccar olup geldim şehrinize,
Kaleyi açın ihtiyar onbaşı.

Onbaşılar yerinden doğruldular. “Bu yabancı bir tüccara benzer, malı mülkü yok **[A1655]** olursa başımıza bela olur!” deyip kale kapısını açtılar. Göroğlu koyunlarıyla şehre girdi. Onlardan biri Göroğlu’na doğru:

- Yolun açık olsun! – dedi, Göroğlu aldırış etmeyip:
- Esselamu Aleyküm! – dedi.
- **[A1660]** Nereye gidiyorsun? – diye sordu yine başka bir nöbetçi.
- Malınız canınız iyi mi, esenlikte mi? – diye soruya soruyla cevap

verdi Göroğlu.

- Ne kadar koyunun var? – dedi nöbetçi.
- Evden çıkalı 25 gün oldu, - dedi Göroğlu.
- **[A1665]** Koyunların için kaç para alırsın?! – deyip sordu nöbetçi.
- Mallar pek yoruldu! – deyip cevap verdi Göroğlu.
- Adın ne?! – diye sordu nöbetçi.
- **[A1670]** 5 – 6 yılkim vardı. Onlara binmeden bu yere yaya

geldim, - deyip cevap verdi Göroğlu.

- Bu adam biz ak desek kara diyor. Bu hali ile mallarını pazara alıp giderse, bütün koyunlarını bir anda başkaları yağmalayıp götürür. Şafak vakti olduğunda biz de bununla birlikte **[A1675]** varıp alışverişini seyredelim! – dedi nöbetçiler.

Onlar geceyi Göroğlu ile birlikte geçirdi. Şafak vakti olunca nöbetçiler şaşkın Göroğlu'nun koyunlarını sürümesinde yardımcı oldular ve hep birlikte pazara vardılar. Koyun pazarına daha kimsenin gelmediğini gördüler. Alışveriş de daha başlamamıştı. Göroğlu sultan koyunlarını **[A1680]** sürüyerek, sopasını oynatarak önüne kattı.

Bir anda altın tacı başında, kasapları yanında, elli iki yaşında, semen renkli atıyla Kerem Kasap gelip:

- **[A1685]** Yol açın!– deyip koyun pazarına karıştı. Türlü renklerdeki koyunları görünce Göroğlu'nun yanına geldi ve:

- Bu koyunlar kimin? Bu koyunun sahibi nasıl biri? – diye sordu. Nöbetçilerden biri:

- Bu koyunlar işte bu adamın. Biz de onun nasıl biri **[A1690]** olduğunu daha bilemedik. Biz dağdan söz açsak bu kişi bağdan cevap verdi, kendiniz sorun! – dedi. Kerem Kasap:

- Nereden geldin? – diye sordu. Göroğlu sultan onun sözlerine pek aldırmadı.

Bunu gören Kerem Kasap:

- **[A1695]** Bu yerlere yabancısın. Acaba koyun çobanı sen hangi memlekettensin? – diye sorar.

Göroğlu:

Ölüm gelmezse tez elden söz söyleyeceğim.

Önümde çok koyun var sürüp gelirim.

[A1700]

Aslım benim Türkmen'dir,

Şehrinize ticaret için geldim.

Kerem Kasap:

Yakışsın diye at yelesini tararım,

Koyun alıp koyun satarım.
[A1705] Türkmen yeri ata yurdum olur,
 Kimin evladısın soyunu sorarım.

Göroğlu:

Bitmez ilimin şekeri, tatlısı,
 Kulaktan gitmiyor pirlerin öğüdü.
[A1710] Aslımı sorarsan sana söylerim,
 Benim Teke Türk evladı.

Kerem Kasap:

Kim bilir içindeki düşünceyi,
 Görüyorum kaddini kametini.
[A1715] Bu yere ne için geldin,
 Alıp satarım getirdiğin malı.

Göroğlu:

Başı, ucu sonu yoktur koyunumun.
 Yabancı değil sana rengi yüzümün.
[A1720] Bilmiyorum bu koyunların kıymetini,
 Benim sahibi bu koyunların.

Kerem Kasap:

Baksam bunun ağzı uğursuzmuş,
 Geldiğin yer Yavmet ili kavmiymiş.
[A1725] Koyunun sahibi var deyip söylersin,
 Sorayım koyunun sahibi kimmiş.

Göroğlu:

Allah'ım vermesin bana sıkıntı,
 Cehennem belgesidir cimrilik.
[A1730] Ben tek hükümdarım deme bu yerde,

Bu şehirde benim has akrabam var.

Kerem Kasap:

Başıma zerefşan sarık bağlayım,
Şöhret için bıyığımı yağlarım.

[A1735] Bu şehirde benim akrabam var diyorsun,
Akrabanın adı nedir senden sorayım.

Göroğlu:

Ben söyleyim sen sorarak onu bul,
Sorarsan bilir bütün şeyhi, hafızı.

[A1740] Akrabamı soruyorsan bil adını,
Onun adı “Kerem Kasap!”dır.

Kerem Kasap:

Ben bilirim dayılık nedir, nasıldır,
İspat etsen bana dayılığını.

[A1745] Akrabanın adı ise Keremcan,
Bilir misin adı nedir kız kardeşinin?

Göroğlu:

Yüreğime ateş düştü, çok ahım,
Ezelden ayırmış bizi Allah’ım.

[A1750] Yanılmazsam ben küçükken gitmiş,
Kardeşimin adı idi Gül Ayım.

Kerem Kasap:

Ey Yavmet’li halkı nerede kaldın?
Türkmen beylerine de benzersin.

[A1755] Kardeşin ile akrabamlığımı bildin,
Ne idi ey yiğidim seni adın.

Göroğlu:

Küçüğümde ayırdı birdir Allah,
Gariplikte her gün çektim yüz bin ah.
[A1760] Aslımı – neslimi meraklanıp sordun,
Benim adım Kember Bova.

Kerem Kasap Göroğlu'nun cevabını dinleyip:

- Vay Kember canım, sen misin? Esenlikte ol! O taraftaki ata –
anam, kavim kardeşlerim esenlikte mi? – deyip [A1765] Göroğlu'nu
kucakladı ve bu şiirini okudu.

Asker Dağın esen mi?
Görüşmemiz yasak mı?
Bir bir senden sorarım.
İl ve yurdun esen mi?

[A1770] Hicran ateşinde tenimiz,
Bağrı kanlıdır gülümüz.
Ak süt veren ilimiz,
Mihribanlar esen mi?

[A1775] Kime ulaşır derdimiz,
Taşar bazen öfkemiz.
Söyleşelim uzun uzun,
Genç yiğitler esen mi?

[A1780] Düştü senin bu dertlerin,
Baharda açılır bağın.
Kurban olayım ışığım,
Kalan iller esen mi?

Gözümde yaşlar döküldü,

Benim gönlüm bozuldu.
Yüreğim bağrım ezildi,
[A1785] Gördüklerim esen mi?

Onlar konuşup görüştüler. Birbirlerinin hallerini, ahvallerini sordular. Sonra Göroğlu:

- Bey Havaz ışığım nerede? Onu bir görüp ondan sonra ölsem arzum yok! – dedi.

[A1790] Bey Havazhan bu vakitte Hunhar Şah'ın yanında idi. Onun 500 yardımcısı vardı. O, gece gündüz Hunhar Şah'la birlikteydi. Kerem Kasap yanındaki bir yardımcıya:

- Bey Havazhan'ın dayısı Çembil'den geldi. Onu [A1795] görmeyi çok arzuluyormuş. Bugün Havaz gelip dayısını görsün. Yarın sabah hizmetinize geciktirmeden göndereceğim! – deyip Hunhar Şah'a gönderdi.

Hunhar şah bu iltiması kabul edip, Bey Havaz'ı 5 – 6 yardımcısı ile onların yanına gönderdi.

[A1800] Bey Havazhan yol boyu: “Benim dayım nasıl bir adammış?” diyerek ata iyi binen, güzel elbiseler giyen kişilere bakarak geldi.

Göroğlu'nun gözü Bey Havazhan'a düştü. Hemen yerinden doğrularak ona doğru koştu. İkisi de baba oğul gibi kucaklaştılar [A1805]. O zaman bu şiirini okudu:

Erdim artık muradıma,
Kudretli Hakkın izniyle.
Figan ile derdim çok,
Sensin derdime derman.

[A1810] Altın gülüm gibi okşayım,
Gözbebeğimden esirgeyim.
Dal boyunu Bey Havaz,
Ulu pirlerden dileyim.

[A1815] Benim gibi dayın olsun sadaka,
Kulak verin çektiğim cefaya.
Ay yüzünü dileyim,
Çok ağladım Allah'a.

[A1820] Duramadım ellerde,
Bazen çöllerde bazen göllerde.
İz sürüp geldim Bey Havaz,
Yurdum uzak yerlerde.

[A1825] Arzu ettim yüzünü görmeyi,
Boyunu posunu, güzelliğini.
Seni aradım ışığım,
Sonra buldum şehrinizi.

[A1830] Dinle söylediğim sözümü,
Kulun edeyim kendimi.
Diyarına gelerek,
Gördüm ay gibi yüzünü.

[A1835] Sözlerime kulak ver,
Düşman olsun mağlup.
Dostlar olsun mutlu-mesut,
Feda olsun para ve mal.

[A1835] Dinledim seni uzaktan,
Arayıp geldim uzaktan.
Allah gösterdi seni,
Kurtuldum ben ayrılıktan.

Göroğlu bu sözleri söyledikten sonra Bey Havaz'ın etrafında 3 defa döndü. Onun gözünden yaşlar yağmur **[A1840]** gibi döküldü.

Havazhan'ın başını bağrına bastı. Onun yüzünü okşadı. Kerem Kasap bir gülüp, bir ağlayıp yanındaki kişilere:

- Görün bu kişiyi! Evladının **[A1845]** özlemiyle gelip onun yüzünü gördükten sonra bu hale düştü, diyerek Göroğlu'nu oradakilerle tanıştırdı.

Göroğlu'nun paltosu Bey Havazhan'ın güzüne takılmıştı. O, bu paltonun eskiliğinden ve sertliğinden dolayı yakınlıkla bu nazmını okudu:

[A1850] Erisin dağlar erisin!
Bende varlığı ile kurusun.
Giydiğin yırtık palto,
Beylikleri kurusun.

[A1855] Bey olup yurtlar gezmese,
Av için şahini salmasa.
Bunca malı neye yarar?
Bir güzel giysi giymese.

[A1860] “Al!” dediğinde bir at almazsa,
İşi rahat ve güzel olmazsa.
Böyle beyin malı korusun.
Bir güzel tulpar binmezse.

Sözü beğenilmezse,
Başkaları bakmazsa.
Malı yığmak neye yarar?
Şimşir kılıç takmazsa.

[A1865] Dünya bize mi kalır?
Malı da bırakıp götürür.
Dost – düşmanın elinde,
Her şey kaybolur.

[A1870] Malı yoktur dermanda,
Evlatsızlar arzuda,
“Dayınım” deyip gelir,
Beni bırakıp utançda.

[A1875] Söz söyledi Havazhan,
Sözüyle diyor: Ol esen!
Beni utandırmadan,
Gözden kaybol dayı can.

Kerem Kasap Havazhan’ı dinleyip:

- Ey akılsız oğlum yakışksız sözler söylediğin, bunca koyunları olan kişi senin sandığın gibi fakir biri değil. Eğer o elindeki [A1880] beyliğinin birazıyla masraf ederse kılığı kıyafeti beylerinkini bile geçer. Lakin senin bu dayın fakirliği kendisine uygun görmüş. Görünüşünden sofı ve maneviyatlı bir kişi olduğu belli. Bundan sonra böyle edepsiz sözler söylersen benden hiç güzellik bekleme. Hemen kalkıp dayını eve davet et ve kızkardeşi olan annen [A1885] ile görüştür. Sen de onlara hizmet et! – dedi.

Havazhan da Göroğlu da yerinden kalktı. Kerem Kasap:

- Koyunlarının kıymetini söyle de öyle git! – dedi.

Kendisini Kember Dede diye tanıtan Göroğlu:

- Bu koyunlar önceden benimdi. Şimdi senin oldu. [A1890] Satacaksan kıymetini sen belirleyip satıver! – diye cevap verdi. Havazhan ile ikisi beraber yola revan oldu. Bey Havaz dayısının elinden tutup avluya girdi. Annesine bakarak bu şiiri okudu:

[A1895] Düşündüm dünya işleri fani,
Allah’ı seven kulun dilinde övgü.
Ben sözü size beyan edeyim,
Kulak verip dinle anacığım.

Sözü dinle Bey Havaz’ın dilinden,

- [A1900] Bir kişi geldi Yavmet ilinden.
Bu yere geldi bizi sorup,
Bizi görmeyi arzu edip.
- [A1905] Görsen onun acayip heybeti var,
Bilmiyorum nasıl bir hayali, düşüncesi var.
Bu şehre gelip bizi sorup,
Önünde sürüdüğü 500 koyunu var.
- [A1910] Erkenden girdi bizim şehre,
Yük atmadan önce deveye.
Bu şehirde hiçbir kişi tanımaz,
Koyunlarını getirmiş pazara.
- [A1915] Bu adamla başkaları alay etti,
Alay edildiğini bu da bildi.
Şaşkın dururken bu adam,
O anda yanına babam geldi.
- [A1920] Babam dikkatle bu adama baktı,
Sorduğu sorunun cevabını beğendi,
Aslını, neslini bir bir sorup,
Onu babam çok iyi sınıadı.
- [A1920] Bu adam babama sözünde dedi ki:
“Şehirde akrabam var ” arıyorum.
Akrabasının aslını, neslini sorunca,
Akrabam diye babamın ismini söylemiş.
- O adam buraya geldi bir başına,
Söylediği sözler senin sözlerin gibi.
Yavmette ağabeyin, kardeşin var mıydı?

[A1925] Pek benzer gözleri senin gözlerine.

Deme ana bana yaramaz şimdi,
Vereyim sana müjdeli haberi.
Dayımız geldi görmek istersen,
Dayım geldi isterim müjdem.

[A1930] Nice gün yürümüş bağı dağı,
İnleyerek ağlamış görmek için seni, beni.
Dayım geldi karşısına çıkıp görmez misin?
“Gül Ayım kız kardeşim” deyip sormuş seni.

[A1935] “Kardeşim diyen Allah dostu bir dede,
Ağlayıp inleyip duruyordu bulduğumda.
İnanmazsan çıkıp onu bir gör,
Sordum adını dedi Kember Dede.

Gül Ayım Havazhan’dan bu sözü dinleyince takati kalmadı. Evden yürüyerek çıktı. Kember Dedenin boynuna **[A1940]** sarılıp bu şiirini okudu:

Yüreklerde çok derdim,
Hazan oldu has bağım.
40 yıl oldu ayrıldım,
Esen misin ışığım?

[A1945] Gece gündüz varayım,
Ayırdı bizi Allah’ım.
Esenlikte görüştük,
Kurban olduğum Gül Ayım.

[A1950] Seni Haktan diledim,
Hak verdi muradımı.

Misafirim bu şehirde,
Durmadan hakka ağladım.

[A1955]

Kim görse gözlerimi,
Kavuşmayı söyledim.
Misafirlik kurusun,
Deve yavrusu gibi ağladım.

[A1960]

Düşmanları kahredip,
Yabancı ellerde gezinip.
Bir Allah'a ağladım,
Geceler boynunca sığınıp.

[A1965]

Gördüm ay gibi yüzünü,
Aşikâr ettim özünü.
Ömrüm ağlayarak geçmekte,
Hatırlayınca senin sözünü.

Mert meydana baş olsun,
Düşmanın eli kolu bağlansın.
Kardeşlerim esenlikte mi?
Benim gibi kardeşin feda olsun.

[A1970]

Yarattı bir Allah,
Her gün ettim ah ve vah.
El ve yurt esenlikte mi?
Sorarım senden Kember Ağabey.

[A1975]

Gül Ayim: "Yurt esenlikte mi?"
Bize ahir zaman mı?
Yurt sahibi sultanım,
Göroğlu Bey esenlikte mi?

Gül Ayim'in şiirini dinleyince Göroğlu ağlamaya başladı. Sonra Kember Dede:

- Işığım! İlin, yurdun varını yoğunu sordun, bu **[A1980]** çok hoşuma gitti. Göroğlu'nu da sordun. O bize düşman değil mi, niçin onu da sordun? – dedi.

- Ey ağabey, o bizim soydaşımız. Ne de olsa bu yabancılardan daha iyi. Onun için sordum. Eger düşmanlardan biri: "Göroğlu falanı yere **[A1985]** çaldı!" dese mutlu olurum. "Çekindi veya kaçıp gitti" dese, boğazımdan yemek geçmez, kandaşlık ağır çeker onun için sorarım, - deyip cevap verdi Gül Ayim.

Göroğlu tekrar ağlamaya başladı. Bey Havaz onu salonda ağırladı. 9 çeşit yemek **[A1990]** hazırlayıp önüne koydu. Ne isterse onu yaptı. O, bazen Göroğlu'na "dayım!" deyip yanında oturdu, bazen de boynuna sarılıp başını gözünü öpüyordu.

Göroğlu:

- Oğlum Bey Havazhan seni alıp götürmek **[A1995]** istesem gelir misin? – diye sorar.

- Eger gerçekten götürecek sen pekâlâ dayıcığım! – dedi Bey Havaz.

Bey Havazhan'ın sözüne Göroğlu'nun gönlü eridi. Onun yüzünü, alnını öperek bu şiirini okudu:

[A2000] Değil sözlerim gizli,
Sırrı eyleyim ayan.
Bizim eller acayip,
Gelir misin Havazhan?

[A2005] Güçlendirir imanı,
Görsen bizim yerleri.
Dağda öter bülbülleri,
Pınarları çeşitli.

- [A2010] Aksa Esker Pınarı.
Kışner malı, hayvanı.
Görenin gidesi gelmez,
Hayvanların yaylası.
- [A2015] Yüksek dağların karası,
Pek genişir bozkırı.
Şu dağlara yaz gelse,
Çıkar beylerin çocukları.
- [A2020] Davul zurna çalınır,
Ceylan, geyik koşuşur.
Kız kızan karışır,
Gözler bayram eder.
- [A2025] Doğup büyüdüğün yerden,
Çık sıcak evinden.
Eğlence desen o da var,
Çıkabilir misin ilinden?
- [A2030] Kuşu salın gölüme,
İntizarım yurdumun yoluna.
Kurban olsun sana dayın,
Gidelim Çembil iline.
- [A2030] Sahip ol hediye,me,
Baht olsun bahtına.
Kurban olayım Bey Havaz,
Otur altın tahtıma.
- Yolum düştü zatına,
Baş eğilmez yabancıya.

[A2035] Çembil'e bey olup varıp,
Binsen tulpar atıma.

“Çembil'e bey diye gelsen
Bin hadi tulpar atıma!”

Diye sözü dinleyip Bey Havaz korkarak:

- Eyvah babacığım! Meğer Kember Dede deyip bu yere gelen

[A2040] kişi Göroğlu'ymuş. O, kızılbaşları korkutan tulpara “benim binmemi mi” istiyor – diyerek bu şiiri okudu:

[A2045] Beni ahmak sanmış,
Aklımı başımı almış.
Toplanın dostlar,
Gelen Göroğlu'ymuş.

Fakir gibi dilenme,
Binmem koşan atına.
Benim dayımmış sözde,
Adını söyleyip “Kemberbay”.

[A2050] Elimi kolumu bağlayıp,
Alıp gitmekle olunur hırsız.
Kötü kasıtle gelenmiş,
“Ben Kember'im” diyen Göroğlu.

[A2055] Beni aldatmak için,
Sırlarımı bilmek için.
Gelenmiş Göroğlu,
Beni avcunun içine alıp.

Muradına ermek için,

- [A2060] Gelmiş o tek başına.
Niyetlenip gelmiş,
Beni alıp gitmeye.
- [A2065] Gelip görelim sebepler,
Takdirden hiç kaçılmaz.
Önce kimdi şimdi kim!
Onbaşılar, askerler.
- [A2070] Azrail gibi askerler,
Yanında şimşir polatlar.
İnsan yutmadan durur mu?
Saf kan içen cellâtlar.
- [A2075] Adamı hiç kurtarır mı?
Aklı başında durur mu?
Düşman gündüz gözüyle,
Eve gelip durur mu?
- [A2080] Gözünden dökülen yaşları,
Düzeltilen kaşlarını.
Cellâtlar öfkelenip,
Kesin hemen başını.
- [A2080] Anlamaz sözlerini,
Oyup alın gözlerini.
Oturmuş evimde,
Sağlam bağlayın ellerini.
- İmdat etse de vermeyin aman,
Vurun onun başını hemen.
Bakıp durmayın dostlar,

[A2085] Olmakta ahir zaman.

Ayağını kesin dizinden,
Ateş çıkarın yüzünden.
Kaçırmadan onu bağlayın,
Ben korkuyorum gözünden.

[A2090] Bey Havaz bu şiirini söyleyip, avludan kale kapısına doğru yürüdü. Göroğlu ihtiyatsızlık edip söylediği söze pişman olup Havazhan'ın arkasından yetişti. Onu salona çağırdı. Gelip yanına oturdu:

- Ey kuzum Bey Havaz, ne oldu? Delirdin mi? **[A2095]** Eger aklını kaçırdıysan seni tedavi edeyim! –dedi.

Ağlamakta olan Bey Havaz güldü. Göroğlu ona bakarak:

- Ey oğlum Bey Havazhan ben uzak yolları **[A2100]** aşıp, cefalar çekip “seni görürüm” deyip bu yerlere geldim. Sen bana “Göroğlu!” deyip, beni düşmanlarıma tutup versen hiç olur mu? Ben kim, Göroğlu kim? Bilmiyor musun, Göroğlu denen bu adam öyle korkunç bir adam ki: Onun iki yanında on ikişerden yirmi dört kişi oturur. Kulakları kalkan gibi, gözleri **[A2105]** kazan gibi, başı büyük put gibi, elleri çınarın dalları gibi, burnu baca gibi, ağzı devenin çukuru gibi, yüzü tepsi gibi, bıyıkları hançer gibi, burnunun deliği eski kap gibi heybetli bir mahlûktur! – dedi.

Bey Havazhan Göroğlu'nun tasvirini dinleyince güldü. **[A2110]** Göroğlu sözlerine şöyle devam etti:

- Ben demin ki sözleri, senin yanımda oturduğunu görünce memnuniyetimden söylemiştim. Kendimi de Göroğlu'na benzettim. Çünkü “Seni Göroğlu'nun tulpar atına benzeyen bir ata bindirsem” diye arzu etmiştim. Ama sen **[A2115]** söylediğim bu misale aldanıp sözümü başka türlü düşündün. Göroğlu bize yabancı. Eger onu elime geçirirsem etlerini parça parça keseceğim, dedi.

Bey Havaz bu sözlere inandı. Akşam namazı okundu. Kerem Kasap koyunları sattı. Kazandığı paranın **[A2120]** hepsini Göroğlu'nun yanına koydu. Göroğlu parayı üçe böldü. Bir kısmını Kerem Kasap'a

“pazarlık” deyip verdi. Bir hissesini Gül Ayim’e verdi. Kalan üçüncü bölümünü de kendisi aldı.

- Sizler bu paradan Bey Havaz’a vermedi diye gönlünüzü **[A2125]** bozmayın. Ben ona 400 kara kuzu ayırıp koymuştum. O kuzular semizlendiği için kuyruğunu kaldırıp yürüyemediler. Bu yüzden onları bir çobana bırakıp geldim. Allah nasip ederse yarın sabah ben Bey Havaz’ı yanıma alıp ona kuzularını göstermek isterim. O benimle birlikte gelip kuzuları kendi gözü **[A2130]** ile görsün! – dedi Göroğlu. Kerem Kasap gülerek:

- İyi! – dedi.

Onlar ziyafet ile sabahı ettiler. Sabahleyin Kerem Kasap iri ve semen renkli atına bindi. Bey Havaz’ı arkasına **[A2135]** bindirdi. Kuzuları görmeye niyetlendi. Onlar çıkıp gittikten sonra Göroğlu sultan Gül Ayim’e bakıp:

- Ey kız kardeşim! Görüşürüz veya görüşemeyiz belki, hoşça kal! – deyip bu şiirini okudu:

[A2140] Garip kardeşim bugün dönüyorum hoşçakal,
Kaza yerine doğru çıktım hoşçakal.
Seni bir kez görmeye geldim uzaktan.
Yine dönüp gelinceye dek hoşçakal.

Gül Ayim:

[A2145] Ateşinden kebab gibi etti bir Allah,
Ben ah vah edip yalvarırım Allah’a.
Kardeşini sevgine kandırmadan gideceksin,
3 – 4 gün daha dursan olmaz mıydı ağabeyim?

Göroğlu:

[A2150] Mihrine benimde bağrım doymadı,
Kader bu beni rahatta koymadı.
Hoşça kal kız kardeşim yine görünceye dek,
Bu yerden gitmezsem hiç olmazdı.

Gül Ayim:

[A2155] Ayrılık düştü bugün garip kız kardeşine,
Felek darbe vurdu benim kalbime.
Dönüp varsan öz iline Kember Dede,
“Selam” söyle evvel babama anama.

Göroğlu:

[A2160] Sözü söze katarsak ayıp olur,
Laf söyleyen laf doğar çok olur.
Selamını vardığımda söylerim.
Can gönlünden “he” desen hoş olur.

Gül Ayım:

[A2165] Mollalar alırlar devlet kalemini,
Yüreğime saldı gam ve elemi.
Söz olsa da sana söyleyim Kember Dede,
Yurt sahibi Göroğlu’na selamını.

Göroğlu:

[A2170] Çöl içinde ata kamçı vurandır,
Takdirde ne olsa onu görendir.
Göroğlu’na dua ve selam söylersen,
Göroğlu da o yerde durandır.

Gül Ayım:

[A2175] Ey Kember Dede, canım feda halkıma,
Gam düşmesin o sevgili gönlüne.
Var Kember Dede seni Hakk’a ısmarladım,
Bir bir selam de ahaliye, halkıma.

Göroğlu:

[A2180] Birkaç kişi bulamadı izimi,
Allah şahit dinle benim sözümü.
Senden bugün bir şeyler sorayım,
Bana ver Bey Havazhan kuzunu.

Gül Ayım:

[A2185] Sen kesme taze bağdan gülümü,
Faydası olur mu ben bağlasam belimi.

İlimizde olsa der ki Gül Ayım,
Havazhan oğlum görsün Çembil'i.

Göroğlu:

[A2190]

Düşünsem bu dünya fanidir fani,
Daha önce yaşayan insanlar hani.
Ben doğru söyleyeyim Gül Ayım,
Sorsan aslımı, Çembil'in sultanıyım.

Gül Ayım:

[A2195]

Nasıl görsün Havaz oğlum ilini,
Söz söylersin hiç tutmazsın dilini.
Haddini bil kendine gel Kember Dede,
Olmazsa bağlatırım iki elini.

Göroğlu:

[A2200]

Baharda gül açılır bağ bezenir,
Bundan sonra gözyaşın göl olur.
Bilmiyorum önceki sözlerini,
Gördüğüm yok önceki gibi yüzünü.

Gül Ayım:

[A2205]

Görüştük dönüyorum şimdi desen ne?
Her ne olsa söyleyip gitsen ne!
Çembil'in sultanıyım, hanıyım diyeceğine,
Ayrıldın Havaz'dan şimdi desene?!

Deyip, bu kişinin Göroğlu olduğunu anladı. Kapıdan ağlayarak çıktı. Kerem Kasap'ın arkasından yürüyerek [A2210] bu şiiri okudu:

Değmiştir sana bozkırlarda mal,
Sözümü dinle bana kulak ver.
Kuzumu arkana bindirip yola çıktın,
Yolun açık olsun ey yüce ihtiyar.

[A2115]

Yüreğime saldın kederi, sıkıntıyı,

Gönlüme saldın hicran ve gamı,
Arkana bindirip gidiversen,
Nereye alıp gidersin Havaz evladımı.

[A2220]

Gittiğin yol hemen sana yol olsun,
Düşmanların gelip sana baş olsun.
Ölmeden göresin kış ile yazı,
Ayırandır ağabey ile kız kardeşi.

[A2225]

Gideceksen kendin git bozkıra,
Koyup git burada Havaz evladımı.
Yüreğime koyma gam ile kederi,
Bekletme arzuda küçük erkek kardeşini.

[A2230]

Kuzu var deyip gelirsin Kember Dede,
Kember Dede deyip sonra oldun Göroğlu.
Beni aldatıp alıp gitmek istedin oğlumu,
Hor görme benim bir tanecik oğlumu.

Gül Ayim der dinle sözümü,
Sararttı kara felek benim yüzümü.
Kuzu deyip ayrıldım Havaz kuzumdan,
Bozkıra çıkarma Havaz kuzumu.

[A2253] Gül Ayim yüzünü yırtarak feryat figan etti. Oğlundan ayrıldığını anlayıp Göroğlu'nun yanına geldi.

- Ey ışıgım, balığın yaşaması su ile benim yaşamam Bey Havaz ile idi. Onu önce Allah'a, ondan sonra sana emanet ettim, - deyip bu şiirini okudu:

[A2240]

Sözü size gönlümden söyledim,
Büyülenip ayağına baş koydum.

Dikkatle büyüttüğüm yalnız şahini,
Bıraktım yuvasından uçurdum.

[A2245]

Ben ilaç bulamadım işte bu yaraya,
Senin sözüne kurban olayım.
Rahat içinde büyüdü Bey Havaz oğlum,
Gazap ile ay yüzüne bakma!

[A2250]

Görerek bilerek yedin, içtin tuzumu,
Sana söylüyorum şimdi gizli sözümü.
Kızıp onun gönlünü ağartma,
Hile ile alıp kaçtın kuzumu.

[A2255]

Garip bırakıp yürek bağrımı dağlama,
Görücistan yolunu ona bağlama.
Havazhan'ı şimdi sana bıraktım,
Alay edip yalnızlığımdan ağlatma!

[A2260]

Her bir sözü düşünerek söyledim,
Hoşça gitmeni Haktan dileyim.
Bir ersin selamet ile yurda var,
Canıma kast edeni öldürürüm.

Ben kalırım git buradan selametle,
Er isen hatırlarsın bizi devamlı.
Hoşça kal görüşünceye dek Göroğlu,
Bey Havaz'ı sana ettim emanet.

[A2265]

Sağ selamet şimdi buradan yurda var,
Havaz için ben daima intizar.
Alıp gittin yüreğimi Göroğlu,
Kan ağlarım hicrandan inleyerek.

Gül Ayim bu nazmını okuyup, inleyerek ağlayarak esenlikler diledi. Göroğlu kaplan misali şehirden çıktı. **[A2270]** Kerem Kasap Bey Havaz'ın arkasından yetişti. Onlara:

- İşte kuzu burada, diyerek dağdaki kuzuları gösterip yola devam etti. 400 dediği kuzu 700 oldu. Beyaban kuzuyla doldu. Bey Havaz'ın yüreğine sıkıntı **[A2275]** düştü. O, Kerem Kasap'a:

- Bu iş hileye benzer, dedi ve bu şiiri okudu:

[A2280] Ölmesin, dostlar ölmesin,
Düşmanın yüzü gülmesin.
Baba bu işi bitir,
Bu belanın başı olmasın.

Bir düş gördüm bugün kötü,
Hak Teâlâ kılsın esen.
Bu kuzuyla çok ilgilenme,
Alıp gitmemiz çok şüpheli.

[A2285] 400 idi 700 oldu,
Beyaban kuzuyla doldu.
Baba bir an iyi düşün,
Bütün etraf kuzu oldu.

[A2290] Ayağından ayrılmayan,
Kanatından çevrilmeyen,
Bu kuzuya çok meyledip,
Havaz'ından ayrılmayan.

[A2295] Bir nicesinin bağı dağlı,
Görsen ayrılık ne zorlu.
Kuzu deyip aldatıp gelen,
Bu olmasın sakın Göroğlu.

[A2300] Çok korkuyorum gözlerinden,
Yürüyüş biçiminden.
Çok fena korkuyorum,
Bana söylediği sözlerinden.

Burası kuzu dolmuş,
Onu gözetip yürürmüş.
Varıp şimdi Kember Dede'ye,
Şu kuzuları bul artık diye.

[A2305] Ben de döneyim seninle,
Baba bana sakın gülme.
Sınamak için Kember Bey'den,
Hazır cevap bir dille.

[A2310] Havazhan der:
- Kuzu korusun,
Gece ettiği söz hatırdadır,
Yetişirse bize kaçın.
Kember Bey'in yüzü korusun.

Kerem Kasap Havazhan'dan bu sözü dinleyip:

- [A2315] Doğru dedin – dedi. Şaşkınlıkla Göroğlu'na bakıp:

- Hey Kember Dede, şimdi bana cevap ver. Biz ikimiz şu kuzuları sürüyüp dönüp gelelim! – dedi. Göroğlu sultan Kerem Kasap'a:

- [A2320] Sen ne diyorsun? – deyip bir baktı. Göroğlu'nun gözünü gören bu adamın hiç takati kalmadı. Kerem Kasap bu kişinin Göroğlu olduğunu anladı. O, “bize hile yapıp bu yere kandırıp alıp getirdi” [A2325] diye düşünüp atının başını geriye çevirip gitmek istedi.

Göroğlu sultan Kerem Kasap'a bakıp:

- Sen Hunhar Şah'a ne gördüysen onu de! Ben bu yerde bekleyeceğim – dedi ve bu şiiri okudu:

[A2330] Üç güne kadar ararsan şahini bul,
Sen gelmeden biz bu yoldan gitmeyiz.
Havaz ile ikimiz burada bekleriz,
Şahına “selam” de ey Kerem Kasap.

[A2335] Ben de tulparımı koşturayım,
Rüstem gibi savaşı burada kılayım.
Şahına “selam”ı da gönülden verip,
Sizler gelene kadar gitmeyeceğim.

[A2340] Ümidim çok Tanrıdan kılayım şefaatt,
“Kulum” deyip yok etsin hasreti.
Bu yerde beklerim sizler gelene dek,
Gitmem burada olmayınca kıyamet.

[A2345] Savaş olsa şirin candan geçerim,
Şu yerde kızıl kanı içerim;
Bu yerden gitmem siz gelmeyince,
Düşmanlara mızrak atmayınca.
Nasip olsa kahramanlık göstereyim,
Düşmanların yüreğini, bağrını deleyim.
Bu yerden gitsen gel ey Kerem,
Kızıl kanı akıtayım.

[A2350] Sahibim vermesin bize derdi,
Allah’ım etmesin bizi mahçup.
Şahına “selam” de ey Kerem Kasap,
Demesin uğramadan gitmiş Göroğlu.

[A2355] Göroğlu’ndan dinle işte kelamı,
Şahına söyle benden selamı.
Sizler gelene dek buradan gitmiyorum,

Bir ben bu savaşa adadım canımı.

Göroğlu bu sözleri söyleyip Kerem Kasap'ı yolladı. Bey Havaz'ın kolundan tutup tulparının yanına getirdi. Göroğlu silahlarını kuşandı. Bey **[A2360]** Havaz'a bakıp bu nazmını okudu:

[A2365] Yüreğimde çoktur elem,
Mutlu oldum, gitti şimdi gam.
Bir söz söylerim dinle bunu,
Namını duyup oğlum,
Geldim işte bin Tulpara.

Bey Havaz:

[A2370] Misafirim burada ben,
Ata dinle söyleyim sözümü.
Ben sana şunu söyleyim,
Her tarafta iki gözüm,
Göroğlu binmem ben atına.

Göroğlu:

[A2375] Meydanda at koşturmadan,
Kadehini doldurmadan.
Benim sözümü dinlemeden,
Sabrımı taşıyıp sinirlendirmeden,
Ben geldim Havaz bin Tulpara.

Bey Havaz:

[A2380] Baturların ustasıyım,
Şahın, ilin doğanıyım,
Er mi veya hatun musun sen?
Öldürürsen öldür razıyım,
Göroğlu binmem ben atına!

Göroğlu:

[A2385] Arkamızdan asker gelir,
Dört taraftan kuşatır,
Her biri mızrak alıp,
Başımıza dert olur,
Gel oğlum bin tulpara.

[A2390]Bey Havaz:

Arkamızdan yabancılar gelmeyince,
Gelse dağlar kana doymayınca,
Gelen işte şu kızılbaşlara,
Aslan gibi kılıç vurmayınca,
[A2395] Göroğlu binmem ben atına.

Göroğlu:

Ordu gelir sancak sancak,
Çöl, sahra dolar taşar,
Düşmanı tek başıma,
[A2400] Sürüp etmek için toprak,
Bey Havazhan bin tulpara.

Bey Havaz:

Söz söyle sen beni bilmeden,
Kıyamet günü daha olmadan,
[A2405] Ne deyip bana söz söylersin?
Rüstem gibi savaşmadan,
Göroğlu binmem ben atıma.

Göroğlu:

Tulparımı devirmem,
[A2410] Sözüne itibar etmem.
İhtiyarladım gençlik gitti,

Savaşırım ben tulparla.

Gel oğlum bin tulpara.

Bey Havaz:

[A2415] Kahraman olup savaşmayıp,
Askerler gibi vuruşmayıp,
Üzengide kanlar görmeyip,
Geri çekilirsen savaşmadan,
Binmem ben Göroğlu atına.

[A2420] Göroğlu:

30 yaşındaki gençlik zamanım geçti,
Orta yaş geldi çattı.
Bu şehrin askerine,
Duramam sabır gösterip,

[A2425] Gel oğlum bin tulpara.

Bey Havaz:

Meydan içine girmek iyidir,
Düşmanı yenmek güzeldir.
Düşmandan kaçmak namussuzluktur,
[A2430] Savaşarak ölmek şereftir,
Binmem ben Göroğlu atına.

Göroğlu:

Bu talebinde ısrar etmezsen güzel,
Benimle dağı aşsan güzel.

[A2435] Düşmanı yenmezse eğer,
Savaşmadan gitmek güzel,
Gel oğlum bin tulpara.

Bey Havaz:

[A2440] Ecel gelse ölmek güzel,
Takdirini gören güzel,
Düşmandan kaçıp gün görmeye,
Kara yere giren güzel,
Binmem ben Göroğlu atına.

Göroğlu:

[A2445] Er yiğitler savaşı,
Düşman görse üzerine yürür.
40 bin asker birden gelse,
Yalnız nasıl savaşabilirsin?
Gel oğlum bin tulpara.

[A2450] Bey Havaz:

Havazhan der savaşmadan,
Düşmanlara kılıç sallamadan,
Allah izin verse bu düşmanı,
Kırıp öç almadan,
[A2455] Binmem ben Göroğlu atına.

Göroğlu:

Göroğlu'nun sözünü dinle!
Himmet ile geldim tek başıma.
Oğul olsan öyle ol,
[A2460] Himmetine Maşallah,
Gel oğlum bin atıma.

Göroğlu Bey Havaz'ın bülbül gibi dillerinden, şeker gibi sözlerinden memnun olup "Allah'a şükür" diyerek oturdu.

Kerem Kasap oğlundan ayrılınca kanadından da ayrılmış [A2465] gibi oldu. Atına kamçı vurdu. Bir an bile dinlenmeden yürüyüp Görüciistan

şehrine geldi. Hunhar Şah'ın huzuruna çıkıp olup biten bütün vakayı beyan etti.

Hunhar Şah bu olanları duyunca sinirlendi. Derhal savaş davullarını çaldırdı. Hunhar Şah, 20 – 40 **[A2470]** yaş arasındaki şehri koruyan, kılıç takan pehlivanlarından 40 bininin savaşa hazırlanmasını emretti. Kendisi askerin başına geçip Göroğlu'nun peşine düştü. Öğle namazı ile Göroğlu'nun bulunduğu yere ulaştılar.

Göroğlu Bey Havazhan'ı dağa çıkarıp **[A2475]** tulparına bindi. Yeri ve göğü sallayıp, kılıcını ve mızrağını şaklatıp düşmanlarına karşı bir tek başına kaldı.

Bismillah deyip pirlerini andı. Onlardan medet diledi, düşmanlarını sürüyüp çetince savaştı. **[A2480]** Üç gece üç gündüz hiç dinlenmeden, yemeden içmeden savaştı. Düşmanlarını perişan etti. Dudakları kurudu. Tanrıya sığındı. Yer ile gök arasını duman kapladı. O anda Göroğlu bu nazmını okudu:

[A2485] Sahibimizidir kadir Mevlam,
Yüreğimde çoktur arzu.
Aslan gibi olup Göroğlu,
At koşturdu meydan içine.

[A2490] Düşmanını titretip,
Mızrağını parlatıp.
Tulparını koşturup,
At koşturdu meydan içine.

[A2495] Takdirden olur işler,
Sağı ve solu o görür.
Altından yapılan kılıçlar,
Vuruldu meydan içine.

Savaşta ateş saçıp,

Düşmanları yok edip.
Altın kubbe, altın zırh,
Saçıldı meydan içine.

[A2500] Kargaşayı gördü pehlivan,
Düşman oldu darmadağın.
Altın kubbe, gümüş kalkan,
Yayıldı meydan içinde.

[A2505] Unutuldu yemek ile ekmek,
Savaştı Göroğluhan.
Cenk içinde tatlı can,
Saçıldı meydan içine.

[A2510] Uçurum yanına kurdu çadır,
Yayıldı çil çil batur.
Savaşıp takır tukur,
Atıldı meydan içine.

[A2515] Savaşta pehlivan komutanlar,
Altlarında atlar oynar.
Altın kemerleriyle bekârlar,
Aslan oldu meydan içine.

Bütün düşman bir olup,
Göroğlu'na aslan gibi olup.
Bazıları fil gibi olup,
Saçıldı meydan içine.

[A2520] Bu savaştan akli gidip,
Baba, oğul birden çoşup.
Bindikleri atı kışnetip,

Saçıldı meydan içine.

[A2525]

Asker düştü her yandan,
Yiğitler geçti candan.
Onu bir yandan, beşi bir yandan,
Atıldı meydan içine.

[A2530]

Sanki oldu ahir zaman,
Düşmana vermez aman.
Dağı bastı koyu duman,
At koşturdu meydan içine.

[A2535]

Beyler ister gizli bir yer.
Derler: “Allah esirger”,
Altın davul, gümüş zurna,
Yayıldı meydan içine.

[A2540]

Düşmanlar saldırdı,
Zırh giyinmiş bazıları,
Kızıl saçaklı mızrakları,
Saçıldı meydan içine.

[A2545]

Aklı gitti birçoğunun,
Pervasız olup çoğu,
Ejderha gibi ulu beyler,
Kükreler meydan içine.

Savaşta yorulmadan,
Sığındı kadir Mevla'ya.
Bu vasıfla Göroğluhan,
Kan saçtı meydan içine.

Göroğlu bu halde yalnız savaştı. Düşmanlarını o yana bu yana sürdü. Sert bir savaş oldu. Göroğlu **[A2550]** atlıların üstüne at koşturdu. Onun hali kalmadı, çok yoruldu. Bu durumdayken ataların, evliyaların geçmişlerinin ruhuna dualar edip bu nazmını okudu:

Atamız bizim dayanağımız,
Medet edilecek gündür bugün.
[A2555] Bugün ağlar garip bu ten,
Medet edilecek gündür bugün.

Yanarım mum gibi,
Gönlüm bulmaz hiç huzur.
Güç kuvvetim oldu tamam,
[A2560] Medet edilecek gündür bugün.

Göge yetişti ahlarım,
Yüzümden gitti arlarım.
El verdiniz mi ey pirlerim,
Medet edilecek gündür bugün.

[A2565] Göroğlu der dinle sözüm,
İntizar etti sizlere gözüm.
Nasıl edeyim bir kendim,
Medet edilecek gündür bugün.

Göroğlu bu sözleri söyleyip bitirdiğinde gözüne **[A2570]** savaş meydanı içinde ak elbise giyinmiş, başına ak sarık takmış kızıl yüzlü, aksakallı bir nice adam göründü. Onlar düşmanlar ile çetin bir savaşa girdi. Hunhar Şah'ın askerine bu aksakallar ne zaman hücum etseler: "Allahü Ekber!" deyip kükrediler. İçlerinden birisi gelip:

- **[A2575]** Ey Göroğlu, umutsuzlanma, şimdi savaşı gör! – dedi. Yezitler bunlara şaşkın şaşkın bakarak şehre kaçtılar.

Göroğlu Sultan bu işe çok sevindi. O, altın eyerli atları ve altın yakalı elbise giyinmiş aksakalları izledi. **[A2580]** Göroğlu Sultanın keyfi yerine geldi. Bey Havazhan'ın yanına geldi. Ona ganimetteki altın eyerli atlardan birini takdim etti. Ganimetteki diğer ataları yanına aldı. 100 ata da ganimetteki altınları yükleyip dağ başına çıktı. Bey Havazhan arkasına bakarak ağladı. Yurttaşları ile **[A2585]** sessizce halleşip bu şiirini okudu:

Karşımda görünür Bedbaht'ın yolu,
Kaç günlük yolmuş bilmiyorum bu çölü.
Esen olsun seni görünceye dek,
Büyüdüğüm ana yurdum, ilim.

[A2590] Erlik saldı bu başıma ayrılık,
Kim gördü ejderhanın zehrini.
Esen kal Görücistan'ın şehri,
Nasıl unutayım ana yurdun sevgisini.

[A2595] Esen ol tekrar geri geline dek,
Ak süt veren hanım hoşça kal.
Viran gönlüm bugün çok dertli,
Esen olsak görüşürüz ölmedikçe.

[A2600] Vedalaşmadan bizler böyle ayrıldık,
Garip kız kardeşim kanadım kırıldı, ayrıldık.
Görüşünceye kadar arzu ile yandık,
Esen olsak görüşürüz biz dedik.

[A2605] Ateş düştü Bey Havaz'ın içine,
Ben bakarım şimdi hangi kişiye.
Selamımı alıp gelir turnalar,
Babam razı olsun takdir olan bu işe.

Kızdığımdan bakamadım onun yüzüne,
Ben varırım Göroğlu'nun yurduna.
Gariplikle ağlayıp kaldı bir anam,
Anam razı olsun ben sizlerden ayrıldım.

[A2610] Gücüm varken kanadımdan ayrıldım,
Yürekte yara, ben bağımdan ayrıldım.
Esen kalın ağalar, kardeşler,
Üzülerek ben sizlerden ayrıldım.

[A2515] Kulak verin benim dediklerime,
Candan, gönlümden söylediklerime.
Görürüm belki de göremem sizleri,
Emanet ettim sizi Allah'a.

Bey Havazhan bu şiiri okuyup ağlayarak Göroğlu'na katıldı. Dağ başından indi. Çembil'e doğru yol **[A2620]** aldı.

Yol alıp çölü geçip Çembil'e geldi. Çembil'in kemerlerini gördü. Göroğlu, Bey Havaz'a bakıp bu yerlerin bağlarının, dağlarının, göllerinin, kemerlerinin ismini söyleyip, bir bir göstererek bu **[A2625]** nazmını okudu:

Allah oldu bu garibe mihriban,
Meydana aktırdım su gibi kızıl kan.
Kurban olduğum bin nurum,
Kulak ver dinle bunu Havazhan.

[A2630] Kulak ver Havazhan babanın sözüne,
Garip olup düştün Çembil iline.
Kurban olduğum oğlum Havazhan,
Gözünü aç geldik Çembil iline.

İşte göründü Çembil'in bağı,

[A2635] Bülbülller konup uçarlar sulara.
Gözünü aç yeri, suyu tanı,
Görünen işte bu ilin çeşmesi.

Gözümü aldı tozun karanlığı,
Uzaktan görünür Çembil minaresi.
[A2640] Gözünü aç kara Bey Havaz,
Parlayıp görünen Çembil'in Dağı.

Bakarken aktı gözümün yaşı,
Bir taş uzunluğunda Çembil ili.
Minare yanında en iyi görünen,
[A2645] Parçasıdır medresenin girişi.

Bağlansın Havazhan düşmanın eli,
Geldiğimiz yer Çembil'in çölü.
Şükürler olsun şimdi geldik Çembil'e.
İşte o, görünen Ödek Gölü.

[A2650] At koşturmaya müsait Ödek Vadisi,
Oynardı ördekleri, beylerin çocukları.
Göroğlu der geldik Çembil iline,
Karşımda duran Çembil Kalesi.

Bey Havazhan Göroğlu'nun sözlerini **[A2655]** dinledi. Çembil şehrinin büyük küçük bütün sakinleri onları karşılamaya çıktılar ve:

- Hoş geldiniz hünkârım, deyip Göroğlu ve Bey Havazhan ile görüştüler, onlar hakkında güzel dilekler dileyip dua ettiler.

[A2660] Bey Havazhan'ın boyu, kameti Süleyman gibi heybetliceydi. Onun kalem gibi kaşına, şeker gibi sözüne, elma gibi yüzüne bakıp bütün şehir halkı:

- Daha önce böyle temiz bir zat görmemiştik, böyle yiğit bir insan da demek ki varmış, deyip **[A2665]** onun güzelliğini övdüler.

Göroğlu'nun Ağa Yunus Peri başta olmak üzere bütün hanımları karşılamaya çıktılar. Onlar Göroğlu'nu görünce memnun oldular. Ağa Yunus Peri atından inip Bey Havaz'a "oğlum" deyip ona sarıldı. **[A2670]** Onların hepsi Bey Havazhan'ı alıp Çembil şehrine girdi. Herkes bu olanlardan mutlu –mesut oldu. Göroğlu Bey Havaz'ı 400 yiğidin ortasına alıp oturttu. Gönü huzur buldu. Yiğitlerin önünde onu hoşça ağırlamak için sağ eline bir kadeh şarap aldı. Bey **[A2675]** Havazhan'a bakıp bu nazmını okudu:

Sensin benim kızıl gülüm,
Hatta benim canım, gülüm.
Bey Havazhan aziz oğlum,
Kuzum yorma beni.

[A2680] Cihat et, aslan gibi olup,
Düşman yerle bir gibi olup,
Cennet içinde huri gibi olup.
Kuzum yorma beni.

[A2685] Güneş gibi nurlu yüzün parlasın,
Düşman arasından ayrılınsın.
Yiğitleri başında emir bekler,
Gülüm soldurma beni.

[A2690] Düşman çeksın kaygı mihnet,
40 padişah etsin hizmet,
Budur sana bir ganimet,
Kuzum yorma beni.

Göroğlu der şükürler olsun,
Havaz oğlum gönül erim.

Fanidir işte bu dünya,
[A2695] Oğlum yorma beni.

Bey Havazhan Göroğlu'ndan bu sözleri duyunca mutlu oldu. Havazhan keyfi yerine gelince yiğitlerin yanına oturup şarap içti. Göroğlu Bey Havazhan'a altın tacını giydirdi, altın kemer bağladı. Ona şahane elbiseler **[A2700]** giydirdi.

Göroğlu hükümrانlık mührünü onun eline verdi. Bütün şehri ona bıraktı ve onu Çembil'e sultan yaptı. Bu işlerin hepsi yiğitlerin arzu ettiği gibi gerçekleşti. Böylece herkes muradına, maksadına ermiş oldu.

[A2705] Şimdi sözü Karahan padişahından dinleyelim:

40 bin askeri olan Karahan'ın Zeynepşah Ayim diye bir kızı vardı. Göroğlu 21 gece 21 gündüz düğün dernekle Bey Havazhan'la Zeynepşah Ayim'i evlendirdi. Zeynepşah bir kız ve bir de oğlan doğurdu. Oğlunun adını Elihan, kızının **[A2710]** adını Nurhan koydu.

Bir gün Göroğlu Sultan emri altındaki şahlara:

- Ey padişahlar, 90 bölük asker toplandı. Bizim bu kuvvet ile bütün şehirlere gücümüz yeter. Daniyat denilen **[A2715]** pehlivanın, Şahtar denilen şahın şehrini ele geçirelim, - dedi. Onlar bu sözü makul görüp yola çıktılar. Askerler gece gündüz yol yürüyüp, Tecen deryasının boyuna gelip yerleşti. Bu zamanda Göroğlu'nun dayısı Ehmedhan:

- Ey Göroğlu, şehir başıboş kaldı. Şehri **[A2720]** koruyacak bir kişi ile asker göndersek! – deyip teklif etti. Göroğlu:

- Kimi göndersek acaba? – dedi.

Ehmedhan:

- Bence bu Bey Havaz'ı gönderelim! – dedi. Gör **[A2725]** oğlu bu sözlerle çok kızdı.

- Ey sakalları ağarıp daha gönlü ağarmayan dayıcığım, benim pirlerim, ustalarım devletimin bekasının Kerem Kassap'ın oğlu Bey Havaz'ın alnındaki işaretle olduğunu söylemekte. Ben bu kadar asker ile Bey **[A2730]** Havaz'ın önderliğinde bu savaşa gitmeye heves ederim sen ise Bey Havaz'ı

göndersek dersin. Bu sözü söylediğin için ben de seni 40 atlı ile şehri korumaya gönderiyorum! – dedi.

Ehmedhan herkesin önünde utançtan başını öne eğdi. Lakin onun **[A2735]** 40 atlıyı alıp Çembil'e geri dönmekten başka yapacak bir şeyi de yoktu. Çünkü Göroğlu Sultan sözünden dönmeyen bir adamdı. O, yola çıkarken kendi kendine: “Peki, senin emrini yerine getirip şehre dönerim. Ama orayı da viran etmezsem bana da Ehmedhan **[A2740]** demesinler!” dedi. O birkaç gün yol yürüyüp Çembil şehrine geldi. Kaleyi koruyan nöbetçiler:

- Uygunsuz zamanda kapıyı vuran kişi, kimsin? – diye sordular.

Ehmedhan:

Beni Göroğlu ile Bey Havazhan şehri **[A2745]** korumak için gönderdi. Ben Ehmedhan'ım, kaleyi açın! – dedi. Nöbetçiler:

- Biz Göroğlu ile Bey Havazhan'dan başka kişilere kaleyi açmayız!

– diye cevap verdiler. Ehmedhan:

- **[A2750]** Ben onların buyruğu ile şehri korumaya geldim! – dedi.

Nöbetçiler:

- Öyle ise biz Ağa Yunus Peri ile Zeynepşah Ayim'den bir soralım!

– dediler. Onlar bu iki hanıma:

- Ehmedhan'ı Göroğlu ile Bey Havazhan şehri **[A2755]** koruması için göndermiş. Kale kapısını açalım mı? Onlar şehre girsin mi? – diye sordular. İki hanım:

- Onlar gönderdi ise girsin. Gerçi onlarsız da şehir korunuyordu, - deyip cevap verdiler. Nöbetçiler kale kapısını açtı. Ehmedhan şehre girince:

- **[A2760]** Bu devir kimin devri? Ehmedhan'ın devri! – deyip kendini padişah ilan etti. Davulu ve mehteri kendi namına çaldırdı. Hazineyi açıp yağmaladı. Yeni yetme 16 ve 20 yaşında yiğitlerin 12 binini askerliğe aldı. Bunların ihtiyacını, gi **[A2765]** yim, kuşam ve silahlarını Göroğlu sultanın birçok şehirden alıp getirdiği ganimetlerle karşıladı.

Göroğlu ve Bey Havaz'ın hatunlarından Ağa Yunus Peri ve Zeynepşah Ayim'i Ehmedhan dara asmaya niyetlendi. Şehirdeki ileri gelen yaşlıların çoğu onun karşısına çıkıp:

- **[A2770]** Ey Ehmedhan, sen aklını mı kaçırdın? Göroğlu ile Bey Havazhan ölmüşlerse bu işler geçip gider. Eğer onlar bu savaşıardan galip çıkıp gelirlerse ne yapacaksın? Onlara, Karahan'a nasıl cevap vereceksin? Sen kızmışsan Göroğlu ve Bey Havaz'a kızmışsın. **[A2775]** Bu hanımlarda ne günah var. Onlardan alacak ne öcün var? Bunları özgür bırak. Başını alıp şehirden çıkıp gitsinler, hayatlarını yaşasınlar! – dediler. Ehmedhan bu iki hanımı başı açık, yalın ayak halde döverek, küfrederek şehirden kovalayıp çıkardı. Sonra o:

- **[A2780]** Şehir ahalisinden hiç kimse Ağa Yunus Peri ile Zeynepşah Ayım'e ve onun iki evladına bir parça ekmek veya bir yudum su vermesin. Eğer bu fermanı dinlemeyen olursa onlara ekmek ve başka bir şey verirse o kişinin başı kesilir, malını da mülkünü de talan edilir! – **[A2785]** deyip ferman verdi. Onlar:

- Bizler bu kara yüzlünün önünde halktan yemek, ekmek, su dileyip onların başını belaya sokacağımıza çöle çıkıp gidelim. Ecelimiz gelirse o yerde ölelim. Onlar bizim öldüğümüzü görmesin! – deyip ağlaşıarak Çembil'in kapısından çıkıp **[A2790]** gittiler. Üçtaş yol yürüyüp bir beyin avlusuna geldiler. Bu kişi Göroğlu'nun iltifatı ile bey olan bir kişiydi. Bu yerden geçince Kakas çölüne girip giderlerdi. Onlar:

- Bu eve girelim, ekmek verirse alırız, - **[A2795]** diye düşünüp iki evladını buraya soktu. Bu çocuklar avluya girdiler. Bey bunlara:

- Ey uğursuzlar, benim de varlığımı talan mı ettireceksiniz? Kaybolun gözümün önünden! – deyip kamçısını iki kere salladı. Çocuklar ağlayarak kaçtı. Beyin azarlaması **[A2800]** ile çocukların ağladığını duyan bu iki kadın:

- Ey vicdansız bey, bu iki küçük masum çocuğa saldığın kamçıyı bize vursan olmaz mıydı? Onların ne günahı var. Bunları senin avluna biz gönderdik. Allah nasip ederse de bu iki kamçıya 100 kamça vurdurmazsak, hanım adımız kurusun! **[A2805]** – deyip yemin etti. Sonra bu iki hanım çocukları alıp ağlayarak çöle doğru yol aldılar ve bu şiiri okudular:

Bağışlayan ey rahmeti çok, kudretli ey Allah,

Biz biçare kullarına merhamet et ey Allah.

[A2810] Göroğlu'nun hasretini bize dost edersin ey Allah,
Güzel yüzünü görmek için ağlamaktayız ey Allah.

Bu çöllerde biz garip kaldık, rengimiz sarardı,
Dergâhına sığınıp ağlamaktayız ey Allah.

[A2815] Seher vakti uyanıp ümit ile çoşup,
Gözlerimiz yaşla dolup, kan ağlarız ey Allah.

Bir ateş peyda oldu, gönül gamla doldu,
Derdimizi söyledik merhamet et ey Allah.

Yüreklerde dertler çok, bir deftere hiç sığmaz,
Dertlilerin derdinden hiç bir insan anlamaz.

[A2820] Senden başka kimim var, Ağa Yunus ağlar,
Ya ilahi bağışlayan merhamet et ey Allah.

Bunlar çöle çıkıp gittikten sonra beyin hanımı erine:

- Ey gönlü kara bey, şu kadınlar ve biçare masum **[A2825]** çocuklara beş – altı ekmek versen kötü mü olurdu? –deyip eline beş – altı ekmek alıp onların arkasından koştu. İki taş yol yürüyüp onlara yetişti. Getirdiği ekmekleri verdi, ayrıca iki tas su da verdi. Onlar bu cömertlikten memnun oldular. Yarı aç yarı tok **[A2830]** bir halde mağdurlar yine yola düştüler.

Ağa Yunus Peri, Zeynepşah Ayim, Elihan, Nurhan adlı iki çocuk ile bu çölde sekiz gün yol yürüdü. Onlar bir dağın eteğine vardıklarında Ağa Yunus Peri bayıldı. Az bir zaman sonra Zeynepşah **[A2835]** Ayim'de bayılıp kaldı. İki çocuk peş peşe yarım taş gidince bir dağın üstüne çıktılar. Onlar dört bir yana bakındılar. Kible tarafından gözlerine bir çadır göründü.

Çocuklar bunu görünce ağlamaya başladılar. Çadır tarafına doğru yöneldiler. Onlar da çadırın dibinde bayıldılar.

[A2840] Bu çadır, Haldar adlı zengin bir beyin çadırı idi. Onun hatunu çadırdan oturmaktaydı. Kadının kulağına bazı sesler geldi. Dışarıya çıkınca bayılmış halde yatan iki çocuğu gördü. Hanım bu iki çocuğa:

- Kimsiniz? Cin mi yoksa insan mı? Bu yere **[A2845]** nereden geldiniz? Burası insanoğlunun ayağının değmediği bir yerdir! – dedi.

Baygın haldeki çocuklar yığıldıkları yerden doğrulamadılar. Cevap veremediler. Hanım bunların önüne sofrayı açıp yemek koydu. Onlar ağzına birkaç lokma koyduktan **[A2850]** sonra “annelerinin ve büyük annelerinin çölde açlıktan bayıldıklarını, kendilerinin Bey Havaz’ın evlatları olduklarını söylediler. O hanım bunları duyunca:

- Vah yazık! – deyip ekmek ve su alıp iki çocuk ile yola çıktı. Bir saat yol yürüyüp Zeynepşah **[A2855]** Ayim’in yanına geldi. Baksa ki güneş gibi bir melike çölde baygın yatıyor. Haldar Bey’in hatunu, Zeynepşah Ayim’in başını dizine aldı. Onun ağzına pamukla biraz su damlattı. O, ayılıp gözlerini açtı. “Allah’a şükür” deyip yerinden kalkıp Haldar Bey’in hatunu ile tanıştı. Yanına **[A2860]** oturup Ağa Yunus Peri’nin olduğu yeri gösterdi. Onlar birlikte Ağa Yunus Peri’nin olduğu yere vardılar. Birisi başını kaldırdı, diğeri de ağzına su damlattı. Ağa Yunus Peri de ayıldı. “Allah’a çok şükür” deyip yerinden kalkıp Haldar Bey’in hanımı ile tanıştı. Bu olanlardan sonra **[A2865]** onların hepsi birbirlerine sarılarak çadıra doğru gittiler.

Bu esnada ava çıkan Haldar Bey çadıra dönmüştü. Lakin hatunu eskisi gibi karşılamaya çıkmadı. Haldar Bey sert **[A2870]** mizaçlı bir insandı. Hatun yine çıkmadı. Haldar, ne zaman avdan dönüp gelse, atı kişnediğinde hatunu çadırdan çıkıp onun halini hatırını sorardı. Bu defa at üç defa kişnedi. Hatunu yine karşılamaya çıkmadı. Haldar bu işe çok sıkıldı. O bir hışımla çadıra girdi. Baksa **[A2875]** ki hatunu yok. Haldar’ın gönlüne şüphe düştü. O kendi kendine: Bu hatunun bu yerde bir yavuklusu var galiba. O, bu vakti ganimet bilip onun yanına gitmişe benzer,” dedi. Çadırdan çıkıp atına bindi. “Eğer gök ile yerin arasında isen seni bulup tepelediğimi muhakkak

göreceksin. Seni mızrağın **[A2880]** ucuna takıp yerlerde sürümezsem Haldar ismim yok olsun!” deyip ant içip atını dağ üstüne doğru sürdü.

Baksa ki hatunu iki kadın ve iki çocuk ile çölden gelmekte. O, hanımını görüp: “Seni şu misafirlerin ile beraber mızrağımın ucuna takıp alayım mı?” dedi.

[A2885] Haldar’ın mızrağını ona doğru tutup at koşturarak geldiğini gören hatunu:

- Ey edepsiz, ne yapıyorsun? Beylerin beyi hanların hanı Emir Göroğlu’nun hanımı, gelini, torunları geldi. Attan inip mızrağını yere at! – dedi.

[A2890] Haldar şaşırıp:

- Ey hanım, bu nasıl söz? Doğru mu söylüyorsun? Yoksa yalan mı? – diye sordu. Haldar’ın hanımı:

- Her yerde ünü, şöhreti yayılmış Emir Göroğlu’nun hanımı, gelini, torunu **[A2895]** bizim bu yerlere ayakbastı. İşte bu kişiler, - deyip gösterdi. Haldar Bey hatunundan bunları duyunca:

- Doğrusu öyle ise merhamet ettim. Ben sizden önce varıp çadırı toparlayayım, yerlere kâğıt – döşeme sereyim! – **[A2900]** deyip atını sürdü. O çadıra erken varıp besili bir koyun kesti. “Misafirler benden çekinmesinler” deyip kendine çadırın arkasında bir yer yaptı. Haldar’ın hatunu misafirlerini çadıra getirip onlara izzet ve ikramda bulundu. **[A2905]** Başlarından geçenler üzerine konuştular. 5 – 6 gün böyle geçti. Günlerden bir gün Haldar’ın aklına böyle bir fikir geldi: “Göroğlu’nun hanımı, gelini bizim evde olduğundan kervan yoluna çıkıp Göroğlu için deve ve ihtiyaç götüren tüccarlardan vergi toplayıp, misafirlerin giderlerine karşılık olarak **[A2910]** alayım” dedi. Atını hazırlayıp bindi. Başına altın kalpağını giydi. Eline keskin mızrağını aldı. Kervanların geçtiği büyük yolun kenarına oturdu. Bir tüccar vardı, ismi Miyli idi. O 500 katır ile İspihan’dan Çembil’e, Çembil’den Şahtar’ın şehri Ceyhun’a mal götürüp kervan **[A2915]** ticareti yapardı. Onun 80 hizmetkârı vardı. Haldar yolun kıyısında beklerken o geldi. Haldar, tüccara:

- Ey Miyli, bu malın vergisini kime vereceksin? – diye sordu:

Tüccar:

- **[A2920]** Göroğlu'na vereceğim, - dedi.

Haldar:

- Öyle ise emaneti bana ver! – dedi. Tüccar:

- Ne için? – diye sordu.

Haldar:

- **[A2925]** Göroğlu'nun hanımı, gelini, torunu benim evimde. Ben senden bu emaneti alıp onların giderlerini karşılayacağım! - diye cevap verdi.

Tüccar:

- **[A2930]** Sen gibi bir çobanın evinde onların ne işi var? Göroğlu'na vereceğim emaneti almaya hakkın yok, - dedi.

Haldar:

- Göroğlu ve Bey Havazhan'ın hanımı, evlatları benim evimde dedim ya? Ben bu emaneti senden alıp bunların **[A2935]** masraflarına karşılık harcayacağım - dedi.

Tüccar:

- Ben emaneti Göroğlu ve Bey Havazhan'dan başka hiçkimseye vermem! – dedi.

Haldar iri yarı bir pehlivan idi. Onun yüreği **[A2940]** kap gibiydi, cesurdu. Vücudu yumruk gibi, baş gibi olup çıkmıştı, güçlüydü. Buna rağmen sakince:

- Öyle olsun! Emanetin kırkta birini bana ver! – dedi.

Tüccar:

- **[A2945]** Yok! – dedi.

Haldar:

- Öyle ise seksende birini ver! – dedi. Tüccar bunu da dinlemedi.

Etrafındaki hizmetkârlarına:

- Haldar'ı tutun! – diye emretti. Hizmetindekiler onu **[A2950]** tutmaya yeltendiler. Haldar'ın gazabı arttı. Eline mızrağını alıp hizmetçilerden 30 – 40'ını mızrağına takıp geri püskürttü. Miyli tüccar korktu. Haldara bakıp:

- Emaneti nasıl istersen öyle topla! – dedi.

[A2955] Haldar:

- Başta böyle desen olmaz mıydı? – deyip 500 deve yükünü indirdi. Malları bir bir açıp baktı. Birine atıp götürdü. Tüccar, onun bir sandığı açmasını istemedi.

Haldar:

- **[A2960]** Sen bunu niye açtırmıyorsun? – diye sordu.

Tüccar:

Ben bunu 9000 ser altına hazırlamıştım. Şahtar'a mahsus hazırlattığım maldır! – dedi.

Haldar:

- **[A2965]** Aç göreyim! – dedi. Tüccar açmak istemedi. Haldar kılıç ile onun kilidini vurup düşürdü ve sandığı açtı. Onun içinden parlak, insanın gözünü kamaştıran iki tane elbiselik için dokunmuş kumaş çıktı. O, kara serçenin tüyü gibi türlü türlü renklerde idi. Haldar böyle rengi daha önce **[A2970]** hiç görmemişti.

- Emanetten vazgeçtim! – deyip elindeki 100 koyunu verip, kumaşı alıp eve getirdi. O hatununu çağırıp:

- Tepsi alıp çık! – dedi.

[A2975] Hatunu tepsi alıp çıktı. Haldar o emaneti hatununa verip:

- Bunu götürüp hanımların önüne koy! Dualarını al. Eğer kötü niyetlik edersen sana güzellik yok! – dedi.

[A2980] Hatunu:

- Tamam! – deyip kumaşı onların önüne koydu. Onlar bu kumaşı görüp memnun oldular ve:

- Biz böyle ulu beylerin hatunu olmamıza rağmen böyle asil kumaş **[A2985]** görmemiştik. Sizlerin bu iyiliklerinizi Allah kabul etsin. Biz de bunu unutmayız, – deyip dualar ettiler.

Aradan bir kaç gün geçtikten sonra Haldar Bey'in aklına yine bir fikir geldi. 40 bölük askeri olan Karahan padişahına bir hile yapıp ona aşağıdaki gibi bir mektup yazdı: **[A2990]** “Karahan padişahı, ben oğlumun sünnet düğününü yapmak istiyorum. Sizleri askerlerinizle beraber düğüne davet ediyorum” diye bir mektup yazdı. Mektubu bir hizmetkârıyla Karahan'a gönderdi. Beş gün sonra mektup Karahan'a ulaştı. Karahan padişah mektubu

okuyunca hiddetlendi. “Bir çoban bana böyle **[A2995]** bir mektup yazmaya nasıl cüret eder? Veya ona gayipten bir nesne mi uğradı? Ben de ona bir mektup yazayım. Eğer, bu çoban benim dediklerimi yaparsa düğüne katılayım fakat yapmazsa doğduğuna pişman olsun” deyip aşağıdaki fermanı yazdı: “25 – 40 yaş arasında bin kişiden biri seçilerek oluşturulmuş **[A3000]** 40 bölük askerim var. Onlar benden ayrılmaz. 1000 çadır dikilsin, 1000 mih çakılsın. 100 bin ipek kumaş hazırlansın. Bunlar hazırlanmazsa gelmem” dedi ve mektubu mühürleyip gönderdi. Haldar bu mektubu görünce dört yere çadır kurdurdu. Dört yere dört mih çakıp, dört **[A3005]** taraftan ipek kumaş gerdi. Karahan’a “istediklerinizi hazırlattım”, deyip bir mektupla cevap yazdı.

Karahan bu mektubu görüp:

- Davete icabet etmemek olmaz. Çekin bayrağı. Çalsın davullar, zurnalar! – deyip 40 bölük askerini alıp yola çıktı. Kara **[A3010]** han padişah 10 günlük yol yürüyüp Haldar’ın yanına geldi. Hiçbir şeyin hazırlanmadığını gördü.

Karahan, Haldar’a hiddetle:

- Hani hazırladıkların nerede? Ey çoban! – dedi. Cellâtlar Haldar’ı yakasından tutup Karahan’ın karşısına **[A3015]** getirdiler.

Haldar:

- İzin verin, bir diyeceğim var! – dedi.

Karahan:

- Neymiş o? – diye sordu.

[A3020] Haldar:

- Ben istediklerinizi hazırlayacaktım. Ama çadırımıza üç – dört misafir gelmişti. Onları ağırlayacağım diye hazırlığı yapamadım, - dedi.

Karahan:

- **[A3025]** O misafirler bizlerden daha mı önemliymiş? – diye sordu.

Haldar:

- İzin verin âlemin padişahı, görseniz anlarsınız, - dedi. Çadırda Karahan padişahının sesini duyan Zeynepşah Ayim:

- **[A3030]** Vay, bu benim babacığım değil mi? Senden ayrıldıktan sonra bize uğrayan dert ve elem yetti artık! – diye ağlamaya başladı. Karahan kızını görünce:

- Ne oldu kızım? – deyip sordu.

- Zeynepşah Ayim:

- **[A3035]** Kellemin vurulmasından korkuyorum, - dedi.

Karahan:

- Söyle kızım, dedi.

Zeynepşah Ayim: “Göroğlu’nun Bey Havazhan’ı alıp sefere çıktığını, yolun yarısında dayısı Ehmedhan’ı **[A3040]** şehri korumaya gönderdiğini, kötü niyetli Ehmedhan’ın şehre girince kendisini han ilan edip, Göroğlunun hazinesini talan ettiğini, onları şehirden ve saraydan aç ve yalın ayak kovup çıkardığını, yolda susuzluktan ölmek üzereyken Haldar’ın hanımının kendilerini bulup **[A3045]** çadırdaki misafir ettiğini ve Haldar’ın da kendilerine çok iyi baktığını” bir bir anlattı.

Bey Havaz’ın hatunu Zeynepşah Ayim işte bu Karahan’ın biricik kızıydı. Karahan kızından bu sözleri duyunca Haldar’ın hazırladığı çadıra bile girmede! Hiddetle:

- **[A3050]** Tuğlar çekilsin. Savaş davulları çalınsın! – deyip 40 bin askerini alıp Çembil’e doğru yola çıktı.

Şimdi sözü Ehmedhan’dan dinleyelim:

Ehmedhan şehrin tamamıyla kendine kaldığını düşünerek keyfi sefada idi. Askerleri ona Çembil’e doğru 40 tuğluk **[A3055]** askerin gelmekte olduğunu haber verdiler. Ehmedhan bu haberi duyunca: “Çembil şehrini aldığımı duyan Karahan padişahı beni kutlamak için gelmiş galiba” deyip 12 bin askerini yola sağlı sollu sıraladı.

Karahan geldiğinde savaşı başlattı. Ehmedhan **[A3060]** bunu anlayınca:

- Heyhat, Karahan da bana düşman olmuş, - deyip 12 bin yiğidi alıp savaş meydanına çıktı. Askerler saf saf dizildiler. Karahan’ın askerleri ile birlikte gelen Haldar bunu görüp:

- **[A3065]** Ey âlemin padişahı! Beni savaş için meydana salın. Bu gür ve kara sakalımı onların kızıl kanına boyayıp çıkayım! – deyip izin istedi.

Karahan:

- Var git, Allah seni korusun! – dedi. **[A3070]** Haldar pehlivan atını güzelce eyerledi, atına bindi. Eline mızrağını alıp savaş meydanına girdi. Atını meydanın bir yanından diğer yanına onar kez, dört tarafını toplamda 40 defa koşturdu. Sonra atının ağzından köpük gelince meydanın ortasına gelip durdu:

- **[A3075]** Hani, benimle savaşacak bir yiğit var mı? – deyip seslendi.

Yeni yetme askerlerden ses çıkmadı. Ehmedhan utanç içinde:

- İşte ben varım, deyip atına binip meydana **[A3080]** çıktı. Haldar pehlivan Ehmedhan'ı kemerinden tutup havaya kaldırdı. Sonra onu havada döndürüp yere vurdu. Ehmedhan'ın yeni yetme askerleri bunu görünce “Bizim padişahımız yıkıldı” deyip kaçmaya başladılar. Karahan'ın askerleri onları 40 bin asker ile kovalayıp şehre **[A3085]** girdi. Şehri alıp: “Bu devir kimin devri? Karahan'ın devri, Emir Göroğlu'nun devri, Bey Havaz'ın devri” dedikten sonra bayrak çektirip, mehter çaldırıp şehri zimmetledi. Ehmedhan'ı yakalattı. Karahan ona:

- Ey sakalı ağarıp, gönlü ağarmayan Ehmedhan, **[A3090]** senin elinden böyle kötü işler nasıl geldi? “Göroğlu ölseydi iş başkaydı, eğer diri dönüp gelirse onun yüzüne nasıl bakarım” diye hiç düşünmedin mi? Bu akılsız, insafsız nankörü darağacında asın! – diye emretti. Cellâtlar onu **[A3095]** darağacında asmaya niyetlendiklerinde Haldar pehlivan yerinden kalkıp şöyle dedi:

- Ey âlemin padişahı, bunu biz öldürürsek olmaz. Bunun akıbetine Emir Göroğlu ve Bey Havazhan gelince kendileri karar versin! Bence öldürmeyelim onu zindana **[A3100]** atalım! – dedi. Karahan ölüm cezasından vazgeçti. Onun zindana atılmasını uygun gördü. Ehmedhan zindana atıldı.

Zindan beyi ona:

- Ey kara yüzlü! Sen şu halinle bizim başımıza ne belalar açtın – ha! – deyip Ehmedhan'ı alıp gitti.

[A3105] Karahan Çembil’de 5 – 6 gün kaldı. 40 bin askerini toplayıp kendi dağına çekildi.

Haldar da 5 – 6 gün sonra şehirden çıkıp kendi çadırına döndü. O, kendi kendine: “Şimdi Göroğlu ile Bey Havaz’ı bulayım” dedi. Çadıra, malına ve hanımına bakması için 80 kadar **[A3110]** emir erini vazifelendirdi. Atına binip tek başına yola çıktı. Kalkanını, okunu, yayını ve mızrağını alıp Şahtar’ın şehri Ceyhun’a doğru yol aldı. Haldar yolda bir bataklıkla karşılaştı. Bu bataklığın kana boyanmış olduğunu gördü. Gözüne uzaktaki bir çadır göründü. Haldar bataklıktan geçip bu çadıra **[A3115]** ulaştı. Çadırın içinde horlayarak uyuyan bir adam gördü. Adamın elleri çınarın dalları gibiydi. Başına bir sandığı yastık gibi koymuştu. Haldar onu dikkatlice izledikten sonra:

- Vay be, biz de kendimizi iri yarı zannedermişiz. **[A3120]** Dünyada böyle semiz adamlar da varmış! – dedi. Adam hâlâ uyuyordu. Haldar eline kılıcını alıp adama doğru salladı. Haldar kendi kendine: “Bunu bu haldeyken öldürürsem kıyamet günü beni Haldar uyurken öldürdü der. Uyku da ölümün ortağıdır. Uyuyan **[A3125]** adamı öldürmek mertlik alameti sayılmaz” diye bağırdı. Onu uyanmadırmaya çalıştı. İkinci defa yüksek sesle uyardı. Adam en sonunda gözlerini açtı. Ama o, Haldar’ı görmezden geldi. Haldar gazap içinde bağırdı, kılıcını salladı. Onun boynundan akan kanla az daha Haldar da **[A3130]** akıp gidecekti. Haldar adamın başını, sandığını atına atıp Göroğlu ve Bey Havaz’ı bulmak için yine yola düştü. Pek çok çadırın kurulduğu bir yere yaklaştı. Sanki çadırlar üst üste dikilmiş gibi durmaktaydı. Haldar bu çadırların Göroğlu **[A3135]** ile Bey Havaz’a ait olduğunu anladı.

Haldar Pehlivan elindeki sandık ile başı bir tepenin üstüne koydu. Bunların aralarına katıldı. Göroğlu’nun çadırlarını koruyan nöbetçiler Haldar’ı görünce:

- Ey Haldar, sen bize arkadaş değilsin, Şahtar da senin **[A3140]** düşmanın değil. Söyle, bu yere niye geldin? Ferman, mektup filan mı getirdin? – diye sordular.

Haldar:

- Var, lakin onu size değil. Göroğlu'nun kendisine teslim edeceğim!
– dedi.

[A3145] Nöbetçiler:

- Öyleyse biz de seni Göroğlu'nun yanına g t rmeyiz! – dediler.
Haldar pehlivan:

- Öyleyse ben fermanı alıp geleyim, - deyip geriye döndü. Sandığı ve adamın başıını atına yükleyip **[A3150]** tekrar geldi. Nöbetçiler bunu görünce:

- Bu kimin başı? Biz böyle bir başı görmemiştik, - dediler. Onlar Haldar'ı Göroğlu'nun yanına götürdüler. Emir Göroğlu bunu görünce:

- Ellerine sağlık ey Haldar, – dedi. O, yanındakilere **[A3155]** doğru:

- Ey pehlivanlar, bu başı kimindir, bilir misiniz? Neyin nesidir? diye sordu. Oradakilerin hepsi:

- Bilmiyoruz, - diye cevap verdiler. Göroğlu onlara:

- **[A3160]** Bu başı Bey Havazhan'ın  adıına götürüp ona göstersinler! – dedi.

Bey Havazhan'ın sağ tarafına düşman oku değmişt . Bu yüzden  adııda tedavi görüyordu. Nöbetçiler Haldar'ın getirdiği başı alıp Bey Havazhan'a gösterdiler. Göroğlu da bunlar ile birlikte **[A3165]** gelmişt . Bey Havazhan başı görünce:

- Mübarek olsun baba! Bu Şahtar'ın başıdır, - dedi, Göroğlu başıta olmak üzere herkes olanlardan memnun oldu:

- Sağ olasın Haldar pehlivan. Bundan sonra **[A3170]** mutlulukta ve sağlıkta ne g r sek birlikte görelim! – dediler.

Haldar pehlivan sandığı da ortaya koydu, sandık açıldı, onun içinden 11 yaşıında bir kız  ocuk:

- Vay babacığım! – deyip  ıktı. O kızı bir  adııra yerleştirdiler. Göroğlu ve Bey Havaz'ın askerleri, olan biten bu işler **[A3175]** den moral depolayıp Şahtar'ın askerlerine hücumu sertleştirdiler. Düşman bu hücuma dayanamayıp şehre doğru kaçtı. Göroğlu'nun askerleri onları arkalarından kovalayıp yakaladılar. Karşı çıkanları ise öldürdüler. Şehri zaptedip puthanelerinin yerine mektep – **[A3180]** medrese, mescit bina yaptırdılar.

Bayrak çektirip mehter çaldırdılar. Göroğlu şehre adamlarından birini padişah olarak koydu. Burada bir nice gün durup dinlendikten sonra Göroğlu'nun dostları ve kendi şehri Çembil'e doğru yola çıktı. Bunlar bir nice gün yol alıp Haldar pehlivanın **[A3185]** çadırına geldiler. Haldar pehlivan Göroğlu'nun önüne çıkıp atından indi.

- Burası benim mekânım. Burada 5 – 6 gün dinlenip ondan sonra gitmenizi rica ediyorum! – dedi.

Göroğlu bunu kabul etti. Çadırlarını buraya **[A3190]** diktirdi. Herkes kendi çadırına yerleşti. Haldar pehlivanın çadırında Ağa Yunus Peri, Zeynepşah Ayim, Elihan, Nurhan vardı. Göroğlu bu çadıra girdi. Bu çadırda Ağa Yunus Peri ve Bey Havazhan'ın çocuklarını görünce çok şaşırdı.

[A3195] Ağa Yunus Peri Göroğlu'nu görünce ağlamaya başladı. Göroğlu'nu sıkıntı bastı. Haldar pehlivan Göroğlu'na Ehmedhan'ın şehre döndükten sonra yaptıklarını ve kendi başlarından geçenlerin hepsini anlattı.

Göroğlu Haldar pehlivana minnet içinde “aferinler” okudu **[A3200]** ve:

- Dünyada ne bulursak hep beraber olacağız! – dedi. Haldar'a el verip, akraba oldu. Onlar burada bir kaç gün dinlendikten sonra hanımlarını tahta oturtup Çembil şehrine doğru yöneldiler. Birkaç **[A3205]** günden sonra onlar Çembil'e geldiler.

Göroğlu'nun Bey Havazhan ile sağ – selamet geldiğini gören şehir ahalisi onları karşılamaya çıktı.

[A3210] Göroğlu ile Bey Havazhan'ı görünce:

- Hoş geldiniz hünkârım! – dediler.

Göroğlu Bey Havazhan kendi tahtlarına çıkıp oturdular. Göroğlu dayısı Ehmedhan'ı adam yollatıp zindandan getirtti. Göroğlu dayısına:

- Ey sakalı ağarıp gönlü ağarmayan nankör dayı! Sen benim dayımsın, bu işleri nasıl **[A3215]** yaptın? Kadınlara, şu yavru'lara hiç için yanmadı mı? Ben ölüp gitsem iyiydi ama işte şimdi canlı geldim. Benim yüzüme nasıl bakıyorsun, sözüme ne deyip cevap vereceğini hiç düşünmedin mi? – diye sordu.

[A3220] Apak sakallı Ehmedhan yaptıklarına lanet edip yere yığıldı.

Göroğlu tepeden bakıp:

- Ey şehzadeler, pehlivanlar, baturlar, emirler, cemaat! Dayım Ehmedhan'ın yaptıklarına karşılık hangi cezayı uygun görürsünüz, **[A3225]** buna ne ceza vermek gerek? – diye sordu.

Şehzadeler, şehir halkı, cemaat:

- Ey Emir Göroğlu! Ehmedhan senin hatununa, gelinine ve torununa nasıl cefa ettiyse ona da aynısını yapmak gerekir! – diye söylediler.

[A3230] Göroğlu dayısı Ehmedhan'a hanımı ve çocuklarını alıp hangi ile ve hangi şehre gidersen git, buradan kaybol! – dedi. Çembil'den onları sürüyüp çıkardı. Onun bu hükmü “eden bulur, kaşa kaş göze göz” diye ölümsüzleşti.

[A3235] Bey Havazhan Çembil'e geldikten sonra yurt öyle mamur oldu ki kimse kimseye zulmetmedi. 40 bin kişilik ordu hazırlandı. Her bin kişiye bir taç sahibi şehzade veya pehlivanı komutan oldu. Şehrin içine canları sıkıldıklarında eğlenmek için bir meyhane hazırladılar. Askeri **[A3240]** talimlerden sonra Göroğlu yiğitleri ile şarap içmek isteyince bu meyhaneye gelirdi.

Meyhaneye girenlerin şarap içerken uymaları gereken kurallar vardı. Mesela, yiğitlerden biri elindeki şarap kadehini yere düşürüp **[A3245]** kıracak olursa veya bir kaç damla içkiyi yere damlatırsa, meyhanedekiler bu yiğidi ayıplarlar ve yaptıklarına çok kızarlardı. Bazen yerde oturma cezası verirlerdi. Burada yersiz yere gülmek ve ağız dolusu laf etmek ayıp sayılırdı.

[A3250] Buraya toplanan Ayhan, Künhan, Bülbülhan, Çingizhan, Yultuzhan gibi varlıklı taç sahibi komutanların hepsi Bey Havazhan'ın ağzına bakıp otururdu. Onların hepsi Havaz'ı dinlemeye gelirlerdi. O sebepten Göroğlu başta yediden yetmişe herkes **[A3255]** Bey Havazhan hakkında güzel dileklerde bulunurlar ve dualar ederlerdi. Herkes gelmiş geçmiş en temiz yaratılışlı bu insan hakkında güzel bir baht dilerdi. 14 yıl işte böyle mutlu mesut bir halde geçti. Bey Havaz'ın namı Göroğlu'nun ki gibi âleme yayıldı.

[A3260] Bey Havazhan Çembil'e sultan olup ömrünü mutlu bir şekilde geçirdi. O, 40 bin yiğidi ile Allah'ın gazabından korkarak ibadetle geçirirlerdi. Bu sebeple pirler ona yardım etmekteydi.

[A3265] Emir Göroğlu 120 yaşına girdi. Onun deve gibi boyu büküldü. Kendi soyundan bir evladının yokluğundan gönlü kırık bir şekilde sürekli ağlamaktaydı.

Bir gün o Ağa Yunus Peri'ye:

- Ey Ağa Yunus Peri, siz kendi rızanızla **[A3270]** benim emrime girdiniz. Benim ömrüm tükenmek üzere. Bir iki yıldan sonra ben de bu fani dünyadan gideceğim. O zaman siz bana nasıl yas tutacaksınız, ne deyip ağlayacaksınız? Ben sizin öldüğümde tutacağınız yası şimdi dinlemek istiyorum, dedi.

[A3275] O Ağa Yunus Peri'nin sağ yanına geçip ölü gibi uzandı. Hatunlardan biri Göroğlu'nun sağ tarafına başka biri de sol yanına, üçüncüsü de baş tarafına gelip ve Göroğlu'nun üstüne değerli ipekten bir kumaş serdiler. Saçlarını yaydılar ve her biri sırayla aşağıdaki nazmı okudu:

[A3280] Ağa Yunus Peri:

10 yaşında sesli bir mağaraydın,
30 yaşında Esker Dağı'nda vardın.
Düşmanlara kara bulut gibi dünyayı dar ettin,
Şimdi yaşın 120, yaşlandın,

[A3285] Bulut kaynatıp buz püskürten sultanım.

Gülnaz Peri:

Tulparını türlü türlü eğittin,
Turnanı arkandan sürdürdün.
Mızrak ile kara taşı devirdin,

[A3290] Taşı yumruk yaptı senin gayretin,
Bulut kaynatıp buz püskürten sultanım.

Miskal Peri:

[A3295] Düşmanlara çokça ettin hücum,
Meydanda Rüstem gibi savaştın.
Yiğitlere verdin altını, gümüşü,
Kızıl kana boyadın altın kılıcı,
Düşmanları kırıp döken sultanım.

Ağa Yunus Peri:

[A3300] Bu bir söz eskiden kalma misaldir,
40 hanın birliği sanki baldır.
İspatı, Haldar ve de Hesen'dir,
Kaya gibi yiğit erler şahittir,
Babamı vurup beni kaçıran sultanım.

Gülnaz Peri:

[A3305] Karşında çaldırdın altından sazı,
Şahine aldırdın ördek ve kazı.
111 yaşına girdiğin zaman,
Alıp geldin Kasapoğlu Havaz'ı,
Deve yavrusu, toygar gibi kaçan sultanım.

[A3310] Miskal Peri:

Buhara'nın bir dumanı Rigistan'ı,
Yeni elbise giyinmiş Eristan'ı.
Oğullu ev görsem gülüstandır,
Sensin Çembil şehrinin beyi, sultanı.
[A3315] Dünyadan evlatsız giden sultanım.

Göroğlu Sultan hanımlarından bu sözleri dinleyince: - Evvel Allah, ben de sizlerden bin kere razıyım. Sizler her zaman beni böyle sözler ile hatırlayın deyip yerinden kalktı ve meyhaneye doğru yürüyüp gitti.

[A3320] Hesenhan ile Bey Havazhan'ın ikisi de "Babamız annelerimizi neden böyle ağlatıyor" deyip Göroğlu'nun peşinden gelince

annelerinin ağıtlarını duydular. Güzel anneleri Göroğlu'na mersiye okuyup “Dünyadan evlatsız geçen sultanım” deyip ağlarken **[A3325]** onlar da yerlerinde duramadılar. Bu söz onlara bir hayli dokundu. Onlar: “Heyhat! Başka memlekette sultan oluncaya kadar kendi yurdunda hizmetçi ol” dedikleri söz doğru imiş. Biz canımız pahasına çalışıp kendimizi “Göroğlu'nun oğlu” desek de bunlar bizi evladı olarak görmezlermiş” **[A3330]** dediler. Gönü kırık bir halde ağlamaya başladılar. Göroğlu'na kırgınlıklarını hissettirmeden meyhaneye gittiler. Göroğlu da meyhaneye geldi. Burada oğlu Bey Havaz'ı görünce:

- Gel oğlum Havazhan, zaman devlettir. Yiğitlere **[A3335]** kendi elinle şarap koyuver! – dedi. Havazhan kırıldığını belli etmeden yiğitlere şarap koyarken elinden bir kadeh yere düştü. Yiğitler birbirlerine bakışıp:

- Biz yapsaydık Bey Havazhan üzerimizdeki **[A3340]** elbiselerimizi, kuşamlarımızı çıkarttırır bizi cezalandırırdı. Şimdi kendi başına geldi. Göroğlu Bey, Havazhan'ı cezalandırsın! – dediler. Emir Göroğlu yiğitlerin sözlerini dinledi. Onlara:

- **[A3345]** Bey Havaz'ın günahını nasıl affettirmek istiyorsunuz? Ben onu cezalandırmaya hazırım, söyleyin deyip aşağıdaki şiirini okudu:

Çembil'de ben ilin atasıyım,
Kadir Allah kullarına mihriban.
[A3350] Aranızda beyiniz ve hünkârınız var,
Hata yaptı oğlum Havazhan.

Gece gündüz ben ona oldum intizar,
Suç işlemesine kadeh oldu sebep.
40 kaplan söyleyim sizlere,
[A3355] Bilmeden oldu oğlum suçlu.

Sürüdeki kuşlarımla devemi,
Yükleyip vereyim deve üstüne varlığımı.
Bey Havaz'dan esirgemem malımı.

Dileyin vereyim elimdeki varlığımı.

[A3360] Baharda açılan gonca gülümü,
Hünkâr ettim Havazhan oğlumu.
Bey Havaz'ın esirgemedi vereyim,
Dileyin benden Çembil şehrimi.

[A3365] Ölmesin, iyiler hiç ölmesin,
İyi kullar kötülük görmesin.
Göroğlu der Havaz vereyim sizlere,
Dileyin şimdi yürek yarası kalmasın.

Göroğlu'nun okuduğu şiiri yiğitlerin hepsi dikkatle dinledi. Onlar Göroğlu'na:

- **[A3370]** Ey sultanımız, sizin hiçbir şeyinizde gözümüz yok. Bey Havazhan memleketinden geldiğinden beri tek başına bir yere gitmedi. Bey Havazhan'ın hevalığı gitsin dersiniz onu tulpar Leylikir'a bindirip eline atılan şahinlerden ve ayrıca altın davullardan **[A3375]** birini verin. Gidip bize Ödek Gölü'nden şahiniyle 9 sürü ördek avlayıp getirsin! – dedi. Emir Göroğlu seyisini yanına çağırdı. Ona:

- Bey Havazhan için tulparı hazırla! – deyip bu nazmını okudu:

[A3380] Ben söyleyim sen dinle bu sözü,
Allah'ım çekip alsa gönüllerden derdi.
Havazhan oğlum ava çıkıyor,
Seyis alıp gel şu tulpar atı.

[A3385] Tulparıma Allah verdi aklı,
O bilir insanın iyisini, kötüsünü.
Altın gibi parlayan çuha örtüp getir,
Seyis eyer at gel şu tulpar ata.

Ata binip ben gösterdim erliği,
 Düşmanlara çektiymişim eziyeti.
[A3390] Yakışır yaysan yumuşak çuhayı,
 Seyis eyer at gel şu tulpar ata.

Göroğlu'na ciğeri Allah verdi,
 Devletimde nice eller güzelleşti.
 Yetenekle dokusan altın eğeri,
[A3395] Seyis eyer at gel şu tulpar ata.

Seyis bu nazmı dinleyip tulpar ata altın eyeri dokuz yerden bağlayıp astı. Kuşamının üstüne altından kubbe koydu. Altın davulu eyerine bağladı. Onu güzelce bezedikten sonra hazır bir şekilde Göroğlu'nun yanına **[A3400]** getirdi.

Emir Göroğlu, Bey Havazhan'a şahane elbise giydirdi. Başına altın tacını taktı. Tulparı yedekleyip Bey Havaz'ı ata bindirdi. Sonra oğluna bakarak bu nazmını okudu:

Gözüm yaşardı içten bir ah çektim,
[A3405] Bey oğlumu kâmil pirlere emanet ettim.
 Havazhan oğlum yolun açık olsun
 Ben seni gelene dek Hakk'a ısmarladım.

Bunu verip Ödek Gölü'nü gözleyesin,
 Şahinini eline alıp selam veresin.
[A3410] Yarın döneceksen oğlene yetişesin,
 Havaz oğlum seni Hakka'a ısmarladım.

Bir nasihat söyleyim şimdi ben,
 Etrafımda benim çoktur düşmanım,
 Gören gözüm yalnız oğlum sensin,
[A3415] Oğlumu, tulparımı Hakk'a ısmarladım.

Kimi görürsen ondan halini hatrını sorma,
Canım oğlum il yolunu kesme.
Gençlik edip gayretine güvenme.
Canım oğlum seni Hakk'a ısmarladım.

[A3420] Şunkar adlı kuşu gördüm dünyada,
At üstünde hükmüm sürdü iradeyle.
Akli vardır insanlardan ziyade,
Canım oğlum seni Hakk'a ısmarladım.

[A3425] Yaklaşma namaz kılmayanın yanına,
Şahinini salma dağına, taşına.
Sahipsiz gibi görüp vurma tulparın başına,
Tulparımı, seni Hakk'a ısmarladım.

[A3430] Sert kamçı vurma atın sırtına,
Kulak ver Göroğlu'nun sözüne.
Havaz oğlum bindin tulpar üstüne,
Göroğlu der, seni Hakk'a ısmarladım.

Havazhan Göroğlu sultandan izin alıp tulparına bindi. Hemen yola çıkıp Ödek Gölü'ne vardı. Göle doğru sağa sola bakıp altın davulunu çaldı. **[A3435]** Şahini av için saldı. Sabaha dek bu kuvvetli şahin dokuz sürü ördek yakaladı. Havazhan ördeklerini toplayıp çölden Çembil'e doğru yola çıktı. Yolda Bey Havaz'ın canı tütün çekti. Başı dönüp takati kalmayınca sefere devam edemedi. Bir tepenin üstüne çıkıp bakındı. Gözüne bağlık, **[A3440]** ağaçlık bir avlu görüldü. Tulpar'ın başını o tarafa çevirdi. Atı bir anda o avluya ulaştı. Bu avlu Göroğlu'nun Çembil'den kovalayıp çıkardığı dayısı Ehmedhan'ın avlusu idi. Yakınlaşınca evin iki girişi olduğunu gördü. Onun biri büyük ötekisi de küçüktü. Büyüğü **[A3445]** altından idi. O büyük kapının önünde "Bu avlu kimin?" diye sormak istedi. "Edepsizlik olur" deyip vazgeçti. Küçük kapıdan avluya girip "tütün var mı?" deyip bu nazmı okudu:

[A3450] Altımda duran atım yüz renkli,
Altın kılıç başımda taç ve kalkan.
Ödek Gölü'nden geldim, tiryakiyim,
Göroğlu'nun oğluyum ismim Havazhan.

[A3455] Güzel saçlarımı tararım,
Bu yerlerin sağına soluna bakarım.
Ödek Gölü'nden olup geldim, tiryakiyim,
Bir tütünü şu evden sorayım.

[A3460] Bağ içinde tez açılan gül var mı?
Benden başka yine burada el var mı?
Ödek Gölü'nden geldim, tiryakiyim,
Bir tütün verecek bir el var mı?

Bu sözleri söyler burada Havazhan,
Nasılsa verir yaradan Mevla.
Ödek Gölü'nden geldim tiryakiyim,
Sevap için bulur muyum hayırsever bir insan?

[A3465] Bey Havaz'ın şiiri bitince karşısına bu küçük kapıdan kara gözlü, şirin sözlü, kirpiğine, kaşına sürmesini sürmüş, yüzü güneş gibi nurlu bir kız görüldü.

Bu yeni gelin de kapıdan çıkınca iki yanağı yeni pişmiş elma, duruşu genç çocuk gibi olan Bey Havaz'ı gördü. [A3470] Bu nazenin genç yiğit tütün için yalvarıyordu. Bu genç hanım Bey Havazhan'ın nurlu cemalini görünce âşık oldu. Kendi kendine "Ben ona bir görüşte âşık oldum, canımdan da geçtim, eğer yârim var desem [A3475] kızıl gül gibi solayım. Zevk sefa kıldım desem hayaller kurayım. Allah'ım benim niyetim kurusun, malım mülküm ve her şeyim yok olsun, ağzı burnu davul gibi olan erim kurusun. Bunun gibi bir yiğit ile bir gece geçiren kızının gönlünde arzu kalmaz. Ne

olursa olsun bununla **[A3480]** bir – iki söyleşip şeker gibi dilinden zevk alayım” deyip bu şiirini söyledi:

[A3485] Yüreğimde vardır bir acayip bir istek,
İş olmaz kudretli Hakk’tan izinsiz.
Misafir yiğit hoş geldiniz bu yere,
Kulak ver dinle bunu can beyim.

Ay yüzüme küserek bakmayın,
Kahr ile kâkülümü taramayın.
Ayağına benim gibi hanımlar gelsin,
Tütün yoktur bize sormayın.

[A3490] Olsaydı verirdim elimle,
Tütün bulunmaz işte bu ilde.
Kâkülüne kurban olduğum can beyim,
Hoşça kalıp hoşça git yoluna.

[A3495] Melekler tefsiri okur başı yok,
Bizim ilin tütün ile işi yok.
Gerekirse attan in can beyim,
Sana hizmet edecek biri yok.

[A3500] Sen bu yerde durursan cefa çekersin,
Ben bilirim Göroğlu’nun askerisin.
Sana hizmet edecek biri yok,
Bu dergâhta, attan inip gidersin.

[A3505] Söylemediğim söz kaldı mı?
Başıma hicranı sahibim saldı mı?
Gerekirse attan inen sahibim,
Tütün sorarak ince belin yoruldu mu?

Bu sözü duyunca Bey Havazhan mahzunlaştı. Garipliğine ah edip atının başını çevirdi. Bey Havaz ile konuşan bu kadın Ehmedhan'ın gelini idi. Ehmedhan'ın on beş yaşında bir kızı vardı. Su içse **[A3510]** boğazından aktığı görünürdü. Onun yüzü ay gibi güzel idi. O, yengesinin Bey Havaz'a söylediklerini duydu. Bu kızın ismi Botaköz Ayim idi. Kız, yengesinin Bey Havaz'a tütün vermediğine üzüldü. Derhal yerinden kalkıp altın nargileye kor koydu. Büyük kapıdan bakınca **[A3515]** Havazhan'ı gördü. Yüreğine ateş düştü. Kendisini tutamadı ve gel hünkârım! – deyip bu şiirini söyledi:

[A3520] Altınızda vardır 100 renkli atın,
Güzel görünür astığın kılıç ve kalkan.
Vardı hızlı atı can hünkârım,
Tütün istiyorsan gel vereyim can beyim.

[A3525] Kurban olayım senin gibi yiğidin boyuna,
Gelip tut altın nargilenin kolundan.
Sizi ey beyim kimlerden sorayım.
Tütün sorarsan kendi yerinden.

[A3530] Er yiğit meydanı görünce kaçmaz,
Işık görülmeyen evliyaı bulamaz.
Tütün sorarsan kendi yerinden,
Tütün denilen bir kötude bulunmaz.

[A3530] Kötü bilmez güzellerin kadrini,
Düz yerler bilmez dağın kadrini.
“Altın kıymetini kuyumcu bilir” derler,
Güzel bilir güzellerin kadrini.

[A3535] Batur yiğit meydan içinde canlansın,
Allah düşmanın eli bağlansın.
Tütün çekeceksen beri gel can beyim,

Kokuna benim gibi kadınlar bayılsın.

Kırk kız içinde bir ben olayım,
Giydiğim ipektir altından dikilmiş.

[A3540] Tütün çekeceksen gel can hünkârım,
Boynuna benim gibi eş olsun sadaka.

Bey Havazhan bu sözleri dinleyip atının başını geri çevirdi. Altın nargileyi çekip keyif sürmek istedi. Havaz Botaköz Ayım'ı görünce **[A3545]** hayran oldu. Karşısında nargileyi tutan kız karanlık geceyi aydınlatan ışık gibi parlayan cemaliyle duruyordu. Bey Havazhan kızın boyunu, cemalini kendine münasip görüp:

- Ey kız, kendi elinle bana bir nargile hazırlayıp ver! – dedi.

[A3550] Botaköz Ayım at üstündeki bu yiğidin boyunu, kametini beğendi. Şirin sözlü, şehla gözlü yiğidin kendi elinden nargile çekmek istediğini duyunca akli başından uçtu. Bey Havaz'ın gözünden bir ateş çıkıp onun bütün azalarına ulaştı. Bey Havazhan **[A3555]** kıza:

- Siz bu bağın gülüsünüz. Genç ve güzel birisiniz. Kim güzel, kim kötü onu da bilirsiniz deyip övgü yağdırarak bu nazmını okudu:

Bey Havaz:

[A3560] Aştığım yer Esker Dağı'nın belidir,
Kuş saldığım bal Ödek Gölü'dür.
Yolcuyum bu yerleri bilmiyorum,
Bu evler hangi şahın evleridir?

Botaköz:

[A3565] Geldiğin yol büyük kervan yoludur,
Gezdiğin yer hoş Ödek Gölü'dür.
Benim adım Botaköz'dür sorarsan.
Bu evler Ehmed Serdar'ındır.

Bey Havaz:

[A3570] Su yayılsa yüksek dağa sis düşer,
 Senin gibi hanım bu yerlerde az olur.
 Evvel sorup sonra bilirim ben onu,
 Ehmed Serdar adlı adam kim olur?

Botaköz:

[A3575] Başımdadır iki altın tacı,
 Odur işte bu şehrin ağası.
 40 bin hane burada bakıcısı,
 O, Göroğlu'nun dayısı.

Bey Havaz:

[A3580] Bir güzelden söz edersin,
 Candan aziz belli ki iki gözüsün.
 Şimdi sorarım senden zatını,
 Bu yerlerde hangi şahının kızıydın?

Botaköz:

[A3585] Söylediğinde ağzından çıkan güzel sözüyüm,
 Gördüğü belki iki gözüyüm.
 Benim ismim Botaköz'dür sorarsan,
 Aslımı sorarsan Ehmed Serdar'ın kızıyım.

Bey Havaz:

[A3590] Tuti kuşu gibi izini eyleyim tavaf,
 Senin gibi güzeli sevmek sevap.
 Yalnız mısın, yârin var mı Botaköz?
 Bu sözüme de nazlanmadan ver cevap.

Botaköz:

[A3595] Bir yar izleyip gece gündüz ağlamaktayım,

Ne sebeple merak edip sorarsın?
 Babam vermez sen gibi güzel beylere,
 Halimi sorarsan hâlâ yalnızım, bekârım.

Bey Havaz:

[A3600] Söylediğin söze güzel kişi dinler mi?
 Baban cahil güzel söze girer mi?
 Boyuna karşılık altın versem,
 Seni bana Ehmed Serdar verir mi?

Botaköz:

[A3605] Benim babam dünya malını düşünmez,
 Dünya sözünü asla söylemez.
 Kimle gelse aslını, neslini sorar,
 Asil olmasa kabul etmez.

Bey Havaz:

[A3610] Mal vereyim yurdundan seni alayım.
 Ölmezsem kucaklayım gonca belinden.
 Tutkun oldum senin ay gibi yüzüne,
 Bir tütün versen de çeksem elinden.

Botaköz:

[A3615] Sen kimsin mal yığarsın ilime,
 Yolcusun çıkarma yolumdan.
 Tez git şimdi bu yerde durma.
 Yürü git tütün çektin elimden.

Bey Havaz:

[A3620] Toplarım varıp Türkmen elimi,
 Doğru söyle canım aldın gönlümü.
 Bana gönül versen de Botaköz,

Açık seçik söyle şimdi niyetini.

Botaköz:

[A3625] Düşündüm senin bağrın yaralıdır,
Can ve gönülden birisine bağlıdır.
Sen gibi yiğit bizim ilde yoktu,
Çembil’de hangi beyin oğlusun?

Bey Havaz:

[A3630] Baharda açılan bağın gülüyüm,
Söyler olsam il ağzının sözüyüm.
Aslımı sorarsan benim adım Bey Havaz,
Ben Göroğlu’nun bey oğluyum.

Botaköz:

[A3635] İşittim bağların kızıl gülüsün,
Hal – i hazır evlatsızın oğlusun.
Doğru söylerim sana ben şimdi
Kızarsam bir baytalın kulusun.

Bey Havaz:

[A3640] Botaköz diye bildim seni,
Kızarsam oydururum gözünü.
Diline hâkim ol Botaköz,
Ölmezsem alırım ben seni.

Botaköz:

[A3645] Geldiğin yer Esker Dağı’nın geçidi deyip,
Çembil’e ait Yavmet ili deyip.
Ben demedim, yurt söyler sizleri,
Havaz, Hesen Göroğlu’nun “kulu” deyip.

Bey Havaz:

[A3650] Erisin dağların karı erisin,
Her kul aldığı ile bitsin tükensin.
Kul olup da eğer seni almazsam,
Çembil'de Havaz adım kurusun.

Botaköz:

[A3655] Güzel yiğit söz söyledin fazlasıyla,
Bu sözüme kusurla bakma.
Durma burada şimdi git yakışıklı kul,
Elinden geleni yap acıma.

Bey Havaz:

[A3660] Şimdi çölde yaralanıp kalmazsam,
Çembil'e vardığımda kavga etmezsem.
Bey Havazhan denen adım kurusun,
Yemin ettim şimdi seni almazsam.

Botaköz:

[A3665] Elma gibi açılan yüzüm nakış gibi,
Çiçek veren sazendeler, âşık gibi.
Senin gibi kulla evleneceğime ey Havaz,
Kız kurusu olup ölmek daha iyi.

Bey Havaz:

[A3670] Buradan gidince dönüp gelmezsem,
Ahvalini o zaman görmezsem.
Çembil'de yiğit adım kurusun,
Yiğitlere tütün sardırmazsam.

Botaköz:

[A3675] Birbir dinleyip Botaköz'ün sözlerini,

Seyretti sadece Yavmet ilini,
Göroğlu'nun oğlu olduğunda,
İstersen o zaman verir kızını.

Bey Havaz'la Ehmed Serdarın kızı Botaköz işte **[A3680]** böyle birbirlerine serzenişte bulundular. Bey Havaz, kızın bu sözlerine çok alındı. O kendi kendine: Vay feleğe, insanın kendi yurduna hizmetçi olması yabancının yurduna sultan olmasından iyiymiş. Ben kendimi Göroğlu'nun oğlu diye bilirdim başkaları bana Göroğlu'nun **[A3685]** kulu dermiş. Öz yurdumda hiç kimseye muhtaç değildim. Hunhar Şah'ın itibarlı adamlarındandım. Bu yerde ben ondan daha güzel mertebede olsam da insanlar hemen bana kötü göz ile bakıp kötü namla adlandırmışlar. Bu yerde durmaktansa yurduma gideyim dedi. Tulparına **[A3690]** binip ona kamçı saldı. “Ana yurdum neredesin?” diye yollar aştı. Yavaş yavaş gönlünde sabır, metanet duyguları uyandı. O, “bu iş bana göre değilmiş galiba. Benim bu kızla böyle konuştuğumu 40 bin yiğit nereden bilsin ki! Hepsi Bey Havazhan namertmiş, **[A3695]** Göroğlu'nun tulparına binip kaçıp gitti deyip bana lanet eder. Ben bunu asla kaldıramam. En güzeli bu yerden dönüp Çembil'e varayım. Göroğlu'na, Ehmed Serdarın kızını bana al, diyeyim. Eğer almazsa bunun sorumlusu olarak Göroğlu'nu **[A3700]** tutar öz yurduma dönerim. O zaman hiçkimse bana lanet edemez. Eğer Göroğlu Botaköz'ü alırsa başına kara kalpak, üstüne kara elbise, ayağına çarık giydirip yiğitlere tütün hazırlatacağım” deyip gönlü kırık bir halde Çembil'e doğru yol aldı. Onun gözün **[A3705]** den akan yaş tulparın yelesine düşmekteydi.

Havaz o gün öğle namazı vaktinde Çembil'e dönmedi. Göroğlu sultan ve onun yiğitleri Çembil'in kapısına çıkıp onu beklemekteydi. Bey Havazhan'ın gelmediğini anladıktan sonra onlar şehre döndüler. Ağa Yunus Peri başta **[A3710]** saray hanımları Zeynepşah Ayimi alıp şehrin sebilinin yanında onun gelmesini beklediler. Göroğlu öğle namazı okunduğunda yiğitlerine bu nazmı okudu:

Ödek Gölü ile Çembil arası bir günlük yol,

40 yiğit maksadımı siz anlayın.
[A3715] Sabahtan gelecekti Bey Havaz,
 Ne oldu gelmez kuzum, ah yazık.

Bu azap bana şu an bir ölüm,
 Bey Havaz idi benim can dilim.
 Gölgesini gören bir aladoğanım,
[A3720] Ne oldu gelmez kuzum, ah yazık.

Ayrılık ateşi yüreğimi bağrımı yaktı,
 Hicran azabı belimi büktü.
 Özletti kendini, çok ağlattı,
 Ne oldu gelmez kuzum, ah yazık.

[A3725] Bey Havazhan İgiz Dağı'ndan aştı mı?
 Düşman görüp akılları şaştı mı?
 Veya onun bindiği atı kaçtı mı?
 Ne oldu gelmez kuzum, ah yazık.

[A3730] Ümit dolu Göroğlu'nun sözleri,
 Bulunmadı Havazhan'ın izleri.
 Ya değdiyse bir yamanın gözleri,
 Ne oldu gelmez kuzum, ah yazık.

Göroğlu şiirini bitirdi. Uzaktan Bey Havazhan'ın gölgesi göründü. Yakınlaştığında Bey Havaz'ın **[A3735]** gönlünün huzursuzluğu bilindi. Onun gözünden damla damla yaş dökülüp tulparın yelesine düşmekteydi.

Bütün yiğitler Havaz'ı karşılamaya çıktı. O geldiğinde atlarından inip selam verdiler. Hoş geldiniz hünkârım deyip ondan hal hatır sordular. Bey Havaz **[A3740]** onların hiçbirine cevap vermedi. Göroğlu sultan onun karşısına gelip:

- Ey oğlum, ne sebepten böyle geciktin? – deyip bu nazmını okudu:

[A3745] Bağımdaki taze gülüm,
Konuştuğum dilimsin.
Belki benim canım, gönlüm,
Niye ağlayarak geldin?

Bey Havaz:

[A3750] Düşmanları ayna ettim,
Yolumu ben kaybettim.
Meyhaneden yola çıktım,
Yollar aşıp şimdi geldim.

Göroğlu:

[A3755] Dinle benim sözümü,
Sensin benim gören gözüm.
Hatta kızıl yüzümsün,
Ne oldu da sen gelmedin?

Bey Havaz:

[A3760] İçinde çölün yorulup kaldım,
Dağı, taşı yerinden oynattım.
Ödek dedikleri göle vardım,
Yollar aşıp şimdi geldim.

Göroğlu:

[A3765] Sensin benim şekerim,
Sen ile vardır hayatım.
Hem oğlum hem kolum kanadım,
Ne diye ağlayıp geldin?

Bey Havaz:

Böyledir Allah'ın takdiri.

[A3770]

Göründü göze düşleri.
Yokmuş ördekleri, kuşları,
Oradan dönüp şimdi geldim.

Göroğlu:

Yürüyüşünle gönül şad olsun,
Düşmanın eli kolu bağlansın.
Senden baban memnun olsun,
Ne diye ağlayıp geldin?

Bey Havaz:

[A3780]

Atı sürdüm o taraflara,
Yürüyüp çıktım tepeye.
Gözüme takılınca bir eve,
Oraya uğrayıp şimdi geldim.

Göroğlu Bey Havaz'a doğru:

- Ey oğlum! Sen yok yere bahanelerle **[A3785]** gerçeği gizliyorsun!

Doğruyu söyle ne için böyle ağladın? Ben daha hayattayım. Ben varken sana kimden böyle ağır elem değdi? – diye sordu.

Bey Havazhan başından geçen olayları bir bir anlatırken bu şiirini okudu:

[A3790]

Ak yüzümde peyda oldu çil ile ben,
Elime kuş aldım adı Zerrin Bal.
Gördüğümü bir bir beyan eyleyim,
Kiblegahım bu sözüme kulak ver.

[A3795]

Rahmet eyle gözden akan yaşıma,
Sayısız sevda düştü benim başıma.

Garipliğin adı kurusun babacığım,
Ne kötülükler geldi başıma.

[A3800]

Yüreğimi garibanlık yaraladı,
Hicran, elem benimle alay etti.
Garipliğin adı kurusun kıblegahım,
Cimrilerin kötü sözü bitmedi.

[A3805]

Gayretimi düşürmeye çalıştı,
Biz gibi beyler kötü sözden korundu.
Ödek Gölü'nden döndüğümde can babam,
Bağlı evler gözüme gül göründü.

[A3810]

Ne yapayım yüreğimde derdim çok,
Bu dertleri söylemeye meylim yok.
Gazap ile yetişip vardım o yere,
Kimden olsa birer tütün sorayım pekâlâ.

[A3815]

Kapının önü sıra sıra nar ağacı,
Develeri öyle çok ki sıra sıra.
Varıp tütün çekip gideyim dedim,
Dayın Ehmed Serdar'ın kızı ordaymış.

Giydiği gülgündür nasıl kırmızı,
İsmiymiş Botaköz, dayının kızı.
Yüreğime ateşi saldı, ne yapayım?
Yakıp öldürdü şu kızın sözü.

[A3820]

Alay eder gibi söylediği manalı sözler,
İşte dedi: "evlatsızın oğlusun".
Öldürdü, yaktı şu kızın sözü,
Sonra dedi: "Bir baytalın kulu" diye.

[A3825] Bu sözlere benim gibi oğlun ölmedi,
Yüreğine ateş düştü bilemedi.
Cevap ver baba şimdi gidiyorum,
Çembil'de "kul" adı takıldı.

Havazhan söyledi şimdi bu sözü,
Misafir olduk Allah'ın takdiri.
Yiğitlere tütün dağıttırayım,
Eğer alıp getirsen baba şu kızı.

[A3830] Bey Havaz'ın şiirini dinledikten sonra Göroğlu:

- Ey oğlum, sen üzülme. Değil Ehmed Serdarın kızı 9 Ehmed Serdarın kızı olsa sana feda olsun! – dedi.

Bey Havazhan:

- [A3835] Şükürler olsun babacığım, sağolasın! – dedi.

Göroğlu:

- Oğlum, sen yeter ki gazez etmeden benim yanımda ol. Neyim varsa senindir. Senden hiçbir şeyi esirgemem! – deyip Havazhan'ı meyhaneye buyur etti.

[A3840] Kendisi Çembil'in nağrahanesine çıkıp nağra çaldırıp eğlence tertip ettirdi.

Göroğlu'na ne zaman ordu gerekirse böyle yapardı. Çembil ahalisi onun karşısında toplandı:

- Sultanımız Göroğlu, biz davul zurnanın [A3845] sesini duyup karşına geldik. Ne maksatla bizleri çağırdın. Söyle de anlayalım! – dediler.

Göroğlu maksadını anlatmak için onlara şu şiirini okudu:

[A3850] Göroğlu der: Dinleyin benim sözümü,
Oğul için sarartmayın yüzümü.
Şimdi beni dinleyin ey beyler,
Hikâye eyleyim Havaz oğlumu.

[A3855] Havaz oğlum zehir gibi gelin gördü,
Soğuk yâre fena gönül verdi.
Yiğit oğlum Ödek Gölü'ne vardığında,
Ehmed Serdar dayımın kızını gördü.

[A3860] Kulak verin Göroğlu'nun sözüne,
Ben anladım Bey Havaz'ın gözünden.
Ehmed dayımın kızını o gördüğünde,
Âşık olup yanıdı kendisine.

[A3865] Onun için ben belimi bağladım,
Başım ile kara yeri nemledim.
Doksan bin bey beni iyi dinleyin,
Hepinizi serdara elçi eyledim.

[A3870] Bilin bugün Göroğlu'nun sözünü,
Bir niceleri bulamadı izini.
Hepinizi bugün elçi eyledim,
Ağam versin Bey Havaz'a kızını.

[A3875] Düşmanları ayağının altına alsın,
Kanadımı hana, tümene bağlasın.
Serdar versin Bey Havaz'a kızını,
Mal gerek mi? Kendi tayin eylesin.

[A3875] İsterse vereyim katar katar devemi,
Deve üstüne yükleyim malımı, varlığımı.
Ehmed Serdar mal sorarsa ey beyler,
Veriniz binlerce varlığımı.

Göroğlu der bilirsiniz adımı,
Felek bozdu benim gönül şadımı,

Eğer mal gerekse dayıma,
[A3880] Baş at olarak vereyim Bulgar atımı”.

Göroğlu’nun şiiri bitti. O yere toplanan 80 bin beyin hiçbirinden ses çıkmadı. Çünkü aksakallılar “gitmeyelim” derse Göroğlu’nun gazap edeceğinden endişe edilirdi. “Varalım” derse yiğitler Ehmed Serdar’dan korkarlardı. Gençler **[A3885]** işin yolunu yordamını bilmiyorlardı. O yerdeki beylerin içinde Baki Bey denen bir aksakal vardı. O, beylere bakıp:

- Göroğlu’nun sözüne niye cevap vermiyorsunuz? – diye sordu.

Onlardan biri:

- Biz ne diyeceğimizi bilemiyoruz – dediler. Baki **[A3890]** Bey:

- Sizler beni dinlerseniz, Göroğlu’na sadece ben cevap vereyim! –

deyip Göroğlu’na bakıp bu şiirini okudu:

Baki bey aksakal derler bana,
 Sarartmayın kızıl yüzümü.
[A3895] Doksan bin bey cevap vereyim diye seçti,
 Siz de dinleyin benim sözümü.

Garip edip sarartmayın yüzümü,
 Eda edeyim beş vakitlik farzımı.
 Şartı şu ki gönül koyup kızmazsan,
[A3900] Ben söyleyim dinle beni arzımı.

Gerçek erler göremez yüzünü,
 Bulamadı belki onun özünü.
 Bana kalsa beylerini gönderme,
 Göndersen de dayın vermez kızını.

[A3905] Güç kullansan kim gelir iline?
 Altın kemer yaraşır mı eline.
 Verirsen ver birer destek iline,

Kızını vermez bir baytallık kuluna.

Aksakal Baki Bey sözlerini bitirdi. Bütün beyler **[A3910]** yerlerinden doğruldular:

- Ey Baki Bey! Sen güzel ve doğru düzgün söz söyledin! – dediler.

Baki Bey:

- Bu sözü söyledim oldu mu? – deyip kendi yoluna gitti.

[A3915] Göroğlu beylerine çok kızdı. Sinirden bıyığı titredi. Gözleri kadeh gibi olup büyüdü ve parladı.

“Heyhat! Bunlar benim ihtiyarladığımı bilip hepsi bu işten el çekti. Gençken böyle olsaydı hepsinin cezasını verirdim” deyip yavaş yavaş **[A3920]** meyhaneye doğru yürüdü. Bey Havazhan da bu işlerden haberdar oldu. Yiğitlerin hepsini meyhaneye sokup şarap içirip sarhoş etti. Bey Havazhan altın kadehe şarap koyup Göroğlu’nun karşısına geldi. Ona doğru şarabı tutarak bu nazmını okudu:

[A3925] Bindiğim atım hızlıdır,
Sağ yanında dokuz nazarlık,
Elimden al kadehi,
Baba biraz durdur kargaşayı,
Baba sana Allah yar.

[A3930] Ölmeyin siz çok yaşayın,
Tulpara bin edin temaşa,
Bir eline medet,
Birine al altın kasa,
Allah olsun sana yar.

[A3935] Şirin candan geçiniz,
Kefenden elbise biçseniz,
Düşmanın başı döndü,
Bir kadeh şarap içseniz,

Allah olsun yar.

[A3940] Başımızda var melâmet,
Dostlar vardı selamet,
Bu aziz can bize,
Bir nice gün emanet,
Alla olsun sana yar.

[A3945] Gözyaşım döküldü,
Yüreğim ezildi,
Tuzum nasibim bu günde,
Çembil'den kesildi,
Allah olsun sanayar.

[A3950] Ulu baba hoşça kal şimdi,
Gözden aktı yaş şimdi,
Esen kal görüşünceye,
Canım babam hoşçakal şimdi,
Allah olsun sana yar.

[A3955] Tacı gülü ekeceğiz,
Altın gelin örteceğiz,
Esen kal can babam,
Kıyamette görüşürüz,
Allah olsun sana yar.

[A3960] Bu zaman öyle bir zaman,
Gençliğime düştü duman,
Garip baba görüşünceye,
Kendi tahtında ol aman,
Kadir Allah sana yar.

[A3965] Bey Havazhan bu sözleri söyleyip altın kadehi yere koydu. Meyhaneden çıkıp ağıla girdi. Göroğlu'nun atlarının oynaşp durduğunu gördü. Onlardan biri Tulpar, biri Geyri, biri de Mecnun Kök'tü. Bey Havaz kendi kendine: "Göroğlu'nun tulpar atı onun hem devleti hem oğlu **[A3970]** ve hem de kolu kanatıdır. Buna binip gitsem Göroğlu'na düşmanlık etmiş olurum" dedi. Sonra o Mecnun Kök'e bindi. Havaz'ın yine gönlü daraldı. Çembil şehrinin dışına çıkmadan atın yelesine gözyaşları döküldü. Çembil ahalisi, Ödek Gölü ve büyük küçük dostları ile **[A3975]** vedalaşp devenin yavrusu gibi avaz avaz bağırarak bu şiirini okudu:

[A3980] Baharda açılır Çembil'in gülü,
Kargaları uçar konsa bülbülü,
Aman ol yine dönüp gelinceye kadar,
Mutlu kalsın Çembil'in ili.

Baharda açılır bağın kırmızısı,
Kış gidip geldi baharın mevsimi.
Aman ol dönüp gelinceye kadar,
Devran süren Çembil'in şehri.

[A3985] Yaktı gönlümü Botaköz'ün dili,
Yüreği dağladı ayrılığın kılıcı.
Aman ol dönüp görüşünceye,
Devran süren Çembil ili.

[A3990] Gönlümü yaktı ayrılığın kılıcı,
Yüreğim yandı geldi ayrılık zamanı,
Aman ol kıyamette görüşürüz,
Güle oynaya büyüdüğüm Çembil'in gülü.

Hoşça kal geçtiğim Esker'in şehri.
Görünür uzaktan Nevker Çölü,

[A3995] Aman ol seni tekrar görünceye dek,
Kuş salıp oynadığım Ödek Gölü.

Yandığımdan aktı gözümün yaşı,
Allah'ın rahmeti insanın başı,
Aman olursan kıyamette görüşürüz,
[A4000] Yeşillenen Çembil ağaçlığı.

Ezelden buymuş takdirin işi,
Ne günler görür yaşayan kişi,
Göroğlu uyandığında selam söyleyin!
Başımdan uçtu Çembil'in kuşu.

[A4005] Ara sıra taze gülü koklarsız,
Gül solsa, kokusunu nerden sorarsız.
Ol aman büyüdüğüm yurdum Çembil,
Allah yar, hoşça kal kıyamette görüşürüz.

Yurdumdan ayrılınca oldum gurbette,
[A4010] Ne yapsa kudretli Hakk'tan ihtiyar,
Aman ol kıyamette görüşürüz,
Ehl – i halkım sana Allah olsun yar.

Havazhan der feryat ettim ağlayarak,
Hiç bende de yoktur irade,
[A4015] Görüşünceye dek halkım hoşça kal şimdi,
Ata yurdum Gürcistan'da kalma isteğim var.

Bey Havazhan yukarıdaki sözleri söyleyip halk ile vedalaştı. Yola çıktı. O anda Ağa Yunus Peri, Miskal Peri, Gülnar Peri başta **[A4020]** 40 taçlı beyin hatunları bahçe gezintisine çıkmıştı. Bir cariye Bey Havazhan'ın sesini

duyup yüksek bir yerden yol için hazırlık yaptığını gördü. O Ağa Yunus Peri'ye:

- Hanım, yola bakın. Bey Havazhan feryat figan içinde ağlayarak geliyor, - dedi. Ağa Yunus Peri cariyesinin **[A4025]** yanına gelip Bey Havazhan'ı gördü. Kendini onun önüne attı. Ağa Yunus Peri Havaz'ın yüzündeki yaşı silip "oğlum" diyerek bu nazmını okudu:

[A4030] Çiçek açmış bağımdan topladığım gül olsun,
Benim gibi anan senin için kul olsun.
Gözümün nuru gönlümün kuvveti,
Çembil'in arslanı oğlum yolun açık olsun!

[A4035] Seni görmeden sarardı soldu yüzüm,
Sensin gözümün nuru, ışığım,
Gül gibi boyuna kurban olayım sevdiğim,
Çembil'in arslanı oğlum yolun açık olsun!

[A4040] Dinle can kuzum benim sözümü,
Yoluna bağışlayım iki gözümü,
Boyuna kurbanım canım hünkârım,
Çembil'in arslanı oğlum yolun açık olsun!

[A4045] Senden ayrılacağıma dileyim ölüm,
Hazan olup solsun açılan gülüm,
Kuzumsun benim huzur sebebimsin,
Çembil'in ceylanı oğlum yolun açık olsun!

[A4045] Altın kemer ile belini bağlatıp,
Ayrılık ateşi ile gönlünü yakıp,
Yaşlandığında Göroğlu'nu ağlatıp,
Nereye yol aldın, hünkârım yolun açık olsun!

– dedi, Bey Havazhan Ağa Yunus Peri'yi dinleyip anasının boynuna sarıldı. Kendisini tutamayarak **[A4050]** ağlamaya başladı. Ağa Yunus Peri bu şiirini okudu:

Ak yüzüne yakışmış iki ben,
Eline kuş aldın adı Zerrin Bal.
Yine sana bir söz söyleyim Bey Havaz,
Şimdi oğlum bu sözüme kulak ver.

[A4055] Sen gidersen bu şehre gam düşmez mi?
Ben, annen de ağlayıp kalmaz mı?
Bu Çembil'in bir sahibi sendin,
Sen gitsen bu şehir viran olmaz mı?

[A4060] Derdinle bu dünyadan ben de giderim.
Ayrılığında her gün kanlar yutarım.
Çembil'den gidersen dinle Bey Havaz,
Ben de bir an durmam giderim.

[A4065] Dilde var güzel erin namı, şanı.
Yirmi beş bin adamın malı ve canı,
Sen gidersen Çembil bozulur,
Düşün oğlum kime olur onun vebali.

[A4070] İbret al Ağa Yunus'un sözünden,
Kıssa olur kanlar dökülen gözünden.
Gidiyorsan yavrum ağlayıp üzümlere,
Korkmaz mısın Göroğlu'nun sözünden?

Bey Havaz bu sözleri duyunca annesinin boynuna sarılıp ağlayarak bu nazmını okudu:

[A4075] Virane gönlüm mutluluktan coştı,
Erenler şerbeti içti sarhoş oldu,
Görür müyüm Çembil'i tekrar?
Görüşünceye dek annem hoşçakal.

[A4080] Çembil'den çıkınca gönlüm daraldı,
Tuz nasibim Çembil'den kesildi,
Esen kal tekrar gelene kadar,
Yeniden yine gönlüm daraldı.

[A4085] İş olmaz kudretli Hakk'tan izinsiz,
Bende de yoktur zerrece derman.
Razı ol bana verdiğin tuz hakkından,
Sen can gibi azizsin anacığım.

[A4090] Ecel gelip benim gibi kuzun ölmedi,
Üstüme yapışan "kul" adım bitmedi.
Göroğlu'nun "oğluyum" desem el "kul" dedi,
Gitmezsem Çembil'den hiç olmazdı.

[A4095] Ezildi yüreğim dertten, elemden,
İyileşirse özlediğim, hani oğlum de.
Göroğlu sarhoş orada meyhanede,
Uyandığında can babama selam de.

[A4095] Havazhan der bu işler Allah'ın işi,
Yalnızım yanımda yoktur hiç kimse,
Esen ol canım annem sen kendine,
Ondan sonra iyi bak yiğitlerin başına.

Ondan sonra Bey Havazhan deve yavrusu ağlayarak Mecnun Kök'e atına atladı. Anası ile vedalaşıp yola çıkmaya [A4100] hazırlandı.

Ağa Yunus Peri ile yiğitlerin hanımları Havazhan'a yas tutup ağlamaya başladılar. Bey Havazhan'ın gittiğini duyurmak için Emir Göroğlu'nun yanına geldiler. Göroğlu meyhanede yiğitleri ile sarhoş olmuş bir haldeydi. Hanımlar Emir **[A4105]** Göroğlu'nu bu halde görünce saraya döndüler.

Emir Göroğlu üç gün sonra ayıldı. O Havazhan'ın gittiğini anladı. Havazhan'ın öz yurduna dönüp gitmesi Göroğlu'na ağır geldi. Onun yüreği yandı ve mahzun bir halde Ağa **[A4110]** Yunus Peri'nin yanına geldi. Ağa Yunus Peri'nin kanatlarını düzelterip Kuhikap Dağı'na doğru uçmaya hazırlandığını gördü. Ağa Yunus Peri Göroğlu'nun eve girdiğini görünce Bey Havazhan'ın gittiğini söyleyip bu şiirini okudu:

[A4115] Uçar idin kanadından ayrıldın,
Koşardın bugün yere çivilendin.
Arzun ile kaldın şimdi Göroğlu,
Sevdiğin Bey Havaz'dan ayrıldın.

[A4120] Bitmez içindeki bu derdin,
Arzun ile kırıldı güçlü kanadın.
Sahipsiz kaldı Çembil ili,
Yurt sahibi Bey Havaz'dan ayrıldın.

[A4125] Söyledikçe artar dertlerim,
Sevdiğim için sarardı yüzüm,
Düşünsem yok şimdi Havaz ışığım,
Gözümün nuru ışığından ayrıldın.

Sığdırmadı düşmanların kendini,
Anlamadın onun söylediği sözü.
Bulmazsan şimdi ayak izini,
İnci, cevher, mercandan ayrıldın.

[A4130] Onun derdi ile bağıın yaralanıp,
 Yas tutup kara kuşak bağlayıp,
 “Vay oğlum” deyip karalar bağlayıp,
 Gönül hoşu yavrundan ayrıldın.

Göroğlu Ağa Yunus Peri'den bu sözleri duyunca gözleri **[A4135]** karardı. Sonra kendisini toparlayıp Ağa Yunus Peri'ye bu nazmını okudu:

[A4140] Gözden yaşlar akıp sel oldu,
 Düşman gelse Çembil'e el oldu,
 Bey Havazhan gitmiş olsa Çembil'den,
 İl yurdumdan kısmet gidip çöl oldu.

Yüreğime düştü Havazhan'ın derdi,
 Ah... dersem çıkıyor içimden ateşi.
 Havazhan'ın gittiği eğer doğruysa,
 Kurudu sayılır Çembil'in yurdu.

[A4145] Susturamadım düşmanların dilini,
 Dedikodu mahvetti güzel gülünü,
 Havaz oğlum gitmişse Çembil'den,
 Ateş aldı desene Çembil ilini.

[A4150] Ağlattı benim gibi oğul sevenlerin insanları,
 Oğul için verdim namus ve arımı.
 Gitmişse Bey Havazhan Çembil'den,
 Düşman aldı şimdi buradaki varlığımı.

[A4155] Her bir sözün senin bana mislice bal.
 Sen olandın bana daima hemhal.
 Yurdumun bir parçasını yabancı aldı.
 Şimdi sana bir söz söyleyim kulak ver.

Akan gözümün yaşı göl olsun,
Dert üstüne dert eklensin çok olsun.
Havaz oğlum gitmişse evine,
[A4160] Şimdi Ağa Yunus yolun açık olsun.

Gitmeye yönelip başını gözünü düzeltip,
Ben çıkana kadar Bey Havaz'dan ayrılıp,
Ağa Yunus Peri sana yollar açık olsun,
Uçmak istersen kanadını düzeltip.

[A4165] Göroğlu der gözümün yaşı kurudu,
Çembil'in atası var henüz ölmedi.
Havaz kendi yurduna varmıştır,
Ağa Yunus senden beklemezdim bunu.

Ağa Yunus Peri Göroğlu'ndan bu sözleri duyunca gönlü [A4170]
daraldı. Göroğlu'nun sözleri ona çok dokundu. Onun için Göroğlu'na: Bir
“evladın yokluğu ile yurt bozuldu, öyle mi?” deyip bu nazmı okudu:

Gurbetliğimden yürek yandı yaralı,
Nereye varsam bana uğrar matem.
[A4175] Dinle sözümü birbir söyleyeyim,
Havaz idi Göroğlu bana nur yüzlü.

İşinden çoktur Ağa Yunus suçu,
Şu yurtta sensin ilin sahibi.
Yaşar sonra ölür insan,
[A4180] Kulak verip dinle Çembil'in şahı.

Gözümünden akar benim kızıl kan,
Çıkmazsa ne çare tenimdeki can.
Buradan gidip niçin yaşayım dünyada,

Sevdiğimdi benim Bey Havazhan.

[A4185] Hanısın Göroğlu Çembil ilinin,
Ağzında şeker var nebat dilinde.
Bilmez misin Göroğlu can henüz,
Havaz'ı gitti Çembil ilinin.

[A4190] Bir söz ile gitti Havaz ilindin,
Söyleşilir şehirlikler içinden.
Havaz idi Çembil'in sultanı,
Bir arzuyla gitti bu il yerindin.

[A4195] Koşamadı uçan atın iyileri,
Ağlamandan bilinir derdin çokluğu.
Ah Göroğlu yoktur seni koruyan,
Böyle olur bir evladın yokluğu.

[A4200] Düşünsen bu dünya varlığı fani,
Aklını kaybeden Çembil Sultanı.
Bey Havaz'dan ayrılıp kaldık biz,
Ne göz ile görürüz dünyayı.

Göroğlu Ağa Yunus Peri'den bu sözü dinleyip kaplan gibi kükredi.
Hiç kimse ile selamlaşmadan, konuşmadan meyhaneye girdi. Bey Havaz'ın
40 bin yiğidi Allah Teâlâ'ya yalvarıp yakarıp:

- **[A4205]** Allah'ım bize Bey Havaz'ı göster! – dediler.

Şimdi sözü Bey Havaz'dan dinleyelim:

Bey Havazhan avaz avaz ağlayarak Mecnun Kök'e bindi. "Ana
yurdum neredesin?" deyip bu nazmını okudu:

[A4210] Gözümden akan kızıl kan,
Sahibimiz bizedir mihriban.

Görmek nasip olur mu Hunhar ilini,
Yola çıktı bu yerden Havazhan.

[A4215]

Dünyayı bastı şanı şöhreti,
Yurduna yayılan heybeti.
Altında Mecnun Kök atı var,
Yola çıktı bu yerden Havazhan.

[A4220]

Sırrını söylemedi kimseye,
Çıktı Bedbeht'in Çölü'ne.
Düşmanlar gelmedi yanına,
Yola çıktı bu yerden Havazhan.

[A4225]

Ezelden böyle Allah'ın işi,
Bu yere varmaya niyetlendi.
Boynunda asılı altın kılıcı,
Aşıp yürüdü onu Havazhan.

[A4230]

Gâh yürür yavaş yavaş,
Havaz'ın gönlü yorgun.
Bedbeht Çölü çam destesi,
Yola çıktı bu yerden Havazhan.

[A4235]

Kendi ilini aradı,
Onun gayreti yükseldi.
Göroğlu'nu yolda düşündü,
Yürür bozkırda Havazhan.

Giydiği gül gibi yandı,
Mecnun Kök atına bindi.
Görücistan'a doğru yol aldı,
Aslan gibi kükreyerek Havazhan.

İçinde çölün yalnız,
 Bir ara yürüdü düz mü düz.
[A4240] Cefa çekti gece gündüz,
 Çok yol aldı Havazhan.

Geçti yürüyerek bozkırı,
 Gördü dağda zorluğu.
 Görüciistan toprağını,
[A4245] Gördü sonra Havazhan.

Havaz işini bitirdi,
 Altın tacı başına taktı.
 Geldi Görüciistan sınırına,
 Akşam namazında Havazhan.

[A4250] Bey Havazhan gece gündüz yol aldı. Mecnun Kök denilen atını koşturdu. Atı yorulup yavaşlayınca sağrısına kamçı vurdu. Bu halde sekiz günlük yol tepip Görüciistan şehrine vardı. Kapıya baktığında hiçbir kimseyi görmedi. Hiçbir şey de **[A4255]** dikkatini çekmedi. Nöbetçilerin hepsi karaları bağlanmışlardı.

Bey Havaz kendi kendine: “Ben gittikten sonra bu şehirde büyük değişimler olmuşa benzer. Kara kumaş astıklarına bakılırsa yakın zamanda bu şehrin padişahı ölmüş olmalı veya başka bir şey mi var?” **[A4260]** diye düşünerek kapıya yakınlaştı. Nöbetçilere bağırıp kaleyi açın!” dedi ve bu nazmını okudu:

Yedeklenen deve katarı mısın?
 Görüşmeyeli intizar mısın?
 Ben misafirim bu yere,
[A4265] Nöbetçiler neredesiniz?

Heves kıldım ben tarife,

Tel tel örülmüş zülfünü.
Hey nöbetçiler tez elden,
Açın kale kilidini.

[A4270] Çöllerde atım ile ben,
Şehri nasıl bilirim.
Aç kapının kilidini,
Yavmet ilinden geldim.

[A4275] Mecnun Kök diye atım var,
Bey Havaz diye ismim var.
Çembil'den geliyorum,
Hunhar şaha fermanım var.

[A4280] Dökülür gözümün yaşı,
Yürüdüğüm Bedbeht'in Çölü.
Derhal kale kilidini,
Açın ihtiyar onbaşı.

[A4285] Ben ağladım avaz avaz,
Kudreti Hakk'ın iradesiyle.
Uzak yoldan geldim ben,
Şehri görmeye intizarım.

Kızıl güllerim açtı.
Şahına cevap vereceğim.
Kapıyı açın beyler,
Şehre gireyim.

[A4290] Yirmi beş yaşındayım,
Gözüm sana intizar.
Açın kale kilidini,

Hunhar Şah'a sözüm var.

Bey Havaz'ın sözlerini duyan nöbetçiler kale kapısını **[A4295]** açtılar. Bir delikanlının şehre bakıp durduğunu gördüler. Onun yüzü karanlığı aydınlatan nur gibi parlaktı ve iki kâkülü güzelliğine güzellik katmaktaydı. Şeker dilini dinleyenler bal tadını tatmış olacak, elma gibi **[A4300]** yüzünü görenler ona uzun uzun bakıp duracak kadar yakışıklı bir yiğit gördüler. Onlar bu yiğidi görünce akıllarını kaybettiklerinden Bey Havaz'ı tanıyamadılar. Nöbetçiler birbirlerine:

- Maşallah Allah'ın kudretine. Dünyada böylesine görkemli, güzel, hoş suretli yiğit var mıymış? **[A4305]** Hunhar Şah Havazhan'dan ayrıldığı on dört yıldan beri gece gündüz "vah Havaz" deyip hiçkimse ile görüşmedi. Bu çocuğu onun huzuruna götürelim, - deyip Bey Havaz'ı götürdüler.

Nöbetçiler Havazhan'ı dışarıda bekletip kendisi padişahın **[A4310]** karşısına getirdiler. Şaha selam verip bu nazmı okudular:

Ayrılıktan sararmış yüzüm var,
Kulum, bir Tanrı'ya borcum var.
Hunhar Şah'ım kulak ver bu söze,
Şimdi sana bir bir söyleyecek arzım var.

[A4315] Hizmet edip sizden yediğim tuzum var,
Havaz deyip sararan kızıl yüzüm var.
Kulak ver sözlerime şimdi sen,
Sana söyleyecek ne güzel sözüm var.

[A4320] O gelmiştir Esker Dağı'nın eteğinden,
Tuz yemiş Göroğlu'nun elinden.
Bu sözüme kulak ver Hunhar Şah,
Bir oğul geldi Yavmet ilinden.

Altında Mecnun Kök adlı atı var,

[A4325] Ben anladım Türkmen gibi zatı var.
Onu elçi olarak gelendir,
Sana ait vereceği gizli mektubu var.

[A4330] Alnında vardır onun devleti,
Rüstem gibi şanı ve şevketi.
Karşına geldiğinde görürsün,
Bey Havaz'dan on kat daha sevgili.

Kendisi bir genç çocuk sözi bey sözü,
Başında vardır turgayı, başlığı.
Kapının eşiğinde gözün ile görünce,
Havaz'dan güzel onun serveti.

[A4335] Hizmetine gelir şahlar yaya,
Bir şahin gibidir kendisi.
Eşiğine gelip durur o oğlan,
Sofiliği Bey Havaz'dan fazla.

Hunhar Şah nöbetçilerin sözlerini dinledikten sonra [A4340] “O çocuğu bir görelim” dedi. Bey Havaz'ı şahın huzuruna çıkardılar.

Bey Havaz'ın yüzü Çembil Bele geldikten sonra eskisinden daha da güzelleşmişti. Öyle olsa da Hunhar Şah Bey Havaz'ı görünce tanıdı. Koşarak yanına vardı ve onu bağrına bastı. Alnını yüzünü öptü. [A4345] “Şimdi ölsem dileğim yok!...” diyerek bu nazmı okudu:

[A4350] Ey yarenler 10 yıl yandığım az mı?
Elimdeki yavrum bilmedim doğan mı?
Gerçek mi düş müydü bilemiyorum?
Kaçırılan yalnızım işte bu Havaz mı?

Benim böyle yandığımı bilmiş,

Yaradanım bize rahmet etmiş.
Hemen kalkıp selam verin yarenler,
Kaçırılan şahinim kuzum gelmiş.

[A4355] Senin için gözlerimden aktı kan,
Çıkmak olup titredi tenden can.
Kâkülüne benim gibi atan kurban olsun,
Sağ salim geldin mi sen Havazhan.

[A4360] Söyler olsan çıkar sözler ağızdan,
Bulamadım izini, senin yerini.
10 yıl oldu sen gideli Çembil'e,
Sadaka vereyim şehrin hepsini.

[A4365] Er yiğit meydan içinde sınansın,
İlaha düşmanın eli bağlansın.
Sağ salim geldiysen buraya ışığım,
Ak yüzüne baban kurban olsun.

[A4370] Başıma aldığım altından tacı,
Feda eyleyim altından dağı,
Gül başına kurban olayım ışığım,
Dal boyuna baban olsun kurban.

Sen büyüttün şimdi taze gülümü,
Senin derdin bana etti zulümü.
Kurban olayım boynuna oğlum Bey Havaz,
Sana verdim Gürcistan ilimi,

[A4375] Defter ile vereyim nasibimi, tahtımı.
Feleğe yetişir ettiğim ahımı.
Geyik gözlü, şirin sözlü Bey Havaz,

Sahip ol vereyim altın tahtımı.

[A4380] Göreceğim gün varmış boyunu,
Bana söyle içinden geçeni.
Sahip ol Görücistan'a Havazhan,
Memnuniyetle yapayım senin düşününü.

[A4385] Hunhar der göğе değdi figanım,
Derdinden kurudu tende dermanım.
Şükür olsun şimdi gördüm yüzünü,
Ölsem de yoktur artık bir arzum.

Hunhar Şah nazmını bitirip altın tahtını, yurdunu, hazinesindeki bütün varlığını Bey Havazhan'a bağışladı. Hükümdarlık damgasını vermeden önce Bey Havazhan'a 40 gündüz [A4390] 40 gece eğlence tertip etti. Eğlenceden sonraki gün Bey Havazhan yerinden kalkıp saygıyla ellerini kavuşturdu ve selam vererek:

- Ey padişah-ı âlem! Ben bu yurttan çıkıp gideli on dört yılı aştı. Babamın vefat ettiğini Çembil şehrinde [A4395] duymuştum. O zaman orada Fatiha okumuştum. Ama bu yerde benim evladım eşim ve mihriban annem var. Onlar geldiğimi duyup yollarımı gözlerler. Şimdi bana izin verin ben de onları görüp hallerinden emin olayım dedi.

[A4400]Hunhar şah:

- Ey Bey Havazhan oğlum! Biraz sabret! Biraz önce geldin. Sen daha yeni memlekete baş oldun. Benim sana sormak istediğim bazı sorularım var. Bilgine göre cevap ver! – dedi.

[A4405] Bey Havazhan:

- Peki şahım! – deyip cevap verdi. Hunhar Şah sorusunu aşağıdaki şiir ile beyan etti:

Şimdi sana söyleyim yüz türlü,
İnsanın güzelini nerede gördün?

[A4410] Soruma cevap ver Havazhan,
Noksansız insanı nerede gördün?

Yeryüzünü birbir görüp gezdin,
Yabancı yerlerde gurbetlik kaldın.
İlk sorum budur Havazhan,
[A4415] Atın güzelini nerede gördün?

Yüreğimde koydun sayısız elem,
Elem ile ağlayarak her an.
İkinci sorum budur can oğlum,
Atın güzelini nerede gördün?

[A4420] Bey oldun Bey Havaz Çembil ilinde,
Büyüdün Göroğlu'nun elinde.
Her bir ümmet bir peygamber dininde,
Dinin güzelini nerede gördün?

[A4425] Gönlü Bey Havaz sana vereyim,
Her ne dersin sözünü tutayım.
Dördüncü sorumu sana sorayım,
Yiğidin pehlivanını nerede gördün?

Bu sözleri söyleyim sana Hunhar Şah,
Gece gündüz sana ettim intizar.
[A4430] Beşinci sorum oğlum sanadır,
İlin güzelini nerelerde gördün?

Bey Havazhan Hunhar Şah'ın sorusunu duyduktan sonra Çembil Belde gördüklerini ve bildiklerini bir bir ona beyan etti. Ona bu şiiri okudu:

[A4435] Dünyayı bir bir gezdim,

Çembil şehrinde han oldum.
Gördüğümü bir bir söyleyim Hunhar Şah,
İnsanın güzelini Çembil'de gördüm.

[A4440]

Birbiriyle oynayıp gülüp gezer,
Altın eğer, at üstünde gezer,
Ördeği avlayıp yakalar,
Atın güzelini Çembil'de gördüm.

[A4445]

Havazhan'a malum şimdi bilirdi,
Görücistan'ın dört tarafını bilirdi.
Atların hepsi aciz gelirdi,
Atın korkağını sizlerde gördüm.

[A4450]

Yiğitleri şirin candan geçerdi,
Kızılbaştan adam alıp kaçardı.
Su yerine Yezit kanı içerdi,
Yiğidin pehlivanını Çembil'de gördüm.

[A4455]

Savaş olsa her tarafa kaçardı,
Savaş görse gözyaşını dökerdi.
Gazat olsa dibe bucağa kaçardı,
Adamın korkağını sizlerde gördüm.

[A4460]

Karakuşu daima yürür kıyıda,
Akı yok birbirinden ziyade.
Atsızları daima yürür yaya,

Yigitlerin ahmağını burada gördüm.

[A4465] Söylediği sözü şahım bilirdi,
Gazat etse kızılbaşı kırardı.
Seherde kalkıp bir Allah'a ağıardı,
Dinin güzelini Çembil'de gördüm.

[A4470] Çok kuşandım şimdi oldum kurban,
Bir canı ona olsun feda.
Bir ağacı yontup Allah deyip.
Putu tapanı sizlerde gördüm.

Bir tarafta Teke Yavmet ili var,
Bir yanda Ödek adlı gölü var.
Er yiğidin gonca dudaklı gülü var,
Yiğidin arslanını Çembil'de gördüm.

[A4475] Bey Havazhan sözlerini tamamladı. Her şeyin güzelini Çembil'de gördüm dediğinde Hunhar Şah'ın öfkeden gözleri açıldı, bıyıkları süpürge gibi , ağzı eski kap gibi oldu.

- Havazhan Göroğlu'nun dinine girdi. Hani [A4480] cellâtlar neredesiniz? – diye bağırdı. Sonra bu nazmı okudu:

Gider oldu yüreğimden mutluluklar,
Nasıl sevdaya düşer insanlar.
Ben bu sözü size şimdi söyleyim,
Buraya gelin nöbetçiler, cellâtlar.

[A4485] Göroğlu'nun dinine Havaz girmiş,
Çembil'e fena gönül verirmiş.
Gelin askerler, cellâtlar,
Havaz oğlan cansız olarak gelmiş.

[A4490] Bey Havaz'a bilmediğini bildirin,
İşkence ile yürek bağrını deldirin.
Havaz cansız olup gelmiş,
Ey cellâtlar Bey Havaz'ı öldürün.

[A4495] Bakmayın gözden akan yaşına,
Karga, kuzgun yesin onun etini.
Darağacına asın cellâtlar,
Turp keser gibi elin onun başını.

[A4500] Merhamet etmeyin Havazhan'ın yaşına,
Hiçkimseyi yollatmayın yanına,
Kendisi cansız olup gelmiş,
Kimseyi koymayın onun yanına.

İki gözü dolsun lal gibi genç yaşında,
O gelmiş Esker bellerinden aşarak.
Havazhan'ı derhal darağacına asın,
Dayın görsün bugün temaşa.

[A4505] Bey Havazhan'ın yanına kendi kulak ve burunlarını kesip
yiyebilecek kadar merhametsiz cellâtlardan yüz kadarı koşarak geldi. Onun
boynuna ip dolayıp darağacına asmak için götürdüler.

Bey Havaz'ın annesi ve karısı bu haberi duyunca [A4510] derhal
onun yanına geldi. Bey Havaz'ın annesi biçare Gül Ayim:

- Vah oğlum! – deyip cellâtların eline sarıldı ve komutanlara doğru
bu nazmı ağlayarak okudu:

[A4515] Ey yaranlar kulak verin sözüme,
Kan yaş doldu şimdi benim gözüme.
Hunhar Şah'a ne oldu yarenler,
Böyle azap ediyor kuzuma.

[A4520] Kim inanır şimdi senin sözüne,
Kılıcını sallayıp elinde.
Ben sorayım sizden aziz yarenler,
Havaz kuzum ne deyip geldi yurduna.

[A4525] Aklım durdu hicran ve gamdan,
Ben ile görüşmeye varır eleme.
Beylere ne oldu aziz yarenler,
Ben dayanamam oğluma.

[A4530] Havaz gibi başıma salma kahrını,
Ejderha gibi saçma zehrini.
Onun elbisesini verin yarenler,
Havaz oğlum ne diye gördü şehrini?

[A4535] Kişi korkar ecel gelse Azrail'den,
Ne diye geldin Göroğlu'nun ilinden.
Bütün beyler rica edip şahına,
Geçsin onun bir kaşık kızıl kandan.

[A4535] Baharda açılan taze bir güldür,
Gönlü onun gül aşığı bülbüldür.
Kendi yurdum deyip gelmiş Bey Havaz,
Havaz'ı öldürünce hanın eline ne geçer?

Gül Ayim'in şiiri bitince beyler aralarında [A4540] müzakere etmeye başladılar. Onlar:

- Bu Havazhan gibi yakışıklı yiğit dünyaya ikinci kez gelmez. Onu öldürdükten sonra han pişman olur. O zaman biz de çaresiz kalırız. En güzeli biz hana rica edip onun öldürülmesi yerine zindana atılmasını teklif edelim.

[A4545] Eğer Havaz kırk güne kadar kendi dininden dönüp Hunhar'ın dinine

girerse hayırlı olur. Eğer dininden dönmezse günahı kendine. O zaman öldürsek de geç kalmış sayılmayız, - dediler.

Onların hepsi bu fikirde mutabık olduktan sonra Bey Havaz'ın affı için şahtan aman dilediler. Onu darağacından alıp **[A4550]** zindana attılar.

Her gün sabah ve akşam komutanlar nöbetleşe Havaz'ın yanına girip nasihatlerde bulundular. Bey Havaz onların sözlerini ve nasihatlarını reddetti. Bu durumu yediden yetmişe herkes duydu. Bu şekilde aradan **[A4555]** 32 gün geçti. Bey Havaz'ın Bal Ayim isimli bir kızkardeşi var idi. O ağabeyimi bir kere görsem deyip zindan beyine ağlayarak bu şiirini okudu:

Aydınlık dünyayı görmeye niyetlisin!
Gece gündüz belki intizar etmekte sin.
[A4560] Ben bir görmeye geldim yanına,
Dört duvar arasında yalnız mısın ağabeyim?

Hak Teâlâ bağışlasın canını.
Dileyip aldı kızıl başlar kanını.
Ben başıma kalıp seni sorayım,
[A4565] Diriy sen bana söyle derdini.

Küçük çocuklar okur alfabe,
Hocalar alır eline tebeşiri.
Zindanda garip misin ağabeyim?
Diri isen bana ver haberini.

[A4570] Senin derdin yüreğimde yandı,
İntizar olup izlerini aradı.
Anasından ayrılan ceylan gibi olup,
Annem hep "Vah oğlum!" diye ağladı.

Derdin ile isyan edip yıkıldı,
[A4575] "Vah kuzum" deyip saçını yolup ağladı.

Özlediğinden seni düşünüp ağabeyim,
Gece gündüz seni Haktan diledi.

[A4580] Kulak ver benim söylediklerime,
Bir canımı sana feda edeyim.
Garip annen “Vah oğlum!” diye durmadan.
Seni dileyip ağladı kadir Allah’a.

[A4585] Bal Ayim der “İnandım Allah’ın işine,
Bey acıdım açılmayan bir güle.
Ne oldu bizim günahımız ne,
Seni koydu kara kuyu zindan içine.”

Bey Havaz zindanda yatarken kızkardeşi Bal Ayim’in okuduğu şiiri dinledi. Gönlü kırık bir şekilde gözünden boncuk gibi yaşlar döküldü. Bey Havazhan ağlayarak bu şiiri okudu:

[A4590] Yalvardım kul oldum Allah’a,
Bu canımı çok yakma kurban olduğum.
Ben de sana kardeşim bir söz söyleyim.
Gözyaşına ağabeyin kurban olsun.

[A4595] Mert yiğitler meydan içinde gezinsin,
Allah düşmanının eli kolu bağlansın.
Ağlama “ağabeyim” deyip Bal Ayim,
Gözyaşına ağabeyin kurban olsun.

[A4600] Savaşa atlandığım ceren kızıl attı,
Yaşayan ölüyüz biz şimdi.
“Canım ağabeyim” deyip dökme gözyaşını,
Sözlerinden benim gönlüm kırıldı.

[A4605] Bu işlerin hepsi Allah'ın takdiri,
Kaderde olanı değiştiremez kimse,
“Ağam” deyip ağlama kızkardeşim Bal Ayim,
Yanarak içimden döküldü gözyaşım.

Söylesem hatırlanır şeklim şemalim,
Önce ki gibi değil benim hayatım.
Bugün geldin sonra yine gelmezsin,
Gözyaşına ağabeyin kurban olsun.

[A4610] Yüreğimi deldi düşman, Bal Ayim,
Kabul etsin güzelliği Allah'ım.
Bugün geldin belki gelmezsin,
Gözyaşına ağabeyin kurban olsun.

[A4615] Bu düşmanlar zorbalığı bildirir,
Elmas kılıç ile yüreğimi deldirir.
Bugün geldin sonra hiç gelme,
Kızılbaşlar seni görse öldürür.

[A4620] Mollalar tuttu dividi, kalemi,
Yüreğime saldı derdi, elemi.
Görüşürüz, görüşemeyiz bilemem,
Garip anneme söyle selamımı.

[A4625] Göremedim onun nurlu yüzünü,
Aklımda tutmadım şeker sözünü.
Bal Ayim sen annemize selam söyle,
Helal etsin bana hakkını.

Gece gündüz ağlar, ah eder,
Derdini kanatlanıp geri döner.

Selam söyle Bal Ayim anneciğime,
Sekiz günden sonra annem buradan ayrılır.

[A4630] İyi evlat olur baba yanında,
Şeytanlar er yiğidin kastında.
Nasip olsa bir daha görsen ağabeyini,
Sekiz günden sonra darağacının altında.

[A4635] Ödek Gölü'ne salmıştım kuşumu,
Affetsen Allah'ım günahlarımı.
Dirlikte biz birlikte değildik,
Görünceye dek kardeşimi, garip kuzumu.

[A4640] Benim başım kaldı koyu dumanda,
Allah'ım saklasın bizi bu cihanda.
Sağ ol yine yine görünşünceye dek,
Görüşmek bile kaldı gümanda.

[A4645] Havazhan der ben ağlarım zar zar,
Ne kıldıysa kıldı kudretli Cabbar.
Sağlıcakla kal kıyamette görüşürüz,
Kavuşana dek kardeşim olsun Allah yar.

Bal Ayim ağabeyi Bey Havazhan'ın şiirini dinledi. Ceylan gibi kırıldı ve ağabeyi ile vedalaşıp kendi evine döndü. Bey Havazhan zindanda kaplan gibi kükredi. Bağrı ezildi, gönlü kırıldı. Bu dünyanın vefasızlığından **[A4650]** inleyip yakındı. Şimdi sözü Emir Göroğlu'ndan dinleyelim:

Göroğlu Bey Havazhan gittikten sonra 40 taç sahibi ve kendi yanındaki yiğitleri ile fazla konuşmadı. Havaz'ın ayrılık acısı ile aradan iki ay geçti.

[A4655] Göroğlu adamlarına:

- Oğlum Bey Havaz gittiğinden beri, hepimizin sesi sedası gitti. Öylece bunalıp duruyoruz. Giden yerine gelmez. Hepimiz Ödek Gölü'ne varıp kuş salıp gönlümüzü açıp **[A4660]** eğlenelim dedi ve bu nazmını okudu:

Padişahlar namert deyip söyleme,
Yiğitlerden namertler alırlar hediye.
Bir sözüm var aklınızı başınıza toplayın,
Hepiniz binin şimdi hızlı atlarınıza.

[A4665] Sırlarını söylemeyen yiğitler yabancı,
Söyleseler utandırır sizi.
Kalkın yiğitler şimdi binin atınıza,
Av için atlanıp soylu atlarla.

[A4670] Dost demeyin evinize gelenleri,
Ciğerim demeyin size güzel görünenleri.
Atın soylu atlara hemen kuşatıp,
Yiğitlerim şimdi altın eğerleri.

[A4675] Söylediğim sözüm bütün yurda yayıldı,
Huyumu dostum, düşmanım bildi.
Eyerin üstüne sıkıca bağlayın,
İpekten dokunan yumuşak kumaşı.

[A4680] Gece gündüz gösterin erliği,
Düşmanlara gösterin mertliği.
Bindiğinde yarakışır han yiğitler,
Ata serin altın örtüleri.

Postu koyun soylu atın beline,
Görünsün Çembil'in iline.
Yiğitlerim hazırlanıp atlanın,

Yürüyün şimdi Ödek Gölü'ne.

[A4685] Dinleyin Göroğlu'nun sözünü,
Hak edin benim gibi erin tuzunu.
Kalkın Ödek Gölü'ne varalım,
Görmek için Bey Havaz'ın izini.

Bu sözleri dinleyip herkes atına bindi. Çembil şehrinin **[A4690]** kapısından çıkıp Ödek Gölü'ne doğru yol aldılar. Ödek Gölü'ne varıp Bey Havazhan'ın yürüdüğü yerleri gördüler. Beylerin gönlü kırıldı. Bir yere oturup Bey Havaz'ı düşündü. Akşamüzeri Çembil'e dönerken yolda bir nice tüccarla karşılaştılar.

[A4695] Göroğlu:

- Çabuk olun, hızlı adımlarla yürüyün yiğitler! – dedi. Kervanlardan Bey Havaz'ın haberini öğrenelim! – dedi.

Onlar tüccarların yanına geldiklerinde Göroğlu onlara **[A4700]** doğru bu nazmını okudu:

Göroğlu diye namımı bilirsiniz,
Bizler ile çok sohbet edersiniz.
Ben sorayım şimdi size yarenler,
Tüccarlar nerelerden gelirsiniz?

[A4705] Söz dinleyelim tüccarların dilinden,
Azap çekerek geldim Bedbeht Çölü'nden.
Sizden sorayım söyleyin kervanlar,
Sizler söyleyin hangi şahın ilindensiniz?

[A4710] Bal şekerden tatlı sözüm var,
Yollarınıza intizar iki gözüm var.
Biliyorsanız haber verin yarenler,
Sizlerden soracağım sözüm var.

[A4715] Ey kervanlar işitiniz bu derdimi,
Havaz idi savaşta benim dayanağım.
Biliyorsanız bir haber ondan söyleyin,
Arzu ile kaçırdım ben şahinimi.

[A4720] Benim gibi beyiniz idi umut elinde,
At izi gördün mü Bedbeht Çölü'nde.
Ara sıra düşmanların dilinden,
Bir şahin uçurdum Çembil belinden.

[A4725] Yedeklenip katar katar gidenler deve mi?
Develerin üstüne yüklenen al kan mı?
Bey Havaz yine devran sürelim deyip,
Gönlünü Hunhar Şah'a verdi mi?

[A4725] "Ah evladım" deyip ben ederim ah – vah,
Allah'ım vermiştir benim gibi kuluna.
Havazhan Hunhar Şah'a varınca,
Hunhar Şah eski dost gibi karşılamış mı?

Kervancı başı Emir Göroğlu'nu dinleyip [A4730] gördüklerini ona anlatmak için bu nazmı okudu:

[A4735] Düşünsek bu dünya fani,
Allah'ın elinde insanın canı.
Gördüğümü bir bir beyan eyleyim,
Kulak ver, dinle Çembil'in hanı.

[A4735] Evlatlar okur alfabeyi,
Yoldaş eyledim yar ve dostu.
Gördüğümü sana beyan eyleyim,
Kulak ver, dinle Çembil sultanı.

[A4740] Bu dünyanın malını topla şimdi,
Nerede illerden topladığın şimdi.
Havaz'ın haberini bir bir söyleyim,
Kuzun buradan Görücistan'a varmıştı.

[A4745] Ayrılık belası bir çeşit alamet,
Güzelliği kötü eder melâmet.
Gördüğümü size beyan edeyim,
Kuzun vardı sağ selamet.

[A4750] Ben söyleyim Çembil şimdi kaldı de,
Çok sevdalar kederler saldı de.
Görücistan'a Havaz oğlun varınca,
Eskisi gibi karşılandı şahın önünde.

Havazhan'ı onlar eskisi gibi karşıladı,
Kırk gün eğlence ile yurda aş verdi.
Eğlence bittiğinde Hunhar denen şah,
İlin, yurdun güzelini ondan sordu.

[A4755] Bağlardaki güllerin kaç çeşit deyip,
Genç olsan da çok yerler gördün deyip.
Yiğitler ile dinin güzelini,
Sordu Hunhar Şah nerede gördün deyip.

[A4760] Eskiden insanlar iyi bilirdi ismimi,
Neşeli geçir sen gününü.
Sallayıp Havaz kılıcını serserice,
Çok övdü Havaz mezhebini, dinini.

Arkaya ördüğü saçını böldü,
Havaz'ın sözüne Hunhar durdu.

[A4765] Yiğit ile dinini çok iyi tarif edip,
Hunhar Şah’a dinini güzelce övdü.

Çok düşmanı var demedi,
Bir söz ile Havaz gitti yurdundan.
Kayıtsızca Hunhar Şah’ın önünde,
[A4770] Kılıçları çokça vurdu arkandan.

Havazhan’ı Hunhar “şah layık gördü,”
Sonra elini, ayağını bağlattı.
Kılıcını çokça vurduğu için arkandan,
Havazhan’ı Hunhar zindana attı.

[A4775] Kulak verip dinle söylediğim sözüme,
Oyarım ben görsem şehla gözünü.
Öldürecek oldu 40 günde,
Dediğinden dönmezse Havaz kuzunu.

Havaz evladın yatar zindan içinde,
[A4780] Ağlayıp durur gece gündüz.
Havazhan tutukludur Hunhar ilinde,
Namertler ile yiğitlerin içinde.

Kervancı başı:

- Ey padişahların ulusu, Emir Göroğlu sultan, **[A4785]** Havazhan sizler için kılıç sallayıp zindana düştü. Eğer siz Bey Havazhan’ı aramazsanız bundan sonra Bey Havazhan’ı hiç göremezseniz. Onu yakında dara asacaklar. Siz onu kurtarmazsanız kıyamette onun iki eli sizin yakanızda, - deyip telaş içinde söyledi.

[A4790] Başta Göroğlu olmak üzere herkes onun zindanda olduğunu duyunca ceylan gibi mahsunlaşıp “ah” çekti. Sonra Göroğlu yanındakilere bakıp:

- Ey yiğitler! Bey Havazhan bizim için can siperane bir halde kılıç salladı. Biz de onu onların elinden **[A4795]** almazsak bizim erliğimiz hatunların başı ile bir olsun! – deyip Çembil'e doğru yola düştüler.

Beyler bu işe bel bağladılar. Her biri aslan veya ejderha gibi kükreyip Havazhan'ı kurtarıp **[A4800]** almak için Görücistan'a doğru yola düştü. Onların bu saltanatını gören bir gazelhan işte bu nazmını okudu:

[A4805] Hepsi boylu poslu yiğit,
Yabancıya siyasetle.
- Dinle! – deyip yöneldiler,
Görücistan'a yiğitler.

[A4810] Gözlerine yaş dolup,
Birbirine sırdaş olup.
Allah deyip yola düştü,
Göroğluhan baş olup.

[A4815] Altın eyer dokuyup,
Gök renkli demirden zırh giyip.
Gece gündüz durmadan yürüdü,
Görücistan'ı arayıp.

[A4815] Giydiği gül gibi güzel,
Dörtnala koşan soylu atına bindi.
Asker yürüdü gece gündüz,
Görücistan'a yol aldı.

[A4820] Soylu atını koşturup,
Kalkana ve zırha bürünüp.
- Allah! – deyip beyler yol aldı,
Tuğ – alemi göndere çekip.

- [A4825] Atları saf altından eyerli,
Gayret ile çıktı sefere.
Göroğlu Bey tuğu ile,
Beyler yol aldı birlikte.
- [A4830] Atlarına örttü çuha,
Saldı onu yurttan yurda.
Savaş açıp düşmana karşı,
Giydi onlar altın zırh.
- [A4835] Soylu atlar koştu oynayarak,
Düşmanın içi kaynayıp.
Ha... ha... deyip beyler yürüdü.
Aldı uzun yolu atlar koşarak.
- [A4840] Soylu atlar koştu,
Elmas kılıcı bilendi.
Kamış kulaklı at üstünde,
- Allah! – deyip beyler yürüdü.
- [A4845] Geceleyin sanki yıldız,
Bazen toplu, bazen yalnız.
- Allah! – deyip beyler yürüdü,
On beş gece on beş gündüz.
- [A4845] Merhem yok gönül dağına,
Kondu bülbül bağına.
On beş gün yol yürüdü,
Vardı Bedbeht Dağı'na.

Atası Göroğlu ateş gibi yandı. Evliyalara sığındı. Havazhan'ı düşünüp yiğitlerin karşısına çıktı. Tulpar Leylikir'in burnuna Bey Havaz'ın

kokusu gelince **[A4850]** ağzını açıp gazap içinde yürüdü. Uzaktan Görücistan'ın kapısı görüldü. Göroğlu uzaktan bu şehre bakıp bu nazmını okudu:

Olmaz hiçbir iş Haktan izinsiz,
Karşınızda göründü işte Görücistan.
[A4855] Kulak verip anlayın şimdi yiğitler,
Size söz söylüyor Hesengan.

Arkamızda kaldı Çembil şehri,
Bu yer Bedbeht Dağı'nın yolu.
Göz açıp bakın şimdi yiğitler,
[A4860] Dumana boğulmuştur düşmanın şehri.

Bizleri getirdi Havaz'ın derdi,
Ay gibi yüzüne olduğumuzdan tutkun.
Gayret edip yolu aşın yiğitler,
Uzaktan görünen düşmanın kulesi.

[A4865] Atları salıp biz üstüne,
Kılıçlar oynasın erin elinde.
Üzengide kan olup cenkler içinde,
Bir savaşalım darağacının altında.

İşitin yiğitler şimdi bu sözü,
[A4870] Havaz deyip sarartıp geldik bu yere.
Vuruşup kanlı darağacının altında,
Kurtaralım oğlum Havaz'ı.

O anda yiğit atını hızla koşturmaya başladı. Yiğit at üstündeyken bu nazmı okudu:

[A4875] Bu il düşman ili,

- [A4880] Hepsi Havaz'ın adamı.
Gitti yüzümün rengi,
Canım kuzumu seyredeyim.
Bir gibi, bir gibi ha... ha,
İlin koşan atları.
- [A4885] Söyle, söyle dil güzeli,
Bahar zamanda gül güzeli.
Görünceye dek unutmam,
Bana yapın bir iyilik.
Bir gibi, bir gibi ha... ha,
İlin koşan atları.
- [A4890] Sümbül olur yok ve varım,
Sensin gücüm, kuvvetim.
Bana bir iyilik yapın,
Kula atım vefadarım.
Bir gibi, bir gibi ha... ha,
İlin koşan atları.
- [A4895] Dökülmesin yere kanım,
Çıkmasın tenden canım.
Arayım seni disizim,
Bana yapın bir iyilik.
Bir gibi, bir gibi ha... ha,
İlin koşan atları.
- [A4900] Ne edeyim şöyle uzun kuyrukluyu²⁴⁶ (1)
Yüreğime düştü gamın.
Cefa çektin can atım,

²⁴⁶ Hortum - kuyruğun

Az mıydı gecelere olsun yemin.
 Bir gibi, bir gibi ha... ha,
 İlin koşan atları.

[A4905] Çöl cehennemini tadarsın,
 Bizi üstünde taşırsın.
 Seni koşturur dururum,
 Yığılıp ölsem bulursun²⁴⁷ (2)
 Bir gibi, bir gibi ha... ha,
[A4910] İlin koşan atları.

Hesenhan “bu yiğit işi bozacak” deyip onun atını durdurdu ve yiğitlerine doğru:

- Ey yiğitler! Şimdi sizler mızraklarınızı içinizde saklayıp ikişer ikişer şehre girin **[A4915]** ve darağacının iki tarafında yerleşin! – deyip şehir kapısından girdi. Askerler darağacının sağ tarafında yer tuttular. Hesenhan’ın ardından giren yiğitler de onu izleyerek yer tuttular. Bugün Bey Havaz’ın dara asılacağı gündü. Göroğlu ve Hesenhan yiğitleri **[A4920]** ile Havaz’ı kurtarmak için gelmişlerdi.

Hunhar Şah tahtını hizmetçilerine taşıtmıştı. O, komutanlarının himayesi ile darağacının altına geldi. Göroğlu ve yiğitleri, boynuna insan kulaklarını nazarlık gibi takan bahtsız cellâtların Havaz **[A4925]** han’ın boynuna geçirecekleri halatı hazırladıklarını gördüler. Onun ellerini ve ayaklarını sımsıkı bağlamışlardı. Bu şekilde darağacının altına Havazhan’ı getirdiler.

Göroğlu ve yiğitleri Bey Havaz’ı bu durumda görünce hiddetlenseler de ihtiyat edip sinirlerine hâkim olmaya çalıştılar. Hunhar Şah Havazhan’ın yanına gelip:

²⁴⁷ Bulursun – ödersin.

- **[A4930]** Ey ışıġım Havazhan! Gel, Şimdi bile geĥ deġil. Goroġlu'nun dininden d n! Ben senin ne hacetin varsa gideririm! – deyip bu Şiiri okudu:

Saġ olsun bu aldatıcı Şirin can,
Nasıl isterse öyle yapar bizi yaradan.
[A4935] Bir sözüm var sana dinle,
Kulak verip sözlerime Havazhan.

Kimse bulamadı benim izimi,
Gördüm bugün seni, körpe kuzumu.
Boynuna kurban olsun baban,
[A4940] Kulak ver dinle benim sözümü.

Ekmeġini yedin Goroġlu'nun elinden,
Kaĥıp gittin Bulgar Daġı'ndan, ilinden.
 l nceye dek senden razıyım,
D n Havaz Goroġlu'nun dininden.

[A4945] Dinle sen Havaz benim sözümü,
Soldurmayım baġda senin g l n .
Goroġlu'nun dininden d nsen Havazhan,
Sana vereyim G r cistan ilini.

Hunhar der s ylediġim söz budur,
[A4950] Kaygı ve kederle y reġim doldu.
Döndüm de, d n kendi dinine,
IŖıġım Bey Havaz sana ne oldu?

Havazhan bu sözü dinleyince gözleri yaŖardı. Y reġi gamla doldu.
O Hunhar Şah'a bakıp bu nazmı okudu:

[A4955] Dünyada var mı benim gibi günahsız,
Allah'ım kılmasın bizi kara yüzlü.
Ben de söyleyim dinle sözümü,
Kulak ver şimdi söze padişah.

[A4960] Kaldı sayısız düşmanlara mal,
Sözüm var ağzımda güya misli bal.
Arzum ile derdim çoktur içimde,
Bu söze şahım şimdi kulak ver.

[A4965] Ayrılıp çıktım Çembil ilinden,
Ekmek yedim Göroğlu'nun elinden.
On yıl oldu ben dinine gireli,
Nasıl geçeyim Göroğlu'nun dininden.

Hunhar Şah Bey Havaz'ın kendisini dinleyince çok öfkелendi ve o:
- Cellât neredesin? Bunu darağacına as! – diye emir **[A4970]**
verdi.

Cellâtlar koşarak Havazhan'a doğru yöneldiler. Havazhan'ın
kızkardeşi Bal Ayim insanların arasından öne atıldı ve kendisini ağabeyinin
ayağına attı. Sonra ağabeyinin boynuna sarılarak bu nazmı okudu:

[A4975] Kudreti çok yaradan Allah,
Bende de yoktur zerre kadar irade.
İçimde olan derdi şimdi söyleyim,
Kulak ver ağabeyim sana sözüm var.

[A4980] Yaş yerine döktüm sanki kızıl kan,
Hiçbir iş olmaz kudretli Haktan izinsiz.
Anlatayım sana içimdeki derdimi,
Kalmasın gönülde bir zerre kadar arzu.

[A4985] Taze güllenen fidan açılıp solmasın,
Allah'ım hiçbir kul benim gibi olmasın.
Adına kurban olduğum yaradan Allah,
Rahmet edip medet et ağabeyim ölmesin.

[A4990] Kadir Allah bu derdime nazar et,
Garip olup çok ağladım elimden tut.
Rahmet eyle medet et ağabeyim ölmesin,
İsmine kurban olduğum Zulcelal.

Bir ismin Rahman'dır, bir ismin Gaffar,
Senden kendisine rahmet edecek kim var.
Rahmet eyle elimden tut ağabeyim ölmesin,
İsmiini sevdiğim Resul-i Muhtar.

[A4995] Bal Ayimden sonra anası çıkıp bu nazmını okudu:

Garip oldum oğlum döker kızıl kan,
Kuzum için başımı yoluna kurban edeyim.
İsminden bellidir yaratan Rahman,
Merhamet edip elimi tut, kuzum ölmesin.

[A5000] Garip olup için için ağlarım bugün yine ben,
Ayrılık ateşinde canımla tenim yanmaktadır.
Adına kurban olduğum ey 40 çilten,
Merhamet edip elimden tut, kuzum ölmesin.

[A5005] İçin için ağlarım daima sabah akşam,
Başıma düştü yüz bin develik dert.
Kurban olayım Resul – i Ekrem'e,
Merhamet edip elimden tut, kuzum ölmesin.

Hiç kimse varamaz onun yanına,
 Kıyamet gibi sevdalar düştü başıma.
[A5010] Kadir Allah merhamet et gözyaşıma,
 Merhamet edip elimden tut, kuzum ölmesin.

İşte bu yerler Hunhar Şah'ın yerleri,
 Habersizdir bundan Çembil erleri.
 Göroğlu'nun ulu kâmil pirleri,
[A5015] Merhamet edip elimden tut, kuzum ölmesin.

Gül Ayim'in bir dileği şudur,
 Allah'ım kuluna merhemet et şimdi.
 Bütün pirlerin medet edeceği gün şimdi,
 Merhamet edip elimden tut, kuzum ölmesin.

[A5020] Göroğlu yiğitleri ile bunların feryadını dinledi. Onların da gönülleri ezildi. Bu iki biçarenin ağlamasını duyunca gönülleri kırık bir halde atlarının yelelerine asıldılar.

Hunhar Şah Havazhan'ın annesinin ve kızkardeşinin söylediği
[A5025] bu sözlere çok kızdı. Hiddet içinde:

- Asın bunu darağacına! – dedi.

Havazhan'ın ölüm cezası kesinleşti. Havaz dünyadan ümidini kesti. Gözü yaşlı, gönlü gamlı bir halde kızkardeşine doğru bu nazmını okudu:

[A5030] Yüreğimde vardır benim bir gamım,
 Nedensiz soldu rengim, yüzüm.
 İçimde derdim çoktur onu söyleyim,
 Kulak ver dinle bunu ışığım.
 Sağ olsun kardeşim senin başın,
[A5035] Kargalar yemesin senin etini.
 Kaşımda durmayan ceylan gözlü bağırıp,

- Ağabeyim! – deyip bana dökme yaşını.

[A5040] Güçlü desen ağla Hakka yalvarıp,
Ver derdime derman deyip.
Bir yandan senin ağlamana,
Hüzünlenip ağlama “canım ağabey!” deyip.

[A5045] Cellâtların tümü durur yanımda,
Ne sevdalar vardır benim başımda.
Sözlerime kulak ver sevgilim,
Arzum vardır gözden akan yaşımda.

Kulak ver ışığım söylediğim sözüme,
Ölüm yaklaştı benim başıma.
- Oğlum! – deyip bana bakan Göroğlu,
Görmedi şimdi bakıp gözüme.

[A5050] Yazık, Göroğlu’nun kadrini bilmedim,
Gözyaşına rahmet etmedim.
Darağacının altında ağlarken,
Babam ile beyleri göremedim.

[A5055] Senin için sararadı yüzüm deyip,
Gözüme bülbül oldu izin deyip,
Darağacının altında görse Göroğlu,
- Vah! – deyip at koştı gören gözüm deyip.

[A5060] Gözümle doyarak bakamadım yüzüne,
Dinlemedim onun şirin sözünü.
O yana – bu yana bakar şimdi ışığın,
Ne çare görünür mü gözüme.

Sultan Göroğlu'nun gönlü daha da kırıldı. Havazhan'ı dinleyen kızkardeşi gözyaşı dökmeye başladı. O anda Havaz'ın kızkardeşi etrafına bakındı. Tulpar Leylikir'i, **[A5065]** onun yanına kaplan gibi atılmaya hazır duran Göroğlu'nu, Hesenhan'ı ve emir bekleyen yiğitleri gördü. Onların hepsi Havazhan'ı kurtarmaya hazırdı. Havazhan'ın kız kardeşi de Göroğlu'na bakıp bu şiiri okudu:

[A5070] Başından gitmeyen asıl saadeti,
İlahi ganimet, gitsin şevketi.
Başında tacı, altında atı,
Ününün yetiştği yere duyulmuş serveti,
- Vah evladım! – diye ağlayan kimdir?

[A5075] Bu sözler benim gibi garibin sözleridir,
Her kim kendini düşünür.
Başında tacı, altında tulparı,
Bindiği atı doğan göğü gözlerdi,
Ceylan gibi inleyen kimdir?

[A5080] Kulak ver sözüme Allah'a ağabeyim,
Senin için bir Allah'a ağlayan.
Yaşı otuzu geçmeyen biri,
Altında tulpar Leylikir olan,
Vay kardeşim diye ağlayan kimdir?

[A5085] Şahini avlayan avcı yetenekli,
Pek çok şah yürür piyade.
Çok yakışıklı bir yiğit.
Hüsnü perilerden güzel,
Dörtnala ata binen kimdi?

[A5090] Bindiği atı dokuz göğü izledi,

Senin derdin ile dağları aştı.
 Bir acayip kişidir yüzü nurlu,
 - Vay ceylanım! – deyip sana üzüldü,
 Atı dörtlale koşturan kimdir?

[A5095] Havazhan kızkardeşinin sözlerini duyunca içerledi. Tulpar Leylikir'in ismini duyduktan sonra "doğru mu duydum, gerçek mi bunlar?" deyip cellâtlara bakıp:

- Ey yarenler! Bu dünyadan gidiyorum. Ne olursunuz gözümü açın! Dünyayı son bir kez daha göreyim! – **[A5100]** dedi.

Cellâtlar Havazhan'ın gözünü açtılar. Havazhan gözleri açılınca Göroğlu'nu, Hesenhan'ı ve yiğitleri gördü. Mutluluktan yüreği pır pır etti. Bu sevinçle şiirini okudu:

[A5105] Ağlarım şimdi avaz avaz,
 Gözümden yaşım akarak.
 Bütün bulduğum Şah Hunhar,
 Ya sana olsun ya bana.

[A5110] Söz söyleyen kızıl dilin,
 Bağdaki taze gülüm.
 Görücistan gibi işte bu ilin,
 Ya sana olsun ya bana.

[A5115] İçimi yakar ateşin,
 Kimi taşır senin derdin?
 İşte sert bakışlı şehrin,
 Ya sana olsun ya bana.

Başıma saldığın kahrın,
 Bulamadım hiç huzur.
 İşte bu duran güzel şehrin,

[A5120] Ya sana olsun ya bana.

Bozulmayan gülen rengin,
Her zaman yükselen bahtın.
Altındaki altın tahtın,
Ya sana olsun ya bana.

[A5125] Kim işitir senin sesini,
Sürü ile hem de develerin.
Burada duran altın darağacın,
Ya sana olsun ya bana.

[A5130] Defterde vardır yazıların,
Yüze yakın çadırların.
Altında bindiğin atların,
Ya sana olsun ya bana.

[A5135] İşitmem senin sözünü,
Sarartırım kızıl yüzünü.
Gülfidanı güzel kızın,
Ya sana olsun ya bana.

[A5140] İçine düşen dertlerin,
Dile gelir sitemlerin.
Saraydaki hanımların,
Ya sana olsun ya bana.

Hunhar bu sözü duyunca cellâtlara:

- Bunu darağacına asmadan neden gözünü açtınız? – diye
bağırdı. Hesenhane Emir Göroğlu'na:

- **[A5145]** Biz böyle beklersek Havazhan öldürülecek. Hemen altın
davulu çalın, - dedi. Sonra Hesenhane Emir Göroğlu'na bakıp bu şiirini okudu:

[A5150] Dar altında ağlar Havazhan,
 Su yerine gözünden akar kızıl kan.
 Fatiha versen Havaz oğlun ölmekte,
 Ne beklersin burada kalıp babacığım?

[A5155] Havaz oğlunun kadehi doldu mu?
 Bağlardaki taze gülün soldu mu?
 Fatiha versen bize şimdi babacığım,
 Burada açılan bal Havaz'ın öldü mü?

[A5160] Maksadını Hakk'tan buldu,
 Yiğitlerin hepsi hazır oldu.
 Ne beklersin babacığım,
 Vursan olmaz mı altın davulu?

[A5165] Kulak verip dinle işte bu sözleri,
 Tavaf edeyim iki nurlu gözleri.
 Nurlu Fatiha verip şimdi babacığım,
 Düşmanla savaşmaya gönderin bizi.

[A5170] Er yiğitler hücum eder daima,
 Saf saf yürür düşmanlara.
 Oku babacığım nurlu Fatiha,
 Yiğitlerin savaşını sen et temaşa.

[A5175] Sevda salma benim başıma,
 Hesenhan'ın gözünden düşer damla.
 Yiğitlere cevap ver babacığım,
 Hesenhan'ın işini et temaşa.

Emir Göroğlu Hesengan'ı dinledikten sonra eline altın kamçısını aldı. Altından savaş davulunu çaldı. Yiğitlerine bakıp:

- **[A5175]** Sizler Bey Havazhan'ı kurtarın! Ben Hunhar Şah ile savaşacağım, - dedi. Okunu, yayını ve silahlarını eline aldı. Yiğitlere bakıp bu nazmını okudu:

[A5180] Elmas kılıçlar elinde,
Bakarım yüksekten alçağa.
Atı sürün süratle,
Gelin ²⁴⁸ (1) Havazhan üstüne.

[A5185] Başındadır kalpakları,
Yanında bıçakları.
Ham gümüştür silahları,
Gelin Havazhan üstüne.

[A5190] Soylu atlar hazırlanıp,
Altın kalkanlar titreyip.
Kaplan gibi heybetlenip,
Gelin Havazhan üstüne.

[A5195] Saf saf koyunlardan geç,
Gezip duran sanki bir kurt.
Havaz'ınız sanki bulut,
Gelin Havazhan üstüne.

²⁴⁸ (1) Dondur – ülküce, uzaklara.

- [A5200] Kale başını alsın duman,
Bugün oldu ahir zaman.
Yiğitlerim olun pehlivan,
Gelin Havazhan üstüne.
- [A5205] Yiğitler ata binip,
Havazhan'ın gönlü dindi.
İlerleyin şimdi,
Gelin Havazhan üstüne.
- [A5210] Ordu gelir her yandan,
Grup grup olmuş halde.
Savaşır her yana,
Gelin Havazhan üstüne.
- [A5215] At sürün şehrin içine,
Aldı kılıçları eline.
Kanlar döküp darağacının üstüne,
Gelin Havazhan üstüne.
- [A5220] Havaz'ım oldu yetim,
Meydandan çıksın atım.
Bugün yerinde durmayan yiğidim,
Gelin Havazhan üstüne.
- [A5220] Vurun, kırın kızıl başı,
Boyayın dağı, taşı.
Görsün Rüstem bu savaşı,
Uzaklara Havazhan üstüne.
- Yürekleri olsun parça parça,
At götürün hepiniz.

[A5225] Baş kaldırmayın bu savaşta,
Gelin Havazhan üstüne.

Yiğitler gönlü yücedir,
Kulak verin arslanlar.
Söz söyledi Göroğluhan,
Gelin Havazhan üstüne.

[A5230] Dokuz renkli bir savaş gibi oldu. Emir Göroğlu Ayhan, Künhan, Bülbülhan, Çingizhan, Hesenhan gibi kırk komutanına ve diğer yiğitlerine baktı. Komutanlarının her birinin bin kahraman yiğidi vardı. Onların hepsine Fatiha okudu. Onlar [A5235] düşmanlarının arasından atılıp at koşturdular. Vuruşmalar, sürüklemeler, göz oymalar, kulak kesmeler başladı. Yedi gün yedi gece durmadan savaştilar. Nehirde su yerine kan aktı. Hunhar Şah'ı yendiler. Hunhar Şah sarayına sığındı.

[A5240] Hunhar Şah yenilgiyi kabul edip aman dilemek için Göroğlu'na elçi gönderdi. Göroğlu hepsini affetti. Hunhar Şah'ı huzuruna getirtti. Onları davul zurna ile karşıladı. Hepsi kini, nefreti [A5245] gönüllerinden çıkardı.

Sultan Emir Göroğlu, Hunhar Şah ile kucaklaştı. Emir Göroğlu Hunhar Şah ile vedalaşıp yurduna dönmeye hazırlanırken Hunhar Şah hazinesini ikiye böldü ve bir yarısını Emir Göroğlu'na hediye [A5250] etti. Bunları katırlara yükletip üç günlük yolu onlarla beraber aldı. Emir Göroğlu Hunhar Şah ile vedalaşıp Çembil şehrine doğru yola çıktı.

Onlar Çembil'e geldiklerinde bütün ahali karşılarına çıkıp "Hoşgeldiniz Göroğlu, Hoşgeldiniz Havazhan, [A5255] Hoşgeldiniz Hesenhan, Hoşgeldiniz komutanlar" diye karşıladı.

Göroğlu tacını Bey Havazhan'a giydirdi. Mührünü ona verdi. Çembil şehrini, Geyri atını, Yavmet ilini, sıra sıra develerini, hazinesini, Havazhan'a [A5260] bıraktı. Bütün ilde kırk gün kırk gece eğlence tertip ettirip Havazhan'ı şah ilan etti.

Bu olanları duyan Emir Göroğlu'nun dayısı Ehmedhan çok kızdı. O yerleşecek bir yer aramak için birkaç gün yol yürüdükten sonra bir şehre vardı. Burası Zengiler'in **[A5265]** şehriydi. Bu şehrin padişahı on orduluk asker hazırlamıştı. Ehmedhan onlar ile görüşüp:

- Ey padişah-ı âlem! Emir Göroğlu'nun askerleri savaşlarda ölüp gitti. Azıcık bir güçle onun yurdunu basmak mümkün olur! – dedi.

[A5270] Zengiler padişahı Ehmedhan'dan bu sözü duyunca:

- Sözlediklerin doğru mu? – diye sordu. O:

- Doğru! – deyip bin kere yemin etti Ehmethan.

Zengiler padişahı Emir Göroğlu'na elçi gönderdi. Onlar Çembil'e vardıklarında kapıda bekleyen nöbetçiler **[A5275]** elçilere:

- Siz kimsiniz? – diye sordular:

Elçiler:

- Bizler elçiyiz! – diye cevap verdiler.

Nöbetçiler durumu Göroğlu'na iletiler. Emir **[A5280]** Göroğlu nöbetçilere, elçileri huzuruna getirmelerini emretti. Nöbetçiler elçileri Emir Göroğlu'na tanıttılar. Sonra elçiler kendilerini Zengiler Şahı'nın gönderdiğini söylediler. Emir Göroğlu'na bir mektup sundular. Emir Göroğlu bu mektubu okudu. İçinde abuk subuk **[A5285]** sözler vardı. Emir Göroğlu yanındakilere bakıp:

- Ey şehzadeler ve pehlivanlar! Bu fermanı açıktan mı okuyayım yoksa gizli mi kalsın? – diye sordu.

Onlar hep bir ağızdan:

Açıktan okuyun, biz de anlayalım! – dediler.

[A5290] Emir Göroğlu mektubu yüksek sesle okudu. Bu mektupta:

- Ey Emir Göroğlu! İhtiyatlı ve akıllı ol. Bu mektubu ben Zengiler Şahı sıfatıyla yazıyorum. Teke, mektubu okur okumaz elindeki varlığın, mülkün yarısını bana ver. Hanımın iki ise birini bana **[A5295]** ver. Eğer vermezsen savaşa hazırlan! – diye cümleler vardı.

Bu mektubu dinleyen herkes çok hiddetlendi. Emir Göroğlu'nun şehzadelerinin hepsi bu elçilerin darağacına asılmasını talep etti. Fakat **[A5300]** Havazhan bu fikre katılmadı. Havazhan:

- Ey babacığım ve komutanlar! Elçilerde günah yok! Günah onların padişahındadır! – deyip onların öldürülmemeyi teklif etti.

Emir Göroğlu bu duruma çok kızmıştı. Ceza olsun diye **[A5305]** elçilerin kulağını burnunu kestirip boyunlarına astırdı. Emir Göroğlu onlara:

- Bu yerde ne gördüyseniz padişahınıza onu bir bir anlatın! – deyip huzurundan kovdu.

Onlar gittikten sonra Emir Göroğlu elindeki **[A5310]** altın kadehe şerbet doldurup:

- Bir düşmandan kurtulsak, başka biri peyda oluyor. Burada bulunan yiğitlerden bu şerbeti elimden alıp içecek ve askerlere komutan olup Zengilere savaş açacak bir yiğit var mı? – diye sordu.

[A5315] Hiçkimseden ses çıkmadı. Emir Göroğlu bu sözünü üç kere tekrarlardı. Havazhan birden oturduğu yerden kalktı ve:

- Şerbeti ben içeyim, savaşa ben gideyim baba dedi.

[A5320] Göroğlu:

- Hey oğlum! Balığın yaşaması su ile benim yaşamam sen iledir. Bir ayrılıktan sonra üç ay geçti, daha yeni kavuştuk. Şimdi yine gidersen benim halim nice olur dedi.

Havazhan talebinde ısrar etti. Emir Göroğlu **[A5325]** çaresiz bir halde Havazhan'a tulpar Leylikir'i verdi. Başına tacını taktı. Eline mızrağını aldı. Fatiha okuyup oğlunu uğurladı.

Bey Havaz'ın düşmanları:

- Cesur Bey Havaz gider gitmez kellesinden olacak! – **[A5330]** dediler.

Bey Havaz, Allah'a sığındı. Dualarla çölleri geçti. Yağmur suyunu içti ve bir dağa çıktı. Dağın bir tarafındaki sayısız Zengi askerlerini gördü. Kendi kendine: “Ben, “bu Zengiler filan yerde duruyor” deyip eli boş **[A5335]** bir halde yurda dönersem beyler babama:

- Oğlun Bey Havaz hilekâr ve korkak. Bak nice gün yol yürüyüp bu boş sözü söyledi derler. En iyisi, ben bunlardan bir delil veya bilgi alıp götürüyüm **[A5340]** dedi. Orada bekleyip akşam namazı vaktinde Zengiler'e

daha da yakınlaştı. Zengiler başına taktıkları kızıl kuşakla tanınırdı. Bu halde savaş için 12 bin asker saf tutup birbirine:

- Göroğlu'nun askeri gelecekmiş, haberdar olun! – dediklerini duydu.

[A5345] Havazhan da başına kızıl kuşak taktı. Yüzünün rengini değiştirip:

- Haberdar olun! Haberdar olun! – deyip askerlerin arasına karıştı. Zengiler onun Havazhan olduğunu bilemediler.

[A5350] Havazhan atını bir ağaca bağladı. Onların arasında yürümeye başladı. Gece yarısında bir çadır gördü. O çadır diğer çadırlardan farklıydı. Bu Zengiler padişahının kızının çadırı idi. Bu kızın kırk cariyesi vardı. Cariyeler kıza hizmet ediyorlardı. Bey **[A5355]** Havaz çadırın eşiğine yakınlaştı. Eşikten çadırın içine baktı. Çadırın içinde çok sayıda lamba gördü. Lambanın yanında kırk uyuyan cariyeyi gördü. Onların ortasında da büyük bir yatakta uyuyan şahın kızını gördü.

[A5360] O, yavaşça içeri girince şah kızının elindeki kıymetli, paha biçilmez yüzüğü görünce çok şaşırdı. Sonra Havaz kızın elinden yüzüğü çıkardı. Başından örtüsünü de aldı. Çadırdan çıkıp atına bindi.

- Haberdar olun! Haberdar olun! Emir Göroğlu'nun **[A5365]** askeri geldi! – diye bağırarak tan ağıncaya kadar yürüdü. Sonra Zengiler'in arasından kaçmayı başardı.

Ertesi günün sabahı uyanan kız elindeki kıymetli, pahalı yüzüğünün başındaki örtüsünün olmadığını gördü. Kız bu işe çok şaşırdı. Kız “Bu yere işte bu 40 cariyeden başka insan veya cin **[A5370]** giremez, yüzüğüm ile başörtümü kim aldı” diyerek cariyeleri hırsız tutup suçlamaya başladı.

Bu kavga gürültü padişahın kulağına kadar gitti. Kızının yanına gelen babası:

- Kızım, şimdi cariyeleri hırsız tutacak **[A5375]** zaman değil. Olan oldu, ne yapalım. Ben sana şehre gidince en güzel yüzüğü, en kıymetli başörtüsünü alıveririm deyip onu sakinleştirdi.

Kız babasını dinledi ama yine de cariyelerine kızarak:

- **[A5380]** Sizler olmasanız da bu çadırda yalnız başıma korkmadan yatabilirim dedi. Cariyelerin hepsini kovdu. Çadırda tek başına kaldı.

Havazhan dağ başına çıktı. İki rekat şükür namazı kıldı. Ondan sonra kızıdan aldığı yüzük ile **[A5385]** başörtüsünü Göroğlu'na götürmeye niyetlendi. Sonra, "Babam Göroğlu'na bunları verip düşmandan haber iletirsem inanır. Ama düşmanlarım, Havazhan bunu bir yerden satın alıp getirdi deyip iftira atarlar. En iyisi kızın kendisini alıp kaçayım" **[A5390]** diye düşündü. Bu fikir ona daha mantıklı geldi. Gizlice çadıra vardı. Çadırın eşiğine varıp yavaşça içeri girdi. Yalnız yatan kızı gördü. Kızın saçları rüzgârda dalgalanmaktaydı. Kız apak balık gibi yatmaktaydı. Bu haliyle Bey Havaz'ın dikkatini **[A5395]** çekti. Havazhan yavaşça varıp kızı bir kolundan tuttu.

Kız uyandı. O da Bey Havaz'ın kolunu tutup yerinden kalktı.

- Hırsızı yakaladım! – deyip bıçağını kınından çekti. O, Bey Havaz'a bakıp seni öldüreyim mi dedi.

[A5400] Bey Havaz kızın bir suratına bir de bu haline bakarak kahkahalarla gülmeye başladı. Bey Havaz'ın bu gülüşüne kızın nazarı düştü. O, Bey Havaz'ın ay gibi yüzüne, gül goncası gibi dudağına, yıldız gibi parlayan gözlerine hayranlıkla baktı. Bey Havaz'ın alnından çakmak gibi çıkan bir ateş kızın sinisini **[A5405]** yaraladı. Kız:

- Ey yiğit! Başında ecel kılıcı dolaşırken sen ne için ağlamayıp gülüyorsun? Ölümünden korkmuyor musun diye sordu.

Bey Havazhan kendinden emin bir halde:

- **[A5410]** Ey apak kız, ölümünden korkan adam senin yanına gelir mi deyip suale sual ile cevap verdi.

Kız şaşırıp:

- Cin misin, peri misin? Yoksa insan mı? Bana doğruyu söyle! – dedi.

[A5415] Bey Havaz:

- Ey Hanım, bilmiyorsanız öğrenin! Ben Emir Göroğlu'nun oğlu Bey Havazhan adlı yiğidim dedi.

Kız:

- **[A5420]** Bey Havaz dedikleri bir kişi mi yoksa iki kişi midir diye sordu.

Bey Havaz:

- Bey Havaz dedikleri bir kişi. İşte ben oyum! – diye cevap verdi.

[A5425]

Kız:

- Ben seni başı put gibi, elleri çınar dalı gibi biri olarak düşünmüştüm. Ama sen yakışıklı bir yiğitmişsin. Görmedin mi işte şu askerlerin hepsi seni esir etmek için bekliyor. Genç yaşta ölüp **[A5430]** gitmeden bu yerden hemen kaç git! – dedi.

Bey Havaz:

- Hanım kız! Ben bu yerden sizi almadan gitmem dedi.

Kız korku içinde:

- **[A5435]** Bizim burada olduğumuzu babam duyarsa her ikimizi de bu genç yaşımıza bakmaz öldürür dedi.

Bey Havaz kızı alıp gitmeden bu yerden gitmeyeceğini ısrarla söyledi.

Şafak sökmek üzereydi. Kız:

- **[A5440]** Ey yiğit, kendini de yaktın, beni de yaktın. Ne yapalım, bu yerde yakalanıp ölünceye kadar seninle gelmem daha iyi deyip yerinden kalktı. Giysilerini değiştirdi. Bir top kumaşı beline bağlayıp atına bindi. Bey Havaz ile “hadi atım” diyerek atını kamçıl原因 kız birlikte Zengi **[A5445]** askerleri arasından çıkıp gitti.

Kızın cariyeleri “Şah kızının eline su dökelim” deyip çadıra girince kızı bulamadılar.

- Vay padişah-ı âlem! Kız yok, birisi alıp kaçtı! – deyip feryat figan içinde şahın yanına geldiler.

[A5450] Padişah:

- Falcılar neredesiniz? Kızımı kimin kaçırdığını bana söyleyin! – dedi.

Saraydaki falcılar bir yere toplanıp:

- **[A5455]** Ulu şahımız! Kızınızı Emir Göroğlu'nun oğlu Bey Havaz kaçırdı diye cevap verdiler.

Şah komutanlarını etrafına topladı ve onlara:

- Derhal atlanın! Emir Göroğlu'nun oğlu Bey Havaz ile kızımı yakalayıp getirin! – diye emretti.

[A5460] 90 bin sipahi savaş davullarını çalıp Bey Havaz'ın izini sürmek için yola düştü. Onların bir bölümü Bey Havaz'ın arkasından yetişti:

- Ey Emir Göroğlu'nun oğlu Bey Havaz! Sen bizim yurdumuza gelip şahımızın kızını **[A5465]** hırsız gibi kaçırdın? Eğer sen mert olsaydın kızı bizim elimizden savaşarak alırdın! – diye bağırıldılar.

Bey Havaz atının başını geriye çevirdi.

- Ey aptallar ne diyorsunuz? – dedi. Kız Bey Havaz'ın atının dizginini çekerek:

- **[A5470]** Ey Havaz! Küfür dedikleri bir yeldir, ne varsa pervasızca alıp götürür. Yolumuzdan olmayalım! – dedi.

Bey Havaz kızı dinlemedi, yalvarışını umursamadı.

- Allahu ekber! – deyip tekbirlerle savaşa **[A5475]** girişti. Tek başına üç gün üç gece savaştı.

Havaz, birini öldürse on askerin, onunu öldürse yüz askerin hücumuna uğradı. Sonunda Bey Havaz yorulup geriye çekildi. Havaz'ın atı onu alıp bir günde beş günlük yolu katetti. Zengiler Şahı meşhur askerlerini topladı. Bey Havaz'ın yoluna ağ döşetti. Bu ağlardan birine Bey Havaz **[A5480]** yakalandı.

Bey Havaz ve kız atları ile o ağa takıldılar. Bey Havaz'ın bindiği atı ağı yırtıp kaçtı. At kızıl kana boyanmış halde Göroğlu'nun **[A5485]** tahtına burnunu dayadı.

Zengiler Şahı Bey Havaz ile kızını yakaladıktan sonra Havaz'ın darağacında asılmasını emretti. Bu padişahın bir veziri vardı. Daha önce Göroğlu'na hizmet ederken itaatsizlikte bulunmuştu. Vezir yerinden kalkarak:

- **[A5490]** Ey âlemin padişahı! Bu bir çocuktur! Bunu şimdi darağacında astırmayın. Bunu biz esir tutarsak babası onu kurtarmak için askerle çıkıp gelecektir. O zaman babasının gözünün önünde darağacına

asarsak, sizin şahlığınız, saltanatınız ve şöhretiniz bütün etrafa **[A5495]** yayılacaktır dedi.

Bu fikir şahın aklına yattı. Bey Havaz'ı zindana attı. Kızını da bir çadırda gözetim altına aldı. Şah zindan bekçilerine:

- Bey Havaz'a insan evladına yapılmayacak zulmü yapın! – diye emir verdi.

[A5500] Şah'ın kızı akşamüzeri gardiyanların yanına gelip:

- Ona eziyet etmeyin. Pamuğun içinde ateş saklar gibi saklayın! – deyip biraz altın verdi. Dönerken eğer sözümü dinlemeyip yiğide azap ederseniz etinizi yer kemiğinizi tükürürüm! – diye uyardı.

[A5505] Tulpar Leylikir'in Göroğlu'nun tahtına burnunu dayadığını gören büyük küçük herkes gelip atın başını okşadı. Emir Göroğlu:

- Ey atım! Vefakâr oğlum Bey Havaz nerede diye sordu.

[A5510] At kişneyerek, yeri döve döve başı ile Zengiler padişahının durduğu tarafı işaret etti. Emir Göroğlu yanındaki kırk şehzade ve beyzadelerle onların on binden fazla askerle savaşa hazırlandı.

Hemen savaş davullarını çaldırıp, tuğ ve alemlerini **[A5515]** diktirip, tulpar Leylikir'i yanına alıp Zengilere doğru sefere çıktı.

Bir aylık yol gidip nihayet onlara yakın bir yere yerleştiler. Çadırlarını ve ordugâhlarını **[A5520]** kurdular.

Zengiler padişahı onların 1600 adet sancağı ve bayrağı olduğunu gördü. O yanındakilere:

- Bir sancak bin askere işaret. Ben Göroğlu'nun askerini “çok az” diye biliyordum. Lakin onların askeri çokmuş dedi.

Zengiler, sonunda Göroğlu'nun yetiştiğini gördü. **[A5525]** Onu tanıyanlar Zengiler şahına:

- İşte, Göroğlu! – diye gösterdiler.

Zengiler Şahı çadıra dönüp zindan başını çağırdı. Ona:

- Yüksekliği iki yüz kulaç olan bir darağacı hazırlayıp Bey Havaz'ı şu **[A5530]** darağacına hemen as! – diye emretti. Zindancı başı emri yerine getirmek hazırlığını yaptı. Emir Göroğlu Bey Havaz'ı darağacında görünce:

- Ah evladım! – deyip yorgunluğunu düşünmeden ileri atıldı. Savaş için hazırlandı. Pehlivanlarına bakıp:

- **[A5535]** Hadi davranın yiğitler! Hazırlanın savaşacağız! – diyerek meydana at koşturdu.

Onlar 21 gün 21 gece Zengilerle savaştılar. Zengiler bunların bıkmadan usanmadan savaştığını görüp yanındaki kişilere:

- **[A5540]** Bizim en uzun savaşımız en fazla bir gün bilemedin bir buçuk gün sürerdi. Bunlar bir an dahi durmadan canla başla savaşmaya devam ediyor dedi.

O anda şahın yanındaki vezir:

- Siz Emir Göroğlu'nun candan aziz oğlu Bey **[A5545]** Havaz'ı onun gözünün önünde darağacına as. O zaman Göroğlu savaşamaz dedi.

Bey Havaz'ı darağacında astırmazsam onlar savaştan çekilir mi diye sordu. Vezir Zengiler Şahı'na:

- **[A5550]** Hayır. Ölüp gider. Savaşı durduramaz diye cevap verdi.

Zengiler Şahı savaşta çok yorulmuştu, usanmıştı. Hemen Bey Havaz'ın darağacından alınmasını emretti. O iki tarafına bakınarak:

- **[A5555]** Büyücüler burada mısınız? – diye sordu. 90 yaşında bir büyücü vardı. Bu büyücü şahın huzuruna çıktı. Zengiler Şahı ona:

- Kızım ile Bey Havaz'ı şehre götür! – diye emretti.

[A5560] Büyücü:

- Tamam! – deyip huzurdan çıktı ve efsun okudu. Bey Havaz'ı ve kızı güvercine dönüştürdü. Kendisi de bir doğan oldu. Onları önüne katıp sürüyerek Zengiler şehrine doğru yola çıktı. Önceleri Göroğlu'nun ekmeğini yiyip hizmetini tutan Zengiler Şahı'nın veziri birkaç kişi ile Göroğlu'nun çadırına geldi. Vezir:

- Ey Emir Göroğlu! Oğlun Bey Havaz ile kavuşmanız artık kıyamete kaldı. Zengiler Şahı'nın emriyle yer altı büyücüsü Bey Havaz ile Zengiler **[A5570]** Şahı'nın kızını güvercine kendisini de doğana dönüştürdü ve onları Zengiler şehrine götürdü! – dedi.

Emir Göroğlu bunu duyunca Bulbulhan adlı vezirini Ağa Yunus Peri'nin yanına gönderdi.

[A5575] Bülbülhan'dan olup biteni   renen A a Yunus Peri:

- Ah oğlum deyip bir şahine dönüştü. Kanatlarını  ırparak Havaz'a doğru yol aldı. A a Yunus Peri onlara yaklaştığında ya lı büyücü onu **[A5580]** gördü. Büyücü, hemen kızı ve Havaz'ı yere indirdi. Bir efsun daha okudu. Onları geyiğe kendisini de kartala dönüştürdü. Bunları kovalamaya devam etti.

A a Yunus Peri bu olanları görünce  a ırdı. Bu ne biçim **[A5585]** bir b y c ym   dedi. Kendisini ejderhaya dönüştürdü ve onları takip etmeye devam etti. O anda iki geyik ile kuş suretindeki büyücü bir kuyuya denk geldiler. Cadı kızı ve Havaz'ı hemen balığa çevirdi. Kendisi de yılan suretine girdi. Onları kuyuya indirdi.

[A5590] A a Yunus Peri bir ejderha olup kuyuya indi.   c  de karaku a dönüşüp pe leri sıra kuyuya giren A a Yunus Peri'ye saldırdı.

A a Yunus tek başına    düşmana karşı savaşmak zorunda kaldı. G c dengesi bozulmuştu. A a Yunus  a kın bir halde ne yapacağını bilemedi. **[A5595]**

A a Yunus Peri Kaf Da 'ından ayrılırken dayısı ona sa ından bir tel vermişti ve:

- Ne zaman ba ın derde girer sıkı ırsan veya zor bir durumda kalırsan bu tüyü **[A5600]** ateşe at. Sen nerede olursan ol ben yardımına ko arım! – demişti.

A a Yunus Peri zor durumda kaldı. Bey Havaz kendisi gibi kuşa dönüşen annesi A a Yunus Peri'yi tanıyamıyordu. Onu yabani bir kuş veya başka bir büyücü diye düşünüyordu. Kız **[A5605]** da onu tanıyamadı. Büyücü bu durumdan yaralanarak onları kuş suretindeki A a Yunus Peri'ye saldırttı.

A a Yunus Peri hemen yere indi ve yakasındaki sa ı ateş yakıp i ine attı. Kaf Dağı'nın yedinci katında duran dayısı hemen **[A5610]** geldi.

- Ey sevgili kızım! Sana ne oldu? Ben bir zamanlar insanlar vefasızdır demedim mi? Şimdi o seni bu yere mi bıraktı? Nasıl, dediklerim çıktı mı dedi.

[A5615] A a Yunus Peri:

- Ey dayıcığım! Bu dertleri başıma senin dediğin gibi Emir Göroğlu açmadı. Onun bir suçu yok. Ben şimdi burada üç engelin arasında kaldım. Onun biri benim ve erim Göroğlu'nun oğlu, diğeri **[A5620]** de Zengiler Şahı'nın kızı ve Bey Havaz'ın sevgilisi. Üçüncüsü de kuş suretine girip bunları kovalayan Karakuş büyücüsü. Bey Havaz eskiden beni böyle görmemişti. Bu yüzden şimdi beni tanımıyor dedi.

Ağa Yunus Peri'nin dayısı yaşlı büyücüye bakıp:

- **[A5625]** Hey büyücü! Şimdi asıl şekline dön! Yoksa başını keseceğim! – dedi.

Büyücü bu sözlere aldırmadı. O yine bir şeyler okuyarak şeklini değiştirmeye çalıştı. Ağa Yunus Peri'nin dayısı efsun okuyup üfleyerek onun başını **[A5630]** aldı. Bir daha efsun okuyup Bey Havaz ile kızı asıl şekline çevirdi. Ağa Yunus da asıl şekline döndü. Bunlar kucaklaşıp birbirlerine sarıldılar. Bu anda gaipten “İblis”, tibilis, cinlis” diye bir ses duyuldu. Cihanı karanlıklar kapladı. Üç gün üç gece bir şey görmek mümkün olmadı. **[A5635]** Bu, büyücü öldüğünde peyda olan bir alameti. Üç gece üç gündüz geçtikten sonra yavaş yavaş hava açıldı. Ağa Yunus Peri dayısına:

- Dayıcığım, siz Bey Havazhan'ı boynunuza bindirip Göroğlu'nun yanına götürün. O, şehre yere yakın bir yerde **[A5640]** Zengiler padişahı ile savaşıyor dedi.

Kendisi de Zengiler Şahı'nın kızını yanına alıp Çembil'e revan oldu.

Ağa Yunus Peri'nin dayısı Bey Havaz'ı boynuna bindirip onu Göroğlu'nun savaştığı yere götürdü. Bey **[A5645]** Havaz'ı yere indirdikten sonra kendisi de Kaf Dağı'nın yedinci tepesine doğru uçup gitti.

Bey Havaz savaş meydanına gelince Göroğlu'nun askerlerinin azaldığını gördü. Aynı zamanda ordunun Zengilerin kuşatmasında kaldığını gördü. O anda **[A5650]** Zengiler savaş davullarını çaldırıp Göroğlu'nu savaştan çekilmeye zorluyorlardı. Bu durumu gören Bey Havaz babasıyla görüştü ve:

- **[A5655]** Ey baba! Bugünkü meydan savaşını bana verin. Bana dua edin! – dedi.

Emir Göroğlu:

- Ey oğlum, bu savaşa sen girme. Onlar çok güçlü. Bu kez seni şu meydanda öldürürler dedi. Bey Havaz:

- Ey baba! Eskiden ben bu yerden Erbistan'a (Arabistan) savaş için gitmiştim. O zaman deryadan balık tutup yiyen Gol pehlivanları **[A5660]** ile tanışmıştım. Allah rızası için izin ver. Ben bunların yanına varayım ve birini buraya getireyim. O, bu Zengiler'in cezasını verecektir. Ben onun ile birlikte savaşıp düşmanı yenebilirim dedi.

Göroğlu Bey Havaz'ın bu fikrini uygun buldu **[A5665]** ve ona gitmesi için izin verdi. Bey Havaz, babası Emir Göroğlu'ndan hayır duasını alıp yola düştü. Birkaç günlük yolculuktan sonra Gol pehlivanlardan birinin yanına vardı. Pehlivanın uyuduğunu gördü. Pehlivanın horultusu kasırga gibi, burnundan çıkan hava tandırdan çıkan tütün dumanı gibiydi. Onun bacakları at veya **[A5670]** deve gibiydi. Bey Havaz onu bu halde görünce sert bir nara attı.

Gol Palvan bu sestten uyanınca atının üstünde duran genç bir oğlan gördü. Bu Gol Palvan Adi adıyla bilinirdi. İgiz ve Batur halkındandı. Pehlivan yerinden doğrulup **[A5675]** Bey Havaz'ı atı ile omuzları üzerine aldı. Onu bu şekilde bir sağ tarafına bir sol tarafına atarak oynadı. Sonra onu tanıır gibi oldu:

- Ey yiğit, sen kimsin? Bu yerlerde ne arıyorsun? Ne istiyorsun? – diye sordu.

[A5680] Bey Havaz:

- Ben Emir Göroğlu'nun oğluyum. Erbistan'a giderken burada seninle tanışmıştım. Şu anda benim babam Emir Göroğlu Zengiler Şahı ile vuruşuyor. Askerlerimiz sayıca azaldı. Yardım et! – dedi.

[A5685] Gol Palvan Bey Havaz'ı yavaşça yere bıraktı.

- Sen git! Ben arkandan yetişirim deyip nehre girdi. O, gölgesi yere 60 batman uzunluğunda olan bir çınarı kökünden kopardı. Onu alıp Bey Havaz'ın arkasından Göroğlu'nun askerlerinin **[A5690]** olduğu yere doğru yola çıktı. Bey Havaz Göroğlu'nun yanına geldiğinde babasının çok yorgun olduğunu gördü. Göroğlu Bey Havaz'ı görünce:

- Geldin mi? Bahsettiğin Gol Palvan nerede diye sordu.

[A5695] Bey Havaz:

- İşte, o büyük çınarı kucaklayarak gelen adam diye cevap verdi.

Emir Göroğlu, kara fırtına gibi tozan ve bu tozun içinden çıkıp gelen, boyu feleğe ulaşan dev gibi bir pehlivan **[A5700]** gördü. Emir Göroğlu'nun sevinçten gözü döndü ve hemen savaş davullarını çaldırdı.

Zengiler Şah'ı cenk davullarını duyunca, "Bunlara bir yerden yardım gelmiş olmalı" diye düşündü.

Gol Pehlivan Bey Havaz'a gelip:

- **[A5705]** Emir Göroğlu nerede? – diye sordu.

Emir Göroğlu Gol Pehlivan ile görüştü. Pehlivan Emir Göroğlu'na:

- Senin askerin nerede? – diye sordu. Emir Göroğlu kuşatmadan kalan askerlerini ve ordusunu **[A5710]** gösterdi. Gol Pehlivan yiğitçe Zengiler askerine doğru hucüma geçti. O, düşman askerini sinek kovar gibi sürüyüp dağıttı. Emir Göroğlu'nun kuşatmada kalan askerleri kurtarıldı.

Zengiler padişahı bu durumu görünce silahlarını ve zırhını **[A5715]** boynuna asarak Emir Göroğlu'nun huzuruna çıktı ve aman diledi.

Emir Göroğlu saldırıyı durdurdu. Her iki taraf barıştı. Birbirlerini kucaklaşarak kendi yurtlarına doğru yola çıkmak için hazırlıklara başladılar. Emir Göroğlu ve Bey Havaz, Gol Pehlivan'la **[A5720]** Zengiler Şahı'yla vedalaştı. Göroğlu dayısı Ehmet Serdarı yanına alıp kendi memleketine doğru yola çıktı. Birkaç gece birkaç gündüz yol aldıktan sonra Çembil'e vardılar. 40 gün 40 gece eğlence ve ziyafet verdiler. Emir Göroğlu düğünde eline altın telli sazını alarak aşağıdaki şiirini **[A5725]** okudu:

Önce Hakk'ın izni ile

Oldum bir arzum kalmadı.

Karanlık mezar içinde,

Doğdum bir özlemim kalmadı.

[A5730]

Kara mezarda girdi canım,

Annem oldu mihribanım,

Yedi sülalesi dermanım,
Gördüm bir özlemim kalmadı.

[A5735]

Bu dünyadır özü fani,
Çembil'in oldum sultanı.
Yalancı bu dünyayı,
Gördüm bir özlemim kalmadı.

[A5740]

Yüzdüm Ödek Gölü'nde,
Yaşadım Çembil ilinde.
Türk – Türkmen yerinde,
Yürüdüm özlemim kalmadı.

[A5745]

Hiç horlamaz üstünlüğümü,
Tuttum senin elini.
Altın tahtın üstünü,
Gördüm özlemim kalmadı.

[A5750]

Dinle benden er sözünü,
Parlak aya benzer yüzünü.
20 Arap kızını,
Sevdim özlemim kalmadı.

Bayındır ettim işte bu yeri,
Tanıdım olgun eri.
40 Çilten ve Hızır'ı,
Gördüm özlemim kalmadı.

[A5755]

Hizmetini kılıp şu erlerin,
Hanı oldum bu yerlerin.

Duası ile Pir – i Zen'lerin²⁴⁹ (1)

Yürüdüm özlemim kalmadı.

[A5760]

Taçlar vardır başımda,
Pirler hazır yanımda.

Ağa Yunus'u kendi yaşımda,
Aldım özlemim kalmadı.

[A5765]

Bir yiğit var işimde,
Gördüm onu düşümde.
Miskal Ayim'i 40 yaşımda,
Aldım özlemim kalmadı.

[A5770]

Ben söyleyim gizli sırrımı,
Nasip kıldı periyi.
50 yaşında Gülnar Peri'yi,
Aldım özlemim kalmadı.

[A5775]

Yurda saldı ateşler,
Aldım nice kentleri.
Kızılbaşların yurtlarını,
Aldım özlemim kalmadı.

Yerlere döktüm kızıl kanı,
Bağışlasın Hak bu canı.
Genç çağımda Hesengan'ı,
Gördüm özlemim kalmadı.

Oğul kılıp Hasan Han'ı,
Söyledim bütün dileğimi.

²⁴⁹ Pir – i Zen – erkek – kadın.

[A5780] 100 yaşında Havazhan'ı,
Gördüm, özlemim kalmadı...

Gürcistan'ın cezasını,
Verip üstüne azapları.
Kızılbaş'ın cezasını,
[A5785] Verdim bir özlemim kalmadı.

Bende ettim günaha,
Sığındım bir Allah'a.
Ondan sonra Hunhar Şah'ı,
Yendim, bir özlemim kalmadı.

[A5790] Bağlayıp hanın kollarını,
Görüp bağını ve güllerini.
Gürcistan illerini,
Gördüm bir özlemim kalmadı.

[A5795] Sağ yanımda Havaz nedim,
Sol yanımda Hasan Han.
Vefası yok eski dünyanın,
Gezdim bir özlemim kalmadı.

diyerek dualar etti. Bey Havaz'ı hakan ilan etti. Ona hazinedeki varını, katar katar devesini, elindeki mührünü verdi. Havazhan'ı tahta **[A5800]** çıkardı. Başına altın tacını taktı. İlk önce kendisi ona saygı gösterdi. Diğer şehzade ve pehlivanlar da bir bir gelip ona itaat ettiklerini bildirdi. Ehmed komutanın kızını ve Zengiler Şahı'nın kızını ona aldı. Hepsi muratlarına ve maksatlarına ulaştı. Daha sonra sırası geldikçe **[A5805]** ecel şarabını içtiler.

Maralveşili Molla Seley Kâtibin Hicri 1331, 26 Camadiyelevvelinde (Pazartesi günü Miladi 1915 yılları) kopya edip tamamladığı nüshayı esas olarak Yenisarlı halk destancısı Ebeydulla Hacı'nın anlatıp ve Ömer Eli'nin yazdığı "Emir Göroğlu" destanından faydalanıp nesre çevrildi.

Seley Molla 1875 yılında Atuş'un Azak denilen yerinde doğdu. Üç yaşına girince babası İsmail Usta (Mozdoz) onu Maralveşi'ye alıp getirdi. 1950 yılı 7. ayının 20. günü 75 yaşında Maralveşi'da vefat etti.

Elyazmasını saklayan: Abdullah Seley.

Elyazmasını yazan: Savut İbrahim.

Nesre aktaran: Erşidin Tatlik.

SONUÇ

Köroğlu Destanı epope seviyesinde bir destan olması ve aynı zamanda geniş bir coğrafyayı kucaklaması sebebiyle önemli bir destandır. Bilindiği gibi bu eşsiz tarihî ve kültürel abide doğuyu ve batıyı kucaklayan sadece bizim değil pek çok milletçe de bilinen bir anlatı olması sebebiyle evrensel vasıflara sahip bir destandır.

Tezimizin giriş bölümünde Köroğlu Destanı'nın doğu ve batı versiyonları içinde Emir Göroğlu Destanı'nın yerini belirlemeye çalışırken Köroğlu'nun tarihî kimliği üzerine yapılan çalışmaların yardımcı olacağını düşünerek genel bir değerlendirme yapmaya gayret gösterdik. Ayrıca destanın kahramanın ve atının zuhuru bölümüyle diğer versiyonlarda rastlanmayan bir motif dizisine sahip olduğunu gördük.

Birinci bölümde Doğu Türkistan coğrafyasını tanıtırken Uygur Türklerinin tarihî gelişimleri, nüfus – idari yapıları ile dil - edebiyatları hakkında bilgi verdik. Ayrıca Uygur Türklerinin epik geleneklerinde müziğin ne derece önemli bir öge olduğunu ortaya koymaya çalıştık.

İkinci bölümde, yerleşik hayata geçen ilk Türk boyu olan Uygur Türklerinin kahramanlık destanlarından biri olan Emir Göroğlu Destanı'nın olay örgüsünü, belli başlı motiflerini inceleyerek destanın dil – üslup ve şekil özellikleri üzerinde durmaya çalıştık.

Üçüncü bölümde, destanda yer alan şahıs, yer ve boy – kavim adlarını tarihî kaynaklar ve eserler vasıtasıyla gözden geçirdik. Bu noktada Emir Göroğlu Destanı'nın gerek motif düzeni gerekse tarihî tabakaları ile Oğuznamelerden ve diğer Köroğlu versiyonlarından farklı bir kültürel çerçeve ihtiva etmediğini gördük.

Dördüncü bölümde Emir Göroğlu Destanı'nın transkripsiyonlu metni uzunluklar göz önünde bulundurularak verilmiş ve destan Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır. Aynı zamanda manası bilinmeyen kelimeler metin

içinde kazandıkları anlamları göz önünde bulundurularak sözlük bölümünde ortaya konmuştur.

Sonuç olarak, destanda İslami motiflerle birlikte İslamiyet öncesi Türk tarihine ve hayat tarzına ilişkin izlere rastlamak mümkündür. Türklerin tarihte geleneksel düşmanları Kalmuklarla ve İslamiyet'i kabul etmeden önce İran'la olan münasebetlerinin destan metnindeki vaka örgüsünü şekillendirdiği görülmektedir. Aynı zamanda Emir Göroğlu Destanı'na ait ilk tarihî tabakaların Türklerin kültürel ve siyasi birlik dönemlerine ait olduğunu söyleyebiliriz.

SÖZLÜK

a [ا، ئا]

acāyip [آجايپ] (a.) : acayip, garip, güzel.

acrel- [ئاچرهل-] : ayrıl-, bitir-.

adā bol- [ئادا بول-] : gerçekleş-.

adaş- [ئاداش-] : şaşıır-.

adāvet [آداؤهت] (a.) : kin, nefret, öç.

ādem [آدهم] (a.) : adam, insan.

ağça [ئاغچا] : hanım, hatun.

āğıçe [ئاغیچه] : abla; bayan.

ahāli [آهالی] (a.) : ahali, kalabalık.

ahānet [ئاھانەت] (a.) : ihanet; hakaret, bühtan.

āḥir [ئاخر] (a.) : son, nihayet.

aḥturuş [ئاختۇرۇش] : aranılma.

aka [ئاكا] : ağabey, büyük birader.

al [ئال] : hile; kötü ruh.

ala [ئالا] : karışık renkli.

aldi- [ئالدى-] : kandır-, aldat-.

aldida [ئالدىدا] : önünde, karşıda.

aldiraqsan [ئالدىراقسان] : aceleci.

aldirap [ئالدىراپ] : şaşkın bir halde; acele olarak.

ālem [أَـلَـم] (a.) : âlem, dünya, cihan.

alğa [أَـلْـغَا] : ileri.

alğın [أَـلْـغَـن] : boğaz.

alğuç [أَـلْـغُـوْـج] : kuvvetli.

alival- [أَـلْـوَال] : al-.

Allā [أَـلْـلَا] (a.) : Allah.

Allāteāla [أَـلْـلَاـتِـهْـالَا] (a.) : yüce Allah.

alma [أَـلْمَا] : elma.

alte [أَـلْـتِـه] : altı.

alvan [أَـلْـوَان] (a.) : çeşit, tür.

āmān [أَـمَان] (a.) : selamette olmak; bağışlamak.

amānet [أَـمَانِـهْـت] (a.) : güvenilir bir kimseye bırakılan şey.

āmet [أَـمَـهْـت] (f.) : şans, talih.

amraklaş- [أَـمْرَاقْـلَاـش -] : sevgili ol-.

añla- [أَـنْـكْـلَا -] : anla-.

āpirin [أَـپِـرِـن] (f.) : yaratmak, beğenmek, aferin.

aptap [أَـپْـتَاپ] (f.) : güneş.

ara [أَـرَا] : ara, iki şey arasında bulunan şey.

āram [أَـرَام] (f.) : yavaş, huzur, rahat, dinlenme.

argumak [أَـرْـغُـمَاق] : soylu at.

arilap [ئارىلاپ] : ara sıra.

arilaş- [ئارىلاش] : karış-.

arқан [ئارقان] : halat, urgan.

ārmān [ئارمان] (f.) : özleyiş, hasret, ülkü, istek.

āsan [آسان] (f.) : kolay.

āsmān [ئاسمان] (f.) : gök, sema.

asri- [ئاسرى] : besle-, koru-.

asta [ئاستا] (f.) : sakin; yavaş.

astida [ئاستىدا] : altında.

aşkāra [ئاشكارا] (f.) : aşikâr, belli, açık.

aşu [ئاشۇ] : şu, işte o.

at/ad [ئات / ئاد] : ad, isim.

ataklik [ئاتاقلق] : ünlü, tanınmış.

atican [ئاتىجان] : babacığım.

āvat [ئاۋات] (f.) : bayındır, mamur.

avaylap [ئاۋايلاپ] : yavaşça, dikkatlice.

āvaz [ئاۋاز] (f.) : ses, seda; oy, rey.

ayal [ئايال] (a.) : hanım, kadın, bayan.

ayi- [ئايى] : esirge-, acı-.

ayim [ئايىم] : abla; hanım, bayan.

ayim- [ئاییم-] : acı-, esirge-.

aylandur- [ئایلانندۇر-] : döndür-, çevir-, dolaştır-, seyret-.

ayli [ئایلی] : önü.

ayt- [ئایت-] : söyle-, de-.

azar [ئازار] (f.) : cefa, çile.

azgın [ئازغین] : sapık, azgın.

âzimet [ئازیمهت] (a.) : azimli, kararlı.

azrak [ئازراق] : biraz.

b [ب]

beca [به جا] (f.) : yerine getirme.

bedbeht [به دبه خت] (f.) : bedbaht, bahtsız.

bāğçe [باغچه] (f.) : bahçe.

bahā [باها] (f.) : değer, kıymet.

beḥş kil- [به خش کل-] (a.+u.t.) : bağışla-.

baḥşi [باخشی] : âşık, ozan; otacı; meddah.

beht [به خت] (a.) : baht, talih.

bek [به ك] : pek, çok.

bākiy [باقی] (a.) : baki, ebedî.

bel [به ل] : bel.

bala [بالا] : yavru, çocuk, evlat.

belend [به له ند] (f.) : yüksek.

baldak [بالداك] : sürgü; basamak; merhale.

baldurķi [بالدۇرقى] : önceki.

balig [بالغ] (a.) : olgun, ergin.

balilik [بالىلىك] : çocukluk.

bamdāt [بامدات] (f.) : sabah namazı.

bende [بەندە] (f.) : esir, bağlı, köle.

bar [بار] (f.) : defa, kez.

barçe [بارچه] : hepsi, bütünü.

berdaşlık [بەرداشلىق] (f.+u.t.) : dayanıklı, sebatlı, kuvvetli, sabırlı.

barikallā [بارىكاللا] (a.): aferin, mükemmel.

bernā [بەرنا] (f.) : genç, güzel, sevimli.

bas [باس] : kargaşalık.

batur [باتۇر] : yiğit, kahraman.

bayāvan [باياۋان] (f.) : çöl, sahra.

bayiķi [بايىقى] : deminki.

baytal [بايتال] : kısarak; doğurmamış kısarak.

bayveççi [بايۋەچچى] (f.) : zengin ve mert oğlan.

bèlik [بېلىق] : balık.

bésil- [بېسىل] : basıl-.

bèşi [بېشى] : baş.

bîgāne [بىگانه] (f.) : yabancı.

bîḥūṣ [بىخۇش] (f.) : şuursuz olarak.

bîkār [بىكار] (f.) : boş.

bikiñ [بىكىڭ] : böğür, yan; fileto.

bilen [بىلەن] : ile, beraber.

birlep [بىرلەپ] : birer.

bisat [بىسات] (a.) : eşya, döşeme.

boğınak [بوغىناق] : tozlu hava.

bol- [بول-] : ol-.

bolci- [بولجى-] : tahmin et-.

boran [بوران] : fırtına.

botaköz [بوتاكۆز] : ceylan göz.

bovay [بوۋاي] : ihtiyar, dede, büyük kişi.

boyak [بوياق] : boya.

bozli- [بوزلى-] : bağır-.

bulak [بۇلاق] : kaynak, pınar.

bulbul [بۇلبۇل] (f.) : bülbül.

bulğar [بۇلغار] : mağara önü, dibi.

buruḥtun bol- [بۇرۇختۇن بول-] : bunal-.

burun [بۇرۇن] : ön, önce.

burut [بۇرۇت] : bıyık.

butdek [بۇتدەك] (f.+u.t.) : put gibi, sanem.

buthāne [بۇتخانه] (f.) : mabet, tapınak.

buyan [بۇيان] : bu yana, beri.

buyru- [بۇيرۇ-] : emret-, ısmarla-.

bürki- [بۈركى-] : ört-, kapla-.

büstür- [بۈستۈر-] : büyü-, yücelt-.

ج [c]

cakalan- [جاكالان-] : haber ver-.

camāl [جامال] (a.) : güzellik.

ceng [جەنگ] (f.) : cenk, savaş.

canivar [جاننقار] (f.) : canlı, yaşayan.

capā [جاپا] (a.) : cefa, eziyet.

capā tart- [جاپا تارت-] (a.+u.t.) : cefa çekmek.

car [جار] (f.) : yer.

cavāp [جاۋاپ] (a.) : cevap.

cevher [جەۋھەر] (a.) : cevher.

cāy [جاي] (f.) : yer, mekân.

cāynamaz [جايىناماز] (f.) : seccade.

cézire [جەزىرە] (a.) : çöl, sahra; ada.

cilve [جىلۋە] (f.) : parıltı; güzel hareket; nazlı nazlı.

cim – cit [جىم — جىت] : sakin sessiz.

cin [جىن] (a.) : cin.

ciraliq [جبرالقي] : dağlık arazi.

cori- [جورى-] : mırıldan-.

cuğuldi- [جۇغۇلدى-] : titre-.

cul – cul [جۇل — جۇل] : delik deşik.

cuş [جۇش] (f.) : taşkınlık.

cuvan [جۇ ۋان] (f.) : genç, evlenmemiş hanım.

چ [چ]

çaç- [چاچ-] : sür-, saç-.

çağ [چاغ] : zaman, asır.

çak – çak [چاك — چاك] (f.) : parça parça.

çaq – çak [چاق — چاق] : jurnalci.

çekin- [چهقن-] : caydır-.

çakқан [چاقқан] : çevik.

çekmen [چهكمهن] : bir tür kışlık palto.

çal [چال] : ihtiyar; ak saçlı.

çañgal [چاڭگال] (f.) : avuç.

çañkak [چاڭقاق] : susuzluk, susama.

çañ [چاڭ] : toz; gürültü.

cep [چهپ] (f.) : sol.

çap- [چاپ-] : sür-, kop-, kır-.

çap tur- [چاپ تۇر-] : çiftleştir-; oydur-, açtır-.

çapar [چاپار] : emir eri, posta eri.

çapkur [چاپقۇر] : hızlı koşan.

çaplaşkan [چاپلاشقان] : yapışkan.

çar [چار] (f.) : dört.

çar [چار] : alaca.

çarbak [چارباق] (f.) : çit.

çarçi- [چارچی -] : yorul-.

çarli- [چارلى -] : gözet-.

çaryār [چاريار] (f.) : Hz. Muhammed'in dört varisi.

çaşka [چاشكا] (f.) : sabah.

çatak [چاتاق] : düzensizlik, aksilik, karışılık.

çeylet- [چەيلەت -] : çiğnet-.

çeyli- [چەيلى -] : çiğne-.

çaynik [چاينىق] : çiğne-.

çəç [چېچ] : saç.

çəçek [چېچەك] : çiçek.

çəlik [چېلىق] : yansı-, akset-, görün-.

çərik [چېرىك] : asker.

çidam [چىدام] : tahammül, dayanma gücü.

çidi- [چىدى -] : dayan-, tahammül et-.

çikim [چىكىم] : masraf, gider.

çilim [چىلىم] : pipo ile içilen tütün.

çilli- [چىللى-] : davet et-, çağır-.

çilten [چىلتەن] (f.) : üstün güçleri olan gözle görünmeyen kırk ruh.

çin [چىن] : gerçek, doğru, hakikat.

çiñ [چىڭ] : sağlam, sıkı, sabit.

çiraylık [چىرايلىق] (f.+u.t.) : güzel.

çiş [چىش] : diş.

çivin [چى ۋىن] : sinek.

çokan [چوكان] : evlenmiş genç bayan.

çoñ [چوڭ] : büyük, ulu.

çöçü- [چۆچۈ-] : kork-.

çugu- [چوڭۇ-] : dolaştır-, karıştır-.

çuķan [چۇقان] : bağırtı, bağırma.

çüş [چۈش] : düş, rüya.

çüşek [چۈشەك] : yatak.

çüşür- [چۈشۈر-] : indir-, düşür-.

d [د]

dada [دادا] : baba.

dāğ [داغ] (f.) : işaret, leke.

daķ [داق] : çıplak yer.

dek [دهك] : gibi.

dem [دهم] (f.) : an, zaman.

dañk [داڭقى] : ün, şöhet, şan.

deñ [دهلڭ] (ç.) : konuk yeri, kervansaray.

dep [دهپ] (a.) : deyip; uzaklaştırma, çıkarma.

depter [دهپتەر] (f.) : defter.

dar [دار] : dar ağacı, idam sehpası.

dereh [دەرەخ] (f.) : ağaç.

darañ [داراڭ] : metal ve davul sesleri.

daraz [داراز] (a.) : yer.

derih [دەریخ] (f.) : ne yazık ki, maalesef.

dervāza [دەرۋازا] (f.) : şehrin ve kalenin kapısı.

deryā [دەریا] (f.) : nehir.

des tur- [دەس تۇر-] (f.+u.t.) : sıkı durmak.

dastān [داستان] (f.) : destan.

destār [دەستار] (f.) : sofra örtüsü.

deşt [دەشت] (f.) : çöl, bozkır.

dāt [دات] (f.) : imdat; pas.

datli- [داتلى-] : bağır-; şikâyet et-.

devā [دەۋا] (a.) : dava.

davām [داۋام] (a.) : devam.

dāyim [دایم] : daima, sürekli.

dérize [دېرېزه] (f.) : pencere.

dil (f.) [دیل] : gönül.

dölet/dövlet [دۆلەت/دۆق لەت] (a.) : devlet; zenginlik; baht.

duā [دۇئا] (a.) : dua.

duç kel- [دۇچ کەل-] (f.+u.t.) : karşılaş-.

duldul [دۇلدۇل] (a.) : Hz. Ali'nin atının adı.

dumbak [دۇمباق] : davul.

e [ه ، ئه]

ebleh [ئە بلەھ] (a.) : aptal, namussuz.

ecep [ئە جەپ] (a.) : hayret, şaşırtıcı.

ecayip [ئە جاییپ] (a.) : muhteşem, görkemli.

ehl [ئەھل] (a.) : sahip, malik, usta.

ekel- [ئە کەل-] : alıp getir-.

el [ئەل] : il, vatan, yurt.

elķissa [ئەلقىسسسا] : böylece, kısaca.

elvette [ئەلقى دەتتە] (a.) : elbette.

elvidā [ئەل ۋېدا] (a.) : elveda.

emes [ئەمەس] : değil.

emdi [ئەمدى] : şimdi.

ene [ئەنە] : ana.

epçilik [ئەپچىلىك] : beceriklilik, mahirlik.

eplik [ئەپلىك] : becerikli.

erte [ئەرتە] : sabah, erken, sabah seheri.

erzi [ئەرزى] : dikkate değer, faydalı.

esel [ئەسەل] (a.) : bal.

esker [ئەسكەر] (a.) : asker.

esli- [ئەسلى-] : hatırla-.

estelik [ئەستەلىك] : hatıra, anma, abide.

esvāp [ئەسۋاپ] (a.) : alet.

etigen [ئەتىگەن] : yarın; erken.

etisi [ئەتسى] : yarın.

etivarlik [ئەتىۋارلىق] (a.+u.t.) : itibarlı, otoriteli.

evet [ئەۋەت] (a.) : ebedî, sonsuz.

evzel [ئەۋزەل] (a.) : daha iyi, daha güzel.

eyil [ئەيىل] : kolan.

eynek [ئەينەك] (f.) : cam, ayna.

eyş – işret [ئەيش — ئىشرەت] (a.) : zevk, lezzet.

ezimet [ئەزىمەت] : yiğit.

ezrâil [ئەزراعىل] (a.) : Azrail, ölüm meleği.

ئې ، ې [è]

éç- [ئىچ] : aç-.

égiz [ئېگىز] : yüksek; ikiz.

éhtiyât [ئېھتىيات] (a.) : ihtiyat.

élân kıl- [ئېلان قىل-] (a.+u.t.) : ilan et-; duyur-.

élival- [ئېلىقال-] : al-.

éniqlan- [ئېنىقلان-] : açıklan-.

éniqlı [ئېنىقلى] : açıkla-.

ép [ئېپ] : alıp.

éregiş- [ئېرەگىش-] : münakaşa et-.

ésil [ئېسىل] (a.) : asil.

étiş- [ئېتىش-] : savaş-, vuruş-.

éyt- [ئېيت-] : söyle-, de-.

g [گ]

gaday [گاداي] (f.) : yoksul, fakir.

gal [گال] : boğaz.

gaya-gāyi [گایا-کایی] (f.) : ara sıra, bazen.

gezep [گەزەپ] (a.) : gazap, hiddet, öfke.

gép [گېپ] (f.) : söz, laf.

gilem [گىلەم] (f.) : kilim, halı.

gör [گۆر] (f.) : mezar, çukur, kabir, mağara.

görüştān [گۆرۈستان] (f.) : mezar.

göş [گۆش] (f.) : et.

gumān [گۇمان] (f.) : şüphe, zan.

gumbez [گۇمبەز] (f.) : kubbe.

gumrān [گۇمران] (f.) : yık-.

guva [گۇۋا] (f.) : şahit.

guvā bol- [گۇۋا بول-] (f.+u.t.) : şahit ol-.

güküri- [گۇگۈرى-] : gürölde-, gürle-.

ۇ [غ]

ğeddār [غەددار] (a.) : hain, haince.

ğem [غەم] (a.) : gam, keder, kaygı, dert.

ğancuğ [غانجۇغ] : yük bağlamak amacıyla eyerin arkasına takılan çift tasma.

ğāpil [غاپیل] (a.) : kaygısız, tasasız.

ğeplet [غەپلەت] (a.) : dikkatsizlik, gaflet.

ğarāyip [غارایپ] (a.) : hayret, oldukça, gayet.

ğerip [غەرىپ] (a.) : garip, kimsesiz.

ğāyip [غایپ] (a.) : kayıtsız, kayıp.

ğazat [غازات] : cihat.

ğezine [غەزىنە] (a.) : hazine.

ğilap [غىلاپ] (a.) : kılıf.

ğilman [غىلمان] (a.) : cennet gençliği.

ğirildi- [غىرىلدى-] : böğür-.

ğiza [غىزا] (a.) : yemek.

ğorulay [غورۇلاي] : güvercinden çaldığı yumurtalarla beslenen bir kuş.

ğubar [غۇبار] (a.) : toz, kül.

ğunan [غۇنان] : üç yaşındaki at.

ğunçe [غۇنچه] (f.) : gonca.

ğuva [غۇقا] : karanlık, yarı karanlık.

h [ھ]

hecep [ههجهپ] (a.) : hayretler içinde.

hek [ههق] (a.) : Hak, Allah.

hāl [هال] (a.) : hâl, durum, vaziyet.

halsirap [هالسرپ] : yorgun düşme, yorulma.

hāmīle [هامله] (a.) : gebe.

hemme [هممه] (f.) : herkes, her şey, tamamı, bütünü.

hemrā [همرا] (f.) : yol arkadaşı, yoldaş.

herḥil [هرخيل] (f.) : her türlü.

harmañ [هارماڭ] : kolay gelsin!

hasirap [هاسرپ] (a.+ u.t.) : zorluklar içinde.

heyrān [ههيران] (a.) : hayran, şaşkın.

heyret [ههیرهت] (a.) : hayran.

heyve [ههيقه] (a.) : azamet, büyüklük, heybet.

hazā [هازا] (a.) : yas.

hāzir [هازير] (a.) : huzurda olan; şimdi.

hèlik [هېلىق] (a.) : deminki, sözü geçen.

hèmeşe [هېمېشه] (f.) : daima, her zaman.

hèrip [هېرىپ] (a.) : harp, savaş.

hèris [هېرىس] (a.) : hırs, aç gözlü.

hèriş- [هېرىش] : yorul-.

hèzi bol- [هېزى بول] : sakın-, korun-.

hicrân [هېجران] (a.) : ayrılık.

hiçkaçan [هېچكاچان] : hiçbir zaman.

hid [هېد] : koku.

himmet [هېممەت] (a.) : himmet, lütuf.

hoyla [هويلا] (f.) : avlu.

hurrek [هۇررەك] : yumru, şiş.

hūşyār [هۇشىيار] (f.) : akıllı, zeki.

hürküt- [هۇركۇت] : ürküt-.

hüsün [هۇسۇن] (a.) : güzellik.

h [خ]

hakan [خاقان] : hakan, kağan.

hakāret [خاقارەت] (a.) : hakaret.

halas [خالاس] (a.) : kurtuluş.

haldār [خالددار] (f.) : benli.

hali [خالى] (f.) : boş, serbest.

ḥālīs [خالس] (a.) : tarafsız.

ḥam [خام] (f.) : olgunlaşmamış, ham, çiğ.

ḥan [خان] : han.

ḥātime [خاتمه] (a.) : son, nihayet.

ḥātircem [خاترجه م] (a.) : telaşsız, sakin, emin, rahatça.

ḥéçil [خېچل] (a.) : utanma, mahcubiyet.

ḥéli [خېلى] (f.) : çok, epey.

ḥicil [خېجىل] (a.) : utanma, mahcubiyet.

ḥirācet [خىراجەت] (a.) : masraf.

ḥiş [خش] (f.) : akraba.

ḥiyāl [خيال] (a.) : hayal.

ḥiyāvan [خىياڧان] (f.) : iki yanı ağaçlı yol.

ḥizmet [خىزمەت] (a.) : hizmet.

ḥop [خوپ] (f.) : iyi, olur.

ḥoş [خوش] (f.) : veda, hoşça kal.

ḥudā [خۇدا] (f.) : Allah, tanrı.

ḥulk [خۇلق] (a.) : huy, tabiat, karakter.

ḥumār [خۇمار] (f.) : ihtiras, tutku.

ḥūn [خۇن] (f.) : kan.

ḥurul- [خۇرۇل] : horulda-.

ḥuštār [خۇشتار] (f.) : âşık, tutkun, sevdalı.

[ی، ئی، ا]

ibāre [ئِبَارَه] (a.) : ibare.

icābet [ئِجَابَهَت] (a.) : icabet.

ige [ئِگَه] : sahip, iye.

iger- [ئِگَه-ر] : bük-.

igi [ئِگِی] : efendi, sahip.

igiz [ئِگِز] : yüksek, uzun, ulu.

ilan [ئِلَان] : yılan.

ilgiri [ئِلْگِرِی] : daha önce, daha erken; ileri.

in'ām [ئِنْعَام] (a.) : hediye, armağan.

ināyet [ئِنْأَیَهَت] (a.) : ihsan, iyilik.

inri- [ئِنْرِی-] : inle-.

intāyin [ئِنْتَآیِیْن] : gayet, pek, çok.

ipar [ئِپَار] : misk.

irāde [ئِرَادَه] (a.) : irade.

isenge [ئِسَهَنْگَه] : gelecek yıl.

isit [ئِیْسِت] : yazık.

issik [ئِیْسِیْق] : sıcak, ısı.

işit- [ئِیْشِیْت-] : dinle-.

izden- [ئِزْدَهْن-] : ara-.

k [ك]

kel- [كهل -] : gel-.

kallek [كاللهك] : parça, lokma, dilim.

kem (f.) [كهـم] : az, eksik.

kānliridin [كانليريدن] (f.) : madenlerinden.

kepter [كهپتەر] (f.) : güvercin.

kār [كار] (f.) : iş, çalışma.

katim [كاتيم] : defa.

ketkudek [كهتكودهك] : gidecek gibi.

katta [كاتتا] : büyük.

kavap [كافاپ] (f.) : kebab.

keyp [كهپپ] (a.) : keyif.

kêç- [كهچ-] : geç-.

kêliš [كهلیش] : gelme, geliş.

kêlišken [كهلیشکهن] : boylu poslu; güzel, yakışıklı.

kêñeş [كهڭهش] : müşavere, maslahat.

kênizek [كهپنزهك] (f.) : sarayda köle kız, cariye.

kêyin [كهیین] : sonra.

kêziş [كهزیش] : gezme, geziş.

kiyik [کيیک] : geyik.

kiyim [کييم] : giyim, elbise.

kiyin [كیین] : arka, geri.

kiyin- [كیین-] : giyin-.

kokuraş [كوكۇراش] : dökülme, guruldama.

kona [كونا] (f.) : eski.

kök [كۆك] : gök, sema.

köker- [كۆكەر-] : yeşillen-.

kölge [كۆلگە] : ağaç kömürü.

kömek [كۆمەك] : yardım.

köndür- [كۆندۈر-] : ikna et-; inandır-.

köp [كۆپ] : çok.

köpçilik [كۆپچىلىك] : çoğunluk.

köydür- [كۆيدۈر-] : yandır-.

köygen [كۆيگەن] : yanmış.

köz [كۆز] : göz.

kün [كۈن] : gün.

kündüz [كۈندۈز] : gündüz.

küreşküçi [كۈرەشكۈچى] : savaşan, savaşçı.

kütül- [كۈتۈل-] : bakıl-, ağırlan-.

kêşinda [كېشىندا] : yanında.

kütüval- [كۈتۈۋال-] : karşıla-.

qabil [قابىل] (a.) : uygun; sakin; sağlam.

qed [قهء] (a.) : boy, vücut.

qadak [قءءاق] : (409,5 gram) ağırlık birimi; çivi; nasır.

qedem [قهءهم] : adım, kadem.

qedim/qédim [قهءىم/قهءىم] (a.) : eski.

qedir [قهءىر] (a.) : kudretli, muktedir.

qağa [قاغا] : karga.

qeğez [قهغهز] : kâğıt.

qel'e [قهله] (a.) : kale, şehir.

kāmet [قامهء] (a.) : kamet, boy.

qamça [قامچا] : kamçı.

qamlaş- [قاملاش-] : yakış-.

qanat [قانات] : kanat.

qandak [قانداق] : nasıl.

qap [قاب] : çuval, kutu; doğru, düz.

qapak [قاپاق] : göz kapağı; kapak.

qepéz [قهپهز] (a.) : kafes.

qara- [قارا] : bak-.

qarañgu [قاراڭگۇ] : karanlık.

qarçuğ [قارچۇغ] : gözbebeği.

qari [قارى] (a.) : hafız; yaşı.

ķari- [قارى-] : bak-.

ķerz [قهرز] (a.) : borç.

ķesem [قەسەم] : yemin, ant.

ķesemyāt [قەسەمىيات] (a.+f.) : ant, yemin.

ķaskāndek [قاسقاندەك] : ağaçtan yapılmış buhar tenceresi gibi.

ķassap [قاسساپ] (a.) : kasap.

ķaşķa [قاشقا] : benek, pul.

ķatar [قاتار] (a.) : sıra sıra hayvan sürüsü.

ķattik [قاتتىق] : katı, sert; kuru.

ķayaş [قياش] : akraba, yakın akraba.

ķayda [قايدا] : nerede, nereye.

ķaydin [قايدىن] : nereden.

ķāyil [قايل] (a.) : razı, hoşnut.

ķayril- [قايرىل] : dön-, çevril-, dönül-.

ķaysi [قايسى] : hangi, hangisi.

ķayt- [قايت-] : dön-.

ķéri [قېرى] : yaşlı.

ķeşiġa [قېشىغا] : yanına.

ķetiġlik [قېتىغلىق] : koşulmuş, takılmış.

ķil [قىل] : kıl.

ķir [قىر] : sınır, hudut.

ḳiyāmet [قبیامهت] (a.) : dünyanın sonu.

ḳiyāpet [قبیاپهت] (a.) : kıyafet.

ḳızık- [قزىق-] : ilgilen-.

ḳızık [قزىق] : sıcak; zevkli.

ḳoġla- [قوغلا-] : kov-, sür-.

ḳoġlan- [قوغلان-] : kovala-.

ḳol [قول] : el.

ḳomar- [قومار-] : kapar-.

ḳoral- [قورال-] : yerleş-, otur-.

ḳorşival- [قورشىال-] : kuşat-, kuşatıl-.

ḳoruḳli- [قورۇقلى-] : koru-, muhafaza et-.

ḳosaḳ [قوساق] : karın.

ḳoş [قوش] : çift, eş.

ḳoşun [قوشۇن] : asker, ordu.

ḳoy [قوي] : koyun.

ḳoyuḳ [قويۇق] : koyu.

ḳozġal- [قوزغال-] : hareketlen-; ayaklan-, isyan et-.

ḳuduk [قۇدۇق] : kuyu.

ḳulan [قۇلان] : yaban eşiği; yaşına dolmamış kısırak yavrusu.

ḳulup [قۇلۇپ] (a.) : kilit.

ḳumulak [قۇمۇلاق] : koyun veya keçi tezeği.

ķumulak sal- [قۇمۇلاق سال-] : koyun veya keçi tezeğinden fal bak-.

ķur [قۇر] : at toynağına benzer şekilde döküm haline getirilmiş gümüş para.

ķurandaz [قۇرانداز] (u.t.+f.) : danışman.

ķurbêşi [قۇربېشى] : cellât, baş alan.

ķurğuçi [قۇرغۇچى] : kurucu.

ķurğuy [قۇرغۇي] : ala doğan.

ķuşķun [قۇشقۇن] : eyer kanadının ardına takılan halka şeklindeki tasma.

ķutlukli- [قۇتلۇقلى] : kutla-.

ķuturt- [قۇتۇرت-] : kışkırt-.

ķuvvet [قۇۋۋەت] (a.) : güç, kuvvet.

ķuyāşteḱ [قۇياشتهك] : güneş gibi.

ķuzat [قۇزات] : kuzey; gölgeli taraf.

ا [ل]

leb [لهب] (f.) : dudak.

lāçin [لاچىن] : doğan, şahin.

lehze [لهزه] (a.) : lahza, an.

lek [لهك] (f.) : yüz bin.

lenet [لەنەت] (a.) : lanet.

lap [لاپ] : laf.

lapħor [لاپخۇر] : hilekâr, yalancı.

lep kil- [لهپ كىل-] : kanat çırp-.

lerz [لهرز] (f.) : titreme, zelzele.

leşker [لهشکه ر] (f.) : asker, er.

levz [له‌ۆز] (a.) : söz.

layık [لايق] (a.) : layık.

lāzim [لازم] (a.) : lazım, gerekli.

lèkin [لېكن] (a.) : lakin, fakat, ama, ancak.

lèpildi- [لېپىلدى-] : kımılda-.

libās [لباس] (a.) : askerî teçhizat.

İllā [للا] (a.) : ey Allah'ım!

luzūm [لُزُوم] (a.) : lüzum.

m [م]

mādām [مادام] (a.) : güç, kuvvet.

meden [مه‌دهن] (a.) : maden.

medet [مهدهت] (a.) : yardım, medet.

meğrūr [مه غرور] (a.) : kibirli, mağrur.

mehel [مههل] (a.) : an, zaman; yer, durak; kez, kere, defa.

mehbūp [مه‌ہبُوپ] (a.) : sevgili.

mehkem [مهکهه م] (a.) : emin hale getirilmiş.

mehpiy [مه خپى] (a.) : gizli, saklı.

mehrivān [مه‌ریقان] (f.) : sevgili.

mahtaş- [ماختاش] : karşılıklı öv-, hep birlikte takdir et-.

- mektep** [مهكتەپ] (a.) : mektep, okul.
- maḳūl** [ماقۇل] (a.) : makul, olumlu, geçerli.
- maḳūl bol-** [ماقۇل بول-] (a.+u.t.) : anlaş-, razı ol-.
- melike** [مەلىكە] (a.) : melike, kraliçe.
- mañ-** [ماڭ-] : yürü-.
- men/mèn** [مەن/مېن] : ben.
- mert** [مەرت] (f.) : mert.
- mertive** [مەرتىۋە] (a.) : mertebe, derece; kere, defa.
- mervāyit** [مەرۋايىت] (a.) : inci.
- mes** [مەس] (f.) : sarhoş.
- meslihet** [مەسلىھەت] (a.) : maslahat.
- meşik** [مەشىق] (a.) : talim, idman.
- mata** [ماتا] (a.) : el tezgahında yapılmış pamuk kumaş.
- mavada** [ماۋادا] : eğer, şayet.
- meydān** [مەيدان] (a.) : meydan, alan.
- meyḥāna** [مەيخانا] (f.) : meyhane.
- meyli** [مەيلى] (a.) : istekli.
- maza** [مازا] (f.) : meze, tat, lezzet.
- mèli-** [مېلى-] : batır-, daldır-.
- min-** [مىن-] : bin-.
- miñlap** [مىڭلاپ] : binlerce.

miskal [مسكال] (a.) : 26 gram ağırlığında bir tartı birimi.

mive [میوه] (f.) : meyve.

mora [مورا] : baca.

moyluq [مویلوq] : tüylü.

moysipit [مویسیپیت] (f.) : ak saçlı; yaşlı.

möldür [مۆلدür] : dolu; saydam, temiz.

munçak [مۇنچاك] : boncuk.

mundak [مۇنداق] : bunun gibi.

muñdaş- [مۇڭداش-] : sırlaş-, kederleş-.

muşteek [مۇشتەك] (f.+u.t.) : yumruk gibi.

muşu [مۇشۇ] : işte bu.

muwāpiq [مۇۋاپىق] (a.) : uygun, münasip olma hali.

münācāt [مۇناجات] (a.) : yalvarma, dua etme; şiir okuma.

münāre [مۇناره] (a.) : minare.

n [ن]

nābut [نابۇت] (f.) : yok olma, yıkım.

nedin [نەدىن] : nereden.

nağra [ناغرا] (a.) : davul.

nāinsāp [نائىنساپ] (f.+a.) : insafsız.

nek [نەق] : tam.

nākil [ناقل] (a.) : nakil.

namaz [ناماز] (f.) : namaz.

nān [نان] (f.) : ekmek.

nepes [نەپەس] (a.) : nefes.

nar [نار] : tek hörgüçlü deve.

naréside [نارېسېده] (f.) : yavru, çocuk.

nesive [نەسۋە] (a.) : parça, hisse.

nava [ناۋا] (f.) : melodi.

navat [ناۋات] (a.) : akide şekerı.

nevre [نەۋرە] (a.) : torun.

neyze [نەیزە] (f.) : mızrak, süngü.

nezm [نەزم] (a.) : nazım, şiir.

neğme [نەغمە] (a.) : müzik.

nəri [نېرى] : öte.

nésive [نېسۋە] (a.) : hisse, parça, bölüm.

nesre [نەسرە] : nesne, şey.

niḳā [نېقا] (a.) : nikâh.

nime [نېمە] : kim.

nimisi [نېمىسى] : niye.

nimişke [نېمىشكە] : neden?

nişāne [نېشانە] (f.) : iz, belirti.

novut ḳil- [نۇۋۇت قىل-] (f.+u.t.) : mahvet-.

nöker [نۆكەر] : hizmetkâr, uşak.

növet [نۆۋەت] (a.) : nöbet, sıra, kez, defa.

nur çaç- [نۇر چاچ-] : nur saç-.

nurgun [نۇرغۇن] : çok.

o [ئو]

ob [ئوب] (f.) : iyi, güzel.

oğri [ئوغرى] : hırsız.

oḥşa- [ئوخشا-] : benze-.

oḥşaş [ئوخشاش] : aynı, benzer, farksız.

oku- [ئوقۇ-] : çağır-, söyle-.

okya [ئوقيا] : yay ve ok.

olca [ئولجا] : ganimet, elde etme.

oñ [ئوڭ] : sağ.

oran- [ئوران-] : sarın-, bürün-.

orda [ئوردا] : yuva, ocak; orta çağdaki Türk yerleşim merkezlerinin adı.

ornidin [ئورنىدىن] : yerinden.

ornutul- [ئورنۇتۇل-] : yerleştiril-.

orun [ئورۇن] : yer.

osal [ئوسال] : kötü, iyi değil.

ottura [ئوتتۇرا] : orta.

oy [ئوي] : düşünce.

oyli- [ئويلى-] : düşün-.

oyunçi [ئوينچى] : dans etmesini bilen; kumarbaz, yaramaz.

ozuğ [ئوزۇغ] : evvelki.

ö [ئۆ]

ödek [ئۆدەك] : ördek.

öksün- [ئۆكسۈن-] : kederlen-, hüznü ol-.

öliyā [ئۆلىيا] (a.) : evliya.

örgüley [ئۆرگۈلەي] : canım, ciğerim, gözümün nuru.

örli- [ئۆرلى-] : yükselt-.

örti- [ئۆرتى-] : yan-.

ös- [ئۆس-] : büyü-, yetiştir-.

ösme [ئۆسمە] : büyüme.

öt- [ئۆت-] : geç-.

ötken [ئۆتكەن] : geçen.

ötkür [ئۆتكۈر] : keskin.

ötkürlet- [ئۆتكۈرلەت-] : keskinleştir-.

ötküz- [ئۆتكۈز-] : geç-, geçir-.

özek [ئۆزەك] : öz, merkez, ortam.

özgert- [ئۆزگەرت-] : değiştir-.

özgürüş [ئۆزگۈرۈش] : değişim.

özi [ئۆزى] : kendi.

p [پ]

padiṣā [پادشاه] (f.) : padiṣah.

paḥlandek [پاخلاندهك] : kuzu gibi.

paḥtilik [پاختىلىق] (f.+u.t.) : pamuk tarlası; astarı vatkalı.

peket [پهقەت] (a.) : fakat ama.

paḳir- [پاقر-] : parlayan; ışıldayan.

pal [پال] (a.) : fal.

pelek [پهلهك] (a.) : gökyüzü; kader.

palan [پالان] (a.) : falan.

palvān [پالوان] (f.) : pehlivan.

panāsiz [پاناسىز] (f.+u.t.) : evsiz, yurtsuz.

perîşte [پەرئىشته] (f.) : melek; güzel.

perîzât [پەرئىزات] (f.) : peri çocuğu; güzel.

perseḥ [پەرسەخ] (a.) : fersah, atlının bir saatlik yolu.

perz [پەرز] (a.) : farz.

perzend [پەرزەند] (f.) : çocuk, oğul, evlat.

pes [پەس] (f.) : alçak, aşağı.

pasivān [پاسىۋان] (f.) : çoban; nöbetçi.

peştak [پەشتاق] (f.) : kemer; giriş.

pātihe [پاتىھە] (a.) : Fatih.

patḳak [پاتقاق] : balçık, çamur.

patkakçilik [پاتقاقچىلىق] : bataklık.

patlan- [پاتلان-] : öldürül-.

patman [پاتمان] : eski ağırlık birimi (57,3 kilo).

petnus [پەتتۇس] (r.) : tepsi.

petsek [پەتسەك] (f.+u.) : alçak.

pey [پەي] (f.) : iz.

pey tekiye [پەي تەكىيە] : tüy yastık.

peymān [پەيماۋان] (f.) : yemin.

pidā [پیدا] (a.) : feda.

pil [پیل] (f.) : fil.

pîr [پیر] (f.) : yaşlı, ihtiyar.

pirak [پىراق] (a.) : firak, ayrılık.

pisent [پىسەنت] (f.) : aldırmazlık.

pişāne [پىشانە] (f.) : alın.

pişhan [پىشخان] : olgun, olmuş, ergin.

piyāle [پىيالىھ] (f.) : kadeh, piyale.

pöpük [پۆپۈك] : saçak.

pul [پۇل] (f.) : para.

purat- [پۇرات-] : koklat-.

purset [پۇرسەت] (a.) : fırsat.

puşaymān [پۇشايمان] (f.) : pişman.

pürki- [پورکی-] : fışkır-; bürün-, sar-.

r [ر]

reh [رهخ] (f.) : kumaş.

rehimsiz [رههمسيز] (a.+u.t.) : merhametsiz, şefkatsiz.

rehmet [رههمهت] (a.) : rahmet, teşekkür.

rehne [رئههنه] (a.) : rehin.

rem sal- [رههم سال-] (a.+u.t.) : fal bak-reng [رههنگ] (f.) : renk.

ras [راس] (f.) : hakiki, gerçek, bizzat, tam.

rast [راست] (f.) : doğru.

reste [رهسته] (f.) : pazar.

resul/rosul [رهسؤل/روسؤل] (a.) : resul, elçi, peygamber.

ravak [رافاق] (f.) : çadır, otak.

ravap [رافاپ] : bir tür çalgı aleti.

ray [رای] (a.) : durum, istek.

rāzi [رازی] (a.) : rıza gösteren, kabul eden, memnun.

rohlandur- [روهلاندور-] (a.+u.t.) : moralini yükselt-.

romal [رومال] (f.) : başörtüsü.

roy [روي] (f.) : yüz, çehre.

s [س]

sebā [سهبا] (a.) : sabah yeli.

sadiğa [سادیغا] (a.) : cici, sevimli, şirin.

sadıǵan [سادىغان] : sevimli, sevgili.

sedıke [سەدىكە] (a.) : sadaka.

saǵay- [ساغاي-] : iyileştir-.

sāhip [ساھىپ] (a.) : koruyan.

sak [ساق] : giz, sır, saklı.

sakla- [ساقلا-] : sür-, koru-, dur-.

sal- [سال-] : koy-, yerleştir-, ağırlık, tartı.

salāmet [سالامەت] (a.) : selamet.

salǵuç [سالغۇچ] : tahta yatak.

selle [سەللە] (f.) : sarık.

san- [سان-] : say-.

sep [سەپ] (a.) : saf, dizi, sıra, cephe; kale.

seper [سەپەر] (a.) : defa, kere, nöbet.

sepke [سەپكە] : döküntü; çil, çilli.

seretan [سەرەتان] (a.) : yengeç burcu.

serdār [سەردار] (f.) : başkomutan; önder.

sergerdān [سەرگەردان] (f.) : serseri, avare.

sargay- [سارغاي-] : sarar-.

sargıyış [سارغیش] : sararma.

serkerde [سەرکەردە] (f.) : komutan.

sevir [سەۋىر] (a.) : sabır.

savut [ساۋۇت] : zırh.

seyhāne [سەيخانە] (ç.+f.) : kışın sebzelerin saklandığı yer.

seyle [سەيلە] (f.) : gezme, gezinti.

sayraş- [سایراش-] : öt-.

sêgir [سېغیر] (a.) : yetim.

sêlišturma [سېلیشتۇرما] : karşılaştırma, mukayese.

sêpi- [سېپی-] : yokla-, araştı-, okşa-.

sêpil [سېپیل] : kale.

sêpil- [سېپیل-] : serpil-.

sil [سل] : verem.

sile- [سلە-] : okşa-.

silap-sipimak [سلاپ-سېپماق] : siva-,okşa-.

siler [سلەر] : sizler.

sinaç [سیناچ] : casus, dil avcısı.

sinal- [سینال-] : denen-.

siñil [سینگیل] : küçük kız kardeş.

sinip [سینپ] (a.) : sınıf.

sirt [سیرت] : belkemiği; dış, harici.

siyak [سییاق] : biçim, şekil, dış görünüm.

sodiger [سودئنگەر] (f.) : tüccar.

soğak [سوغلاق] : soğuk.

soġat [سوغات] : hediye, armaġan.

sokuş [سوقۇش] : darbe; savaş.

sopi [سوپى] (a.) : sofi, mutasavvıflara ait.

söreş [سۆرەش] : sürükleme.

söyün- [سۆيۈن-] : öp-.

suġur- [سۇغۇر-] : çıkar-.

sultān [سۇلتان] (a.) : sultan; erkek ismi.

sunaylat- [سۇنایلات-] : uzatılmış.

sundur- [سۇندۇر-] : kır-, parçala-.

sunuķ [سۇنۇق] : kırık, kırılmış.

süpet [سۈپەت] (a.) : vasıf, kalite.

sür- [سۈر-] : sür-, dehle-.

sürül- [سۈرۈل-] : dağıl-.

süyünçe [سۈيۈنچە] : müjde.

ş [ش]

şād - ħuram [شادخۇرام] (f.) : neşeli, sevinçli.

şah [شاخ] (f.) : dal, budak.

şāh [شاه] (f.) : şah.

şehar [شەھەر] (f.) : şehir.

şāhinşāh [شاھنشاھ] (f.) : şahlar şahı.

şāhzāde [شاھزادە] (f.) : şehzade.

şek [شهك] (a.) : şüphe.

şamaldek [شامالدهك] (a.+u.t.) : rüzgâr gibi, yel gibi.

şemşer [شه مشهر] (f.) : şimşir, kılıç.

şān [شان] (a.) : şan, şöret.

şap [شاپ] : salkım, hançer; uzun.

şepe ber- [شه په بهر-] : işaret ver-.

şepe [شه په] : belge, işaret.

şapāet [شاپاهت] (a.) : şefaât, yardım; kadın ismi.

şarakli- [شارقلى-] : şıkırda-, hırıl-da-.

şermende [شهرمه نده] (f.) : utandır-, ayıpla-.

şatut [شاتوت] (f.) : dut ağacı; papağan.

şayātun [شایاتون] (a.) : gezegen, seyyare.

şérin [شهرین] (f.) : şirin, tatlı; insana hoş gelen, huzur veren; kadın adı.

şikār [شكار] : av, avlanma.

şipildi- [شپیلدى-] : hışırda-, fışırda-.

şoh [شوخ] (f.) : afacan, yaramaz.

şok [شوق] (f.) : yaramaz, afacan.

şor [شور] (f.) : tuzluk arazi; dert, bela, felaket.

şum [شوم] : iç karartıcı, meşum, uğursuz.

şumluk [شوملوق] : bela, felaket, uğursuzluk.

şunda [شوندا] : şurada, bununla birlikte.

şundak [شۇنداق] : böylece, şunun gibi.

şuñkar [شۇڭقار] : doğan, şahin.

şühret/şöhret [شۆھرەت/شۆھرەت] (a.) : şöret.

şükrün- [شۈكرۈن-] : üşen-, ürper-.

t [ت]

taāla [تاآلا] (a.) : Teâlâ.

ta'ām [تاآم] (a.) : yemek.

tāc [تاچ] (a.) : taç.

tācidār [تاجدار] (a.+f.) : taç sahibi.

tağ [تاغ] : dağ.

teg [تەگ] : taban, alt, aşağı.

tağa [تاغا] : dayı.

tahāret [تاھارەت] (a.) : abdest, taharet.

tehlit [تەخلیت] (a.) : taklit.

teht [تەخت] (f.) : taht, hükümdar koltuğu.

taḡet [تاقتە] (a.) : güç, kuvvet.

tala [تالا] : step, bozkır; sokak, evin dışı.

talañ [تالان] : yağma, talan.

taldur- [تالدۇر-] : yor-, yorul-.

tali- [تالی-] : dolaş-, dövuş-.

telim [تەلىم] (a.) : talim, eğitim.

tālip [تالپ] (a.) : istekli, gönüllü.

teliv [تەلىۋ] (a.) : istek, dilek.

telmür- [تەلمۈر -] : intizar ol-.

tamaka [تاماکا] : tütün, sigara.

taman [تامان] : taraf, yön.

tamāşā [تاماشا] (f.) : gezme; eğlence; seyretme.

tamçe [تامچه] : damla.

temlik [تەملىك] : tatlı.

ten [تەن] (f.) : beden, vücut, gövde.

tañ [تاڭ] : hayret; şafak vakti.

teñ [تەڭ] : şafak vakti; denk, eşit.

tene [تەنە] : serzeniş.

tanap [تاناپ] (a.) : ip.

teñi- [تەڭى] : bağla-, çevir-.

teñşi- [تەڭشى] : eşit hale gel-.

tap- [تاپ -] : bul-, eriş-.

tep [تەپ] : düzgün, doğru.

tapşur- [تاپشۇر -] : emanet et-.

tārac [تاراج] (f.) : yağma, talan.

terep [تەرەپ] (a.) : taraf.

taray- [تاراي -] : daral-.

tari- [تارى -] : tara-.

tarkal- [تارقال -] : dağıl-.

terlik [تەرلىك] : terli, terlemiş.

teseddūk [تەسەددۇق] (a.) : kurban.

teshir [تەسھىر] (a.) : bay, bey, efendi.

tesvi [تەسۋى] (a.) : tespih.

taşyol [تاشيول] : taş yol.

tetür [تەتۈر] : ters.

teve [تەۋە] (a.) : tabi.

tavap [تاۋاپ] (a.) : tavaf.

tavlan- [تاۋلان -] : sağlamlaş-, çelikleş-.

tevre- [تەۋرە -] : titre-, salla-.

tavuş [تاۋۇش] : ses.

tayak [تاياق] : dayak.

teyyar [تەييار] (a.) : hazır, bitmiş.

tazi [تازى] : tazi (köpek); bir tür Arap atı.

tazîm [تازىم] (a.) : başını eğerek selamlama; saygı, ihtiram.

têç [تېچ] : sakin, barışçıl.

têç ket- [تېچ كەت -] : sağ salim git-.

tèmit- [تېمىت -] : damla-.

tēñigen [تېڭىگەن] : şaşırılmış, sersem.

tépil- [تېپىل -] : tepil-.

tér- [تېر -] : kız-, öfkelen-.

teşnā [تەشنا] (f.) : pek hevesli ve pek arzulu.

téz [تېز] : çabuk, hızlı.

tiğ [تىغ] (f.) : kılıç, bıçak.

til [تىل] : dil.

tilla [تىللا] (a.) : altın.

tindur- [تىندۇر -] : teskin et-; göm-.

tirel- [تىرەل -] : dayan-.

tiren- [تىرەن -] : dayan-.

tirik [تىرىك] : diri, canlı.

tizik [تىزىق] : dizili bağ.

tizil- [تىزىل -] : dizil-.

tohtat- [توختات -] : durdur-, karşı koy-.

toḵam [توقام] : eğerin altındaki keçe, yamçı.

tola [تولا] : fazla, çok.

tolğan [تولغان] : dolmuş, dolu olan.

toluḵ [تولۇق] : dolu, tam.

tonur [تونۇر] : tandır.

top top [توپ توپ] : grup grup.

tor [تور] : ağ.

tori- [تورى -] : siper ol-, engel ol-.

tosat- [توسات -] : engellet-.

toş- [توش -] : dol-.

tova [تۇۋا] (a.) : pişmanlık.

toy- tamāṣā [توي - تاماشا] (u.t.+f.) : düğün ve eğlence.

toyğan [تويغان] : bıkkın.

toyuş- [تويۇش -] : müşterek doy-.

töge [تۆگه] : deve.

töpe [تۆپه] : tepe; zirve.

töre [تۆره] : asilzade, soylular.

törel- [تۆرهل -] : vuku ol-, yaratıl-.

töri- [تۆرى -] : meydana çık-.

töşük [تۆشۈك] : delik.

tövenki [تۆۋەنكى] : aşağı.

tuğ [تۇغ] : sancak, tuğ, bayrak.

tuğul- [تۇغۇل -] : doğ-.

tukқан [تۇققان] : akraba.

tulpar [تۇلپار] : efsanevi at.

tumān [تۇمان] : sis, duman.

tumār [تۇمار] : muska, nazarlık.

tur- [تۇر-] : dur, otur-.

turguçi [تۇرغۇچى] : sakin, oturan.

turgun [تۇرغۇن] : yerli.

tuyğu [تۇيغۇ] : duygu, his.

tuyuksuz [تۇيۇقسۇز] : aniden, birden.

tük [تۈك] : tüy.

tülke [تۈلكە] : tilki.

tüs [تۈس] : renk, sima, görünüm, görüntü.

tüvek [تۈۋەك] : çanak.

tüz [تۈز] : düz; dışarı.

u [ئۇ]

udül [ئۇدۇل] : doğru, kestirme, düz.

uḥlat- [ئۇخلات-] : uyut-.

uḥli- [ئۇخلى-] : uyu-.

uka [ئۇكا] : küçük erkek kardeş.

ulak [ئۇلاق] : çalıştırılan hayvan; ek, katma.

uluk/uluḡ [ئۇلۇق / ئۇلۇغ] : ulu, büyük.

umu [ئۇمۇ] : o da.

uni- [ئۇنى-] : kabul et-, razı ol-, onayla-.

untu- [ئۇنتۇ-] : unut-.

ur- [ئۇر-] : vur-, çarp-.

ura [ئۇرا] : tahıl konulan yer.

uruğ [ئۇرۇغ] : soy; nesil, kabile.

uruş- [ئۇرۇش-] : savaş-.

ussaş [ئۇسساش] : susama.

ussūl [ئۇسسۇل] (a.) : dans.

ussuzluğ [ئۇسسۇزلۇغ] : susa-.

ustāz [ئۇستاز] (a.) : hoca, öğretmen.

usul oyna- [ئۇسۇل ئوينا-] (a.+u.t.) : raks et-.

uva [ئۇۋا] : yuva.

uyan [ئۇيان] : o taraf.

uyat [ئۇيات] : ayıp, utanç.

ü [ئۇ]

üçeylen [ئۈچەپلەن] : üçümüz.

üget- [ئۈگەت-] : öğret-.

ülgür- [ئۈلگۈر-] : yetiş-.

ümid üz- [ئۈمد ئۈز-] : ümidini kes-.

ün [ئۈن] : ün, ses, seda.

ünçe [ئۈچە] : inci.

üz- [ئۈز-] : kopar-, kes-; yüz-, yüzerek geç-.

v [ۋ]

ve [ۋە] (a.) : ve.

vaht/vaht [ۋاخت/ۋاخت] (a.) : vakit, zaman.

veke [ۋەقە] (a.) : vaka, olay.

vaqir- [ۋاقىر-] : bağır-, çağır-.

veyran [ۋەيران] (f.) : viran; yıkım.

vêli [ۋېلى] (a.) : aziz, evliya.

vilikli- [ۋىلىقلى-] : sallanarak gül-.

y [ي]

ya [يا] (f.) : ya da, yoksa.

yağ [ياغ] : yağ.

yağas [ياغاش] : ağaç.

yağı [ياغى] : düşman.

yağlik [ياغلىك] : yağlı; mendil.

yaḥşi [ياخشى] : iyi.

yak [ياق] : yok.

yaki [ياكى] (f.) : veya.

yekke [يەككە] (f.) : yalnız.

yaklık [ياقلىق] : taraflı.

yalguz [يالغۇز] : yalnız, tek başına.

yaltir- [يالتىر-] : parla-, ısılda-.

yalvas [يالۋاس] : kaplan.

yalvur- [يالۋۇر -] : yalvar-.

yaman [يامان] : kötü.

yan- [يان -] : dön-.

yene [يەنە] : yine, gene.

yençi- [يەنچى -] : ez-.

yandur- [ياندۇر -] : yandır-; geri çevir-.

yeni [يەنى] (a.) : yani.

yep [يەپ] : yiyip.

yār [يار] (f.) : sevgili.

yaraş- [ياراش] : işe yara-, yakış-.

yardem [ياردەم] (f.) : yardım.

yāri [يارى] : yaralı.

yarliǵ [يارلىغ] : buyruk, emir.

yāru [يارۇ] (f.) : eş, dost.

yasañcuḡ [ياسانچۇق] : şıklık düşkünü.

yaş [ياش] : yaş, ömür.

yet- [يەت -] : ulaş-, yetiş-.

yat [يات] : yabancı.

yetkidek [يەتكىدەك] : yeterli.

yetküz- [يەتكۈز -] : ilet-.

yav [ياۋ] : düşman.

yavidak [ياۋىداق] : yalan ve boş laf.

yèğa [يېغا] : ağıt, bela, afet.

yèñivaştin [يېڭىۋاشتىن] : yeniden.

yèril- [يېرىل -] : yarıl-, çatla-.

yètek [يېتەك] : yedek.

yètileş- [يېتىلەش -] : yedeği götür-, elinden tutup götürme.

yetküz- [يەتكۈز -] : ilet-, ulaştır-, yetiştir-.

yèza [يېزا] : köy.

yiğla- [يىغلا -] : ağla-.

yilki [يىلقى] : eğitilmemiş at.

yiltiz tart- [يىلتىز تارت -] : kök sal-.

yipek [يىپەك] : ipek.

yirak [يىراق] : uzak.

yoğan [يوغان] : büyük.

yok [يوق] : yok.

yolavçı [يولاۋچى] : yolcu.

yolbas [يولباس] : kaplan.

yoluq- [يولۇق -] : karşılaş-.

yorga [يورغا] : rahvan.

yoruk [يورۇق] : aydınlık; çatlak, yarık.

yorukluk [يورۇقلۇق] : ışıklı.

yoruş [يورۇش] : ışıklanma.

yötkeş [يۆتكەش] : yer değiştirme.

yötki- [يۆتکی -] : yerini değiştir-, taşı-.

yuğan [يۇغان] : sakin.

yumulutus [يۇمۇلۇتۇش] : yuvarlatış.

yurt [يۇرت] : yurt.

yuy- [يۇي -] : yıka-, yu-.

yüre- [يۈرە -] : yürü-.

z [ز]

zādi [زادی] : hep, bütün, hiç.

zağ [زاغ] (f.) : karga.

zeher [زەھەر] (f.) : zehir.

zelîl [زەلîل] (a.) : alçak, aşağı, düşük.

zamān [زامان] (a.) : zaman, devir.

zeper [زەپەر] (f.) : zafer.

zept [زەپت] (a.) : dövme, vurma, zabtı.

zār [زار] (f.) : ağlayan, inleyen.

zer [زەر] (f.) : altın.

zerbe ur- [زەربە ئۇر-] (a.+f.) : darbe vur-.

zerbāp [زەرباپ] (f.) : altın sırmalı.

zenger [زەرگەر] (f.) : kuyumcu.

zeynep [زەینەپ] (a.) : guguğun sevgilisi sıfatında tasvir edilen efsanevi kuşun adı.

zer [زەر] (f.) : altın.

zindān [زندان] (f.) : yer altındaki hapisane; insana azap çektiren yer.

zir – zever [زىر-زەۋەر] (f.) : tahribat, yıkıntı.

ziyānkeş [زىيانكەش] (a.+f.) : asalak.

ziyāpet [زىياپەت] (a.) : ziyafet, şölen, toy.

zulmet [زۇلمەت] (a.) : karanlık, zulmet.

zulüm [زۇلۇم] (a.) : zulüm, haksızlık, eziyet.

KAYNAKÇA

- AIHEMAİTİ Munire, **Uygur Halk Destanlarından Şah Adilhan Destanı**, Ankara Üniversitesi, Basılmamış Master Tezi, Ankara 2003.
- AKMAN Eyüp, "Türk Kültüründe ve Azerbaycan Destanlarında At", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt 11, No 1, Mart, 2003.
- AKSOY Mustafa, "Destanlarda ve Tarihi Kaynaklarda Alp Er Tonga (Efrasiyab)", **Türkler**, Cilt 3, Ankara, 2002.
- ALPTEKİN Ali Berat, **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, 2. Baskı, Ankara, 2007.
- ATSIZ Hüseyin Nihal, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İrfan Matbaası, Dördüncü Baskı, İstanbul, 1997.
- AYDIN Avidan, Mikail Baştu-İbn Şams Tebir, **Şan Kızı Destanı**, Ankara, 1991.
- BANARLI Nihad Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I**, İstanbul, MEB Yayınları, 2001.
- BARTHOLD V.V., **Orta Asya -Türk Tarihi Dersleri-**, Çağlar Yayınları, Ankara, 2004.
- BAŞGÖZ İlhan, **The Epic Tradition Among Turkic People, Heroic Epic and Saga**, Bloomington-Indiana, 1978.
- BAYAT Fuzuli, "Oğuz Kağan Üzerine Yeni Düşünceler", **Türkler**, Cilt 3, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- BAYAT Fuzuli, **Köroğlu - Şamandan Âşık, Alpten Erene-**, Ankara, Akçağ, 2003.
- BORATAV Pertev Naili, **Folklor ve Edebiyat**, Adam Yayınları, İstanbul, 1983.
- BORATAV Pertev Naili, **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, Adam Yayınları, İstanbul, 1988.
- BORATAV Pertev Naili, **Köroğlu Destanı**, Adam Yayınları, İstanbul, 1984.
- CAFEROĞLU Ahmet, **Türk Dili Tarihi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001.

- CAMPBELL Joseph, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, çev. Sabri Gürses, İstanbul, Kabalcı, 1998.
- CAN Neşe, Unutulan Sazımız Miskal, **G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 24, Sayı 3, Ankara, 2003.
- CHODZKO Alexander, **Specimens of the Popular Poetry of Persia**, Newyork: Burt and Franklin, 1971.
- ÇANDARLIOĞLU Gülçin, **Sarı Uygurlar ve Kansu Bölgesi Kabileleri (9 – 11 Asırlar)**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2004.
- ÇANDARLIOĞLU Gülçin, **Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü (Çin Kaynakları ve Uygur Kitabelerine Göre)**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2004.
- ÇLAIDZE L. G., **Köroğlu Gürcistan'da**, ter. Hacı Ali Necefoğlu, Habib İdrisi, Erzurum, Taş Mederese Yayınları, 1994.
- DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, yay. haz. Aydın Sami Güneyçal, 17. Baskı, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2000.
- DICKS Bella, **Culture On Display**, Berkshire, GBR: McGraw – Hill Education, 2004.
- DIVITO Robert A., **Studies In Third Millennium Sumerian and Akkadian Onomastics: The Designation and Conception of the Personal God**, Harward University, Dr. Thesis, Cambridge, Massachusetts, May 1986.
- DROMPP Michael Robert, **The Writings of Li-te-yu: As Sources For The History of T'ang Inner Asian Relations**, Dr. Thesis, Indiana University, 1986.
- EKİCİ Metin, **Türk Dünyasında Köroğlu (İlkkol)**, Ankara, Akçağ Yayınevi, 2004.
- ELÇİN Şükrü, **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara, Akçağ, 2000.
- Emir Göroğlu (Uygur Halk Destanları 1)**, Şincan Yaşlar – Ösmürler Neşriyatı, Urumçi, 1996.
- ERCİLASUN Ahmet Bican, **Şu Destanı Hakkında, Türk Kültürü Araştırmaları**, Prof. Dr. İ. Yarkın'a Armağan, 25/1, Ankara, 1988.
- ERGİN Muharrem (haz.), Ebu'l-Gazi Bahadır Han, **Türklerin Şeceresi/Şecere-i Terakime**, İstanbul, (tarihsiz).

ERGİN Muharrem, **Dede Korkut Kitabı**, İstanbul, MEB, 1971.

ERGİN Muharrem, **Orhun Abideleri**, İstanbul, MEB Basımevi, 1970.

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi, Yapı Kredi yayınları, 2. Cilt, 1. Kitap, Ankara, 2005.

FELDMAN Walter, **Music of the Ottoman Court**, Berlin: Sema Vakfı, Salisbury, 1996.

GARRİYEV, **Türk Dünyasında Köroğlu Anlatmaları**, çev. Fikret Türkmen vd., Ankara, TDK, 2007.

GARRY Jane (Editor), **Archetypes and Motifs in Folklore and Literature: A Handbook**, N.Y. Armonk, USA: M.E. Sharpe, 2005.

GÖKALP Ziya, "Türklerde İçtimai Teşkilat", **Milli Tettebbular Mecmuası**, C.I, Sayı III, İstanbul, 1331.

GÖKALP Ziya, **Türkçülüğün Esasları (Günümüz Türkçesiyle)**, (Hazırlayanlar: Mahir Ünlü, Yusuf Çotuksöken), İnkılâp Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2001.

GÖKYAY Orhan Şaik, **Dedem Korkud'un Kitabı**, İstanbul, 1973.

GÖKYAY Orhan Şaik, Han-name, **Necati Lugal Armağanı**, Ankara, 1968.

GÖLPINARLI Abdülbaki (çev.), Reşideddin Fazlullah, **Camiüt-Tevarih**, İstanbul, tarihsiz.

GÖMEÇ Saadettin, "Hanname'de Geçen Vezirlerin Tunyukuk ile İlgisi Olabilir mi?", **Türk Kültürü**, Sayı 40, Ankara, 2002.

GÖMEÇ Saadettin, "Oğuz Kağan'ın Kimliği, Oğuzlar ve Oğuz Kağan Destanları Üzerine Bir-İki Söz", **DTCF Araştırmaları Dergisi**, Cilt 22, Sayı 35, Ankara, 2004.

GÖMEÇ Saadettin, "Tonga Tigin'in Kimliği Üzerine", Tarih, **Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi**, Sayı 170, İstanbul, 1971.

GÖMEÇ Saadettin, **Köktürk Tarihi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1997.

GÖMEÇ Saadettin, **Türk Kültürünün Ana Hatları**, Ankara, 2006.

GÖMEÇ Saadettin, **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, Ankara, Akçağ, Tarihsiz.

GROUSSET Réne, **Bozkır İmparatorluğu**, çev. Dr. M. Reşat Uzmen, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1999.

GULÁ CZI Zsuzsanna, **Mediaeval Manichaean Book Art: A Study of Design, Function and Origin of Manichaean Book Illumination**, Dr. Thesis, Indiana University, 1988.

GUMİLEV, **Etnogenes Halkların Şekillenışı, Yükseliş ve Düşüşü**, çev. Ahsen BATUR, İstanbul, Selenge Yayınları, 2004.

GÜNEŞ Asuman, **Köroğlu Destanı'nın Ayvaz Kolu**, Basılmamış Master Tezi, Ankara, 2003.

GÜRSOY Emine, **Bozkırdan Bağımsızlığa Manas**, TDK Yayınları, Ankara, 1995.

HARMANCI Mehmet, **Çin Halk Cumhuriyeti ve Doğu Türkistan Şıncan-Uygur Özerk Bölgesi Ülke Araştırması**, Araştırma, Planlama ve Organizasyon Müdürlüğü, Mart, 1997.

Hezirki Zaman Uygur Edebi Tiliniñ Teleppuz Luğiti, Milletler Neşriyatı, Pekin, 1988.

Hutchinson Dictionary of Geography, Abingdon, Oxfordshire, GBR: Helicon Publishing, 2005.

ISRAELI Raphael, **Çin'deki Müslümanlar – Bir Kültürel Çatışma Araştırması** –, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2003.

İNAN Abdülkadir, “Manas Destanı Üzerine Notlar”, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara, 1968.

İNAN Abdülkadir, Manas Destanı'nda Görülen Muhtelif Tabakalar, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara, 1968,s.129.

İNAN Abdülkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

İNAN Abdülkadir, Türk Destanlarına Genel Bakış, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara, 1968.

İNAYET Alimcan, “Köroğlu Destanı'nın Uygur Versiyonu Emir Göroğlu ve Onun Epizot ve Motif Yapısı Üzerine”, **Erdem Dergisi**, Türk Halk Kültürü Özel Sayısı – I, Cilt 13, Sayı 37, Ankara, AKM Yayınları.

İNAYET Alimcan, “Uygur Sahasındaki Emir Göroğlu Destanı'nın Olay Örgüsü ve Bazı Motifleri Üzerine”, **Milli Folklor Dergisi**, 61. Sayı, 2004.

İNAYET Alimcan, **Uygur Halk Destanları I**, Ankara, TDK, 2004.

- İZGİ Özkan, **Çin Elçisi Wang Yen – Te'nin Uygur Seyahatnamesi**, Ankara, TTK, 1989.
- JIRMUNSKIY-ZARIFOV, **Uzbekskiy Narodniy Geroïçeskiy Epos**, Moskova, 1947.
- KAFESOĞLU İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, 26. Basım, İstanbul, 2006.
- KAPLAN Mehmet, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-3**; Tip Tahlilleri, İstanbul, Dergâh yayını, 1985.
- KARADAVUT Zekeriya, **Köroğlu'nun Zuhuru Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma (İnceleme – Metinler)**, Dr. Tezi, Konya, 1996.
- KARRIYEV, **Epiçeskie Skazaniya o Koroglı Tyurko-Yazıcınih Narodnov**, Moskova, 1968.
- KAYA Doğan, **Halk Şiirimizin Gücü**, Ankara, Bilgi Kitabevi, 1999.
- KAYHAN Şurubu, **Manas Destanı'nın Tarihî Tabakaları**, Ankara, Akçağ, 2005.
- KIRZIOĞLU Fahrettin, Avşarlu ile Dulkadırlu Türkmenlerinin Köroğlu Oymakları, **Türk Kültürü**, s.65.
- KOMİSYON, **Türk Dünyası Edebiyatları**, İstanbul, MEB, 1989.
- KÖPRÜLÜ Fuad, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981.
- KÖPRÜLÜ Fuat, **İslam Ansiklopedisi**, Firdevsi maddesi, 4. Cilt, İstanbul, 1945.
- KROHN Julius – KROHN Kaarle, **Halk Bilimi Yöntemi**, çev. Günsel İçöz, Ankara, TTK, 2004.
- KURBAN İkil, **Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Ankara, TDK, 1995.
- KURBAN İkil, **Şarkî Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949)**, Ankara, TTK, 1992.
- LEIFER Michael (Editor), **Asian Nationalism**, London, UK: Routledge, 2000.
- MACKERRAS Colin, "Folksong's and Dances of China's Minority Nationalities: Policy, Tradition and Professionalization", **Modern China**, Volume 10, No 2.
- MAHMUT Kaşgarlı, **Divan u Lüğati't-Türk Tercümesi**, çev. Besim Atalay, Cilt 1, 4. Baskı, TDK Yayınları: 523, Ankara, 1991.

- MAHMUTOĞLU M. Niyazi, **Doğu Türkistan Esaretteki Ülke**, İzmir, Gökhan Öndin Eğitim Vakfı Yayınları:1, 1987.
- MCLEAN Donald James, **What is in a Name: An interpretation of Plato's Cratylus**, Waterloo, Ontario, Canada, 1991.
- MEHMET Abdülhakim, **Uygur Halk Destanları (İcra Merkezli ve Karşılaştırmalı Bir Araştırma)**, Ege Üniversitesi, Dr. Tezi, İzmir.
- MEMİŞ Ekrem – KÖSTÜKLÜ Nuri, **Yeni ve Yakın Çağda Türk Dünyası**, Konya, Çizgi Yayınları, 2005.
- MENDİLLİ Mehmet, **Köroğlu'nun Sonu Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma**, Niğde, 2001.
- MOLOV Rıza, **Köroğlu Destanı'nın Sosyal ve Tarihsel İncelemesine Katkı**, çev. Kemal Boz, Milli Folklor, 2003.
- MULHERN Francis, **Culture/Metaculture**, Florence, KY, USA: Routledge, 2000.
- NİZAMİ- **Beş Destan (Hamse)**, Moskova, 1946.
- OLSON James S., **Ethnohistorical Dictionary of China**, Westport, CT, USA: Greenwood Publishing Group, 1998.
- ONG Walter J., **Sözlü ve Yazılı Kültür**, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.
- ORKUN H. Namık, **Türk Efsaneleri**, İstanbul, 1943.
- ÖGEL Bahaeddin, **İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi**, Ankara, 2003.
- ÖGEL Bahaeddin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul, 2001.
- ÖGEL Bahaeddin, **Türk Mitolojisi Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar**, I. Cilt, Ankara, 2003.
- ÖZDEMİR Aşur, "Köroğlu Men Bezergen Destanındaki Özel Adlara Dair", **Bilig**, Bahar, Sayı:37, 2006.
- ÖZERGİN Mustafa Kemal, "Kimekler ve Kimek Devleti", **Atsız Armağanı**, İstanbul, 1976.
- ÖZKAN İsa, "Köroğlu Destanı'nda Kahraman ve Atının Doğuşu ile İlgili Motiflerin Tahlili", **Türk Dili**, 1997.
- ÖZKAN İsa, "Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Folklor Çalışmaları", VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, **Son Elli Yılda**

Türkiye Dışındaki Türk Halk Kültürü Çalışmaları Sektörün Bildirileri, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

ÖZKAN İsa, "Uygur Halk Destancılığının Bugünkü Durumu", **II. Milletler Arası Halk Edebiyatı Semineri**, 7 – 9 Mayıs 1985, Eskişehir, Yunus Emre Kültür ve Sanat Vakfı Yayını, 1987, s. 277 – 282 (tebliğ).

ÖZKAN İsa, **Abdurrahman Han Destanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

ÖZKAN İsa, **Bengü İzler**, Ankara, PagemA Yayıncılık, 2007.

ÖZKAN İsa, **Yusuf Bey – Ahmet Bey Bozoğlan Destanı**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

ÖZTÜRK Ali, **Çağları İçinde Türk Destanları**, İstanbul, 1999.

ÖZTÜRK Rıdvan, **Yeni Uygur Türkçesi Grameri**, Ankara, TDK Yayınları, 1994.

PING Ji, **Frontier Migration and Ethnic Assimilation: A Case of Xinjiang Uygur Autonomous Region of China**, Dr. Thesis, M.A. Brown University, 1986.

QARLUQ Abdürreşit Celil, **Sarı Uygurların Sosyo-Kültürel Yapısı**, Atılım Yayınları, Ankara, 2006.

RAHMAN Abdülkerim, **Uygur Folkloru**, çev. Soner Yalçın, Erkin Emet, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1996.

RIFAT Ahmet, **Lügāt-i Tarihiyye ve Coğrafiyye**, *Avar ve Uygur* Maddeleri, Cilt 1-2, Ankara, Aşyan Kitabevi, 2004.

ROBERTS Sean R., **Waiting For Uighurstan**, Dr. Thesis, University of South California, 1996.

ROUX J. Paul, **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, çev. Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006.

ROUX Jean Paul, **Türklerin Tarihi – Pasifik'ten Akdenize 2000 Yıl –**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2007.

SAKAOĞLU Saim – DUYMAZ Ali, **İslamiyet Öncesi Türk Destanları (İncelemeler – Metinler)**, İstanbul, Ötüken, 2003.

SENIFF Clara J., **A cultural Linguistic Approach to Afro-American Onomastics**, Dr. Thesis, University Of Nevada, Las Vegas, 2006.

SOUCEK Svat Soucek, **A History of Inner Asia**, NY USA: Cambridge University Press, 2000.

SÜMER Faruk, **Oğuzlar**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972.

SÜMER Faruk, **Oğuzlara Ait Destanî Mahiyette Eserler**, Ankara Üniversitesi, DTCF. Dergisi, Cilt XVII, Sayı 3-4, Ankara, 1959.

SÜMER Faruk, **Şahıs Adları I**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1999.

SÜMER Faruk, **Şahıs Adları-II**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1999.

SÜMER Faruk, Türk Destanları I-IV, **Türk Dünyası Dergisi**, Ocak-Ekim 1992.

ŞEMSETTİN SAMİ, **Kāmusu'l-Alām**, Uygur Maddesi, Cilt 2, Ankara, Kaşgar Neşriyat, 1996.

ŞEŞEN Ramazan, **İslam Coğrafyacılara Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, Ankara, TTK, 2004.

ŞÜKUN Ziya, Gencinei Güftar - Ferhengi Ziya, **Farsça – Türkçe Lügat 3**, MEB. Yayınları, İstanbul, 1996.

TANER Nuri, **Masal Araştırmaları (Folktale Studies I)**, Art – San Yayıncılık, İstanbul, 1988.

TAŞAĞIL Ahmet, **Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları**, Ankara, 2004, s. 113-114.

TEHMASİB Hüseyin, **Azerbaycan Destanları-IV**, Azerbaycan SSR. Elmler Akademisi, Bakü, 1969.

TEKİN Talat, **XI. Yüzyıl Türk Şiiri**, Ankara, 1989.

TOGAN Zeki Velidi, "Bozkurt Efsanesi", **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3, Ankara, 2002.

TOGAN Zeki Velidi, "Türk Destanlarının Tasnifi", **Atsız Mecmua**, Sayı 3, 1931.

TOGAN Zeki Velidi, **Bugünkü Türk İli Türkistan ve Yakın Tarihi**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.

TOGAN Zeki Velidi, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, Cilt I, İstanbul, 1981.

Togan, **Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznamesi Tercüme ve Tahlili**, İstanbul, 1972.

TSAİ Tsung-te, **The Music and Tradition of Qumul Muqam in Chinese Turkistan**, University of Maryland, Dr. Thesis, 1998.

TÜRKMEN Fikret, "Köroğlu Hikâyelerinin Yayılma Sahaları ve Menşe Meselesi", **Ege Üniv. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S.IV. İzmir, 1985.

VELİYEV Vakıf, **Azerbaycan Şifai Halk Edebiyatı**, Azerbaycan Devlet Üniversitesi Yayını, Bakü.

WELLS Donald A. (Editor), **Encyclopedia of War & Ethics**, Westport, CT, USA: Greenwood Publishing Group, Incorporated, 1996.

YAKICI Ali, "Halk Anlatılarında Yer Alan Köroğlu Tipleri ve Âşık Köroğlu'nun Bu Tipler Arasındaki Yeri", **Milli Folklor**, 2007, Yıl 19, Sayı 79, s. 122-123.

YILDIRIM Dursun, "Köroğlu Destanının Orta Asya Anlatımları", **Köroğlu Semineri Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1983.

YILDIRIM Dursun, Ergenekon Destanı, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3, Ankara, 2002.

YILDIRIM Dursun, **Türk Bitiği**, 1. Baskı, Ankara, Akçağ, 1998.

ZHAOTIAN He, "Postsocialist History and the Pradigmatic Shifts in Chinese, Literary and Cultural Criticism", Trnslated by: Petrus Liu, **Inner Asia Cultural Studies**, Volume 6, Nu 1, 2005.

ZİLİL Yasin, **Uygur Destanliri Hekkide**, Ürümçi, 1993.

Zunun Mehmet – Rahman Abdulkerim, **Uygur Halk Ağız Edebiyatı'nın Esasları**, Urumçi, Şincan Halk Neşriyatı, 1982.

www.bilgipasaji.com. (22 Ocak 2008)

www.turkistanim.org. (22 Ocak 2008)

ÖZET

[SALUK, Reyhan Gökben]. [Köroğlu Destanı'nın Uygur Versiyonu (Metin-Aktarma-İnceleme)], [Yüksek Lisans Tezi], Ankara, [2008].

Köroğlu Destanı, Türk milletinin ortak kültür mirasını, tarihini ve folklorunu yansıtan bir abidedir. Uygur sahası kahramanlık destanları içinde "Emir Göroğlu Destanı" önemli bir yere sahiptir. Köroğlu Destanı'na ait ilk tarihî tabakaların Türklerin kültürel ve siyasi birlik dönemlerine ait olduğunu ve daha sonra destanın tarihî süreç içinde zenginleştiğini söyleyebiliriz. Köroğlu Destanı'nın doğu versiyonlarından biri olan "Emir Göroğlu", Oğuznamelerde ve Köroğlu Destanı'nın diğer versiyonlarında yansıyan ana çatıdan ve kültürel yapıdan farklı unsurlar ihtiva etmemektedir. Ayrıca, Emir Göroğlu Destanı Uygur Türklerinin destan geleneklerine has unsurları yansıtmaktadır. Destanda göze çarpan en önemli husus ise, yerleşik hayata ait motiflerin yoğun olarak işlenmesidir. Aynı zamanda Emir Göroğlu Destanı, kahramanın ve atının zuhuru bölümüyle diğer versiyonlardan farklı bir motif dizisine sahip görünmektedir.

1. Uygur Türkleri
2. Köroğlu Destanı
3. Emir Göroğlu Destanı
4. Şahıs, Yer ve Boy – Kavim Adları
5. Yerleşik Hayatı Yansıtan Motifler

ABSTRACT

[SALUK, Reyhan Gökben]. [The Uighur Version of the Köroğlu Epic (Text-Adaptation-Analysis)], [Master Thesis], Ankara, [2008].

The Köroğlu Epic is a monument that reflects the collective culture, history and folklore of the Turkish nation. “Emir Göroğlu Epic” has an important place among the Uighur field of heroic epics. It can be said that the first historical sheets of the Köroğlu Epic belongs to the period of cultural and political unity of the Turks and that the epic was later enriched during historical process. “Emir Göroğlu” is one of the eastern versions of the Köroğlu Epic and it does not include elements different from the main framework and culture which are reflected in Oğuzname’s and in the other versions of Köroğlu. Moreover, Emir Göroğlu Epic reflects elements that are unique to the epic traditions of the Uighur Turks. The most important element that stands out in the epic is the intense use of motifs about settled life. Also, in the Emir Göroğlu Epic the parts about the hero and the coming of his horse appear to exhibit a series of motifs that are different from the other versions.

1. The Uighur Turks
2. The Köroğlu Epic
3. The Emir Göroğlu Epic
4. Hero, Place and Clan – Tribe Names
5. Motifs Reflecting Settled Life